THE BOOK WAS DRENCHED

TEXT FLY WITHIN THE BOOK ONLY

UNIVERSAL
LIBRARY
OU_190832
UNIVERSAL
LIBRARY

إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست ✦ آخر آمد ز پس پردۂ تقدیر پدید

اعنی

بہ فضل رحمانی و امداد یزدانی باہتمام نوی

حصہ ہفتم دفتر دوم

مکتوبات امام ربانی

حضرت مجدد الف ثانی

الشیخ احمد سرہندی قدس سرہ

باہتمام و تصحیح خاکسار نور احمد عفا اللہ عنہ پسروری ثم امرتسری

زیر نگرانی شیخ العزیز ورزاز امرتسر

مطبوعہ

خورشید علی ہنگسار

فہرست کتاب مستطاب مکتوبات حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی قدس سرہ حصہ ہفتم متمم دفتر دوم

صفحہ	مضمون
۲	**مکتوب پنجاہ و یکم** در بیان کلام حق سبحانہ کہ شفاءً با بعضے از کمل واقع میشود۔
۳	**مکتوب پنجاہ و دوم** در ترغیب محبت این طائفہ علیہ
۴	**مکتوب پنجاہ و سیوم** در جواب استفسار کہ اگر عبادت میکنم نفس اعجب پیدا میشود و اگر خلاف شرع واقع میشود خود را محتاج دفتر خیال میکند
۵	بیان منشاء عجب و معالجہ آن و متہم داشتن حسنات خود را
۵	**مکتوب پنجاہ و چہارم** در بیان ہفت مراتب و درجات از متابعت آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام
۵ و ۶	درجہ اولیٰ مر عوام اہل اسلام راست و علماء ظواہر و عباد و زہاد درین درجہ شریکند۔
۶	درجہ دوم از متابعت اتباع اقوال و اعمال آن سرور است کہ بباطن تعلق دارد
۶	درجہ سوم از متابعت اتباع احوال و اذواق و مواجید آن سرور است
۶	سوال و جواب متعلق بحقیقت نماز و روزہ و دیگر اعمال۔
۷	درجہ چہارم از متابعت کہ مخصوص علماء راسخین است
۷ و ۸	بیان علامت از برائے علماء راسخین و بیان التزام متابعت سنت و اجتناب از بدعت۔ ہر بدعت کہ باشد و بیان تعسر این معنی و مذمت علماء وقت و ردّ ایشان
۹	درجہ پنجم اتباع کمالات آن سرور است کہ علم و عمل را در حصول آنہا مدخلی نیست
۹	درجہ ششم اتباع کمالات ست کہ بمقام محبوبیت مخصوص اند۔
۹	درجہ ہفتم کہ جامع جمیع درجات سابق ست تعلق بنزول و ہبوط دارد و بیان متابع کامل
۱۰	علماء ظواہر بدرجہ اولیٰ خرسند کاش

صفحہ	مضمون
	آن درجہ را ہم سرانجام دہند۔
۱۰	**مکتوب پنجاہ و پنجم** در بیان آنکہ قرآن مجید جامع جمیع احکام شرعیہ است و مناقب امام اعظم ابی حنیفہ رح
۱۱	احکام قرآن مجید سہ قسم اند۔ و سنت و قیاس ہر دو مظہر احکام اند نہ مثبت آنہا۔
۱۱ و ۱۲	در احکام اجتہادیہ غیر پیغمبر را با پیغمبر مجال خلاف ہست اگر آن غیر بپایۂ اجتہاد رسد۔
۱۲	اینجا دقیقہ ایست پیغمبرانے کہ متابعت شرائع پیغمبران اولوالعزم مینمایند الخ
۱۲	سوال و جواب متعلق بآن
۱۳	نیز سوال و جواب متعلق بآن
۱۳	حضرت عیسےٰ علیہ السلام کہ بعد از نزول متابعت این شریعت خواہد نمود الخ
۱۴	مثل روح اللہ مثل امام اعظم کوفی ست کہ بشرکت ورع و تقوےٰ درجہ علیا در اجتہاد یافتہ است۔
۱۴	قول خواجہ محمد پارسا کہ حضرت عیسےٰ بعد از نزول بمذہب امام ابوحنیفہ عمل خواہد کرد۔
۱۴	امام ابوحنیفہ در تقلید سنت ذہبی پیش قدم ست
۱۵	ناقصے چند احادیث چند را یاد گرفتہ اند و احکام شریعت را دران منحصر ساختہ ماورائے معلوم خود را نفی مینمایند۔
۱۵	بانی فقہ ابوحنیفہ است و سہ حصہ از فقہ او را مسلم داشتہ اند و در ربع باقی ہم شرکت دارند باوے۔
۱۵	الہام مثبت حل و حرمت نبود و کشف ارباب باطن اثبات فرض و سنت ننماید
۱۶ و ۱۶	ذوالنون و بسطامی و جنید و شبلی با زید و عمرو در تقلید مجتہدان در احکام اجتہادیہ مساوی اند آری مزیت این بزرگواران در امور دیگرست
۱۶	حضرت خواجہ محمد پارسا نوشتہ کہ در فاتحہ علوم لدنی روحانیت حضرت خضر متوسط خطاب حضرت شیخ عبدالقادر جیلانی در اثناء وعظ بر سر منبر بحضرت خضر ای اسرائیلی یا کلام محمدی بشنو۔
۱۶ و ۱۶	علوم و معارف دیگر اند ماورائے احکام

صفحہ	مضمون
	شرعیہ کہ اہل اللہ بآن مخصوص اند ہر چند آن معارف نتائج این احکام اند۔ الخ
۱۷	فرق میان ملتزم شریعت و مداہن شریعت و نیز میان احکام شرعیہ و احکام الہامیہ
۱۷	علماء ظواہر اخبار غیبیہ را مخصوص بہ پیغمبران داند و دیگران را دران شرکت نمی دہند این معنی منافی واقعہ ست الخ
۱۷ و	امور دینیہ ماورائے احکام شرعیہ بسیارست کہ
۱۸	اصل خامس دران الہام ست بلکہ اصل ثالث این اصل تا انقراض عالم برپاست۔
۱۸	سوال و جواب متعلق باین۔
۱۸	**مکتوب پنجاہ و ششم** در بیان آنکہ معاملہ عارف تا بجائے میرسد کہ سیئات دیگران در حق او حکم حسنات پیدا میکند۔
۱۹	**مکتوب پنجاہ و ہفتم** در آنکہ ذکر حق تعالیٰ اولیٰ ست از ورود فرشتہ دن بخیر البشر آمد ذکر یکہ شایان قبولیت داشتہ باشد یا ذکر یکہ از شیخ مقتدا اخذ نمودہ باشد و بیان دو وجہ از برائے اثبات این مدعیٰ
۲۰ و ۲۰	ہیچ فردی از امت اگرچہ در کمالات بدرجہ علیا برسد بہ پیغمبر خود مساوات پیدا نکند و نہ بمرتبہ ہیچ پیغمبرے برسد۔ اگرچہ آن پیغمبر را ہیچ یکے متابعت نکردہ باشد۔
۲۱	بیان بزرگی داعیان و مبلغان این امت و تفاوت درجات ایشان و رد جماعہ کہ محدثان امت را افضل دانستہ اند
۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴	**مکتوب پنجاہ و ہشتم** در بیان عالم مثال و رد تناسخ و نقل روح و بیان کمون و بروز و بیان حدیث ان اللہ خلق مائۃ الف آدم و بیان مشاہدہ شیخ محی الدین بن عربی اندرین باب و تحقیق حضرت ایشان اندرین باب
۲۴ و ۲۴	سوال غریب و جواب عجیب متعلق بتناسخ و بیان تجسد ارواح کمل باجساد۔ و تشکل باشکال و رنگ
۲۵	جنیان و حضور بعضے از اولیاء اللہ در یک آن در امکنہ متعددہ و صدور افعال متبائنہ۔ و بیان خوارق عادات اینہا
۲۵	بیان فرق میان کمون و بروز و میان تناسخ
۲۷	در عالم صغیر نمونہ عالم مثال خیال ست و تکیہ پوئے

صفحہ	مضمون
	خیال تا مراتب ظلال ست
۲۷	بیان معنی من عرف اللہ کل لسانہ ومن عرف اللہ طال لسانہ
۲۸	سوال جمعے در واقعات ومنامات در مثال وخیال بے بینند کہ ما بادشاہ شدہ ایم وقطب شدہ ایم ودر عالم شہادت ہیچ ازاں بظہور نے آید این رویت ہیچ صدقے دارد یا باطل محض ست جواب این رویت محلے از صدق دارد الخ
۲۸	اکابر نقشبندیہ واقعات را اعتبار نمی نہند۔ نسیان ماسوی درحق ایشان دائمی گشتہ است وخطور غیر از قلب شان ہمہ وقت منتفی شدہ۔
۲۹	**مکتوب پنجاہ ونہم** دربیان آنکہ معقول ومفہوم ومکشوف ومشہود ہم داخل ماسوی ست
۳۰	**مکتوب شصتم** دربیان آنکہ از فضولیات دین طنان معطوف ساختہ بضروریات دین باید پرداخت و بحث امامت از اصول دین نیست
۳۱ و ۳۲	**مکتوب شصت ویکم** درنصیحت یاران ومولانا حسن را سرحلقہ آنہا ساختن ومدح مولانا احمد رح
۳۳ و ۳۴	**مکتوب شصت ودوم** در بیان آنکہ انسان مدنی الطبع بمجبول ست ودر تمدن بہ بنی نوع خود محتاج ست وخوبی وی ہم دریں احتیاج ست
۳۵	**مکتوب شصت وسیوم** دربیان آنکہ باوجود حیات پیر بے اذن پیر اگر طالب پیش شیخ دیگر برد وطلب حق نماید مجوز ہست تا بایدکہ از پیر اول انکار نکند۔
۳۵	اکثر پیران این وقت از خود خبر ندارند وایمان را از کفر جدا نے توانند کرد از خدا چہ خبر خواہند داشت
۳۶	**مکتوب شصت وچہارم** دربیان آنکہ از تلون احوال وعدم حصول آمال دنیاے دنیہ دل تنگ نباشند
۳۶	مکتوب شصت وپنجم در احتراز از امور لا طائل

صفحہ	مضمون
۳۷	**مکتوب شصت وششم** دربیان توبہ وانابت وورع وتقوائے و
۳۸ و ۳۹	تفصیل توبہ بتفصیل معاصی
۳۹	بعضے از علماء فرمودہ ورع بدون دہ چیز تمام نشود۔ ودرع از جمیع محرمات ومشتبہات نعمتے ست عظیم ورنہ توبہ از بعض ذنوب وورع از بعض محرمات ہم غنیمت ست۔ شائد برکات الخ
۴۰	**مکتوب شصت وہفتم** دربیان عقائد اہل سنت وجماعت
۴۰	عقیدہ اول اللہ تعالیٰ بذات قدیم خود موجود ست الخ
۴۱	عقیدہ دوم واو سبحانہ یگانہ است شریک ندارد نہ درواجب وجود ونہ در استحقاق عبادت
۴۱	عقیدہ سیوم مراورا تعالے صفات کاملہ است از انجملہ حیات وعلم وقدرت الخ
۴۱	عقیدہ چہارم او تعالیٰ از صفات ولوازم جواہر واجسام واعراض منزہ است زمان ومکان وجہت را دراں حضرت گنجائش نیست۔
۴۱	بے خبرست کہ اورا سبحانہ فوق العرش واند وجہت فوق اثبات کند
۴۲	عقیدہ پنجم واو تعالیٰ جسم وجسمانی نیست جوہر وعرض نیست الخ
۴۲	عقیدہ ششم واو تعالیٰ باہیچ چیز متحد نشود وہیچ چیز باوے متحد نگردد الخ
۴۲	بدانکہ اسماے الٰہی توقیفی اند۔ موقوف برسماع اند از صاحب شرع
۴۲	عقیدہ ہفتم قرآن کلام خدا ست کہ بلباس حرف وصوت درآوردہ بر پیغمبر ما منزل ساختہ است الخ
۴۳	عقیدہ ہشتم دیدن مومنان حق را سبحانہ در بہشت بے جہت وبے کیف وبے احاطہ حق است الخ
۴۳	عقیدہ نہم واو تعالیٰ چنانچہ خالق عباد ست خالق افعال اینہاست
۴۴	عقیدہ دہم انبیاء علیہم الصلوٰت والتسلیمات فرستادہاے حق اند بسوے خلق تا ارشاد الخ
۴۵	عقیدہ یازدہم وآنچہ او علیہ الصلوٰۃ والسلام از احوال آخرت خبر دادہ ہم حق ست انہ

صفحہ	مضمون
	عذاب گور وسوال منکر ونکیر الخ
۴۵	ثقل وخفت میزان قیامت برخلاف میزان دنیاست
۴۵	عقیدہ دوازدہم شفاعت انبیاء وصلحا اولاً وثانیاً ثابت است۔
۴۵	عقیدہ سیزدہم وبعد اطاکہ برپشت دوزخ نہند مومنان عبور کنند وکافران بلغزند حق ست
۴۵	عقیدہ چہاردہم بہشت ودوزخ ہر دو مخلوق اند وابدالاباد باقی خواہند ماند الخ
۴۵	عقیدہ پانزدہم ملائکہ بندہاے حق کہ مکرم اند عصیان درحق ایشان جائز نیست الخ
۴۶	عقیدہ شانزدہم ایمان تصدیق قلبی ست واقرار لسانی بآنچہ از دین بتواتر رسیدہ است اجمالاً وتفصیلاً الخ
۴۶	امام اعظم میفرماید کہ ایمان قبول زیادت و نقصان نے کند الخ
۴۶	امام اعظم گوید انا مؤمن حقاً وامام شافعی گوید انا مؤمن ان شاء اللہ تعالیٰ۔
۴۷	عقیدہ ہفتدہم مومن بارتکاب معاصی از ایمان بیرون نرود ودر دائرہ کفر نہ گردد وحکایتے از امام اعظم اندریں باب۔
۴۷	بحث امامت وخلافت نزد اہل سنت از اصول دین نیست الخ چوں شیعہ دریں باب غلو نمودہ اند الخ وبیان ترتیب خلافت بعد از حضرت خاتم الرسل وافضلیت شان بترتیب خلافت۔
۴۸ و ۴۹	بیان بزرگی حضرت صدیقہ وحضرت زہرا بتول۔
۴۹	بیان بزرگی اصحاب کرام وحکم قطعی ومصیب ایشان وبودن حضرت امیر حق بجانب۔
۴۹ و ۵۰	عقیدہ ہژدہم علامات قیامت کہ آن سرور ازاں خبر دادہ است حق ست احتمال تخلف ندارد۔ مثل طلوع آفتاب از مغرب وظہور حضرت مہدی ونزول حضرت روح اللہ وغیرہ
۵۰ و ۵۱	رد فرقہ مہدویہ وبیان علامات حضرت مہدی موعود
۵۱	بعد از تصحیح اعتقاد از امتثال اوامر وانتہا از نواہی شرعیہ کہ بعمل تعلق دارد نیز چارہ نبود وبیان اصول پنجگانہ اسلام
۵۲	برانگیختن بران کہ کلمہ اسلام موافق معتقدات
۵۳ و ۵۳	اہل سنت گوش زد سلطان وقت باید نمود در وکفار بدکردار وتوہین آلہہ باطلہ شان۔

صفحه	مضمون
۵۳	بیان گروهائے مبتدعان کہ نہ اند بر قول شیخ عبدالقادر جیلانی قدس سرہ
۵۴	شکر این نعمت بجا باید آورد کہ حق تعالے مارا داخل فرقہ ناجیہ اہل سنت ساخت واز معتزلہ وشیعہ وخوارج ومجسمہ نگردانید
۵۵ و	**مکتوب شصت وہشتم** دربیان
۵۶	ستون نورانی وستارہ ذنب دار کہ از جانب مشرق طلوع نمودہ بود و بیان طلوع آن ستارہ در ماتقدم و بیان علامات قیامت وبیان ظہور حضرت مہدی رضی اللہ عنہ علیہ الصلوٰۃ والسلام
۵۷	اغراض متعلقہ بہ نجوم سہ اند ماسوائے این سہ غرض ہرچہ گویند بہ ثبوت نہ پیوستہ۔
۵۸ تا ۶۱	**مکتوب شصت ونہم** دربیان تعدیل ارکان نماز وطمانیت وتسویہ صفوف وتصحیح نیت در جہاد کفار وامر فرمودن بنماز تہجد واحتیاط در لقمہ خوردن
۶۲	**مکتوب ہفتادم** دربیان اسرار کعبہ معظمہ کہ چنانچہ در انسان نمونہ عرش ست نمونہ کعبہ ہم ہست
۶۳	**مکتوب ہفتاد ویکم** در اسرار کلمہ طیبہ لا الٰہ الا اللہ محمد رسول اللہ
۶۴ و ۶۵	**مکتوب ہفتاد ودوم** دربیان آنکہ معاملہ بیت اللہ فوق تجلیات وظہورات و فوق ظہور عرشی ست ودربیان الحاق وصول بحقیقت کعبہ وشوق زیارت صورت بصورت کعبہ
۶۶	**مکتوب ہفتاد وسیوم** دربیان ظاہر و باطن انسان کامل
۶۷	سئوال عارف ہرچند کمال معرفت پیدا کند از جملہ ممکنات ست بوجوب متصف نگردد پس اسمیکہ از مرتبہ وجوب ست چگونہ حقیقت او بود جواب این حقیقت باعتبار شہود ست نہ باعتبار وجود الخ
۶۷	الٰہی چیست اینکہ دوستان خود را کردی کہ ہرگز ایشانرا نشناخت ترا یافت وتا ترا نیافت ایشانرا نشناخت
۶۸	**مکتوب ہفتاد وچہارم** در تاویل کریمہ فمنہم ظالم لنفسہ الخ وکریمہ

صفحه	مضمون
	انا عرضنا الامانۃ الخ ودربیان خلافت انسان کامل کہ معاملہ او بجائے میرسد کہ او را قیوم جمیع اشیا میسازند وآن ظلم لنفسہ ست ومقتضد را تغییر بہ ندیم وخلیل نمودہ اند وسابق بالخیرات را بمحبوب ومحبوب کہ سرحلقہ شان محمد رسول اللہ ست علیہ الصلوٰۃ والسلام
۶۹ و ۷۰	بیان معنی ان اللہ خلق آدم علی صورتہ
۷۱	**مکتوب ہفتاد وپنجم** دربیان آنکہ محض بلیات مردوستان را کفارات ست وتضرع وزاری عفو وعافیت باید طلبید۔
۷۲	**مکتوب ہفتاد وششم** دربیان حقیقت عرش کہ برزخ ست میان خلق وامر از ہردو رنگی دارد واز جنس ارض وسما نیست وبیان کرسی ووسعت آن۔
۷۲	کرسی از سموات جداست واز عالم امر نیست کہ عالم امر فوق عرش ست وکرسی را در عرش گفتہ اند وخلق او ورا وراء این شش روز بود وآفریدن آب در ماوراء این شش روز
۷۲ و ۷۳	ازین تحقیق دو اعتراض قوی دفع گشت یکی آنکہ چون زمین وآسمانہا نبودہ تشخیص شش روز از کجا بود اعتراض دیگر وقوع منافات میان حدیث قدسی وبیان کلام حضرت ایشان قدس
۷۳	ارض وسموات باآنچہ درینہاست در تقابل عرش ناچیز ومضمحل ست الا قلب انسانی و ہمچنین عرش نسبت بما فوق خود ناچیز میگردد وہر تحت نسبت بما فوق خود ہمین حکم دارد الی ان ینتہی عالم الامر
۷۴	بیان شمہ از کمالات انسانی وقلب انسان۔
۷۵ و ۷۶	**مکتوب ہفتاد وہفتم** دفع اعتراضات ملا حسن برکی کہ بر کلام صوفیہ نمودہ بود و نوشتہ کہ ہر حکمی از احکام شرعیہ دیگر ایست موصل بشہر مقصود وبیان اشتباہ ہائے دیگر۔
۷۷	بیان طریق شناختن متوسط ومنتہی این طریق
۷۷	اجازت طریقہ گفتن بمردم کہ از اکل ولبس کربرو حاصل میگردد پرہیز نمیکنند وترغیب باجتناب محرم نمودن
۷۸	پسندیدہ بودند کہ ختم کلام اللہ کردن ونفل گزاردن وتسبیح وتہلیل کردن وثواب آن بوالدین یا باستاد ویا بانوادن بہتر ست یا ندادن بہتر بدانستہ کہ دادن بہتر ست کہ ہم نفع بغیر ست وہم نفع بخود
۷۸	**مکتوب ہفتاد وہشتم**۔ دربیان آنکہ محبت واخلاص باین طائفہ علیہ زینہ فنا فی اللہ وبقا باللہ ست

صفحه	مضمون
۷۹	**مکتوب ہفتاد ونہم** دربیان آنکہ چنانچہ اسلام مجازی بہ از کفر مجازی ست اسلام طریقت نیز بہ از کفر طریقت ست
۸۰	**مکتوب ہشتاد** دربیان معنی عبارت عین القضاۃ شما کہ خدا میدانید نزد ما محمد ست وشما کہ محمد میدانید نزد ما خدا ست
۸۱	**مکتوب ہشتاد ویکم** در نصیحت واجتناب از مزخرفات دنیائے دنیہ۔
۸۱	نمازگذاران وروزہ داران بر سم وعادت بسیارند اما پرہیزگاران اقل قلیل وفارق میان محق ومبطل ہمین پرہیزگاری ست۔
۸۲	**مکتوب ہشتاد ودوم** در اجتناب از دنیائے دنیہ وتحریض نمودن بر شریعت غرا
۸۲	عبادات ناقلہ در جنب فرائض از اعتبار ساقط اند اکثر مردم این وقت در ترویج نوافل اند ودر تخریب فرائض
۸۳	**مکتوب ہشتاد وسیوم** در محبت این طائفہ علیہ کہ سرمایہ جمیع سعادات ست۔
۸۳	برکت اولی دوم توجہ قلب ست بمطلوب حقیقی در صحبت این بزرگواران مرتبدی رشید این طریقہ را اگر ہزار سال عمر وفا کند غیر حق سبحانہ در دل او خطور نکند الخ
۸۴	**مکتوب ہشتاد وچہارم** در بعضی از مواعظ
۸۴	**مکتوب ہشتاد وپنجم** در بعضے از کمالات شیخ عبدالحی۔
۸۵	**مکتوب ہشتاد وششم** دربیان آنکہ دست از ہمہ شستن ومتوجہ جناب قدس او بودن چہ دولتیست عظیم
۸۵ و ۸۶	**مکتوب ہشتاد وہفتم** در تحریض بر اتباع سنت واجتناب بدعت وآنکہ احیائے سنت متروک العمل موجب اجر ثواب صد شہید ست فکیف کہ احیائے فرضی یا واجبی۔
۸۶	تعدیل ارکان نزد اکثر حنفیہ واجب ست ونزد ابو یوسف وشافعی فرض ونزد بعضے حنفیہ سنت وپیش اکثر مردم این عمل متروک گشتہ است اجرا احیائے این یک عمل زیادہ از ثواب صد شہید خواہد بود
۸۶	اگر کسے را عمل صالح در رنگ عمل پیغمبر بود وبر آنکس نیم دانگ از حق کسے مانده باشد آنرا بہشت نبرند تا آنکہ نیم دانگ او ادا نماید۔
۸۶	علما فتوی دہند وکار اہل اللہ کنند۔ ہرکہ بباطن پردازد واز ظاہر وماند محدث واحوال باطن اعتراج

صفحہ	مضمون
۸۶	مکتوب ہشتاد و ہشتم در رضا بقضا والتذاذ بفعل مولیٰ و بیان طاعون
۸۷	مکتوب ہشتاد و نہم در نصیحت
۸۷ و ۸۸	مکتوب نود م در سفارش
۸۸	مکتوب نود و یکم در اسرار قاب قوسین او ادنیٰ
۸۹	مکتوب نود و دوم در بیان آنکہ ولایت عبارت از قرب الٰہی ست و خوارق و کرامات شرط آن نیست و در بیان حکم سجدہ تحیۃ مر سلاطین را۔
۸۹	مردم نسبت بقرب الٰہی و اطلاع بر غیبیات
۹۰ و	محدثات سہ قسم اند و مقبول یک مردود از اہل استدراج
۹۰	کشف مغیبات در ولایت نمی افزاید و عدم کشف در ولایت نقصان نمی آرد و این را بہ نقل عبارت عوارف مؤید ساختہ اند
۹۰	فراست دو نوع است فراست اہل معرفت و فراست اہل جوع و تفصیل این دو نوع
۹۱	چون اکثر خلائق از حق تعالیٰ منقطع اند و بدنیا مشتغل و دلہای شان مائل بکشف صور و باخبار از مغیبات گمان میبرند کہ اہل فراست جوع و ریاضت اہل اللہ اند و خواص خداوند انستہ اند کہ حضرت الخ
۹۱	سوال چون ظہور خوارق در ولایت شرط نبود۔ ولی از غیر ولی و محق از مبطل چہ نوع جدا گردد جواب گو متمیز نشود و محق و مبطل ممتزج بود الخ
۹۱ و ۹۲	علم بولایت ولی ہیچ در کار نیست۔
۹۲	بسیاری از اولیاء اللہ اند کہ بولایت خود اطلاع ندارند تکلیف دیگر بر ایشان اطلاع لازم نبود
۹۲	در نبی از خوارق چارہ نبود نہ در ولی۔ علماء بظاہر شریعت دعوت کنند۔ و اولیا ہم بظاہر شریعت و ہم بباطن شریعت پیری و مریدی عبارت ازین دعوت ست۔
۹۲	جواب دیگر از سوال مذکور کہ مرید رشید ہر ساعت در سلوک طریق خوارق و کرامات بر احساس مینماید الخ
۹۲	نزد عوام احیائے جدی عظیم الشان ست و نزد خواص احیائے قلبی در وحی بران رفیع الشان و اول نسبت بہ ثانی

صفحہ	مضمون
	کالمطروح فی الطریق ست و داخل عبث
۹۳	فی الحقیقت وجود اہل اللہ کرامتی ست و دعوت ایشان مرخلق را بحق رحمتی ست و احیائے قلوب اموات آیتیست الخ
۹۳	شکایت حال از کفار ہند کہ ہدم مساجد مینمایند و مراسم کفر بر ملا بجا می آرند وغیرہ وغیرہ
۹۴ و	حسن اعتقاد امیر تیمور گورگان باین طائفہ علیہ و قول حضرت خواجہ بزرگ تیمور مردود ایمان برد۔
۹۴	و خطبہ روز جمعہ نام سلاطین کہ در زمین یابان فرود آمدہ میخوانند این تواضعیست از سلاطین نسبت بآن سرور و بخلفاء راشدین
۹۴	اے برادر سجدہ را کہ عبارت از جبین نہادن بر زمین ست مخصوص بعبادت واجب الوجود داشتہ اند وغیر او را سجدہ تجویز نمودہ
۹۵ و	ہر چند بعضے از فقہا سجدہ تحیت سلاطین تجویز نمودہ اند اما لائق حال سلاطین نیست الخ
۹۵	مکتوب نود و سیوم در بیان آنکہ ہر کدام از لطائف ظاہر دارد و باطن و لحوق این باطن باسم قیوم عارف و آنکہ عارف در وقت نزول بکلیت متوجہ دعوت و عبادت ست
۹۵	وجہ خاص عارف باطن و حقیقت آن اسم قیوم اوست کہ نسبت بآن عالم خلق و عالم امر عارف داخل ظاہر و صوت ست۔
۹۶	باید دانست کہ این ظاہر باقی ماندہ را تمام رو بخلق ست و طاعات شرعیہ او مربوط و معاملہ دعوت و تکمیل او منوط الخ
۹۶	این دار دار عمل ست و موطن دعوت ست حقیقت مشاہدہ در آخرت ست و معائنہ در پیش۔
۹۷	مکتوب نود و چہارم در بیان حقیقت فنا و بقا و جدا شدن عدم از صورت و حقیقت عارف و نسبت مجاورت بہم رسانیدن
۹۷	حقائق ممکنات بعلم این فقیر عبارت از علمات ست کہ منشأ ہر شرست ہا عکوس صور علمیہ اسماء و صفات الٰہی کہ دران علمات ظہور یافتہ
۹۷ و	بیان غلبہ عکوس صور علمیہ و اضمحلال آن علمات
۹۸ و	و اختفاء آنہا از نظر سالک و این مقام مقام فناست و بس بلند ست
۹۸	و این فقیر سالہا دریں مقام بودہ است و علوم

صفحہ	مضمون
	خود را در رنگ پیراہن شعر از خود جدا میافتہ
۹۹	صاحب این مقام ہر چند با سائر مردم در بشریت مشارکت دارد اما از دیگران ذاتی و از ابنائے جنس خود ی ظہور صفات بشریت عرضی ست و از دیگران ذاتی
۹۹	عوام مشارکت صوری را ملاحظہ نمودہ خواص و اخص خواص را در رنگ خود ہا تصور کردہ در مقام انکار و اعتراض مے آیند و محروم مے مانند۔
۱۰۰	مکتوب نود و پنجم در بیان کفر حقیقی و اسلام حقیقی و شریعت چنانچہ کفر و اسلام ست در طریقت نیز کفر و اسلام ثابت ست و چنانچہ در شریعت کفر شر و نقص ست و اسلام کمال است در طریقت نیز کفر طریقت نقص ست و اسلام طریقت کمال
۱۰۰	ہر چند کافر شریعت مردود ست و کافر طریقت مقبول ست۔
۱۰۰	کفر طریقت بکفر شریعت مناسبت تمام دارد۔
۱۰۰	کفر طریقت در مقام جمع است و اسلام طریقت در مقام فرق۔
۱۰۱	اسلام طریقت را با اسلام شریعت مناسبت تمام ست بلکہ چون اسلام شریعت بکمال میرسد نسبت اتحاد باین اسلام پیدا میکند بلکہ الخ
۱۰۱	مرتبہ کفر طریقت از اسلام صورت شریعت بلند ترست و نسبت باسلام حقیقت شریعت پست و دون
۱۰۱	بیان حکم شخصے کہ تکلم بشطحیات نماید و با ہمہ در مقام صلح باشد و ہمہ را بر صراط مستقیم انگارد و در میان حق و خلق تمیز نکند و بوجود دوئی قائل نبود۔
۱۰۲	منصور با وجود قول انا الحق در ہر شب در زندان با زنجیر گران پانصد رکعت نماز نافلہ ادا میکرد و طعام از دست ظلمہ نمی خورد۔
۱۰۲	مکتوب نود و ششم در حل آنکہ آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام در مرض موت طلب قرطاس فرمودند تا چیزی نویسند و حضرت فاروق باجمعے از اصحاب منع آن نمودند۔
۱۰۳	مدح اصحاب کرام با نواع و اقسام از فضائل و خواص منقول از قرآن و احادیث۔
۱۰۴	حل این اشکال بروجہ کمال مبتنی بر چند مقدمہ است ہر چند ہر مقدمہ جوابیست علاحدہ
۱۰۴	مقدمہ اول و مقدمہ دوم و مقدمہ سیوم
۱۰۵	تقریر نبی بر خطا مجوز نیست کہ مستلزم رفع اعتماد ست از احکام شرعیہ او
۱۰۵	مقدمہ رابع حضرت فاروق بلکہ خلفاء ثلثہ مبشر

صفحہ	مضمون
	بحث اندر کتاب و سنت و بیان آیات و احادیث اندرین باب
۱۰۶	مقدمہ خامس توقف حضرت فاروق در اتیان قرطاس نہ از ردی رد و انکار بودہ اے
۱۰۷	توقفے کہ برائے مجرد استفسار بود ہیچ مذموم نیست چنانچہ از ملائکہ کرام و حضرت زکریا و حضرت مریم استفسار و استعلام در قرآن مجید منقول ست
۱۰۷	مقدمہ سادس حسن ظن بصحبت آں سرور و با صحاب آں سرور درکار است و دانستن آنکہ بہترین قرون قرن او بودہ اے
۱۰۸	بیان وجہ آنکہ اصحاب کرام بہترین بنی آدم اند
۱۰۸	وچوں این مقدمات معلوم گشت بے تکلف جواب آن شبہہ و امثال آن حاصل شد بلکہ اجوبہ متعددہ بحصول انجامید
۱۰۹	بلکہ این قسم شبہات نزد این فقیر در رنگ آن ست کہ شخصے ذی فنون نزد جماعہ ابلہان بیاید و سنگے را بدلائل اثبات نمایند کہ آں فرس ست اے
۱۰۹	در حق اصحاب کرام گمان عداوت با یکدیگر بردن منافی نص قرآنی ست و قدح در فریقین ست و در رفع امان از طائفتین ست اے
۱۱۰	امر خلافت نزد این بزرگواران مرغوب و مطبوع نبودہ - و وجہ جنگ و جدل حضرت امیر با معاویہ آں بودہ کہ قتال بغاۃ فرض عین است
۱۱۰ و ۱۱۱	**مکتوب نود و ہفتم** در حل این عبارت مکتوب ششم از جلد ثانی - انگارم کہ مقصود از آفرینش من آنست کہ ولایت محمدی بولایت ابراہیمی منصبغ گردد و حسن ملاحت باجمال صباحت ممتزج شود -
۱۱۱	انتفاع و استفادہ کہ امرا را از راہ غلامان و خادمان میسر گردد ہیچ ممنوع نیست و نیز مستلزم قصور و نقصان امرا نیست
۱۱۲	**مکتوب نود و ہشتم** در قرب و معیت عالم باحق تعالیٰ و فرق میان شرارت عدم و شرارت ابلیس -
۱۱۲	سوال علماء گفتہ اند کہ حضرت حق سبحانہ نہ داخل عالم ست و نہ خارج و نہ متصل بعالم و نہ منفصل از عالم تحقیق این مبحث چیست جواب حصول این نسبت اے
۱۱۳	این مبحث را بامثالے واضح گردانم فقط جالہ کہ از سرعت سیر بصورت دائرہ متوہم میگردد موجود اینجا ہمان نقطہ است اے

صفحہ	مضمون
۱۱۳	سوال حضرت حق سبحانہ نسبت قرب و احاطہ خود را بعالم اثبات فرمودہ است و حال آنکہ موجود را بموہوم چہ نسبت قرب و کدام احاطہ ست جواب این قرب احاطہ نہ از قبیل قرب جسم بجسم است و احاطہ جسم بجسم بلکہ این قرب و احاطہ ازان نسبت ست کہ مجہول الکیفیۃ و معلوم التحقق است اے
۱۱۴	عالم را کہ موہوم و متخیل گفتہ ام باین معنی است کہ خلق عالم در مرتبہ وہم و خیال واقع شدہ است و صنع خداوندی در درجہ حس بحصول پیوستہ در رنگ آنکہ قادری بر کمال دائرہ موہومہ را اے
۱۱۴	بیان مذہب سوفسطائی بیخرد کہ او نیز بموہومیت عالم قائل است
۱۱۵	سوال عالم را چون ثبوت و استقرار ثابت گردید اگرچہ در مرتبہ وہم و خیال بود چرا اطلاق وجود بروے نمی نمایند کہ ثبوت و وجود مترادف اند چنانچہ مذہب متکلمین ست جواب وجود نزد این طائفہ اشرف اشیاست ما سوائے حق کہ سراسر نقص ست تجویز اثبات آن نمی توانند نمود اے
۱۱۵	بالجملہ ممکن ہرچہ دارد مستفاد از مرتبہ وجوب ست از خانہ پدر خود چیزے نیاوردہ است - اورا بے ملاحظہ قلیت موجود خارجی گفتن ما را دشوار ست و شریک ساختن ست در خاص اوصاف او تعالیٰ و این فقیر در بعضے مکاتیب و رسائل خود کہ عالم را موجود خارجی گفتہ است آنرا نیز باین بیان راجع باید داشت
۱۱۶	جم غفیر از ارباب کشف و شہود وجود را عین حقیقت واجب الوجود گفتہ اند
۱۱۶	چنانچہ وجود مبدأ ہر خیر و کمال ست عدم کہ مقابل اوست مبدأ ہر شر و نقص بود و منشأ ہر قبح و فساد و بیان ہر بلائے عدم و خوبیہائے او
۱۱۶	بیان فرق میان شرارت عدم و شرارت ابلیس
۱۱۶ و ۱۱۷	سوال در ابلیس کثرت شرارت او کجا ناشی شد ما ورائے عدم وجودست کہ شرارت ندارد جواب عدم چنانچہ مرآت وجود است وجود نیز مرآت عدم ست اے
۱۱۷	**مکتوب نود و نہم** در جواب سوالہائے میر محمد نعمان کہ کردہ بود
۱۱۸	پرسیدہ بودند کہ سالک گاہے خود را

صفحہ	مضمون
	بوقت عروج در مقامات اصحاب انبیاء بلکہ در مقامات انبیاء علیہم السلام میبیند بعضی مردم ازینجا مساوات آن سالک با ارباب آں مقامات توہم میکنند و باین توہم رد و طعن او مینمایند کشف این معما باید نمود جوابش آنست کہ وصول اسافل بمقامات عالی گاہ ہست کہ از قبیل وصول فقرا بود اے
۱۱۸	حال طاعنان از دو حال خالی نیست اگر اعتقاد دارند کہ صاحب این حال معتقد شرکت و مساوات ست با ارباب آن مقامات عالی پس او را کافر و زندیق تصور میکنند و از زمرہ اہل اسلام بے برارند اے
۱۱۹ و ۱۲۰ و ۱۲۱	بیان فضائل صحابہ علی الخصوص حضرات شیخین بر سر اصل سخن رویم و از شق ثانی بیان نمائیم و گوئیم اگر در حق صاحب این حال این اعتقاد ندارند ہم از دو حال خالی نیستند اے
۱۲۱	اگر گویند کہ وجہ اظہار این قسم احوال شور انگیز چیست گوئیم کہ ظہور این قسم احوال از مشائخ طریقت بسیار آمدہ است اے
۱۲۱	بیان وجوہ از برائے اظہار این قسم احوال شور انگیز
۱۲۱	پرسیدہ بودند کہ سبب چیست کہ انبیاء و اولیا در دنیا ببلا و مصائب مبتلا باشند و بیشتر ببلیات و محن گرفتار بوند
۱۲۲	بدان ارشدک اللہ دنیا موضوع برائے تنعم و تلذذ نیست آخرت ست کہ برائے تنعم و تلذذ معد گشتہ است اے
۱۲۲	سوال کافر فقیر کہ در دنیا و آخرت محروم ست تالم او در دنیا مستلزم تلذذ او در آخرت نگشت و جہش چیست گوئیم کافر دشمن خدا ست و مستحق عذاب دائمی در دنیا رفع عذاب از وے نمودن و بوضع وے گذاشتن در حق وے عین تنعم و تلذذ است اے
۱۲۳	سوال حضرت حق سبحانہ بر ہمہ چیز قادر و توانا ست کہ دوستانرا ہم در دنیا تلذذ ذات بخشد و ہم در آخرت تنعمات کرامت فرماید تلذذ در یکے مستلزم تالم در دیگرے در حق ایشان نباشد خوابش بوجہ ست بیچے آنکہ اگر در دنیا اے
۱۲۳	جواب دوم آنکہ بلیات و محن ہرچند نزد عوام از اسباب تالم ست اما نزد این بزرگواران ہرچہ از جمیل مطلق برسد از اسباب التذاذ

صفحہ	مضمون
	شان ست اھ
۱۲۳	آنچی چیست این کہ دوستان خود را کردی گر ہر چہ سبب تالم دیگران ست سبب التذاذ شان ست و ہر چہ دیگران را رحمت ست اینہا را رحمت ست
۱۲۴	جواب سیوم آنکہ این دار دار ابتلاست کہ حق با باطل ممتزج ست اگر بدوستان محنت و بلا ندہند حکمت امتحان باطل شود اھ
۱۲۵	جواب چہارم آنکہ حضرت حق تعالے ہر چند بر ہمہ چیز قادر است و توانا است کہ دوستانرا ہم اینجا نازونعم و کرامت فرماید و ہم آنجا لیکن این معنے منافی حکمت و عادت ست اھ
۱۲۵	بر سر اصل سخن رویم و تتمہ جواب از اصل سوال بیان نمائیم و گوئیم کہ سبب ورود بلا ہر چند کسب سیئات ست امّا آن بلا فی الحقیقت کفر آن سیئات ست و مزیل آن ذنوب پس کرم آن ست کہ دوستانرا بیشتر بلا بدہند اھ
۱۲۵	ذنوب و سیئات دوستانرا در رنگ ذنوب و سیئات دشمنان خیال بکنی اھ
۱۲۵	بیان شدت بے آرامی و بے قراری آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام در وقت سکرات موت
۱۲۶	نوشتہ بودند کہ مردم استہزا مینمایند و سخریہ میگویند کہ حضرت حق سبحانہ با دوستان خود چرا محنت و بلا بدہد و چرا ہمیشہ بناز و نعمت ندارد و باین گفتگو نفی این جماعہ خواہند۔ کفار نیز در حق آن سرور مثل این سخنان میگفتند۔ مدار امثال این سخنان بر انکار آخرت ست و انکار عذاب و ثواب اخروی اھ
۱۲۶ و ۱۲۷	و جواب دیگر از اصل سوال آنکہ بلا تازیانہ محبوب ست کہ محب را از التفات ماسوائے محبوب منع نمودہ بکلیت متوجہ جناب قدس میگرداند۔ پس شایان درد و بلا دوستان باشند نہ دشمنان اھ
۱۲۷	سوال گاہست کہ در وقت درد و

صفحہ	مضمون
	بلا از دوستان نیز اضطراب بے مفہوم میگردد و جہش چیست جواب آن اضطراب ظاہری ست و بمقتضائے بشریت کہ در ابقائے آن بحکم و مصالح است اھ
۱۲۷	وجہ دیگر از برائے ورود بلا آن ست کہ محب صادق از مدعی کاذب متمیز گردد چہ اگر صادق ست بورود بلا ملتذ خواہد شد و اگر کاذب ست نصیبش از بلا کرہ و تالم ست اھ
۱۲۸	و ایضاً پرسیدہ بودند کہ علم را لاشئے محض گفتہ اند۔ پس او را وجود نباشد و چون وجود نداشتہ باشد با وجودے کہ در ذہن پیدا کردہ باشد اورا آثار و ترقیات چگونہ متحقق بود جواب بدانند کہ عدم اھ
۱۲۸	از ترقیات عدم چہ تعجب دارید این ہمہ کرّ و فرّ کائنات مبنی بر عدم ست۔ کمال قدرت خداوندی را مشاہدہ نمایند کہ از عدم این ہمہ کارخانہ چنین ساختہ اھ
۱۲۸	فرق درمیان خلق و مرتبہ خیال و درمیان اختراع و وہم و خیال
۱۲۹	و ایضاً از فنا و بقا پرسیدہ بودند۔ معنے این کلمہ در کتب و رسائل خود این فقیر بسیار جا نوشتہ است مع ہذا اگر خفائے درد ماندہ باشد اھ
۱۲۹	فنا و بقا شہودی ست وجودی نیست کہ بندہ ناچیز فنا شود و بحق تعالیٰ متحد گردد زنادقہ اند کہ فنا و بقا را وجودی تصور کنند و مے انگارند کہ بندہ رفع تعینات وجودی خود نمودہ باصل خود متحد میگردد
۱۲۹	حقیقت فنا عبارت از نسیان ماسوائے حق ست تعالیٰ و پاک ساختن ساحت سینہ را از جمیع مرادات خود و مناسب مقام بقا قیام عبد ست بمرادات مولیٰ جلشانہ۔
۱۲۹	و ایضاً پرسیدہ بودند کہ سیریکہ در بیرون انفس نوشتہ اند آن کدام باشد بدانند

صفحہ	مضمون
	کہ انفس در رنگ آفاق ظلال اسماء الٰہی است و چون ظل اھ
۱۳۰	دیگر از اقربیت ذات و صفات و افعال واجبی پرسیدہ بودند بیان آن بحضور تعلق دارد
۱۳۰	دیگر از کمالات مرتبہ نبوت پرسیدہ بودند کہ فنا و بقا و تجلی و مبدائیت تعین ہمہ در مراتب کمالات نبوت بچہ رنگ ست بدانند کہ مراتب عروج اھ
۱۳۰	بعضے از اسرار نماز را پرسیدہ بودند جواب آنرا بوقت دیگر انداختہ شد از دست زمانہ و اہل زمانہ سرقہ کردہ چیزے نوشتہ میشود بفقیر رحم بکنید اھ

اَللّٰھُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلٰى سَيِّدِ الْخَلْقِ اَجْمَعِيْنَ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ اَجْمَعِيْنَ وَعَلَيْنَا مَعَهُمْ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرّٰحِمِيْنَ۔ وَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِيْ اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِيْنَ۔

اواخر ذی قعدہ سنہ ۱۳۳۲ ہجری

صحف مطهرة فيها كتب قيمة

به امداد دیرزدانی و فضل رحمانی

حصه هفتم

دفتر دوم

مکتوبات

حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی

سنه ۱۳۳۲ هـ

در مطبع ریاض ازهر است مطبوع گردید

بہ امدادِ یزدانی وفضلِ رحمانی

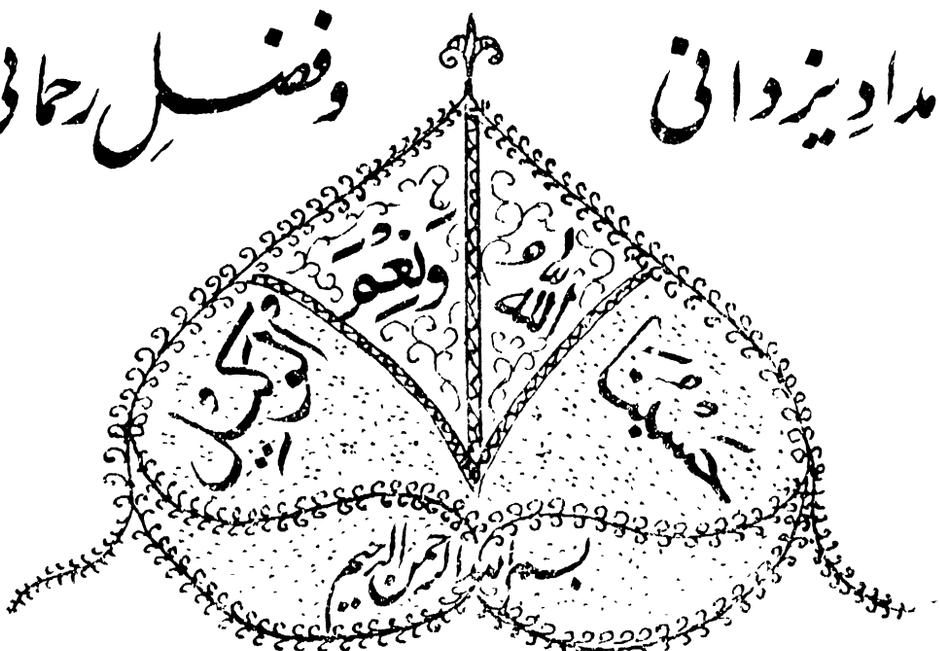

اصل	کمتر ترجمہ (راد) پنجاہ ویکم	ترجمہ از مصحح سلمہ اللہ تعالیٰ

بخواجہ محمد صدیق صدر ریاضہ در بیان کلام حضرت حق سبحانہ شفاہا بالعفو از مکمل واقع مے شود:

أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰى
أَعْلَمْ أَنَّهَا الْأَخُ الصَّدِيقُ أَنَّ كَلَامَ
سُبْحَانَهُ مَعَ الْبَشَرِ قَدْ يَكُونُ شِفَاهًا وَ
ذٰلِكَ لِأَفْرَادٍ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَوٰاتُ
وَالتَّسْلِيمَاتُ وَقَدْ يَكُونُ ذٰلِكَ لِبَعْضِ
الْكُمَّلِ مِنْ مُتَابِعِيهِمْ بِالتَّبَعِيَّةِ وَالْوِرَاثَةِ
أَيْضًا وَإِذَا كَثُرَ هٰذَا الْقِسْمُ مِنَ الْكَلَامِ
مَعَ وَاحِدٍ مِنْهُمْ سُمِّيَ مُحَدَّثًا كَمَا كَانَ
أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ

بدان ای برادر محب کہ بتحقیق کلام حق سبحانہ
وتعالیٰ با بشر گاہے روبارہ بود و این نوع
از کلام مر آحادِ انبیاست علیہم الصلوات
والتسلیمات و گاہے این نعمت عظمیٰ بعضے
از کمل متابعان ایشان نیز بہ تبعیت و وراثت
میسر میگردد و این قسم کلام با یکے از ایشان
ہر گاہ بکثرت واقع گردد آنکس محدث (بفتح
دال و تشدید آن) نامیدہ میشود چنانچہ امیر
المؤمنین عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ محدث این امت بود

وَهٰذَا غَيْرُ الْاِلْهَامِ وَغَيْرُ الْاِلْقَاءِ فِي
الرُّوْعِ وَغَيْرُ الْكَلَامِ الَّذِيْ مَعَ الْمَلَكِ اِنَّمَا
يُخَاطَبُ بِهٰذَا الْكَلَامِ الْاِنْسَانُ الْكَامِلُ
الْجَامِعُ بَيْنَ عَالَمَيِ الْاَمْرِ وَالْخَلْقِ وَالرُّوْحِ
وَالنَّفْسِ وَالْعَقْلِ وَالْخَيَالِ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ
بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ
وَلَا يَلْزَمُ مِنْ كَوْنِ الْكَلَامِ شِفَاهًا اَنْ يَّكُوْنَ
الْمُتَكَلِّمُ مُرَبِّيًا لِلسَّامِعِ لِجَوَازِ اَنْ يَّكُوْنَ
السَّامِعُ ضَعِيْفَ الْبَصَرِ لَا يَتَحَمَّلُ شَعْشَعَانَ
اَنْوَارِهٖ كَمَا قَالَ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ
وَالتَّسْلِيْمَاتُ فِيْ جَوَابِ سُؤَالِ الرُّؤْيَةِ
عَنْهُ نُوْرٌ اَنّٰى اَرَاهُ وَلِاَنَّ فِي الشِّفَاهِ خَرْقَ
الْحُجُبِ الشُّهُوْدِيِّ لَا الْوُجُوْدِيِّ فَافْهَمْ
فَاِنَّ هٰذِهٖ مَعْرِفَةٌ شَرِيْفَةٌ قَلَّمَا تَكَلَّمَ بِهَا اَحَدٌ
وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ؛

واین جنس از کلام غیر الہام است و القاء
روعی و ماسوائے کلام است کہ با ملک باشد
مخاطب نبود باین کلام مگر انسان کامل کہ جامع
است مر عالم امر و عالم خلق و روح و نفس و عقل
و خیال را و خدائے تعالی خاص میکند برحمت خود
ہر کرا میخواہد و خدائے تعالی خداوند فضل بزرگ است
و از تکلم بالمشافہہ لازم نمی آید کہ متکلم مربی گردد
مر سامع را زیرا کہ جائز است کہ سامع ضعیف
البصر باشد متحمل نبود شعشعان انوار آنرا چنانکہ
فرمودہ است بسم و رعلیہ الصلوٰۃ والسلام در جواب سوال
رویت حق تعالی از وے کہ حق جل و علا نور است
چگونہ بینم اورا و نیز در تکلم بالمشافہہ خرق حجب
شہودی است نہ وجودی پس در باب کہ این معرفت
شریف کہ ہیچ یکے از مشایخ قدس اللہ تعالی اسرارہم
تکلم نکردہ است بآن ؛

مکتوب (۵۲) پنجاہ و دوم

بخواجہ مہدی علی کشمیری صدور یافتہ در ترغیب بر محبت این طائفہ علیہ ؛ الحمد للہ وسلام
علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ کہ از کمال محبت و اخلاص صدور یافتہ بود مع ہدایا رسید
حضرت حق سبحانہ و تعالی بر محبت این طائفہ استقامت کرامت فرماید و بایشان محشور دارد

جلیسهم لا یشقی جلیسهم

وَهُمْ قَوْمٌ لَا یَشْقٰی جَلِیْسُهُمْ ۔ وَلَا یُحْرَمُ اَنِیْسُهُمْ وَلَا یُخَیَّبُ مَسِیْسُهُمْ ۔ وَهُمْ جُلَسَاءُ اللّٰهِ وَهُمْ اِذَا رُءُوْا اُذْکِرَ اللّٰهُ وَهُمْ مَنْ عَرَفَهُمْ وَجَدَ اللّٰهَ ۔ نَظَرُهُمْ دَوَاءٌ وَکَلَامُهُمْ شِفَاءٌ وَصُحْبَتُهُمْ ضِیَاءٌ وَبَهَاءٌ ۔ هُمْ مَنْ رَاٰی ظَاهِرَهُمْ خَابَ وَخَسِرَ وَمَنْ رَاٰی بَاطِنَهُمْ نَجٰی وَاَفْلَحَ ۔ خوش گفت آنکه گفت الٰهی چیست اینکه دوستانِ خود را کردی که هرکه ایشانرا شناخت ترا یافت وترا نیافت ایشانرا نشناخت یعنی شناختِ ایشان ویافتِ تو از یک دیگر منفک نیستند تقدّمِ ذاتی بیک اعتبار شناخت راست وبیک اعتبار یافت را ومختار قائل تقدّمِ آن طرف است لانّه المبدأ فمنه البدایة اولی واخری ۔ والسّلام علیکم وعلی من لدیکم

مکتوب (۵۳) پنجاه وسیوم

بیکے از مشایخ نواحی صدور یافته در جوابِ استفسارِ او که اگر عبادت میکنم نفس را استغنا حاصل میشود واگر زلّت وخلافِ شرع از من صادر میشود ندامت وشکستگی پیدا مے آید ۔ الحمد للّٰه وسلام علی عبادہ الّذین اصطفٰی ۔ پرسیده بودند اگر در ریاضت خود را مے آرم نفس را استغنا پیدا میشود ومیدانند که مثلِ من صالحے نیست واگر چیزے خلافِ شرع واقع میشود خود را محتاج وفروتر خیال میکنند علاج این چیست توفیق آنرا احتیاج وفروتنی که منبئ از ندم است که در شقِّ ثانی پیدا میشود ونعمتے است عظیم ۔ عیاذاً باللّٰه سبحانه اگر بعد از ارتکاب محظورِ شرعی ندامت هم که از شعبِ توبه است پیدا نشود وبا تیانِ ذنبِ ملتذّ ومحظوظ بود که التذاذ ذنب اصرار بر ذنب است اگر اصرار بر سیّئهٔ صغیره است بکبیره میرساند واصرار کبیره دلیرِ کفر است شکرِ این نعمتِ عظمٰی نمایند تا از زیادتی در ندم پیدا شود وتا از ارتکابِ خلافِ شریعت باز دارد ۔ قال اللّٰه سبحانه تبارک وتعالٰی لئن شکرتم لأزیدنّکم حاصلِ شقِّ اوّل حصولِ عجب است بعد از اتیانِ اعمالِ صالحه واین عجب سمّی است قاتل ومرضے است مهلک که اعمالِ صالحه را نابود

حطب نعتین ہیزم ۱۲

میگرداند چنانچہ آتش حطب را چہ چیز میسازد و منشا عجب آنست کہ اعمال صالحہ در نظر عامل مزین میآیند و مستحسن مینمایند فالمعالجۃ بالاضداد باید کہ حسنات خود را متہم دارد و قبایح خفیہ حسنات را در نظر آرد تا خود را و اعمال خود را قاصر داند بلکہ شایان لعن و طرد یابد قال علیہ وعلی الہ الصلوٰت والتسلیمات رُبَّ تالٍ للقرآن والقرآن یلعنہ ۔ وکم من صائم لیس لہ من صیامہ الا الظمأ والجوع خیال نکند کہ حسنہ او قبیح ندارد و اگر اندک متوجہ شود بعنایۃ اللہ سبحانہ ہمہ قبیح یابد و بوئے از حسن باحساس نکند عجب کجا و استغنا کرا بلکہ از استیلائے دید قصور اعمال باید کہ از اتیان حسنہ منفعل و شرمندہ بود نہ معجب و مستغنی و چون دید قصور در اعمال پیدا شود اعمال را قیمت افزاید و بقبول سزاوار بود سعی نماید کہ این دید پیدا شود و داعی عجب ندہد و بدون خرط القتاد الا ان یشاء ربی شیئا وجمعے را کہ این دید قصور اعمال بوجہ کمال میسر میگردد چنان مے انگارند کہ کاتب یمین معطل و بیکار است و حسنے نیست کہ در کتابت او در آید و کاتب شمال ہمیشہ در کار است کہ ہمہ قبیح و سود است و چون معاملہ عارف تا باین سرحد سیر سد عومل معہ ما عومل معہ ۔ قلم اینجا رسید سر بشکست ۔ والسلام علی من اتبع الہدیٰ

مکتوب (۵۴) پنجاہ و چہارم

بہ شیخ محمد صدر یافتہ در بیان آنکہ متابعت آن سرور علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام مراتب و درجات دارد و آن ہفت درجہ است و بیان تفضیل ہر درجہ بدیگرے وما یناسب ذلک الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ متابعت آن سرور علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام کہ سرمایہ سعادات دینیہ و دنیویہ است درجات و مراتب دارد درجہ اولے مر عوام اہل اسلام راست از اتیان احکام شرعیہ و متابعت سنت سنیہ بعد از تصدیق قلب و پیش از اطمینان نفس کہ بدرجہ ولایت مربوط است و علماء ظواہر و عباد و زہاد

که معاملهٔ شان باطمینانِ نفس بپیوسته است همه درین درجه بمتابعت شیر یکنند و در حصولِ صورتِ اتباع برابر ند و چون نفس درین مقام از کفر و انکار خود نرسته است لاجرم این درجه مخصوص بصورتِ متابعت باشد این صورتِ متابعت در رنگ حقیقتِ متابعت موجبِ فلاح و رستگاری آخرت است و منجی از عذابِ نار است و مبشر بدخول جنت از کمال کرم انکارِ نفس را اعتبار نا نموده بتصدیقِ قلب کفایت فرموده است و نجات را مربوط بآن تصدیق ساخته ؎ بیتوانی که دهی اشکِ مرا حسنِ قبول ؎ ایکه در ساخته قطرهٔ بارانی را

٭ درجهٔ دوم از متابعت اتباعِ اقوال و اعمالِ اوست علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام که باطن تعلق دارد از تهذیبِ اخلاق و دفعِ رذائلِ صفات و ازالهٔ امراضِ باطنیه و علل معنویه که بمقامِ طریقت متعلق اند این درجه اتباع مخصوص بارباب سلوک است که طریقهٔ صوفیه را از شیخِ مقتدا اخذ نموده بوادی و مفاوزِ سیر الی الله را قطع مینمایند درجهٔ سیوم از متابعت اتباعِ احوال و اذواق و مواجیدِ آن سرورست علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام که بمقامِ ولایتِ خاصه تعلق دارند این درجه مخصوص بارباب ولایت است که مجذوب سالک باشند یا سالک مجذوب و چون مرتبهٔ ولایت بانجام رسید نفس مطمئنه گشت و از طغیان و سرکشی باز ماند و از انکار باقرار و از کفر باسلام آمد بعد ازین هرچه در متابعت کوشد حقیقتِ متابعت خواهد بود اگر نماز ادا مینماید حقیقتِ متابعت بجا مے آرد و اگر صوم است همین حکم است و اگر زکوٰة است همین نمط است وعلی هذا القیاس و اتیانِ جمیع احکامِ شرعیه حقیقتِ اتباع کائن است سوال حقیقتِ نماز و روزه بچه معنی است نماز و روزه افعالِ مخصوصه است اگر آن افعال چنانچه فرموده است ادا یابد حقیقت ادا یافته باشد صورت چه بود و حقیقت ورائے آن چه باشد **جواب** بندی چون نفس امّاره دارد که بالذات منکرِ احکامِ مسماست اتیانِ احکامِ شرعیه ازوے باعتبارِ صورتست و منتهی را چون نفس مطمئنه گشته است و برضا و رغبت قبولِ احکامِ شرعیه نموده اتیانِ احکام ازوے باعتبارِ حقیقت است مسلمانِ منافق و مسلمِ مرد و ادارِ نماز مینمایند منافق چون انکارِ باطن دارد صورتِ نماز بجا می آرد و مسلم بواسطهٔ القیا و باطن بحقیقت

فرمان برداری ۱۲

نماز متخلی است پس صورت وحقیقت باعتبار انکار واقرار باطن است این درجه یعنی درجهٔ اطمینان نفس
وایشان حقیقت اعمال صالحه که بعد از حصول کمالات ولایت خاصه که بدرجهٔ سوم متعلق است حاصل میگردد
چهارم درجه ایست از متابعت ودر درجهٔ اولی صورت این متابعت بوده وایشان حقیقت اتباع است
این درجه چهارم از اتباع مخصوص علمای راسخین است شکر الله تعالی سعیهم که بعد از اطمینان نفس
بدولت حقیقت متابعت متحقق اند اولیاء الله را قدس الله تعالی اسرارهم هر چند بنحوی از اطمینان
نفس بعد تمکن قلب حاصل است اما کمال اطمینان مر نفس را در تحصیل کمالات نبوت حاصل است که علمای
راسخین را از آن کمالات بطریق وراثت نصیب است پس علمای راسخین بواسطهٔ کمال اطمینان نفس
بحقیقت شریعت که حقیقت اتباع است متحقق باشند ودیگران چون این کمال ندارند گاهے
بصورت شریعت متلبس اند وگاهے بحقیقت شریعت متحقق علامتے از برائے علمای راسخین بیان
کنم تا ظاهر ظاهر دانے دعوی رسوخ ننماید وامارهٔ خود را مطمئنه نه انگارد وعالم راسخ کسے است که او را
از تاویل متشابهات کتاب وسنت نصیب است واز اسرار حروف مقطعات اوائل سور قرآنی
بهره دارد وتاویل متشابهات از جملهٔ اسرار غامضه است خیال نکنی که در رنگ تاویل بد بقدرت است
وتاویل وجه ندات که آن ناشی از علم ظاهر است با سرار کار ندارد واصحاب این اسرار پیغمبرانند علیهم
الصلوات والتسلیمات واین رموزات اشارات بمعاملات ایشان است وبه تبعیت وورائت
این بزرگواران هر کرا باین دولت عظمی همت رسانند حصول این درجهٔ متابعت که منوط باطمینان
نفس است ووصول بحقیقت متابعت صاحب شریعت است علیه وعلی آله الصلوة والسلام
گاهے هست که بے توسط فنا وبقا وبے توسل سلوک وجذبه میسر گردد وتواند بود که از احوال ومواجید
واز تجلیات وظهورات هیچ درمیان نباشد واین دولت نقد وقت بود لیکن از راه ولایت
باین دولت رسیدن اقرب است از انکه براه دیگر برسد وآن راه دیگر بزعم این فقیر التزام متابعت
سنت سنیه است علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة واجتناب از اسم ورسم بدعت

فانه درجه چهارم از اتباع مخصوص است علمای راسخین را

بیان تفاوت

بدولت علماء

علامت راسخین

فانه

وعالم

واصحاب

وایشان

علیهم الصلوات والتسلیمات

تا از بدعتِ حسنه در رنگِ بدعتِ سیئه احتراز نماید پوشیدہ نماند کہ ازین دولت بمشامِ جانِ او نرسد و این معنے امروز متعسر است کہ عالم در دریائے بدعت غرق گشتہ است و ظلماتِ بدعت آرام گرفتہ کرا مجال است کہ دم از رفعِ بدعت زند و باحیائے سنت لب کشاید اکثر علماءِ این وقت رواج دہندہ ہائے بدعت اند و محوکنندہ ہائے سنت بدعتہائے پہن شدہ را تعامل خلق دانستہ بجواز بلکہ باستحسان آن فتوی میدہند و مردم را بہ بدعت دلالت مینمایند چہ میگویند اگر ضلالت شیوع پیدا کند و باطل متعارف شود و تعامل گردد مگر نمیدانند کہ تعامل دلیلِ استحسان نیست تعاملے کہ معتبر است ہمانست کہ از صدرِ اول آمدہ است یا باجماعِ جمیع مردم حاصل گشتہ کما ذکر فی الفتاوی الغیاثیۃ قال الشیخ الامام الشہید رحمہ اللہ سبحانہ لا نأخذ باستحسان مشائخنا رحمہم اللہ سبحانہ لان التعامل فی بلدۃ لا یدل علی الجواز وانما یدل علی الجواز لیکون علی الاسم من الصدر الاول لیکون ذلک دلیلا علی تقریر النبی علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام ایاہم علی ذلک فیکون شرعا عنہ علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام وامّا اذا لم یکن کذلک لا یکون فعلہم حجۃ الا اذا کان ذلک من الناس کافۃ فی البلدان کلہا لیکون اجماعا والاجماع حجۃ الا ترٰی انہم لو تعاملوا علی بیع الخمر وعلی الربوٰ لا یفتی بالحل وشک نیست کہ علم بتعامل کافۂ انام و بعمل جمیع قرٰی و بلدان از حیطۂ بشر خارج است باقیماند تعامل صدرِ اول کہ فی الحقیقت تقریر است از ان سرور علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام و راجع است بسنتِ او علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام بدعت کجا است و حسنِ بدعت کدام اصحاب کرام را در حصولِ جمیع کمالات صحبت خیر البشر کافی بودہ علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات و از علماءِ سلف ہر کہ بدولتِ رسوخ مشرف گشتہ است باینکہ اختیارِ طریقِ صوفیہ نماید و بسلوک و جذبہ قطعِ مسافت کند بواسطۂ التزامِ متابعتِ سنتِ سنیہ است علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ و اجتناب از بدعتِ نامرضیہ اللہم ثبتنا علی متابعتہ

الصلوات والتسلیمات

السُّنَّةِ وَجَنَّبَنَا عَنِ ارْتِكَابِ الْبِدْعَةِ بِحُرْمَةِ صَاحِبِ السُّنَّةِ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ دَرَجَهٔ پنجم از متابعت در اتباع کمالات آن سرور است علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام که علم وعمل را در حصول آن کمالات مدخلی نیست بلکه حصول آنها مربوط بمحض فضل واحسان خداوندیست جل سلطانه واین درجه بس عالیست درجات سابق را بآن مساسے نیست این کمالات بالاصالة مخصوص بانبیاء اولوالعزم است علیهم الصلوٰت والتسلیمات وبه تبعیت و وراثت تا کرا باین دولت مشرف سازند درجه ششم از متابعت اتباع آن سرور است علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام دور کمالاتیکه مخصوص بمقام محبوبیت آن سرور است علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام چنانچه در درجه پنجم افاضهٔ کمالات بمجرد فضل واحسان بوده درین درجه ششم افاضهٔ کمالات آن مجرد محبت است که فوق تفضل و احسانست ازین درجه متابعت نیز اقل قلیل را نصیب است این پنج درجه متابعت غیر از درجهٔ اولے انبیه بمقامات عروج تعلق دارند وحصول اینها بصعود مربوط است درجهٔ هفتم از متابعت آنست که تعلق بنزول ومبوط دارد واین درجه سابع از متابعت جامع جمیع درجات سابق است زیرا که درین موطن نزول هم تصدیق قلب است وهم تمکین قلب وهم اطمینان نفس است وهم اعتدال اجزاء قالب که از طغیان وسرکشی باز مانده اند درجات سابق گویا اجزاء این متابعت بوده اند واین درجه همچون کل است مر آن اجزاء را درین مقام تابع به متبوع به نهجے شباهت پیدا میکند که گویا اسم تبعیت از میان میخیزد وامتیاز تابع ومتبوع زائل میگردد چنان متوهم می شود که تابع در رنگ متبوع هرچه میگیرد از اصل میگیرد گویا هر دو از یک چشمه آب مینوشند وهر دو آغوش یک کنار اند وهر دو در یک بستر اند وهر دو در رنگ شیر وشکر اند تابع کجا ومتبوع کدام وتبعیت کرا در اتحاد نسبت تغایر گنجایش ندارد عجب معامله است درین مقام هرچند بامعان نظر مطالعه مینماید نسبت تبعیت هیچ ملحوظ ومنظور نمے گردد وامتیاز تابعیت ومتبوعیت اصلا مشهود نمیشود این قدرست که خود را

الصلوات والتسلیمات

فصل

فی بیان درجه پنجم از متابعت آنسرور علیه الصلوٰة والسلام

فی بیان درجه ششم از متابعت آنسرور علیه الصلوٰة والسلام

فی بیان درجه هفتم از متابعت آنسرور علیه الصلوٰة والسلام

فصل

فی بیان کمالات انبیاء اولوالعزم علیهم الصلوٰة والسلام

فصل

خود را نمیاید خود را نمیداند ۱۲ ۵ بالکسر اول شتران برابر شده و بریک اسق رونده و به فتح اول خطا است ۱۲ غ

طفیلی میداند و وارث نبی خود می یابد علیه و علی جمیع الانبیاء من الصلوات افضلها و من التسلیمات اکملها تا نا که تابع دیگر است و طفیلی و وارث دیگر هر چند همه در قطار متبوعیت اند ظاهرا و تابع حیلولة متبوع در کار است و در طفیلی و وارث هیچ حیلولتے در کار نیست تابع اولش خورد است و طفیلی جلیس ضمنی بالجمله هر دو لتے که آمده است از برائے انبیا آمده است علیهم الصلوات والتحیات سعادت امتانست که بطفیل انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات ازان دولت بهره یابند و از اولش ایشان تناول نمایند در قافله که اوست دانم نرسیم ۔ این بس که رسد زدور بانگ جرسیم ۔ تابع کامل کسے است که باین هفت درجه متابعت متخلی شود و آنکه بعضے از درجات متابعت دارد و بعضے ندارد تابع فی الجمله است علی تفاوت الدرجات علما و ظواهر بدرجه اولے الخر سند اند کاش آن درجه را هم سرانجام بدهند متابعت را مقصود بصورت شریعت داشته اند و ورائے آن امرے دیگر نه انگاشته طریقه صوفیه را که وسیله حصول درجات متابعت است بیکار تصور نموده اند و اکثر شان پیر و مقتدائے خود را غیر از هدایه و بزدوی ندانسته اند چو آن کرمے که در سنگے نهان است ۔ زمین و آسمان او همان است ۔ حققنا الله سبحانه و ایانا لم بحقیقة المتابعة المرضیة المصطفویة علی صاحبها الصلوة والسلام والبرکة والتحیة و علی جمیع اخوته من الانبیاء الکرام و الملئکة العظام و علی جمیع اتباعهم الی یوم القیام

مکتوب پنجاه و پنجم

بخانه

بمخدوم زاده های عالی درجات اعنی خواجه محمد سعید و خواجه محمد معصوم سلمهما الله تعالی صدور یافته در بیان آنکه قرآن مجید جامع جمیع احکام شرعیه است و در مناقب امام اعظم ابی حنیفه رضی الله عنه و مداحی صوفیه علیه و در بیان آنکه اصل این کار شریعت است و بیان آنکه احکام الهامیه همه وقت ثابت اند و مایناسب ذلک ۔ بسم الله الرحمن الرحیم ۔ الحمد لله و سلام

۱ بالفتح و بر یکدو چیز در آمدن رسائل شدن ۱۲ منه ۲ اولش نخستین آنچه از پیش او طعام بزنان نهند ۱۲ منه ۳ گلهای مطابق ترکی اوش و او نیز گوشتی ماءظ ۴ فتح الکبیر الجلیل الخ ۵ بیان الحق الغنی الخ ۶ الشیخ الامام الهمام الخ ۷ ابو الحسن علی بن ابی بکر بن عبد الجلیل الفرغانی الخ ۸ تغمده الله بغفرانه ۱۲ منه

عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی قرآنِ مجید جامعِ جمیعِ احکامِ شرعیہ است بلکہ جامعِ جمیعِ شرائعِ ماتقدم است
غایۃ مافی الباب بعضے از احکامِ این شریعت ازان قسم اند کہ بعبارتِ نص و اشارتِ نص و دلالۃِ
نص و اقتضاءِ نص مفہوم میگردند عوام و خواص از اہلِ لغت درین فہم برابر اند و قسمِ دیگر از احکام
ازان قبیل اند کہ بتوسطِ اجتہاد و استنباط مفہوم میگردند این فہم مخصوص بائمۂ مجتہدین است کہ آن
سرور باشد بقولِ جمہور و اصحابِ کرامِ آن سرور و مجتہدانِ سائرِ امتِ آن سرور باشند علیہ
وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات لیکن احکامِ اجتہادیہ در زمانِ آن سرور کہ اوان وحی بودہ علیہ
وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام درمیانِ خطا و صواب میتردد نبودند بلکہ بوحیِ قطعی صوابِ محق
از خطائے مخطی متمیز میگشت و حق با باطل ممتزج نمیماند کہ تقریر و تثبیتِ نبی بر خطا مجوز نیست بخلافِ
احکامیکہ بعد از انقراضِ زمانِ وحی بطریقِ استنباطِ مجتہدان حاصل گشتہ اند درمیانِ صواب و خطا متردد
اند لہٰذا احکامِ اجتہادی کہ در زمانِ وحی مقرر گشتہ اند موجبِ یقین اند کہ مفیدِ عمل و اعتقاد است و بعد
از زمانِ وحی ناچار موجبِ ظن باشند کہ مفیدِ عمل است نہ موجبِ اعتقاد و قسمِ ثالث از احکامِ قرآنی
ازان نوع اند کہ طاقتِ بشری در فہمِ آن عاجز است تا اعلامے از جانبِ منزلِ احکام جل سلطانہ
حاصل نشود فہمِ آن احکام متصور نبود و حصولِ این اعلام مخصوص بہ پیغمبر است علیہ وعلیٰ آلہ
الصلوٰۃ والسلام غیر از پیغمبر را این اعلام نکنند این احکام ہر چند باخوذ از کتاب اند اما چون مظہرِ
آن احکام پیغمبر است علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام ناچار این احکام را منسوب بہ سنت داشتہ
اند کہ مظہرِ آنہا سنت است و در رنگِ آنکہ احکامِ اجتہادیہ را بالقیاس نسبت کنند باعتبارِ آنکہ قیاس
مظہرِ آن احکام است پس سنت و قیاس ہر دو مظہرِ احکام باشند اگرچہ درمیانِ این دو مظہر فرق
بسیار است کہ یکے مستند بہ رائے است کہ مجالِ خطا دارد و دیگرے مؤید باعلامِ حق جل و علا
کہ خطا را آنجا گنجایش نیست قسمِ اخیر کمالِ شباہت باصل دارد گو بامثبتِ احکام است ہر چند
فی الحقیقت مثبتِ جمیعِ احکام ہمان کتابِ عزیز است و بس باید دانست کہ در احکامِ اجتہادیہ غیر

لہ باید دانست کہ این مضمون را حضرت الیشان در مکتوب سی و ششم از علائی ازین واضح تر آوردہ ۱۲

اسباب احکام
اسباب
اسباب
اسباب

پیغمبر را با پیغمبر عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ مجال خلاف ہست[۱] اگر آن غیر پایۂ اجتہاد برسد واحکامیکہ بعبارت واشارت ودلالتِ نص ثابت شدہ اند وہمچنین احکامیکہ مظہر آنہا سنت است احدے را در آنہا مجال مخالفت نیست بلکہ بر جمیع امت اتباع آن احکام لازم است پس مجتہدان امت را در احکام اجتہادیہ متابعت رائے پیغمبر لازم نیست عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ بلکہ صواب دران موطن متابعت رائے خود است اینجا دقیقہ ایست باید دانست پیغمبر ما کہ متابعت شرائع پیغمبران اولوالعزم مینمایند عَلَیْہِمُ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ واجب بر ایشان اتباع ہمان احکام است کہ از کتب وصحف ایشانان بعبارت واشارت ودلالت ثابت شدہ اند نہ آن احکام کہ باجتہاد وسنن ایشانان ظاہر گشتہ زیرا کہ در احکام اجتہادی ہر گاہ مجتہد امت را متابعت لازم نبود چنانچہ گذشت پیغمبر متبوع را چگونہ متابعت لازم باشد واحکامیکہ مظہر آنہا سنت است چنانچہ پیغمبر اولی العزم را آن احکام باعلام حاصل اند پیغمبر غیر اولی العزم را نیز آن احکام باعلام او تعالیٰ ثابت اند متابعت چہ بود بلکہ متابعت را گنجایش نیست زیرا کہ باندازۂ ہر وقت ومناسب ہر گروہ احکام علاحدہ است گاہے حل مناسب است وگاہے حرمت پیغمبر اولی العزم را اعلام بحل امرے شدہ بود وپیغمبر غیر اولی العزم را اعلام بحرمت آن واین حل وحرمت ہر دو ماخوذ از صحیفۂ منزلہ است چنانچہ دو مجتہد از یک ماخذ دو حکم مختلف اخذ می نمایند یکے از انجا حل می فہمد ودیگرے حرمت

سوال این اختلاف در اجتہاد گنجایش دارد کہ مدار آن بر رائے است کہ ہم احتمال صواب دارد وہم احتمال خطا اما این معنی در اعلام او تعالیٰ گنجایش ندارد زیرا کہ آنجا تردد در صواب وخطا جائز نیست بلکہ بیقین نزد حق جل وعلا یک حکم است اگر حل است حرمت گنجایش ندارد واگر حرمت است حل را مجال نیست

جواب رواست کہ نسبت بیک قوم حل باشد ونسبت بقوم دیگر حرمت پس حکم خدا جل وعلا در یک واقعہ متعدد باشد نسبت بتعدد قوم ولا محذور آرے در امت خاتم الرسل این معنے راست نمی آید کہ کافۂ انام درین شریعت بیک حکم محکوم اند در یک واقعہ نزد خدا

---

[۱] ولیکن قبل از تقرر وتثبیت پیغمبر ما رائے او نیز حجت بود اما بوحی نظر بود چنانچہ در حکم بشہادت دو کس کہ پیغمبر حکم بشہادت ایشان کرد کہ احد سے را دران مجال مخالفت نیست فافہم ۱۲

[۲] یعنی احکام اجتہادیہ در حق امت ۱۲

جل سلطانہ اینجا دو حکم نیست **سوال** پیغمبر اولی العزم ہرگاہ حکم بجل امرے کردہ باشد و پیغمبر متابع او دران امر حکم بحرمت نماید لازم مے آید کہ حکم ثانی ناسخ حکم اول باشد و این جا نیست کہ نسخ مخصوص بہ پیغمبر اولی العزم است غیر او ناسخ نمیتواند شد **جواب** نسخ وقتے لازم می آید کہ حکم ثانی عام بود نسبت بکافہ انام نافی حکم اول کہ نسبت بگروہے واقع شدہ بود نماید حکم ثانی عام نیست بلکہ نسبت بیک گروہے حکم بحرمت کردہ است بحکم اول جنگ ندارد نمے بینی در یک واقعہ مجتہدے حکم بحل میکند و مجتہد دیگر در ہمان واقعہ حکم بحرمت مینماید و ہیچ نسخ نیست ہر چند درمیان این و آن تفاوت فاحش است کہ اینجا رای است و آنجا اعلام در رائے تعدد و حکم گنجایش دارد و در اعلام گنجایش ندارد اما تعدد قوم علاج آن مینماید چنانچہ گذشت پس در شرائع ماتقدم احکامے کہ از کتب و صحف پیغمبران اولی العزم بحسب لغت مفہوم میگردند پیغمبران متابع را نیز در انہا مجال مخالفت نیست و آن احکام نسبت بکافہ انام وارد گشتہ اند ہر پیغمبر متابع بہر قوم کہ دعوت کند خلاف آن احکام تبلیغ نخواہد کرد اگر حل است ہمہ را حل است و اگر حرمت است ہمہ را حرمت است تا زمانیکہ پیغمبر دیگر از اولی العزم بیاید و رفع آن حکم فرماید این زمان نسخ متصور است پس نسخ باعتبار ہمان احکام باشد کہ بحسب لغت از صحیفہ منزلہ ماخوذ اند و احکامیکہ باجتہاد و اعلام ثابت شدہ اند و بسنت و اجتہاد منسوب اند نسخ در انہا متصور نیست کہ این احکام نسبت بعض است نہ بعض دیگر پس اجتہاد پیغمبرے و ہمچنین سنت او رافع اجتہاد و سنت پیغمبر دیگر نمیتواند شد کہ آن نسبت بقومے است و این نسبت بقوم دیگر و اگر این اختلاف نسبت بکافہ انام است یا نسبت بیک گروہ باشد البتہ نسخ است چنانچہ درین شریعت کہ حکم بنسبت کافہ انام است حکم ثانی ناسخ حکم اول است پس سنت لاحق پیغمبر ما علیہ و علی آلہ و علی جمیع الانبیاء و المرسلین الصلوات و التحیات ناسخ باشد مر سنت سابق او را علیہ و علی آلہ الصلوۃ و السلام و حضرت عیسی علی نبینا و علیہ الصلوۃ و السلام کہ بعد از نزول[1] متابعت این شریعت

[1] یعنی فرود آمدن او از آسمان کہ نصوص بظاہر خود بران ناطق است

ف الصلوٰت والتسلیمات

خواہد نمود اتباع سنت آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام نیز خواہد کرد کہ نسخ این شریعت مجوز نیست نزدیک است کہ عکاظ ظواہر مجتہدات او را علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام از کمال دقت وغموض مأخذ انکار نمایند و مخالف کتاب وسنت دانند مثل روح اللہ مثل امام اعظم کوفی است رحمۃ اللہ علیہ کہ ببرکت ورع وتقوی وبدولت متابعت سنت درجہ علیا در اجتہاد و استنباط یافتہ است کہ دیگران در فہم آن عاجز وقاصر اند و مجتہدات او را بواسطہ دقت معانی مخالف کتاب وسنت دانند و او را و اصحاب او را اصحاب رای پندارند کل ذلک لعدم الوصول الی حقیقۃ علمہ ودرایتہ وعدم الاطلاع علی فہمہ وفراست امام شافعی بکرشمہ از دقت فقاہت او علیہ الرضوان دریافت کہ گفت الفقہاء کلہم عیال ابی حنیفۃ وای از جز اجتہائے قاصر نظران کہ قصور خود را بدیگرے نسبت نمایند قاصرے گرکند این قافلہ را طعن قصور ؎ حاش للہ کہ برآرم بزبان این گلہ را

ہمہ شیران جہان بستۂ این سلسلہ اند ؎ رو بہ از حیلہ چسان بگسلد این سلسلہ را

و بواسطہ ہمین مناسبت است کہ بحضرت روح اللہ وارد تواند بود آنچہ خواجہ محمد پارسا در فصول ستہ نوشتہ است کہ حضرت عیسی علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام بعد از نزول بمذہب امام ابی حنیفہ عمل خواہد کرد یعنی اجتہاد حضرت روح اللہ موافق اجتہاد امام اعظم خواہد بود نہ آنکہ تقلید این مذہب خواہد کرد علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام کہ شان او علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام ازان بلند تر است کہ تقلید علماء امت فرماید بے شائبہ تکلف وتعصب گفتہ میشود کہ نورانیت این مذہب حنفی بنظر کشفی در رنگ دریاے عظیم مینماید وسائر مذاہب در رنگ حیاض وجداول بنظر می در آیند وبظاہر ہم کہ ملاحظہ نمودہ می آید سواد اعظم از اہل اسلام متابعان ابی حنیفہ اند علیہ وعلیہ الرضوان واین مذہب باوجود کثرت متابعان در اصول وفروع از سائر مذاہب متمیز است ودر استنباط طریق علیحدہ دارد واین معنی مبنی از حقیقت است عجب معاملہ است امام ابو حنیفہ در تقلید سنت از ہمہ پیش قدم است واحادیث مرسل را در رنگ احادیث مسند شایان متابعت میداند وبر رائے خود مقدم میدارد

الصلوٰۃ والسلام

وہمچنین قولِ صحابی را بواسطۂ شرفِ صحبتِ خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات بر رائے خود مقدم میدارد و دیگران نہ چنین اند مع ذٰلک مخالفان اورا صاحب رای میدانند والفاظے کہ منبئ از سوئے ادب اند با و منتسب نمیسازند با وجودِ آنکہ ہمہ بکمال علم و وفورِ ورع و تقویٰ او معترف اند حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ ایشان را توفیق دہاد کہ آزار رئاسِ دین و رئیسِ اہلِ اسلام ننمایند و سوادِ اعظمِ اسلام را اذیت نکنند یُرِیْدُوْنَ اَنْ یُّطْفِـُٔوْا نُوْرَ اللّٰہِ بِاَفْوَاہِہِمْ جماعہ کہ این اکابر دین را اصحابِ رای میدانند اگر این اعتقاد دارند کہ ایشانان بہ رائے خود حکم میکردند و متابعتِ کتاب و سنت نمی نمودند پس سوادِ اعظم از اہلِ اسلام بزعمِ فاسدِ ایشان ضال و مبتدع باشند بلکہ از جرگۂ اہلِ اسلام بیرون بوند این اعتقاد نکنند مگر جاہلے کہ از جہلِ خود بیخبر است یا زندیقے کہ مقصودش ابطالِ شطرِ دین است ناقصے چند احادیثِ چند را یاد گرفتہ اند و احکامِ شریعت را منحصر دران ساختہ اند و ما و رائے معلومِ خود را نفی مینمایند و آنچہ نزد ایشان ثابت نشدہ منتفی میسازند چو آن کرمے کہ در سنگے نہان است ؎ زمین و آسمانِ او ہمانست ؎ وائے ہزار وائے از تعصباتِ باردِ ایشان و از نظرہائے فاسدِ ایشان بانیِ فقہ ابو حنیفہ است و سہ حصہ از فقہ او را مسلم داشتہ اند و در ربعِ باقی ہمہ شرکت دارند با وے در فقہ صاحبِ خانہ او ست و دیگران ہمہ عیالِ و نے اند با وجودِ التزامِ این مذہب مرا با امامِ شافعی گویا محبتِ ذاتی است و بزرگ میدانم لہذا در بعضے اعمال نافلہ تقلیدِ مذہبِ او مینمایم اما چہ کنم کہ دیگر انرا با وجودِ وفورِ علم و کمالِ تقویٰ و جنبِ امام ابو حنیفہ و رنگِ طفلان می یابم و الامرُ اِلَی اللّٰہِ سبحانہ بر سرِ اصلِ سخن رویم و گوئیم کہ بالا گذشتہ است کہ اختلافِ احکامِ اجتہادیہ اگرچہ آن اختلاف از پیغمبر صادر شود مستلزمِ نسخ نیست بخلافِ اختلاف در احکامِ کتاب و سنت کہ موجبِ نسخ است کما مر ایضاً تحقیقہ پس مقرر شد کہ معتبر در اثباتِ احکامِ شرعیہ کتاب و سنت است و قیاسِ مجتہدان و اجماعِ امت نیز مثبتِ احکام است بعد ازین چہار آلۂ شرعیہ ہیچ دلیلے مثبتِ احکامِ شرعیہ نمیتواند شد الہام مثبتِ حل و حرمت نبود و کشف ارباب باطن اثباتِ

---

۱۲ یعنی جماعۂ غیر مقلدین کہ خود را اہلحدیث و موحدین موسوم سے سازند ۱۲ منہ عفی اللہ تعالیٰ عنہ

کشف — فرض و سنت نماید ارباب ولایت خاصه یا عامهٔ مومنان در تقلید مجتهدان برابر اند کشوف و الهامات ایشان را مزیت نمی بخشد و از ربقهٔ تقلید نمی برآرد و ذوالنون و بسطامی و جنید و شبلی بازید و عمر و بکر و خالد که از عوام مومنانند در تقلید مجتهدان در احکام اجتهادیه مساوی اند آری مزیت این بزرگواران در امور دیگر است اصحاب کشوف و مشاهدات ایشانند و ارباب تجلیات و ظهورات هم ایشانند که بواسطهٔ استیلاء محبت محبوب حقیقی جل سلطانه از ماسوای او سبحانه و تعالی گسسته اند و از دید و دانش غیر و غیریت آزاد گشته اگر حاصل دارند او را دارند و اگر واصلند او را واصلند در عالم بیعالم اند و با خود بیخود اند اگر می زیند برای او می زیند و اگر می میرند برای او می میرند

متقدمان — بندیان ایشان مطلب را بواسطهٔ غلبهٔ محبت در مرآت هر ذره از ذرات عالم مشاهده مینمایند و هر ذره را جامع جمیع کمالات اسمائی و صفاتی او میبینند از منتهیان ایشان چه نشان دهد که بی نشان اند قدم اول شان نسیان ماسوای است از قدم ثانی ایشان چه و انماید که بیرون از آفاق و انفس است الهام ایشان راست و کلام با ایشان است اکابر اکابر ایشان علوم و اسرار بی توسط از اصل اخذ می نمایند و در رنگ مجتهد که تابع رای و اجتهاد خود است ایشان نیز در معارف و مواجید تابع الهام و فراست خود اند حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره نوشته اند که در افاضهٔ علوم لدنی روحانیت حضرت خضر متوسط است علی نبینا و علی جمیع الانبیاء و المرسلین الصلوٰة و السلام ظاهر این سخن نسبت با بتدا و توسط خواهد بود و در معامله منتهی دیگر است کما یشهد به الکشف الصریح و مؤید این تخصیص است آنچه از حضرت شیخ عبد القادر جیلانی قدس الله تعالی سره منقول است که روزی بر سر منبر بیان علوم و معارف مینمودند درین اثنا گذر حضرت خضر واقع شد شیخ فرمود ای اسرائیلی بیا کلام محمدی بشنو از این عبارت شیخ مفهوم میشود که حضرت خضر از محمدیان نیست از ملل سابقه است چون چنین باشد محمدیان را چگونه واسطه بود پس محقق شد که علوم و معارف دیگر اند ماورای احکام شرعیه که اهل الله

تحقیق

---

۱ یعنی بگاه احکام او تعالی شانه کوشش و اجتهاد واجب و ندب و وجوب ۱۲

۲ یعنی بظاهر و در عالم و در عالم از و بباطن بطریق عالم یعنی اگر صوفی کان بزبان است ۱۲ ۳ قال اصلی فوزی فی محیای و مماتی لله رب العالمین ۱۲

۴ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۵ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۶ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۷ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۸ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۹ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۱۰ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۱۱ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۱۲ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۱۳ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۱۴ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۱۵ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۱۶ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۱۷ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۱۸ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۱۹ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۲۰ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۲۱ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۲۲ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۲۳ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۲۴ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۲۵ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۲۶ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۲۷ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۲۸ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۲۹ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۳۰ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۳۱ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۳۲ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۳۳ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۳۴ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۳۵ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۳۶ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۳۷ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۳۸ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۳۹ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۴۰ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۴۱ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۴۲ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۴۳ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۴۴ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۴۵ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۴۶ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۴۷ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۴۸ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۴۹ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۵۰ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۵۱ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۵۲ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۵۳ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۵۴ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۵۵ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۵۶ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۵۷ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۵۸ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۵۹ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۶۰ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۶۱ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۶۲ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۶۳ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۶۴ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۶۵ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۶۶ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۶۷ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۶۸ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۶۹ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۷۰ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۷۱ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۷۲ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۷۳ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۷۴ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۷۵ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۷۶ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۷۷ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۷۸ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۷۹ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۸۰ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۸۱ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۸۲ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۸۳ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۸۴ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۸۵ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۸۶ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۸۷ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۸۸ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۸۹ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۹۰ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۹۱ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۹۲ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۹۳ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۹۴ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۹۵ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۹۶ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۹۷ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۹۸ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۹۹ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲ ۱۰۰ یعنی بقیهٔ کمالات ۱۲

بآن مخصوص اند هرچند آن معارف ثمرات و نتائج این احکام اند مقصود از درخت نشاندن حصول ثمرات اوست و تا زمانیکه درخت برپاست ثمرات متوقع است و چون در اصل درخت خلل رفت ثمرات معدوم گشت بعقلے باشد که درخت را ببرد و ثمرات را توقع دارد هرچند درخت را نیک تربیت کنند ثمرات وافر آرد و ثمره اگرچه مقصود است اما فرع شجره است ملتزم شریعت و مداهن شریعت را برین معنی قیاس باید کرد انکه التزام دارد صاحب معرفت است هرچند التزام بیش معرفت بیش و آنکه مداهن است از معرفت بے نصیب است و بالفرض آنچه بزعم فاسد خود دارد اگرچه هیچ ندارد از قبیل استدراج است که جوگیه و براهمه را دران شرکت است کُلٌّ حَقِیقَةٌ رَدَّتْهُ الشَّرِیعَةُ فهو زندقة و الحاد پس روا است که خواص اهل الله در معارف ذات و صفات و افعال او تعالی بعضے از اسرار و دقائق فهم کنند که ظاهر شریعت ازان معارف ساکت است و در حرکات و سکنات اذن و عدم اذن او تعالی دریابند و مرضی و غیر مرضی دانند بسا است که در بعضے اوقات ادای بعضے از عبادات نافله را غیر مرضی یابند و بترک آن ماذون گردند گاهے قوم را به از یقظه فهمند احکام شرعیه باوقات موقتند و احکام الهامیه همه وقت ثابت اند و چون حرکات و سکنات این بزرگواران مربوط باذن است ناچار نوافل دیگر آن نیز فرائض ایشان باشند مثلاً یک فعل نسبت بیک شخص بحکم شریعت نفل است و همان فعل نسبت بشخص دیگر بحکم الهام فرض پس دیگران گاهے ادای نوافل مینمایند و گاهے مرتکب امور مباحه میگردند و این بزرگواران چون کار را بامر و اذن مولے جل سلطانه میکنند همه از فرائض ادا می یابد مستحب و مباح دیگران فرض ایشان است ازین جا علو شان این بزرگواران باید دریافت علماء ظواهر در امور دین اخبار غیبیه را مخصوص باخبار پیغمبران میدانند علیهم الصلوات و التسلیمات و دیگران را دران اخبار شرکت نمی دهند این معنے منافی وراثت است و نفی است مر بسیارے از علوم و معارف صحیحه را که بدین متین تعلق دارند آرے احکام شرعیه مربوط بادله اربعه است که الهام را دران گنجایش نیست اما امور دینیه

ماورائے احکام شرعیہ بسیار است کہ اصل خامس در انجا الہام است بلکہ توان گفت کہ اصل ثالث الہام است بعد کتاب و سنت این اصل تا انقراض عالم برپا است پس دیگران را باین بزرگواران چہ نسبت بود بسیار است کہ دیگران در بعضے اوقات عبادت کنند و آن عبادت غیر مرضی باشد و این بزرگواران در بعضی احوال ترک عبادت کنند و آن ترک مرضی بود پس نزد حق جل و علا ترک ایشان بہ از فعل دیگران شد و عوام بخلاف این حاکم اند آنرا عابد میدانند و این را مکار میشمرند سوال چون دین بکتاب و سنت کامل گشت بعد از کمال بالہام چہ احتیاج بود و چہ نقصان ماندہ کہ بالہام کامل گردد جواب الہام مظہر کمالات خفیہ دین است نہ مثبت کمالات زائدہ در دین چنانچہ اجتہاد مظہر احکام است الہام مظہر دقائق و اسرار است کہ فہم اکثر مردم ازان کوتاہ است ہر چند در اجتہاد و الہام فرق واضح است کہ آن مستند برائی است و این مستند بخالق رائی جل سلطانہ پس در الہام یک قسم اصالت پیدا شد کہ در اجتہاد نیست الہام شبیہ باعلام نبی است کہ ماخذ سنت است چنانچہ بالا گذشت اگرچہ الہام ظنی است و آن اعلام قطعی ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ وہیئ لنا من امرنا رشدا والسلام علی من اتبع الہدیٰ

مکتوب (۵۶) پنجاہ و ششم

بمولانا عبد القادر انبالی صدور یافت در بیان آنکہ معاملہ عارف بجائے میرسد کہ سیئات دیگران در حق او حکم حسنات پیدا میکند بسم اللہ الرحمن الرحیم قال اللہ تبارک و تعالی اولئک یبدل اللہ سیئاتہم حسنات معاملہ درویش بعنایۃ اللہ سبحانہ و بصدقۃ حبیبہ علیہ و علی الہ الصلوٰۃ والسلام تا بجائے میرسد کہ سیئات دیگران حسنات او میگردد و رذیلہ ایشان حمیدہ او میشود مثلاً ریا و سمعہ کہ از سیئات است و از رذائل اوصاف در حق او حسن پیدا میکند و حکم حمد و شکر میگیرد زیرا کہ آن درویش جمیع اقسام عظمت و کبریائی را از خود مسلوب یافتہ بجناب قدس خداوندی جل سلطانہ منسوب داشتہ است و جمیع انواع حسن و جمال و خیر و کمال را از خود

وورد اشتہ باو تعالیٰ مخصوص گردانیدہ است خود را غیر از شر و نقص ہیچ نمیبابد و در خود غیر از ذل و افتقار و انکسار ہیچ نمے بیند اگر فرضاً فردے از افراد عظمت و کبریائی بظاہر متوجہ او شود او را زینہ خواہد یافت کہ از راہ او بفوق خواہد گذشت و بجنابے کہ شایان عظمت و کبریائی است خواہد رسید و ہمچنین است حال حسن و جمال و خیر و کمال کہ پیش از زینہ بودن از زینہا نصیب او نیست امانات با اہل امانات راجع است پس در صورت ریا و سمعہ مقصود او اشتہار و افتخار و رفعت و عظمت او نیست بلکہ اظہار نعمت حق است سبحانہ و اعلام احسان اوست تعالیٰ کہ نسبت باو بوقوع آمدہ است پس ریا و سمعہ عین حمد و شکر حق باشد تعالیٰ و تقدس کہ از رذالت بمحمدت آمدہ است و علیٰ ہذا القیاس سائر الصفات ۔ اولئک یبدل اللہ سیئاتہم حسنات و کان اللہ غفورا رحیما والسلام

مکتوب پنجاہ و ہفتم (۵۷)

بملا غازی نائب صدر یافتہ در بیان آنکہ ذکر حق جل و علا اولیٰ است از صلوٰۃ فرستادن بخیر البشر علیہ و علیٰ آلہ من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا اما ذکرے کہ شایان قبولیت داشتہ باشد یا ذکرے کہ طالب از شیخ متقدا اخذ نمودہ باشد و گاہا باشد کہ چند بصلوٰۃ خیر البشر علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ و السلام اشتغال ورزیدہ باشد و بانواع و اقسام صلوٰۃ درود میفرستادم و نتائج و ثمرات عاجلہ ایران مترتب میدیافتم و بدقائق و اسرار ولایت خاصہ محمدیہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ و السلام و التحیۃ مہتدی میگشتم چون مدتے برین عمل گذشت اتفاقاً فتورے در ین التزام پیدا گشت و توفیق این اشتغال زائل شد و بر صلوات موقتہ اقتصار افتاد و دران وقت خوش می آمد کہ بجائے صلوٰۃ بہ تسبیح و تقدیس و تہلیل اشتغال نمایم گفتم حکمتے درین امر خواہد بود تا چہ ظاہر سازند آخر بعنایۃ اللہ سبحانہ معلوم گشت کہ درین وقت ذکر گفتن بہ از درود فرستادن است ہم مرسل راو ہم مرسل الیہ را بدو وجہ یکے آنکہ در خبر قدسی آمدہ است من شغلہ ذکری عن مسالتی

یعنی پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام ۱۲ قولہ بدو وجہ یعنی مزیت ذکر بر درود مجموع دو چیز کہ عبارت است از دو حدیث مذکور ثابت است نہ بہر یک فافہم ۱۲

اَعْطَیْتُهٗ اَفْضَلَ مَا اَعْطَی السَّائِلِیْنَ وجہ دویم آنکہ چون ذکر ماخوذ از حضرت پیغمبر است علیہ وعلی
اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ ثواب آن ذکر چنانچہ بذاکر میرسد بآن سرور نیز مثل آن ثواب میرسد علیہ
وعلی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ قال علیہ وعلی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً
فَلَهٗ اَجْرُهَا وَاَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا وہمچنین ہر عملے نیک کہ از امتان بوجود مے آید اجر آن عمل
چنانچہ بعامل میرسد بہ پیغمبر کہ واضع آن عمل است نیز ہمان قدر اجر واصل میگردد بے آنکہ از اجر عامل
چیزے نقصان کنند وہیچ درکار نیست کہ عامل بہ نیت پیغمبر عمل نماید چہ آن عطائے حق است جل سلطانہ
عامل را وان صُنعے نیست آرے اگر از عامل نیت پیغمبر نیز بوجود آید باعث ازدیاد اجر عامل خواہد بود
واین زیادتی نیز بہ پیغمبر عائد خواہد گشت ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظِیْمِ وشک نیست کہ مقصود اصلی از ذکر یا حق است سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی وطلب اجر طفیلی
اوست ودر درود مقصود اصلی طلب حاجت است بشتاب ما بینہما پس فیوضیکہ از راہ ذکر
بہ پیغمبر میرسد باضعاف زیادہ خواہد بود ازان برکاتیکہ از راہ درود باو برسد علیہ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
باید دانست کہ ہر ذکر این رتبہ ندارد ذکریکہ شایان قبول است باین مزیت مخصوص است ذکریکہ
نہ این چنین است درود را بروے مزیت است ووصول برکات از درود بشیر متوقع است
لیکن ذکریکہ طالب از شیخ کامل مکمل اخذ نماید وبشرائط طریقہ بران مداومت کند از درود گفتن
افضل است چہ این ذکر وسیلہ آن ذکر است تا این ذکر نکند بآن ذکر نرسد ازینجاست کہ مشائخ طریقت
قدس اللّٰہ تعالیٰ اسرارہم مبتدی را غیر از ذکر کردن تجویز نہ کردہ اند ودر حق او اقتصار بر فرائض وسُنن
نمودہ اند واز امور نافلہ منع ساختہ اند ازین بیان لائح گشت کہ ہیچ فردے از امت اگرچہ در کمالات
بدرجہ علیا برسد بہ پیغمبر خود مساوات پیدا نکند زیرا کہ این ہمہ کمالات کہ او را حاصل شدہ است بواسطہ
متابعت شریعت آن پیغمبر است علیہ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ پس این ہمہ کمالات مر آن پیغمبر را نیز ثابت
باشند بکمالات متابعان دیگر و با کمالات مخصوصہ او علیہ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وہمچنین آن فرد کامل

بمرتبهٔ هیچ پیغمبر سے نرسد اگرچه آن پیغمبر را هیچ یکے متابعت نه کرده باشد و دعوت او را قبول ننموده
بود چه هر پیغمبر بالاصالت صاحب دعوت است و به تبلیغ شریعت مامور الا کار امتان در دعوت و
تبلیغ قصور پیدا نه کند و پر ظاهر است که هیچ کمالے برتبهٔ دعوت و تبلیغ نرسد فان احب عباد الله
الی الله من حبب الله الی عباده و حبب عباد الله الی الله و هو الداعی و المبلغ شنیده باشند
که در خبر آمده است فردائے قیامت سیاهی علماء را با خون شهداء فی سبیل الله وزن کنند و پلهٔ آن
سیاهی بر پلهٔ آن خون راجح آید و امتان را این دولت میسر نشده است هر چه دارند طفیلی و ضمنی
است اصل اصل است و فرع مستنبط از اصل از اینجا فضل داعیان و مبلغان این امت را باید
دریافت هر چند در دعوت و تبلیغ درجاتست و داعیان و مبلغان در درجات متفاوتند علما
به تبلیغ ظاهر مخصوصند و صوفیه بباطن اهتمام دارند و آنکه عالم صوفی است کبریت احمر است و شایان
دعوت و تبلیغ ظاهر و باطن است و نائب و وارث پیغمبر است علیه و علی آله الصلوٰة و السلام
جمعے محدثان این امت را که تبلیغ احادیث نبوی مینمایند علیه و علی آله الصلوٰة و السلام
افضل این امت دانسته اند اگر مطلقا افضل دانسته اند محل خدشه است و اگر نسبت به مبلغان ظاهر گفته
اند گنجایش دارد فضل مطلق مر مبلغ جامع راست که هم تبلیغ ظاهر نماید و هم تبلیغ باطن و هم بظاهر
دعوت کند و هم بباطن لان فی الاقتصار قصورا بینا فی اطلاق الفضل فافهم و لا تکن من
القاصرین بلے ظاهر هر چند عمده است و مناط نجات و کثیر البرکه است و عموم المنفعت اما کمال
او مربوط بباطن است ظاهر بے باطن ناتمام است و باطن بے ظاهر نافرجام و آنکه باطن را بظاهر
جمع سازد کبریت احمر است ربنا اتمم لنا نورنا و اغفر لنا انک علی کل شیء قدیر و السلام علی من اتبع الهدی

مکتوب پنجاه و هشتم

در بیان آنکه پیش از حضرت آدم علی نبینا و علیه الصلوٰة و السلام گذشته اند و بیان بعضی غرائب عالم مثال الخ

بخواجه محمد تقی صدر یافته در جواب استفسار او که از عالم مثال بوده و در رد جماعه که به تناسخ قائل اند

صححه محمد الله تعالی

وجماعۂ دیگر کہ بہ نقل روح مے گویند وبیانِ کمون وبروز ومایانی ذلک ۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم
الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین وعلی الہ الطاہرین
صحیفہ شریفہ کہ از حسن نشاۃ وعلو فطرت التفات فرمودہ بودند بمطالعۂ آن مشرف گشت سلکم
اللہ تعالیٰ نوشتہ بودند کہ شیخ محی الدین بن العربی قدس سرہٗ در فتوحات مکیہ حدیثے
نقل میکند کہ آنسرور فرمودہ علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام ان اللہ خلق مائۃ الف آدم
وحکایتے می آرد در بعضے مشاہدات عالم مثال کہ در وقت طواف کعبہ معظمہ چنین ظاہر شد کہ ہمراہ
من جمعے طواف میکنند کہ من ایشانرا نمی شناسم ودر اثنائے طواف ایشان دو بیت عربی خواندند
کہ یکے ازان دو بیت این است ؎ لقد طفنا کما طفتم سنینا ۔ بھذا البیت طرا
اجمعینا ۔ چون این بیت شنیدم در خاطر من گذشت کہ اینہا ابدال عالم مثال اند ومقارن
این خطور یکے ازینہا بجانب من نگاہ کرد وفرمود کہ من از جملہ اجداد تو ام من پرسیدم کہ چند سال
است از وقت تو فرمود کہ از وقت من زیادہ از جمل ہزار سال است من از روی تعجب گفتم کہ از
ابتدائے خلقت آدم ابی البشر علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام تا این دم ہفت ہزار سال تمام
نشدہ است فرمود تو از کدام آدم میگوئی این آن آدم است کہ در اول دورۂ این ہفت ہزار سال
خلق شدہ است شیخ فرمودہ درین وقت آن حدیث نبوی علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام
کہ سابق تخریر یافتہ است بخاطر گذشت کہ مؤید این قول است مخبر وما مکلما درین مسئلہ بعنایۃ اللہ
سبحانہ آنچہ برین فقیر ظاہر گشتہ است آنست کہ این ہمہ آدم کہ پیش از وجود حضرت آدم علی نبینا
وعلیہ الصلوٰۃ والسلام گذشتہ اند وجودشان در عالم مثال بودہ است نہ در عالم شہادت ہمین
حضرت آدم است کہ در عالم شہادت موجود گشتہ است ودر زمین خلافت یافتہ ومسجود ملائک شدہ
صلوات اللہ تعالیٰ وتسلیماتہ سبحانہ علی نبینا وعلیہم اجمعین غایۃ ما فی لباب آدم چون
بر صفت جامعیت مخلوق گشتہ است ودر حقیقت خود لطائف واوصاف بسیار دارد پیش از وجود

سبحانہ — عربی — ابن عباس — یک جامعہ — ابدال — خطہ — ابن عربی — ملائکہ

او بقرون متطاولہ در ہر وقتے از اوقات صفتے از صفات بالطیفہ از لطائف او با یجاد خداوندی جل سلطانہ در عالم مثال موجود گشتہ است و بصورت آدم ظاہر شدہ و مسمّی باسم او گشتہ و کار و بار آدم منتظر از وے بوقوع آمدہ حتّٰی کہ توالد و تناسل کہ مناسب آن عالم مثال است نیز بظہور پیوستہ و کمالات صوری و معنوی مناسب آن عالم نیز یافتہ و شایان عذاب و ثواب گشتہ بلکہ در خلق او قیامت قائم شدہ بہشتی بہ بہشت و دوزخی بدوزخ رفتہ بعد ازان در وقتے از اوقات بمشیتہ اللہ سبحانہ صفتے بالطیفہ دیگر از صفات و لطائف او علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام در ہمان عالم متصف ظہور آمدہ و کار و بارے کہ از ظہور اول بوجود آمدہ بود از ظہور ثانی نیز بوجود آمدہ و چون آن دورہ نیز تمام شدہ ظہور ثالث ازان صفات و لطائف او علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام بہمان منوال پیوستہ و چون آن ظہور نیز دورہ خود را تمام کردہ ظہور رابع بہ ہمان منوال پیوستہ الی ما شاء اللہ تعالیٰ و چون دوائر ظہورات مثالیہ او کہ تعلق بصفات و لطائف او داشت تمام گشتہ آخر الامر آن نسخہ جامعہ در عالم شہادت با یجاد خداوندی جل سلطانہ بوجود آمدہ و بہ فضل خداوندی جل سلطانہ معزز و مکرم گشتہ اگر صد ہزار آدم باشند اجزاء ہمین آدم اند و دست و پائے او ہمہ و مبادی و مقدمات وجود او ہمہ جد شیخ بزرگوار کہ زیادہ از چہل ہزار سال از فوت او گذشتہ است لطیفہ بودہ است در مثال از لطائف جد شیخ کہ بعالم شہادت وجود داشتہ و طواف بیت اللہ کردہ در عالم مثال مکررہ چہ کعبہ معظمہ نیز در مثال صورتے و تشبیہے بودہ است کہ اہل آن عالم را قبلہ بودہ این فقیر درین باب نظر را دور دور فرستادہ و تعمق بسیار نمودہ در عالم شہادت آدم دیگر منظر نیامدہ و غیر از شعبدہ ہائے عالم مثال نیافتہ و آنکہ بدن مثالی گفتہ کہ من جد تو ام و زیادہ از چہل ہزار سال از فوت من گذشتہ است اول دلیل است بر آنکہ آدمہائے پیش از ظہورات صفات و لطائف این آدم بودہ اند نہ آنکہ خلیفت علاحدہ داشتند و ازین آدم مبائن بودند چہ مبائن را با این آدم چہ نسبت و چرا مجدد بودہ از خلقت این آدم ہفت ہزار سال تمام نشدہ چہل ہزار چہ گنجایش دارد و جماعہ کہ در دلہائے

---

۱ بیان ۲ آدم ۳ آدم ۴ آدم ۵ آدم ۶ آدم ۷ آدم ۸ آدم ۹ آدم ۱۰ آدم ۱۱ آدم ۱۲ آدم ۱۳ آدم ۱۴ آدم ۱۵ آدم ۱۶ آدم ۱۷ آدم ۱۸ آدم ۱۹ آدم ۲۰ آدم ۲۱ آدم ۲۲ آدم ۲۳ آدم ۲۴ آدم ۲۵ آدم ۲۶ آدم ۲۷ آدم ۲۸ آدم ۲۹ آدم ۳۰ آدم ۳۱ آدم ۳۲ آدم ۳۳ آدم ۳۴ آدم ۳۵ آدم ۳۶ آدم ۳۷ آدم ۳۸ آدم ۳۹ آدم ۴۰ آدم ۴۱ آدم ۴۲ آدم ۴۳ آدم ۴۴ آدم ۴۵ آدم ۴۶ آدم ۴۷ آدم ۴۸ آدم ۴۹ آدم ۵۰ آدم ۵۱ آدم ۵۲ آدم ۵۳ آدم ۵۴ آدم ۵۵ آدم ۵۶ آدم ۵۷ آدم ۵۸ آدم ۵۹ آدم ۶۰ آدم ۶۱ آدم ۶۲ آدم ۶۳ آدم ۶۴ آدم ۶۵ آدم ۶۶ آدم ۶۷ آدم ۶۸ آدم ۶۹ آدم ۷۰ آدم ۷۱ آدم ۷۲ آدم ۷۳ آدم ۷۴ آدم ۷۵ آدم ۷۶ آدم ۷۷ آدم ۷۸ آدم ۷۹ آدم ۸۰ آدم ۸۱ آدم ۸۲ آدم ۸۳ آدم ۸۴ آدم ۸۵ آدم ۸۶ آدم ۸۷ آدم ۸۸ آدم ۸۹ آدم ۹۰ آدم ۹۱ آدم ۹۲ آدم ۹۳ آدم ۹۴ آدم ۹۵ آدم ۹۶ آدم ۹۷ آدم ۹۸ آدم ۹۹ آدم ۱۰۰ آدم

ایشان مرض است ازین حکایات تناسخ می فهمند و نزدیک است که بقدم عالم قائل گردند و از قیامت کبرے انکار نمایند بعضے از ملاحدہ کہ مباطل خود را بمسند تشخی گرفتہ اند حکم بجواز تناسخ مینمایند و می انگارند کہ نفس تا زمانیکہ بحد کمال نرسد از تقلب ابدان اورا چارہ نبود و میگویند چون بحد کمال رسید از تقلب ابدان بلکہ از تعلق ابدان فارغ گشت و مقصود از خلقت او کہ کمال اوست میسر شد و این سخن کفر صریح است و انکار است از آنچہ از دین بتواتر ثابت شدہ است ہر گاہ در آخر کار جمیع نفوس بحد کمال برسند دوزخ کرا باشد و معذب کدام بود و این انکار دوزخ است و انکار عذاب اخروی است و نیز انکار حشر اجساد است چہ بزعم اینہا نفس را اختیاجے بجسد کہ آلت کمالات اوست نمانده است تا بجسد حشر نموده آید و اعتقاد این جماعہ موافق اعتقاد فلاسفہ است کہ از حشر اجساد انکار دارند و عذاب و ثواب روحانی دانند بلکہ اعتقاد ایشان از اعتقاد فلاسفہ ہم بدتر است کہ آنہا رد تناسخ مینمایند و عذاب روحانی اثبات میکنند و اینہا ہم اثبات تناسخ مینمایند و ہم از عذاب آخرت انکار دارند و عذاب دنیا است کہ از برائے تہذیب نفوس اثبات میکنند **سوال** از حضرت امیر کرم اللہ وجہہ و از بعضے دیگر از اولیاء اللہ نیز منقول است کہ بعضے از اعمال غریبہ و افعال عجیبہ پیش از وجود عنصری بقرون متطاولہ از ایشان در عالم شہادت بوقوع آمدہ است صحت آن بے تجویز تناسخ چگونہ است

جواب صدور آن اعمال و افعال از ارواح این بزرگواران است کہ بمشیۃ اللہ سبحانہ خود متجسد باجساد گشتہ مباشر افعال عجیبہ گشتہ اند جسد دیگر نیست کہ بآن تعلق گیرند تناسخ آنست کہ روح پیش از تعلق باین جسد بجسد دیگر کہ مباین و مغایر آن روح است تعلق گرفتہ باشد و چون خود متجسد بجسد گردد تناسخ چہ بود چنانکہ متشکل باشکال میگردند و متجسد باجساد میشوند و درین حال اعمال عجیبہ کہ مناسب این اشکال و اجساد است بوقوع می آرند ہیچ تناسخ نیست و ہیچ علوے نہ ہر گاہ جنیان را بتقدیر اللہ سبحانہ این قدرت بود کہ متشکل باشکال گشتہ اعمال غریبہ بوقوع آرند ارواح کمل را اگر این قدرت عطا فرمایند چہ محل تعجب است و چہ احتیاج ببدن دیگر ازین قبیل است آنچہ از بعضے اولیاء اللہ نقل میکنند

---

۱ قولہ تناسخ یعنی تعلق شدن روح انسانی بدن دیگر بعد از تعلق آن بدن اول بالکلیہ منقطع گردد و بدن ثانی مخلوق شود مخلوق نیز ۱۲

۲ یعنی انتقال از یک بدن بدن دیگر ۱۲

۳ منصوص قطعیہ اثبات ۱۲ آنہ و اعلم

۴ والسلام و التحیۃ ۱۲

۵ بعضے از ملاحدہ کہ ۱۲

۶ قائل شدہ اند ۱۲

۷ یعنی ایشان ۱۲

۸ یعنی این بدن ۱۲

۹ یعنی انتقال ایشان از بدن ۱۲

۱۰ ظہور قدرت ۱۲

۱۱ بدن ۱۲

۱۲ جسد ۱۲

که در یک آن در امکنهٔ متعددهٔ حاضر میگردند و افعال متقابلهٔ بوقوع می آرند اینجا نیز لطائف ایشان منجسد باجسادِ مختلفه اند و متشکل باشکال متباینه و همچنین عزیزیکه مثلاً در هندوستان توطن دارد و از آن دیار نه برآمده است جمعے از حضرتِ مکه معظمه می آیند و میگویند که آن عزیز را در حرم کعبه دیده ایم و چنان و چنین و درمیان ما و آن عزیز گذشته است و جمعے دیگر نقل میکنند که ما او را در روم دیده ایم و جمعے دیگر در بغداد دیده اند این همه تشکل لطائف آن عزیز است باشکالِ مختلفه و گاه هست که آن عزیز را از آن تشکلات اطلاع نبود و لهذا در جواب آن جماعت گاه میگوید که اینهمه بر من تهمت است من از خانه نه برآمده ام و حرم کعبه را نه دیده ام و روم و بغداد را نمی شناسم و نمیدانم که شما چه کسانید و همچنین گاه ارباب حاجات از اعزه احیا و اموات در مخاوف و مهالک مدد ها طلب مینمایند و می بینند که صور آن اعزه حاضر شده و دفع بلیه از پیش نموده است گاه هست که آن اعزه را از دفع آن بلیه اطلاع بود و گاه نبود و از ما و شما بهانه بر ساخته اند این نیز تشکل لطائف آن اعزه است و این تشکل گاه در عالم شهادت بوده و گاه در عالم مثال چنانچه در یک شب هزار کس آنسرور را علیه و علی آله الصلوٰة والسلام بصور مختلفه در خواب می بینند و استفادها مینمایند این همه تشکل صفات و لطائف اوست علیه و علی آله الصلوٰة والسلام بصور تهائے مثالی و همچنین مریدان از صور مثالی پیران استفادها مینمایند و حل مشکلات میفرمایند کمون و بروز که بعضے از مشایخ گفته اند بتناسخ مماس ندارد زیرا که در تناسخ تعلق نفس ببدنِ ثانی از برائے ثبوتِ حیات است و برائے حصول حس و حرکتِ آن بدن است و در بروز تعلق نفس ببدن دیگر از برائے حصولِ این غرض نیست بلکه مقصود ازین تعلق حصول کمالات است مر آن بدن را و وصول بدرجات است مر او را چنانچه حیثی بفردِ انسانی تعلق پیدا کند و در شخص او بروز نماید این تعلق برائے حیاتِ آن فرد نیست چه او حی و حساس و متحرک پیش ازین تعلق است و چیزیکه ازین تعلق در وے حادث میشود ظهور صفات و حرکات و سکنات این جن است و مشایخ مستقیم الاحوال بعبارتِ کمون و بروز هم لب نمی کشایند و ناقصان را

ه قدرت دادن حق تعالے وتقدس مراورا ۱۲

در بلا و فتنه نمی اندازند نزد فقیر کمون و بروز هیچ در کار نیست کامله اگر تربیت ناقصے خواهد بے آنکه
در وے بروز نماید باید که باقتدار خداوندی جل سلطانه صفات کامله خود را در مرید ناقص منعکس سازد
و بتوجه و التفات آن انعکاس را اثبات و استقرار دهد تا مرید ناقص از نقص بکمال آید و از صفات رذیله
بصفات حمیده گراید و هیچ کمون و بروز درمیان نبود ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء والله
ذو الفضل العظیم و بعضے دیگر بنقل ارواح قائل اند میگویند روح را بعد از کمال قدرتے پیدا
میشود که اگر خواهد بدن خود را بگذارد و ببدن دیگرے داخل شود و نقل میکنند عزیزے که این کمال
و این قدرت را داشت در جوار او جوانے فوت کرد این عزیز بدن خود را که بسن کبر رسیده بود گذاشت
و در بدن آن جوان داخل شد تا آنکه بدن اول او میت گشت و بدن ثانی او زنده گشت این
قول مستلزم تناسخ است که تعلق ببدن ثانی از برائے حیات آن بدن است این قدر فرق است
که قائل بتناسخ بنقص نفس حاکم است و تناسخ را از برائے تکمیل نفس اثبات مینماید و آنکه بنقل روح
قائل است روح را کامل می انگارد و بعد از کمال روح اثبات نقل مینماید نزد فقیر قول بنقل روح از قول
بتناسخ هم ساقط تر است زیرا که تناسخ را از برائے تکمیل نفوس اعتبار کرده اند اگرچه این اعتبار باطل
است و نقل روح را بعد از حصول کمال گمان برده اند اگرچه هیچ کمال نیست هرگاه تبدل ابدان از برائے
تحصیل کمالات قرار داده باشند بعد از حصول کمال نقل ببدن ثانی برائے چه بود اهل کمال تماشائی
نیستند همت ایشان بعد از حصول کمال تجرد از ابدان است نه تعلق بابدان زیرا که آنچه مقصود
از تعلق بوده است بحصول پیوسته و ایضا در نقل روح اماتت بدن اول است و احیاء بدن ثانی
است پس بدن اول از حصول احکام برزخ چاره نبود و از عذاب و ثواب قبر گذر نه و بدن ثانی
را چون حیات ثانی اثبات مینمایند حشر در حق او در دنیا ثابت گشت انگارم که معتقدان نقل
روح معلوم نیست که بعذاب و ثواب قبر قائل باشند و بحشر و نشر معتقد بوند افسوس هزار افسوس این
قسم بطالان خود را بمسند شیخی گرفته اند و مقتدائے اهل اسلام گشته اند ضلوا فاضلوا ربنا لا تزغ

ز و علویان ۱۲

ع نبی بزعم ایشان ۱۲ بکلان سالی ۱۲
ع دلیل اول بر بطلان قول بنقل روح ۱۲
ع یعنی بسالخوردگی نظارگیان و نفوس را

ع امر و نهی کردن شان ۱۲
ع اثبات بعد از نفی ۱۲
ع دلیل ثانی ۱۲
ع قول بنقل روح ۱۲
ع یعنی عالم برزخ ۱۲
ع یعنی عالم برزخ ۱۲
ع ثبوت عالم برزخ ۱۲
ع ثبوت عالم برزخ ۱۲
ع ثبوت

قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ **مذيل** در بیانِ بعضی از علوم و معارف که بعالمِ مثال تعلق دارند باید دانست که عالمِ مثال از جمیع عوالم فراخ تر است هر چه در جمیع عوالم است صورتِ او در عالمِ مثال است معقولات و معانی همه آنجا صورت دارند گفته اند حق را جلّ و علا سلطانه مثلی نیست اما مثال هست وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى این فقیر در مکاتیبِ خود نوشته است که در مرتبهٔ تنزیه صرف چنانچه مثلی نیست مثال هم نیست فَلَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ الْأَمْثَالَ و در عالمِ صغیر نمونهٔ عالمِ مثال خیال است چه جمیع اشیا را در خیال صورتِ متصور است کیفیاتِ احوال و مقاماتِ سالک را خیال است که تصویر کرده میتواند و از اربابِ علم می سازد و اگر خیال نه بودی یا کونهی کند جهل لازم بودی از اینجا است که فوقِ مرتبهٔ ظلال جهل و حیرت است چه تگ و پوی خیال تا مراتبِ ظلال است هر جا که ظل نیست خیال را آنجا گنجایش نیست هر گاه صورتِ تنزیهی در مثال نبود چنانچه گذشت در خیال که پرتویست از مثال چگونه صورتِ تنزیهی متصور بودی فَلَا تَجْرِمَنَّكَ لَا يَكُونُ ثَمَّةَ إِلَّا الْجَهْلُ وَالْحَيْرَةُ و هر جا علم نبود گفت دگو نبود مَنْ عَرَفَ اللّٰهَ كَلَّ لِسَانُهُ نشانِ آنست و هر جا علم بود گفت دگو بود مَنْ عَرَفَ اللّٰهَ طَالَ لِسَانُهُ بیانِ آنست پس درازیِ لسان در ظلال بود و گنگیِ زبان فوقِ مراتبِ ظلال است فعل بود یا صفت اسم بود یا مسمّے پس هر چه منحوتِ خیال است چون از ظلال است و معلول است و بعلت جعلِ مجعول پیش ازین نیست که چون از آثار و علاماتِ مطلوب است مفید علم الیقین است عین و حق ماورائے ظلال و خیال است خلاصی از نحتِ خیال وقتے میسّر گردد که سیرِ انفسی را نیز در رنگِ سیرِ آفاقی واپس اندازد و در ماورائے آفاق و انفس جولان نماید این معنی اکثرِ اولیا را بعد از مرگ میسّر میگردد و تا حیات است خیال دامنگیرِ شان است و اقلے را از اکابرِ اولیا این دولت درین نشأ میسّر میگردد و با وجودِ حیاتِ دنیوی از تصرفِ سلطانِ خیال بیرون می آیند و مطلوب را بے نحت و جعل او در کنار میگیرند درین وقت تجلیِ ذاتی برقی در حقِ این

بیان وحدت و واقعی عالم مثال

وسیاری وصل عربانی ۱۲ منہ

بزرگواران دائمی میگردد و وصل عربانی پرتوے انداز دت هَنِيئًا لِأَرْبَابِ النَّعِيمِ نَعِيمُهَا
وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِينِ مَا يَتَجَرَّعُ ۔ سوال جمعے در واقعات و مشاہدات در مثال و خیال
می بینند کہ بادشاہ شدہ ایم و خدم و حشم خود را معاینہ مینمایند و نیز می بینند کہ ما قطب شدہ ایم و عالم روبما دارد و در عالم یقظہ و
افاقت کہ عالم شہادۃ است ہیچ ازین کمالات بظہور نمی آید این رویت ہیچ صدقے دارد یا باطل محض است جواب این رویت
محملے از صدق دارد بیانش آنست کہ معنی بادشاہت و قطبیت دران جماعہ کائن است لیکن
این معنی در انہا ضعیف است شایان آن نیست کہ در عالم شہادت ظہور یابد بعد ازان از دو
حال خالی نیست اگر این معنی بعنایۃ اللہ سبحانہ قوت پیدا کرد و شایان آن گشت کہ در عالم
شہادت ظہور پیدا کند بقدرۃ اللہ سبحانہ و عالم شہادت ہم بادشاہ میگردند و ہم قطب وقت می شوند
و اگر این معنی آن قدر قوت پیدا نہ کرد کہ در عالم شہادت ظاہر گردد بہمان ظہور مثالی کہ اضعف ظہورات
است کفایت می افتد و بقدر قوت ظہور می یابد ازین قبیل است واقعاتے کہ طالبان این راہ
می بینند و خود را در مقامات عالیہ مینیابند و می بینند کہ بمناصب ارباب ولایت سرفراز گشتہ اند
اگر در شہادت انہمعنی ظہور کنند دولتیست عظیم و اگر بظہور مثال کفایت شد بے ماحصل است و جاے
مصیبت است ہر حائک و حجام در خواب خود را بادشاہ می بینند و ہیچ حاصل ندارد و جز خسارت نقد
وقت او نیست پس بر واقعات اعتبار نباید نہاد و در شہادت ہر چہ میسر شود از آن اوست ؎
چو غلام آفتابم ہمہ زافتاب گویم ۔ نہ شبم نہ شب پرستم کہ حدیث خواب گویم ۔ ازینجاست کہ اکابر
نقشبندیہ واقعات را اعتبارے نمی نہند و بہ تعبیر وقایع طالبان متوجہ نمیگردند کہ قلیل الجدوی است
معتبر ہمانست کہ در افاقت و یقظہ میسر گردد لہذا دوام شہود را اعتبار نمودہ اند و استمرار حضور را
دولت دانستہ اند حضور یکہ غلبہ در قفاے آن باشد نزد این بزرگواران از حیز اعتبار ساقط
است ازین جاست کہ نسیان ماسوی در حق ایشان دائمی گشتہ است و خطور غیر از قلب شان
ہمہ وقت منتفی شدہ بلکہ کسیکہ نہایت در بدایت او مندرج گردد این کمالات از وے چہ مستبعد

۱ نور معرفت بفتحتین اسم جمع خادم است پرستاران و غلامان نور و حشم بفتحتین چاکران و نوکران کیاسکاو غیر ۱۲ منہ

۲ ف او

۳ آن میگردد شود

۴ آن

۵ مثالی حالیکہ بجاے

۶ بیت کرد

۷ او بود

بود ربنا اغفر لنا ذنوبنا واسرافنا فی امرنا وثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکافرین

والسلام

مکتوب (۵۹) پنجاه و نهم

به پیرزادگی خواجه محمد عبد الله سلمه الله تعالی صدور یافته در بیان آنکه معقول و موهوم و مکشوف و مشهود همه داخل ما سوای است وما بنا سبیل ذلک ۱۲ الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی

صحیفه شریفه که قرة العین ارسال داشته بودند وصول یافت اندراج یافته بود که بکرم حضرت حق سبحانه وتعالی آن شعبده ها برطرف شده است وازان مقوله هیچ نمانده است همت بران مصروف است که از اثبات هیچ چیز بدست نیاید معقول و موهوم همه در سخت لا داخل است کذا وکذا نوشته بودند: اما این معنی تکلف است امید است که بی تکلف نصیب شود هیهات هیهات آثار معقول و موهوم بلکه مشهود و مکشوف چه آفاقی وچه انفسی همه داخل امر و ماسوی است واز جمله لعب ولهو است وپیش از گرفتاری به شعبده بازی نیست زوال این گرفتاری اگر بتکلف است داخل طریقت است واز جمله علم الیقین است وبعد اللتیا والتی اگر این دولت بی تکلف میسر گردد واز تکلف نفی باستقلال ماسوی بر سد از ضیق طریقت وارهد واز کوچه علم بیرون جهد ولبنا مشرف گردد این معنی بگفتن آسان است وبرسیدن دشوار دشوار الا من یسره الله سبحانه کاروباری که بحقیقت تعلق دارد در پیش است واز گذشتن نفی بلکه انتفا مقام اثبات است وبیرون علم عین است بدانند که طریقت را در جنب حقیقت هیچ اعتداد نیست ونفی را نسبت باثبات هیچ اعتبار نه چه متعلق نفی ممکنات است ومتعلق اثبات واجب است تعالی ونفی در جنب اثبات همچون قطره در نظر مے آید در پهلوئے دریائے بیکران وبحصول این نفی واثبات ولایت خاصه رسیده میشود وبعد حصول الولایة الخاصة اما العروج واما النزول

---

۱ یعنی از مقامات ۱۲

۲ یعنی از مقامات ۱۲

۳ یعنی از مقامات ۱۲

۴ یعنی از مقامات ۱۲

۵ یعنی از مقامات ۱۲

۶ یعنی از مقامات ۱۲

۷ یعنی از مقامات ۱۲

۸ یعنی از مقامات ۱۲

۹ یعنی از مقامات ۱۲

۱۰ یعنی از مقامات ۱۲

۱۱ یعنی از مقامات ۱۲

۱۲ یعنی از مقامات ۱۲

۱۳ یعنی از مقامات ۱۲

۱۴ یعنی از مقامات ۱۲

۱۵ یعنی از مقامات ۱۲

۱۶ یعنی از مقامات ۱۲

۱۷ یعنی از مقامات ۱۲

۱۸ یعنی از مقامات ۱۲

۱۹ یعنی از مقامات ۱۲

۲۰ یعنی از مقامات ۱۲

۲۱ یعنی از مقامات ۱۲

۲۲ یعنی از مقامات ۱۲

۲۳ یعنی از مقامات ۱۲

۲۴ یعنی از مقامات ۱۲

۲۵ یعنی از مقامات ۱۲

وَاِنْ كَانَ النُّزُولُ لِذٰلِكَ الْعُرُوجِ لَازِمًا اَيْضًا ۔ رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ

مکتوب ششم

بمحمد تقی صدور یافتہ در جواب کتابت او و در بیان آنکہ از فضولیات دین عنان معطوف ساختہ بضروریات دین باید پرداخت وما یناسب ذلک + اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰى ۔ بمطالعہ صحیفہ شریفہ مشرف گشت ولائے کہ بآن مہند گشتہ اند واندراج یافتہ اند در باب حقیت خلافت حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ باجماع اہل حل وعقد صدر اول کہ خیر القرون است ودر باب افضلیت خلفاء راشدین رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین کہ بہ ترتیب خلافت ایشان مترتب است ودر باب سکوت ورزیدن از منازعات ومشاجرات اصحاب خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات فرحت فزا وان رسانید این اعتقاد در بحث امامت کافی است وموافق اہل سنت وجماعت است شکر اللہ تعالیٰ سعیہم مخدوما شفقت آثار ابحث امامت از فروع دین است نہ از اصول شریعت ضروریات دین دیگر است کہ باعتقاد وعمل تعلق دارد کہ علم کلام وعلم فقہ متکفل آنست ضروریات را گذاشتہ بفضولیات پرداختن عمر خود را صرف مالا یعنی کردن است ودر خبر آمدہ است علامۃ اعراضہ تعالیٰ عن العبد اشتغالہ بما لا یعنیہ اگر بحث امامت از ضروریات دین واز اصول شریعت می بود چنانچہ شیعہ گمان برده اند بایستی کہ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ در کتاب مجید خود تعیین استخلاف فرمودے وتشخیص خلیفہ می نمود وحضرت پیغمبر نیز علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات امر بخلافت یکے میکرد وبہ تصریص وتنصیص یکے را خلیفہ می ساخت ودر کتاب

قرآن مجید

در محل اشارات کفایت فی کرد فافہم ۱۲

---

۱ یعنی افضل شان حضرت صدیق است پس حضرت فاروق پس حضرت ذوالنورین پس حضرت مرتضیٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین ۱۲

۲ علم کلام متکفل بیان اعتقادات وعلم فقہ متکفل بیان عمل ۱۲

۳ یعنی بخاری ومسلم ۱۲

۴ یعنی بخاری ومسلم ۱۲

۵ یعنی بخاری ومسلم ۱۲

۶ یعنی بخاری ومسلم ۱۲

۷ یعنی بخاری ومسلم ۱۲

۸ یعنی بخاری ومسلم ۱۲

۹ یعنی بخاری ومسلم ۱۲

۱۰ یعنی بخاری ومسلم ۱۲

وسنت چون اہتمام این امر مفہوم نشد معلوم شد کہ بحث امامت از فضول دین است نہ از اصول دین فضولی باید کہ بفضول اشتغال نماید آن قدر ضروریات دین در پیش است کہ نوبت بہ فضول نمیرسد اوّل از تصحیح اعتقاد چارہ نبود کہ بذات و صفات و افعال الٰہی جلّ سلطانہ تعلق دارد و اعتقاد باید نمود کہ آنچہ پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام از نزد حق جلّ وعلا آوردہ است و بضرورت و تواتر از دین معلوم گشتہ است از حشر و نشر و عذاب و ثواب اخروی و ما یسمعیات ہمہ حق است و احتمال تخلّف ندارد و اگر این اعتقاد نبود نجات نبود ثانیاً از اثبات احکام فقہیہ ہم چارہ نبود و از ادائے فرائض و واجبات بلکہ از ادائے سنن و مستحبات نیز گذر نہ رعایت حلّ و حرمت شرعیہ نیک باید نمود و در حدود شریعت احتیاط باید کرد تا فلاح و رستگاری از عذاب آخرت متصوّر شود و چون اعتقاد و عمل راست کند نوبت بطریق صوفیہ رسد و امیدوار کمالات ولایت گردد بحث امامت نسبت بضروریات دین کالمطروح فی الطریق است غایۃ ما فی الباب چون مخالفان درین باب غلو نمودہ اند و طعن در اصحاب خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات کردہ بضرورت در ردّ ایشان مقدّمات طویل الذیل را ایراد نمودہ می آید کہ لزوم فساد از دین متین رفع نمودن از ضروریات دین است والسلام

مکتوب (۶۱) شصت و یکم

در عزاء مرحومی مولانا احمد بر کی صدور یافت و در نصیحت یاران و مولانا حسن اسر حلقہ آنہا ساختن و مایناسب ذلک :: بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند و عزاے مغفرت پناہ مولانا احمد علیہ الرحمۃ مینماید وجود شریف مولانا درین وقت مر مسلمانان را آیتے بود از آیات حق جلّ وعلا و رحمتے بود از رحمتہاے او تعالیٰ :: اللّٰھم لا تحرمنا اجرہ ولا تفتنا بعدہ از یاران و دوستان امداد و اعانت مرگذشتگان را مامول و مسئول است

امید کردہ شدہ و سوال نمودہ شدہ ۱۲

وخدمت گاری و دلجوئی فرزندان و متعلقان مرحومی بر محبان و مخلصان لازم است سعی نمایند
که فرزندان مرحومی نجوانند و بعلوم شرعیه متحلی گردند احسان مرحومی را بمکافات باحسان فرزندان
او نمایند هل جزاء الاحسان الا الاحسان و اطوار و اوضاع مرحومی را مراعات نمایند
و احوال و اوقات او را امری دارند و در طریقهٔ ذکر و حلقهٔ مشغولی باید که قصور واقع نشود و یاران
جمع شده بنشینند و در یکدیگر فانی باشند تا اثر صحبت ظاهر شود و این فقیر قبل ازین بر سبیل اتفاق
نوشته بود که اگر مولانا سفری اختیار کنند باید که شیخ حسن را بجای خود نصب کنند قضارا این
سفر مراد بوده است الحال هم که مکرر ملاحظه مینمایم شیخ حسن را متعین این امر میبایم این معنی را
بعضے یاران گران نیاید که با ختیار ما و ایشان نیست انقیاد لازم است طریق شیخ حسن
بطریق مولانا مناسبت بیشتر دارد و در آخر مولانا نسبتے که ازین جانب گرفته بودند شیخ حسن را و ران
نسبت شرکت است و یاران دیگر ازین معنی قلیل النصیب اند هر چند کشف و شهود پیدا کنند و جمعیت
و اتحاد متحصل گردند اما این دولت دیگر است و این کار و بار دیگر است و آن کشوف را اینجا بجوئے
نمیخرند و ازان توحید و اتحاد مستغنی اند بالجمله باید که یاران در تقدیم شیخ حسن توقف نه کنند
و او را سر حلقه دانسته بکار خود مشغول باشند اخوی خواجه ویس این معنی را معقول یاران ساخته
بحلقهٔ مشغولی دلالت نماید و بشیخ حسن ترغیب فرماید شیخ حسن هم باید که محافظت خاطر پیرگان
نماید و حقوق برادری بجا آرد و مطالعه کتب فقه از دست ندهد و نشر احکام از شریعت فرماید
و بمتابعت سنت سنیه ترغیب نماید و از بدعت تحذیر نماید و طریق النجا و تضرع و زاری را از دست
ندهد مبادا نفس امّاره از راه ریاست و تقدم بر افگند در مهلکه اندازد و خراب و ابتر سازد همه وقت
خود را ناقص و ناقص داند و طالب کمال خود باشد نفس و شیطان دو دشمن قوی در کمین اند نشود که
از راه بیندازند و غائب و خاسر سازند همه اندرز من بنوا این است ؛ که تو طفلی و خانه
رنگین است ؛ هندوستان از قدما دور است و در سال یک قافله می آید و خبری آرد و می برد

دور دو سالہ

احوال را نویسان باشند اگر نتوانند رسید از نوشتن غافل نباشند میان شیخ یوسف بما نزدیک اند و تا مدتے اینجا بودند و فوائد بسیار اخذ نمودند و بحقیقت فنا اطلاع یافتند و بمیعاد باز آمدن بخانه رفتند مرد مستعد و صادق الاخلاص ست واللہ سبحانہ الموفق چون شما دور افتاده اید در نصیحت مبالغه نموده مے آید هوشیار باشید ریاست را بلائے جان خود دانید ترسان و لرزان باشید مبادا درین ریاست لذتے پیدا شود و بهلاکت ابدی رساند ربنا اغفر لنا ذنوبنا واسرافنا فی امرنا وثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکفرین ۝ سبحان ربک رب العزة عما یصفون وسلم علی المرسلین والحمد للہ رب العلمین

مکتوب شصت و دوم (۶۲)

بخان خانان صدور یافت در بیان آنکه انسان مدنی الطبع مجبول ست و در تمدن و تعیش خود به نبی نوع خود محتاج ست و خوبی انسان هم درین احتیاج ست وما بنا یسبب ذلک الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی ترقیات صوری و معنوی شما را از حضرت حق سبحانہ وتعالی مسالت مینماید که خیریت و صلاح شما متضمن جمعیت و رفاهیت جم غفیر از مسلمانان ست و دعائے شما گویا دعائے جمیع ایشان سلمکم اللہ سبحانہ عما لا یلیق بجنابکم بحرمة سید المرسلین علیہ وعلیہم وعلی اٰل کل من الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها چون نسبت محبت و ارادت و اخلاص شما با کابر سلسلهٔ علیهٔ نقشبندیه قدس اللہ تعالی اسرارهم میداند که بروجه اتم و اکمل ست بنابران تصدیع ده میگردد مخدوما مکرما اهل این سلسلهٔ علیه درین دیار غریب افتاده اند و اهل این دیار را بواسطهٔ شیوع بدعت بطریقهٔ این اکابر که ملتزم سنت اند

قلت مناسبت ست ازینجاست که بعضے از اہل این سلسلہ بواسطۂ قصور نظر درین طریقۂ علیہ نیز بدعتہا اختیار نموده اند و دلہاے مردم را بعلاقۂ ارتکاب بدعت بجانب خود کشیده اند و این عمل را بزعم خود تکمیل این طریقۂ علیہ گمان برده اند حاشا وکلا بلکه این جماعت در تخریب و تضییع این طریقۂ علیہ کوشیده اند و بحقیقت معاملۂ اکابر این طریقه نرسیده اند هداهم الله سبحانه سواء الصراط و چون اہل این سلسلۂ علیہ درین دیار عزیز الوجود اند بر مریدان و محبان این سلسلہ امداد و اعانت خلفاے این اکابر و طلبۂ این طریق لازم ست که آدمی مدنی الطبع مجبول ست در تمدن و تعیش به بنی نوع خود محتاج ست قال الله تبارک و تعالی یا ایها النبی حسبك الله و من اتبعك من المؤمنین ہر گاه در کفایت مہمات خیر البشر علیه و علی آله الصلوة و السلام مومنان را دخل داده باشند دیگران چه مضایقه اکثر اغنیاء این وقت درویشی را عبارت از عدم احتیاج میدانند کلا احتیاج ذاتی انسان ست بلکه ذاتی جمیع ممکنات ست بلکه خوبی انسان همین احتیاج ست و ذل و بندگی او ازین راه ناشی ست چه اگر فرضا احتیاج از انسان زائل گردد و استغنا پیدا کند غیر از عصیان و سرکشی و طغیان و نافرمانبرداری نقد وقت او نخواهد بود قال الله سبحانه و تعالی ان الانسان لیطغی ان رآه استغنی غایة ما فی الباب فقراے که از گرفتاری ماسوی وارسته اند احتیاجے که باسباب دارند آن احتیاج را بمسبب الاسباب حواله مینمایند و دولت یقین شده را از خوان نعمت او تعالی میدانند و معطی و مانع فی الحقیقة او را سبحانه تصور میفرمایند و چون اسباب را بواسطۂ حکم و مصالح درمیان آورده اند و حسن و قبح را باسباب منتسب ساخته این بزرگواران نیز شکر و شکایت را باسباب راجع میگردانند و نیک و بد را بظاهر ازیشان میدانند چه اگر اسباب را دخل ندهند کارخانۂ عظیم را باطل سازند ربنا ما خلقت هذا باطلا وجود شریعت سیادت پناه حقائق

ومعارف آگاه اخوی اعزی میر محمد نعمان دران حدود مغتنم ست ودعا و توجه ایشان کبریت احمر انگارم که برکات وفیوض توجهات ایشان قوائم دولت شما اند و در حضور وغیبت ایشان را ممد ومعاون شما میبایم زیاده ازیک سال شده ست که ایشان از خوبیهای شما غائبانه به فقیر نوشته بودند ومحبت واخلاص که شما را نسبت بفقیر حاصل ست درانجا درج نموده وظاهر ساخته بودند که صوبه داری اینجا را بدیگرے تفویض نموده اند وقت توجه و دستگیری ست فقیر را در اثناء مطالعه آن مکتوب توجهے درین باب حاصل گشت وشما را دران وقت رفیع القدر یافت ظاهرا در همان ساعت شخصے راهی بود درجواب آن باین عبارت نوشت که خان خانان در نظر رفیع القدر مے آید والامر عند الله سبحانه والسلام

مکتوب شصت و سیوم (۶۳)

یافته — سیم

بنور محمد انبالی صدور یافت در جواب استفسار او که پرسیده بود که باوجود حیات پیر اگر طالبے پیش شیخ دیگر برود وطلب حق جل وعلا نماید مجوز هست یا نه بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوبے که ارسال داشته بودند رسید پرسیده بودند که باوجود حیات پیر اگر طالبے پیش شیخ دیگر برود وطلب حق جل وعلا نماید مجوز هست یا نه بدانند که مقصود حق ست سبحانه وپیر وسیله ایست بوصول جناب قدس حق تعالی اگر طالبے رشد خود را پیش شیخ دیگر بیند ودل خود را در صحبت او با حق سبحانه جمع یابد رواست که در حیوة پیر بے اذن پیر طالب پیش آن شیخ برود وطلب رشد ازو نماید اما باید که از پیر اول انکار نکند وجز به نیکی یاد ننماید علی الخصوص پیری و مریدی این وقت که بیش از رسم وعادت نمانده ست اکثر پیران این وقت از خود خبر ندارند وایمان را از کفر جدا نمیتوانند کرد از خدا جل شانه چه خبر خواهند داشت ومرید را

کُدام راہ خواہند نمود آگہ از خویشتن چونیست جنین کے خبر دارد از جنان و چنین
وائے بر مُریدے کہ برین طور پیر اعتماد کردہ بنشیند و بدیگرے رجوع نکند و راہِ خدا جلّ شانہٗ
معلوم نسازد خطراتِ شیطانی ست کہ از راہِ حیاتِ پیرِ ناقص آمدہ طالب را از حق سُبحانہٗ
باز میدارد ہر جا رُشد و جمعیتِ دل یافتہ شود بے توقف رجوع باید کرد و از وسواسِ شیطانی پناہ

مکتوب شصت و چہارم (۶۴)

باید جُست

بہ محمد مومن ولد مرحومی خواجہ علیخان صدور یافتہ در بیان آنکہ از تلوّنِ احوال و از عدمِ
حُصول آمالِ دُنیائے دنیہ دل تنگ نباشند وَمَا یُنَاسِبُ ذٰلِكَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ
سَلَّمَكُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَمَّا لَا یَلِیْقُ بِحَالِكُمْ + اَلدُّنْیَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ دُنیا زندانِ مومن
ست مُناسبِ حالِ زندان دَرد و اَلَم و اندوہ و مُصیبت ست از تلوّنِ احوال دل تنگ
نباشند و از عدمِ حُصولِ آمالِ دلگیر نگردند فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا
با یک تنگی دو فراخی مقرون فرمودہ ست مانا کہ فراخی دنیا و فراخی آخرت خواستہ
باکریمان کارہا دشوار نیست + باقی احوالِ این حُدود را سیادت مآب توفیق آثار اخوی
میر سیّد عبد الباقی بالمُشافہ خواہند گفت مُشار الیہ مُراعاتِ اشفاق و حُقوقِ شما را نمودہ
ملاقاتِ گرامی متوجّہ ست وَالسَّلَامُ

مکتوب شصت و پنجم (۶۵)

بمولانا محمد ہاشم خادمِ صدور یافتہ دراحتراز از اُمورِ لاطائل بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ
بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند درین مدّت از احوالِ باطنِ خود خبرِ معتدبہ
نوشتہ نہ آمد تا باعثِ فرحت باشد اُمورِ دنیا اُمورِ لاطائل ست دُنیا وَمَا فِیْهَا کرائے آن نمیکند

اُمورِ لاطائل لاطائل ست

که تذکر احوال آخرت را گذاشته کسے به حشویات اشتغال نماید هر چند نیت شما بخیر خواهد بود
اما حسنات الابرار سیئات المقربین شنیده باشند بهر حال متوجه احوال باطن باشند
وظیفهٔ را ضروری دانند والضرورة تقدر بقدرها لله سبحانه الحمد والمنة
که فقرائے اینجاے هر چند رزق معلوم ندارند اما بے سعی و بے کوشش بفراغت و وسعت
میگذرانند زیاده از قدر کفاف میرسد روز نو روزی نو نقد وقت ماست باقی
احوال این حدود مستوجب حمدست درین چند ماه وعده کرده بود کسیکه اجل او رسیده
بود مرد و حالا برطرف شده است لله سبحانه الحمد والمنة علی جمیع النعماء والسلام

مکتوب (۶۶) شصت و ششم

بخان خانان صدور یافت در بیان توبه و انابت و ورع و تقوی و ما یناسب ذلک

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی چون عمر گرامی
در معاصی و زلات و تقصیرات و هفوات گذرانیده است خوش مے آید که سخن از توبه
و انابت گوید و دم از ورع و تقوی زند قال الله تبارک وتعالی وتوبوا الی الله
جمیعا ایه المؤمنون لعلکم تفلحون ۵ وقال الله تبارک وتعالی یا ایها الذین
امنوا توبوا الی الله توبة نصوحا عسی ربکم ان یکفر عنکم سیئاتکم ویدخلکم
جنت تجری من تحتها الانهر وقال الله تعالی وذروا ظاهر الاثم وباطنه
فالتوبة من الذنوب واجبة وفرض عین فی حق کل شخص لا یتصور ان یستغنی
عنه احد من البشر کیف والانبیاء علیهم الصلوة والسلام لم یستغنوا عن
التوبة ۰ قال خاتمهم وسیدهم علیه وعلیهم الصلوات والتحیات انه لیغان
علی قلبی وانی لاستغفر الله فی الیوم واللیلة سبعین مرة ۰ فان کانت المعاصی

نبذه اللفظة لیست فی روایة المسلم ۱۲
فی المسلم بدل مائة مرة ۱۲

تَتَعَلَّقُ بِحَقِّ اللّٰهِ تَعَالٰی وَسُبْحَانَهٗ وَلَا تَتَعَلَّقُ بِمَظَالِمِ الْعِبَادِ وَحُقُوْقِهِمْ كَالزِّنَا وَشُرْبِ
الْخَمْرِ وَسَمَاعِ الْمَلَاهِیْ وَالنَّظَرِ اِلٰی غَیْرِ مَحْرَمٍ وَمَسِّ الْمُصْحَفِ بِغَیْرِ وُضُوْءٍ وَاعْتِقَادِ
بِدْعَةٍ فَالتَّوْبَةُ عَنْهَا بِالنَّدَمِ وَالْاِسْتِغْفَارِ وَالتَّحَسُّرِ وَالْاِعْتِذَارِ اِلَی اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ
وَلَوْ تَرَكَ فَرْضًا مِّنَ الْفَرَائِضِ لَا بُدَّ فِی التَّوْبَةِ مِنْ اَدَآئِهٖ وَاِنْ كَانَتِ الْمَعَاصِیْ تَتَعَلَّقُ
بِمَظَالِمِ الْعِبَادِ فَتَوْبَتُهَا بِرَدِّ الْمَظَالِمِ اِلَیْهِمْ وَالْاِسْتِحْلَالِ مِنْهُمْ وَالْاِحْسَانِ اِلَیْهِمْ وَ
الدُّعَآءِ لَهُمْ وَاِنْ كَانَ صَاحِبُ الْمَالِ وَالْعِرْضِ مَیِّتًا فَالْاِسْتِغْفَارُ لَهٗ وَالْاِحْسَانُ وَرَدُّ
الْمَالِ اِلٰی اَوْلَادِهٖ وَوَرَثَتِهٖ وَاِنْ لَّمْ یُعْلَمْ لَهٗ وَارِثٌ یَتَصَدَّقُ بِقَدْرِ الْمَالِ وَالْجِنَایَةِ
عَلَی الْفُقَرَآءِ وَالْمَسَاكِیْنِ بِنِیَّةِ صَاحِبِ الْمَالِ وَالَّذِیْ اُوْذِیَ بِغَیْرِ حَقٍّ ۔ قَالَ عَلِیٌّ كَرَّمَ
اللّٰهُ تَعَالٰی وَجْهَهٗ سَمِعْتُ اَبَا بَكْرٍ رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ یَقُوْلُ وَهُوَ الصَّادِقُ قَالَ رَسُوْلُ
اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَلَّمَ ۔ مَا مِنْ عَبْدٍ اَذْنَبَ ذَنْبًا فَقَامَ فَتَوَضَّاَ وَ
صَلّٰی وَاسْتَغْفَرَ اللّٰهَ مِنْ ذَنْبِهٖ اِلَّا كَانَ حَقًّا عَلَی اللّٰهِ اَنْ یَّغْفِرَ لَهٗ لِاَنَّهٗ یَقُوْلُ جَلَّ وَعَلَا
وَمَنْ یَّعْمَلْ سُوْٓءًا اَوْ یَظْلِمْ نَفْسَهٗ ثُمَّ یَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ یَجِدِ اللّٰهَ غَفُوْرًا رَّحِیْمًا وَقَالَ عَلَیْهِ وَ
عَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ فِیْ حَدِیْثٍ اٰخَرَ ۔ مَنْ اَذْنَبَ ذَنْبًا ثُمَّ نَدِمَ عَلَیْهِ فَهُوَ كَفَّارَتُهٗ ۔
وَفِی الْخَبَرِ اَنَّ الرَّجُلَ اِذَا قَالَ اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوْبُ اِلَیْكَ ثُمَّ عَادَ ثُمَّ قَالَهَا ثُمَّ عَادَ ثَلٰثَ
مَرَّاتٍ كُتِبَ فِی الرَّابِعَةِ مِنَ الْكَبَآئِرِ ۔ وَفِی الْحَدِیْثِ النَّبَوِیِّ اَنَّهٗ قَالَ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَ
السَّلَامُ هَلَكَ الْمُسَوِّفُوْنَ یَقُوْلُوْنَ سَوْفَ نَتُوْبُ ۔ وَاَوْصٰی لُقْمَانُ الْحَكِیْمُ لِابْنِهٖ یَا بُنَیَّ
لَا تُؤَخِّرِ التَّوْبَةَ اِلٰی غَدٍ فَاِنَّ الْمَوْتَ یَاْتِیْكَ بَغْتَةً قَالَ مُجَاهِدٌ مَنْ لَّمْ یَتُبْ اِذَا اَصْبَحَ
وَاَمْسٰی فَهُوَ مِنَ الظّٰلِمِیْنَ ۔ قَالَ عَبْدُ اللّٰهِ ابْنُ الْمُبَارَكِ رَحِمَهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ رَدُّ فَلْسٍ
مِّنَ الْحَرَامِ اَفْضَلُ مِنْ مِّائَةِ فَلْسٍ یَّتَصَدَّقُ بِهٖ وَقِیْلَ رَدُّ دَانِقٍ مِّنْ فِضَّةٍ اَفْضَلُ
عِنْدَ اللّٰهِ مِنْ سَبْعِمِائَةِ حَجَّةٍ مَّبْرُوْرَةٍ ۔ رَبَّنَا ظَلَمْنَآ اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَ

قال فی لحص الحبیر ۔ ما من ذنب جلیل ولا حقیر ثم یقوم فیستغفر الله تعالی ذلک الذنب الا غفر له ۔ رواه الطبرانی والبیهقی عن ابن عباس رفوعا بلفظ كفارة الذنب الندامة ۔ قال القوس فی نسیم الصبا ۔ ان من یدی عن انس من اذنب ذنبا ثم ندم علیه فهو توبة ۱۲ منه

وان كان

۱ قوله ۔ من اذنب ذنبا ۔ الخ ۔ اخرج احمد والطبرانی والبیهقی عن ابن عباس رفوعا بلفظ كفارة الذنب الندامة ۔ قال العسقلانی فی تسدید القوس فی نظم تحفة العروس ۔ وفی الجملة الحدیث یدل علی ان الندم علی الذنب توبة ۔ وان لم یقترن بالعزم علی ان لا یعود الیه ۔ وفی الجملة الحدیث یدل علی ان الندم علی الذنب توبة ۔ وان لم یقترن بالعزم علی ان لا یعود الیه ۔ اخرجه عن ابی هریرة ۔ ولكن بدل من الكبائر ۔ منه

۲ قوله ۔ وفی الخبر ۔ الخ ۔ كتب فی الكنز الی قوله فی الرابعة ۔ ولم یذكر الحدیث ۔ منه

۳ قوله ۔ هلك المسوفون ۔ الخ ۔ اخرجه الحكیم الترمذی عن ابن عباس رفوعا ۔ منه

۴ قوله ۔ یا بنی لا تؤخر التوبة ۔ الخ ۔ اخرجه ابن ابی الدنیا فی التوبة والبیهقی فی شعب الایمان عن ابن عباس رفوعا ۔ منه

۵ قوله ۔ قال عبد الله ابن المبارك ۔ الخ ۔ اخرجه البیهقی فی شعب الایمان عن ابن المبارك ۔ منه

۱ آرزو ۔ خواهش ۱۲ ۲ بازگردانیدن ۱۲ ۳ بازگردانیدن یک پشیز از دین ۱۲ ۴ بقصد قربت ۱۲ ۵ از نزد خدا ۱۲ از شش صد حج پاک ۱۲

ترحمنا لنكونن من الخاسرين ۔ عن النبي صلى الله عليه وعلى اله وسلم انه قال
ان الله تعالى يقول عبدي ادم ما افترضت عليك تكن من اعبد الناس وانته
عما نهيتك عنه تكن من اورع الناس واقنع بما رزقتك تكن من اغنى الناس
وقال صلى الله تعالى عليه وعلى اله وسلم لابي هريرة رضي الله تعالى عنه
كن ورعا تكن اعبد الناس وقال الحسن البصري رحمه الله سبحانه مثقال
ذرة من الورع خير من الف مثقال من الصوم والصلوة وقال ابو هريرة
رضي الله تعالى عنه جلساء الله تعالى غدا اهل الورع والزهد ۔ اوحى الله تعالى
الى موسى على نبينا وعليه الصلوة والسلام لا يتقرب الي المتقربون بمثل
الورع ۔ قال بعض العلماء بالله لا يتم الورع الا ان يرى عشرة اشياء فريضة
على نفسه اولها حفظ اللسان عن الغيبة والثاني الاجتناب عن سوء الظن
الثالث الاجتناب عن السخرية والرابع غض البصر عن المحارم والخامس صدق
اللسان والسادس ان يعرف منة الله تعالى عليه كيلا يعجب بنفسه والسابع
ان ينفق ماله في الحق ولا ينفقه في الباطل والثامن ان لا يطلب لنفسه العلو
والكبر والتاسع المحافظة على الصلوات والعاشر الاستقامة على السنة و
الجماعة ۔ ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انك على كل شئ قدير ۔ مخدوما مكرما شفقت
وتكرمت آثارا اگر توبه از جميع ذنوب ميسر شود وورع وتقوى از جميع محرمات ومشتبهات
حاصل آيد نعمتيست عظمى ودولتيست قصوى والا توبه از بعض ذنوب وورع از
بعضے محرمات هم مغتنم ست شايد بركات وانوار اين بعض در ابعاض ديگر سرايت كند
وتوفيق توبه وورع از ساير معاصى نيز ميسر گردد ۔ وما لا يدرك كله لا يترك كله
اللهم وفقنا لمرضاتك وثبتنا على دينك وعلى طاعتك بصدقة سيد المرسلين و

السلام عليك بصدق اخلاص ووفور اخلاص اللهم اتم لنا نورنا واغفر لنا انك على كل شئ قدير

قَائِدِ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِيْنَ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ وَعَلٰى اٰلِ كُلٍّ مِّنَ الصَّلَوَاتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِيْمَاتِ اَكْمَلُهَا

مکتوب شصت و ہفتم (۶۷)

بخان جہان صدور یافتہ در بیانِ عقائدِ اہلِ سنّت وجماعت رِضْوَانُ اللّٰہِ تَعَالٰی عَلَیْہِمْ اَجْمَعِیْنَ بابیانِ اَرکانِ خمسۂ اسلام وتحریض نمودن بر آنکہ کلمۂ حق یعنی کلمۂ اسلام را گوش زد سلطانِ وقت نمایند وَمَا یُنَاسِبُ ذٰلِكَ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی صحیفۂ شریفہ کہ از روئے کرم والتفات نامزدِ فقراءِ نامراد ساختہ بودند رسید حَمْدًا لِّلّٰہِ سُبْحَانَہٗ کہ درین طورِ اَوانِ پُر شُبہہ و اشتباہ اَغنیاءِ سعادتمند را از حُسنِ نشأ کہ دارند باوجودِ بے مُناسبتیہا با فُقَراءِ دور از کار سرِ نیاز ست وایمانے باین طائفہ حاصل ست چہ نعمتے ست کہ تعلّقاتِ شتّے مانعِ حصولِ این دولت نگشتہ است و توجّہاتِ پراگندہ از محبّتِ اینان باز نداشتہ شکرِ این نعمتِ عُظمٰے بجا باید آورد و امیدوار باید بود کہ اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ حدیثِ نبوی ست عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ سعادت ونجابت آثار را آدمی را در تصحیحِ اعتقاد بموجبِ آرائے فرقۂ ناجیۂ اہلِ سنّت وجماعت رِضْوَانُ اللّٰہِ تَعَالٰی عَلَیْہِمْ اَجْمَعِیْنَ کہ سوادِ اعظم وجمِّ غفیر اند چارہ نبود تا فلاح ونجات اُخروی متصوّر شود وخُبثِ اعتقاد کہ مُخالفِ معتقداتِ اہلِ سنت ست سَمٌّ قاتل ست کہ بموتِ اَبدی وعذابِ سرمدی برساند مُداہنت ومُسامحت در عمل امیدِ مغفرت دارد اما مُداہنتِ اعتقادی گنجایشِ مغفرت ندارد اِنَّ اللّٰہَ لَا یَغْفِرُ اَنْ یُّشْرَكَ بِہٖ وَیَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ یَّشَآءُ معتقداتِ اہلِ سنت وجماعت را بلسانِ ایجاز واختصار ایراد مینماید بہ مُقتضائے آن تصحیحِ اعتقاد باید فرمود واز حضرتِ حق سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی استقامت برین دولت بتضرّع وزاری مسألت باید نمود بدانند کہ اللہ تعالی بذاتِ قدیم خود موجود

---

۱ بانجمنہ کردن ۱۲

۲ یعنی زردیا کہ دوست داشتہ است آرزا یعنی سخت دوست میدارد گرچہ در ریاضۃ و در زلیدہ و کارزدہ این نشانہا نیست ۱۲

۳ این دولتمندان صحابہ و اہل بیت اند رضی اللہ عنہم ۱۲

۴ این داد و بیداد روا ابخاری و مسلم رح ۱۲

۵ این کلیہ واقعست در سورۂ

۶ بیان عقائد فرقۂ ناجیۂ اہل سنت و جماعت

۷ رسالۂ مکتوبات امام ربانی مجدد الف ثانی قدس سرہ

۸ فی عقیدۂ اول

است وسائر اشیا بایجاد او سبحانه موجود گشته اند وبتخلیق او تعالی از عدم بوجود آمده
پس او تعالی قدیم وازلی باشد واشیا همه حادث ونو پدید باشند وهر که قدیم وازلی ست باقی وابدی ست
وهر چه حادث ونو آمده است فانی ومستهلک ست یعنی در شرف زوال ست واو سبحانه یگانه است شریک
ندارد نه در وجوب وجود ونه در استحقاق عبادت وجوب وجود غیر او را تعالی نشاید واستحقاق عبادت
سوای او را سبحانه نسزد وهمو را تعالی صفات کامله است از انجمله حیات وعلم وقدرت
وارادت وسمع وبصر وکلام وتکوین ست که بقدم وازلیت متصف اند وبحضرت ذات
جل سلطانه قائم اند تعلقات حوادث در قدم صفات خلل نکند وحدوث متعلق مانع
ازلیت ایشان نگردد فلاسفه از بیخردی ومعتزله از کوری از حدوث متعلق بی بحدوث
متعلق برند ونفی صفات کامله نمایند وعالم بجز ئیات ندانند که مستلزم تغیر ست که امارت
حدوث ست نمیدانند که صفات ازلی باشند وتعلقات صفات به متعلقات حادثه حادث
باشند وصفات نقائص از جناب قدس او تعالی مسلوبست واو تعالی از صفات ولوازم
جواهر واجسام واعراض منزه است زمان ومکان وجهت را در حضرت او تعالی گنجایش
نیست اینها همه مخلوق اویند بی خبر باشد که اورا سبحانه فوق العرش خواند وجهت فوق اثبات
کند عرش وماسوای آن همه حادث اند ومخلوق اویند تعالی مخلوق وحادث را چه مجال
که مکان خالق قدیم گردد ومقر او شود اینقدر هست که عرش اشرف مخلوقات اوست
تعالی ونورانیت وصفا از همه ممکنات در وی بیشتر ست ناچار حکم مرآتیت دارد که ظهور
عظمت وکبریای خالق جل وعلا آنجا پیدا وهویدا ست باین علاقه ظهور آنرا عرش الله
نامند والا عرش وغیره نسبت باو تعالی برابر اند که همه مخلوق ویند تعالی اما عرش را قابلیت
نمایندگی هست ودیگران را نیست آینه که صورت شخص را مینماید نمیتوان گفت که آن شخص
در آینه ست بلکه نسبت شخص با آینه وسایر اشیاء متقابله برابر ست تفاوت از جانب

فائده (۲) عقیده (۲)

فائده (۳) عقیده (۳)

فائده (۴) عقیده (۴)

۱۴ یعنی او را قابلیت زوال نیست وذاتا موجود ست ۱۲ یعنی تعلقات ما دثه ۱۲ یعنی تعلقات بانتفاء حادثه ۱۲ یعنی نسبت او بسایر اشیاء ۱۲ یعنی صفات آن تعلق بحدوث ندارد ۱۲ مثلا معلوم متعدد و ۱۲ وغیره ۱۲ آنکه ایشان صدوث تعلق بفتح لام شان را ۱۲ تعدد ومعلوم را دلیل حدوث متعلق بگیرند ۱۲ مثلا صفت سمع تعلق بمسموع دارد ۱۲ ومسموع حادث ست پس سمع حادث باشد ۱۲ ومیگویند بر تقدیر یکه صفات حادث باشند ۱۲ از مرآیه یعنی صفات حادث پس متعلقات آنها پس محل حوادث باشند ۱۲ یعنی صفات حادث باشند ۱۲ پس ذات با شئونات ۱۲ عین ذات وغیر آن ۱۲ یعنی آنچه اعراض اند ۱۲ یعنی نسبت او ذاتی ست ۱۲ یعنی نسبت عرش ۱۲ یعنی نسبت شخص ۱۲ باقی بیم جنسان ۱۲ یعنی نسبت شخص ۱۲ باقی ۱۲ یعنی نسبت شخص ۱۲ باقی ۱۲ یعنی نسبت شخص ۱۲ باقی

قابل ست آئینہ قبولِ صورتِ شخص مینماید و دیگر ازین قابلیت نیست و او تعالی جسم و جسمانی نیست جوہر و عرض نیست محدود و متناہی نیست طویل و عریض نیست دراز و کوتاہ نیست پہن و تنگ نیست بلکہ واسع ست نہ بآن وسعت کہ بفہم ما درآید محیط ست نہ بآن احاطہ کہ مدرک ما شود قریب ست نہ بآن قرب کہ متعقل ما گردد و با ما ست نہ بمعیتِ متعارفہ ایمان آریم کہ واسع ست و محیط ست و قریب ست و با ما ست اما کیفیتِ این صفات را ندانیم کہ چیست و ہر چہ دانیم دانیم کہ قدمے در مذہبِ مجسمہ دارد و او تعالی با ہیچ چیز متحد نشود و ہیچ چیز با وے متحد نگردد و نیز ہیچ چیز در وے تعالی حلول نکند و او تعالی در ہیچ چیز حال نشود و تبعض و تجزی در جنابِ قدسِ او تعالی محال ست و ترکیب و تحلیل دران حضرت جل شانہ ممنوع ست و او را سبحانہ مثل و کفو نیست زن و فرزند نیست ذات و صفاتِ او تعالی بچون و بیچگونہ اند بے شبہ و بے نمونہ اند بقدر میدانیم کہ او تعالی ہست و با سما و صفاتِ کاملہ کہ خود را بآن ستودہ است متصف ست اما ہر چہ ازان در فہم و ادراکِ ما درآید و متعقل و متصورِ ما شود او تعالی ازان منزہ و متعالی ست چنانچہ گذشت لا تدرکہ الابصار دور بینانِ بارگاہِ الست بیش ازین بے نبردہ اند کہ ہست باید دانست کہ اسماء اللہ تعالی توقیفی اند یعنی موقوف بر سماع اند از صاحبِ شرع ہر اسمے کہ اطلاقِ آن در شرع بر حضرتِ حق سبحانہ آمدہ است اطلاق باید کرد و آنچہ نیامدہ است اطلاق نباید کرد اگرچہ دران اسم معنی کمال مندرج باشد اطلاقِ جواد باید کرد کہ آمدہ است و سخی نباید گفت کہ نیامدہ است قرآن کلامِ خداست جل سلطانہ کہ بلباسِ حرف و صوت درآوردہ بر پیغمبرِ ما علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام منزل ساختہ است و عباد را بآن امر و نہی فرمودہ چنانچہ ما کلامِ نفسیِ خود را بتوسطِ کام و زبان در لباسِ حرف و صوت درآوردہ ظاہر میسازیم و مقاصدِ خفیہ خود را در عرصہ ظہور میآریم ہمچنین حضرتِ حق سبحانہ کلامِ نفسیِ خود را بے توسطِ کام و زبان بقدرتِ کاملہ خود لباسِ حرف و صوت عطا فرمودہ بر عباد فرستادہ است

واوامر ونواهی خفیۃ خود را در ضمن حرف وصوت آوردہ بر منصۂ ظہور جلوہ دادہ است پس ہر دو قسم کلام حق باشند جل وعلا نفسی ولفظی واطلاق کلام بر ہر دو قسم بطریق حقیقت باشد چنانچہ ہر دو قسم کلام ما نفسی ولفظی بطریق حقیقت کلام ما اند نہ آنکہ قسم اول حقیقت ست و ثانی مجاز زیرا کہ مجاز را نفی جائز ست وکلام لفظی را نفی کردن وکلام خدا ناگفتن کفرست وہمچنین کتب وصحف دیگر کہ بر انبیاء ما تقدم علی نبینا وعلیہم الصلوات والتسلیمات انزال فرمودہ است ہمہ کلام حق اند سبحانہ آنچہ در قرآن ودر آن کتب وصحف مندرج ست احکام خداوندیست جل سلطانہ کہ موافق ہر وقت عباد را بآن تکلیف فرمودہ است ودیدن مومنان مر حضرت حق سبحانہ را در بہشت بے جہۃ وبے مقابلہ وبے کیف وبے احاطہ حق ست ایمان آریم باین رویت اخروی وبہ کیفیت آن مشغول نشویم زیرا کہ رویت او تعالی بچون ست ودرین نشاۃ حقیقت آن بر ارباب چون ظاہر نشود وغیر از ایمان نصیب اینان نبود وائے بر فلاسفہ ومعتزلہ وسائر فرق مبتدعہ کہ از حرمان وکوری انکار رویۃ اخروی نمایند وقیاس غائب بر شاہد کنند وبدولت ایمان آن ہم مشرف نگردند واو تعالی چنانچہ خالق عباد ست خالق افعال اینہاست نیز خیر باشد آن فعل یا شر ہمہ بتقدیر اوست تعالی اما از خیر راضی ست واز شر راضی نیست ہر چند ہر دو بارادت ومشیت اوست سبحانہ لیکن باید دانست کہ شر تنہا را بواسطۂ سوء ادب باو تعالی نسبت نباید کرد وخالق الشر نباید گفت بلکہ خالق الخیر والشر باید گفت چنانچہ گفتہ اند کہ حضرت حق را سبحانہ خالق کل شیء باید گفت وخالق القاذورات والخنازیر نباید گفت از جہت رعایت ادب جناب قدس او تعالی معتزلہ از ثنویتے کہ دارند خالق افعال بندہ را دانند وخیر وشر فعل را باو نسبت کنند شرع وعقل تکذیب اینہا میفرماید آرے علماء حق قدرت بندہ را در فعل او دخل دادہ اند وکسب در بندہ اثبات نمودہ زیرا کہ فرق واضح ست درمیان حرکت مرتعش وحرکت مختار قدرت وکسب

زعشہ دار ولرزان ۱۲

بندہ را در حرکتِ ارتعاش ہیچ مدخلے نیست و در حرکتِ اختیاری مدخل ست ہمین قدر فرق باعثِ مواخذہ میگردد و اثباتِ ثواب و عقاب مینماید اکثرِ مردم در قدرت و اختیارِ عبد تردد دارند و بندہ را مضطر و عاجز دانند ایشانان مرادِ علما را نفہمیدہ اند اثباتِ قدرت و اختیار در بندہ نہ باین معنی ست کہ بندہ ہر چہ خواہد بکند و ہر چہ نخواہد نکند این خود از بندگی دور ست بلکہ باین معنی ست کہ بندہ بآنچہ مکلف شدہ ست از عہدۂ آن تواند برآمد مثلاً نماز پنج وقت تواند داد کرد و زکوٰۃ چہل یکے تواند داد و در دوازدہ ماہ یک ماہ روزہ تواند داشت و در عمرِ خود بزاد و راحلہ یک حج تواند ادا نمود و علیٰ ہذا القیاس باقی احکامِ شرعیہ ست کہ حضرتِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ از کمالِ مہربانی سہولت و آسانی در آنہا رعایت فرمودہ ست از جہتِ ضعف و قلتِ توانائی بندہ قال اللہ تعالیٰ یُرِیْدُ اللّٰہُ بِکُمُ الْیُسْرَ وَلَا یُرِیْدُ بِکُمُ الْعُسْرَ یعنی خدائے تعالے بشما آسانی میخواہد و دشواری نمیخواہد و نیز فرمودہ ست جَلَّ سُلْطَانُہٗ یُرِیْدُ اللّٰہُ اَنْ یُّخَفِّفَ عَنْکُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِیْفًا یعنی میخواہد خدائیتعالے کہ تخفیف بکند از شما گرانیِ تکلیفاتِ شاقہ را و مخلوق گشتہ ست انسانِ ضعیف صبر از شہوات نمیتواند کرد و تکلیفاتِ شاقہ را نمیتواند برداشت انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات فرستادگانِ حق اند جَلَّ شَانُہٗ بسوئے خلق تا ایشان را بحق دعوت کنند تعالی و از ضلالت برآہ آرند ہر کہ دعوتِ ایشان را قبول کند او را بہشت بشارت دہند و ہر کہ انکار نماید بعذابِ دوزخ تہدید کنند ہر چہ ایشان از حق جَلَّ وَعَلَا تبلیغ نمودہ اند و اعلام فرمودہ اند ہمہ حق ست و صدق کہ شائبۂ تخلف ندارد و خاتمِ انبیا محمد رسول اللہ ست صَلَّی اللّٰہُ تَعَالیٰ وَسَلَّمَ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَعَلَیْہِمْ اَجْمَعِیْنَ و دینِ او ناسخِ ادیانِ سابق ست و کتابِ او بہترینِ کتبِ ماتقدم ست و شریعتِ او ناسخِ نخواہد بود بلکہ تا قیامِ قیامت خواہد ماند و عیسیٰ علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام کہ نزول خواہد نمود عمل بشریعتِ او خواہد کرد و بعنوانِ

الصلوٰة والسلام

امتِ او خواہد بود و آنچہ او علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰات والتسلیمات از احوالِ آخرت خبر داد
است ہمہ حق ست از عذاب گور و ضغطہ آن و سوالِ منکر و نکیر دران و فنائے عالم و انشقاقِ
سموات و انتشارِ کواکب و برداشتنِ زمین و کوہہا و پارہ پارہ شدنِ اینہا و حشر و نشر و اعادہ
روح بجسد و زلزلۂ ساعت و ہولِ قیامت و محاسبۂ اعمال و شہادتِ جوارح باعمالِ مکتسبہ و
طیرانِ نامہائے حسنات و سیئات بہ یمین و شمال و وضعِ میزان تا حسنات و سیئات
را بآن وزن کنند و کمی و زیادتی حسنہ و سیئہ معلوم سازند اگر پلۂ حسنات گران آمد علامتِ
نجات ست و اگر خفت ظاہر شد علامت خسران ست ثقل و خفتِ آن میزان برخلافِ میزانِ
دنیاست آنجا پلہ کہ بالا رود ثقیل ست و آنکہ پست باشد خفیف و شفاعتِ انبیا و صلحا علیہم
الصلوٰات والتسلیمات اولاً و ثانیاً بامرِ عصاۃ مومنان را باذنِ مالکِ یومِ الدین جل
سلطانہٗ ثابت ست قال علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام شفاعتی لاھل الکبائر من امتی
و پلِ صراط کہ بر پشت دوزخ نہند و مومنان ازان پل عبور کردہ بہ بہشت روند و کافران پایہا
لغزیدہ در دوزخ افتند حق و ثابت ست و بہشت کہ معد از برائے تنعیم مومنان ست و دوزخ
کہ معد از برائے تعذیب کافران ست ہر دو مخلوق اند و ابدالآباد باقی خواہند ماند و فانی نخواہند
گشت و بعد از محاسبہ مومنان چون بہ بہشت روند در بہشت دائم خواہند ماند و از بہشت
بیرون نخواہند آمد و ہمچنین کفار چون بدوزخ روند ہمیشہ در دوزخ خواہند بود و ہمیشہ ابدالآباد
معذب خواہند ماند تخفیفے در عذاب در حق ایشان مجوز نیست قال اللہ تعالیٰ لا یخفف
عنہم العذاب ولا ھم ینظرون و ہر کہ در دلِ او ذرہ از ایمان خواہد بود او را بواسطۂ افراطِ
معاصی اگر بدوزخ ببرند بقدرِ عصیان معذب خواہد بود آخر او را از دوزخ خواہند برآورد و نیز
روئے او را سیاہ نخواہند کرد چنانچہ کفار را روسیاہ کنند و نیز غل و زنجیر نخواہند کرد چنانچہ کفار
را کنند از جہتِ حرمتِ ایمانِ او و ملائکہ بندہ ہائے خدا اند جل وعلا کہ مکرم اند و عصیان از

فائدہ (۱۱) فائدہ (۱۲) فائدہ (۱۳) فائدہ (۱۴) فائدہ (۱۵)

بیان — آسمانہا — فرو ریختن ستارہا — بادہا — دادن — بدن — قیامت — خوف — ماگواہی دادن — دست و پا — عامل — پریدن — نیکوئیہا — بدیہا — دست چپ — اہل کفر — نہادن — ترازوے — زبان کاری — گرانی — سبکی — گن بگاران — علی الانبیاء — علی الصحابہ — بندہ — گذر — آمادہ و تیار کردہ شدہ — خبر — بودہ — ماند — برد — آخر الامر — عزت

ف قولہ ضغطۃ الفتح کبیر و بالضم سختی و شدت و تنگی وقت شیر ف قولہ عذاب گور بر میت ف قولہ عدم اولاً و ثانیاً متصل بقولہ شفاعت انبیا و صلحا ف قولہ انبیا اولاً و بالتبع و صلحا ثانیاً و بالتبع

ف یعنی شفاعت من ثابت است از راہ است من چہ جائے اہل صغائر و آمرزش گناہ

ف یعنی ثقل و خفت میزان قیامت برخلاف میزان دنیاست

ف یعنی ہمہ مومنان

ف یعنی ہمہ کفار

ف یعنی ہمہ مسلمان

ف یعنی ہمہ کفار

ف یعنی ہمہ مومن

زنان شوی — بآنچه

امر خدا جلّ شانه درحق ایشان جائز نیست و با آنچه مامورند بفعل مے آرند و از زنا شوی پاک اند و توالد و تناسل درحق ایشان مفقود ست بعض ایشان را حضرت حق سبحانه و تعالی برسالت برگزیده است و به تبلیغ وحی مشرف ساخته مبلغان کتب و صحف انبیاء علیهم الصلوات و التسلیمات ایشانند که از خطا و خلل محفوظ اند و از کید و مکر دشمن معصوم هرچه ایشانان از حضرت حق سبحانه تبلیغ نموده اند همه صدق و صواب ست و شائبهٔ احتمال و اشتباه ندارد و این بزرگواران از عظمت و جلال او سبحانه ترسانند و غیر از امتثال اوامر کار دیگر ندارند ایمان تصدیق قلبی ست و اقرار لسانی بآنچه از دین بتواتر و ضرورت بما رسیده است اجمالاً و تفصیلاً اعمال جوارح از نفس ایمان خارج اند امّا در ایمان کمال مے افزایند و حسن پیدا میکنند امام اعظم کوفی علیه الرحمة میفرماید که ایمان قبول زیادتی و نقصان نمیکند زیرا که تصدیق قلبی عبارت از نفس یقین و اذعان قلب ست که تفاوت کمی و زیادتی در آن گنجایش ندارد و آنچه قبول تفاوت کند داخل دائرهٔ ظن و وهم ست کمال و نقص در ایمان باعتبار طاعات و حسنات ست هرچند طاعت بیش کمال ایمان بیش پس ایمان عامهٔ مومنان مثل ایمان انبیا نباشد علیهم الصلوات و التسلیمات که آن ایمان بواسطهٔ اقتران طاعات بذروهٔ علیای آن کمال رسیده است که ایمان عوام مومنان بگرد آن نرسد هرچند این هر دو ایمان در نفس ایمان شرکت دارند اما آن ایمان بواسطهٔ لحوق طاعات حقیقت دیگر پیدا کرده است ایمان دیگران گویا فرد آن ایمان نیست و درمیان اینها مماثلت و مشارکت مفقود ست عوام انسان هرچند با انبیا علیهم الصلوات و التسلیمات در نفس انسانیت شریک اند اما کمالات دیگر مر انبیا را علیهم الصلوات و التسلیمات بدرجات علیا رسانیده است و حقیقت دیگر ثابت کرده گویا از حقیقت مشترکه عالی و برتر اند بلکه انسان ایشانند و عوام حکم نسناس دارند امام اعظم علیه الرحمة فرماید انا مؤمن حقا و امام شافعی گوید علیه الرحمة انا مؤمن ان شاء الله تعالی

فقره (۱۶)

مکتوبات امام ربانی (دفتر دوم)

ہر کدام را وجہ ست باعتبارِ ایمانِ حال تواں گفت اَنَا مُؤْمِنٌ حقًّا و باعتبارِ مآل و خاتمہ تواں گفت اَنَا مُؤْمِنٌ اِنْشَآءَ اللّٰہُ تَعَالٰی اَمَا بہر وجہ کہ گویند از صورتِ استثنا اجتناب بہتر ست مؤمن بارتکابِ معاصی اگرچہ کبائر باشند از ایمان بیروں نرود و داخلِ دائرۂ کفر نگردد منقول ست کہ روزے امامِ اعظم رحمہ اللہ با جمعے از علماءِ کبار نشستہ بودند شخصے آمدہ پرسید کہ چہ میگویید در حقِ مومنِ فاسق کہ پدرِ خود را بناحق بکشد و سرِ او را از تنِ او جدا سازد و در کاسۂ سرِ او شراب اندازد و بخورد و بعد از شراب خوردن با مادرِ خود زنا کند آیا مؤمن ست یا کافر ہر کدام از علماء در حقِ او غلطہا نمودند و دور از معاملہ ساختند امامِ اعظم درین اثنا فرمود کہ او مومن ست و بارتکابِ این کبائر از ایمان نہ برآمدہ ست این سخن امام بر علماء گران آمد و زبانِ طعن و تشنیع ایشان را دراز ساخت آخر چوں سخنِ امام برحق بود ہمہ قبول نمودند و اعتراف فرمودند اگر مومنِ عاصی پیش از غرغرہ توفیقِ توبہ یافت امیدِ نجاتِ عظیم ست کہ وعدۂ قبولِ توبہ ست و اگر بتوبہ و انابت مشرف نگشت امرِ او بخدائے ست جَلَّ سُلْطَانُہٗ اگر خواہد عفو کند و بہ بہشت فرستد و اگر خواہد بقدرِ معصیت عذاب کند بآتش و بہ غیرِ آتش اما آخرِ کارِ او نجاتست و مآلِ او بہ بہشت زیرا کہ در آخرت حرمان از رحمتِ خداوندی جَلَّ سُلْطَانُہٗ مخصوص باہل کفرست و ہر کہ ذرّہ از ایمان دارد امیدوار رحمت ست اگر بواسطۂ علّتِ معصیت بر رحمت در ابتدا نرسد در انتہا بعنایۃِ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ میرسد رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا بَعْدَ اِذْ ھَدَیْتَنَا وَھَبْ لَنَا مِنْ لَّدُنْکَ رَحْمَۃً اِنَّکَ اَنْتَ الْوَھَّابُ بحثِ خلافت و امامت نزد اہل سنت شکر اللّٰہُ تَعَالٰی سَعْیَھُمْ ہر چند از اصولِ دین نیست و باعتقاد تعلق ندارد اما چوں شیعہ درین باب غلو نمودہ اند و افراط و تفریط کردہ اند بضرورت علماءِ اہلِ حق رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْھُمْ این مبحث را ملحق بعلمِ کلام ساختہ اند و حقیقتِ حال را بیان فرمودہ اند امامِ برحق و خلیفۂ مطلق بعد حضرتِ خاتم الرُّسُل عَلَیْہِ وَعَلَیْھِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ حضرتِ ابوبکر صدیق

عه یعنی ابوبکر و عمر ۱۲

کرم اللہ تعالیٰ وجہہ — انکار افضلیت نکند مگر

رضی اللہ تعالیٰ عنہ بعد ازان حضرت عمر فاروق ست رضی اللہ تعالیٰ عنہ بعد ازان حضرت عثمان ذوالنورین ست رضی اللہ تعالیٰ عنہ بعد ازان حضرت علی بن ابی طالب ست رضی اللہ تعالیٰ عنہ و افضلیت ایشان بترتیب خلافت ست افضلیت حضرات شیخین باجماع صحابہ و تابعین ثابت شدہ ست چنانچہ نقل کردہ اند آنرا اکابر ائمہ کہ یکے از ایشان امام شافعی ست شیخ ابوالحسن اشعری کہ رئیس اہل سنت ست فرماید کہ افضلیت شیخین بر باقی امت قطعی ست انکار نکند افضلیت شیخین را بر باقی صحابہ مگر جاہل یا متعصب حضرت امیر کرم اللہ تعالیٰ وجہہ میفرماید کہ کسیکہ مرا بر ابی بکر و عمر فضل بدہد مفتری ست اورا تازیانہ زنم چنانکہ مفتری را زنند حضرت شیخ عبدالقادر جیلانی قدس سرہ در کتاب غنیہ کہ از مصنفات ایشانست میفرماید و حدیثے نقل میکند کہ آن سرور فرمودہ ست علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ مرا عروج واقع شد از پروردگار خود مسالت نمودم کہ خلیفہ بعد ازمن علی بود ملائکہ گفتند کہ اے محمد ہر چہ خدا خواہد آن شود خلیفہ بعد از تو ابوبکر ست و نیز حضرت شیخ فرمودہ کہ حضرت امیر گفتہ ست کہ بیرون نیامد پیغمبر خدا از دنیا تا آنکہ عہد کرد بمن کہ خلیفہ بعد از فوت من ابوبکر خواہد بود بعد ازان عمر بعد ازان عثمان بعد ازان تو خلیفہ خواہی بود رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین ۱۰ و حضرت امام حسن افضل ست از امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہما و علماء اہل سنت در علم و اجتہاد حضرت عائشہ را رضی اللہ تعالیٰ عنہا بر حضرت فاطمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا فضیلت میدہند و حضرت شیخ عبدالقادر جیلانی قدس سرہ در کتاب غنیہ حضرت عائشہ را تقدیم میدہد و آنچہ معتقد این فقیر ست آنست کہ حضرت عائشہ در علم و اجتہاد پیش قدم ست و حضرت فاطمہ در زہد و تقوی و انقطاع پیش رو لہذا حضرت فاطمہ را بتول میگفتند کہ صیغہ مبالغہ ست در انقطاع و حضرت عائشہ مرجع فتاوای صحابہ بودہ ست رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین ہیچ مشکلے در علم بر اصحاب پیغمبر علیہ و

۱ دیگر روی بن الامام احمد بن حنبل رح از خال خلاد ابی کرشت ابن نفس اعلی الاشارۃ و ہو مذہب الحسن البصری و جماعۃ من اصحاب الحدیث ۱۲ غنیہ ۳ یعنی بیان ۴ یعنی بیان ۵ یعنی بیان ۶ یعنی بیان ۷ یعنی بیان ۸ یعنی بیان ۹ یعنی بیان ۱۰ یعنی بیان ۱۱ یعنی بیان ۱۲ یعنی بیان ۱۳ یعنی بیان ۱۴ یعنی بیان ۱۵ یعنی بیان

عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ پیش نمے آمد مگر آنکہ حَلِّ آن نزدِ عائشہ بود رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهَا
و مُحَارَبات و مُنازَعات کہ درمیانِ اَصحابِ کِرام عَلَيْهِمُ الرِّضْوَانُ واقع شدہ اند مثلِ مُحاربہ جَمَل
و مُحاربہ صِفّین بر مَحامِلِ نیک صَرف باید نمود و از ہوا و تعصُّب دور باید داشت چہ نُفُوسِ
این بزرگواران در صحبتِ خیر البشر عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ از ہوا و تعصُّب مُزکّی
شدہ بودند و از حرص و کینہ پاک گشتہ اگر مُصالحت دارند برائے حق دارند و اگر مُنازعت و مُشاجرت
ست برائے حق ست ہر گروہے بمقتضائے اجتہادِ خود عمل نمودہ اند و مُخالف را بے شائبہ ہوا
و تعصُّب از خود دفع کردہ اند ہر کہ در اجتہادِ خود مُصیب ست دو درجہ و بقولے دہ درجہ
از ثواب دارد و آنکہ مُخطی ست یک درجہ ثواب او را نقدِ وقت ست پس مُخطی در رنگِ مُصیب از ملامت
دُور ست بلکہ امیدِ درجہ از درجاتِ ثواب دارد عُلَما فرمودہ اند کہ دران مُحاربات حق بہ جانبِ
حضرتِ امیر بودہ ست کَرَّمَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَجْهَهُ و اجتہادِ مخالفان از صواب دور بودہ مَعَ ذٰلِكَ
مَوارِدِ طعن نیستند و گنجایشِ ملامت ندارند چہ جائے آنکہ نسبتِ کُفر یا فِسق کردہ شود حضرت
امیر کَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ فرمودہ ست برادرانِ ما بر ما باغی گشتند ایشان نہ کافر اند نہ فاسق
زیرا کہ ایشان را تاویل ست کہ منعِ کفر و فسق مینماید حضرت پیغمبرِ ما فرمودہ ست عَلَيْهِ وَعَلٰى
اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ اِيَّاكُمْ وَمَا شَجَرَ بَيْنَ اَصْحَابِيْ پس جمیع اصحابِ پیغمبر را عَلَيْهِ وَ
عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ بزرگ باید داشت و ہمہ را بہ نیکی یاد باید کرد و در حقِ ہیچ
یکے ازین بزرگواران بد نباید بود و گمانِ بد نباید کرد و مُنازعتِ ایشان را بہ از مُصالحتِ دیگران
باید داشت طریقِ فلاح و نجات این ست چہ دوستیِ اصحابِ کِرام بواسطہ دوستیِ پیغمبر ست
عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ و بُغضِ ایشان منجر بہ بُغضِ پیغمبر عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ
الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ بزرگے فرماید مَا اٰمَنَ بِرَسُوْلِ اللّٰهِ مَنْ لَمْ يُوَقِّرْ اَصْحَابَهُ و
علاماتِ قیامت کہ مُخبرِ صادق عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ ازان خبر دادہ ست

حق ست احتمالِ تخلف ندارد مثلِ طلوعِ آفتاب از جانبِ مغرب بر خلافِ عادت و ظهورِ حضرتِ مهدی علیہ الرضوان و نزولِ حضرتِ روح اللہ علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام و خروجِ دجال و ظهورِ یاجوج و ماجوج و خروجِ دابۃ الارض و دخانے کہ از آسمان پیدا شود تمام مردم را فروگیرد و عذابِ دردناک کند مردم از اضطراب گویند اے پروردگارِ ما این عذاب را از ما دور کن کہ ما ایمان مے آریم و آخرِ علاماتِ آتش ست کہ از عدن خیزد و جماعہ از نادانی گمان کنند شخصے را کہ دعوی مہدویت نمودہ بود از اہل ہند مہدیِ موعود بودہ ست پس بزعمِ اینان مہدی گذشتہ ست و فوت شدہ و نشان میدہند کہ قبرش در قرہ ست در احادیثِ صحاح کہ بحدِ شہرت بلکہ بحدِ تواتر معنے رسیدہ اند تکذیبِ این طائفہ ست چہ آنسرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام مہدی را علامات فرمودہ ست در احادیث کہ در حقِ آن شخص کہ معتقدِ ایشانست آن علامات مفقود اند در احادیثِ نبوی آمدہ ست علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ مہدیِ موعود بیرون آید و بر سرِ وے پارۂ ابر بود کہ دران ابر فرشتہ باشد کہ ندا کند کہ این شخص مہدی ست او را متابعت کنید و فرمودہ علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ تمام زمین را مالک شدند چار کس دو کس از مومنان و دو کس از کافران ذوالقرنین و سلیمان از مومنان و نمرود و بخت نصر از کافران و مالک خواہد شد آن زمین را شخص پنجم از اہلِ بیتِ من یعنی مہدی و فرمودہ علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام دنیا نرود تا آنکہ بعث کند خدا یتعالی مردے را از اہلِ بیتِ من کہ نامِ او موافق نامِ من بود و نامِ پدرِ او موافق نامِ پدرِ من باشد پس پر سازد زمین را بداد و عدل چنانچہ پر شدہ بود بجور و ظلم و در حدیث آمدہ ست کہ اصحابِ کہف اعوانِ حضرتِ مہدی خواہند بود و حضرت عیسے علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام در زمانِ وے نزول خواہد کرد او موافقت خواہد کرد با حضرتِ عیسے علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام در قتالِ دجال و در زمانِ ظهورِ سلطنتِ او در چہار دہم شہر رمضان کسوفِ شمس خواہد شد

و در اوّل آن ماه خسوف قمر برخلاف عادت زمان و برخلاف حساب منجمان بنظر انصاف باید دید
که این علامات دران شخص میّت بوده است یا نه و علامات دیگر بسیار است که مخبر صادق فرموده
است علیه و علی آله الصلوٰة و السّلام شیخ ابن حجر رساله نوشته است در علامات مهدی منتظر
که به دو بیست علامت میکشد نهایت جهل ست که باوجود وضوح امر مهدی موعود جمعے در ضلالت مانند
هداهم الله سبحانه سواء الصراط پیغمبر فرموده علیه و علی آله الصلوٰة و السّلام بدرستیکه
بنی اسرائیل هفتاد و یک فرقه شده بودند که همه ایشان در نارند مگر یکے ازیشان و زود ست که امّت
من بر هفتاد و سه فرقه متفرق شوند که همه ایشان در آتش باشند مگر یک فرقه ناجیه پرسیدند که آن
فرقه ناجیه چه کسانند فرمود علیه و علی آله الصلوٰة و السّلام آنانند که باشند بر مثل آنچه من بر آنم
و اصحاب من بر آنند علیه و علی آله الصلوٰة و السّلام و آن یک فرقه ناجیه اهل سنت و جماعت
اند که ملتزم متابعت آنسرور اند علیه الصلوٰة و السّلام و متابعت اصحاب آنسرور علیه و علیهم
الصلوات و التسلیمات اللّٰهم ثبتنا علی معتقدات اهل السنة و الجماعة و امتنا فی زمرتهم
و احشرنا معهم ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا و هب لنا من لدنك رحمة انك
انت الوهاب بعد از تصحیح اعتقاد از امتثال اوامر و انتها از نواهی شرعیه که بعمل تعلق دارد نیز
چاره نبود نماز پنجوقت بے فتور با تعدیل ارکان و با جماعت ادا باید نمود که فارق درمیان
اسلام و کفر همین نماز ست و چون ادای صلوٰة بروجه مسنون میسّر شد جبل متین از اسلام بدست
آمد زیرا که نماز اصل دویم ست از اصول پنجگانه اسلام و اصل اول ایمان بخدا و رسول او ست
جلّ شانه و اصل دویم نماز ست و اصل سیوم ادای زکوٰة ست و اصل چهارم روزهای ماه
رمضان ست و اصل پنجم حج بیت الله ست اصل اول بایمان تعلق دارد و اصول اربعه
باعمال تعلق دارند جامع ترین جمیع عبادات و فاضلترین اینها نماز ست در روز قیامت
ابتدای محاسبه از نماز خواهد بود اگر نماز درست آمد محاسبه دیگر بعنایة الله سبحانه نیز

ولوالدیه اغفر اللهم انت اعلم بالصحة

بسهولت خواهد گذشت و مهما امکن از محظورات شرعیه اجتناب باید نمود و نام مرضیات مولے را
جل شانه سمیات مهلکه باید دانست و مواد تقصیرات خود را در نظر باید داشت و از ارتکاب
آن خجل و منفعل باید بود و ندامت و حسرت باید کشید طریق بندگی این ست والله سبحانه الموفق
و آنکه بے تحاشی ارتکاب نام مرضی مولائے خود نماید جل شانه و ازان عمل خود در تشویر و خجالت
و انفعال نبود مارد و متمرد دست اصرار و تمرد او نزدیک ست که سر او را از ربقه اسلام بیرون
کشد و در دائره اعداد داخل سازد ربنا اتنا من لدنک رحمة و هیئ لنا من امرنا رشدا
دولتے که حضرت حق سبحانه و تعالی شما را بآن ممتاز ساخته است و مردم ازان دولت
غافل اند بلکه نزدیک ست که شما هم آنرا در نیابید آنست که بادشاه وقت که بهفت پشت مسلمان
آمده است و از اهل سنت ست و حنفی مذهب هر چند چند سال ست که درین اوان که اوان قرب
قیامت ست و بعد عهد نبوت بعضے از طلبه علوم بشومی طمع که ناشی از خبث باطن ست
با مرا و سلاطین تقرب جسته براه خوشامد ایشان درآمدند و در دین متین تشکیکات نمودند و شبهها
پیدا کردند و ساده لوحان را ازراه بردند اینچنین بادشاه عظیم الشان هر گاه سخن شما را بحسن استماع
میفرماید و به قبول تلقی مینماید چه دولت ست که بصریح یا باشارت کلمه حق یعنی کلمه اسلام که موافق
معتقدات اهل سنت و جماعت ست شکر الله تعالی سعیهم گوش زد ایشان نمائید و هر قدر
که گنجایش دانید سخن اهل حق را عرضه دارید بلکه همواره مترصد و منتظر باشید که تقریبے پیدا شود
سخن مذهب و ملت درمیان آید تا اظهار حقیت اسلام نموده آید و بیان بطلان و شناعت کفر
و کافری کرده شود کفر خود ظاهر البطلان ست هیچ عاقلے آنرا نه پسندد در بطلان آنرا بے تحاشی
ظاهر باید ساخت و آلهه باطله ایشان را بے توقف نفی باید کرد و آله برحق جل سلطانه بے تردد
و بے شبهه خالق سموات ست هیچ شنیده اید که آلهه باطله ایشان پشه را آفریده باشند اگرچه همه
جمع آیند و اگر پشه ایشان را نیش زند و آزار رساند خود را محافظت ننمایند چه جائے آنکه

دیگر از امحافظت کنند گفره گویا شناعت این امر را ملاحظه نموده میگویند که این آلهه شفعای ما خواهند بود نزد حق جل وعلا و ما را بخدا جل شانه نزدیک خواهند ساخت بے عقلان از کجا دانسته اند که این جمادات را مجال شفاعت خواهد بود و حضرت حق سبحانه وتعالی شفاعت شرکا را که فی الحقیقت دشمنان ویند در حق عبدهٔ دشمنان خود قبول خواهد کرد در رنگ آنست که باغیان بر سلطان خروج نمایند و جمعے از ایشان امداد باغیان نمایند بزعم فاسد آنکه در وقت تنگ این باغیان نزد سلطان شفعاء ما خواهند بود و بوسیلهٔ آنها تقرب سلطان خواهیم یافت زهے بیخردان که خدمت باغیان کنند و بشفاعت باغیان عفو از سلطان خواهند و تقرب او جویند چرا خدمت سلطان بر حق نکنند و باغیان را شکست ندهند تا از اهل قرب و از اهل حق باشند و در امن و امانے بوند بیعقلان سنگے را بگیرند و بدست خود بتراشند و سالها آنرا پرستش نمایند و توقعات از وے امیدوار ند بالجمله دین گفره ظاهر البطلان ست و از مسلمانان هر که از راه حق و طریق مستقیم دور افتاده ست اهل هوا و بدعت ست و آن طریق مستقیم طریق آن سرور ست علیه وعلی آله الصلوة والسلام و طریق خلفاء راشدین اوست علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات حضرت شیخ عبد القادر جیلانی قدس سره در کتاب غنیه میفرماید که گروه های مبتدعان که اصول آنها نه طائفه اند خوارج و شیعه و معتزله و مرجئه و مشبهه و جهمیه و ضراریه و نجاریه و کلابیه در زمان آنسرور نبودند علیه وعلی آله الصلوة والسلام و در زمان خلافت ابی بکر و عمر و عثمان و علی رضی الله تعالی عنهم اجمعین نیز نبودند اختلاف این طوائف و تفرق اینها بعد از سالها از موت صحابه و تابعین و موت فقهای سبعه رضی الله تعالی عنهم اجمعین حادث شده ست و آن سرور فرموده علیه وعلی آله الصلوة والسلام کسیکه بعد از من خواهد زیست اختلاف بسیار خواهد دید پس لازم گیرید سنت مرا و سنت خلفاء راشدین مرا آنرا بدندان خود محکم بگیرید و دور دارید خود را از محدثات امور زیرا که هر بدعت ضلالت ست

۱ ضعف و ناتوان مصدر ۲ ناحق خورده رانده ۳ از استقلال شان جمع ۴ نموده بوسیله بودن ۵ شان فاعل ۶ فرقه شیعه ۷ بیان سر زبر عنوان ۸ بیکدیگر ۹ از نفاق ۱۰ یعنی از ۱۱ اطاعت و بسوے ۱۲ خوشنود و راضی ۱۳ نسبت ۱۴ دفتر دوم ۱۵ حصول ۱۶ مذهب ۱۷ صفوان ۱۸ از غنیه ۱۹ رواه ابوداود والترمذی وابن ماجه ۲۰ مسئله ۲۱ اسامی ۲۲ نو پیدا شده کارها

وہر چہ بعد از من پیدا شود رد دست پس مذہبے کہ بعد از زمان آنحضرت و خلفاء راشدین علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات حادث شود از حیز اعتبار ساقط ست و شایان اعتبار نیست شکر این دولت عظمی بجا باید آورد کہ از کمال کرم و فضل ما را داخل فرقہ ناجیہ ساخت کہ ایشان اہل سنت و جماعت اند و از فرق اہل ہوا و بدعت نگردانید و با عتقادات فاسدہ ایشان مبتلا نکرد و از ان جماعت نساخت کہ بندہ را در اخص صفات مولی جل شانہ شریک گردانند و خالق افعال بندہ بندہ را گویند و منکر رویۃ اخروی باشند کہ سرمایہ دولت دنیویہ و اخرویہ ست و نفی وجود صفات کاملہ از واجب تعالی نمایند و نیز از ان دو طائفہ نساخت کہ با صحاب کرام خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات بہ پیچند و با کابر دین سوء ظن نمایند و ایشان را معادی یکدیگر تصور کنند و بہ بغض و کینہ مبطن متہم سازند حضرت حق سبحانہ وتعالی در حق این بزرگواران رحماء بینہم میفرماید و این دو طائفہ تکذیب کلام حق جل وعلا مینمایند و اثبات عداوت و بغض و کینہ در میان این بزرگواران میکنند اللہ تعالی اینہا را توفیق دہاد و بصراط مستقیم بینا گرداناد و نیز از ان جماعہ نگردانید کہ حق را سبحانہ جہت و مکان اثبات کنند و جسم و جسمانی انگارند و امارات حدوث و امکان در واجب قدیم جل سلطانہ ثابت گردانند بر سر اصل سخن رویم و گوئیم کہ معلوم ایشان ست کہ سلطان کالروح ست و سائر انسان کالجسد اگر روح صالح ست بدن صالح و اگر روح فاسد ست بدن فاسد ست پس در اصلاح سلطان کوشیدن در اصلاح جمیع بنی آدم کوشیدن ست و اصلاح در اظہار کلمہ اسلام ست بہر روش کہ گنجایش وقت باشد و از گذشت کلمہ اسلام از معتقدات اہل سنت و جماعت نیز گاہ و بیگاہ گوش زد باید ساخت و رد مذہب مخالف باید نمود اگر این دولت میسر گردد و وراثت عظمی از انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بدست آید شما را این دولت مفت بدست آمدہ ست قدر آنرا بدانند زیادہ چہ مبالغہ نماید ہر چند مبالغہ و ابرام اینجا مستحسن ست واللہ سبحانہ الموفق ۵

۱ از ان سوء اعتقاد فضل کرم فرمود انتہی افتادہ

۲ معتزلہ آخرین

۳ دشمنان

۴ اصحاب کرام محفی

۵ بزرگان

۱ رواہ مسلم والبخاری مشکوۃ

۲ یعنی روافض و خوارج ہدایم اشرفال ۱۲

۳ علامات

۴ بادشاہ مانند روح در تدبیر مردم مانند بدن باقی

۵ اگر چہ ۱۲ تقیر ۱۲

۳ یعنی اصلاح سلطان ۱۲

صححہ سلمہ اللہ تعالی

مکتوب شصت و ہشتم (۶۸)

بخواجہ شرف الدین حسین صدور یافت در بیانِ ستونِ نورانی و ستارۂ ذنب دار کہ از جانبِ مشرقِ طلوع نمودہ بود و در علاماتِ قیامت و مایناسبُ ذٰلِكَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ هَدٰانَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْلَآ اَنْ هَدٰانَا اللّٰهُ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وَالْبَرَكَاتُ صحیفۂ شریفہ کہ فرزندی اعزی بمصحوبِ مولانا ابوالحسن فرستادہ بودند رسانیدہ خوشوقت ساخت از ستونِ نورانی کہ بجانبِ مشرق حادث شدہ است مکرر استفسار نمودہ بودند بدانند کہ در خبر آمدہ است کہ چون بادشاہِ عباسی کہ از مقدماتِ ظہورِ حضرتِ مہدی موعود است عَلَيْهِ الرِّضْوَانُ بخراسان برسد طلوع کند در جانبِ مشرقِ قرنِ ذوالسنتین در حاشیہ مینویسد یعنی عمودِ منوّر کہ دو سر داشتہ باشد و اوّلِ طلوعِ آن در وقتِ ہلاکِ قومِ حضرتِ نوح بودہ است عَلٰی نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ و در زمانِ حضرتِ ابراہیم عَلٰی نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ طلوع نمودہ بود وقتے کہ او را در آتش انداختند و در وقتِ ہلاکِ فرعون و قومِ او بودہ است و در زمانِ قتلِ حضرتِ یحیٰی بودہ (انتہی) پس چون ببینند آنرا بحضرتِ حق سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی استعاذہ بکنند از شرِّ فتنہائے این بیاض کہ در جانبِ مشرق حادث شدہ بود اوّل بصورتِ عمودِ منوّر بودہ بعد ازان کجی پیدا کردہ و شباہت بصورتِ قرنِ کہ شاخ ست حاصل نمودہ بود و دو سر باین اعتبار فرمودہ باشند کہ ہر دو طرفِ آن شاخ باریک گشتہ بود کہ شباہت بدندان داشتہ پس ہر دو طرف را دو سر اعتبار نمودہ آمد چنانچہ نیزہ کہ ہر دو طرفِ آن باریک باشد آنرا دو سر اعتبار کنند اخوی شیخ محمد طاہر بدخشی از جونپور آمدہ است میگوید کہ این ستون نیز بجانبِ فوق دو سر داشتہ شبیہ بدو دندان کہ درمیانِ آنہا اندک فاصل بود در صحرا تشخیص این معنی نمودہ باشد و جمعے دیگر نیز ہمین طور خبر دادند این طلوع

ورائے آن طلوع ست کہ در وقتِ قُدوم حضرتِ مہدی حادث خواہد شد زیرا کہ قدوم او علیہ الرضوان بر سر مائۃ خواہد بود و درین وقت از مائۃ بست و ہشت سال گذشتہ است و نیز در خبر آمدہ است در علاماتِ حضرتِ مہدی علیہ الرضوان کہ در جانبِ مشرق ستارہ طلوع کند کہ آنرا ذنب باشد نورانی این ستارہ اوست یا مثلِ او این ستارہ را ذنب دار تواند بود کہ برائے آن گویند کہ گفتہ اند سیر کواکب ثوابت از مغرب بمشرق ست پس روئے آن ستارہ بسیرِ خود بجانبِ مشرق ست و پشتِ آن بجانبِ مغرب پس این درازیِ بیاض در پسِ پشتِ اوست کہ مناسب ذنب ست و از مشرق کہ بجانبِ مغرب ہر روز بلندے برآید بسیرِ قسری اوست کہ مربوط بسیرِ فلکِ اعظم ست و اللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال بالجملہ وقتِ ظہورِ حضرتِ مہدی نزدیک ست تا سر مائۃ کہ آوانِ ظہورِ اوست چہ مقدمات و مبادی بظہور آیند این مقدمات و مبادی ظہورِ او علیہ الرضوان در رنگِ ارہاصاتِ پیغمبر ماست علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات کہ پیش از ظہورِ نبوتِ او علیہ و علی آلہ الصلوۃ و السلام بظہور آمدہ بود چنانچہ گفتہ اند کہ چون نطفۂ عبد اللہ کہ صورت حضرتِ محمد رسول اللہ بود علیہ و علی آلہ الصلوۃ و السلام در رحمِ آمنہ قرار گرفت ہمہ بتہائے روئے زمین نگونسار شدند و ہمہ شیاطین از کارِ خود باز ماندند ملائکہ تختِ ابلیس را علیہ اللعنۃ سرنگون کردند و ویرا در دریا انداختند و چہل روز عقوبت کردند و در شبِ ولادتِ آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوۃ و السلام ایوانِ کسرے بچہارده کنگرہ ازان بیفتاد و آتشِ عظیمِ فارس کہ ہزار سال بود کہ بر افروختہ بودند و نمردہ بود فرو مرد و چون حضرتِ مہدی بزرگ خواہد بود و تقویت عظیم بسببِ او باسلام و مسلمانان خواہد گشت و در ظاہر و باطن ولایتِ او تصرفِ عظیم خواہد داشت و صاحبِ خوارق و کراماتِ بسیار خواہد بود و آیاتِ عجیبہ در زمانِ او بظہور خواہد آمد روست کہ پیش از وجودِ او چیزہائے خوارقِ عادت در رنگِ ارہاصاتِ نبی علیہ الصلوۃ و السلام بظہور آیند و مبادیِ ظہورِ او بوند چنانچہ از احادیث مفہوم میگردد بدانند کہ در خبر آمدہ است کہ مہدی ظاہر

نشود تا زمانیکه کفر استیلا پیدا نکند و بر ملا کفر و کافری نکنند پس متوقع درین وقت استیلاء کفر و
کافری ست و زبونی اسلام و مسلمانی ست این آن وقت ست که غربای اهل اسلام را آن سرور
علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام طوبیٰ فرموده ست و بشارت داده و فرموده علیه وعلی آله
الصلوٰة والسلام العبادة فی الهرج کهجرة الیّ یعنی عبادت در زمان فتنه در رنگ هجرت ست
بسوی من معلوم شماست که سپاهیان در وقت استیلاء فتنه و فساد اگر اندک جرأت مینمایند
اعتبار بسیار پیدا میکنند و در وقت تسکین فتنه اگر هزار تردد نمایند بی اعتبار ند پس وقت
کار کردن و قبول افتادن همین وقت فتنهاست تمام خود را بمرضیات حق جل وعلا دارند
وغیر از متابعت سنت سنیه علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة هیچ چیز اختیار نکنند اگر خواهند
که بمقبولان محشور شوند اصحاب کهف بیک هجرت که در وقت استیلاء فتنه از ایشان بوجود آمده بود
بدرجهٔ علیا رسیدند شما خود محمد یانید و داخل خیر الامم اید وقت خود را بلهو و لعب از دست ندهید
و بجوز و مویز در رنگ طفلان گول نگردید ؎ دادیم تو را ز گنج مقصود نشان ✦ گر ما نرسیدیم
تو شاید برسی ✦ و عمود نورانی که پیش از ظهور این کوکب ذنب دار طالع شده بود ظلمتی و کدورتی
دران مفهوم نمیشد و غیر از خیر و برکت در نظر نمی درآمد اما ستارهٔ ذنب دار شائبهٔ کدورت داشت
لا بل النافع والضار هو الله سبحانه در هیچ ستاره موت شخصی و حیات احدی ودیعت نفرموده
اند آنچه از کلام مجید مفهوم میشود اغراضی که بستاره های تعلق دارد سه چیز ست فرموده وبالنجم
هم یهتدون بستاره راه میابند در سفرهای بر و بحر و فرموده ولقد زینا السماء الدنیا
بمصابیح وجعلناها رجوما للشیاطین غرض دوم آسمان دنیا را بستاره ها مزیّن و مزین
ساخته است غرض سوم رجم شیاطین باینها مربوط ست تا استراق سمع ننمایند ماورای این
هر سه غرض هرچه گویند به ثبوت نه پیوسته است و داخل اوهام و خیالات ست ان الظن لا یغنی
من الحق شیئا بل نقول ان بعض الظن اثم فرزند عزیز مکرر مینویسد که وقت توبه و انابت ست

رجوع آوردن ست

وہنگام تبتّل و انقطاع کہ زمان ورود فتنہاست و نزدیک ست کہ در رنگ باران نیسان فتنہا
بریزند و عالم را در گیرند مخبر صادق فرمودہ است علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام اِنَّ بَیْنَ
یَدَیِ السَّاعَۃِ فِتَنًا کَقِطَعِ اللَّیْلِ الْمُظْلِمِ یُصْبِحُ الرَّجُلُ فِیْھَا مُؤْمِنًا وَّیُمْسِیْ کَافِرًا وَیُمْسِیْ مُؤْمِنًا
وَیُصْبِحُ کَافِرًا اَلْقَاعِدُ فِیْھَا خَیْرٌ مِّنَ الْقَائِمِ وَالْمَاشِیْ فِیْھَا خَیْرٌ مِّنَ السَّاعِیْ فَکَسِّرُوْا فِیْھَا
قِسِیَّکُمْ وَقَطِّعُوْا فِیْھَا اَوْتَارَکُمْ وَاضْرِبُوْا سُیُوْفَکُمْ بِالْحِجَارَۃِ فَاِنْ دُخِلَ عَلٰی اَحَدٍ مِّنْکُمْ
فَلْیَکُنْ کَخَیْرِ ابْنَیْ اٰدَمَ وَفِیْ رِوَایَۃٍ قَالُوْا فَمَا تَاْمُرُنَا قَالَ کُوْنُوْا اَحْلَاسَ بُیُوْتِکُمْ وَفِیْ رِوَایَۃٍ
وَالْزَمُوْا فِیْھَا اَجْوَافَ بُیُوْتِکُمْ معلوم شما شدہ باشد کہ درین روزہا کفار دار الحرب نواحی نگرکوٹ
بر مسلمانان و بر بلاد اسلام چہ ستمہا نمودند و چہ اہانتہا رسانیدند خذلہم اللہ سبحانہ این قسم
گلہائے بد بو بمقتضائے آخر الزمان بسیار خواہد شگفت ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم وجمیع
المؤمنین علی متابعۃ سید المرسلین علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات وعلی آل کل وعلی الملائکۃ
المقربین

مکتوب شصت و نہم (۶۹)

بہ محمد مراد بدخشی صدور یافتہ در بیان تعدیل ارکان نماز و طمانیت و تسویہ صفوف و در بیان
آنکہ چون بجہاد کفار رفتہ اند تصحیح نیت نمایند تا نتیجہ بران مترتب شود و بنماز تہجد امر فرمودن و
احتیاط در لقمہ نمودن و ما یتعلق بہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی
عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ کہ ارسال داشتہ بودند رسید چون متضمن ثبات و استقامت
یاران بودہ است فرحت فراوان رسانید زادکم اللہ سبحانہ ثباتا و استقامۃ اندراج یافتہ
بود امریکہ بآن مامورست با جمعے از یاران کہ داخل طریقہ شدہ اند بران امر مداومت مینمایند و
نماز پنج وقت باجماعت پنجاہ و شصت کس ادا میکنند حمدا للہ سبحانہ علی ذلک چہ نعمتے
ست کہ باطن بذکر الٰہی جل شانہ معمور باشد و ظاہر باحکام شرعی متحلی شود چون اکثر مردم

درین ایام در ادائے نماز مسابقت مینمایند و بطمانیت و تعدیل ارکان تقیید نمے ورزند بضرورت
بیاران درین باب بتاکید و مبالغه میفرماید استماع نمایند مخبر صادق فرموده است علیه وعلی
آله الصلوٰة والسلام دزدترین دزدان کسے ست که از نماز خود بدزد گفتند یا رسول الله
از نماز خود چگونه میدزد فرمود علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام تمام نکند رکوع نماز را و نه
سجود نماز را و نیز فرموده است علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام نظر نکند خدائے جل شانه
بنماز بنده که ثابت ندارد صلب خود را در رکوع و سجود خود و نیز آن سرور علیه وعلی آله الصلوٰة
والسلام دید مردے را که نماز میگذارد و رکوع و سجود تمام نمے آرد فرمود اما تخاف لو مت
علی ذلک لمت علی غیر دین محمد و نیز آنسرور فرموده است علیه وعلی آله الصلوٰة
والسلام تمام نشود نماز یکے از شما تا بعد از رکوع تمام نه ایستد و صلب خود ثابت ندارد و هر
عضوے او در محل خود قرار نگیرد و همچنین فرمود علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام تا درمیان
سجدتین نه نشیند و صلب خود را درست نکند و ثابت ندارد نماز او تمام نشود حضرت رسالت
علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام بیکے از نماز گذاران میگذشت دید که احکام و ارکان و قومه
و جلسه بجا نمے آرد فرمود که اگر تو برین بمیری روز قیامت از امتان من ترا نگویند و در جائے
دیگر فرموده است که اگر همبر من بمیری نه در دین محمد مرده باشی ابو هریره رضی الله تعالی عنه
فرموده است کسے باشد که شصت سال نماز گذارد و یک نماز او را نپذیرند آن آنکس باشد که رکوع
و سجود تمام بجا نیارد گفته اند زید بن وهب مردے را دید که نماز میگذارد و رکوع و سجود تمام بجا
نمے آرد آن مرد را بخواند و گفت چند گاهست که تو اینچنین نماز میکنی گفت چهل سال ست گفت
تو درین چهل سال نماز نکرده اگر بمیری نه بر سنت محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه
وسلم بمیری منقول ست که بنده مومن چون نماز بگذارد نیکو و تمام کند رکوع و سجود او را آن
نماز با بشاشت بود و نورانی فرشتگان آن نماز را با آسمان مے برند و نماز بر نماز گذارنده

میری — آورد — نماز او نماز بود و نورانی فرشتگان گذارنده آن نماز را دعائے خیر کنند و نماز میگوید

دُعاءِ نیکو میکند و میگوید حَفِظَكَ اللهُ سُبْحَانَهُ كَمَا حَفِظْتَنِي خدائے عزّ و جلّ ترا نگاه دارد چنانکه
تو مرا نگاه داشتی و اگر نمازِ نیکو نگذارد آن نماز ظلمانی بود و فرشتگان ازو کراهت آید و نماز را بآسمان
نبرند و نماز مر نماز گذارنده را دُعائے بد میکند و میگوید ضَيَّعَكَ اللهُ تَعَالَى كَمَا ضَيَّعْتَنِي یعنی خداوند
عزّ و جلّ ضائع گرداند ترا چنانکه تو مرا ضائع گردانیدی پس نماز تمام میباید گذارد و تعدیلِ ارکان
تمام باید نمود و رکوع و سجود و قومه و جلسه نیک بجا باید آورد و دیگر ازانیز بتمامی نماز دلالت باید
کرد و بطمانیت و تعدیلِ ارکان راه باید نمود که اکثر مردم ازین دولت محروم اند و این عمل متروک
گشته است احیاءِ این عمل از اهمّ مهامِ اسلام ست آن سرور فرموده است عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ
الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ کسیکه سنّت مرا احیا نماید بعد ازان که آن سنت مُرده باشد آنکس را ثواب
صد شهید بود و نیز بدانند که در نماز بجماعت صفها را برابر باید کرد تا هیچکس از مُصلّیان پیش و پس
نایستد سعی باید نمود که همه برابر یکدیگر باشند آنسرور عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ اوّل
تسویهٔ صُفوف میفرمود بعد ازان تحریمه می بست و فرمود عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
تسویهٔ صُفوف از اقامتِ صلوٰة ست رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا
رَشَدًا سعادت آثار اعمال به نیّت درست میشود چون بجهادِ کُفّارِ دارالحرب رفته اند اول تصحیح
نیّت نمایند تا نتیجه بران مترتّب شود باید که مقصود ازین جنگ و جدال اعلائے کلمهٔ اسلام باشد
و توهین و تخریبِ اعدائے دین بود که ما بآن مامور یم و مقصود از امرِ جهاد هم همین ست بامور دیگر
نیّتِ خود را باطل نسازند علوفهٔ غازیان از بیت المال مقرر ست که منافیِ جهاد نیست و در
اجرِ غازیان نقصان نمی آرد نیّتهائے بد ابطالِ عمل مینماید تصحیح نیّت بکنند و از بیت المال
علوفه خورند و جهاد نمایند و امیدوار اجرهائے غازیان و شهیدان باشند بحالِ شما غبطه میآید
که در باطن بحق مشغولید جلّ و علا و در ظاهر نماز بجماعتِ کثیره ادا مینمائید مع ذٰلِكَ
بدولتِ جهادِ کُفّارِ دارالحرب مشرّف گشته اید سر که سلامت میماند غازی ست و مُجاهد و آنکه

ہلاک میشود شہید پاک ست اما این ہمہ بعد تصحیح نیت متصور ست اگر حقیقت نیت متحقق نشود
بتکلف خود را برین نیت باید آورد و بہ حضرت حق سبحانہ ملتجی و متضرع باید بود تا حقیقت نیت
میسر گردد ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کل شیء قدیر نصیحت دیگر کہ یاران
نمودہ مے آید التزام نماز تہجد ست کہ از ضروریات طریق ست در حضور ہم بشما گفتہ بود کہ اگر
این معنی متعسر نماید و بیداری خلاف معتاد میسر نشود جمعے از متعلقان را برین امر باید گماشت
تا دران وقت شما را بطوع یا بکرہ بیدار سازند و نگذارند کہ شما در خواب غفلت افتادہ باشید
چون چند روز چنین کنند امید ست کہ بے تکلف مداومت برین دولت میسر گردد و
نصیحت دیگر احتیاط در لقمہ ست چہ در کار ست کہ ہر چہ از ہر جا کسے بیابد باید خورد و ملاحظہ
حل و حرمت شرعی نباید کرد این کس بسر خود نیست تا ہر چہ داند بکند مولائے دارد جل
سلطانہ کہ بامر و نہی تکلیف فرمودہ است در رضا و عدم رضائے خود را بتوسط انبیا کہ
رحمتہائے عالمیانند علیہم الصلوات والتسلیمات بیان نمودہ ست بے سعادت بندہ
باشد کہ خلاف مرضی مولائے خود را تقاضائے نماید و بے اذن مولی در ملک و ملک مولی تصرف
کند شرم باید داشت رعایت رضائے صاحب مجازی مینماید و نمیخواہید کہ دقیقہ درین باب
فروگذاشت شود و مولائے حقیقی بتاکید و مبالغہ از امور نامرضی نہی میفرماید و زجر بلیغ مینماید
ہیچ التفات بآن نمے نمایید این اسلام ست یا کفر نیک تفکر کنید ہنوز ہیچ نرفتہ ست و
تدارک ماسبق ممکن ست کہ التائب من الذنب کمن لا ذنب لہ بشارت ست مقصران را
رامع ذلک اگر کسے مصر بر ذنب بود و بآن خورسند باشد منافق ست صورت اسلام رفع
عقوبت او ننماید و منع عذاب او نکند زیادہ چہ تاکید و مبالغہ نماید العاقل تکفیہ الاشارۃ
دیگر در مواضع مخوف و در محال استیلاء اعدا از برائے امن و رفاہیت قرارۃ سورہ لایلاف
مجرب ست لاقل ہر روز و ہر شب یازدہ یازدہ بار بخوانند و در حدیث مصطفوی علیہ وعلی

۴ یعلم ما فی السموات والارض

۴ یعنی ہیچ کس نیست کہ از ما در آسمان و زمین پنہان است

۵ صورت اسلام بدون صورت اسلام

۶ الصحیح سلمہ اللہ تعالی

اِلٰهِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ آمدہ ست مَنْ نَزَلَ مَنْزِلًا ثُمَّ قَالَ اَعُوْذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ لَا يَضُرُّهٗ شَيْءٌ حَتّٰى يَرْتَحِلَ مِنْ مَنْزِلِهٖ ذٰلِكَ ۔ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب (۷۰) ہفتادم

بملا بمولانا عبد الواحد لاہوری صدور یافتہ در بیان اسرار و حقائق کعبۂ معظمہ کہ چنانچہ در انسان نمونۂ عرش ست نمونۂ کعبۂ معظمہ ہم ست وَمَا يُنَاسِبُ ذٰلِكَ در انسان چنانچہ قلب او نمونۂ عرش رحمن ست جَلَّ سُلْطَانُهٗ وظہور قلبی او نمونۂ ظہور عرشی ست از بیت اللہ نیز در انسان نشانہ ایست کہ میانہ ست و از یمین و شمال بیگانہ ست و بحسن سبقت یگانہ ست ارباب این دولت عظمیٰ بالاصالۃ انبیا اند عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ و بہ تبعیت و وراثت این بزرگواران از امتان ایشان ہر کرا باین دولت مشرف سازند در اصحاب انبیا عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ ببرکت صحبت انبیا عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ این دولت بیشتر بودہ ست و بعد از زمان اصحاب قلت پیدا کردہ بعد از قرون متطاولہ اگر یکے را باین دولت بوراثت و تبعیت مشرف سازند معتنم بود و کبریت احمر باشد و این شخص داخل زمرۂ اصحاب کرام ست عَلَيْهِمُ الرِّضْوَانُ و از سابقان ست و صاحب این نسبت عَلِيَّہ بدولت مرکز مطلوب متمیز ست ہر چند در نفس مرکز ہم مراتب ست اما بدولت سبقت مشرف ست زیادہ ازین مُعَمَّا چہ و انماید و بیش ازین مَرْمُوز چہ شرح دہد و چون بفضل اللہ سُبْحَانَہٗ این نسبت عَلِيَّہ سر برآرد نسبتہائے پیش ہمہ رو بزوال آرد و نامے و نشانے ازان نماند چہ نسبت قلب و چہ نسبت غیر قلب إِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ بَطَلَ نَصْرُ عِيسٰى نشان آن موطن ست اصحاب این دولت بر صراط مستقیم اند کہ بوصول مطلوب محاذی افتادہ ست و آنکہ ازین صراط بیمین و شمال ست وصول او بظلے از ظلال ست اگرچہ در ظلال مراتب متفاوت اند اما ہمہ بداغ ظلیت

بلا ست عظیم

مُتَبَسِّم اند ؎ فراقِ دوست اگر اندک ست اندک نیست ✦ درونِ دیده اگر نیم موست بسیار ست

ہر کہ از صراطِ مستقیم برابر دانہ خردلہ جدا افتاد تا میرود دور تر میرود واز وصول بمطلوب بعید تر مے افتد ؎ ترسم نرسی بکعبہ اے اعرابی ✦ کین رہ کہ تو میروی بترکستان ست

ثَبَّتَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ عَلَی الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِیْمِ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی ✦

مکتوب (۷۱) ہفتاد و یکم

بحضرتِ مخدوم زادگی جامعِ علومِ عقلی ونقلی خواجہ محمد سعید سَلَّمَہُ اللّٰہُ تَعَالٰی صدور یافتہ

لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ ✦ کلمۂ اُولیٰ متضمن اثباتِ مرتبۂ وجوب ست تَعَالَتْ وَتَقَدَّسَتْ وظہورِ مرتبۂ وجوب درصورتِ مثالی بصورتِ نقطہ اقرب ست از ظہورِ آن مرتبہ کہ بصورتِ طویل وعریض مشہود گردد ہر چند دران مرتبہ نہ نقطہ را گنجایش ست ونہ دائرہ را نہ آنجا طول را مجال ست ونہ عرض وعمق را الاجرم درصورتِ کشفی کلمۂ مثبت در رنگِ نقطہ مینماید وکلمۂ محمد رسول اللہ کہ مُنبئ از دعوتِ خلق ست کہ باجسام وجواہر تعلق دارد وطول وبسط را آنجا قدم راسخ ست ناچار صورتِ مثالی این مقام در نظرِ کشفی طویل وعریض مے آید درین مقام سالک بواسطۂ بقیۂ سُکر کہ دروے ماندہ ست کلمۂ ثانیہ را در رنگِ دریائے محیط مییابد وکلمۂ اُولی را در رنگِ نقطہ در جنبِ آن دریا خیال میکند ازینجاست کہ این فقیر نیز بواسطۂ بقیۂ سُکر کہ ماندہ بود حکم کردہ ست ونوشتہ کہ کلمۂ ثانیہ دریائے ست کہ در جنبِ آن کلمۂ اُولے کالنقطہ ست ودرین مقام صاحبِ فتوحاتِ مکیہ نیز گفتہ ست کہ جمعِ محمدی اجمع ست از جمعِ بے پایانِ الٰہی جَلَّ سُلْطَانُہٗ وچون بعنایتِ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ وسعتِ بیچونی مرتبۂ وجوب تَعَالَتْ وَتَقَدَّسَتْ پرتو انداز دواحاطۂ بے کیفی آن مرتبۂ مقدسہ ظاہر گردد عالم بتمامہ باین طول وعرض حکمِ جزوِ لایتجزّی پیدا کند نسبت بدریائے بے پایان چیزے راکہ اول نقطہ

نوٹ: مکتوبات امام ربانی مجدد الف ثانی

نوٹ: یعنی الشیخ محی الدین ابن العربی قدس سرہ

میسر نیافت این وقت دریائے بے پایان میسر بود دریائے محیط را از جزو لایتجزی خورد ترمے بیند
از ینجا کسے گمان نکند کہ ولایت افضل از نبوت باشد زیرا کہ ولایت مناسب کلمۂ اولی ست و نبوت
ملائم کلمۂ ثانیہ زیرا کہ گوئیم نبوت عبارت از حصول ہر دو کلمہ مقدسہ ست عروج نبوت بکلمۂ
اولی تعلق دارد و نزول آن بکلمۂ ثانیہ پس مجموع کلمتین حاصل مقام نبوت باشد نہ آنکہ کلمۂ ثانیہ
حاصل مقام نبوت ست چنانچہ جمعے گمان بردہ اند و کلمۂ اولی را مخصوص بولایت داشتہ اند
نہ اینچنین ست بلکہ ہر دو کلمہ ہم حاصل مقام ولایت اند باعتبار عروج و نزول و ہم حاصل مقام
نبوت اند بعروج و نزول غایۃ ما فی الباب مقام ولایت ظل مقام نبوت ست و کمالات ولایت ظلال اند
مر کمالات نبوت را در مقام سکر ہر چہ بگویند معذورند و این فقیر نیز در سکریات بایشان شریک ست و
لہذا در بعض مکاتیب خود کلمۂ اولی را مناسب مقام ولایت نوشتہ ست و کلمۂ ثانیہ را مناسب مقام
نبوت سکر ہم نعمت عظمے ست اگر بصحو آرند و از کفر طریقت باسلام حقیقت برند ربنا لا تؤاخذنا ان
نسینا او اخطانا بصدقۃ حبیبک محمد علیہ و علی الہ الصلوٰۃ والسلام و یرحم اللہ عبدا قال امینا

مکتوب (۷۲) ہفتاد و دوم

بہ مخدوم زادگی خواجہ محمد معصوم صدور یافتہ در بیان آنکہ معائلہ بیت اللہ المقدس فوق
تجلیات و ظہورات و فوق ظہور عرشی ست و در بیان الحاق و وصول بحقیقت کعبہ شوق
زیارت صورت بصورت کعبہ معظمہ + الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی +
ظہور عرشی ہر چند فوق ہمہ ظہورات ست اما معائلہ کہ بہ بیت اللہ المقدس مربوط ست فوق
ظہورات و تجلیات ست آنجا نام ظہور و تجلی بردن ننگ ست تجلیات و ظہورات حکم محیط
دائرہ دارند و این معائلہ در حکم مرکز آن دائرہ ہست و شک نیست کہ محیط دائرہ با وجود وسعت
ظل مرکز دائرہ ہست زیرا کہ ہمان نقطۂ مرکز ظل خود را اینچنین ساختہ است و بر نگ صد نقطہ برآمدہ

بیان مشائل ان افضلیت ۱۲
یعنی خود بعض نفیس حضرت ایشان قدس سرہ ۱۲
یعنی بیان الحاق کمالات و ظہورات صحیحہ بہ المقوس کہ کعبہ انبیاست بکعبہ معظمہ و الحاق حضرت ایشان بحقیقت کعبہ ۱۲

مُحیطِ دائرہ گشتہ است و در مانحن فیہِ تعبیر بہ نُقطہ از قبیلِ تعبیر باقرب اشیا است
والّا آنجا نقطہ نیز در رنگِ دائرہ مفقود ست نہ ظاہر را آنجا مجال ست و نہ مظہر را و دران
موطن نہ اصل گنجایش دارد و نہ ظل چہ اصل نیز ازان دولت سرا در رنگِ ظل در راہ ماندہ
است **بیت** چہ گویم با تو از مرغے نشانہ * کہ با عنقا بود ہم آشیانہ * ز عنقا
ہست نامے پیشِ مردم * ز مرغِ من بود آن نام ہم گم * کعبہ انبیاءِ بنی اسرائیل علیٰ
نبیّنا وعلیہم الصلوٰت والتحیات کہ صخرہ بیت المقدس ست کمالات و ظہوراتِ
آن آخر رجوع بکمالاتِ این کعبہ معظمہ دارند و ملحق باین میگردند چہ اطراف را غیر از لحوق
بمرکز چارہ نیست طُرُق تا بمرکز نرسد کہ صراطِ مستقیم ست بمطلب راہ نیابد و اشوقاہ الی
لقاءِ الکعبۃِ المعظمۃ * قال اللہ تبارک وتعالیٰ اِنَّ اَوَّلَ بَیْتٍ وُّضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِیْ
بِبَکَّۃَ مُبٰرَکًا وَّھُدًی لِّلْعٰلَمِیْنَ فِیْہِ اٰیٰتٌ بَیِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰھِیْمَ وَمَنْ دَخَلَہٗ
کَانَ اٰمِنًا وَلِلّٰہِ عَلَی النَّاسِ حِجُّ الْبَیْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَیْہِ سَبِیْلًا وَمَنْ کَفَرَ فَاِنَّ اللّٰہَ
غَنِیٌّ عَنِ الْعٰلَمِیْنَ * ہر چند بفضلِ اللہ سبحانہ الحاق بحقیقۃِ کعبہ میسّر شدہ است
و ترقیاتِ بے اندازہ بعد از لحوق بوصول پیوستہ است اما شوقِ ملاقاتِ صورت بصورت
ست حج فرض گشتہ است و امن طریق ہم بواسطہ غلبہ سلامت متحقق شدہ است و شوقِ ادا
آن فرض ہم بروجہِ کمال ست لیکن تسویف در تسویف ست استخارہ بسفر مساعدت کم مینماید
و ہر چند نیک متوجہ میشود راہ رفتن نمیگشاید و وصول بکعبہ بنظر نمے درآید چہ توان کرد در تاخیر
ادا فرض اینہمہ عذرہا سودمند نیست بہر حال بقصد ادا فرض حج بتوفیق اللہ سبحانہ از خانہ
باید برآمد و بدیدہ و سر قطع مراحل باید نمود اگر وصول میسّر شد نعمتے ست عظمیٰ و اگر در راہ ماند
امیدواری نقدِ وقت ست ربّنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علیٰ کل شیءٍ قدیرٌ وصلی
اللہ تعالیٰ علیٰ سیدنا محمدٍ وآلہ وصحبہ وبارک وسلم

مکتوب (۷۳) هفتاد و سیوم

بحضرتِ مخدوم زادگی مجد الدین خواجه محمد معصوم سلّمہُ اللہُ تعالیٰ صدور یافت در بیانِ ظاہر و باطنِ انسانِ کامل و مَا یُنَاسِبُ ذٰلِکَ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی انسان عبارت از مجموعِ عالمِ خلق و عالمِ امر است عالمِ خلق را صورت و ظاہرِ انسان تصوّر مینمایند و عالمِ امر را حقیقت و باطنِ انسان میدانند و اَعیانِ ثابتہ را کہ حقائقِ ممکنات گفتہ اند باین اعتبار است کہ ممکنات ظلالِ آن اَعیانند و آن اَعیان اُصولِ اینہاست چہ حقیقت و ماہیتِ ممکنات ہمان ظلالِ اَعیان ست کہ ممکنات بآن ظلال ممکنات گشتہ اند و وجودِ ظلّی پیدا کردہ بخلاف اَعیان کہ تعیّناتِ وجوبیہ آنجا اِثبات مینمایند و فوق مراتبِ امکان آنرا میدانند زیرا کہ تعیّنِ وحدت و تعیّنِ واحدیّت را کہ مرتبۂ اَعیانِ ثابتہ است تعیّنِ وجوبی گفتہ اند و سہ تعیّنِ دیگر را کہ تعیّنِ روحی و تعیّنِ مثالی و تعیّنِ حسّی باشد تعیّنِ امکانی دانستہ اند پس تعیّنِ وجوبی را کہ حقیقتِ تعیّنِ امکانی گویند بر سبیلِ تجوّز خواہد بود کہ حقیقتِ امکانی از عالمِ امکان خواہد بود نہ از مرتبۂ وجوب اصلِ شئی گویا حقیقتِ شئی ست پس آنچہ گفتہ اند کہ صوفی کائنٌ و بائنٌ ست یعنی بظاہر باخلق ست و بباطن از ایشان جدا ست کہ باحق ست سُبْحَانَہٗ مراد از ظاہر عالمِ خلق او داشتہ اند و از باطن عالمِ امر او را خواستہ اند و این مقام را کہ جمع بین التوجہین ست بس عالی گفتہ اند و مقامِ تکمیل و ارشاد دانستہ اند و مرتبۂ دعوت انگاشتہ و این فقیر را درین موطن معرفتِ خاصہ ست و آن آنست کہ شخصے باشد از اَخصِّ خواصّ کہ نسبت باو مجموعِ عالمِ خلق و عالمِ امر صورت و ظاہر بود و حقیقت و باطنِ او ہمان اسم بود کہ مبدأ تعیّنِ اوست با اَسماء و شئونات دیگر کہ کالاصل اند مر آن اسم را حتّٰی انتہت الی حضرۃِ الذاتِ المجرّدۃِ عن الشئونِ و الاعتباراتِ آین عارفِ تام المعرفۃ چون جمیعِ مراتبِ امکانیہ را طے کردہ وصول بآن اسم کہ قیّوم اوست او را میسّر شدہ است

یافتہ

۱ صورِ عالم

۲ بآنکہ حضرت

۳ تفسیر

۴ ظلال

۵ بیان علاوہ

۶ بقی جل

۷ الشخصی

۸ الکامل

۹ الاصول

وانائے او از مراتبِ امکانیہ کندہ شدہ بآن اسم منطبق گشتہ است و بہ ترتیب بسبیلِ عُروج آن انا بمراتبِ فوق آن اسم کہ کالاصل اند مر آن اسم را انطباق یافتہ است و بہمین نمط باحدیتِ مجردہ رسید پس این ہمہ مراتبِ انطباق انائے او حقیقتِ او گشتہ است کہ عالمِ امر او در رنگِ عالمِ خلقِ او صوتِ آن حقیقت شد و این صوت در رنگِ جامہ است مر آن حقیقت را کہ ہمچو شخصِ لابس ست مر آن جامہ را و چون دیگر از اطلاقِ انا مقصور بر عالمِ خلق و عالمِ امر ست لاجرم صورت و حقیقتِ اینہا ہمین عالمِ خلق و عالمِ امر باشد و آن اسما کہ مبادیِ تعیُّناتِ ایشانند بیش از قیّومِ ایشان نباشند **سوال** عارف ہر چند کمالِ معرفت پیدا کند از جملہ ممکنات ست و از امکان بوجوب متصف نمیگردد پس اسمے کہ قیّومِ او ست واز مرتبۂ وجوب ست چگونہ حقیقتِ او بود و جزوِ او باشد **جواب** گوئیم کہ این حقیقت باعتبارِ شہود ست نہ باعتبارِ وجود تا محظور لازم آید چنانکہ بقا باللہ گفتہ اند این شہود مجردِ تخیّل نیست ثمرات و نتائج بر آن متفرع ست ؎ فریادِ حافظ این ہمہ آخر بہرزہ نیست ✦ ہم قصۂ غریب و حدیثِ عجیب ہست ✦ پس محقق شد کہ آنچہ مجموعِ صورت و حقیقتِ دیگران ست مجردِ صورتِ این عارف ست کہ نسبت بحقیقتِ او این صورت ہمچون جامۂ یکتاست نسبت بشخصِ لابس آن جامہ پس دیگران از حقیقتِ او چہ دریابند و چہ فہم کنند و غیر از مُثُلِ صُوَر و حقائقِ خود ہا چہ تصوّر نمایند معرفتِ این عارف مستلزمِ معرفتِ حق ست سُبْحَانَہٗ ✦ اِذَا رُءُوا ذُکِرَ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ نشانِ شانست الٰہی چیست اینکہ دوستانِ خود را کردی کہ ہر کہ ایشان را شناخت ترا یافت و تا ترا نیافت ایشان را نشناخت و آنچہ فقیر در بعضے کُتُب و رسائلِ خود نوشتہ است کہ عارفِ تامّ المعرفۃ بعد از رُجوع بدعوت بکلیتِ خود متوجّہِ عالم میگردد نہ آنکہ ظاہرش بخلق ست و باطنش بحق جَلَّ سُلْطَانُہٗ مُراد از ان کلیتِ عالمِ خلق و عالمِ امر اوست چنانچہ متعارفِ قوم ست یعنی بعالمِ خلق و عالمِ امر ہر دو متوجّہِ دعوت میگردد و آن حقیقت و باطن کہ این فقیر در بالا نوشتہ است و اسم قیّوم و ما فوقِ آن مُراد داشتہ توجّہِ او بحق جَلَّ وَعَلَا معنی ندارد کہ از عالمِ

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
فضل کم لا ابلغکم بخیرکم
قالوا بلی یا رسول اللہ
قال خیارکم الذین اذا
رؤوا ذکر اللہ وذا وان
حاجۃ روایت ست از
اسماء کہ شنیدہ ظہرت
علیکم شما کہ بہترین شما
چہ کسانند گفت اعلام
لکن ما الا رسول علما
فرمود بلی خبر میدہم شما را
کہ چہ کسانند گفتند
کردہ شود دیدہ شود بدین نشان

وجوب ست چنانچه گذشت پس بهر تقدیر در وقت رجوع توجه عارف کامل بتمام بجانب خلق ست و آنکه یک رو بخلق دارد و روئے دیگر بحق جلّ وعلا دارد در توسط سیر ست لیکن ازان شخص سالک بلند تر ست که رویش بتمام بحق ست جلّ وعلا سلطانه زیرا که این شخص در ادائے حقوق عباد ناقص ست و آنکس ادائے هر دو حق حق خالق جلّ وعلا و حق مخلوق بمقدار امکان بجائے آرد و خلق را بجانب خالق میخواند جلّ سلطانه پس نسبت با و اکمل باشد باید دانست که توجه بحق جلّ سلطانه بعد مطلب و بعد در حق این عارف نصیب دیگران گشته است که بتوجه محتاج اند هیچکس دیده که بخود متوجه باشد فکیف که از خود نزدیکتر باشد که توجه بوے صورت ندارد و این عدم توجه از خصائص کمالات آن عارف ست و دور میان نزدیک ست که آنرا نقص انگارند و توجه را از عدم توجه کمال تر تصور نمایند حضرت حق سبحانه وتعالی ایشانرا انصاف دهاد که بجهل مرکب خود حکم نکنند و هنر را عیب ندانند +

مکتوب (۷۴) هفتاد و چهارم

بخواجه هاشم صدور یافته در تاویل کریمه فمنهم ظالم لنفسه الآیة و در تاویل کریمه انا عرضنا الامانة الآیة و در بیان خلافت انسان کامل که معامله او بجائے میرسد که او را قیوم جمیع اشیا میسازند و آن ظالم لنفسه ست و مقتصد را به ندیم و خلیل تعبیر نموده اند و سابق بالخیرات را بمحب و محبوب که سر حلقه آن محمد رسول الله ست علیه وعلی آله الصلوة والسلام

قال الله تبارك وتعاظم وتعالی + ثم اورثنا الكتاب الذين اصطفينا من عبادنا فمنهم ظالم لنفسه ومنهم مقتصد ومنهم سابق بالخيرات باذن الله + وقال الله تعالی انا عرضنا الامانة على السموت والارض والجبال فابين ان يحملنها واشفقن منها وحملها الانسان انه كان ظلوما جهولا + مراد الایتین ما اراد الله سبحانه ونحن

نُؤَوِّلُهَا بِمَا ظَهَرَ لَنَا + رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا بایدد انست کہ اِنَّ اللّٰہَ خَلَقَ
آدَمَ عَلٰی صُوْرَتِہٖ لو تعالی از صورت منزہ و متعالی ست پس خلق آدم بر صورت او سبحانہ
باین معنی تواند بود کہ اگر مرتبہ تنزیہ را در عالم مثال صورتے فرض کردہ شود ہر آینہ این صورت
جامع خواہد بود کہ انسانِ جامع بران صورت موجود گشتہ ست صورتِ دیگر را قابلیتِ آن
نیست کہ تمثالِ آن مرتبہ مقدسہ تواند بود و مرآتِ آن تواند گشت ازینجاست کہ انسان شایانِ
خلافتِ او تعالی گشتہ ست زیرا کہ تا بر صورتِ شے مخلوق نگردد شایانِ خلافتِ آن شے
نباشد چہ خلیفہ شے خلفِ شے ست و نائب مناب آن شے ست و چون انسان خلیفہ
رحمٰن گشت تعالی ناچار تحمل بارِ امانت را متعین شدہ لَا یَحْمِلُ عَطَایَا الْمَلِكِ إِلَّا مَطَایَاہُ
آسمانہا و زمین و کوہہا جامعیت از کجا یابند تا بصورتِ او تعالی مخلوق گردند و شایانِ
خلافتِ او تعالی باشند و تحمل بارِ امانتِ او سبحانہ نمایند و نیز محسوس میگردد کہ اگر این بارِ امانت
را فرضًا بآسمان و زمین و کوہ حوالہ نمایند پارہ پارہ گردند و ہیچ اثرے از انہا باقی نماند و آن
امانت بزعم این حقیر قیومیتِ جمیع اشیاست بر سبیلِ نیابت کہ مخصوص بکمل افرادِ انسان ست
یعنی معاملہ انسانِ کامل تا بجائے میرسد کہ او را قیوم جمیع اشیا بحکم خلافت میسازند و ہمہ را قائم
وجود و بقا و سائر کمالاتِ ظاہری و باطنی بتوسطِ او میرسانند اگر ملک ست با و متوسل ست و
اگر انس و جن ست با و متشبث و فی الحقیقۃ توجہ جمیع اشیا بجانبِ اوست و ہمہ نگرانِ اویند
این معنی را دانندہ یانہ فرمودہ اِنَّہٗ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا كَثِيرًا الظُّلْمِ عَلٰی نَفْسِہٖ بحیث لَا یُبْقِیْ مِنْ
وُجُوْدِہٖ وَلَا مِنْ تَوَابِعِ وُجُوْدِہٖ اَثَرًا وَلَا حُكْمًا و تا بر خود چنین ظلم ننماید شایانِ تحمل بارِ امانت
نبود و جَهُولًا كَثِيرًا الْجَهْلِ بحیث لَا یَكُوْنُ لَہٗ عِلْمٌ وَلَا اِدْرَاكٌ بِالْمَطْلُوْبِ بَلْ عَجْزٌ عَنِ الْاِدْرَاكِ
وَجَهْلٌ عَنِ الْعِلْمِ بِالْمَقْصُوْدِ و این عجز و جہل در ان موطن کمالِ معرفت ست لِاَنَّ اَجْهَلَهُمْ
اَعْرَفُهُمْ ثَمَّةَ وَلَا شَكَّ اَنَّ اَعْرَفَهُمْ اَلْيَقُ بِحَمْلِ الْاَمَانَةِ این دو وصفت گویا علت اند

مر حمل بار امانت را این عارفے کہ بہ منصب قیومیت اشیا مشرف گشتہ است حکم وزیر دارد کہ مہمات مخلوقات را با و مرجوع داشتہ اند ہر چند انعامات از سلطان ست امّا وصول آنہا مربوط بتوسط وزیر ست رئیس این دولت ابو البشر حضرت آدم ست علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام و این منصب عالی بالاصالۃ مخصوص بانبیاء اولی العزم ست علیہم الصلوٰت والتحیات و بہ تبعیت و وراثت این بزرگواران ہر کرا باین دولت مشرف سازند ؎

باکریمان کار ہا دشوار نیست ۔ و طائفۂ اولیٰ از وارثان کتاب کہ برگزیدگان اند از عباد او تعالیٰ ہمین ظالم لنفسہ ست کہ بمنصب وزارت و قیومیت مشرف ست و طائفۂ ثانیہ ازین برگزیدگان کہ تعبیر ازان بمقتصد فرمودہ است آنانند کہ بدولت خلت مشرف گشتہ اند و صاحب سر و اہل مشورہ اند ہر چند معاملہ و کار و بار با دشاہست بوزیر مربوط ست امّا خلیل ندیم ست و صاحب انس و الفت ست این از برائے فرحت خود ست و آن از برائے مہمات دیگر است شتان ما بینہما ۔ و بر سر حلقہ این مقام عالی حضرت ابراہیم خلیل الرحمان ست علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام و ہر کرا باین مقام عالی مشرف سازند و فوق مقام خلت مقام محبت ست کہ طائفۂ ثالث کہ سابق بالخیرات اند بہ آن مقام اعلیٰ مشرف گشتہ اند یار و ندیم دیگر ست و محب و محبوب دیگر اسرار و معاملات کہ بمحب و محبوب میگذرد یار و ندیم را در آنجا چہ مدخل ہر چند در وقت کمال انس و الفت اسرار خفیہ محبت را بخلیل جلیل القدر درمیان میتوان آورد و او را فخرم اسرار محب و محبوب میتوان ساخت سر حلقہ محبان حضرت کلیم اللہ ست علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام و سر گروہ محبوبان حضرت خاتم الرسل ست علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات و بہ تبعیت و وراثت این صاحب دولتان ہر کرا باین دو مقام مشرف سازند و مقاماتیکہ فوق مقام محبت اند در مکتوبے از مکتوبات این فقیر ذکر یافتہ اند و صدر نشین آنجا نیز محمد رسول اللہ ست علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام

مصرعہ

برگزیدہ گان

یعنی گروہ اول از سہ گروہ کہ در کریمہ ثم اورثنا الخ مذکور شدہ اند ۱۲

قولہ مشہور و بفتح میم و ضم شین و سکون واو و صلح یا رکی و کلکانی و بین یعنی بسکون شین و فتح واو و چانکہ مشہور ست بموحدہ ۱۲ منہ

بیاض

راز

بالضم تفسیر

بالفتح تفسیر

بوشیدہ

بمحبوب و محب دران

بمحبوب و محب

مبدء

همه داخل مقام سابقان ست که نصیب فرقهٔ ثالثه است از وارثان کتاب ربنا آتنا من لدنك رحمة وهیئ لنا من امرنا رشدا والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب (۷۵) هفتاد و پنجم

به میرزا مظفر خان صدور یافت در بیان آنکه محن و بلیات مردوستان را کفارات ست و بتضرع و زاری عفو و عافیت باید طلبید و ما یناسب ذلك * سلمکم الله سبحانه عما لا یلیق بجنابکم ورود محن و بلیات دنیویه مردوستان را کفارات ست مرزلات ایشان را بتضرع و زاری و بالتجا و انکسار عفو و عافیت از جناب قدس او تعالی باید طلبید تا زمانی که اثر اجابت مفهوم شود و تسکین فتن معلوم گردد هر چند دوستان و خیر اندیشان در همین کارند اما صاحب معامله احق باین کار ست دارو خوردن و پرهیز نمودن کار صاحب مرض ست دیگران بیش از اعوان او نیستند در ازالهٔ مرض حقیقت معامله آنست که هر چه از محبوب حقیقی برسد با کشادگی جبین و با فراخی سینه او را بمنت قبول باید کرد بلکه بآن متلذذ باید گشت رسوائی و بی ناموسی که مراد محبوب ست نزد محب بهتر از ناموس و ننگ و نام ست که مراد نفس اوست اگر این معنی در محب حاصل نگردد در محبت ناقص ست بلکه کاذب ست اگر طمع خواهد زمن سلطان دین * خاک بر فرق قناعت بعد ازین * جناب شریعت مآب چون از خدمت برگشته آمدند از احوال آن سفر و تنگی احوال مسافران بیان نمودند فاتحه سلامت و عافیت ایشان خوانده شد ربنا لا تؤاخذنا ان نسینا او اخطانا ربنا ولا تحمل علینا اصرا کما حملته علی الذین من قبلنا ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به واعف عنا واغفر لنا وارحمنا انت مولنا فانصرنا علی القوم الکافرین * سبحان ربك رب العزة عما یصفون * وسلام علی المرسلین والحمد لله رب العالمین * والسلام

مکتوب (۷۶) هفتاد و ششم

بمولانا فرخ حسین صدر یافته در بیان حقیقت عرش که برزخ ست میان عالم خلق و امر و از هر دو رنگے دارد و از جنس ارض و سما نیست و بیان کرسی و وسعت آن. الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی. عرش مجید از عجائب مصنوعات حق ست سبحانه و برزخے ست میان عالم خلق و عالم امر در عالم کبیر که هم رنگی ازین دارد و هم رنگی ازان و عالم خلق که در شش روز خلق شده است از زمین و کوهها و آسمانها که در کریمه خلق الارض فی یومین الخ واقع شده است ایجاد عرش بر خلق اینها مقدم ست چنانچه فرموده تعالی وتقدس وهو الذی خلق السموت والارض فی ستة ایام وکان عرشه علی الماء بلکه تقدم خلق ماء نیز ازین کریمه مفهوم میگردد پس عرش مجید چنانچه از جنس ارض نیست از جنس سموات هم نیست چه او حظ وافر از عالم امر هم دارد و اینها ندارند غایة ما فی الباب چون او را بسموات مناسبت بیشتر ست نسبت بزمین ناچار معدود در سموات آمد والا فی الحقیقة چنانچه او از ارض نیست از سما هم نیست پس لاجرم آثار و احکام ارض و سما جدا باشند باقی ماند معاملهٔ کرسی از کریمه وسع کرسیه السموت والارض مفهوم میشود که کرسی نیز از سموات جدا ست و اوسع جمیع اینهاست و شک نیست که کرسی از عالم امر نیست که آنرا در رتبهٔ عرش گفته اند و معاملهٔ عالم امر فوق عرش ست و چون کرسی از عالم خلق بود و خلق او از سموات جدا باشد باید که خلق او ورا و ورای این شش روز بود و درین معنی هیچ محظور لازم نمے آید چه تمام عالم خلق را درین شش روز خلق نفرموده است تعالی که خلق ما که از عالم خلق ست ورا و ورای این شش روز ست و تقدم دارد برین شش روز چنانچه گذشت و چون معاملهٔ کرسی نیک برما مکشوف نشده است تحقیق آن را بروقت دیگر اندازیم که از کرم حق تعالی جل وعلا امیدواریها داریم رب زدنی علما. ازین تحقیق دو اعتراض قوی

---

۱ ف: انسان ست ۲ ف: واقع ست ۳ ف: یعنی ۴ ف: فضلت وارد فی ۵ ف: الکلام ۶ ف: الارض ۷ ف: تعالی ۸ ف: عالم ۹ ف: عرش ۱۰ ف: ارض ۱۱ ف: سما ۱۲ ف: عالم ۱۳ ف: ارض ۱۴ ف: سما ۱۵ ف: عالم ۱۶ ف: عالم ۱۷ ف: عالم ۱۸ ف: عالم ۱۹ ف: عالم ۲۰ ف: عالم ۲۱ ف: عالم ۲۲ ف: عالم ۲۳ ف: عالم ۲۴ ف: عالم ۲۵ ف: عالم ۲۶ ف: عالم ۲۷ ف: عالم ۲۸ ف: عالم ۲۹ ف: عالم ۳۰ ف: عالم ۳۱ ف: عالم ۳۲ ف: عالم ۳۳ ف: عالم ۳۴ ف: عالم ۳۵ ف: عالم ۳۶ ف: عالم ۳۷ ف: عالم ۳۸ ف: عالم ۳۹ ف: عالم ۴۰ ف: عالم ۴۱ ف: عالم ۴۲ ف: عالم ۴۳ ف: عالم ۴۴ ف: عالم ۴۵ ف: عالم ۴۶ ف: عالم ۴۷ ف: عالم ۴۸ ف: عالم ۴۹ ف: عالم ۵۰ ف: عالم ۵۱ ف: عالم ۵۲ ف: عالم ۵۳ ف: عالم ۵۴ ف: عالم ۵۵ ف: عالم ۵۶ ف: عالم ۵۷ ف: عالم ۵۸ ف: عالم ۵۹ ف: عالم ۶۰ ف: عالم ۶۱ ف: عالم ۶۲ ف: عالم ۶۳ ف: عالم ۶۴ ف: عالم ۶۵ ف: عالم ۶۶ ف: عالم ۶۷ ف: عالم ۶۸ ف: عالم ۶۹ ف: عالم ۷۰ ف: عالم ۷۱ ف: عالم ۷۲ ف: عالم ۷۳ ف: عالم ۷۴ ف: عالم ۷۵ ف: عالم ۷۶ ف: عالم ۷۷ ف: عالم ۷۸ ف: عالم ۷۹ ف: عالم ۸۰ ف: عالم ۸۱ ف: عالم ۸۲ ف: عالم ۸۳ ف: عالم ۸۴ ف: عالم ۸۵ ف: عالم ۸۶ ف: عالم ۸۷ ف: عالم ۸۸ ف: عالم ۸۹ ف: عالم ۹۰ ف: عالم ۹۱ ف: عالم ۹۲ ف: عالم ۹۳ ف: عالم ۹۴ ف: عالم ۹۵ ف: عالم ۹۶ ف: عالم ۹۷ ف: عالم ۹۸ ف: عالم ۹۹ ف: عالم ۱۰۰ ف: عالم

دفع گشت یکی آنکه چون زمین و آسمانها نبوده تعیین و تشخیص شش روز از کجا بوده و یوم الاحد از یوم الاثنین چگونه جدائی داشته و یوم الثلثاء از یوم الاربعاء چه نوع ممتاز بوده و یوم الخمیس از یوم الجمعه چگونه متمیز گشته و چون سبقت خلق عرش بر خلق ارض و خلق سموات معلوم گشت حصول زمانه متصور شد و ثبوت ایام بوضوح انجامید و اعتراض مندفع گشت چه در کار است که امتیاز ایام مخصوص بطلوع و غروب آفتاب بود چه در بهشت این طلوع و غروب نیست و امتیاز ایام ثابت است کما وَرَدَ فِی الْاَخْبَارِ اعتراض دویم که مندفع شد و مخصوص بعلوم این فقیر ست آنست که در حدیث قدسی آمده ست جَلَّ سُلْطَانُهٗ لَا یَسَعُنِیْ اَرْضِیْ وَلَا سَمَائِیْ وَلٰکِنْ یَسَعُنِیْ قَلْبُ عَبْدِیَ الْمُؤْمِنِ ازین حدیث مفهوم میشود که ظهور اتم مخصوص بقلب عبد مومن ست و غیر او را این دولت میسر نشده ست و تو در مکتوبات خود خلاف آن نوشته که ظهور اتم مر عرش مجید راست و ظهور قلبی لمعه ایست از ظهور عرشی و از تحقیق سابق معلوم شد که آثار و احکام عرش مجید از آثار و احکام ارض و سموات علیحده ست و ارض و سموات گنجایش نبود و در عرش بود آرے زمین و آسمانها با آنچه در ینهاست قابلیت آن وسعت ندارند غیر از قلب عبد مومن که مستعد این دولت ست پس حصر وسعت قلبی باعتبار ارض و سموات شد نه نسبت بجمیع مصنوعات که شامل عرش مجید هم بود تا خلاف مفهوم حدیث قدسی متصور باشد فاندفع الاعتراض الثانی ایضا باید دانست که عرش مجید که محل ظهور تام ست چون ارض و سموات را با آنچه در ینهاست در مقابل آن مے اندازیم بے توقف ناچیز و مضمحل میگردند و اثرے از ینها باقی نمیماند الا قلب انسانی که منصبغ برنگ اوست باقی میماند و لا شے محض نمیگردد و همچنین ظهوریکه در جانب فوق بما ورائے عرش تعلق دارد که از عالم امر صرف ست عرش را نسبت بآن مرتبه همین حکم ست که ارض و سموات را نسبت بعرش بوده است و همچنین هر فوق را نسبت بتحت خود همین حکم ست الی ان ینتهی عالم الامر

بسم الله الرحمن الرحیم

بعد از تمامیِ این دائرہ مُعاملہ بہ حیرتست و بجہل اگر معرفت ست ہم مجہول الکیفیت ست کہ فراخورِ عقل و فہم حادث نیست شمّہ از کمالاتِ انسانی و قلبِ انسان نیز بگویم ؎ عیبے نمے جملہ بگفتی ہنرش نیز بگوے ۔ عرشِ مجید ہر چند اوسع و مظہرِ اتم ست اما علم بحصولِ این دولت خود ندارد و شعور باین کمال او را حاصل نیست بخلافِ قلبِ انسانی کہ صاحبِ شعورست و بعلم و معرفتِ خود معمور و مزیّتِ دیگر مر قلب را آنست کہ بیان مینمایم نیک استماع نمائی مجموعِ انسان کہ آنرا عالمِ صغیر نامند ہر چند مرکّب از عالمِ خلق و عالمِ امرست اما آنرا ہیئتِ وحدانی حقیقی حاصل ست کہ آثار و احکام بران ہیئت مترتب ست و عالمِ کبیر را این ہیئت حاصل نیست اگر ہست اعتباری ست پس فیوضے کہ از راہِ این ہیئتِ وحدانی بانسان و بتوسّطِ او بقلبِ انسان میرسد عالمِ کبیر و عرشِ مجید کہ ہمچون قلب ست مر آن عالم را ازین فیوض و برکات قلیل النصیب ست و ایضاً جزو ارضی کہ فی الحقیقۃ خلاصۂ مخلوقاتست و با وجودِ دوری اقرب ظہورات ست کمالاتِ آن در مجموعۂ عالمِ صغیر سرایت نمودہ ست و در عالمِ کبیر فی الحقیقۃ چونکہ مجموعہ نیست این سرایت آنجا مفقود ست پس قلبِ انسان این کمالات را نیز دارد بخلافِ عرشِ مجید باید دانست کہ این فضائل و کمالات کہ در قلب اثبات نمودہ مے آید چون نیک ملاحظہ مینماید داخلِ فضلِ جزئی ست و فضلِ کلی مر ظہورِ عرشی را میباید مثلِ عرش و مثلِ قلب چنان میباید کہ گویا آتشے ست وسیع کہ دشت و صحرا را منوّر ساختہ است و ازان آتش مشعلے گیرانده اند کہ بواسطۂ لحوقِ بعضے امورِ نورانیتِ دیگر پیدا کردہ ست کہ دران آتش نیست و شک نیست کہ این زیادتی جز فضلِ جزئی اثبات نمینماید واللہ سبحانہ اعلم بحقائقِ الامورِ کلّہا ربّنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کلّ شیء قدیر ۔ وصلّی اللہ تعالیٰ علی سیّدنا محمّدٍ و آلہ و صحبہ اجمعین وسلّم و بارک و علی جمیع الانبیاء و المرسلین و الملائکۃ المقرّبین اجمعین ۔

ف ۱ یعنی صورت اجتماعی و بصری ۱۲ ف ۲ بحقیقی و نفس ناطقہ ۱۲ ف ۳ باکثر ہم دارد ۱۲

ف ۴ مکتوبات امام ربانی دفتر دوم حصہ ہشتم ف ۵ بیان نفس انسانی ف ۶ فضل و تفضیل ف ۷ رجال ف ۸ نعمائی

مکتوب (۷۷) هفتاد و هفتم

بمولانا حسن برکی صدور یافته در جواب عریضهٔ او که اعتراضات بر طور کلام صوفیه نموده بود و در آخر مکتوب نوشته بود که گویا هر حکمی از احکام شرعیه دریچه ایست که موصلست بشهر مقصود و در بیان استفسارهای دیگر که نموده بود. الحمد لله وسلام علی عبادہ الذین اصطفی

صحیفهٔ شریفهٔ اخوی شیخ حسن احسن الله تعالی حاله رسید چون بوئے از تشرع و استقامت داشت خوشوقت گردانید نوشته بودند که سلوکے که مشهورست و معتقد سالکان که مفهوم ایشان ست این ست که مبتدی را ذکر باید گفت تا وقتے که دل گویا شود و باز تا وقتیکه از ذکر گفتن باز ایستد و محل الهامات و تجلیات شود و سالک بمقام فنا رسد که اول قدم ولایت ست و گفته اند که فنا آنست که از دید و دانش سالک آنچه مسمی بالغیرست رخت بر بندد و بغیر از واجب تعالی و تقدس در دید و دانش سالک نماند که آنرا شهود و مشاهده و غیر هما گفته اند مقصود آنکه بزعم خود حق را مے بینند تعالی و مسمی بالغیر را نمے بینند و دوئی بین را مشرک طریقت مینامند و نوشته اند که فقیر را این معارف و مانند این معارف از جا میبرد زیرا که اگر مقصود ایشان این ست که حق را جل سلطانه در دنیا به بصر و یا به بصیرت دیده میشود اگر باین شهود و رویة شعور دارند پس ایشان نیز مشرک طریقت باشند و اگر باین معنی شعور ندارند پس از چه خبر میدهند و که خبر میدهد و نوشته اند که آنچه مے بینند بکل وجه من الوجوه خواه تجلی صوری باشد و خواه معنوی و خواه نوری و یا غیر ایشان و آن مرئی را که ذات حق میدانند جل و علا من حیث هی که آنچه مسمی بالغیرست ظهور او میدانند نزد این فقیر بیحاصل دور از کارست و خلاف نص کریمه لیس کمثله شیء و کریمه لا تدرکه الابصار شاهد این معنی ست پس این قوم چه مے بینند و چه میدانند که میگویند که غیر حق نمے بینیم جل و علا و نمیدانیم و آنرا عبارت از شهود و مشاهده کرده اند و این همه

اندیشہ ہا کہ در تدبیرِ خود و تدبیرِ اہل و عیال خود مینمایند غیرست یا نہ بدانند و آگاہ باشند کہ این ہمہ
در از نفسیہا و اعتراضاتِ ناملایم کہ بر مشایخ طریقت کردہ اند قدس اللہ تعالیٰ اسرارھم
منشأ آن نارسائی ست بمراد این بزرگواران توحیدِ شہودی کہ یکے را دیدن ست و مربوط بنسیان
ماسوی ست از ضروریاتِ طریقتِ این بزرگواران ست تا این نشود از گرفتاری اغیار خلاصی
نگردد و شما باین دولت و بارباب این دولت سخریت مینمایید شہود و رویت کہ در عبارتِ اکابرِ
مشایخ قدس اللہ تعالیٰ اسرارھم واقع میشود کنایت از حضورِ بیچونی اوست تعالیٰ و
تقدس کہ مناسبِ مرتبۂ تنزیہ ست و از حیطۂ ادراک کہ از عالمِ چون ست بیرون ست و این
دولتِ حضور را در دنیا مخصوص بباطن داشتہ اند ظاہر را ہمہ وقت از دو بینی چارہ نیست
لہذا گفتہ اند در عالمِ کبیر چنانچہ مشرک و موحد ست در عالمِ صغیر نیز مشرک و موحد جمع ست باطنِ
کامل ہمہ وقت موحد ست و ظاہر آن مشرک پس باطنِ کامل بخدا باشد جل وعلا و ظاہرِ او
در تدبیرِ اہل و عیال بود و ہیچ محظور لازم نیاید اعتراض از نافہمیدگی ست زنہار این قسم سخن نگفتہ
و از غیرتِ خداوندی جل سلطانہ بترسند مدعیانِ این وقت ظاہراً شمارا در شورش مے آرند
ملاحظۂ بزرگان ضروریست اگر بر محدثات و مخترعاتِ مدعیان سخن کنند گنجایش دارد اما آنچہ
مقررِ قوم ست و لابد این راہ ست آنجا سخن گفتن نامناسب ست شما در رسائل و مکتوباتِ فقیر
دیدہ اید کہ از توحیدِ شہودی چہ قدر نوشتہ شدہ ہست و آنرا از ضروریاتِ راہ قرار دادہ بایستے این
معنی را استفسار مینمودید و بحسنِ ادب سوال میکردید این گلیست کہ از مفارقتِ مرحومی مولانا
احمد علیہ الرحمۃ شگفتہ است در حیوٰۃِ مولانا ہرگز این قسم سخن از شما بظہور نمے آمد نیک واقع شد
کہ نوشتید و تنبیہ یافتید و بیشتر ہم ہر چہ رود بد نویسید و ملاحظہ رضحت و سقم نکنید اگر صحیح
ست باعثِ مسرت ست و اگر سقیم ست سببِ انتباہ ست بہر حال از نوشتن تقاعد نکنند
بعد از سالے کتابتِ شما ہمراہ قافلہ مے آید و در سال یکبار ہم نصائح ضروریہ ضروری ست

تا از آن نویسند و چیزها نپرسند راهِ گفتگو نمی گشاید پرسیده بودند که قلب از جملهٔ ظاهر ست یا از جملهٔ باطن ظاهر و باطنِ عارف را در مکتوبے بتفصیل نوشته است بملا عبد الحی خواهم گفت که نقل آن را بشما فرستد از انجا ملاحظه نمایند و ایضاً پرسیده بودند طریقے که بے تجلیات و کشفیات ست طریقِ شناختنِ متوسط و منتهیِ آن طریق چیست بدانند اگر این سالک که علم باحوال خود ندارد در خدمتِ شیخ کامل مکمل راه دان و راه بین ست علمِ آن شیخ بحالِ او کافی ست و باعلامِ او توسط و انتها را خواهد دانست و نیز اگر آن شیخ او را یک نوع اجازتِ ارشادِ خلق داده است احوالِ مریدان او مرایاے کمالاتِ او خواهند گشت و از انجا مطالعه نقص و کمالِ خود خواهد نمود و علامتِ دیگر از برائے معرفتِ انتها آنست که سالک را غیر از حق سبحانه و تعالیٰ هیچ بایستے نمانده و سینهٔ او از جمیع بایستهاے ماسوا خالی و صاف شده نهایت را مراتب بسیار ست بعضها فوق بعض و قدمِ اول در نهایت همین ست که ذکر یافته و الله سبحانه الموفق نوشته بودند معارفیکه این بے بضاعت را تسلی میدهد معارفِ شرعیه است گویا هر حکمے از احکامِ شرعیه دریچه ایست که موصل ست بشهرِ مقصود و نشانه است از آن شاه بے نشان و همین بیت نصب العین ست ؎ ما بسفر میرویم عزمِ تماشا کراست ؛ ما برِ او میرویم کز همه عالم وراست ؛ این معرفتِ شما بسیار صلیست و بس عالیست و امیدواریِ بخش ست مطالعهٔ این معرفت بسیار محظوظ ساخت و نامل ایمتِ اول مکتوب را از اول گردانید حضرتِ حق سبحانه و تعالیٰ از همین راه بمقصود رسانا د و پرسیده بودند که بعضے از رجال و نساء مے آیند و طریقه التماس مینمایند و از اکل و لبس که بر او حاصل میگردد پرهیز نمیکنند و میگویند که ما بحیلهٔ شرعی آراسته میسازیم امر و گفتنِ طریقه هست یا نه طریقه را با ایشان بگویند و ترغیب باجتناب محرم نمایند شاید ببرکتِ طریقه از آن اشتباه برآیند دیگر از آن دو علم سفید که در جانبِ مشرق عقیب یکدیگر ظاهر شده بودند استفسار نموده بودند فقیر بعد از استفسارِ یارانِ دیگر درین باب مکتوبے نوشته است بملا عبد الحی خواهد گفت انشاء الله تعالیٰ که نقل آن را نیز

بشما فرستند و ایضاً پرسیده بودند که ختم کلام الله کردن و نماز نفل گزاردن و تسبیح و تهلیل کردن و ثواب آنرا بوالدین یا باستاد یا باخوان دادن بهتر ست یا بکسے ندادن بهتر بدانند که دادن بهتر ست که هم نفع بغیر ست و هم نفع بخود و در ندادن نفع مخصوص بخود ست و نیز شاید بطفیل دیگران آن عمل را قبول فرمایند والسلام

مکتوب (۷۸) هفتاد و هشتم

بدراب خان صدور یافته در بیان محبت و اخلاص این طائفهٔ علیه که این محبت و اخلاص زینهٔ فنا فی الله و بقا بالله ست و مایناسب ذلک الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی

دولت خوشگوار که در خاندان شما احساس نموده مے آید با وجود اسباب غنا و با حصول مواد استغنا نیازمندی ست بافقرا و خدمتگاری ست باین طبقهٔ علیا که منبی از محبت و اخلاص این طائفهٔ علیه ست و مشعر از مودت و اختصاص این فرقهٔ ناجیه محبان این طائفه را بشارت المرء مع من احب کافی ست و جلیسان این طبقه را نوید هم القوم لا یشقی جلیسهم وافی و چون بعنایة الله سبحانه این محبت استیلا پیدا کند و غالب آید بر نهجے که غیر این محبت را در دل نگذارد و گرفتاریهائے دیگر بتمام از دل رخت بر بندد و لوازم محبت که اطاعت محبوب ست و بمراد او بر پا بودن ست و باخلاق و اوصاف او متخلق شدن ست ظاهر گردد این زمان فنا در محبوب حاصل میشود شبیه بفنا فی الشیخ که زینهٔ اول ست درین راه و این فنا فی الشیخ ثانیا وسیلهٔ فنا فی الله میگردد که بقا بالله بران مترتب ست که محصل ولایت ست بالجمله اگر در ابتدا بے توسط احدے محبت و انجذاب محبوب حقیقی میسر گردد دولتے ست عظیم که محصل فنا و بقا ست والا از متوسط کامل مکمل چاره نبود اول مراد خود را در مرادات او باید در باخت و در رضے فانی باید گشت تا آن فنا وسیلهٔ فنا فی الله گردد و از گرفتاریهائے ماسوا بتمام خلاص سازد و بدرجات ولایت رساند

ﷺ بر شکر غلطیدے صفرائیان ۔ از برائے کوریِ سودائیان ۔ امثالِ این سخنان از برائے تنویہ و تشویق طالبان و مُہوسان ایراد نمودہ مے آید واللہ سُبحانہ المُوفق بقیۃ المرام رافع رقیمۂ فقیر محمد قاسم بزرگ زادہ است و در خدمتِ فقرا بودہ است اما در حجرِ تربیت برادرِ کلان بناز و نعم کلان شدہ است و محنتہائے روزگار کم دیدہ شوق ملازمتِ شما دارد اگر داخلِ ملازمانِ سرکارِ خود ساختہ بحالِ او التفات مرعی دارند از کرم بعید نخواہد بود زیادہ چہ تصدیع دہد

مکتوب (۷۹) ہفتاد و نہم

والسلام

بشیخ یوسف برکی صدور یافتہ در جواب رسالۂ او کہ مشتمل بود بر اعراض از کفر و مُشعر از اقبال باسلام و ما یناسب ذلک ۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی رسالہ کہ نوشتہ حوالۂ مولانا عبد الحی نمودہ بودند کہ بنماید درین مدت ننمودہ روزیکہ مولانا بابو راہی میشد آن رسالہ را آوردہ حاضر ساخت چون مُطالعہ نمودہ شد باعثِ فرحت گشت کہ مشتمل بر اعراض از کفر بودہ است و مُشعر از اقبال باسلام چنانچہ اسلامِ مجازی بہ از کفرِ مجازی ست اسلامِ طریقت نیز بہ از کفرِ طریقت ست در کفرِ طریقت ہمہ سُکر ست و در اسلامِ طریقت ہمہ صحو چنانچہ صحوِ مجازی بہ از سُکرِ مجازی ست صحوِ طریقت نیز بہتر از سُکرِ طریقت ست ثمرۂ کفرِ طریقت تشبیہ ست و نتیجۂ اسلامِ طریقت تنزیہ ہر قدر فرق کہ در میانِ تشبیہ و تنزیہ ست ہمانقدر فرق در میانِ کفر و اسلامِ طریقت ست طائفہ کہ جمع میانِ تشبیہ و تنزیہ اختیار کردہ اند و آنرا کمال دانستہ اند آن تنزیہ نیز از جملۂ تشبیہ ست کہ در نظرِ شان تنزیہ در آمدہ است والا تشبیہ را چہ یارا کہ با تنزیہ حقیقی جمع شود و در شعشعانِ انوارِ آن مُضمحل و ناچیز نگردد ﷺ بلے ہر جا شود مہر آشکارا ۔ سُہا را جز نہان بودن چہ یارا ۔ حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ بحقیقتِ اسلامِ حقیقی مشرف گرداناد بالنبی وآلہ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوات و التسلیمات مولانا بابو چون بر سرِ راہ بود بچند کلمہ اختصار افتاد والسلام علیکم وعلی من لدیکم

مکتوب هشتادم (۸۰)

بشیخ حامد تهاری صدور یافته در بیان آنکه پرسیده بود که در تمهیدات عین القضاة مینویسد شما که خدا میدانید جل شانه نزد ما محمد ست علیه الصلوة والسلام و شما که محمد میدانید نزد ما خدا ست جل سلطانه الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی صحیفه شریفه که از کمال محبت و اخلاص و وفور مودت و اختصاص نوشته ارسال داشته بودند رسید و فرحت افزوان رسانید حضرت حق سبحانه و تعالی برین دولت استقامت کرامت فرماید که محب هر طائفه بآن طائفه است المرء مع من احب حدیث نبویست علیه و علی آله الصلوة والسلام معنی عبارت تمهیدات عین القضاة استفسار نموده بودند که میگوید که شما که خدا میدانید جل و علا نزد ما محمد ست علیه و علی آله الصلوة والسلام و شما که محمد میدانید علیه و علی آله الصلوات و التحیات نزد ما خدا ست جل سلطانه مخمد و ما مثل این عبارات که مبنی از توحید و اتحاد ست در غلبات سکر که مرتبه جمع ست و معبر بکفر طریقت از مشایخ قدس الله تعالی اسرارهم صدور میابد و امتیاز و اثنینیت از نظر شان مرتفع میگردد و ممکن را عین واجب میابند تعالی بلکه ممکن را نمیابند و جز واجب تعالی مشهود شان نمیماند برین تقدیر معنی آن عبارت این بود که امتیازی و اثنینیتی که نزد شما در میان خدا جل و علا و در میان محمد علیه و علی آله الصلوة والسلام حاصل ست نزد ما آن امتیاز ثابت نیست و مغایرة نه بلکه آن یکی که منزه از یکی ست نیز عین دیگر ست هر گاه بسایر ممکنات نسبت مغایرت مرتفع میگردد محمد رسول الله صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم که مظهر اتم کمالات اوست تعالی نسبت امتیاز او چگونه ثابت بود این دید مخصوص بمرتبه جمع ست و چون سالک ازین مقام بلند رود و دو چشم از افراط سکر باز کشاید محمد را بنده یابد و رسول او داند تعالی چنانچه در ابتدا امید انست انتهایة هی الرجوع

محمد صادق الله تعالی علیه و علی آله وسلم را

الی المبدایۃ شنیدہ باشند بدانند کہ اشتراک درمیان مبتدی و منتہی درصورت ست کہ موجب قرب منتہی ست والا ع چہ نسبت خاک را با عالم پاک + ہرگاہ متوسط را با منتہی نسبت نبود مبتدی دور از معاملہ را با او چہ نسبت بود ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کل شئ قدیر ہ والسلام علیکم وعلی من لدیکم +

مکتوب ہشتاد و یکم (۸۱)

بہ محمد مراد قوریکی صدور یافتہ در اندرز و نصیحت و اجتناب از مزخرفات دنیائے دنیہ وما یناسب ذلک الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی میترسم مبادا کہ یاران نیک فرجام بمزخرفات دنیائے دنیہ کہ بظاہر طراوت وحلاوت دارد در رنگ طفلان فریفتہ گردند و بدلالت دشمن لعین از مباح بمشتبہ واز مشتبہ بمحرم گرایند واز مولائے خود جل سلطانہ خجل و شرمندہ مانند در توبہ وانابت قدم راسخ باید داشت ومنہیات شرعیہ را سم قاتل باید انگاشت ؎ ہمہ اندرز من بتو این ست + کہ تو طفلی و خانہ رنگین ست + حضرت حق سبحانہ وتعالی بکرم خویش دائرہ مباح را بر عباد وسیع ساختہ است بیدولتے باشد کہ از تنگی سینہ این ہمہ وسعت را تنگ انگاشتہ در ماورائے این دائرہ وسیع قدم نہد واز حدود شرعیہ تجاوز نماید و در مشتبہ و محرم افتد ملتزم حدود شرعیہ باید بود و سر موے ازان حدود تجاوز نباید نمود نماز گذاران و روزہ داران بر سم و عادت بسیارند اما پرہیزگاران کہ محافظت حدود شرعیہ نمایند اقل قلیل اند و فارقیکہ محق را از مبطل جدا سازد ہمین پرہیزگاریست چہ صوم و صلوۃ بصورت از ہر دو بوجود مے آید قال علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام ملاک دینکم الورع وقال ایضا علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام لا تعدل بالورعۃ شیئا یاران ہر چند طعامہائے پر تکلف میخورند و لباسہائے پر شق میپوشند اما التذاذ و انتفاع در طعام و لباس فقراست

مصرعہ ؎ آنکہ آن داد بشاہان بگدایان این داد + ازآن تا این فرق بسیار ست چہ آن از رضائے مولی جَلَّ سُلطَانُہٗ بعید ست واین برضائے او تعالی نزدیک ست ونیز محاسبۂ آن ثقیل ست ومحاسبۂ این خفیف رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا برخوردارے سلطان مراد توفیقِ توبہ وانابت یافتہ است وطریقہ را اَخذ نمودہ از حضرتِ حق سُبحانَہٗ وتعالی ثبات واستقامت مسئول ست وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ الْاِخْوَانِ +

مکتوب ہشتاد ودوم ۸۲

بخواجہ شرف الدین حسین صدور یافت در اجتناب از دُنیائے دنیۃ وتحریض نمودن بر شریعت غرا وما یناسب ذلک اَللّٰهُمَّ صَغِّرِ الدُّنْيَا بِاَعْيُنِنَا وَكَبِّرِ الْاٰخِرَةَ فِيْ قُلُوْبِنَا بِحُرْمَةِ حَبِيْبِكَ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ فرزند عزیز باتمیز زنہار بمزخرفات دنیۃ راغب نشوی وبطمطراقات فانیہ فریفتہ نگردی وسعی نمائی کہ در جمیع حرکات وسکنات بمقتضائے شریعت غرا عمل نمودہ آید وبروفق ملت زہرا زندگانی کردہ شود اول تصحیح اعتقاد بمقتضائے آرائے علمائے اہل سنت وجماعت شکر اللہ تعالی سعیہم ضروریست بعد ازان احکام معاملہ فقہیہ عملیہ است در ادائے فرائض اہتمام تمام باید نمود ودر حل وحرمت نیک احتیاط باید فرمود عبادات نافلہ در جنب عباداتِ فرائض کالمطروح فی الطریق اند واز اعتبار ساقط اند اکثر مردم این وقت در ترجیح نوافل اند ودر تخریب فرائض در اتیانِ نوافلِ عبادات اہتمام دارند وفرائض را خوار وبے اعتبار شمرند مبلغ کلی بتقریب وبے تقریب بمستحق وغیر مستحق بدہند اما یک جیتل در ادائے زکوٰۃ ایشان را در مصرف دادن متعسر ست نمیدانند کہ یک جیتل در زکوٰۃ دادن بہ از لکہائے صدقہ نافلہ است در ادائے زکوٰۃ مجرد امتثال امر مولی ست جَلَّ سُلطَانُہٗ ودر صدقہ نافلہ بسیار ست کہ منشا آن ہوائے نفسانی بود لہذا در فرض ریا را گنجایش نیست

بمصرف بمستحق

و در نفل جولانگاهِ ریاست ازینجاست که در ادائے زکوٰۃ اظہار اولیست که نفیِ تہمت نماید و در صدقۂ نافلہ استتار بہترست که انیق بقبول ست بالجملہ از التزامِ احکامِ شرعیہ چارہ نیست تا از مضرتِ دنیا رستگاری متصور شود اگر بحقیقت ترکِ دنیا میسر نگردد از ترکِ حکمی دنیا کوتہی نکنند و آن التزامِ شریعت ست در اقوال و افعال واللہ سبحانہ الموفق والسلام علی من اتبع الہدیٰ +

مکتوب ہشتاد و سیوم (۸۳)

بہ میر ماہ محمود صدور یافت در محبت این طائفہ علیہ کہ سرمایۂ جمیع سعادات ست و ما یناسب ذلک الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ احوال و اوضاعِ فقرا ایں حدود مستوجب حمدست المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم و عافیتکم و ثباتکم و استقامتکم علی جادۃ الشریعۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والبرکۃ والتحیۃ طریقہ کہ اخوی اعزی از رشدی ازین فقیر اخذ نمودہ بود ند ہر چند بواسطۂ قلت دریافت صحبت شریف کہ اصل عظیم ست نزد ایں بزرگواران برکات و ثمرات لائقہ بران اخذ مترتب نشدہ باشد اما اگر شمہ از ارتباطِ حبی کہ از لوازمِ تعلم طریقہ ست ماندہ باشد ولے ست عظمے لان المرء مع من احب برکتِ اولیٰ کہ در صحبتِ اول مرتدی رشید این طریقہ علیہ را بحصول می پیوندد دوامِ توجہ قلب ست بمطلوبِ حقیقی جل سلطانہ و در اندک فرصتے این دوامِ توجہ بہ نسیان ماسوئی میرساند کہ اگر فرضاً عمرِ طالب ہزار سال وفا کند غیرِ حق سبحانہ در دلِ او خطور نکند بواسطۂ نسیانیکہ او را از ماسوی حاصل شدہ ست اگر بتکلف و تعمل ماسوا را بیادِ او بدہند یاد نکند و چون این نسبت حاصل شود قدمِ اول درین راہ زدہ باشد از قدمِ ثانی و ثالث و رابع الی ما شاء اللہ تعالیٰ چہ نویسد القلیل یدل علی الکثیر والنقطۃ تنبئ عن البحر الغدیر مقصود ترغیبِ اجابہ ست حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ نافع گرداناد میان عبد العظیم کیفیاتِ

اخبارِ محبت واخلاص ایشان از زبانی بیان نموده برین گفتگو آورد والسلام علیکم وعلی سائرِ من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام

مکتوب (۸۴) هشتاد و چهارم

بشیخ حمید بنگالی صدور یافته در بعضے از مواعظ بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عبادهِ الذین اصطفی اخوی ارشدی میان شیخ حمید عجب انزوا اختیار نمودند که سلام وپیام راهم آنجا گنجایش کمتر ست درین هفت وهشت سال یک کتابت از جانب شما رسیده است آن هم ناتمام وبی سرانجام کتابتها که ازین جانب میرود معلوم نیست که بشما میرسند یا نمیرسند اخوی اعزی شیخ عبدالحی چون متوجهِ وطنِ خود بوده است با وگفته که یکبار خود را بشما رساند وبر احوالِ شما مطلع گردد شیخ عبدالحی نزدیک پنجسال در خدمت بوده است واکثر خدمات حضور با وتعلق داشته از علوم ومعارفِ فقیر سیراب ست واز احوالِ جذبه وسلوک آگاه ست بمشار الیه گفته است که چند روز در منزلِ شما اقامت نماید واز علوم ومعارفِ آنچه مناسبِ وقت وحال بود درمیان آرد احوالِ گذشته وآنچه نقدِ وقت بوده باشد از احوال ومواجید همه را بمشار الیه وانماید وبآنچه نصیحت کند باور دارند باقی احوال را مشار الیه بشما فهم بشما خواهد گفت انشاء الله تعالی والسلام علیکم وعلی سائرِ من اتبع الهدی +

مکتوب (۸۵) هشتاد و پنجم

بشیخ نور محمد صدور یافته در بعضے از کمالات شیخ عبدالحی الحمد لله وسلام علی عبادهِ الذین اصطفی احوال واوضاع فقرا این حدود مستوجب حمد ست والمسئول من الله سبحانه استقامتکم اخوی میان شیخ عبدالحی هم شهری شماست وبه جوارِ شما آمده است

بالکسر لغة نشنیده بکسر اول ۱۲ اطلاع دهد ۱۲ یعنی حافظ باشی برای ادائے صفات ۱۲ یعنی مناسب دقت شما وحال شما بود شما بگوئید ۱۲ یعنی شیخ حمید را باید که احوال خود را پیش شیخ عبدالحی ظاهر سازد

نسخهٔ علوم و معارفِ غریبه است و چیزهائے ضروریهٔ این راه نزدِ او مُودَع ست مُلاقاتِ او یارانِ دُور افتاده را مغتنم ست که نو آمده است و خبرهائے نو آورده ست از فنا و بقا نزدِ او نشان ست واز جذبه و سُلوک نزدِ او بیان بلکه از ماورائے فنا و بقاءِ متعارف واز گذشتِ جذبه و سلوکِ مقرر نیز او آگاه ست بلکه توان گفت که او را در انجا گذرگاه ست بیشترے از معارفِ غریبهٔ مکتوبات گوشِ زدِ او شده است و تا ممکن استفسار نموده دریافته ست والله سُبحانه المُوفّق + احوال را بتفصیل بمُشارالیه معلوم خواهند ساخت بزوائد چه پردازد والسلام +

مکتوب (۸۶) هشتاد و ششم

بشیخ طاهر بدخشی صدور یافته در جوابِ کتابتِ او الحمدُ لله وسلامٌ علی عبادِهِ الذین اصطفی صحیفهٔ شریفهٔ اخوی اعزی رسید از احوال و معارف که اندراج یافته بود بوضوح انجامید مسرور گردانید چه دولتیست که محبّان و مُخلصان دست از همه شُسته متوجّه جنابِ قُدس او تعالی گردند و ماسِوے را به پُشتِ پا زده بکُلّیت با و سُبحانه اقبال نمایند باقی کیفیاتِ این حدود را اخوی شیخ عبدالحی شاید بتفصیل و انماید و علوم و معارفِ زبانی و کتابتی نزدِ مُشارالیه بسیار است از آن مقوله چیزے ننوشت عواقبِ جمیع اُمور بخیر باد بالنبی و آله الامجاد علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات اتمّها و اکملها +

مکتوب (۸۷) هشتاد و هفتم

بفتح خان افغان در نصائح صدور یافت + الحمدُ لله وسلامٌ علی عبادِهِ الذین اصطفی مکتوب شریف که مُنبئ از کمالِ محبّت و اخلاصِ فقرا بوده رسید حضرتِ حق سُبحانه و تعالی بر محبّتِ ایشان استقامت بخشاد نصیحتے که بدوستانِ سعادتمند نموده مے آید اتّباعِ سُنّتِ سنیّه

---

۲ اسم مفعول از تودیع یعنی سپردن بخدا

۳ یعنی مشغول بالاشغال

۴ یعنی از این فقیر از علوم و معارف نشانها چیزے نوشت که شیخ عبدالحی بالشافیه و الوافیه جواب آورده

است علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ واجتناب از بدعت نامرضیہ است ہر کہ احیائے سُنّتے از سُنن نماید کہ متروک العمل گشتہ است آنکس را ثواب صد شہید است تکلیف کہ احیائے فرضے از فرائض یا احیائے واجبے از واجبات نماید پس تعدیلِ ارکان در نماز کہ نزدِ اکثر علماءِ حنفیہ واجب ست ونزدِ امام ابو یوسف وامام شافعی فرض ست ونزدِ بعضے از علماءِ حنفیہ سنت ست وپیش اکثر مردم این عمل متروک گشتہ است اجرِ احیائے این یک عمل زیادہ از ثواب صد شہید فی سبیل اللہ خواہد بود وعلیٰ ہذا القیاس سائر الاحکام الشرعیۃ من الحِلّ والحُرمۃ والکراہۃ وغیرہا فرمودہ اند کہ واپس دادن نیم دانگ را بکسے کہ از ان کس بستم بے جہتِ شرعی گرفتہ باشد بہتر ست از انکہ دو دیست درم تصدق نماید وفرمودہ اند اگر شخصے را عملِ صالح در رنگِ عملِ پیغمبر بود وبر آنکس نیم دانگ از حق کسے ماندہ باشد آنکس را بہشت نبرند تا آن نیم دانگ را ادا نماید بالجملہ ظاہر را باحکامِ شرعیہ متحلّی ساختہ متوجّہ باطن باید بود تا بغفلت آلودہ نشود وتحلّی باحکامِ شرعیہ بے امدادِ باطن متعذر ست علما فتوے میدہند وکار را اہل اللہ میکنند اہتمام در باطن مستلزمِ اہتمامِ ظاہر ست وہر کہ باطن پردازد واز ظاہر در ماند ملحد ست واحوالِ باطن استدراجات وبیند علامتِ صحتِ حالِ باطن اہتمامِ تحلّی ظاہر ست باحکامِ شرعیہ طریقِ استقامت این ست واللہ سبحانہ الموفق

مکتوب (۸۸) ہشتاد وہشتم

یافتہ

بہ ملّا بدیع الدین صدور یافت در رضا بقضا والتذاذ بفعلِ مولیٰ الحمد للہ والسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ بندہ مقبول آنست کہ بفعلِ مولا خود راضی باشد وآنکہ تابعِ رضائے خود ست بندہ خود ست اگر مولیٰ بر خلقوم بندہ اجرائے کارد نماید باید کہ بندہ در انوقت شادان وخندان باشد وہمان فعلِ مولا مرضیِ خود یابد بلکہ بآن فعل متلذذ بود واگر عیاذاً باللہ سبحانہ

اورا ازین فعل کراہت پیدا آید وسینہ او تنگی آرد از دائرہ بندگی او دور ست واز قرب مولی مطرود ومہجور چون طاعون مراد اوست تعالی باید کہ آنرا مراد خود دانستہ شادان وخرم باشند واز استیلائے طاعون کج ابرو نشوند ودلتنگ نباشند بلکہ چون فعل محبوب ست بآن متلذذ باشند ہر کسے را اجل مسمّے ست کہ احتمال زیادتی ونقصان ندارد پس اضطراب چیست نہایت آن از بلاہا عافیت طلبند واز سخط پناہ جویند کہ مرضی او تعالی در دعا وسوال بندہ است قال ربکم ادعونی استجب لکم مولانا عبد الرشید آمدہ احوال آن بقعہ را بیان نمود عافاکم اللہ سبحانہ عن البلیات الظاہرۃ والباطنۃ

مکتوب (۸۹) ہشتاد ونہم

بسیادت پناہ میر محب اللہ در نصیحت صدور یافتہ الحمد للہ ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم علی جادۃ ابائکم الکرام بصدقۃ حبیبہ سید الانام علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام احوال واوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمدست للہ سبحانہ الحمد والمنۃ دائما وعلی نبیہ الصلوٰۃ والتحیۃ سرمدا المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم وعافیتکم وثباتکم واستقامتکم مخدوما مکرما شفقت آثار اوقت کار گذشتہ میرود وہر آنے کہ میگذرد لختے از عمر کم مینماید واجل مسمّی را قریب میسازد امروز اگر متنبہ نشد فردا غیر از حسرت وندامت نقد وقت نخواہد بود اہتمام باید کرد کہ درین چند روز حیات بر وفق شریعت غرا زندگانی نمودہ آید تا نجات متصور شود این وقت وقت عمل ست وقت عیش در پیش ست کہ ثمرۂ این عمل ست در وقت عمل عیش کردن زراعت خود را سبز خوردن ست واز ثمرۂ آن باز داشتن ست زیادہ چہ تصدیع دہد دولت صوری ومعنوی محصل باد

مکتوب (۹۰) نودم

بمرزا عرب خان در سفارش صدور یافت آیدکم اللہ سبحانہ ونصرکم علی الاعداء الآفاقیۃ والانفسیۃ ونجاکم عن البلیات الصوریۃ والمعنویۃ قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم الخلق عیال اللہ واحب الخلق الی اللہ من احسن الی عیالہ حضرت حق سبحانہ وتعالی متکفل ارزاق خلائق گشتہ است پس خلائق در رنگ عیال او باشند تعالی ہر کہ بعیال کسے مواساۃ کردہ باشد وبار او را برداشتہ باشد ہر آئینہ این کس محبوب صاحب آن عیال خواہد بود کہ او را بسکسار ساختہ ومؤنت او را بر خود گرفتہ بناء علی ذلک بتصدیع جرات مینماید کہ حافظ حامد مرد صالح وتالی قرآن مجید ست کثرت عیال او را مشوش میدارد کہ از عہدہ شان نمیتواند برآمد مسئول از کرم ایشان امداد واعانت مشار الیہ ست کریما نرا از برائے کرم بہانہ کافیست والسلام

مکتوب (۹۱) نود ویکم

بحضرت مخدومزادگی خواجہ محمد سعید در اسرار قاب قوسین او ادنی الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی سیر عظیم از مقام قاب قوسین او ادنی بشنو کہ چون انسان کامل بعد از تمامی سیر الی اللہ بسیر فی اللہ متحقق شود ومتخلق باخلاق اللہ گردد وبا جمال این سیر را نیز تمام کند ودائرہ ظہور عکوس اسما وصفات را کہ مرتوط بسیر فی اللہ ست بانجام رساند شایان آن میگردد کہ معشوق باصالۃ بے شائبہ ظلیت وبے توہم حالیت ومحلیت در وے ظہور فرماید وچون صفات ذاتیہ معشوق را از ذات او تعالی انفکاک نیست ناچار ظہور ذات مع الصفات در عین عاشق خواہد بود ودد وقوس بحصول خواہد پیوست کہ قوس صفات وقوس ذات بود این مقام اعلای مقامات قاب قوسین ست کہ متعلق بظہور اصلی ست بے شائبہ ظلی واگر بعنایۃ اللہ سبحانہ عاشق صادق را کمال گرفتاری بذات معشوق پیدا شود بحدے کہ از اسم وصفت ہیچ نخواہد درین وقت بفضل خداوندی جل سلطانہ اسم وصفت بتمام از نظر او میخیزد وجز

ذات ہیچ چیز ملحوظ و مشہود او نیماند ہر چند صفات موجود باشند امّا مشہود او نبوند درین حال
سیر اوّ ادنیٰ بظہور مے آید و از قوسین اثر نیماند آزین مقام اعلیٰ چون ہبوط واقع شود قدم اول در عالم
خلق خواہد افتاد بلکہ در عنصر خاک خواہد نشست کہ آن عنصر پاک با وجود دوری و مہجوری اقرب
موجودات ست بعالم قدس عجب کاروبارست اگر عروج و صعود را اعتبار میکنیم عالم امر را اقرب
موجودات میدانیم بلکہ اخفائے عالم امر را از ہمہ اقرب میبابیم بعالم قدس و چون بنزول و ہبوط
نظر مے اندازیم دولت قرب نصیب عالم خلق میبابیم بلکہ نصیب عنصر خاک میدانیم بلے نقطۂ
اولیٰ از دائرہ چون جانب عروج او را ملاحظہ مینمائیم اقرب نقطہ بآن در جانب عروج نقطۂ ثانیہ
است ازان دائرہ و در جانب ہبوط کہ ملاحظہ نمودہ مے آید اقرب نقطہ بآن نقطۂ اولیٰ نقطۂ
اخیر آن دائرہ است این قدر فرق ست کہ آن نقطۂ ثانیہ در عروج معرض از نقطۂ اولیٰ ست
و این نقطۂ اخیر مقبل و متوجہ ہمان نقطۂ اولیٰ ست شتان ما بین المعرض و المقبل چہ نقطۂ
ثانیہ میل بظہورات نقطۂ اولیٰ دارد و نقطۂ اخیر پشت بظہورات نمودہ ذات ظاہر را خواہان ست
فاین ہو من ذاک ۔ ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ و ہیئ لنا من امرنا رشدا و السلام علی من اتبع الہدیٰ

مکتوب (۹۲) نود و دوم

بسیادت مآب میر محمد نعمان صدور یافتہ در بیان آنکہ ولایت عبارت از قرب الٰہی ست و خوارق و
کرامات شرط آن نیست و در بیان حکم سجدۂ تحیۃ مر سلاطین را و ما یناسب ذلک الحمد للہ
و سلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ سیادت مآب اخوی اعزی میر محمد نعمان خوش وقت باشند
و بدانند کہ ظہور خوارق و کرامات شرط ولایت نیست و چنانچہ علما مکلف بحصول خوارق و کرامات
نیستند اولیا نیز بظہور خوارق مکلف نیند چہ ولایت عبارت از قرب الٰہی ست جل سلطانہ
کہ بعد از نسیان ماسوی باولیاء خود کرامت میفرماید شخصے را این قرب عطا فرمایند و از احوال

مغیبات محدثات بیچ اطلاع ندہند و شخصے دیگر باشد کہ او را ہم این قرب دہند و ہم اطلاع
بر مغیبات بخشند و شخصے ثالث را از قرب ہیچ ندہند و اطلاع بر مغیبات بخشند شخص
ثالث از اہل استدراج ست و صفائے نفس او را بکشف مغیبات مبتلا ساختہ است و در ضلالت
انداختہ کریمہ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ
الشَّيْطَانُ فَأَنْسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ أُولَٰئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ
الْخَاسِرُونَ نشانِ حالِ شان ست و شخصِ اول و شخصِ ثانی کہ بدولتِ قُرب مشرف اند از اولیاء
اللہ اند کشفِ مغیبات نہ در ولایتِ شان مے افزاید و عدمِ کشفِ اینہا نہ در ولایتِ شان نقصان
مے آرد تفاوتِ آنہا باعتبار درجاتِ قرب ست بس است کہ صاحبِ عدمِ کشفِ صورِ غیبی از صاحبِ
کشفِ آن صور افضل بود و بیش قدم باشد بواسطۂ مزیتِ قربے کہ او را حاصل شدہ است صاحبِ
عوارف کہ شیخ الشیوخ ست و مقبول جمیعِ طوائف در کتابِ عوارفِ خود تصریح باین معنی فرمودہ
است اگر کسے این سخن را از من باور نکند بآن کتاب رجوع نماید آنجا مذکور ست بعد از ذکرِ کرامات
و خوارقِ کہ این ہمہ کرامات و خوارقِ مواہبِ حق اند جل سلطانہ گاہ ہست کہ قومے را بآن
مکاشف سازند و این دولت را بدہند و گاہ ہست کہ در مرتبۂ فوقِ آن قوم باشد شخصے ازین
طائفہ کہ او را ہیچ ازین کرامات و خوارق ندہند زیرا کہ این ہمہ کرامات از برائے تقویتِ یقین عطا
میفرمایند و کسے را کہ صرف یقین دادہ شدہ است او را بآن کرامات حاجت نبود و این ہمہ کرامات
دُون ذکرِ ذات ست و دُون تجوہرِ قلب ست بذکر کہ بالاذکر یافتہ است انتہی و امام این
طائفہ خواجہ عبد اللہ انصاری کہ ملقب بشیخ الاسلام ست در کتابِ منازل السائرین فرمودہ
است کہ فراست بر دو نوع ست فراستِ اہلِ معرفت ست و فراستِ اہلِ جوع و اہلِ ریاضت ست
فراستِ اہلِ معرفت متعلق بشناختنِ استعدادِ طلاب ست و شناختنِ اولیائے حق ست سبحانہ
کہ بحضرتِ جمع واصل گشتہ اند و فراستِ اہلِ ریاضت و ارباب جوع مخصوص بکشفِ صور و احوالِ

مغیبات ست که بمخلوقات تعلق دارند و چون اکثر از خلائق اهل انقطاع اند از جناب قدس حق جل و علا و اشتغال بدنیا دارند دلهای ایشان مائل بکشف صور ست و با خبار از مغیبات مخلوقات ست این معنی نزد ایشان عظیم ست و گمان میبرند که اینها اهل الله اند و خواص اویند سبحانه و اعراض مینمایند از کشف اهل حقیقت و متهم میسازند اهل حقیقت را در آنچه از حضرت حق سبحانه اخبار مینمایند و میگویند که اینها اگر از اهل حق میبودند چنانچه گمان میبرند هر آینه این جماعه خبر میدادند از احوال غیبی ما و از احوال غیبی سایر مخلوقات و چون ایشانرا قدرت بر کشف احوال ما نیست چگونه قدرت خواهد بود بر کشف امور یکه اعلی ست از احوال مخلوقات و تکذیب مینمایند فراست اهل معرفت را که بذات و صفات و افعال و اجی جل سلطانه تعلق دارد و باین قیاس فاسد خود محروم ماندند این جماعه از علوم و معارف صحیحه این بزرگواران و ندانستند که حضرت حق سبحانه و تعالی حمایت این بزرگواران فرموده است از ملاحظه خلق و مخصوص گردانیده است ایشان را بجناب قدس خود جل و علا و مشغول ساخته است ایشانرا از ماسوای خود از جهت حمایت ایشان و غیرتی که بر ایشان دارد و اگر ایشان با حوال خلق متعرض میشدند صلاحیت حضور جناب قدس در ایشان نمیماند انتهی کلامه و امثال این سخنان دیگر هم فرموده است و من از حضرت خواجه خود قدس سره شنیده ام که میفرمودند که شیخ محی الدین ابن العربی نوشته است که بعضے اولیاء کرام که کرامات و خوارق از ایشان بسیار بظهور آمده است در آخر نفس از ظهور این کرامات نادم بودند و تمنی میکردند که کاش این همه خوارق از ما بظهور نمی آمد و اگر تفاضل باعتبار کثرت ظهور خارق بودی ندامت بر آن ظهور معنی نداشتی **سوال** چون ظهور خارق در ولایت شرط نبود ولی از غیر ولی چگونه متمیز شود و محق از مبطل چه نوع جدا گردد **جواب** گو متمیز نشود و گو محق و مبطل ممتزج بود اختلاط حق با باطل لازم این نشاء دنیوی ست علم بولایت ولی هیچ در کار نیست بسیارے از

---

۵۱ یعنی از شر ایشان

۵۲ مضاف بفعول

۵۳ یعنی تا

۵۴ یعنی تا

۵۵ یعنی برین تقدیر ولی از غیر ولی متمیز نشود و شخص حق کاذب از صادق معلوم نشود و این لازم آید

۵۶ یعنی لازم نیست

اَولیاء اللہ اند کہ بولایتِ خود اِطّلاع ندارند فکیف دیگرے را اِطّلاع بر ولایتِ شان لازم بود
در نبی از خوارق چارہ نبود تا نبی از غیر نبی متمیز شود کہ علم بہ نبوّتِ نبی واجب ست و ولی چون
بشریعتِ نبیِ خود دعوت مینماید معجزۂ نبی اورا کافی ست اگر ولی بماورائے شریعتِ نبیِ خود دعوت
مینمود از خارق چارہ نبود و چون دعوتِ او مخصوص بشریعتِ نبی ست خارق ہیچ در کار نیست
علما دعوت بظاہرِ شریعت مینمایند و اَولیا ہم دعوت بظاہرِ شریعت مینمایند و ہم دعوت
بباطنِ شریعت میفرمایند اوّل مُریدان و طالبانِ حق را بتوبہ و انابت دلالت مینمایند و بایتیانِ
اَحکامِ شرعیہ ترغیب میفرمایند و ثانیاً بذکرِ حق جلّ سُلطانہٗ راہ مینمایند و تاکید میفرمایند کہ جمیعِ
اَوقاتِ خود را مستغرقِ ذکرِ الٰہی جلّ سُلطانہٗ دارد بحدّیکہ این ذکر استیلا فرماید و غیرِ مذکور
ہیچ چیز را در دل نگذارد تا آنکہ نسیانے از جمیعِ ماسوی مذکور حاصل گردد کہ اگر بتکلّف یاد اشیا
نماید بیادش نیاید یقین ست کہ وَلی را از برائے این دعوت کہ بظاہرِ شریعت و بباطنِ شریعت
متعلّق ست خارق چہ در کار ست پیری و مُریدی عبارت ست ازین دعوت کہ بخارق کار
ندارد و بکرامت او را مساس نیست با آنکہ گوئیم کہ مُرید رشید و طالبِ مستعد ہر ساعت در سلوکِ
طریقِ خوارق و کراماتِ پیر احساس مینماید و در معاملۂ غیبی ہر زمان از وے مدد میخواہد و میبیند
و ظہورِ خوارق نسبت بدیگران در کار نیست اما نسبت بمُریدان کرامات در کرامات و خوارق در
خوارق ست چگونہ مُرید احساسِ خوارقِ پیر نکند کہ پیر دلِ مردہ مُرید را زندہ گردانیدہ است
و بمُشاہدہ و مُکاشفہ رسانیدہ نزدِ عوام اِحیائے جسدی عظیم الشان ست و نزدِ خواص اِحیائے
قلبی و روحی بُرہانِ رفیع الشان ست خواجہ محمد پارسا قدّس سرّہٗ در رسالۂ قدسیہ میفرماید کہ
اِحیائے جسدی پیشِ اکثرِ مردم چون اعتبار داشت اہل اللہ ازان اِحیا اِعراض نمودہ باِحیائے
روحی پرداختہ اند و متوجّہِ اِحیائے دلِ مُردۂ طالب گشتہ اند و الحق کہ اِحیائے جسدی نسبت
باِحیائے قلبی کالمطروح فی الطریق ست و نظر باین داخلِ عبث چہ این اِحیا سبب حیات

(۱) در رنگ چیزے کہ انداختہ شدہ است در راہ ۱۲ (۲) لغو و بے فایدہ ۱۲ (۳) جسدی ۱۲

(۱) زہوی نقشبندی

چند روزه است و آن احیا وسیلهٔ حیات دائمی ست بلکه گوئیم که فی الحقیقت وجود اہل اللہ کرامتے ست از کرامات و دعوت ایشان مر خلق را بحق جل سلطانہ رحمتے ست از رحمتہائے حق جل سلطانہ و احیائے قلوب اموات آیتیست از آیتہائے عظمے ایشان امان اہل ارض اند و غنیمت روزگارند بہم یمطرون و بہم یرزقون در شان شان ست کلام شان دوا ست و نظر شان شفا ہم جلساء اللہ وہم قوم لا یشقی جلیسہم ولا یخیب انیسہم علامتے کہ محق این طائفہ از مبطل اینہا جدا شود آنست اگر شخصے باشد کہ استقامت بر شریعت داشتہ باشد و در مجلس او دل را بحضرت حق سبحانہ و تعالی میلے و توجہے پیدا میگردد و بروے از ماسوی مفہوم میشود آن شخص محق ست و در عداد اولیا ست علی تفاوت الدرجات این ہم نظر بارباب مناسبت ست بے مناسبت محض محروم مطلق ست

ہر کہ او روے بہ بہبود نداشت ✦ دیدن روے نبی سود نداشت ✦ و در مکتوب شریف شیمہ از حسن نشاۂ خدا طلبی سلطان عہد اندراج یافتہ بود و رمزے از عدالت و التزام احکام شرعیہ رفتہ بود مطالعہ آن فرحت فراوان حاصل گردانید و ذوقے پیدا گشت حضرت حق سبحانہ و تعالی چنانچہ عالم را بنور عدل و عدالت بادشاہ وقت منور ساختہ ست شریعت و ملت محمدیہ را نیز بحسن اہتمام ایشان نصرت و عزت بخشد محبت آثار ابحکم الشرع تحت السیف رواج شریعت غرا مربوط بحسن اہتمام سلاطین عظام ست این معنی چندگاہ ست کہ ضعف پیدا کردہ ست ناچار اسلام ضعیف گشتہ کفار ہند بے تحاشی ہدم مساجد مینمایند و در انجا تعمیر معبدہائے خود میسازند در تانیسر درون حوض کرکہیت مسجدے بود و مقبرہ عزیزے آنرا ہدم کردہ بجائے آن دیہرہ کلان راست ساختہ اند و نیز کفار بر ملا مراسم کفر بجا مے آرند و مسلمانان در اجرائے اکثر احکام اسلام عاجز اند روز انیکا دسی ہنود کہ ترک اکل و شرب مینمایند اہتمام دارند کہ دران روز در بلاد اسلام ہیچ مسلمانے در بازار نان نپزد و نفروشد و طعام نپزند و نفروشند و در ماہ

---

۵۲ دلیری و بے باکی ۱۲ ۵۹ معبد قوم سکھ کہ پیروان نانک اند کہ بانی مذہب ایشانست ۱۲ المصححہ سلمہ اللہ تعالے

مبارک رمضان بر ملانان و طعام میپزند و میفروشند و هیچکس از زبونی اسلام منع آن نمیتواند نمود افسوس صد هزار افسوس بادشاه وقت از ماست و ما فقیران باین زبونی و خرابی باکرام و اعزاز این صاحب دولتان اسلام رونق داشت و علما و صوفیه معزز و محترم بودند بتقویت اینها در ترویج شریعت میکوشیدند شنیده ام که روزے صاحبقران امیر تیمور گورگان علیه الرحمة بکوچه بخارا میگذشت اتفاقا درویشان خانقاه حضرت خواجه نقشبند قدس سره دران کوچه گلیمهاے خانقاه خواجه راے افشاندند و از گرد پاک میکردند امیر از حسن نشاء مسلمانی که داشت دران کوچه توقف فرمود تا گردهاے خانقاه را عبیر و صندل خود ساخته ببرکات و فیوض درویشان مشرف گردد دیگر باین تواضع و فروتنی که باهل الله نموده بود بحسن خاتمه مشرف گشت منقول است که حضرت خواجه نقشبند قدس سره بعد از وفات امیر میفرمودند تیمور مرد و ایمان برد میدانید که در خطبه روز جمعه نام سلاطین را که در زینه پایان فرود آمده میخوانند وجهش چیست این تواضعیست که سلاطین عظام نسبت بآن سرور و خلفاء راشدین او علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات نموده اند و جائز نداشته اند که اسامی ایشان با اسامی اکابر دین در یک درجه مذکور شود شکر الله تعالے سعیهم

تذییل اے برادر سجده که عبارت از جبین بر زمین نهادن ست متضمن نهایت تذلل و انکسار ست و مشتمل بر کمال تواضع و فروتنی ست لهذا این قسم تواضع را مخصوص بعبادت واجب الوجود جل سلطانه داشته اند و غیر او را سبحانه تجویز ننموده اند منقول ست که حضرت پیغمبر علیه و علی اله الصلوة والسلام روزے براهے میرفتند اعرابی آمده معجزه طلبید تا ایمان آرد آن سرور فرموده علیه و علی اله الصلوة والسلام آن درخت را بگو که پیغمبر ترا میطلبد آن درخت از جاے خود جنبیده متوجه خدمت آن حضرت گشت علیه و علی اله الصلوة والسلام آن اعرابی چون این حال را مشاهده نمود اسلام آورد بعد ازان گفت یا رسول الله اگر فرمائی ترا سجده کنم فرمود غیر خدا را جل شانه سجده جائز نیست غیر حق را جل سلطانه اگر سجده تجویز مینمودم میگفتم که زن شوهر خود را سجده کند

بعضے از فقہا ہر چند سجدۂ تحیت بسلاطین تجویز نمودہ اند اما لائق حال سلاطین عظام نست
که درین امر بحضرت حق سبحانہ وتعالی تواضع نمایند واین نہایت تذلل وانکسار را بغیر او
تعالی تجویز نکنند چہ حضرت حق سبحانہ وتعالی عالمی را مسخر ایشان گردانیدہ ست ومحتاج
ایشان ساختہ شکر این نعمت عظمے بجا آوردہ تواضع چنین را کہ منبئ از کمال عجز وانکسار ست
بجناب قدس او تعالی مسلم دارند ودرین امر با او شرکت نجویند ہر چند جمعے تجویز این معنی نمایند
اما حسن تواضع ایشان باید کہ تجویز این معنی نکند ھل جزاء الاحسان الا الاحسان چون
بادشاہ وقت از اقصائے ممالک خود مراجعت فرمودہ بدار الخلافہ آمدہ ست تحمل کرد این فقیر
بمشیت حق سبحانہ درین نزدیکی بدار الخلافہ خود را رساند والباقی عند الثلاثی
والسلام علی من اتبع الھدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات العلی

مکتوب (۹۳) نود وسیوم

بخواجہ ہاشم بدخشی کشمی صدور یافتہ در بیان آنکہ ہر کدام از لطائف عالم خلق وعالم امر ہم ظاہر
دارد وہم باطن دارد ولحوق این باطن باسم قیوم عارف ست ودر بیان آنکہ عارف در وقت
نزول بکلیت ظاہر وباطن متوجہ دعوت وعبادت ست + عالم خلق وعالم امر عارف تام
المعرفہ ہر چند ہر دو داخل ظاہر وصورت اند نسبت باسم قیوم کہ وجہ خاص او ست کہ فی الحقیقت
باطن وحقیقت آن عارف ست چنانچہ تحقیق آن در مکتوبے تحریر یافتہ ست اما چون این ظاہر
وصورت را بحدت نظر کہ بمحض فضل خداوندی جل سلطانہ موہبت گشتہ ست ملاحظہ مینمایم
اینجا نیز ظاہر وباطن پیدا میگردد وصورت وحقیقت ہویدا میشود نہ آنکہ عالم خلق را بتمام ظاہر
یابیم وعالم امر را باطن چنانچہ جمعے گمان بردہ اند بلکہ در ہر لطیفہ از لطائف عالم خلق وعالم امر
ہم صورت ست وہم حقیقت عنصر خاک ہم ظاہر دارد وہم باطن وہمچنین اخفا را ہم ظاہر ست و

هم باطن و این باطن که بعالم خلق و عالم امر تعلق دارد روز بروز بتوسل اعمال صالحه بلکه بمحض محبت خداوندی جل سلطانه کم کم بآن باطن که باسم قیوم مربوط ست ملحق میگردد تا بحدیکه ازین باطن هیچ اثرے نمیماند و بجز ظاهر صرف هرچه بود مختفی میگردد و الحاق این باطن باسم قیوم نه باین معنی ست که این باطن دران اسم حال میگردد و یا بآن اسم اتحاد پیدا میکند که آن الحاد ست سبحان من لا یتغیر بذاته ولا بصفاته ولا فی اسمائه بحدوث الاکوان بلکه این باطن را بآن اسم نسبتے پیدا میشود مجهول الکیفیة که موهم حلول و اتحاد میگردد فی الحقیقت نه حلول ست و نه اتحاد که مستلزم قلب حقیقت امکان ست بحقیقت وجوب تعالت و تقدست که محال عقلی ست و در شریعت زندقه ست و آن ظاهر صرف که باقی میماند هرچند از عالم شهادت ست که مشهود و مرئی ست اما منصبغ برنگ باطن ست اگرچه باطن از حیطهٔ شهود و ادراک برآمده است و ملحق بغیب گشته و رنگ هیچونی پیدا کرده زیرا که چون تا رنگ هیچونی پیدا نکند و از حیطهٔ ادراک چون بیرون نرود و رخت از شهادت بغیب نکشد از هیچون حقیقی نصیبے نیابد و از غیب الغیب مطلع نگردد باید دانست که این ظاهر باقی مانده را تمام رو بخلق ست و طاعات و عبادات شرعیه باو مربوط ست و معاملهٔ دعوت و تکمیل نیز باو منوط و باطن این عارف صاحب تکمیل خواه تعلق بمراتب امکان دارد و خواه متعلق بمقامات وجوب بود نیز متوجه ظاهر ست و بهرچه ظاهر رو دارد در روے او نیز همان سوے ست از جهت تکمیل و تربیت و تتمیم عبادت چه این دار دار عمل ست و این موطن موطن دعوت ست حقیقت شهود و مشاهده در آخرت ست و معاملهٔ کشف و معاینه در پیش ست عبادت معبود جل سلطانه درین موطن به از استغراق در معبود ست تعالی و انتظار مطلوب اینجا که ناشی از محبت ست به از استهلاک در مطلوب ارباب سکر این را باور دارند یانه و این توجه ظاهر و باطن که عارف صاحب تکمیل را بجانب خلق پیدا شده است تا زمان بلوغ اجل ست که منتهائے مقام دعوت ست و چون اجل رسید

برخیر موت برآمده قدم در کوئے وصالِ محبوب خواہد نہاد و بدولتِ وصل و اتصال بے مزاحمتِ اغیار مشرف خواہد گشت ؎ هَنِيْئًا لِاَرْبَابِ النَّعِيْمِ نَعِيْمُهَا ۔ وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِيْنِ مَا يَتَجَرَّعُ ۔ رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ وَالْبَرَكَةُ عَلٰى خَيْرِ خَلْقِ اللّٰهِ وَعَلٰى اِخْوَانِهٖ الْكِرَامِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهِ الْعِظَامِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيَامِ

مکتوب (۹۴) نود و چہارم

بمولانا عبد القادر انبالی صدور یافتہ در بیانِ حقیقتِ فنا و بقا و جدا شدنِ عدم از صورت و حقیقتِ عارف و نسبتِ مجاورت بہم رسانیدن بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ حقائقِ ممکنات بعلمِ این فقیر چنانچہ در بعضِ مکاتیب نوشتہ است عبارت از عدمات ست کہ منشاءِ ہر شر و نقص ست باعکوسِ صورِ علمیہ اسما و صفاتِ الٰہی جَلَّ شَانُهٗ کہ دران عدمات ظہور یافتہ اند غایۃ ما فی الباب آن عدمات در رنگِ ہیولیٰ اند و آن عکوس در رنگِ صورت کہ در ہیولیٰ حال گشتہ است تشخص و تمیزِ عدمات بآن عکوسِ ظاہرہ است و قیامِ آن عکوس بآن عدماتِ متمیزہ و این قیام در رنگِ قیامِ عرض بجوہر نیست بلکہ در رنگِ قیامِ صورت ست کہ بہ ہیولیٰ گفتہ اند و تشخصِ ہیولیٰ را بالصورت دانستہ اند و چون بتوفیق اللہ تعالیٰ سُبْحَانَهٗ سالک متوجہ جنابِ قدسِ خداوندی جَلَّ شَانُهٗ بذکر و مراقبہ میگردد و ساعۃً فساعۃً از ماسوائے اعراض مینماید آن عکوسِ صورِ علمیہ اسما و صفاتِ واجبی جَلَّ سُلْطَانُهٗ در ہر آن قوت و غلبہ پیدا میکنند و بر قرینِ خود کہ عدمات ست استیلا و تسلط میابد اَلَآ اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغَالِبُوْنَ معاملہ تا بجائے میرسد کہ عدمات کہ بمثابہ اصل و ہیولیٰ بودہ است مر عکوس را رو بہ استتار مے آرند بلکہ تمام از نظرِ سالک مختفی میگردند و غیر از عکوس با اصول و اصولِ اصول خود در نظرِ او نمے ماند بلکہ عکوس

۵ قرین بمعنے مصاحب و ہمنشین ۱۲

که مرایائے اصول خواند نیز از نظر مختفی میگردند چه مرایا را از اختفا چاره نبود این مقام مقام فناست
و بس بلند ست و اگر این سالکِ فانی را بقا بخشند و بعالم باز گردانند عدم خود را در رنگِ پوست
تنگ که وقایهٔ بدن ست خواهد یافت و نزدیک ست که از غایت بے مناسبتی که بعدم پیدا
کرده است تعبیر ازان به پیراهنِ شعر نماید و از خود مُباین یابد اما فی الحقیقة درین موطن عدم
از وے مُباین نشده است و داخلِ مظانِ انائے اوست بالجمله عدم درین مقام جزوِ مغلوب و
مستورِ اوست و از اصالتیکه داشت فرود آمده است و تابع بلکه قائم بآن عکوس که باو قیام
داشته انگشته است و این فقیر سالها درین مقام بوده است و عدمِ خود را در رنگِ پیراهنِ شعر
از خود جدا ے یافته و بعد اللتیا و التی چون عنایاتِ بیغایاتِ خداوندی جل سلطانه شاملِ
حالِ او گشت دید که آن جزوِ مغلوب ازین ترکیبِ انحلال یافته مفارقت گزید و تشخیصے که بحصولِ
آن عکوس پیدا کرده بود مفقود ساخت و بعدمِ مطلق گویا ملحق گشت در رنگِ آنکه صورتے
را بر کالبدِ راست سازند و قیامِ آن بآن کالبد دهند و چون صورت درست شود و ثبات و رسوخ
پیدا کند آن کالبد را شکنند و قیامِ او را از کالبد دور ساخته بخود قائم دارند و در ما نحن فیه نیز
این عکوس که قیام باو داشتند دریافت که قیام بخود بلکه باصولِ خود پیدا کردند این دم اطلاقِ
لفظِ انا جز بر عکوس و بر اصولِ آن عکوس ماند و جزوِ عدمی گویا باو مساس نداشت و دریافت
که حقیقتِ فنا درین موطن صورتِ بست فنائے سابق گویا صورتِ این فنا بوده است و ازین
مقام چون ببقا آورند و بعالم باز گردانیدند آن عدم را که نسبتِ جزئیت داشت و اصالت و
غلبه مرا و را بود باز گردانیده مجاور و قرینِ او ساختند و از حقیقت و صورتِ او مُباین گردانیده
از اطلاقِ لفظِ انا بیرون کردند و از برائے حکم و مصالح آن را باز در رنگِ پیراهنِ شعر پوشانیدند
و درین حالت اگرچه عدم را باز آوردند اما قیامِ آن عکوس را بآن وابسته نساختند بلکه عدم را
بآن عکوس قیام بخشیدند چنانچه در بقائے سابق گذشت هرگاه در آن بقا این نسبت باشد

اینجا که حقیقتِ بقاست این نسبت بروجه اتم خواهد بود وغایةُ ما فی الباب جامه را بعد از لباس
برصاحبِ جامه تاثیر ست چه اگر جامه گرم ست لابس بگرمی متاثر میگردد واگر سرد ست بسردی
متاثر میگردد وهمچنین این عدم مانندِ جامه را در خود تاثیرے یافت واثرِ او را در تمامِ بدن ساری
دید امّا میداند که این تاثیر وسرایت بیرونی ست نه درونی عرضی ست نه ذاتی از مجاور خارج آمده
است نه از مجانس داخل اگر شر ونقص ست که ازان عدم ناشی گشته هم عرضی ست وخارجی نه
ذاتی واصلی صاحبِ این مقام هرچند با سایرِ مردم در بشریت مشارکت دارد ودر صدورِ صفاتِ
بشریت با دیگران مساهم اما از وے واز ابنائے جنس وے ظهورِ صفاتِ بشریت عرضی ست
که از مجاور آمده است ودیگران را ذاتی واصلی شتان ما بینهما عوام مشارکتِ صوری را ملاحظه
نموده خواص بلکه اخصِّ خواص را در رنگِ خود ها تصوّر کرده در مقامِ انکار واعتراض مے آیند و
محروم میمانند کریمه فقالوا ابشر یهدوننا فکفروا وکریمه وقالوا مال هذا الرسول یاکل
الطعام ویمشی فی الاسواق نشانِ حالِ شان ست بعنایة الله سبحانه هرچه از صفاتِ
بشریت در خود مے بیند مے یابد که حالِ آن صفات آن عدمِ مجاور ست که در کلیت دیده
است وسرایت کرده است وخود را بتمام وکمال ازان صفاتِ پاک ومبرّا میابد وشمه ازان در
خود احساس نمیکند لله سبحانه الحمد والمنة علی ذلک این صفات که بسببِ مجاور ظاهر میشود
در رنگِ آنست که شخصیکه لابس لباسِ سرخ ست بسرخیِ لباسِ مجاور سرخ مینماید ابلهان چون
تمیز ندارند سرخیِ مجاور شخصے را سرخیِ آن شخص دانسته حکمهائے خلافِ واقع منتسب میسازند

ہر کس افسانه بخواند افسانه است — وآنکه دیدش نقد خود مردانه است
آب نیل ست وبقبطی خون نمود — قوم موسے را نه خون بود آب بود

ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا وهب لنا من لدنک رحمة انک انت
الوهاب ط والسلام علی من اتبع الهدی ط

مکتوب (۹۵) نود و پنجم

بمقصود علی تبریزی در سؤالِ او از کفرِ حقیقی و اسلامِ حقیقی صدور یافت بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفۂ شریفہ رسید استفسارِ بعضے از سخنانِ صوفیہ رفتہ بود مخدوما وقت و مکان ہر چند تقاضائے گفت و نوشت نمیکند اما سوال را از جواب چارہ نبود بضرورت چند کلمہ نوشتہ آمد مجمل کلام در حلِ جمیعِ آن مسالہا آنست کہ در شریعت چنانچہ کفر و اسلام ست در طریقت نیز کفر و اسلام ثابت ست و چنانچہ در شریعت کفر شرارت و نقص ست و اسلام کمال ست در طریقت نیز کفرِ طریقت نقص ست و اسلامِ طریقت کمال کفرِ طریقت عبارت از مقامِ جمع ست کہ محلِ استتار ست و تمیزِ حق از باطل درین موطن مفقود ست چہ مشہودِ سالک درین موطن در مرایائے جمیلہ و رذیلہ جمالِ وحدتِ محبوب ست پس خیر و شر و کمال و نقص را جز مظاہر و ظلالِ آن وحدت نمیابد بلاجرم نظرِ انکار کہ ناشی از تمیز ست در حق او معدوم ست ناچار بہمہ در مقامِ صلح ست و ہمہ را بر صراطِ مستقیم میابد و باین کریمہ ترنم مینماید مَا مِنْ دَآبَّةٍ اِلَّا ھُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِیَتِھَا اِنَّ رَبِّیْ عَلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ و گاہے مظہر را عینِ ظاہر دانستہ خلق را عینِ حق مے انگارد و مربوب را عینِ رب میداند این ہمہ گلہا ست کہ از مرتبۂ جمع مے شگفد منصور درین مقام گوید ؎ کفرتُ بدینِ اللہِ والکفرُ واجبٌ لدیَّ وعندَ المسلمینَ قبیحٌ + این کفرِ طریقت بکفرِ شریعت مناسبتِ تمام دارد ہر چند کافرِ شریعت مردود ست و مستحقِ عذاب و کافرِ طریقت مقبول ست و مستوجبِ درجات چہ این کفر و استتار از غلبۂ محبتِ محبوبِ حقیقی ناشی شدہ است و غیرِ محبوب ہمہ را فراموش کردہ است پس مقبول بود و آن کفر از استیلائے جہل و تمرد پیدا گشتہ ناچار مردود باشد و اسلامِ طریقت عبارت از مقامِ فرق ست بعد الجمع کہ موطنِ تمیز ست و حق از باطل و خیر از شر اینجا متمیز ست

کفر طریقت و اسلام طریقت و مقام فرق

این اسلام طریقت را با اسلام شریعت مناسبت تمام ست بلکه چون اسلام شریعت بکمال میرسد نسبت اتحاد باین اسلام پیدا میکند بلکه هر دو اسلام اسلام شریعتیاند فرق درمیان اینها بظاهر شریعت و باطن شریعت ست و بصورت شریعت و حقیقت شریعت مرتبه کفر طریقت از اسلام صورت شریعت بلند ترست هر چند نسبت با اسلام حقیقت شریعت پست و ادون ست

ست آسمان نسبت بعرش آمد فرود ✦ ورنه بس عالی ست پیش خاک تود ✦ و از مشایخ قدس الله تعالی اسرارهم هر که بشطحیات تکلم نموده است و سخنان مخالف ظاهر شریعت گفته همه در مقام کفر طریقت بوده است که موطن سکر و بی تمیزی ست بزرگانیکه بدولت اسلام حقیقت مشرف گشته اند از امثال این سخنان پاک و مبرا اند و بظاهر و باطن اقتدا بانبیا دارند و متابع ایشانند علیهم الصلوات والتسلیمات پس شخصیکه تکلم بشطحیات نماید و باهمه در مقام صلح باشد و همه را بر صراط مستقیم انگارد و درمیان حق و خلق اثبات تمیز نکند و بوجود اثنینیت قائل نبود اگر آن شخص بمقام جمع رسیده است و بکفر طریقت متحقق گشته است و نسیان ماسوی فرموده مقبول ست و سخنان او ناشی از سکر اند و از ظاهر مصروف و اگر آن شخص بحصول این حال و بی وصول بدرجه اولی از کمال باین سخنان متکلم ست و همه را بر حق و بر صراط مستقیم میداند و تمیز باطل از حق نمی نماید از زنادقه و ملاحده ست که مقصودش ابطال شریعت ست و مطلوبش رفع دعوت انبیا که رحمت عالمیانند علیهم الصلوات والتحیات پس این کلمات خلافیه هم از محق صادر میشوند و هم از مبطل محق را آب حیات اند و مبطل را سم قاتل در رنگ ماء نیل که بنی اسرائیل را آب خوشگوار بوده و قبطی را خون ناگوار این مقام مزلة الاقدام ست جم غفیر از اهل اسلام به تقلید سخنان اکابر از ارباب سکر از صراط مستقیم منحرف گشته پس کوههای ضلالت و خسارت افتاده اند و دین خود را برباد داده اند ندانسته اند که قبول این سخنان مشروط بشرائط ست که در ارباب سکر موجود اند و در ایشان مفقود معظم

این شرائط نسیان ماسوی حق ست سبحانہ کہ دلیز آن قبول ست و مصداق امتیاز محق از مبطل استقامت بر شریعت ست و عدم استقامت بر شریعت آنکہ محق ست با وجود سکر و بے تمیزی سر موے از ارتکاب خلاف شریعت نخواہد نمود منصور با وجود قول انا الحق در ہر شب در زندان باز نجیر گران پانصد رکعت نماز نافلہ ادا میکرد و طعامیکہ از دست ظلمہ بآن میرسید اگرچہ از وجہ حلال بودہ نمیخوردہ و آنکہ مبطل ست اتیان احکام شرعیہ بروے چون کوہ قاف گران ست کریمہ کبر علی المشرکین ما تدعوھم الیہ نشان حال شان ربنا اتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا ط والسلام علی من اتبع الھدی ط

مکتوب (۹۶) نود و ششم

بخواجہ ابو الحسن بہا بدخشی الکشمی صدور یافتہ در حل آنکہ پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی الہ واصحابہ وسلم در مرض موت طلب قرطاس فرمودند تا چیزے نویسند و حضرت فاروق با جمعے از صحابہ منع آن نمودند بچندین وجہ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی **سوال** حضرت رسالت خاتمیت علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ در مرض موت قرطاس طلبیدند و فرمودند ایتونی بقرطاس اکتب لکم کتابا لن تضلوا بعدی و حضرت فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ با جمعے دیگر از اصحاب کرام رضی اللہ تعالیٰ عنہم منع اتیان قرطاس نمودند و حضرت فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ گفت حسبنا کتاب اللہ و گفت اھجر استفھموہ و حضرت رسالت علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ ہر چہ میفرمودند از روے وحی میفرمودند کما قال اللہ تعالیٰ وما ینطق عن الھوی ان ھو الا وحی یوحی و منع ورد وحی کفرست کما قال اللہ تعالیٰ ومن لم یحکم بما انزل اللہ فاولئک ھم الکفرون **وایضا** تجویز ہجر و ہذیان بر پیغامبر مستلزم رفع اعتماد ست

از احکام شرعیهٔ او و آن کفر و الحاد و زندقه است حل این شبهه چیست بدان ارشدک
الله تعالی و هداک سواء الصراط این شبهه و امثال این شبهه را که جمعے بر حضرات خلفاء ثلثه
رضی الله تعالی عنهم و بر سائر صحابه کرام رضی الله تعالی عنهم ایراد مینمایند و باین تشکیکات
ردّ ایشان میخواهند اگر بر سر انصاف بیایند و شرف صحبت خیر البشر را علیه و علی آله الصلوٰة
والسلام قبول نمایند و بدانند که نفوس ایشان در صحبت خیر البشر علیه و علی آله الصلوٰة والسلام
از هوا و هوس مزکّی شده بودند و سینهائے شان از عداوت و کینه پاک گشته و دانند که ایشانند
اکابر دین و کبرائے اسلام که بذل نموده اند طاقتهائے خود را در اعلائے کلمهٔ اسلام و در نصرت
سید انام و انفاق فرموده اند اموال خود را در اعلائے کلمهٔ اسلام از برائے تائید دین متین در
لیل و نهار و در سر و جهار و گذاشته اند عشائر و قبائل خود را و اولاد و ازواج خود را و اوطان و
مساکن خود را و عیون و زروع خود را و اشجار و انهار خود را از جهت محبت رسول علیه و علیهم
الصلوٰت والتسلیمات و ایثار نموده اند نفس رسول الله را بر محبت نفوس خویش و اختیار کرده اند
محبت رسول را بر محبت خویش و بر محبت ذریات و اموال خویش و ایشانند مشاهدان وحی و
ملک و بینندهائے معجزات و خوارق تا آنکه غیب ایشان شهادت گشته است و علم شان
عین شده و هم الذین اثنی الله تعالی علیهم فی القرآن المجید ۔ رضی الله عنهم و رضوا عنه
۔ ذلک مثلهم فی التورٰة و مثلهم فی الانجیل ۔ هر گاه جمیع اصحاب کرام درین کرامات شریک
باشند از اکابر صحابه که خلفاء راشدین باشند از بزرگیهائے ایشان چه وانماید همان فاروق است
که حضرت حق سبحانه و تعالی در شان او و رسول خود را فرموده یا ایها النبی حسبک الله و من
اتبعک من المؤمنین ابن عباس رضی الله تعالی عنهما فرموده است که سبب نزول این آیهٔ
کریمه اسلام حضرت فاروق ست رضی الله تعالی عنه بعد از حصول نظر انصاف و بعد از قبول
شرف صحبت خیر البشر علیه و علی آله الصلوات والتحیات و بعد از دانستن بزرگیها و علو

درجاتِ اصحابِ کرام علیہم الرضوان آن جماعہ اعتراض کنندگان و تشکیک پیدا آرندگان نزدیک ست کہ این شبہا را در رنگِ مغالطہائے و سفسطہائے زراندوذہ تصوّر نمایند واز درجۂ اعتبار ساقط کنند اگرچہ مادۂ غلط درین شبہا تشخیص نکنند و محلِ سفسطہ را تعیین ننمایند لا اقل مجملاً این قدر شاید دانند کہ موادِ این تشکیکات و حاصلِ این شبہات بے حاصل ست بلکہ مصادم بداہت و ضرورتِ اسلامیہ ست و مردود و مطرود بکتاب و سنت ست مع ذلک در جوابِ آن سوال و در تعیینِ موادِ غلطِ آن شبہہ چند مقدمہ بعونِ اللہ سبحانہ نوشتہ مے آید استماع نمایند حلِ این اشکال بروجہ کمال مبتنی بر چند مقدمہ است ہر چند ہر مقدمہ جوابیست علاحدہ **مقدمۂ اول** آنکہ جمیع منطوقات و معقولاتِ آنحضرت علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والتحیۃ بموجبِ وحی بودہ کریمہ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى مخصوص بنطقِ قرآنی ست کما قالہ اہل التفسیر و نیز اگر جمیع منطوقاتِ او علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام بموجبِ وحی بودے بر بعضے مقولاتِ او علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام از نزدِ حق جل شانہ اعتراض وارد نگشتے و عفو از ان گنجایش نداشتے قال اللہ تعالیٰ خطاباً لنبیہ علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام عفا اللہ عنک لم اذنت لہم۔ **مقدمۂ دویم** آنکہ در احکامِ اجتہادیہ و در اُمورِ عقلیہ بموجبِ کریمہ فاعتبروا یا اولی الابصار و کریمہ و شاورہم فی الامر اصحابِ کرام را بآن سرور علیہ و علیہم الصلوٰت والتسلیمات گنجایشِ گفتگو بودہ است و ردّ و بدل مجال داشتہ چہ امر باعتبار و امر بمشورہ بے حصولِ ردّ و بدل صورت ندارد و در قتل و فدیہ اُسارای بدر کہ اختلاف واقع شدہ بود و حضرتِ فاروق بقتل حکم کردہ بود و وحی موافق رائے فاروق آمد و بر اخذِ فدیہ وعید نازل گشت آن سرور فرمود علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام لو نزل العذاب لما نجا غیر عمر و سعد بن معاذ چہ سعد نیز اشارت بقتل آن اُسارای نمودہ بود **مقدمۂ سیوم** آنکہ سہو و نسیان بر پیغامبر جائز ست بلکہ واقع علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام در حدیث ذی الیدین آمدہ کہ

آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام در نمازِ فرض رباعی بر دو رکعت سلام دادند ذوالیدین
عرض کردہ اقصرت الصلوٰۃ ام نسیت یا رسول اللہ بعد از ثبوتِ صدقِ قولِ ذی الیدین
آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام بر خاستہ دو رکعتِ دیگر بآن منضم ساختند وسجدۂ
سہو کردند ہرگاہ سہو ونسیان در حالتِ صحت وفراغت بمقتضائے بشریت جائز باشد صدور
کلام بقصد وبے اختیار در مرضِ موت در وقتِ استیلائے وجع بمقتضائے بشریت ازان سرور
علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام چرا جائز نباشد واعتماد از احکام شرعیہ برائے چہ مرتفع
شود زیرا کہ حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ بوحیِ قطعی آن سرور را علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ و
السلام اطلاع بر سہو ونسیانِ او میفرمودہ وصواب را از خطا متمیز میساختہ چہ تقریر نبی بر
خطا مجوز نیست کہ مستلزم رفعِ اعتمادست از احکام شرعیہ او پس ثابت شد کہ موجبِ رفعِ
اعتماد نفسِ سہو ونسیان نیست بلکہ تقریر بر سہو ونسیان موجبِ رفعِ اعتمادست از احکامِ شرعیہ
او وآن تقریر مقرر ست کہ مجوز نیست **مقدمۂ رابع** آنکہ حضرتِ فاروق بلکہ خلفائے ثلثہ
رضی اللہ تعالیٰ عنہم مبشر بجنت اند بکتاب وسنت واحادیث بخصوص در بابِ بشارتِ جنت
ایشان از کثرتِ رواتِ ثقات تواں گفت کہ بحدِ شہرت بلکہ بحدِ تواترِ معنے رسیدہ باشد انکار
آن از جہل ست یا از عناد رواتِ احادیثِ صحاح وحسانِ اہلِ سنت اند کہ از اساتذۂ خود کہ
صحابہ وتابعین باشند اخذ نمودہ اند ورواتِ جمیعِ فرقِ مخالفہ را اگر جمع کنند معلوم نیست کہ بعشرِ
عشیرِ اہلِ سنت برسند کما لا یخفی علی المتتبع المنصف وکتبِ احادیثِ اہلِ سنت مشحون
بہ بشارتِ این اکابرست بہ بہشت واگر در کتبِ احادیثِ بعضے از فرقِ مخالفہ این بشارت را
روایت نکردہ باشند غم نیست کہ عدمِ روایتِ بشارت بر عدمِ بشارت دلالت ندارد واما ثبوتِ بشارت
این اکابر بہ بہشت در قرآنِ مجید بس ست بآیاتِ متکثرہ منہا قال اللہ تبارک وتعالیٰ والسابقون
الاولون من المہاجرین والانصار والذین اتبعوہم باحسان رضی اللہ عنہم ورضوا عنہ

والدیہ لکاتبہ اغفر اللہم اللہ ولوا سلمہ صححہ

وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ فِیْهَا اَبَدًا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِیْمُ وَقَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰی لَا یَسْتَوِیْ مِنْكُمْ مَّنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ اُولٰٓئِكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِیْنَ اَنْفَقُوْا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوْا وَكُلًّا وَّعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰی ہرگاہ جمیع صحابہ کہ پیش از فتح وبعد از فتح اِنفاق ومُقاتلہ کردہ اند مبشّر بہ بہشت باشند از اکابرِ صحابہ کہ در اِنفاق ومُقاتلہ ومُہاجرہ اَسبق اند چگوید وچہ تواند گفت واِعظمیّت دَرجاتِ ایشان را چگونہ درک نماید کہ چیست اہلِ تفسیر گفتہ اند کہ کریمہ لَا یَسْتَوِیْ در شانِ حضرتِ صدّیق رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ نازل گشتہ است کہ اَسبق سابقان ست در اِنفاق ومُقاتلہ وقَالَ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی لَقَدْ رَضِیَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِیْنَ اِذْ یُبَایِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ امامِ محیی السنۃ در معالم التنزیل از جابر نقل کردہ رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ کہ پیغامبر صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَلَّمَ فرمود کہ بدوزخ نرود یک کس از انہا کہ در تحتِ شجرہ بیعت کردہ اند واین را بیعت الرضوان گویند چہ حضرت حق سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی ازین قوم خشنود شد وشک نیست کہ تکفیرِ شخصے کہ مبشّر بہ بہشت باشد بکتاب وسنت کُفر ست واز اَقبحِ قبائح

مقدمہ خامس

آنکہ توقّفِ حضرتِ فاروق رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ در اِیمانِ قرطاس نہ از روئے رَدّ واِنکار بودہ عِیَاذًا بِاللّٰهِ سُبْحَانَهٗ مِنْ ذٰلِكَ این قسم سوء ادب از وُزرائے وندمائے پیغمبرے کہ بخُلقِ عظیم متّصف ست چگونہ باشد بلکہ از ادنائے صحابی کہ یکبار یا دو بار بشرفِ صحبتِ خیر البشر مُشرّف گشتہ است این معنی متوقّع نیست بلکہ از عوامِ امتِ او کہ بدولتِ اسلام مُستسعد گشتہ اند این قسم رَدّ واِنکار متوہّم نیست فکیف کسیکہ از اکابرِ وُزرا وندما باشد واز اَعاظمِ مُہاجرین واَنصار بود این معنی تخیّل نمودہ آید حضرت حق سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی وتَقَدَّسَ انصاف داد کہ با اکابرِ دین این قسم سُوءِ ظن پیدا نکنند ونا فہمیدہ بہر کلمہ وکلام مُؤاخذہ ننمایند بلکہ مقصدِ حضرتِ فاروق استفہام واستفسار بودہ چنانچہ گفتہ اِسْتَفْهِمُوْهُ یعنی اگر بجدّ واہتمام طلبِ قرطاس فرمایند آوردہ شود واگر درین باب جِدّ نداشتہ باشند درین وقتِ نازک تصدیعِ ایشان نباید داد چہ اگر بوحی وامرِ طلب

قرطاس نموده اند بتاکید و مبالغه طلب قرطاس خواهند کرد و آنچه مامورند خواهند نوشت که تبلیغ وحی بر نبی واجب ست واگر این طلب بامر ووحی نیست بلکه میخواهند که از روے اجتهاد و فکر چیزے نویسند وقت مساعدت آن نمیکند پایه اجتهاد بعد از ارتحال ایشان باقی ست مستنبطان امت ایشان از کتاب که اصل اصول دین ست احکام اجتهادیه را استنباط خواهند نمود و هرگاه در حضور ایشان که آوان نزول وحی بوده استنباط مستنبطان را گنجایش بوده بعد از ارتحال ایشان که زمان انقطاع وحی ست بطریق اولی استنباط و اجتهاد اولی العلم مقبول خواهد بود و چون آن سرور علیه وعلی اله الصلوٰة والسلام درین باب جد و اهتمام نفرمودند بلکه ازین امر اعراض نمودند معلوم شد که از روے وحی نبوده ست و توقفے که برائے مجرد استفسار بود هیچ مذموم نیست ملائکه کرام از جهت استفسار و استعلام وجه خلافت آدم علی نبینا وعلیه وعلیهم الصلوٰة والسلام عرض کردند اتجعل فیها من یفسد فیها ویسفك الدماء ونحن نسبح بحمدك ونقدس لك، وحضرت زکریا در وقت بشارت ولادت حضرت یحیی علی نبینا وعلیهما الصلوٰة والسلام گفته انی یکون لی غلام وکانت امراتی عاقرا وقد بلغت من الکبر عتیا، وحضرت مریم رضی الله تعالی عنها گفته انی یکون لی غلام ولم یمسسنی بشر ولم اك بغیا، وحضرت فاروق هم اگر برائے استفهام و استفسار در اثنیان قرطاس توقف نموده باشند چه مضایقه ست وچه شور و شرست **مقدمه سادس** آنکه حصول حسن ظن بصحبت آن سرور و باصحاب آن سرور علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات در کار ست و دانستن آنکه بهترین قرون قرن او بوده ست علیه وعلی اله الصلوٰة والسلام و اصحاب او بهترین بنی آدم بودند بعد از انبیا علیهم الصلوات والتحیات نیز در کار ست تا یقین شود که در بهترین قرون بعد از ارتحال آن سرور علیه وعلی اله الصلوات والتسلیمات جماعه که بهترین بنی آدم بوده اند بعد از انبیاء علیهم الصلوات والتسلیمات بر امر باطل اجتماع نخواهند کرد و فسقه و کفره را جانشین

۴ قال الله تعالی یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیك
۵ یعنی قبول ان امت
۶ یعنی بر کسے که
۷ یعنی بر کسے که
۸ یعنی بر کسے که
۹ یعنی بر کسے که
۱۰ یعنی بر کسے که
۱۱ یعنی بر کسے که
۱۲ یعنی بر کسے که
۱۳ یعنی بر کسے که
۱۴ یعنی بر کسے که
۱۵ یعنی بر کسے که
۱۶ یعنی بر کسے که
۱۷ یعنی بر کسے که
۱۸ یعنی بر کسے که
۱۹ یعنی بر کسے که
۲۰ یعنی بر کسے که
۲۱ یعنی بر کسے که
۲۲ یعنی بر کسے که
۲۳ یعنی بر کسے که
۲۴ یعنی بر کسے که
۲۵ یعنی بر کسے که
۲۶ یعنی بر کسے که
۲۷ یعنی بر کسے که
۲۸ یعنی بر کسے که
۲۹ یعنی بر کسے که
۳۰ یعنی بر کسے که
۳۱ یعنی بر کسے که
۳۲ یعنی بر کسے که
۳۳ یعنی بر کسے که
۳۴ یعنی بر کسے که
۳۵ یعنی بر کسے که
۳۶ یعنی بر کسے که
۳۷ یعنی بر کسے که
۳۸ یعنی بر کسے که
۳۹ یعنی بر کسے که
۴۰ یعنی بر کسے که
۴۱ یعنی بر کسے که
۴۲ یعنی بر کسے که
۴۳ یعنی بر کسے که
۴۴ یعنی بر کسے که
۴۵ یعنی بر کسے که
۴۶ یعنی بر کسے که
۴۷ یعنی بر کسے که
۴۸ یعنی بر کسے که
۴۹ یعنی بر کسے که
۵۰ یعنی بر کسے که
۵۱ یعنی بر کسے که
۵۲ یعنی بر کسے که
۵۳ یعنی بر کسے که
۵۴ یعنی بر کسے که
۵۵ یعنی بر کسے که
۵۶ یعنی بر کسے که
۵۷ یعنی بر کسے که
۵۸ یعنی بر کسے که
۵۹ یعنی بر کسے که
۶۰ یعنی بر کسے که
۶۱ یعنی بر کسے که
۶۲ یعنی بر کسے که
۶۳ یعنی بر کسے که
۶۴ یعنی بر کسے که
۶۵ یعنی بر کسے که
۶۶ یعنی بر کسے که
۶۷ یعنی بر کسے که
۶۸ یعنی بر کسے که
۶۹ یعنی بر کسے که
۷۰ یعنی بر کسے که
۷۱ یعنی بر کسے که
۷۲ یعنی بر کسے که
۷۳ یعنی بر کسے که
۷۴ یعنی بر کسے که
۷۵ یعنی بر کسے که
۷۶ یعنی بر کسے که
۷۷ یعنی بر کسے که
۷۸ یعنی بر کسے که
۷۹ یعنی بر کسے که
۸۰ یعنی بر کسے که
۸۱ یعنی بر کسے که
۸۲ یعنی بر کسے که
۸۳ یعنی بر کسے که
۸۴ یعنی بر کسے که
۸۵ یعنی بر کسے که
۸۶ یعنی بر کسے که
۸۷ یعنی بر کسے که
۸۸ یعنی بر کسے که
۸۹ یعنی بر کسے که
۹۰ یعنی بر کسے که
۹۱ یعنی بر کسے که
۹۲ یعنی بر کسے که
۹۳ یعنی بر کسے که
۹۴ یعنی بر کسے که
۹۵ یعنی بر کسے که
۹۶ یعنی بر کسے که
۹۷ یعنی بر کسے که
۹۸ یعنی بر کسے که
۹۹ یعنی بر کسے که
۱۰۰ یعنی بر کسے که

تمت بحمد الله تعالے

خیر البشر نخواهند ساخت و آنکه گفتیم که اصحاب کرام بهترین بنی آدم اند زیرا که این امت بنص قرآنی خیر الامم ست و بهترین این امت ایشانند چه هیچ ولی بمرتبهٔ صحابی نرسد پس اند کے بر سر انصاف باید آمد و باید فهمید که اگر منع اتیان قرطاس از حضرت فاروق کفرے بود حضرت صدیق که بنص قرآنی اتقائے این امت خیر الامم ست تنصیص بخلافت او نمیکرد و مهاجر و انصار که حضرت حق سبحانه و تعالیٰ در قرآن مجید خود بر ایشان ثنا فرموده است و از ایشان راضی گشته است و موعود بجنت ساخته است با وبیعت نمیکردند و جانشین پیغامبر نمیساختند و چون حسن ظن بصحبت آن سرور و باصحاب آن سرور علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات که مقدمهٔ محبت ست حاصل گشت از مزاحمت این قسم شبهات نجات میسر شد و حدس بطلان این تشکیکات پیدا آمد و اگر عیاذاً بالله سبحانه حسن ظن بصحبت او و اصحاب او علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات پیدا نشد و به سوء ظن کشید این سوء ظن ناچار بصاحب آن صحبت و بصاحب آن اصحاب نیز منجر خواهد شد بلکه بمولائے آن صاحب نیز خواهد رفت ثناعت این امر را نیک باید دریافت ما امن برسول الله من لم یوقر اصحابه قال علیه و علی آله الصلوة و السلام فی شان اصحاب الکرام علیهم الرضوان من احبهم فبحبی احبهم و من ابغضهم فببغضی ابغضهم پس محبت اصحاب مستلزم محبت او گشت علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات و بغض اصحاب مستلزم بغض او علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات و التحیات و چون این مقدمات معلوم گشت بے تکلف جواب آن شبهه و امثال آن شبهه حاصل شد بلکه اجوبهٔ متعدده بحصول انجامید چه هر مقدمه ازین مقدمات توان گفت که جوابے ست از اجوبه چنانچه گذشت و مجموع این مقدمات بعون الله سبحانه حسم مادهٔ این شبهه مینماید و در دفع این تشکیک از نظر بحدس مے آرد کما لا یخفی علی الفطن المنصف لفظ حدس بصرفه بر زبان مے آرد والا امثال این تشکیکات بدیهی البطلان اند و مقدماتیکه در بیان بطلان آن شبهات آورده میشود

از قبیل تنبیهات ست بر آن بداهت بلکه این قسم شبهات و تشکیکات نزد این فقیر در رنگ آنست که شخصے ذمی فنون نزد جماعهٔ ابلهان بیاید و سنگے را که محسوس ایشان ست بدلائل و مقدمات زراندوده بر ایشان اثبات نماید که آن ذهب ست و این بیچارگان چون در دفع آن مقدمات مموهه عاجز اند و در تعیین مواد غلط آن دلائل قاصر ناچار در اشتباه مے افتند بلکه یقین بذهبیت آن سنگ مینمایند و حس خود را فراموش میسازند بلکه متهم میدارند زیرکے باید که اعتماد بر ضرورت حس نماید و مقدمات مموهه را متهم سازد و در ما نحن فیه نیز بزرگی و علو درجات خلفاء ثلثه بلکه بزرگی جمیع اصحاب کرام حضرت خیر البشر علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات بمقتضائے کتاب و سنت محسوس و مشاهدست قادح و طاعن این بزرگواران که بدلائل زراندوده قدح و طعن در ایشان نماید آن طعن در ایشان در رنگ قدح آن سنگ ست که در وجود آن نمایند و از راه ببرند ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا و هب لنا من لدنك رحمة انك انت الوهاب ؛ فیا لیت شعری ما حملهم علی سب اکابر الدین و طعن کبراء الاسلام و لیس طعن احد و سب شخص من الفسقة و الکفرة مما یعد فی الشرع عبادة و کرامة و فضیلة و وسیلة الی النجات فکیف سب هداة الدین و طعن حماة الاسلام و ما ورد فی الشرع ان سب اعداء الرسول علیه و علی آله الصلوة و السلام کابی جهل و ابی لهب مثلا و طعنهم مما یعد عبادة و کرامة بل الاعراض عنهم و عن اخوالهم اولی و انسب و اسلم عن تضییع الوقت و الاشتغال بما لا یعنیه ؛ تلك امة قد خلت لها ما کسبت و لکم ما کسبتم و لا تسئلون عما کانوا یعملون ، حضرت حق سبحانه و تعالی در قرآن مجید در صفت اصحاب پیغمبر علیه و علیهم الصلوة و السلام رحماء بینهم میفرماید پس در حق این بزرگواران گمان عداوت و کینه بایکدیگر بردن منافی نص قرآنی ست و نیز اثبات عداوت و کینه درین بزرگواران قدح در فریقین پیدا میکند و رفع امان از طائفتین

بینماید پس ہر دو فریق از اصحاب لازم مے آید کہ مطعون باشند عیاذاً باللہ سبحانہ من ذلک
وبہترین بنی آدم بعد از انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بدترین مردم باشند وبہترین
قرون بدترین قرون باشند چہ اہل آن قرن ہمہ این زمان بعداوت وکینہ متصف گشتہ اند
ہیچ مسلمانے باین امر جرأت ننماید واین معنی را تجویز نکند چہ قسم بزرگی ست حضرت امیر را رضی
اللہ تعالیٰ عنہ کہ خلفاء ثلثہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم معادی او باشند وحضرت امیر را باین
حضرات عداوت مبطنہ بود این خود قدح طرفین ست چرا بایکدگر چون شیر وشکر نباشند وفانی
در یکدگر نبوند امر خلافت نزد این بزرگواران مرغوب ومطبوع نبودہ ست تا سبب عداوت وکینہ
بود۔ اَقِیْلُوْنِیْ از حضرت صدیق معروف ومشہور ست وحضرت فاروق میفرمودند اگر خریداری
پیدا شود این خلافت را بیک دینار بفروشم وحضرت امیر کہ با معاویہ جنگ وجدل فرمودہ نہ بواسطہ
میل ورغبت در امر خلافت بودہ ست بلکہ قتال با بُغاۃ فرض میدانستہ ست ودفع اینہا میکردہ
قَالَ اللّٰہُ تَبَارَکَ وَتَعَالٰی فَقَاتِلُوا الَّتِیْ تَبْغِیْ حَتّٰی تَفِیْٓءَ اِلٰٓی اَمْرِ اللّٰہِ۔ غایۃ ما
فی الباب چون محاربان حضرت امیر باغیان مأول اند وصاحب راے واجتہاد اند اگرچہ درین اجتہاد
مخطی باشند از طعن وملامت واز تفسیق وتکفیر دورند حضرت امیر در شان ایشان میفرماید اِخْوَانُنَا
بَغَوْا عَلَیْنَا لَیْسُوْا کَفَرَۃً وَّلَا فَسَقَۃً لِمَا لَہُمْ مِنَ التَّاْوِیْلِ۔ قَالَ الشَّافِعِیُّ وَھُوَ مَنْقُوْلٌ عَنْ عُمَرَ بْنِ
عَبْدِ الْعَزِیْزِ تِلْکَ دِمَآءٌ طَھَّرَ اللّٰہُ عَنْھَا اَیْدِیَنَا فَلْنُطَھِّرْ عَنْھَا اَلْسِنَتَنَا۔ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا
الَّذِیْنَ سَبَقُوْنَا بِالْاِیْمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِیْ قُلُوْبِنَا غِلًّا لِّلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا رَبَّنَآ اِنَّکَ رَءُوْفٌ رَّحِیْمٌ وَالصَّلٰوۃُ
وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْاَنَامِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَاَصْحَابِہِ الْکِرَامِ اِلٰی یَوْمِ الْقِیَامِ۔

مکتوب (۹۷) نود وہفتم

بخواجہ ہاشم کشمی صدور یافت در جواب سوال او کہ طلب حل مکتوب ششم کردہ بود۔ الحمد للہ

وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی پرسیده بودند که معنی این عبارت چیست که در مکتوب ششم واقع شده است آنگارم که مقصود از آفرینش من آنست که ولایت محمدی بولایت ابراهیمی علیهما الصلوات والتسلیمات منصبغ گردد و حُسن ملاحت این ولایت باجمال صباحت آن ولایت ممتزج شود و باین انصباغ و امتزاج مقام محبوبیت محمدیه بدرجهٔ علیا رسد بدانند که منصب لاابالگی و مشاطگی هیچ ممنوع و محذور نیست دلالهٔ که بحُسن دلالت دو محبوب صاحب جمال و کمال را باهم گره مختلط سازد و حُسن هر کدام را بایگدگر مقترن گرداند کمال خدمتکاری اوست و نهایت شرف و سعادت او و ازین معنی هیچ نقصے و قصورے در شان آن دو صاحب جمال لازم نمے آید و همچنین اگر مشاطگی نموده در حُسن و جمال آن دو صاحب کمال بیفزاید و طراوت و زینت دیگر پیدا آرد شرافت و سعادت اوست و هیچ نقص و قصور اینها لازم نه

ازان طرف نپذیرد کمال تو نقصان وزین طرف شرف روزگار من باشد

بالجمله انتفاع و استفاده که صاحب دولتان را از راه غلمان و خدمه میسر میگردد هیچ ممنوع و محذور نیست که مستلزم قصور و نقصان نیست بلکه کمال صاحب دولتان در خدمت غلمان و خدمه است قاصر دولتے بود که از خدمه منتفع و متمتع نبود انتفاع و تمتع از همگنان نقصان ست و استمداد و استفاده از همسران قصور قال الله تبارک و تعالٰی یٰاَیُّهَا النَّبِیُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ ابن عباس رضی الله تعالٰی عنهما فرموده است که سبب نزول این آیت کریمه اسلام حضرت فاروق ست رضی الله تعالٰی عنه بدیهی ست که خدمات اصاغر و اسافل مزیت بخش مرتبه اکابر و اعالی ست و اگر شخصے بامر بدیهی هم مهتد نشود قصور عبارت چیست سلاطین و امرا در تجمل و تسلط بخدم و حشم محتاجند و کمالات خود را مربوط بایشان میدانند و ازین معنی هیچ نقصانے و قصورے در مراتب ایشان نیست چنانچه معلوم و ضیع و شریف ست منشا این اشتباه عدم فرق ست درمیان تمتع و انتفاعے که از جانب اصاغر مے آید و تمتع و انتفاعے که از

قال حضرت الشیخ فی المکتوب السادس والاربعین فی الحدیث انا سید ولد آدم ولا فخر وانا اصغرهم سنا وانا آخرهم مجیئا - ذکره الشیخ عبد الحق الدهلوی فی مدارج النبوة - راقم

صباحت نقیض ملاحت - نمکینی

ربنهاد - آرایش دادن

نقصیر

جلتها

دین یگدگر

خبر

نازگی

نقع گرفتن - فائده گرفتن

جمع غلام - خادمان

نفع گرفتن

جمع خادم

خادمان

خوردان

راه یاب

چاکران

بخادمان

خوردان

اصل دبزنگ قدیم

نقاره زدن

نقاره نوازان

نقاره خانه

نقاره خانه

نقاره نوازان

نقاره خانه

نقاره نوازان

نقاره خانه

نقاره نوازان

جانب اعالی حاصل میگردد و مبین شد که اوّل کمال بخش ست و ثانی نقصان افزا پس اول محمود باشد و ثانی ممتنع والله سبحانه الملهم للصواب ربّنا اتنا من لدنك رحمة وهيئ لنا من امرنا رشدا والسلام على من اتبع الهدى

مکتوب (۹۸) نود و هشتم

بحضرت مخدوم زاده ها جامع الاسرار والعلوم خواجه محمد سعید و خواجه محمد معصوم مدّ ظلّهما در سرّ قرب و معیّت عالم باحق عزّ و جلّ سبحانه و فرق در شرارت عدم و شرارت ابلیس علیه اللعنة صدور یافت الحمد لله و سلام على عباده الذين اصطفى سوال کرده بودند که علما گفته اند که حضرت حق سبحانه و تعالی نه داخل عالم ست و نه خارج عالم نه متصل ست بعالم و نه منفصل از عالم تحقیق این مبحث چیست جواب حصول این نسبت دخول و خروج و اتصال و انفصال نظر بدو موجود متصور ست که موجودے نظر بموجودے دیگر ازین نسبت خالی نیست و در ما نحن فیه دو موجود کائن نیست تا حصول این نسبت متصور شود چه او تعالی موجود ست و عالم که ماسوای اوست سبحانه موهوم و متخیّل ست هر چند عالم بصنع حضرت حق سبحانه و تعالی اتقان و استحکام بر نهجے پیدا کرده است که بار تفاع وهم و خیال مرتفع نیست و معامله تنعیم و تعذیب ابدی با و مربوط ست امّا ثبوت آن در مرتبهٔ حسّ و وهم ست و بیرون حسّ و وهم او را قدمگاهے نیست کمال قدرت اوست سبحانه که موهوم متخیّل را در حق ثبات و استقرار حکم موجود عطا فرموده است و احکام موجود بر دے جاری ساخته امّا موجود موجود ست و موهوم موهوم هر چند ظاهر بینان موهوم را نظر به ثبات و استقرار او نیز موجود تصوّر نمایند و دو موجود دانند تحقیق این معنی در کتب و رسائل خود بتفصیل نوشته است اگر احتیاج افتد آنجا رجوع نمایند پس موجود را نسبت بموهوم ازین نسبت هیچ ثابت نباشد توان گفت که موجود نه داخل موهوم ست و نه خارج موهوم و نه اتصال بموهوم

۱ یعنی سوال حق تعالی نه داخل عالم ست و نه خارج عالم الخ

۲ یعنی موهوم داخل و خارج نشود

مکتوبات امام ربانی دفتر دوم حصه هشتم

۳ یعنی بموجود خارجی

۴ یعنی خروج و دخول و اتصال و انفصال

وارد و نه انفصال از موہوم زیرا که آنجا که موجود ست از موہوم نامے و نشانے نیست تا تصور نسبت با و نمودہ آید این مبحث را بمثالے واضح گردانم نقطۂ جوالہ را که از سرعت سیر بصورت دائرہ متوہم میگردد موجود اینجا ہمان نقطہ است و صورت دائرہ را جز در وہم ثبوتے نیست جائے که نقطہ موجود ست از دائرہ موہومہ آنجا نامے و نشانے نیست درین صورت نمیتوان گفت که نقطہ داخل دائرہ است و نیز نمیتوان گفت که خارج دائرہ است و ہمچنین اتصال و انفصال نیز درمیان انہا متصور نیست چہ دران مرتبہ دائرہ نیست تا نسبتے متصور گردد ثَبَّتَ الْجِدَارَ وَلَا تُمَارِ نَقْشٌ **سوال** حضرت حق سبحانہ نسبت قرب و احاطہ خود را بعالم اثبات فرمودہ است و حال آنکہ موجود را بموہوم چہ نسبت قرب و کدام احاطہ است آنجا که موجود ست از موہوم نامے و نشانے نیست تا محیط و محاط تصور کردہ شود **جواب** این قرب و احاطہ نہ از قبیل قرب جنس بجنس ست و احاطہ جسم بجسم بلکہ این قرب و احاطہ ازان نسب ست که مجہول الکیفیۃ و معلوم الانیۃ اند قرب و احاطہ مرحق را سبحانہ اثبات نمائیم و بآن ایمان آریم اما کیفیت آنرا ندانیم که چیست بخلاف نسب اربع که در سابق نفی آن نمودہ شدہ است چنانچہ مجہول الکیفیۃ اند غیر معلوم الانیۃ اند نیز چہ شرع بہ ثبوت این نسب وارد نشدہ است تا باثبات شان نمائیم و کیفیت شان را مجہول دانیم ہر چند معنی اتصال بے کیفی را در رنگ معنی قرب و احاطہ بے کیفی دران حضرت جل سلطانہ توان تجویز نمود اما چون اطلاق لفظ اتصال نیامدہ است و قرب و احاطہ آمدہ است متصل نباید گفت و قریب و محیط باید گفت و اطلاق انفصال و خروج و دخول نیز در رنگ اطلاق اتصال ست که نیامدہ است و در مثال مذکور نیز اگر نقطۂ جوالہ را نسبت بدائرۂ موہومہ احاطہ و قرب و معیت اثبات نمائیم ہم مجہول الکیفیۃ خواہد بود چہ نسبت را از منتسبین چارہ نیست و لیس فی الموجود الا النقطۃ الجوالۃ و ہمچنین اتصال و انفصال و خروج و دخول بے کیفی در مثال مذکور متصور ست اگرچہ منتسبین ثابت نباشند چہ وجود طرفین از برائے نسبت معلوم الکیفیۃ درکار ست که متعارف و معتاد ست و آنچہ مجہول الکیفیۃ ست از حیطۂ عقل بیرون ست حکم در آنجا بلزوم وجود

طرفین نمودن از احکام وہمیہ خواہد بود کہ از حیز اعتبار ساقط ست کہ قیاس غایب ست بر شاہد

تنبیہ مر عالم را کہ موہوم و متخیل گفتہ است باین معنی ست کہ خلق عالم در مرتبہ وہم و خیال واقع شدہ است و صنع او در درجہ حس و ارادت بحصول پیوستہ در رنگ آنکہ قادرے بر کمال دایرہ موہومہ را کہ نصیب او غیر از اختراع وہم و خیال نیست در مرتبہ وہم و خیال خلق فرماید و بصنع کامل خود آنرا دران مرتبہ اتقان و استحکام بخشد بر نہجے کہ اگر وہم و خیال بالکلیہ مرتفع گردد در ثبوت آن خلل نپذیرد و در بقائے آن قصور پیدا نکند این دایرہ موہومہ مصنوعہ ہر چند ثبوت در خارج ندارد و موجود در خارج ہمان نقطہ ست و بس امّا انتسابے بوجود خارجی دارد و استنادے بموجود خارجی او را حاصل ست چہ اگر نقطہ نبود دایرہ از کجا ناشی شود ۵ خوشتر آن باشد کہ سر دلبران * گفتہ آید در حدیث دیگران * این دایرہ را اگر روپوش آن نقطہ گوئیم گنجایش دارد و اگر مرآت شہود آن نقطہ گوئیم ہم گنجایش دارد و اگر دلیل و ہادی بآن نقطہ گوئیم نیز میگنجد روپوش گفتن نظر بعوام ست و مرآۃ شہود و ظہور دانستن مناسب مقام ولایت ست و ملائم ایمان شہودی و دلیل و ہادی گفتن مناسب مرتبہ کمالات نبوّۃ ست و ملایم ایمان بغیب کہ از ایمان شہودی اتم و اکمل ست چہ در شہود از گرفتاری بظل چارہ نبود و در غیب ازین گفتاری فارغ است در غیب ہر چند بالفعل حاصل ندارد امّا واصل ست و گرفتار اصل ست و در شہود ہر چند حاصل دارد امّا غیر واصل ست کہ گرفتار بغیر ست کہ ظلّ آن اصل ست بالجملہ حصول نقص ست و وصول کمال این سخن فراخور فہم ہر بے سرانجامے نیست بلکہ نزدیک ست کہ آن حصول را بہتر از وصول داند شوفسطائی از بیخردی عالم را موہوم و متخیل بآن معنی گوید کہ آنرا ثبوت و تحقق نیست جز باختراع وہم و تراش خیال کہ اگر وہم و خیال متبدل گردد آن ثبوت و تحقق نیز متغیر شود مثلاً اگر چیزیرا وہم بشیرینی تصوّر کرد آن شیرین ست و اگر ہمان شے را وقت دیگر وہم بتلخی حکم کرد آن شے تلخ ست این بے دولتان از خلق و صنع خداوندی جلّ سلطانہ غافل اند بلکہ منکر و از انتساب و استناد کہ بوجود موجود خارجی دارد جاہل میخواہند کہ باین

الٰہی رفع احکام خارجیہ کہ بعالم مربوط است نمایند و دفع عذاب و ثواب اُخروی دائمی کنند کہ مخبر صادق علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام ازان خبر دادہ است و احتمال تخلف ندارد اُولٰئک حزب الشیطان الا ان حزب الشیطان ھم الخاسرون **سوال** عالم را چون ثبوت و استقرار ثابت گردید اگرچہ در مرتبہ وہم و خیال بود و معاملہ تعذیب و تنعیم ابدی نیز در حق آن اثبات نمودید چرا اطلاق وجود بروے تجویز نمے نمایند و او را موجود نمیدانند و حال آنکہ ثبوت و وجود بایکدگر مترادف اند چنانچہ مقرر متکلمین ست **جواب** وجود نزد ایں طائفہ علیہ اشرف و اکرم و اعز اشیاست و آنرا مبدأ ہر خیر و منشأ ہر کمال میدانند و این چنین جوہر نفیس را بماسوی حق جل و علا کہ سراسر نقص و شرارت ست تجویز نمیتوانند نمود و اشرف را باخس نمیتوانند داد مقتدائے ایشان درین امر کشف و فراست ست مکشوف و محسوس ایشان ست کہ وجود مخصوص بحضرت حق ست سبحانہ و موجود اوست تعالیٰ و غیر او را کہ موجود گویند باعتبار آنست کہ آن غیر را نسبتے و ارتباطے ہر چند مجہول الکیفیۃ بود بآن وجود ثابت ست و در رنگ ظل کہ باصل خود قیام دارد آن غیر نیز قائم بآن وجود ست و ثبوتے کہ در مرتبہ وہم پیدا کردہ است ظلے از ظلال آن وجود ست و چون آن وجود خارجی ست و حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ در خارج موجود ست اگر مرتبہ وہم را بعد از صنع و اتقان خداوندی جل شانہ ظلے از ظلال آن خارج ہم گویند گنجایش دارد و آن ثبوت وہمی را باعتبار این دو ظلیت اگر وجود خارجی ہم دانند جائز باشد بلکہ عالم را نیز اگر باین اعتبار ظلیت موجود خارجی تصور کنند ہم جائز بود بالجملہ ممکن ہر چہ دارد مستفاد از مرتبہ حضرت وجوب ست تعالیٰ و تقدس از خانہ پدر خود چیزے نیاوردہ است او را بے ملاحظہ ظلیت موجود خارجی گفتن امر دشوار ست و شریک ساختن ست با او تعالیٰ در اخص اوصاف او تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا و این فقیر در بعضے مکاتیب و رسائل خود کہ عالم را موجود خارجی گفتہ است آنرا نیز باین بیان راجع باید داشت و باعتبار ظلیت

حمل باید نمود و وجود را که متکلمین مترادف ثبوت و تحقق گفته اند با عتبار معنی لغوی خواهد بود و
الا وجود کجا و ثبوت کجا و وجود را جمع غیر از ارباب کشف و شهود و از اهل نظر و استدلال عین
حقیقت واجب الوجود تعالی گفته اند و ثبوت از معقولات ثانویه است شتان ما بینهما

فائده چنانچه وجود مبدأ هر خیر و کمال ست و منشأ هر حسن و جمال عدم که مقابل اوست هر آینه
مبدأ هر شر و نقص بود و منشأ هر قبح و فساد اگر وبال ست از و ناشی ست و اگر ضلال ست هم از و
پیدا مع ذلک هنرها نیز در وی مودع ست و خوبیها هم در وی مکنون در تقابل وجود خود را
نیست مطلق ساختن و لاشئ محض گردانیدن از خوبیهای اوست و نیز خود را و قایع وجود ساختن
و شرور و نقائص را بخود گرفتن هم از هنرهای خوب اوست و نیز مرآت وجود گشتن و اظهار کمالات
او نمودن و همچنین آن کمالات را در بیرون خانه علم از یکدیگر ممتاز ساختن و از اجمال بتفصیل آوردن
از صفات مستحسنه اوست بالجمله خدمتگاریهای وجود از و برپاست و حسن و جمال و کمال مر وجود را
از قبح و شر و نقص او هویداست استغنای وجود از افتقار اوست و عز وجود از ذل او و عظمت و
کبریای مر وجود را بواسطه سفل و دنارت اوست و شرافت وجود از خساست او پیداست و خواجگی
وجود از بندگی او هویداست ۵ منم کاستاد را استاد کردم + غلامم خواجه را آزاد کردم

ابلیس لعین که منشأ هر فساد و ضلال ست از عدم هم شریرتر ست و هنرهائی که در عدم کائن ست
آن بی دولت ازان هنرها هم بی نصیب ست قول انا خیر منه که از وی صادر شده است جسم
مادهٔ خیریت از وی کرده ست و بشارت صرف دلالت نموده عدم چون نیستی و بلا شیئیت خود بوجود
تقابل نمود لاجرم مرآت حسن و جمال وجود گشت و لعین چون به هستی و خیریت خود معارضه نمود
ناچار مردود و مطرود شد حسن تقابل را از عدم باید آموخت که تقابل هستی به نیستی بنماید و در تقابل
کمال به نقص پیش می آید و چون بعزت و جلال در طرف می افتد بذل و انکسار خود را و انمینماید
لعین مطرود گویا شرارتهای عدم را بعلت تکبر و تمرد که داشت بخود کشیده است و متمثل میگردد که

۵ تناقض و تناقض لازم نیاید و در مطابق نقض لازم نیاید و در مطابق نقض لازم نیاید
۵ ست از نقل مسائل حکمیه و کلامیه و آنکه ثبوت و وجود یکی ست خلاف مشهور است
۵ علمای متکلمین ست ۱۲
۵ یعنی بیان اول و ثانی ست ۱۲
۵ کذا فی نسخه خ ۱۲

۵ فصل در بیان آنکه شر و نقص و قبح و فساد از عدم است و خیر و کمال و حسن و جمال از وجود
۵ بیان آنکه شر و نقص و قبح و فساد از عدم است و خیر و کمال و حسن و جمال از وجود
۵ بیان آنکه شر و نقص و قبح و فساد از عدم است و خیر و کمال و حسن و جمال از وجود
۵ بیان آنکه شر و نقص و قبح و فساد از عدم است و خیر و کمال و حسن و جمال از وجود
۵ بیان آنکه شر و نقص و قبح و فساد از عدم است و خیر و کمال و حسن و جمال از وجود

در عدم غیر از خیریت کم چیزے گذاشته بلے تا خیر نباشد مرآت و مظهر خیر نمیتواند شد لا یحمل عطایا الملک الا مطایاه مثل مشهورست و معلوم گشت که ابلیس همدرین کارخانهٔ عالی درکار بوده است که کناسی نموده مزبله های همه را بر سر خود بگیرد و تطهیر دیگران نماید آما آن بیدولت چون از راه تکبر و ترفع درآمد و خیریت خود را در نظر درآورد عمل خود را حبط گردانید و از اجر محروم ماند + خسر الدنیا والاخرة فی الحقیقت نشان حال اوست بخلاف عدم با وجود شرارت و نقص ذاتی و پستی ذاتی که داشت از جریان برآورده بمرآتیت حضرت وجود مشرف گردانید +

شعر نے گفت که من نیم شکر خورد + شاخے که بلند شد تبر خورد +

سوال در ابلیس کثرت شرارت از کجا ناشی شد ماورائے عدم وجودست که شرارت با و راه نیافته است جواب عدم چنانچه مرآت وجودست و مظهر خیر و کمال اوست وجود نیز مرآت عدم ست و مظهر شر و نقص اوست ابلیس علیه اللعنة در جانب عدم شرارت را از عدم گرفته است که آن عدم موطن شر ست و در جانب وجود نیز شرارت متوهمه را اخذ نموده است که از راه مرآتیت و مظهریت عدم در مرآت وجود ظاهر شده بود پس حامل شرارت طرفین شد ذاتی و عرضی اصلی و ظلی پس ناچار ما خولیا را بوجود شرارت نما اورا از نیستی و لاشیئیت که از صفات نیک عدم بوده محروم ساخته مع ذلک در جانب وجود شرارتے که از مرآتیت عدم متوهم شده بود نیز نصیب او آمد ناچار بخسارت ابدی رسانید + ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا وهب لنا من لدنک رحمة انک انت الوهاب والسلام علی من اتبع الهدی وعلی من التزم متابعة المصطفی علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات اتمها واکملها +

مکتوب نود و نهم (۹۹)

بمیر محمد نعمان صدور یافته در جواب سوالهائے که کرده بودند بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله

وسلام علی عبادہ الذین اصطفی پرسیدہ بودند کہ گاہ ہست کہ سالک در وقت عروج خود را در مقامات اصحاب انبیا علیہم الصلوات والتحیات کہ باجماع از و افضل اند میابد بلکہ بساست کہ خود را در مقامات انبیا علیہم الصلوات والتحیات میابد حقیقت این معاملہ چیست بعضے مردم ازینجا مساوات آن سالک با ارباب آن مقامات توہم میکنند و شرکت او را درین مقامات با اہالی آن مقامات در تخیل مے آرند و باین توہم و تخیل ردّ و طعن او مینمایند و زبان ملامت و شکایت در حقّ او دراز میکنند کشف غطا از روے این معما باید نمود جوابش آنست کہ وصول اسافل بمقامات اعالی گاہ ہست کہ از قبیل وصول فقرا و محتاجان بود کہ بابواب اصحاب دول و باکنۂ خاصۂ ارباب نعم میسر گردد تا ازینجا حاجتے خواہند و از دول و نعم ایشان در ویزہ نمایند دور از کار بود کہ این وصول را مساوات و شرکت فہمد و بساست کہ این وصول از قبیل تماشا بود کہ بوسائط وہ سائل سیر اماکن خاصۂ امرا و سلاطین نماید تا بنظر اعتبار تماشا کند و رغبتے بعلو پیدا آرد توہم مساوات ازین وصول چہ گنجایش دارد و تخیل شرکت ازین سیر و تماشا چہ متصور بود وصول خادمان باکنۂ خاصۂ مخدومان تا حقوق خدمتگاری بجا آرند محسوس و وضیع و شریف ست اہلے بود کہ ازین وصول توہم مساوات و شرکت نماید ہر فراشے و مگس رانے و شمشیر بردارے قرین سلاطین عظام ست و در اخص اکنۂ ایشان حاضر خیلے خبط مے طلبد کہ ازینجا توہم شرکت و مساوات نماید بلاے دردمندان از در و دیوارے آید مردم از برائے ملامت غریبے بہانہ مے طلبند و از برائے طعن و تشنیع او محلے میجویند حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ انصاف شان دہد بایستے کہ در حقّ ضعیفے محلے از برائے رفع شر و دفع ملامت مے طلبیدند و در حفظ عرض مسلمانے میکوشیدند امر ایشان کہ طعن مینمایند از دو حال خالی نیست اگر اعتقاد دارند کہ صاحب این حال معتقد شرکت و مساوات ست با ارباب آن مقامات عالی پس او را کافر و زندیق تصور میکنند و از زمرۂ اہل اسلام مے برآرند چہ شرکت در نبوت و

والتسلیمات عہ فوج و دیوان بشوق ۱۲

۱ قولہ وصل ایں امر رحمک وال و فتح واوح دولت ست ۱۲

۲ تقلب در پوزہ کردن بجہت آوردن خرد از دہاں سوال یعنی گدائی ۱۲

۳ کینہ بزرگ ۱۲

۴ مصاحب و خویشان

مساوات بانبیا علیہم الصلوات والتسلیمات کفرست وہمچنین افضلیت شیخین علیہما الرضوان
باجماع صحابہ وتابعین ثابت شدہ است چنانچہ نقل کردہ اند آنرا اکابر ائمہ کہ یکے از ایشان امام
شافعی ست علیہ الرضوان بلکہ فضل مر جمیع صحابہ کرام راست بر باقی امت چہ ہیچ فضیلتے بفضل
صحبت خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات عدیل نتواند شد فعل یسیر کہ از اصحاب
علیہم الرضوان در وقت ضعف اسلام وقلت مسلمانان از برائے تائید دین متین ونصرت
سید المرسلین علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات صادر شدہ است اگر دیگران در تمام
عمر بریاضات ومجاہدات طاعتہا نمایند بمرتبہ آن فعل قلیل اصحاب نرسند لہذا آن سرور فرمودہ
علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام کہ اگر انفاق نماید یکے از شما مانند کوہ احد طلا از سد آن انفاق
بمد شعیر اصحاب کہ انفاق نمایند بلکہ بنصف مد ہم نرسد وفضلیت حضرت صدیق رضی اللہ
تعالی عنہ ازین راہ آمدہ است کہ او اسبق سابقان ست در ایمان ودر بذل نفس وانفاق
اموال کثیرہ ودر خدمات لائقہ لہذا در شان او نازل شدہ است کریمہ لا یستوی منکم من
انفق من قبل الفتح وقاتل اولئک اعظم درجۃ من الذین انفقوا من بعد وقاتلوا
وکلا وعد اللہ الحسنی جمعے نظر بر کثرت فضائل ومناقب دیگران انداختہ در افضلیت او توقف
مینمایند نمیدانند اگر سبب افضلیت کثرت فضائل ومناقب بودبسا ست کہ بعضے از آحاد امت
کہ این فضائل دارند از نبی خود افضل باشند کہ این فضائل ندارد پس ما بہ التفاضل دیگر ست
ورا بر این فضائل ومناقب وآن بزعم این فقیر اسبقیت تائید دین واقدمیت انفاق اموال و
بذل انفس ست در نصرت احکام دین رب العالمین وچون پیغمبر اسبق از جمیع ست از ہمہ افضل
باشد وہمچنین ہر کہ درین امر اسبق ست از مسبوقان افضل ست سابق گویا در امر دین استاد معلم
لاحقان ست لاحقان از انوار سابقان استفادہ مینمایند واز برکات ایشان استفاضہ میفرمایند
ودرین امت بعد از نبی ما علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام صاحب این دولت عظمی صدیق

امر

رضی اللہ تعالیٰ عنہ است کہ اسبق سابقان ست در انفاق اموال کثیرہ و در مقاتلہ و مجادلہ شدیدہ و در بذل عرض و جاہ و در رفع فساد و تباہ از جہت تائید دین و نصرت سید المرسلین علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات پس افضلیت از دیگران او را مسلم باشد و حضرت پیغمبر علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات عزت و غلبہ اسلام را چونکہ بیاری حضرت فاروق طلبیدہ و حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ در نصرت حبیب خود در عالم اسباب نیز باو کفایت فرمودہ است و گفتہ یا ایہا النبی حسبک اللہ و من اتبعک من المؤمنین ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمودہ ست کہ سبب نزول این آیت اسلام حضرت فاروق ست پس بعد از حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ افضلیت او متعین بود لہذا اجماع صحابہ و تابعین بر افضلیت این دو اکابر منعقد گشت چنانچہ گذشت و حضرت امیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ نیز فرمودہ است کہ ابوبکر و عمر افضل این امت اند ہر کہ مرا بر ایشان فضل دہد مفتری ست او را تازیانہ زنم چنانچہ مفتری را زنند تحقیق این مبحث در کتب و رسائل خود بتفصیل نمودہ و این مقام زیادہ برین گنجایش ندارد اہلے بود کہ خود را عدیل اصحاب خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات سازد و جاہلے باشد از اخبار و آثار کہ خود را از سابقان تصور نماید لیکن باید دانست کہ این دولت سبقت کہ باعث افضلیت ست مخصوص بقرن اول ست کہ بشرف صحبت خیر البشر مشرف ست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام و در قرون دیگر این معنی مفقود ست کہ لاحقان بعضے قرون از سابقان قرون دیگر افضل باشند بلکہ در یک قرن روا است کہ لاحق از سابق آن قرن افضل باشد حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ طاعنان را بینا گرداناد بر شناعت طعن مسلم و طرد مومن بمجرد توہم و تخیل و بر قباحت تکفیر مسلم و تضلیل او بمحض تعصب و تعنت چہ علاج خواہند کرد کہ اگر قایل تکفیر و شایان تضلیل نباشد آن کفر و ضلال بارباب آن قال خواہد گشت و از مرمی بکفر برامی کفر خواہد پیوست چنانچہ در حدیث نبوی آمدہ است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ربنا اغفر لنا ذنوبنا و

اِسْرَافَنَا فِیْ اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَی الْقَوْمِ الْکٰفِرِیْنَ ۝ بر سرِ اصلِ سخن رویم و از شقِ ثانی بیان نمائیم و گوئیم اگر در حقِ صاحبِ این حال طاعنان این اعتقاد ندارند و معاملهٔ او بکفر نمیرسانند هم از دو حال بیرون نیستند و واقعهٔ او را بر کذب و بهتان حمل مینمایند این خود سوءِ ظن ست نسبت بمسلم که محظورِ شرعی ست و اگر او را کاذب نمیدانند و معتقدِ شرکت و مساوات نمے انگارند پس وجهِ طعن و ملامت چیست و تشنیع و تعییب او چرا ست واقعهٔ صادقه را بر محامل نیک حمل باید نمود نه آنکه صاحبِ واقعهٔ صادقه را تشنیع و تقبیح باید فرمود اگر گویند که وجهِ اظهارِ این قسمِ حال شور انگیز چیست گوئیم که ظهورِ این قسمِ احوال از مشایخِ طریقت بسیار آمده ست و عادتِ مستمرهٔ ایشان گشته ست لَیْسَ هٰذَا اَوَّلَ قَارُوْرَةٍ کُسِرَتْ فِی الْاِسْلَامِ بے نیاتِ حقانیه و بے ارادهٔ صادقه نخواهد بود گاه هست که مقصود ازین نوشتن اظهارِ این قسمِ احوالِ موهوبه ست پیشِ شیخِ طریقتِ خود تا صحت و سقمِ حال بیان نماید و بر تعبیر و تاویلِ آن اطلاع بخشد و گاهے مقصودش ازین نوشتن تحریص و ترغیبِ طلاب و تلامذه ست و گاهے باشد که مقصودش نه این و نه آن بوده باشد بلکه مجردِ سکر و غلبهٔ حال برین گفت و گوے آرد تا دمے چند زند و نفسے راست کند مدعی بطال ست کسیکه مقصودِ او از اظهارِ این قسمِ احوال شهرت و قبولِ خلق باشد این احوال وبال اوست و استدراج ست که متضمنِ خرابیِ اوست رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَیْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ۝ وَمَا اُبَرِّئُ نَفْسِیْ اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوْٓءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّیْ اِنَّ رَبِّیْ لَغَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ۝ و ایضاً پرسیده بودند که سبب چیست که انبیا علیهم الصلوات و التسلیمات و اولیا علیهم الرضوان در دنیا ببلا و مصائب مبتلا باشند و بیشتر ببلیات و محن گرفتار بوند کما قیل اِنَّ اَشَدَّ النَّاسِ بَلَآءً الْاَنْبِیَآءُ ثُمَّ الْاَوْلِیَآءُ ثُمَّ الْاَمْثَلُ فَالْاَمْثَلُ و حضرتِ حق

هر آئینه سخت ترین مردم در رحمت پیغمبران اند پستر اولیا پستر فاضلتر پس فاضلتر

سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی در کتاب مجید خود میفرماید وَمَآ اَصَابَكُمْ مِّنْ مُّصِيْبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيْكُمْ
ازین کریمه مفهوم میشود که هر که کسب سیئات بیشتر نماید مورد مصیبت بیشتر بود پس باید که غیر انبیا
عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وغیر اولیا عَلَيْهِمُ الرِّضْوَانُ باشد بلا و مصائب گرفتار بوند نه
انبیا و اولیا عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ اَوَّلًا وَّثَانِيًا وایضاً آن بزرگواران عَلَيْهِمُ
الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ اَصَالَةً وَّتَبَعًا محبوبان حق اند جَلَّ عَلَا واز خواصّ مقربان
اویند تعالی به محبوبان وخواصّ مقربان بلیّات ومحن حواله نمودن چرا بود وآزار ایشان بکدام
وجه درست باشد دشمنان در ناز ونعیم ودوستان در بلیّات ومحن مقیم چون باشند بدان
اَرْشَدَكَ اللّٰهُ تَعَالٰی وَهَدَاكَ سَوَآءَ الصِّرَاطِ دنیا موضع ابرای تنعّم وتلذّذ نیست آخرت ست
که برای تنعّم وتلذّذ معدّ گشته است وچون دنیا وآخرت بایکدیگر نسبت ضرّیّت ونقاضت
دارند ورضای یکے مستلزم سخط دیگر ست ناچار تلذّذ در یکے مستلزم تألّم در دیگرے بود پس
هر که در دنیا بیشتر متلذّذ ومتنعّم بود در آخرت بیشتر متألّم ومتندّم باشد وهمچنین هر که در دنیا به
بلیّات ومحن بیشتر مبتلا باشد در آخرت بنعمات وتلذّذات زیاده تر محظوظ ومسرور باشد وبقای
دنیا نسبت ببقای آخرت کاشکے حکم قطره داشتے نسبت بدریای محیط بلے متناهی را بغیر متناهی
چه نسبت بود پس ناچار بمقتضای کرم دوستان را بمحنت چند روزه اینجا مبتلا باید داشت تا به نعمات
ابدی حظّ وسرور نمایند ودشمنان را بموجب مکر واستدراج بتلذّذات قلیله محظوظ باید ساخت تا
بتألّمات کثیره گرفتار باشند سوال کافر فقیر که در دنیا وآخرت محروم ست تألّم او در دنیا مستلزم
تلذّذ او در آخرت نگشت وجهش چیست گوییم کافر دشمن خداست جَلَّ سُلْطَانُهٗ ومستحق عذاب
دائمی ست در دنیا رفع عذاب از وے نمودن وبوضع وے گذاشتن در حق وے عین تنعّم وتلذّذ
ست ونفس احسان ست لهذا برنفس دنیا در حق کافر اطلاق جنّت نموده اند غایة ما فی الباب
بعضے از کفار را در دنیا هم رفع عذاب نمایند وهم از تلذّذات دیگر بخشند وبعضے دیگر را رفع عذاب نمایند

واز تلذذات دیگر هیچ ندهند بلکه بالتذاذ فرصت ورفع عذاب اکتفا نمایند لکل ذلک حکم ومصالح **سوال** حضرت حق سبحانه وتعالی بر همه چیز قادرست وتوانا ست که دوستان را هم در دنیا تلذذات بخشد وهم در آخرت تنعمات کرامت فرماید وتلذذ در یکے مستلزم تالم در دیگرے در حق ایشان نباشد **جوابش** بوجوه ست یکے آنکه اگر در دنیا بلیات ومحن چند روزه نمے کشیدند قدر وقیمت تلذذات وتنعمات ابدی را نمے شناختند ونعمت صحت وعافیت دائمی را کما ینبغی درک نمیکردند بکے تا جوع نکشد لذت طعام نیابد وتا مبتلا نشود قدر فراغ ندانند پس گویا مقصود از تالم موقت ایشان تحصیل کمال تلذذ دائمی شان ست جمال ست که برائے ابتلائے عوام بصورت جلال در حق این بزرگواران ظاهر گشته است یضل به کثیرا ویهدی به کثیرا **جواب دوم** آنکه بلیات ومحن هر چند نزد عوام از اسباب تالم ست اما نزد این بزرگواران هر چه از جمیل مطلق جل شانه برسد از اسباب التذاذ شان ست از بلاها همان لذت بگیرند که از نعما بلکه از بلاها بیشتر محظوظ اند که خالص مراد محبوب ست ودر نعما این خلوص نیست که نفس نیز خواهان نعما ست وگریزان از بلاها پس بلا نزد این اکابر بهتر از نعمت بود والتذاذ ایشان از بلا بیش از نعمت باشد حظے که ایشان را در دنیاست از بلیات ومصائب ست اگر دنیا این نمک نمیداشت نزد ایشان بجوے نمے ارزید واگر این حلاوت در وے نمے بود در نظر شان عجب مینمود

غرض از عشق تو ام چاشنی درد وغم ست + ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کم ست

پس دوستان او تعالی هم در دنیا متلذذ اند وهم در آخرت محظوظ ومسرور واین لذت دنیائے ایشان بحظ آخرت شان جنگ ندارد آن لذت دیگرست که بحظ آخرت جنگ دارد که عوام را حاصل ست الهی چیست این که دوستان خود را کردی که هر چه سبب تالم دیگران ست سبب التذاذ شان ست وهر چه دیگران را زحمت ست این بزرگواران را رحمت ست ونعمت دیگران نعمت شان ست مردم در شادی شاد ند ودر غمی غمناک اند واین بزرگواران هم در شادی شاد وهم در غم فرحناک اند

چه نظر شان از خصوصیات جملهٔ افعال جمیله و ذمیمه برخاسته بر جمال فاعل آن افعال که جمیل مطلق ست مقصور گشته است و بحُبِّ فاعل افعال نیز محبوب شده و التذاذ بخشید هر چه در عالم بمُرادِ فاعلِ جمیل جلّ سلطانهٗ صادر شود اگرچه از قسم ایلام و اضرار شان باشد آن چیز عین مُراد و محبوب شان ست و سبب التذاذ ایشان خداوندا اینچه فضل و کرامت ست که چنین دولت خفیّه و نعمت پوشیده را از چشم زخم اغیار پوشیده بدوستانِ خود عطا فرموده و همواره ایشان را بمرادِ خود قائم ساخته محفوظ و متلذّذ داشته و کرامت و تأمّل که نصیب دیگران ست ازین بزرگواران رفع گردانیده ونگ و رسوائی که عیبِ دیگران ست جمال و کمال این طائفهٔ علیه ساخته و در عین نامرادی مُرادِ شان و دیعت نهاده و این التذاذ و سُرور عاجل شان را برعکس دیگران سبب ترقیات و حظوظ آخرت گردانیده ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

جواب سیوم (۲)

آنکه این دار دار ابتلاست که حق با باطل ممتزج ست و محق با مُبطل مختلط اگر بدوستان محن و بلا ندهند و بدشمنان بدهند دوست از دشمن متمیز گردد و حکمت اختبار و آزمایش باطل شود و آن منافی ایمان بغیب ست که سعادات دنیویه و اُخرویه در ضمن آن مودع ست و کریمهٔ اَلَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ و کریمهٔ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ وَرُسُلَهٗ بِالْغَيْبِ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيْزٌ رمزیست ازین معنی پس خاک در چشم دشمنان انداخته دوستان را نیز بصورت محن و بلا یا مبتلا گردانیده تا حکمت ابتلا و آزمایش تمام شود و دوستان در عین بلا متلذذ باشند و دشمنانِ کور باطن خائب و خاسر بوند یُضِلُّ بِهٖ كَثِيْرًا وَّيَهْدِيْ بِهٖ كَثِيْرًا معاملهٔ انبیا علیهم الصلوٰت والتسلیمات با کفار همین بوده است که گاهے غلبه ازین جانب بود و گاهے ازان جانب در جنگ بدر نصرت از جانب اهل اسلام بوده است و در جنگ اُحد اهل کفر غلبه نموده اند قال الله تبارك وتعالیٰ اِنْ يَّمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهٗ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَآءَ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَمْحَقَ

الکافرین جواب چہارم آنکہ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ ہرچند بر ہمہ چیز قادرست وتوانا است کہ دوستان را ہم اینجا ناز و تنعم کرامت فرماید وہم آنجا لیکن این معنی منافی حکمت و عادت اوست واو سبحانہ وتعالیٰ دوست میدارد کہ قدرت خود را در تحت حکمت و عادت خود مستور دارد و اسباب وعلل را روپوش جناب قدس خود فرماید پس بحکم تقاضت دنیا و آخرت دوستان را از محن و بلیہ دنیا چارہ نبود تا تنعمات آخرت ہنی و مری ایشان باشد و رمزے ازین معنی در جواب اصل سوال در ماتقدم گذشتہ است بر سر اصل سخن رویم و تتمہ جواب از اصل سوال بیان نمائیم و گوئیم کہ سبب ورود بلا و مصیبت ہرچند کسب ذنوب و سیئات ست اما آن بلا و مصیبت فی الحقیقۃ مکفر آن سیئات ست و مزیل ظلمات آن ذنوب ست پس کرم آنست کہ دوستان را بیشتر بلا و محن بدہند تا کفارت سیئات ایشان نماید و ازالہ ظلمات ذنوب شان فرماید سیئات و ذنوب دوستان را در رنگ سیئات و ذنوب دشمنان تصور نکنند حسنات الابرار سیئات المقربین شنیدہ باشند و اگر ذنب و عصیان نیز از ایشان صادر شود در رنگ ذنب و عصیان دیگران نخواہد بود نزدیک ست کہ از قسم سہو و نسیان بود و از عزم و جد دور باشد قال اللہ تبارک وتعالیٰ ولقد عہدنا الی آدم من قبل فنسی ولم نجد لہ عزما پس کثرت ورود بلا و مصائب دلالت بر کثرت کفارت سیئات دارد نہ بر کثرت کسب سیئات دوستان را بیشتر بلا بدہند تا کفارت ذنوب ایشان نمودہ پاک و پاکیزہ برند و ایشان را از محن اخروی محفوظ دارند منقول ست کہ در وقت سکرات موت آنحضرت و دران بے آرامی و بیقراری آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام حضرت فاطمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا از کمال شفقت و مہربانی کہ در حق آنحضرت داشت و آنحضرت در حق حضرت زہرا فرمودہ بود الفاطمۃ بضعۃ منی نیز بے آرام و بیقرار بود چون آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام دائما از حضرت فاطمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا در آن وقت آن اضطراب و التہاب مشاہدہ فرمودند از برائے تسلی حضرت زہرا رضی اللہ تعالیٰ عنہا فرمودند پدر ترا ہیمن

جواب چہارم

دیارہ قال اللہ تعالیٰ ... بعد الیوم وہذا نقلہ ... من حدیث دواہ البخاری ... قبل للنوم ... للدالصوت فی الکلم ... المجدۃ للدائم ... الشیخ القاری ... اللہ تعالیٰ ... المصحح ... مسلمہ

النقل

محنت ست و بس و بیشتر ہیچ مکروہے واقع نیست چہ دولت ست کہ عذاب اشد و ابقی بمحنت چند روزہ رفع شود
باد دوستان این معاملہ کنند و باد یگران این معاملہ نکنند و کفارت ذنوب ایشان اینجا چنانکہ ینبغی نفرمایند بلکہ
مجازات ایشانرا باخرت اندازند پس ناچار دوستان بکثرت ورود بلایائے دنیوی احق باشند و
دیگران لائق این دولت نبوند کہ گناہان شان کبار ند و از التجا و تضرع و استغفار و انکسار کمتر بہرہ دارند
و بر کسب معاصی دلیر ند و بعزم و جد تحصیل ذنوب مینمایند و از تمرد نیز خالی نیند و قریب ست کہ
بآیات خداوندی جل شانہ استہزا و استنکار نمایند و جزا باندازہ جریمہ است اگر جریمہ خفت دارد و
صاحب جریمہ ملتجی و متضرع ست آن جریمہ قابل کفارت باشد بلائے دنیوی و اگر جریمہ غلظت
و شدت و ثقل دارد و صاحب آن جریمہ متمرد و متکبر ست آن جریمہ شایان جزائے اخروی ست
کہ اشد و ادوم ست و ما ظلمہم اللہ و لکن کانوا انفسہم یظلمون نوشتہ بودند کہ مردم
استہزا و سخریہ مینمایند و میگویند کہ حضرت حق سبحانہ و تعالی با دوستان خود چرا محنت و بلا
بدہد و چرا ہمیشہ بناز و تنعم ندارد و باین گفت و گوے نفی این جماعہ خواہند + کفار نیز در حق آن
سرور علیہ و علی الہ الصلوۃ و السلام مثل این سخنان میگفتند و قالوا مال ہذا الرسول یاکل
الطعام و یمشی فی الاسواق لولا انزل الیہ ملک فیکون معہ نذیرا او یلقی الیہ کنز
او تکون لہ جنۃ یاکل منہا مدار امثال این سخنان بر انکار آخرت ست و انکار عذاب و ثواب
دائمی ست و نیز مدار بر اعتماد و اعتبار و اعتنائے تلذذات فانیہ عاجلہ است کسیکہ ایمان
بآخرت دارد و عذاب و ثواب آخرت را دائمی میداند بلا و محنت عاجلہ چند روزہ در نظر او ہیچ
نمے درآید بلکہ این محنت موقتہ کہ سبب راحت مؤبدہ است عین راحت تصور میکنند + بگفت و
گوے مردم نروند و ورود بلا و محنت گواہ عدل محبت ست کور باطنان اگر منافی محبت تصور کنند
چہ توان کرد غیر از اعراض از جاہلان و از مقولہ ایشان علاج نیست فاصبر صبرا جمیلا و جواب
دیگر از اصل سوال آنکہ بلا تازیانہ محبوب ست کہ محب را از التفات بماسوائے محبوب منع نمودہ بکلیت

جواب دیگر از اصل سوال

متوجہ جناب قدس محبوب گرداند پس شایان درد و بلا دوستان باشند و این بلا مکفر کسب سیئہ
التفات بماسوائے ایشان باشد و دیگران لائق این دولت نباشند و چرا ایشانرا بزور بجانب
محبوب بیارند ہر کرا میخواہند بزور و ضرب بجانب محبوب میآرند و او را بہ محبوبیت برمیدارند و ہر کرا
نمیخواہند او را باو وا میگذارند اگر سعادت ابدی دارد براہ انابت دست و پا زدہ بامداد فضل و
عنایت بمقصد خواہد رسید والا او داند و کار او۔ اللّٰھُمَّ لَا تَکِلْنِیْ اِلٰی نَفْسِیْ طَرْفَۃَ عَیْنٍ پس
معلوم شد کہ مرادان را بیشتر بلا نامزد میشود از مریدان لہذا آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ و
السلام کہ رئیس مرادان و محبوبان ست فرمودہ است مَا اُوْذِیَ نَبِیٌّ مِثْلَ مَا اُوْذِیْتُ پس بلا
معنے دلالہ پیدا کرد کہ بحسن دلالت خود دوست را بدوست برساند و از التفات بغیر دوست پاک
گرداند عجب معاملہ ست دوستان اگر کرورہا یابند بدہند و بلا را بخرند و دیگران کرورہا بدہند و دفع
این بلا خواہند سوال گاہ ہست کہ در وقت ورود بلا از دوستان نیز اضطرابے و کربے مفہوم
میگردد و جہش چیست جواب آن کرہ و اضطراب صوریست و بمقتضائے طینت بشری ست
کہ در ابقائے آن حکم و مصالح ست چہ جہاد و معادات بالنفس بے آن متصور نیست شنیدہ باشند
بیقراری و بے آرامی کہ از ان سرور دین و دنیا کہ در وقت سکرات موت ظاہر میشد علیہ وعلی
آلہ الصلوٰۃ والسلام و آن بقیہ جہاد بالنفس بودہ است تا خاتمہ خاتم الرسل علیہ وعلیہم
الصلوٰت والتحیات بر جہاد با دشمنان خدا متحقق گردد و شدت مجاہدت دلالت دارد تا جسم
مواد صفات بشریت نماید و نفس را در کمال انقیاد آوردہ بحقیقت اطمینان رساند و پاک و پاکیزہ
دارد پس بلا دلالہ بازار محبت گشت و سرکہ محبت ندارد بدلالہ چہ کار دارد و دلالگی بچہ کار او مے آید و
نزد او چہ قدر و قیمت داشتہ باشد وجہ دیگر از برائے ورود بلا آنست کہ محب صادق از مدعی
کاذب متمیز گردد چہ اگر صادق ست بورود بلا ملتذ و محظوظ خواہد شد و اگر مدعی ست نصیبش از
بلا کرہ و تالم ست و باین تمیز مہند نشود مگر کسیکہ شائبہ از صدق داشتہ باشد تا حقیقت کرہ و تالم

را از صورت کُره و تألم جُدا سازد و حقیقت صفات بشریت را از صورت صفات بشریت علیحده
نماید اَلوَلِیُّ یَعرِفُ الوَلِیَّ رمزیست ازین بیان وَاللّٰہُ سُبحَانَہُ الھَادِی اِلٰی سَبِیلِ الرَّشَادِ
وایضاً پرسیده بودند که عدم را لاشئے محض گفته اند پس او را وجود نباشد و چون وجود نداشته باشد
باوجودے که در ذهن پیدا کرده باشد او را آثار و ترقیات چون بود و اگر بود ذهنی بود و اگر ذهنی بود از
دائرهٔ خیال چون برآید بدانند که عدم هرچند لاشئے ست امّا این همه کارخانهٔ اشیا باو برپاست و
منشأ تفصیل و کثرت اشیا مرآتیت اوست و صُوَر علمیّهٔ اسماء الٰہی جَلَّ سُلطَانُہُ که در مرآت
عدم منعکس گشته او را متمیز ساخته است و ثبوت علمی نخشیده ناچار از لاشئیّهٔ محض او را برآورده
است و منشأ آثار و احکام گردانیده و این آثار و احکام در بیرون خانه علم نیز کائن اند و در مرتبهٔ
حسّ و وهم نیز ثابت و چون باستحکام صُنع خداوندی جَلَّ شَانُہُ دران مرتبه ثبات و استقرار پیدا
کرده اند و بزوال حسّ و وهم نیز مرتفع نیند توان گفت که این آثار و احکام خارجی اند شما از ترقیات
عدم چه تعجب دارید این همه کرّ و فرّ کائنات مبنی بر عدم ست کمال قدرت خداوندی را جَلَّ شَانُہُ
مشاهده نمایند که از عدم این همه کارخانه را بهم ساخته است و کمالات وجود را بنقائض او ظاهر
فرموده راه ترقی او در کمال وضوح ست که صُوَر علمیّهٔ اسماء واجبی جَلَّ سُلطَانُہُ در حُجرهٔ او متمکن
اند و با او همبستر اند و در کنار او یند و از صُوَر بحقیقت و از ظلال باصل شاهراه افتاده است کور
باطن بود که احساس آن ننماید اِنَّ هٰذِہٖ تَذکِرَۃٌ فَمَن شَآءَ اتَّخَذَ اِلٰی رَبِّہٖ سَبِیلًا لفظِ ذهن و
خیال شما را در اشتباه نیندازد و آثار و ترقیات را در نظر شما دشوار ننماید که هر معامله که هست بیرون
علم و خیال نیست غایة ما فی الباب از خیال تا خیال فرق ست خلق در مرتبهٔ خیال دیگرست و اختراع
وهم و خیال دیگر اوّل نفس امریست و توان گفت که موجود خارجی ست نیز و ثانی ازین دولت
قلیل النصیب ست و ازین ثبات و استقرار قلیل الجدوے بعضے از هنرهائے عدم را که در معرفت
علیحده نوشته است و نقل آن را امیر محبّ الله برده اگر ذوق داشته باشند آنرا ملاحظه نمایند

۱ یعنی دل را دلے
شناسد ۱۲
۲ یعنی پس بآن وجود له
علم در ذهن پیدا الخ ۱۲
۳ اشارت بر

وایضاً از فنا و بقا پرسیدہ بودند معنی این کلمہ را در کتب و رسائل خود این فقیر بسیار جا نوشتہ است مع ہذا اگر خفائے در ماندہ باشد علاجش حضور و شفاء ست تمام حقیقت در نوشتن نمے آید واگر مے آید اظہار آن از صلاح دور مینماید تا کسے چہ فہمد و چہ دریابد فنا و بقا شہود لیست وجود نیست کہ بندہ ناچیز نشود و بحق تعالیٰ متحد نگردد والعبد عبد دائما والرب رب سرمدا زنادقہ اند کہ فنا و بقا را وجودی تصور مینمایند و مے انگارند کہ بندہ رفع تعینات وجودی خود نمودہ باصل خود کہ منزہ از تعینات و قیود ست متحد میگردد و از خود ناچیز گشتہ برب خود بقا پیدا میکند در رنگ قطرہ کہ از خود فانی گشتہ بدریا ملحق شود و رفع قید خود نمودہ بمطلق متحد گردد اعاذنا اللہ سبحانہ عن معتقداتہم السوء حقیقت فنا عبارت از نسیان ماسوائے اوست سبحانہ و عدم گرفتاری ست بغیر او تعالیٰ و پاک ساختن ساحت سینہ است از جمیع مرادات و خواستہائے خود کہ مناسب مقام بندگی ست و مناسب مقام بقا قیام عبد ست بمرادات مولائے خود جل سلطانہ و مرادات او سبحانہ عین مرادات خود یافتن ست بعد از شہود آیات انفسی وایضاً پرسیدہ بودند کہ سیر یکہ در بیرون انفس نوشتہ اند آن کدام باشد سیر مراتب عشر عالم خلق و عالم امر و سیر ہیئت وحدانی داخل انفس مینماید پس سیر در ماورائے انفس کدام باشد بدانند کہ انفس در رنگ آفاق ظلال اسماء الٰہی ست جل سلطانہ و چون ظل بفضل خداوندی جل شانہ خود را فراموش ساختہ متوجہ اصل خود گردد و محبت بہ اصل خود پیدا کند ناچار بحکم المرء مع من احب خود را ہمان اصل خود خواہد یافت و آنائے خود را بر سمان اصل خود خواہد انداخت و ہمچنین چون آن اصل را اصل دیگر ست ازین اصل بآن اصل خواہد رفت بلکہ خود را عین آن اصل خواہد یافت وہلم جرا الی ان یبلغ الکتاب اجلہ ط این سیر سیر ماورائے آفاق و انفس ست اما بدانند کہ جمعے سیر انفسی را سیر فی اللہ گفتہ اند آن سیر کہ گفتہ شد ورائے این سیر ست کہ گفتہ اند چہ این سیر حصولی ست و آن سیر وصولی و فرق درمیان حصول و وصول در مکاتیب متعددہ بتفصیل نوشتہ است از انجا معلوم کردہ باشند

دیگر از اقربیت ذات و صفات و افعال واجبی جل سلطانہ پرسیدہ بودند بیان آن نیز بحضور تعلق دارد صلاح نیست کہ بنویسد و اگر بنویسد معلق ست معلوم نیست کہ بفہم درآید و اگر بتقریر حضور ہم مفہوم گردد مغتنم ست دیگر از کمالات مرتبہ نبوت پرسیدہ بودند کہ فنا و بقا و تجلی و مبدائیت تعین ہمہ در مراتب کمالات ولایات ثلثہ ست و سیر در مراتب کمالات نبوت بچہ روش ست بدانند کہ در مراتب عروج تا زمانیکہ با یکدیگر متمیز اند و از اصلے با صلے دیگر رفتہ میشود آن ہمہ کمالات داخل دائرہ ولایات ست و چون این تمیز برطرف شود این تفصیل کم گردد و معاملہ باجمال و بساطت صرف افتد و شروع در کمالات مرتبہ نبوت بود و دران مرتبہ نیز ہر چند وسعت ست ان اللہ واسع علیم اما آن وسعت وسعت دیگرست و اگر تمیز ست ہم تمیز دیگر زیادہ ازین چہ نویسد و چہ مفہوم شود ربنا اتنا من لدنک رحمۃ وہیئ لنا من امرنا رشدا بعضے اسرار نماز را کہ پرسیدہ بودند جواب آنرا بر وقت دیگر انداختہ شد کہ الحال وقت بسیار تنگ ست از دست زمانہ و اہل زمانہ سرقہ کردہ چیزے نوشتہ میشود بفقیر رحم بکنید و بر استفسار دلیر نباشید ربنا اغفر لنا ذنوبنا و اسرافنا فی امرنا و ثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکفرین الحمد للہ رب العلمین والمنۃ اولا و آخرا والصلوٰۃ والتحیۃ علی رسولہ دائما و سرمدا و علی آلہ الکرام و صحبہ العظام الی یوم القیام

والسلام علی من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ

وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ۵

وقد تم الدفتر الثانی فی القسمین بعونہ تعالیٰ وحسن توفیقہ ویتلوہ الدفتر الثالث انشاء اللہ تعالیٰ وصلی اللہ تعالیٰ علی سید الخلق اجمعین وسلم وبارک وعلی آلہ واصحابہ وعلینا معہم اجمعین برحمتہ وہو ارحم الراحمین ۱۲ ذیقعد ۱۳۳۲ھ

بکتابت احقر العباد فقیر محمد عبد اللہ عفی عنہ و عن والدیہ ساکن قریہ کوٹ وارث از مضافات وزیر آباد

اعلام

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَکَفٰی وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی اما بعد مخفی مباد کہ طالبان حق را جَلَّ وَعَلَا قدیماً و حدیثاً بہ علم تصوف چہ دلبستگیہا است بنابران مقبولان بارگاہ یزدانی و محبوبان درگاہ سبحانی در تحصیل ذرائعش مساعی جمیلہ بکار بردہ اند و در طی این ممر صعب جان نثاریہا نمودہ اند و بمطالعہ و سیر کتب تصوف اوقات عزیز خود را صرف نمودہ اند علی الخصوص مکتوبات قدسی آیات حضرت غوث محققین قطب عارفین عارف ربانی عالم دقایق مثانی الشہیر عند الاقاصی والادانی الشیخ احمد السرہندی النقشبندی الاویسی الرحمانی مجدد الف ثانی قدس اللہ سرہ و نور ضریحہ بیت لا یدرک الواصف نعتہ ٭ وان یک سابقا فی کل ما وصفا کہ ہر یکے از انہا بلکہ ہر جملہ از انہا بدرستیکہ یتیم و جوہر یست ثمین و این از ضیق ساحت عبارتست و الا مصرع چہ نسبت خاک را باعالم پاک شیر شر سالکان ہویت بحتہ را دلیلیست وافی و شیفتگان ذات حقہ را بادہ ایست کافی صدہا اولیاء عظام از فہم مضامینش بہرہ یاب گشتند و ہزارہا صلحای کرام بمطالعش فائز المرام شدند ولیکن الی اللہ المشتکی از غارتگری نساخین کہ نسخ را بجای مسخ رسانیدند و فرق میان من و الی ندانستند بسیارے از تصرفات ایشان محرف و اکثرے از تحریفات ایشان معدن گشتہ بود و از دستبرد مطابع چہ غارتہاست کہ بردہ و از غرش قلمہا کدام تصرفہاست کہ بروے علم بر نیفراختہ بنا علیہ علیہ تصحیح آن در سر این مسکین ہیچ در ہیچ بلکہ کم از ہیچ از حق سبحانہ و تعالی پیدا شد و آنرا وسیلہ نجات اخروی خود تصور کردہ بہ تفحص وسیع و تصفح بلیغ نسخہای خطی کثیر التعداد از اطراف و جوانب فراہم آوردہ بکمال جد و تمام جہد جمیل و صرف حرفش بارہا مقابلہ نمودہ بہ فضل اللہ و حسن توفیقہ باہتمام خود حصہ مفتم کہ مکمل دفتر دوم ست نیز بحلیہ طبع متحلی و متزین گردانیدہ ہدیہ ناظرین پر تمکین بر عایت امور ذیل گذرانید وار فضل حق سبحانہ و تعالی و تقدس امید واثق ست کہ دفتر سوم را ہمین تیرہ بانجام خواہد رسانید ٭

اول آنکہ منتش را بہ نسخہای عدیدہ خطی بکرات و مرات مقابلہ نمودہ شد **دوم** آنکہ حتی الوسع در مواقع اختلاف نسخہ فرو نگذاشتہ شد **سوم** آنکہ حتی الوسع تخریج احادیث مندرجہ کتاب بیان کردہ شد **چہارم** آنکہ در حل الفاظ مشکلہ و ربط عبارات مبہمہ التزام تمام نمودہ شد **پنجم** آنکہ فہرست جدید کہ آنرا اجمال مکتوبات توان گفت بآن ملحق کردہ شد **ششم** آنکہ بمکاتیبیکہ بعبارات عربی بودہ اند تراجم آنہا بفارسی نوشتہ شد تسہیلا للطلاب و تیسیرا للنظار **ہفتم** آنکہ در بعضے جا ما و لو اقل قلیل بدفع توہمات باطلہ و خیالات فاسدہ حسب الفہم بر مزو اشارت تعرض نمودہ آمد **ہشتم** آنکہ غالبا تراجم عبارات عربی و آیات قرآنی تبعیین سورہ و احادیث نبوی بحاشیہ نگاشتہ شد **نہم** آنکہ عبارات عربی را معرب گردانیدہ شد و در عایت حرکات اضافیہ و توصیفیہ خصوصا در مقامات مبہمہ نمودہ شد **دہم** آنکہ حال بعضے از اکابر کہ اسمای گرامی ایشان جا بجا مذکور ست از کتب قوم تلاش نمودہ بحاشیہ درج کردہ شد **علاوہ** ازین دیگر خصوصیات کہ بملاحظہ ناظرین متعلق ست مرعی داشتہ شد و الحمد للہ علی ذلک حمداً کثیراً طیباً مبارکاً علیہ و مبارکاً فیہ و صلی اللہ علی سیدنا محمد و آلہ و اصحابہ اجمعین و آخر دعوانا ان الحمد للہ رب العلمین ٭ پس حضرات کہ ارادہ خریداری این گوہر آبدار دارند بعنوان ذیل طلب فرمایند ٭

امرتسر چوک فرید مسجد حاجی شیخ بدہ صاحب مرحوم خاکسار نور احمد عفی عنہ قیمت حصہ ہفتم مندرج ذیل است

درجہ خاص کاغذ سفید ولایتی	عہ ۸
درجہ اول کاغذ سفید ڈمی	عہ ۱۲
درجہ سوم کاغذ بادامی	عہ ۴

التماس

محصول ڈاک فیس منی آرڈر و پیکنگ وغیرہ بذمہ خریدار تعمیل فرمائش بذریعہ وی پی یا بصورت وصولی قیمت نقد خواہد شد

إن أريد إلا الإصلاح ما استطعت وما توفيقي إلا بالله عليه توكلت

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست ۔ آخر آمد ز پس پردۂ تقدیر پدید

اعنی

بہ فضل رحمانی و امداد یزدانی باہتمام نوی

حصہ ہشتم دفتر سوم

مکتوبات امام ربانی

حضرت مجدد الف ثانی

الشیخ احمد سرہندی قدس سرہ

باہتمام و تصحیح خاکسار نور احمد عفا اللہ عنہ پسروری ثم امرتسری

زیر نگرانی شیخ العزیز مینیجر بازار پسرور امرتسر مطبوعہ دیدہ

فہرست جدید کتاب مستطاب مکتوبات قدسی آیات حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی رح حصہ ہشتم

صفحہ	مضمون کتاب
۲-۳	خطبہ جلد ثالث والہام حق بحضرت ایشان در
۴-۵	مقبولیت مکتوبات شریف بلکہ جملہ کلمات طیبات شان
۵	مکتوب اول در بیان اقربیت افعال و صفات و ذات واجبی جل سلطانہ۔
۷	مکتوب دوم در مواعظ و انقطاع از خلق و تقرب بجناب حق جل وعلا۔
۷	مراد خود خواستن مستلزم دفع مراد مولای خود ست ومعارضہ است بمالک خود۔
۸-۹	مکتوب سیوم در بیان معنی کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ واقامت دلیل بر عدم استحقاق معبودیت غیر حق وسوال وجواب متعلق بآن۔
۱۰	دلیل دیگر بر عدم استحقاق معبودیت غیر حق سبحانہ آنست کہ او تعالی الخ۔
۱۰	مخالفان کہ ملتزم ملت انبیا علیہم السلام نیستند ہر چند نفی شریک و جوب وجود مینمایند اما از معاملہ استحقاق عبادت غافلند واز نفی شریک استحقاق عبادت فارغ اند۔
۱۱	مشرک بسان انبیا آنکس ست کہ بعبادت غیر حق گرفتار ست اگرچہ الخ۔
۱۱	بیان معنی کریمہ ان اللہ لا یغفر ان یشرک بہ باید دانست کہ عدم استحقاق عبادت مر غیر حق را بدیہی ست لاقل حدسی ست الخ۔
۱۲	سوال در عبارت مشائخ طریقت واقع ست ہر چہ مقصود تست معبود تست معنی این عبارت چیست جواب مقصود شخص متوجہ الیہ آن شخص ست الخ۔
۱۳	مکتوب چہارم در تاویل کریمہ لا یمسہ الا المطہرون
۱۴ و ۱۳	وبیان آنکہ مناسب حال مبتدی ذکرست ونفی ماسوای مذکور۔ وآنکہ تلاوت قرآن وذکر کدام وقت از اعمال مقربین بود وکدام وقت از اعمال ابرار و فضیلت تفکر وبیان معنی آن۔
۱۴	مکتوب پنجم در بیان بعضی از احوال واذواق خاصہ حضرت ایشان کہ بوسیلہ بعضے آلام ظہور یافتہ۔
۱۵	مکتوب ششم در بیان آنکہ ایلام محبوب از انعام او جلالش از جمال او محبوب ترست۔
۱۶	مکتوب ہفتم در بیان تحمل ایذای خلق۔

صفحہ	مضمون کتاب
۱۶-۱۷	مکتوب ہشتم در بیان اصالت غیب و ظلیت شہود۔
۱۷	مکتوب نہم در بیان آیہ کریمہ ما اتکم الرسول فخذوہ الخ و بیان فضیلت ورع و معادات نفس و قول حضرت شیخ نقشبند قدس سرہ وجدت طریقا اقرب طرق الی اللہ سبحانہ۔
۱۸ و ۱۹	
۱۹	مکتوب دہم در تفسیر کریمہ واذا سألک عبادی عنی فانی قریب۔
۱۹ و ۲۰	مکتوب یازدہم در بیان جامعیت انسان کہ مرکب از اجزائے عشرہ عالم امر و خلق ست و ترجیح قلب انسان بر عرش مجید۔
۲۰	مکتوب دوازدہم در فوائد تضرع و نیاز و ذکر و تلاوت قرآن و طول قنوت در نماز و آنکہ مدار وصول بر ذکر نہادہ اند و دیگر اشیا در رنگ نتائج و ثمرات ست۔
۲۱	ذکر نفی و اثبات در رنگ وضوست تا معاملہ نفی
۲۲	بانجام نرسد غیر از فرائض و واجبات و سنن ہر چہ کنند از عبادات قافلہ داخل وبال ست۔
۲۲ و ۲۳	مکتوب سیزدہم در تحریض بر رسوخ بمتابعت صاحب شریعت ومتابعت پیر طریقت۔
۲۳	اگر در دین امر رسوخ دارند ہیچ غم نیست متابعت صاحب شریعت واعتقاد ومحبت بشیخ طریقت۔
۲۳	مکتوب چہاردہم در بیان حقیقت وجود واجب الوجود
۲۴	مکتوب پانزدہم در بیان آنکہ لذت ایلام محبوب در نظر محب از انعام او زیباترست وآنکہ مدی آن جماعہ کہ در صدد آزار ند نباید خواست وبیان عبارت شیخ محی الدین بن العربی کہ عارف راہست نیست۔
۲۵	
۲۶ و ۲۷	مکتوب شانزدہم در سر عدم اطلاع سالک احوال خود را ومشاہدہ آن در مرایائے احوال مسترشدان و آنکہ مقصود حصول احوال ست علم بآن احوال دولتست دیگر ومعنے دوام آگاہی بمطلوب ونگرانی بمطلوب۔
۲۷ و ۲۸	مکتوب ہفدہم در بیان عقائد دینیہ و ترغیب بر عبادات شرعیہ وبیان آنکہ حق سبحانہ وتعالی منعم علی الاطلاق ست۔
۲۹	شریعت دو جزو دارد اعتقادی و عملی فاقد اعتقاد از اہل نجات نیست وفاقد عمل احتمال نجات دارد۔

صفحہ	مضمون کتاب
۲۹	عقیدہ اول اللہ تعالی بذات اقدس خود موجود ست وہستی او تعالی بخودی خودست الخ۔
۳۰	عقیدہ دوم واو را سبحانہ صفات کاملہ است از حیوۃ وعلم وقدرت الخ۔
۳۰	عقیدہ سوم واو سبحانہ عالم کلیات وجزئیات ست ودانندہ اسرار وخفیات الخ۔
۳۱	عقیدہ چہارم واو تعالی از ازل تا ابد بیک کلام متکلم ست اگر امرست از ہمان یک کلام ست واگر نہی ست ہم ازان الخ۔
۳۱	عقیدہ پنجم واو را سبحانہ مومنان در بہشت خواہند دید بعنوان بیچونی وبیچگونگی چہ رویتے کہ الخ۔
۳۲ و ۳۳	عقیدہ ششم واو تعالی خالق سموات وارضین ست وخالق جبال وبحارست الخ۔
۳۳	عقیدہ ہفتم چنانچہ عباد مخلوق حق اند افعال عباد نیز مخلوق اویند الخ۔
۳۴	عقیدہ ہشتم انبیا علیہم الصلوۃ والسلام رحمت عالمیانند کہ حضرت حق از برائے ہدایت خلق مبعوث ساختہ الخ۔
۳۵	حضرت عیسے بعد از نزول از آسمان متابعت شریعت خاتم الرسل خواہد نمود وعمل موافق مذہب امام ابی حنیفہ خواہد کرد۔
۳۵	عقیدہ نہم ملائکہ عباد کرام حضرت حق اند وبدولت تبلیغ مشرف الخ۔
۳۵	عقیدہ جامعہ دہم مخبر صادق از انچہ خبر دادہ است ہمہ حق ست۔
۳۵	ایمان بآخرت در رنگ ایمان از ضروریات اسلام است الخ
۳۶	عقیدہ جامعہ یازدہم سوال منکر ونکیر در قبر نیز حق ست در روز قیامت وہمہ تو ابعش نیز حق ست
۳۷	عقیدہ دوازدہم ایمان عبارت از تصدیق قلبی ست بامور یکہ الخ۔
۳۷	عقیدہ سیزدہم مومن بارتکاب کبیرہ از ایمان نے برآید وبکفر نے درآید استحلال کبیرہ کفرست وعمل بآن فسق ست الخ۔
۳۷	عقیدہ چہاردہم افضلیت خلفائے اربعہ بترتیب خلافت ایشانست الخ۔

صفحہ	مضمون کتاب
۳۸	فضائل ابی بکر صدیق رضہ و اعتقاد در بارۂ محاربات و مشاجرات اصحاب پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بیان
۳۹	فضائل اصحاب کرام رضہ ۳۹ بنائے اسلام بر پنج چیز ست و فضائل نماز و لزوم طمانینت در رکوع و سجود و قومہ
	و جلسہ و ادائے آن در اول وقت و لزوم مطالعہ کتب
۴۰	فقہ و فضول دانستن کتاب گلستان و جنب آن ۴۰
	امر بنماز تہجد کہ از ضروریات این راہ ست و لزوم کلمۂ
	استغفار علی الخصوص بعد از نماز و دیگر امر بنماز چاشت
	و خواندن آیۃ کرسی و دیگر ادعیہ بعد از نماز و در صباح
۴۱	و مساء ۴۱ امر بادائے زکوٰۃ و بیان علامت یقین
	قلب و امر بادائے روزہ رمضان و حج بیت حرام بعد
۴۲	تحقق مشرائط ۴۲ و حل و حرمت شرعی نیک
	احتیاط باید نمود و محافظت حدود شرعی باید کرد۔
۴۲	خواب خرگوش تا چند خواہد بود بپنبۂ غفلت در گوش تا
۴۲	بعد از تصحیح اعتقاد و اتیان اعمال صالحہ اوقات خود
	را بذکر الٰہی جل شانہ معمور باید داشت۔ ظاہر الخلق
۴۲	و باطن بالحق دارند۔ ۴۲ مقصود اصلی از ذکر قلبی
۴۳	زوال گرفتاری ما دون حق ست و تا زوال این گرفتاری
	حاصل نشود ایمان نصیب نبود ۴۳ اصلاح نیت
	در طعام خوردن و جامہ پوشیدن بلکہ در تمام حرکات
	و سکنات حتے کہ در خواب کردن و بیان ثمرۂ آن۔
۴۴	مکتوب ہژدہم در بیان بے تعلقی انسا سوائے و ترغیب
۴۴	بصحبت طالبان حق ۴۴ روزے فقہ تلاوت قرآن
	مجید بکرد آنست قل ان کان آباء کم آمد گر بسیار نخواند
	شدہ و مطالعۂ حال خود نمود دید کہ ہیچ یکے از نہاکر فتاری
۴۵	ندارد الخ ۴۵ مکتوب نوزدہم در صبر و رضا بقضا الٰہی
	و آنکہ فرار از ما لا یطاق از سنن مرسلین ست۔
۴۶	مکتوب بستم۔ در بلندی ہمت و رابع داشتن حصول
۴۶ و	جمیع نعم از ہمہ بہ پیر خود۔ ۴۶ و ۴۷۔ مکتوب بست و
۴۸ و	یکم در جواب اسولہ از مشارالیہ بودن او تعالیٰ بالضما
۴۸	و فضل زیادہ و کیفیت علم حق تعالیٰ بذات خود۔ ۴۸
	مکتوب بست و دوم در بیان آنکہ مراد از نجاست مشرکان
	خبث باطن و سوء اعتقاد ایشان ست نہ نجس العین
۴۹	بودن ایشان۔ ۴۹ بر خلق تنگ گرفتن و ایشان را
	رنجانیدن حرام ست و غیر مرضی حق ست بہ مجتہد حیث
	جائے اعتراض ست کہ خطائے او را یک درجہ ثواب ست
۵۰	مکتوب بست و سوم در آنکہ او تعالیٰ بتوسط انبیا

صفحہ	مضمون کتاب
	خبر دادہ ست از ذات و صفات خود و اعمال مرضیہ و
۵۲	نا مرضیۂ عباد کہ عقل را در آن مدخلے نیست۔ ۵۲ ہر کہ
	ورائے طور عقل طریقے از برائے اثبات معرفت صانع
	اثبات نماید فی الحقیقۃ منکر طور نبوت ست و مصادم
۵۲	بداہت ۵۲ عقل و درین امر اگر کفایت میکرد فلاسفہ
۵۲	یونان در تیہ ضلالت نمی ماندند۔ ۵۲ مذمت قائل
۵۳	بودن بفعل فعال و رد آن بوجوہ و بیان آنکہ کفار
	دار الحرب با وجود بت پرستیہا از فلاسفہ احسن حال اند
	و تعجب کردن از جماعہ کہ این سفہا را حکمائے نامند و
۵۴	اطلاق حکما بر اینہا سراسر جہل مرکب ست۔ ۵۴ مذمت
	فلاسفہ علی الخصوص افلاطون کہ رئیس ایشانست و
	بیان آنکہ عقول ناقصہ فلاسفہ در طرف نقیض بطور
۵۵	ثبوت افتادہ ست۔ ۵۵ حجۃ الاسلام غزالی سفر ہائے
۵۵ و ۵۶	کہ فلاسفہ علاوہ علم نجوم را از کتب انبیاء مانقدم سرقہ
	کردہ اند و علم تہذیب اخلاق را از کتب صوفیہ آلبیہ کہ در
	ہر عصر بودہ اند سرقہ کردہ اند و بیان آنکہ علم ہندسہ اصل
۵۶	لا یعنی ست و علم منطق کہ آنرا اعجم دانند بکار ایشان
	نیامد و از غلط نہ برآورد الخ۔ ۵۶ مذمت آنانکہ
	بتسویلات فلسفی مفتون اند و این جماعہ را حکما
۶۵	دانستہ عدیل انبیا میدانند و علوم ایشانرا بر شۂ الغر
۶۵ و ۶۶	انبیا تقدیم دہند الخ۔
۵۶	مکتوب بست و چہارم در بیان بزرگی صحاب کرام رضہ آنسرور
۵۷ و ۵۸	و مہربانی آنہا بایکدیگر۔ ۵۸ ہیچ ولی امتی بمرتبۂ صحابی
	ان امت نرسد۔ قول شبلی رہ ما آمن برسول اللہ
۵۸ و ۵۹	من لم یوقر اصحابہ۔ ۵۸ رد جماعہ کہ گمان بر ند کہ
	اصحاب دو گروہ بودند مخالف امیر و موافق امیر و این
۶۷	دو گروہ بایکدیگر عداوت و بغض و کینہ داشتند و
	بعضے این صفات را بمطن میدانستند و تقیہ مینمودند
۵۹	بیان آنکہ حضرت صدیق بنص قرآنی اتقائے این
	این امت ست و امام فخر الدین رح بر افضلیت صدیق
۵۹	بنص قرآنی استدلال کردہ ست۔ ۵۹ اکابر ائمہ
۶۸	سلف بر افضلیت حضرات شیخین اجماع ثابت
۶۹ و ۶۹	کردہ اند و حضرت امیر نیز بآن حکم کردہ و این نقل را
	از حضرت امیر زیادہ از ہشتاد نفر روایت کردہ و
۶۹	عبد الرزاق شیعی بموجب این نقل بافضلیت ایشان
۶۰	قائل شدہ۔ ۶۰ بیان اثبات خلافت ذی النورین
	باجماع صحابۂ کرام و باتفاق صغار و کبار و ذکور

صفحہ	مضمون کتاب
۶۰	و اناث۔ ۶۰ باید دانست کہ اصحاب کرام
	مبلغان کتاب و سنت اند و اجماع ہم بقرن ایشان
۶۰	منوط بودہ الخ۔ ۶۰ توجیہ حسن و اعتقاد احسن
	در باب منازعات و محاربات این اکابر کہ در زمان خلافت
۶۱	حضرت امیر واقع شدہ۔ ۶۱ بلکہ علما فرمودہ اند کہ
	از قرآن مجید مفہوم نمیگردد کہ جمیع صحابہ اہل بہشتند
	قال اللہ تعالیٰ لا یستوی منکم من انفق الخ۔
۶۱	سوال جمعے گفتہ اند کہ بعضے از اصحاب کرام بعد از
	ارتحال آنسرور در آن مرافعت نمودہ اند بوسط حب
	خلافت از طریق حق انحراف نمودند این جماعہ گمان
	برند کہ انحراف شان بحد کفر رسیدہ بود الخ جواب۔
۶۳	مکتوب بست و پنجم در بیان نتائج و ترقی مراتب کہ
	از ذکر گفتن و تلاوت قرآن و نماز حاصل میشود و بیان آن
	وقت کہ ذکر حکم تلاوت پیدا میکند و تلاوت حکم ذکر پیدا آرد
۶۴	مکتوب بست و ششم در بیان آنکہ حضرت حق چنانچہ
	بذات خود موجود ست نہ بوجود ہمچنان بذات خود حی
	و عالم و موصوف بصفات ثمانیہ ست نہ بصفات زائدہ
۶۵	پس لائح شد کہ ہر چہ دیگر از ایجاد او تعالیٰ بصفات
	میرست او سبحانہ بذات خود بے توسط صفات
۶۵	حاصل ست چہ ذات او تعالیٰ بے ملاحظہ الخ۔ ۶۵ سوال ان
۶۶	ذات او تعالیٰ در حصول جمیع کمالات کافی ست صفات
	برائے چہ اثبات کردہ الخ جواب حضرت ذات ہر چند الخ
۶۶	سوال فلاسفہ و معتزلہ ہر چند صفات را در خارج
	اثبات نمودہ اند اما باعتبارات علمیہ قائل گشتہ اند و
	در علم کمالات ذاتیہ ستمایزد انستہ پس ایجاد اشیا بذات
	بحث منسوب نگشت جواب ایجاد عالم در خارج ست
۶۷	و عالم در خارج موجود ست الخ۔ ۶۷ بیان عروج
	محب حضرت ذات از صفات کہ اصول و بست و
	پیوستن دے باصول اصول و بیرون بودن این عروج
	از فہم اکثر مردم و سوال و جواب متعلق بآن۔
۶۸	مکتوب بست و ہفتم در بیان آنکہ بندہ را باید کہ از
۶۹ و	مرادات بتمام برآمدہ بمراد مولائے خود باشد با بیان مضر
۶۹	ذاتی و عرضی۔ ۶۹ سوال گاہ ہست کہ بالبداہت از
	کمل نیز بظہور نے آید و آرزوئے حصول مطالب پشتے
	از بین بزرگواران ہم محسوس میگردد جواب بعضے از الخ
۷۰	روزے این فقیر بعد از ادائے نماز بامداد در ایام سکوت
	قلعہ بطریق سکوت نشستہ بود کہ ہجوم آرزوہائے

صفحه	مضمون کتاب
۷۰	لطائف بے حد او تی کشید الخ - ۷۰ مذمت نفس
	امارہ و بیان جہالت او و غلبہ دشمن بیرونی بد داو
۷۱	مکتوب بست و ہشتم در بیان کیفیت تصدق بار واح
	موتے علی الخصوص بروح پاک آن سرور علیہ الصلوٰۃ
۷۳	والسلام - ۷۳ فرمودہ اند کہ صدقہ آن سرور اگرچہ
	بریا و سمعہ ادا کردہ شود مقبول ست و باکسر و آنرا
	وصول ست اگرچہ بخواب آن بصفوۃ فرستندہ نرسد
۷۳	مکتوب بست و نہم در بیان فہم کردن بعضے کلمات
	قدسی آیات قرآنی و دفع وساوس نفسانی و شیطانی
	نسبت معانی قرآنی و الزام دادن مر نفس را -
۷۴	مکتوب سی ام در بیان عروج بمراتب اصول و مراتب عبادات -
۷۵	
۷۶	مکتوب سی و یکم در تحقیق عالم ارواح و عالم مثال و
۷۷	عالم اجساد - ۷۷ عالم مثال از برائے دیدن ست
	نہ از برائے بودن جائے بودن عالم ارواح ست با عالم
	اجساد و تحقیق عذاب قبر و عذاب قبر با در رنگ خواب
۷۹	دانستن از عدم اطلاع ست از صورت عذاب و حقیقت
	عذاب و سوال و جواب متعلق باین - ۷۸ زنہار
	بمکشوف خیالی و ظہور مثالی اعتقادیات مقررہ اہل
	سنت و جماعت را از دست ندہند -
۷۸	مکتوب سی و دوم در بیان آنکہ خطرات کہ از اسباب وصل
۷۹	گفتہ اند باندازہ تجلی صوری ست و در تحقیق حقیقت
۸۰	کثرت و بسیط - ۸۰ بیان اتفاق علما و صوفیہ در
۸۱	ثبوت و استمرار کثرت و تعدد و ارجاع نزاع فریقین
	بلفظ بعد از اتفاق در بعضے -
۸۲	مکتوب سی و سیوم در تحقیق این سخن تا کافر نشود و سر
	برادر نبرد و بمادر خود جفت نشود مسلمان نشود -
۸۳	سوال آدمی با وجود عقل و فراست چرا مغلوب شیطان
	میگردد جواب شیطان فتنہ و بلاست کہ حضرت حق الخ
۸۵	مکتوب سی و چہارم در نصائح ضروریہ - ۸۶ اول تصحیح
۸۶	عقاید موافق آرائے اہل سنت باید نمود و بعد از تصحیح
	اعتقاد عمل بمقتضائے احکام فقہیہ ضروری ست
	نماز پنجوقت بے کسل و بمراعایت شرائط ادا باید نمود
	بر تقدیر نصاب از ادائے زکوٰۃ ہم چارہ نیست بسیرو
	رغبت نکنند و از غیبت و سخن چینی و دروغ و بہتان اجتناب
۸۶	نمایند - ۸۶ بعد از تصحیح اعتقاد و اتیان باحکام
	فقہیہ اوقات خود را مستغرق ذکر الٰہی باید ساخت
۸۷	مکتوب سی و پنجم در نصیحت و اغتنام شباب -

صفحه	مضمون کتاب
۸۷ و ۸۸	مکتوب سی و ششم در دفع شبہات منکران عذاب قبر -
۸۹	مکتوب سی و ہفتم در بیان آنکہ ہر چہ از جمیل علق
	سبحانہ آید جمیل آید -
۸۹	مکتوب سی و ہشتم در تحقیق معنی حدیث ستفترق امتی
و ۹۰	و تحقیق در حق ارباب فقر -
۹۱	مکتوب سی و نہم در بیان فرق میان علم الیقین صوفیہ
	و علم الیقین ارباب معقول -
۹۱	مکتوب چہلم در جواب طلب مشورت خواجہ حسام الدین
	احمد بسفر حج مع توابع -
۹۲	مکتوب چہل و یکم در نصائح ضروریہ نسا در ضمن تاویل آیہ
	یا ایہا النبی اذا جاءک المؤمنات الخ کہ در روز فتح مکہ
۹۲	نازل شدہ - ۹۲ بیعت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
	بنسا بحر دقول بودہ ہست و ہر گز دست آنحضرت صلی اللہ
	علیہ وآلہ وسلم بدست نسا بر بالغات نرسیدہ است -
۹۳	شرط اول آنکہ ہیچ چیز را با و تعالیٰ شریک نباید ساخت
	چہ در وجوب وجود و چہ در استحقاق عبادت -
۹۳	بیان اقسام شرک کہ زنان مرتکب آن میگردند از
	تعظیم مراسم شرک و موہم کفر و استمداد از اصنام علے
	الخصوص وقت عروض مرض جدی و بجا آوردن رسوم
۱۰۴	متعارفہ کفار در ایام دوالی و ارسال ہدایائے شبیہ
۹۴	بہدایائے اہل کفر در خانہ دختران - ۹۴ وحیوانات
۱۰۴	را کہ نذر مشائخ میکنند و بر سر قبرہائے ایشان ذبح
	مینمایند در روایات فقہیہ این عمل داخل شرک ساختہ
۹۴	واز ین عالم ست صیام نسا کہ بنیت پیران و پیبیان
۱۰۴	نگاہ دارند و این شرک در عبادت ست - ۹۵ شرط
۹۵	دوم نہی از سرقہ بودہ ہست کہ از کبائر سیئات ست -
۹۵	منع نمودن از سرقہ در نماز کہ بدترین سرقہ ہست و امر
۱۰۵	فرمودن باطمینان در رکوع و سجود و قومہ و جلسہ -
۹۶	شرط ثالث نہی از زنا ست و بیان وجہ تخصیص آن و
۱۰۵	بیان شش خصلت زنا کہ در دنیا و سہ در آخرت و منع
	نمودن از زنائے چشم و گوش و دست و پا و غیرہ و امر نمودن
۱۰۸	بغض بصر از غیر محارم مر زنان را و مردان را -
۹۶	باید دانست کہ دل تابع چشم ست تا زمانیکہ چشم از
۱۱۰	محرمات پوشیدہ نشود محافظت دل مشکل ست و
۱۱۱	چون دل گرفتار شود محافظت فرج متعسر الخ -
۹۷	نہی از کلام نرم و امر بقول معروف و نہی از اظہار
۱۱۳	زینت و محاسن و نہی از زدن پائہا بر زمین و بیان

صفحه	مضمون کتاب
	آنکہ زن اجنبیہ زن را در رنگ مرد اجنبی ست الخ -
۹۷	شرط چہارم در بیعت نسا نہی از قتل اولاد ست -
۹۷ و ۹۸	شرط پنجم نہی از بہتان و افتراست - ۹۸ شرط ششم
۹۹	نہی از معصیت و نافرمانبرداری پیغمبر ست در ہر امریکہ
	فرماید و این با در ضمن امثلہ مفصل آوردہ اند - ۹۹ بیان
	غرض از گرفتن استاد و پیر سوال و جواب متعلق باین معنی
۱۰۰	مکتوب چہل و دوم در بیان بشارت مکتوب الیہ و
	بیان غایت توجہ حضرت ایشان بمیر محمد نعمان
۱۰۰	مکتوب چہل و سیوم در مکالماتیکہ در محفل سلطان
	وقت گذشتہ -
۱۰۱	مکتوب چہل و چہارم در رفع شبہات منکران رویت فرد
۱۰۲	سوال اگر حضرت حق سبحانہ مرئی شود باید کہ محاط و
	مدرک بصر گردد و آن مستلزم حد و نہایت ست
	جواب گوئیم روا باشد کہ مرئی بود الخ -
۱۰۳	سوال اگر گویند کہ رویت در واجب تعالیٰ عبارت از علم
	او ست باشیاء امرے دیگر ورائے علم کہ مستلزم
۱۰۳	جہت بود نیست جواب گوئیم الخ - ۱۰۳ جواب دیگر
	بر اصل سوال را گوئیم کہ این اعتراض در وجود ہم منتقشی
۱۰۴	ست در رنگ نفی رویت نفی وجود ہم مینماید الخ -
	سوال تواند بود کہ در جمیع جہات عالم و احاطہ و تحدید لازم
۱۰۴	نیاید جواب گوئیم در جمیع جہات عالم بودن نفی احاطہ و
۱۰۴	تحدید نمینماید - ۱۰۴ ایمان باین قسم احکام منزلہ
	باید آورد و کیفیت آنرا مفوض بعلم بچون حوالہ
	باید نمود اگر عقل کفایت میکرد مثل ابی علی سینا
۱۰۴	در جمیع احکام عقلیہ محق ہبوا الخ - ۱۰۴ علماء اہل سنت
	اثبات جمیع احکام شرعیہ دارند معقول باشند یا نہ و بعلت
۱۰۵	عدم دریافت کیفیت آنہا نفی آن احکام نمے نمایند -
	عقل ہر چند حجت ست اما حجت کاملہ نیست -
۱۰۵	حجت کاملہ بہ بعثت انبیا تمام شدہ است -
	مکتوب چہل و پنجم در علو شان قلب مومن
۱۰۸	و منع ایذائے آن -
۱۱۰	مکتوب چہل و ششم در عروج و نزول -
۱۱۱	مکتوب چہل و ہفتم در اسرار دعا و مدحت
۱۱۳	علما و صلحا -
	مکتوب چہل و ہشتم در سر اقربیت او تعالیٰ
	و بیان آنکہ انکشاف کنہ ذات بعلم حضوری ست
	پوشیدہ نماند کہ چون علم حضوری نسبت بذات

صفحہ	مضمون کتاب
	واجبی ثابت گشت لازم آمد کہ کنہ ذات واجبی
	منکشف گردد واین خلاف مقرر علماست گوئیم
۱۰۴	کہ این علم الخ - ۱۱۴ سوال چون درک حاصل نشود انکشاف
۱۱۴	بچہ کار آید گوئیم الخ - ۱۱۴ سوال انکشاف بے درک
	چگونہ مستلزم التذاذ باشد جواب علم بانکشاف الخ -
۱۱۴	مکتوب چہل ونہم در بیان آنکہ علم حضوری کہ
	عارف را بخود بود با د تعالی تعلق گیرد -
۱۱۵	مکتوب پنجاہم در فرق میان استدلال علماء
	راسخین واستدلال ارباب ظاہر از اثر بوئے -
۱۱۶	مکتوب پنجاہ ویکم در فرق میان تصدیق قلب
	ویقین آن وسوال وجواب متعلق بآن -
۱۱۷	مکتوب پنجاہ ودوم در بیان فنائے قلب و
	نفس وزوال علم حصولی وعلم حضوری و
	بیان علامت نسیان ماسوی از قلب -
۱۱۸ تا ۱۲۵	مکتوب پنجاہ وسیوم در زوال عین واثر
	از روئے وجود وشہود وسوالات وجوابات
	متعلق بآن ودر بیان دفع تعارض در عبارت
	حضرت ایشان قدس سرہ -
۱۲۶	مکتوب پنجاہ وچہارم در اتباع شرع متین
	ومحاربۂ اعدائے دین -
۱۲۷	مکتوب پنجاہ وپنجم در نکوہش رجوع از فقر بغنا -
۱۲۸	مکتوب پنجاہ وششم در تاسف بر فوت صحبت
	گذشتہ ودر ایما باسرار جدیدہ -
۱۲۹	مکتوب پنجاہ وہفتم در بیان حدوث عالم ورد عقل
۱۳۰	فعال - ۱۳۰ مذمت کسانیکہ بقدم بعض ما سوے
	حق مثلاً افلاک وکواکب وبسائط وعناصر وعقول
	ونفوس قائل گشتہ اند وبیان آنکہ امام غزالی تکفیر
۱۳۰	ایشان حکم کردہ - ۱۳۰ بالجملہ اثبات عدم لحق در ممکنات
۱۳۱	در رنگ اثبات عدم سابق آنہا ضرور دریں دین ست
۱۳۱ و ۱۳۲ و ۳۳	مکتوب پنجاہ وہشتم در آنکہ خلق ونمود ووجود ممکنات
	در مرتبہ وہم ست کہ اتقان یافتہ است وحقائق
	ممکنات عدماند کہ در خانۂ علم واجبی تمیز پیدا
	کردہ اند وفرق میان مذہب حضرت ایشان و
	حضرت شیخ محی الدین بن العربی -
۱۳۴	مکتوب پنجاہ ونہم در ارجاع حوادث یومیہ بارادۂ
	او تعالی وتلذذ بآن -
۱۳۵	مکتوب شصتم در بیان عدمیت ذات انسان وانعکاس

صفحہ	مضمون کتاب
	ظلال اسماء وصفات واجبی تعالی ودران وبیان آنکہ
	ذات انسان نفس ناطقہ اوست باذکر فنائے قلب و
	نفس وزوال علم حصولی وحضوری بابیان غرض و
۱۳۷	فائدہ از بعثت انبیا - ۱۳۷ - باید دانست
	کہ طریق تزکیۂ نفس بر دو نوع ست طریق اثبات
	وطریق جذب وفرق میان این دو طریق ودفع
	توہم وخیال سادہ لوحی -
۱۳۸	مکتوب شصت ویکم در آنکہ عارف را گاہ رویت
۱۳۹ و	بعض مظاہر زینہ عروج میگردد وفرق میان
	نظرہ اولی وثانیہ وسوال وجواب -
۱۳۹	مکتوب شصت ودوم در انتفائے فناء وجودی
	از انسان بنا بر عدم ذاتی او -
۱۴۰	مکتوب شصت وسوم در کشف سر احاطہ وقرب
	ومعیت او تعالی ودراج داشتن این سر عظیم
	بمجمل ومشکل کتاب کریم -
۱۴۱	باید دانست کہ قرب واتصال بغیر این معنی بہر معنے
	کہ تصور کنند بے شائبۂ تشبیہ وتجسیم نخواہد بود مگر
	آنکہ ایمان آرند واشتغال بکیفیت آن ننمایند -
۱۴۱	مکتوب شصت وچہارم در فنائے اتم کہ مربوط
۱۴۲ و	بزوال عین واثر ست باتحقیق وجود واجب
	سبحانہ وبیان زوال عدم از ممکن وبقائے ثبوت
	وعروجات آن بادیگر دقائق غامضہ وسوال
	وجواب متعلق بفنائے اتم -
۱۴۴	بدانند صفاتیکہ بذات واجبی قیام دارند ذات
	بتمامہ بزنگ ہر یکی ازان صفات ظہور میفرماید
	نہ آنکہ چیزے از ذات منصف بصفتے بود وچیزے
	دیگر متصف بصفت دیگر -
۱۴۵	تنبیہ در ادائے بعضے از مطالب دقیقہ کہ بذات و
	صفات تعلق دارد بواسطۂ تنگی میدان عبارت
	الفاظ موہمہ صفات ممکن آوردہ میشود آن الفاظ
	را از ظاہر مصروف باید داشت الخ -
۱۴۶	مکتوب شصت وپنجم در آنکہ بعد از بقائے ذات
	عارف را ہر صفتے از صفات وہر لطیفہ از لطائف
	بکلیت ذات او مے برآید وآنچہ عوام سہ مقام را
	راہ آخرت میسر خواہد شد اولیا را در دنیا حاصل
۱۴۷	مکتوب شصت وششم در جواب سوال از معنے
	المجاز قنطرۃ الحقیقۃ

صفحہ	مضمون کتاب
۱۴۷	بدانند کہ المجاز قنطرۃ الحقیقۃ بر تقدیریست
	کہ گرفتاری بمجاز در میان نیاید الخ -
۱۴۸	اہل ہمان صوفیہ خام معنی این عبارت را نفہمیدہ
	غلط کردہ گرفتاریہا بصور جمیلہ پیدا کنند الخ -
۱۴۹	مکتوب شصت وہفتم در حقیقت کائنات
	وفرق میان مکشوف حضرت وصاحب
	فتوحات مکیہ -
۱۵۰	مکتوب شصت وہشتم در تحقیق مرتبہ وہم کہ عالم
۱۵۱ و	دران مرتبہ نمود ووجود دارد ومایناسب فلک -
۱۵۲	مکتوب شصت ونہم در ترغیب التزام شریعت
۱۵۳ و	وصحبت ارباب جمعیت -
۱۵۳	مکتوب ہفتادم در تحریض بر صحبت ارباب جمعیت
	وحکایت حضرت خواجۂ احرار کہ اگر ساعت مرجوہ
	روز جمعہ میسر آید صحبت ارباب جمعیت باید طلبید
۱۵۴	مکتوب ہفتاد ویکم در تمیز میان حقائق موہومہ
۱۵۵ و	کہ عالم ست ومیان موجود حقیقی کہ صانع عالم ست
۱۵۶	مکتوب ہفتاد ودوم در آنکہ تلوینات عکس بارباب
۱۵۷ و	جمعیت تمکینات ست باجواب استفساریکہ در باب
	مولود خواندن نمود وبود کہ چہ مضایقہ ہست -
۱۵۷	مکتوب ہفتاد وسیوم در اسرار صفت حیوٰۃ کہ فوق
	علم ست ودر بیان آنکہ علم چنانچہ از صفات زائدہ
	است از شیون غیر زائدہ است -
۱۵۸	دران وقت کہ این فقیر را سیرے در شان الحیات
	افتادہ بود در تہ آن مقام بمسافت بعیدہ مشہود
	شدہ بود کہ شیخ آنجا کلبہ دارد کہ دران اقامت
	ورزیدہ است -
۱۵۸	ازین بیان لازم آمد کہ علم در مرتبۂ حیوٰۃ کہ فوق
۱۵۹ و	اوست ثابت نبود پس نقیض او ثابت بود
۱۶۰	تقصی ازین اشکال مبنی بر معرفت دقیقہ ست
	باید دانست کہ علم واجبی الخ -
۱۶۰	مکتوب ہفتاد وچہارم در شرح کلام صاحب فصوص
۱۶۶ تا	در بیان تجلی ذاتی وبیان رائے خاص حضرت
	ایشان قدس سرہ -
۱۶۶	مکتوب ہفتاد وپنجم در بیان تجلی افعال وتجلی صفات
۱۷۰	وتجلی ذات سبحانہ - ۱۷۰ بیان معنی قول ایشان
	کہ العلم فی ذات اللہ تعالی جہل +

تمت

قد جاءكم بصائر من ربكم فمن ابصر فلنفسه ومن عمى فعليها

به امداد یزدانی و فضل رحمانی

حصه ششم

دفتر سوم

مکتوبات

حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی

سنه ۱۳۳۱ھ

زیر نگرانی شیخ العزیز منیجر و مدیر باشرام پریس مطبوع گردید

به امداد یزدانی و فضل رحمانی

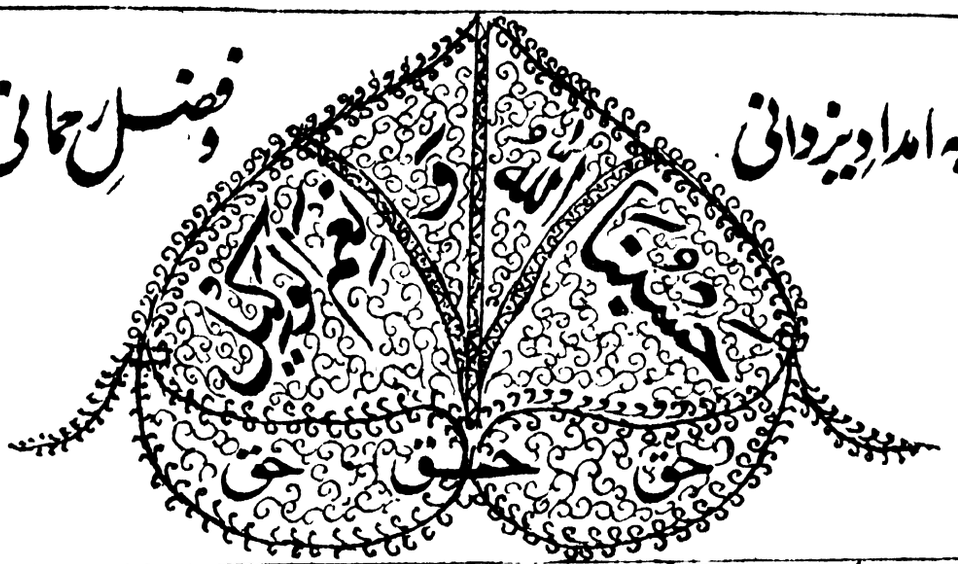

جلد سیوم مکتوبات مسمّی بمعرفۃ الحقائق جمع کردہ خواجہ محمد ہاشم رحمۃ اللہ علیہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

امّا بعد این کلمات طیبات و حروف عالیات کہ ہر نقطہ ازان مرکز پرگار دلہای بیقرار است و بر آتش محبت دائمیہ سپند چشم و جسم اغیار و خال زینت بخش رخسار عروسان حقائق و مزوک ابصار و بینان و قائق درۃ التاجیست از دریای مواج احدیت کہ بدطولای باطن ازکای غواصے بساحل بر آوردہ و نافۂ جان بخشے است از ناف آہوئے بیدائی ہویت کہ بنان بیان بساحے محفل آوردہ اعنی اللہ تعالی فقراءہ بہذا الدر الیتیم و مرّوح مشامہا را و اجسام بہذا الشمیم

ے زہر یک نقطہ اش چون نافۂ تر ٭ شمیم وصل جانان میزند سر ٭ ولے آن کز برودت

در زکام است ٭ چہ داند نافہ اش گردد مشام است ٭ سرایم مدح آن سیاح غواص ٭ کنم خورشید

را چون ذرہ رقاص ٭ مہین فرزند فاروقست چون اَب ٭ کنون نطق از زبان او کند رَب

سراپا نسخۂ اخلاق فاروق ٭ بزہر منقصت تریاق فاروق ٭ چراغ نقشبندیہ مفت محفل ٭ نگاہش

نقشبند غیر از دل ٭ غوث الخلائق غواص الحقائق معراج الوصول منہاج القبول خزینۃ

الرَّحْمَةِ ذَفِينَةُ الْحِكْمَةِ مُشْرِفُ الْقُلُوبِ مَشْرِقُ الْغُيُوبِ لُجَّةُ الْعَمَلِ حُجَّةُ الْكَمَلِ حَدِيقَةُ الْاَخْيَارِ
حَدِيقَةُ الْاَحْبَارِ نُورُ الطَّرِيقَةِ نُورُ الْحَقِيقَةِ زَيْنُ الْعَالَمِينَ عَيْنُ الْعَالَمِينَ ذُرَّةُ الْمُنَا
عُرْوَةُ الرَّجَا مِرْاٰةُ الْاِرَاءَةِ مِرْقَاةُ الْمَحَبَّةِ مَطْلَعُ الرُّمُوزِ وَالْاِشَارَاتِ مَنْبَعُ الْكُنُوزِ وَالْبِشَارَاتِ
مَلَّاحُ بَحْرِ الْمَدَحَةِ مِصْبَاحُ بَيْتِ الصَّبَاحَةِ الصِّلَةُ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ الْمُصْلِحُ بَيْنَ الْفِئَتَيْنِ مُسْتَشْهَدُ
الْمُتَكَلِّمِينَ مُسْتَمْسَكُ الْمُوَحِّدِينَ بُرْهَانُ السَّلَفِ سُلْطَانُ الْخَلَفِ وَثِيقَةُ هٰذِهِ
الْوُفُودِ طَلِيعَةُ الْمَهْدِيِّ الْمَوْعُودِ ذَكَاءُ الْاَصْلِ وَالْفَرْعِ سَنَاءُ الدِّينِ وَالشَّرْعِ وَارِثُ سَيِّدِ الْبَشَرِ
مُنَوِّرُ الْمِائَةِ الْحَادِيَةَ عَشَرَ مُجَدِّدُ الْاَلْفِ الثَّانِي الْاِمَامُ الرَّبَّانِي ؎ کجا گردد زوصفش خامہ
آگاہ ❊ چہ نم دریا بداند دریا پرکاہ ❊ ہمان بہتر کزین پس گوش باشم ❊ سراپا نغمہ و خاموش
باشم ❊ سَمِّيَ الْمُصْطَفٰى بِالِاسْمِ الَّذِي بَشَّرَ بِهِ عِيسٰى الشَّيْخُ اَحْمَدُ بْنُ الشَّيْخِ عَبْدِ الْاَحَدِ الْفَارُوقِيُّ
نَسَبًا وَالْحَنَفِيُّ مَذْهَبًا النَّقْشَبَنْدِيُّ مَشْرَبًا اَدَامَ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ ظِلَّ حِمَايَتِهِ عَلَى الْعَالَمِينَ وَ
اَوْدَاهُمْ مِنْ بِحَارِ بَرَكَاتِهِ اِلٰى يَوْمِ الدِّينِ حَمْدًا وقت وحال آن ناظران سلیم البال کہ چون سواد
نظر بریں مداد کہ سواد اعظم اسرار و حکم است بکشایند باعلام ربانی ازان مداد ہمہ امداد حضور یابند و
ازان سواد سوید اے دل را پر نور و خوشا آب و مآل آن قاریان مستقیم الاحوال کہ چون لسان
شان آشنائے این شکر فشار زمزم گردد و بالہام سبحانی جان شان در شکر شکر و سکر سکر گم گردد و مرحبا
مر آن ہمجنسان پاک نہاد و مستعدان نیک اعتقاد را کہ چون از غایت وقت و غموض حال این
نکات و رموز کہ وراء طور عقل است بر ایشان پردہ نکشاید بر عدم یافت و قصور دریافت خویش راجع
داشتہ راہ صدق پویان ؎ کسے را از ایشان جز ایشان نداند ❊ گویان ہمہ را مسلم دارند و نقد ثمرات
سعادت اندیہ ازان بدست آرند ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ وَاَخْسِرْ تَازان خوانندگان نامہ بین و
شنوندگان سخن چین کہ آنچہ ازین کلمات غیبیہ بفہم شان در آید و موافق طبع شان آید بر مہارت قال
و سخت خیال صاحب این مقال راجع دارند و آنچہ ازین بیان چنین و چنان نیابند از کوتاہی نظر

مصراع

زبانِ زبانِ خویش دراز کنند و بحکم المرء لا یزال عدوًّا لما جهل جنگ جنگ سازکنند ندانسته اند که این طائفه
علیّه در اظهارِ این اسرارِ خفیّه در میان نیند ایشان نیند این همه الحان زمطرب است ✤ الله سبحانه
اخوانِ ما را بسرائر غیب خویش و اسرارِ غیبِ پاک دلانِ صفا کیش بینا گرداناد و از تقید کید و غل مخلصان
عالم السرّ که بر پای دل و گردن خاطر دارند مخلص بخشاد آنکه گفتم در اظهارِ اسرار در میان نیند شاهد آنرا
هم از صاحبِ این اسرار بشنوند بر حالِ تو هم حالِ تو برهان و دلیل ✤ چون جلد اول مکتوبات معدن
الفتوحات که در المعرفت نام اوست و تاریخ اتمام او اختتام یافت بعضے تشنگانِ زلال مقال
بعرضِ اقدس رسانیدند که اگر اشاره عالیه وارد شود انهار اسرارے که بعد ازین از چشمه خامه گوهر نثار
انباع بمیامد جمع نموده دریاے جلد ثانی پدید آرد فرمودند حضرت ارغایت انکسار و خشیت در جواب
فرمودند این همه علوم که تبیین و تحریر یافت دران فکرت و حیرتم که آیا مقبول و مرضی تو ند یا نه آنگاه
خاموش گشته متر صد بشارت و اشارت گشتند فردا ے آنروز فرمودند که دوش ندا ورود اند و ظاهر ساختند
که این همه علوم که نوشته بل هر چه در گفتگوے تو آید همه مقبول و مرضی است و اشارت بنوشتهاے من کرده
فرمودند اینهمه ما گفته ایم و بیان ما است و دران وقت همه آن علوم را بنظرِ من نیز داشتند و من
بریک یک اجمالاً و تفصیلاً نظر میکردم سیما در علوم یکه وقتے مرا در آنها تردّدے بود همه را دران حکم
داخل یافتم الحمد لله علی الاحسان پس قلم محترم را بنگارش اسرار رقم جریان دادند و چون
آن جلد بنود و نه مکتوب رسید که مطابق اسماے حسنے است برهمان ختم شد در سالے که تاریخ آن از نور الخلائق
هویدا است بعضے مکاتیب که بعد ازان بر منصّه گذارش و صحیفه نگارش آمد الامیر النسیب و السید الحسیب
قطب زمانه و دریگانه بیت دُرِ تفرید بر آبحرِ سخنے و کانے ✤ تنِ تجرید را روحے و جانے ✤ دمِ او آئینه ساز
نور زائل ✤ دمِ او صیقل آئینه دل ✤ معدن الایقان و العرفان محمد النعمان بن شمس الدین یحیی الشهیر
بمیر بزرگ البدخشانی سلّمه الله و ابقاه که او کُحل خلفاء بزرگ حضرتِ ایشانند و بامر عالی آنحضرت و صوب دکن
رهنماے بریه و مروّج این طریقه علیّه اند التماس نمودند که آن لآلی منثوره را فراهم آورده و فقیه جلد ثالث

بروئے کار آید باجابت مقرون گشت وچون جمع مکاتیب لبسی وچند رسید میان خدمت سیادت ونقابت پناہ وخادمان این درگاہ مہاجرت صوری ضروری حائل گشت وحضرت ایشانرا نیز روزگار طویل ضمیر بے نظیر بتحریر معارف وتقریر مکاشف نیامد تا آنکہ بتائید وہدایت خداوندی جلشانہ بعد از چندین سالہ آرزومندی این ضعیف کہ نام او در آخر مکتوب اول این جلد بر قلم شریف رفتہ در سنہ کہ از لفظ خاک نشین مبرہن است بخاک نشینی عتبہ علیہ استسعاد یافت مقارن آن دریائے لسان الغیب وانبوب بنان حضرت ایشان در تموج تقریر وجوشش تحریر آمد واز غایت رحمت وعنایت آن غریب نواز این کمترین بجمع آن مسودات ونقل آن از سواد بہ بیاض ممتاز گردید وباتمام جلد ثالث درہمان سال کہ از لفظ ثالث نیز معین است سرفراز شد وچون شمار مکاتیب بصد وسیزدہ رسید کہ موافقت آن بعدد حروف باقی ہویدا است وبسنہ اعتبار تقریر آن بغایت شایان وزیبا بہمان انجام یافت ورسالیکہ کاس الراغبین ملوح آنست بعد از ان مکتوبے را کہ بتازگی علوم جدیدہ واسرار غریبہ ظہور یافتہ بود فرمودند کہ بمکتوبات الخ تمام گردد وچنان شد کہ بالحاق آن تطابق عدد سور قرآنی عیان شد الحمد للہ اولا وآخرا وظاہرا وباطنا طلاب را ازین ماندہ پرفائدہ قوت جان وقوت ایمان باد الی یوم التناد بحق الحق وہو یہدی السبیل الرشاد

	مکتوب (۱) اول	

بسیادت وارشاد پناہ میر محمد نعمان در جواب سوال او از اقربیت افعال وصفات بذات واجبی جل سلطانہ ورود یافت بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ وصول یافت تصدیع بسیار کشیدند حضرت حق سبحانہ وتعالی سعی ایشانرا مشکور گرداند چون مکرر از اقربیت افعال وصفات وذات واجبی جل سلطانہ استفسار نمودہ اند ووالہ این بیان اند بضرورت این قدر روا میدانند کہ ہر شے بماہیت خود آن شے شے است واز برائے ثبوت ماہیت

مر آن شئے را ہیچ جعل جاعل در کار نیست کہ ثبوتِ شئی مر نفسِ خود را ضروری است آنجا گفتہ اند کہ جعل در نفسِ ماہیات ثابت نیست و ماہیات مجعول نیستند جعل جاعل از برائے اتصافِ ماہیات بوجود در کار است فعلِ صباغ در اتصافِ ثوب است بہ لون نہ آنکہ ثوب را ثوب سازد و لون را لون گرداند کہ آن محال است کہ تحصیلِ حاصل است پس جعل در نفسِ شئے نشد بلکہ در اتصافِ شئے بوجود شد پس ثابت شد کہ شئی بماہیتِ خود شئی است و این معنے در نظرِ کشفی ذِ ظلِ شئی و عکسِ شئی مفقود است کہ عکس و ظلِ شئے بماہیتِ ظلی و عکسی خود ظل و عکس نیست بلکہ بماہیتِ اصلِ خود ظل و عکس گشتہ است چہ ظل ماہیت ندارد ہمان ماہیتِ اصل است کہ بظل خود را ظہور نمودہ است پس اصل اقرب باشد ظل را از نفسِ خود چہ ظل باصل خود ظل است نہ بنفسِ خود و چون عالم ظلال و محکومِ افعال و اجبی است جل سلطانہ ناچار افعال کہ اصولِ او بیند از عالم بعالم اقرب باشند و ہمچنین چون افعال ظلال صفاتِ واجبی اند جل شانہ ناچار صفات بعالم از عالم و از اصولِ عالم کہ افعال باشند اقرب باشد کہ اصل الاصل اند و چون صفات نیز ظلال حضرت ذات اند تعالی و حضرت ذات جل سلطانہ اصل جمیع اصول است لاجرم حضرت ذات تعالی بعالم از عالم و از افعال و صفاتِ واجبی اقرب باشد آنیست بیانِ اقربیت او تعالی کہ در تحریر و بیان آید عقلا اگر بر سرِ انصاف بیایند یحتمل کہ قبولِ این معنی نمایند و اگر قبول نمایند غم نیست کہ خارج از مبحث اند و چون در بیانِ مقدماتِ معقولہ نیز مندرج است اگر سیادت پناہی میر شمس الدین علی را نیز در مطالعہ این مکتوب شریک سازند گنجایش دارد و نوشتہ بودند کہ شروع در جلدِ ثالث مکتوبات نمایند چنین کنند کہ اہل اللہ در ہر چہ صلاح بینند یحتمل کہ مبارک باشد و چون بمیر شمس الدین علی بتقویض این امر مینمایند فرمایند کہ نسخہ را متعدد سازند و یک نقلِ آنرا بسمرقند فرستند و مسودات را بمحافظت نگاہدارند شاید احتیاج افتد دیگر فقیر در رفتن و ماندن شما حیران است از بسکہ حریصِ ملافاتِ شما است بر رفتنِ شما لب نمیتواند کشود و بماندن ہم دلالت نمیتواند نمود کہ مبادا سببِ فوتِ مصالح جمع کثیر باشد این قدر ہست کہ اگر بروند خواجہ محمد ہاشم را فرستند کہ چند

روز در صحبت باشد و اخذ بعض علوم و معارف نماید که جوان قابل ظاهر میشود و مشار الیه مربای شما است و مذاق دان شما استفسار ما را با و حواله فرمایند که جواب گرفته بخدمت شما رساند والسلام

مکتوب (۲) دوم

بحضرات جامع الاسرار والعلوم مخدومزادهای گرامی خواجه محمد سعید و خواجه محمد معصوم سلمهما الله تعالی ورود یافت و در مواعظ و انقطاع از خلق و توسل بجناب حضرت حق سبحانه و تعالی

الحمد لله رب العالمین فی السراء والضراء وفی الیسر والعسر وفی النعمة والنقمة وفی الرحمة والرحمة وفی الشدة والرخاء وفی العطیة والبلاء والصلوة والسلام

علی من تاذی بنبی مثل ایذائه وما ابتلی رسول بنحو ابتلائه لهذا اصار رحمة للعالمین وسید الاولین والاخرین فرزندان گرامی وقت ابتلا هر چند تلخ و بیمزه است اما اگر فرصت دهند مغتنم است درین وقت چون شما را فرصت داده اند حمد خدا جل شانه بجا آورده متوجه کار خود باشند و یک لمحه و لحظه فراغت بر خود تجویز نکنند و یکی از سه چیز باید که خالی ازان نباشند تلاوت قرآن مجید و ادای نماز بطول قراءة و تکرار کلمه طیبه لا اله الا الله باید که بکلمه لا نفی آلهه هوا های نفس خود نمایند و دفع مقاصد و مرادات خویش کنند مراد خود طلبیدن و دعوی الوهیت خود کردن است باید که هیچ مراد بر اراده سینه گنجایش نبود و هیچ هوسی در متخیله نماند تا حقیقت بندگی متحقق شود مراد خود خواستن مستلزم دفع مراد مولای خود است و معارضه کردن است با صاحب خود این معنی مستلزم نفی مولای خود است و اثبات مولویت خود قبح این امر را نیک دریافته نفی دعوی الوهیت خود نمایند تا زمانیکه از هوا ها و هوسها بتمام پاک نه گردند و جز مراد مولی مرادی نداشته باشند این معنی بعنایة الله سبحانه امید است که در ایام بلا و در اوقات ابتلا بسهولت میسر گردد و در غیر این ایام این هوا ها و هوسها سدهای سکندریه است در گوشه ها باید که

محمد سلیم الله تائب

ف شغول

خزیده باین امر مشتغل باشند که فرصت مغتنم است در زمان فتن آنرا به بسیار قبول مینمایند و در غیر زمان فتن ریاضات و مجاهدات شاقه در کار است خبر شرط است ملاقات واقع شود یا نه نصیحت همین است که مراد و هوسے نماند والده خود را نیز باین معنی مطلع سازند و دلالت نمایند باقی احوال این نشاه چون گذرنده است چه در عرض بیان آرد برخوردان شفقت دارید و بخواندن ترغیب نمایید و اهل حقوق را تا توانید از جانب ما راضی سازید و بدعا و سلامی ایمان مدد و معاون باشید مکرر و موکد نوشته میشود این وقت را با امور لاطائل صرف نکنند و بغیر ذکر الهی جل شانه باید که هیچ چیز نه پردازند اگرچه مطالعه کتب و تکرار طلبه بود وقت ذکر است هواهاے نفسانی را که آلهه باطله اند در سخت آرند تا تمام منتفی شوند و هیچ مراد و مقصود در سینه نماند حتے که خلاصی من که بالفعل از اهم مقاصد شما است نیز باید که مراد شما نباشد و بتقدیر و فعل و ارادهٔ او تعالی راضی باشند و در جانب اثبات کلمات طیبه غیر از غیب هویت که ورائے ورائے معلومات و متخیلات است هیچ نباشد نعم حویلی و سرا و چاه و باغ و کتب و اشیاء دیگر خود سهل است باید که هیچ چیز مزاحم وقت شما نشود و غیر از مرضیات حق جل و علا مراد و مرضی شما نباشد اگر با میم دم این همه اشیا میه وقت گور در حیات مارفته باشد هیچ فکر نکنند اولیا این امور را باختیار خود گذاشته اند با ختیار او تعالی این امور را بگذاریم و شکر بجا آریم و امید است که از مخلصان باشیم بفتح لام جائیکه نشسته اند همان را وطن انگارند حیات چند روزه هر جا که گذرد باید که بیاد حق جل شانه گذرد و معامله دنیا سهل است متوجه آخرت باشند والده خود را تسلی بدهند و ترغیب آخرت نمایند ماند ملاقات یک دیگر اگر حق سبحانه تعالی خواسته باشد میسر خواهد شد والا بتقدیر او تعالی راضی باشند و دعا کنند که در دار السلام جمع گردیم و تلافی ملاقات دنیا را بکرم او تعالی در آخرت حواله نمائیم الحمد لله علی کل حال ٭

مکتوب (۳) سیوم

بسیادت مآب میر محب اللہ مانکپوری ورود یافتہ دربیان معنی کلمہ طیبہ لا الٰہ الا اللہ ۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی ۔ لا الٰہ الا اللہ نیست ہیچ احدے کہ استحقاق الوہیت ومعبودیت داشتہ باشد مگر خدائے بے ہمتائے جل شانہ کہ واجب الوجود است وازسمات نقص وحدوث منزہ ومبرا است زیرا کہ مستحق عبادت کہ عبارت از کمال تذلل وخضوع وانکسار است کسے است کہ جمیع کمالات او را ثابت است وجمیع نقائص ازوے مسلوب است وہمہ اشیا بوے در وجود وتوابع وجود محتاجند واو ہیچ چیز در ہیچ امر محتاج نہ ونافع وضار اوست وہیچ چیز بے اذن او ہیچ یکے ضرر ونفع نمیتواند رسانید این چنین کس با این صفات کاملہ غیر او تعالی نیست ونشاید کہ باشد چہ اگر غیر با این صفات کاملہ بے زیادتی ونقصان متحقق شود غیر نخواہد بود لان الغیرین متمایزان ولا تمایز بینہما واگر اثبات غیریت باثبات تمایز نمائیم لازم می آید نقص او کہ منافی الوہیت ومعبودیت است زیرا کہ اگر جمیع کمالات او را اثبات نکنیم تمایز پیدا کنند لازم می آید نقص او وہمچنین اگر جمیع نقائص ازوے مسلوب نمائیم نیز نقص لازم است واگر اشیا بوے محتاج نباشند برائے چہ مستحق عبادت ایشان بود واگر او بشے از اشیا ورا مدے از امور محتاج بود ناقص باشد وہمچنین اگر نافع وضار نباشد اشیا را باو چہ احتیاج بود وچرا مستحق عبادت ایشان باشد واگر احدے بے اذن او باشیا ضرر ونفع تواند رسانید او بیکار می افتد ومستحق عبادت نمیماند فلم یکن الجامع لہذہ الصفات الکاملۃ الا واحد لا شریک لہ ولا یستحق للعبادۃ الا ہو الواحد القہار ۔

سوال اگرچہ تمایز باین صفات برنہجے کہ مبین گشتہ است مستلزم نقص است کہ منافی الوہیت ومعبودیت است اما تواند بود کہ آن غیر صفات دیگر داشتہ باشد کہ باعث امتیاز گردد وہیچ نقص لازم نبود ہر چند ما آن صفات را ندانیم کہ چیست **جواب** آن صفات نیز خالی نیست از صفات کاملہ است یا از صفات ناقصہ بہر تقدیر محذور مذکور لازم است ہر چند ما آن صفات را بخصوص ندانیم کہ چیست اما این قدر معلوم است کہ از دائرہ کمال ونقصان خارج نیست وبہر تقدیر

نقص دامنگیر است چنانچہ گذشت **و دلیل دیگر** بر عدم استحقاق معبودیت غیر حق سبحانہ و تعالیٰ آنست کہ او تعالیٰ ہرگاہ در جمیع ضروریات وجودی و توابع وجودی اشیا کافی باشد و نفع و ضرر اشیا باو سبحانہ مربوط بود دیگرے بیکار و بے تاثیر محض بود و ہیچ احتیاجے اشیا را باو نباشد پس استحقاق عبادت او را از کدام راہ پیدا شود و اشیا چرا ذلت و خضوع و انکسار باو پیش آیند کفار بد کردار غیر حق سبحانہ را عبادت کنند و اصنام تراشیدہ خود را معبود خود سازند زعم فاسد آنکہ اینان نزد حق سبحانہ و تعالیٰ شفعاء ما خواہند بود و بتوسل اینہا بحضرت حق سبحانہ و تعالیٰ تقرب خواہیم نمود زہے بیخبران از کجا دانستہ اند کہ اینان را مرتبہ شفاعت خواہد بود و حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ اینہا را اذن شفاعت خواہد فرمود و محجر دنوہم احدے را در عبادت شریک حق ساختن جل و علا نہایت خذلان و خسارہ است عبادت امر آسان نیست کہ ہر سنگ جماد کردہ آید و ہر عاجزے را بلکہ عاجز ترے از خود را مستحق عبادت تصور کردہ شود یعنی الوہیت استحقاق عبادت متصور نیست ہر کہ صلاحیت الوہیت دارد مستحق عبادت است و ہر کرا این صلاحیت نیست این استحقاق نیست و صلاحیت الوہیت مربوط بوجوب وجود است آنکہ وجوب وجود ندارد الوہیت را نشاید و مستحق عبادت نبود و بعقلا نند کہ حضرت حق سبحانہ را در وجوب وجود شریک ندانند و در عبادت با او تعالیٰ شرکا اثبات نمایند ندانستہ اند کہ وجوب وجود شرط استحقاق عبادت است و چون در وجوب وجود شریک نبود در استحقاق عبادت ہم شریک نباشد در استحقاق عبادت شریک ساختن مستلزم شریک ساختن است در وجوب وجود نیز پس تکرار این کلمہ طیبہ ہم نفی شریک در وجوب وجود باید ساخت و ہم نفی شریک استحقاق عبادت بلکہ اہم و اخوج و ابلغ در ین راہ نفی شریک استحقاق عبادت است کہ مخصوص بدعوت انبیا است علیہم الصلوات و التحیات و التسلیمات مخالفان کہ ملتزم ملت انبیا نیستند علیہم الصلوات و التسلیمات نیز بدلائل عقلیہ نفی شریک وجوب وجود می نمایند واجب الوجود جزیکے نمیدانند جلشانہ و امّا از معاملہ استحقاق عبادت غافلند و از نفی شریک استحقاق عبادت فارغ از عبادت

غیر تجارتی ندارند و از عمارت دیر تکاسل نورزند انبیا اند علیهم الصلوات والتحیات که هدم و دیر ننمایند و رفع استحقاق عبادت غیر میفرمایند مشرک بلسان این بزرگواران آنکس است که بعبادت غیر حق سبحانه گرفتار است اگرچه بنفی شریک وجوب وجود قائل باشد چه اهتمام انبیا بنفی عبادت ماسوای حق است سبحانه که عمل و معامله تعلق دارد و مستلزم نفی شریک وجوب وجود است پس تا زمانیکه کسے بشرائع این بزرگواران علیهم الصلوات والتسلیمات که مبنی از نفی استحقاق عبادت ماسوای است متحقق نشود از شرک نرهد و از شبهات شرک عبادت آلهه آفاقی و انفسی نجات نیابد که شرائع انبیا علیهم الصلوات والتحیات متکفل این معنی است بلکه مقصود از بعثت شان تحصیل این دولت است و در غیر شرائع این بزرگواران نجات از این شرک میسر نیست و توحید بے التزام ملت ایشان علیهم الصلوات والتحیات ممن نه قال الله تبارک وتعالی إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ ؛ مراد الکریم ما اراد الله سبحانه ویحتمل ان یراد لا یغفر ان لا یلتزم بالشرائع لان عدم التزام الشرائع لازم للشرک فذکر الملزوم واراد اللازم فحینئذ یندفع ما یتوهم من ان الشرک کما لا یغفر لا یغفر انکار سائر الشرعیات ایضا فما وجه التخصیص ویحتمل ان یکون معنی ان یشرک به ان یکفر به لان انکار الشرائع کفر بالله سبحانه فلا یغفر والعلاقة بین الشرک والکفر بالخصوص والعموم فان الشرک کفر خاص من مطلق الکفر فذکر الخاص واراد العام فحینئذ یندفع ما یتوهم من ان الشرک کما لا یغفر لا یغفر انکار سائر الشرعیات ایضا فما وجه التخصیص باید دانست که عدم استحقاق عبادت مر غیر حق سبحانه را بدیهی است لا اقل حدسی است که کسے که معنی عبادت را نیک فهم نماید و غیر حق سبحانه را نیک تامل کند بے توقف حکم بعدم استحقاق عبادت نماید مر آن غیر را مقدماتے که در بیان این معنی آورده میشود از قبیل تنبیهات است که بر بدیهیات نمایند ایراد نقض و مناقضه و معارضه برین مقدمات گنجایش ندارد

لان الخفاء البدیهی الغیر الاولی یسمی تنبیها ۱۲ قوله النقض و مناقضه الخ اعلم ان النقض فی اصطلاح النظار هو ابطال الدلیل بتقدیم

غیر پیغمبر را با پیغمبر در احکام اجتہادیہ مجال خلاف ہست — الصلوات والتسلیمات

پیغمبر را با پیغمبر علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام مجال خلاف ہست[1] اگر آن غیر بہ پایۂ اجتہاد برسد
واحکامیکہ بعبارت واشارت ودلالت نص ثابت شدہ اند وہمچنین احکامیکہ مظہر آنہا سنت است
احدے راد رآنہا مجال مخالفت نیست بلکہ بر جمیع امت اتباع آن احکام لازم است پس مجتہدان
امت راد راحکام اجتہادیہ متابعت رائے پیغمبر لازم نیست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
بلکہ صواب دران موطن متابعت رائے خود است اینجا دقیقہ ایست باید دانست پیغمبر امے کہ متابعت
شرائع پیغمبران اولوالعزم مینمایند علیہم الصلوٰۃ والسلام واجب بر ایشان اتباع ہمان احکام است
کہ از کتب وصحف ایشانان بعبارت واشارت ودلالت ثابت شدہ اند نہ آن احکام کہ باجتہاد
وسنن ایشانان ظاہر گشتہ زیرا کہ دراحکام اجتہادی ہر گاہ مجتہد امت را متابعت لازم نبود چنانچہ
گذشت پیغمبر متبع را چگونہ متابعت لازم باشد واحکامیکہ مظہر آنہا سنت است چنانچہ پیغمبر اولی العزم
را آن احکام باعلام حاصل اند پیغمبر غیر اولی العزم را نیز آن احکام باعلام او تعالیٰ ثابت اند متابعت
چہ بود بلکہ متابعت را گنجایش نیست زیرا کہ باندازۂ ہر وقت ومناسب ہر گروہ احکام علاحدہ است
گاہے حل مناسب است وگاہے حرمت پیغمبر اولی العزم را اعلام بحل امرے شدہ بود وپیغمبر غیر
اولی العزم را اعلام بحرمت آن واین حل وحرمت ہر دو ماخوذ از صحیفۂ منزلہ است چنانچہ دو
مجتہد از یک ماخذ دو حکم مختلف اخذ می نمایند یکے از انجا حل مے فہمد ودیگرے حرمت سوال
این اختلاف در اجتہاد گنجایش دارد کہ مدار آن بر رائے است کہ ہم احتمال صواب دارد وہم
احتمال خطا اما این معنی در اعلام او تعالیٰ گنجایش ندارد زیرا کہ آنجا تردد در صواب وخطا جائز
نیست بلکہ بیقین نزد حق جل وعلا یک حکم است اگر حل است حرمت گنجایش ندارد واگر
حرمت است حل را مجال نیست جواب رواست کہ نسبت بیک قوم حل باشد ونسبت بقوم دیگر حرمت
پس حکم خدا جل وعلا در یک واقعہ متعدد باشد نسبت بتعدد قوم ولا مؤاخذہ آرے در امت خاتم
الرسل این معنے راست نمی آید کہ کافۂ انام درین شریعت بیک حکم محکوم اند در یک واقعہ نزد خدا

[1] وہمچنین قول ایشان در تقرر وثبوت پیغمبر را در رائے او ابا نبود از تقرر وثبوت پس اگر پیغمبر در حکم سنت است کہ اصحاب را دران مجال خلاف نیست فافہم ۱۲

[2] یعنی اختلاف در رویت وحرمت امر است ۱۲

جل سلطانہ اینجا دو حکم نیست **سوال** پیغمبر اولی العزم ہرگاہ حکم بجلی امرے کردہ باشد
و پیغمبر متابع او دران امر حکم بحرمت نماید لازم مے آید کہ حکم ثانی ناسخ حکم اول باشد و این جا
نیست کہ نسخ مخصوص بہ پیغمبر اولی العزم است غیر او ناسخ نمیتواند شد **جواب** نسخ وقتے
لازم می آید کہ حکم ثانی عام بود نسبت بکافۂ انام نافع حکم اول کہ نسبت بگروہے واقع شدہ بود
نمایند حکم ثانی عام نیست بلکہ نسبت بیک گروہے حکم بحرمت کردہ است بحکم اول جنگ ندارد
نمے بینی در یک واقعہ مجتہدے حکم بحل میکند و مجتہد دیگر در ہمان واقعہ حکم بحرمت مینماید و ہیچ نسخ
نیست ہر چند درمیان این و آن تفاوت فاحش است کہ اینجا رای است و آنجا اعلام در رائے
تعدد و حکم گنجایش دارد و در اعلام گنجایش ندارد اما تعدد قوم علاج آن مینماید چنانچہ گذشت پس
در شرائع ماتقدم احکامے کہ از کتب و صحف پیغمبران اولی العزم بحسب لغت مفہوم میگردند پیغمبران
متابع را نیز در انہا مجال مخالفت نیست و آن احکام نسبت بکافۂ انام وارد گشتہ اند ہر پیغمبر متابع
ہر قوم کہ دعوت کند خلاف آن احکام تبلیغ نخواہد کرد اگر حل است ہمہ را حل است و اگر حرمت
است ہمہ را حرمت است تا زمانیکہ پیغمبر دیگر از اولی العزم بیاید و رفع آن حکم فرماید این زمان
نسخ متصور است پس نسخ باعتبار ہمان احکام باشد کہ بحسب لغت از صحیفۂ منزلہ ماخوذ اند
و احکامیکہ باجتہاد و اعلام ثابت شدہ اند و بسنت و اجتہاد منسوب اند نسخ در آنہا متصور نیست کہ این
احکام نسبت ببعض است نہ بعض دیگر پس اجتہاد پیغمبرے و ہمچنین سنت او رافع اجتہاد و سنت پیغمبر
دیگر نمیتواند شد کہ آن نسبت بقومے است و این نسبت بقوم دیگر و اگر این اختلاف نسبت بکافۂ
انام است یا نسبت بیک گروہ باشد البتہ نسخ است چنانچہ درین شریعت کہ حکم بنسبت کافۂ انام
است حکم ثانی ناسخ حکم اول است پس سنت لاحق پیغمبر ما علیہ و علی آلہ و علی جمیع الانبیاء
و المرسلین الصلوات و التحیات ناسخ باشد مر سنت سابق او را علیہ و علی آلہ الصلوۃ و السلام
و حضرت عیسی علی نبینا و علیہ الصلوۃ و السلام کہ بعد از نزول[1] متابعت این شریعت

[1] یعنی فرود آمدن او از آسمان کہ منصوص بظاہر خود

بیاد او بدہند یادش نیاید و مقصودش نبود و چون چنین شود از شرک پاک گشتہ باشد و از آلہۂ آفاقی و انفسی آزاد شدہ این زمان مے سزد کہ بجائے ذکر تلاوتِ قرآن نماید و بدولتِ تلاوت ترقیات فرماید پیش از حصولِ این حالت مذکورہ تلاوتِ قرآن نمودن داخلِ اعمالِ ابرار است و بعد از حصولِ این حالت تلاوتِ قرآن از جملہ اعمالِ مقربین چنانچہ ذکر گفتن پیش از حصولِ این نسبت از عدادِ اعمالِ مقربین بودہ است اعمالِ ابرار از جملہ عبادات است و اعمالِ مقربین از جملہ تفکرات تفکرِ ساعۃ خیر من عبادۃ سنۃ او سبعین سنۃ شنیدہ باشند و تفکر عبارت از فرو رفتن است از باطل بسوی حق ہمان قدر فرق کہ در میانِ ابرار و مقربین است در عبادت و تفکرِ ایشان نیز ہمان قدر تفاوت است باید دانست ذکرے کہ مبتدی را در عدادِ اعمالِ مقربین بود آنست کہ از شیخ کامل مکمل اخذ نمودہ باشد و مقصودش سلوکِ طریقت بود والا آن ذکر نیز از جملہ اعمالِ ابرار است

واللہ سبحانہ الملہم للصواب والسلام علی من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا

مکتوب پنجم (۵)

نیز بسیادت و ارشاد پناہ میر محمد نعمان در بیانِ بعضے از احوال و اذواقِ خاصہ حضرتِ ایشان مدظلہ العالی کہ بوسیلہ بعضے آلام ظہور یافتہ ✻ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ ✻

مخفی نماند کہ تا زمانیکہ بعنایت اللہ سبحانہ کہ آن عنایت بصوتِ جلال و غضبِ او تعالیٰ تجلی فرمودہ بود محبوسِ قفسِ زندان ناکستم از تنگنائی ایمانِ شہودی بالکلیہ نرستم و از پسِ کوچہائے ظلالِ خیال و مثال تمام نہ برآمدم و در شاہراہِ ایمان بغیب مطلق العنان نگشتہ نمودم و از حضورِ بغیب و از عینِ بعلم و از شہود بانتدلال بروجہِ کمال نہ پیوستم و ہنر دیگران را عیب و عیب دیگران را ہنر بذوقِ کامل و وجدانِ بالغ نیافتم و شربتہائے خوشگوارِ بے تنگی پیالۂ موسیٰ و مرّہائے مزہ دار

خواری و رسوائی را بچشیدیم و از جمال طعن و ملامت خلق حظ نگرفتم و از حسن بلا و جفاے مردم محظوظ نشدم و کالمیت بین یدی الغسال گشته بالکلیه ترک ارادہ و اختیار نه کردم و رشتهاے تعلق آفاق و انفس را بتمام و کمال نگسستم و حقیقت تضرع و انابت و استغفار و ذل و انکسار را بدست نیاوردم و قسطاس رفیع المنزلہ استغنا از حضرت حق سبحانہ را که مخوف بسر اوقات عظمت و کبریائی است مشاهده ننمودم و خود را بنده خوار و زار و ذلیل و بے اعتبار و بے اقتدار و باکمال احتیاج و افتقار معلوم نساختم ۔ وَمَا اُبَرِّئُ نَفْسِیْ اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوْءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّیْ اِنَّ رَبِّیْ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ اگر بمحض فضل تو اثر فیوض و واردات الٰہی جلسلطانہ و نوالی عطیات و انعامات نامتناهی او سبحانہ درین محنت کده شامل حال این شکسته بال نمی شد نزدیک بود که معامله بیاس رسد و رشته امید گسسته گردد و اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ عَافَانِیْ فِیْ عَیْنِ الْبَلَاءِ وَاَکْرَمَنِیْ فِیْ نَفْسِ الْجَفَاءِ وَاَحْسَنَ بِیْ فِیْ حَالَةِ الْعَنَاءِ وَوَفَّقَنِیْ عَلَی الشُّکْرِ فِی السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَجَعَلَنِیْ مِنْ مُتَابِعِی الْاَنْبِیَاءِ وَمِنْ مُقْتَفِیْ اٰثَارِ الْاَوْلِیَاءِ وَمِنْ مُجِبِّی الْعُلَمَاءِ وَالصُّلَحَاءِ صَلَوَاتُ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَتَسْلِیْمَاتُهٗ عَلَی الْاَنْبِیَاءِ اَوَّلًا وَعَلٰی مُصَدِّقِیْهِمْ ثَانِیًا

مکتوب ششم (۶)

بمعارف آگاه شیخ بدیع الدین در بیان آنکه ایلام محبوب از انعام او و جلالش از جمال او محبوب تر است ۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی صحیفه شریفه که بمصحوب شیخ فتح الله ارسال داشته بودند رسید از جفا و ملامت خلق نوشته بودند آن خود جمال این طائفه است و تحمل نگار ایشانست باعث قبض و کدورت چرا باشد اوائل حال که فقیر باین قلعه رسید محسوس میشد که انوار ملامت خلق از بلاد و قری در رنگ سحابهاے نورانی پے در پے می رسید و کار را از حضیض باوج می برند سالها بتربیت جمالی قطع مراحل مینمودند الحال بتربیت جلالی قطع مسافت

لہ قولہ میصل بفتح زدا یندہ آئینہ و تیغ و جز آن و نیز کنندہ و یعنی آلت زدودن بجارو و غیرہ و بمعنی صیقل کردن نیز آمدہ ۱۲ منہ

نمایند و در مقام صبر بلکہ در مقام رضا باشند و جمال و جلال را مساوی دانند نوشتہ بودند کہ از وقت ظہور فترت نہ ذوق ماندہ است و نہ حال باید کہ ذوق و حال مضاعف باشد کہ جفائے محبوب از وفائے او بیشتر لذت بخش است چہ بلا شد در رنگ عوام سخن کردہ اید و دور از محبت ذاتیہ رفتہ اید بر خلاف گذشتہ جلال را بیش از جمال انگارند و ایلام را زیادہ از انعام تصور نمایند زیرا کہ در جمال و انعام مراد محبوب مشکوب بمراد خود است و در جلال و ایلام خالص مراد محبوب است و خلاف مراد خود است اینجا وقت و حال وراء وقت و حال سابق ہست شتان ما بینہما از زیارت حرمین شریفین نوشتہ بودند چہ مانع است حسبنا اللہ و نعم الوکیل ؛

مکتوب (۷) ہفتم

بسیادت پناہ میر محب اللہ ملک پوری در بیان تحمل ایذائے خلق بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات ؛ بہ رساند کہ صحیفہ شریفہ سیادت پناہ اخوی میر سید محب اللہ رسید فرحت فزا و ان ساند از تحمل ایذائی خلق چارہ نبود و از صبر بر جفائے آفاقیان گذر نہ قال اللہ تعالیٰ فاصبر کما صبر اولوا العزم من الرسل و لا تستعجل لہم نکتہ در سکونت آن مقام ہمین ایذا و جفا است و شما در مقام فرار اید از ان نمک آرے شکر پرورد و ناب نمک ندارد چہ تواہن کرد بیت ہر کہ عاشق شد اگرچہ نازنین عالم است ؛ نازکی کے راست آید یارت باید کشید ؛ اندراج یافتہ بود اگر اجازت باشد در آلہ باش منزل اختیار کنم منزلے تعین نمایند تا از افراط جفا آنجا رفتہ بنفسے راست کنند ہذا ہو طریق الرخصۃ و طریق العزیمۃ الصبر و التحمل علی الایذاء درین موسم ضعف بر فقیر غالب مے آید چنانچہ معلوم شما است ازین جہت بچند کلمہ اقتصار نمود و السلام

مکتوب (۸) ہشتم

واز اطناب احتراز نمود ۱۲ اختصار ۱۲

بحقائق آگاہ مولانا محمد صدیق در بیانِ اصالتِ غیب و ظلیتِ شہود: محبت شعارا غیب مقابلِ شہود است کہ شائبہ ظلیت دارد و غیب ازین شئوب مبرا است پس غیب از شہود اکمل باشد لیکن ہر گاہ سید البشر علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام در شبِ معراج بدولتِ رویت مشرف شدہ باشد کہ ماوراء و ورا سرادقاتِ ظلال است و از شئوب و شائبہ ظلیت اقدس است چرا و حق او علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام غیب اکمل از رویت بود چہ اکتفا بغیب از برائے رفع ظلیت بودہ و چون رفع ظلیت بالکلیہ در عینِ حضور میسر شود غیب چہ در کار بود این دولت است کہ مخصوص بسید الکونین است علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام و کمل تابعان او را علیہ وعلیہم الصلوٰت التسلیمات ازین مقام بہ تبعیت و وراثت نیز نصیب است چنانچہ رویت نیست شہود و مشاہدہ ہم نیست ازان مقام تعبیر بغیب بہترین عبارات است تفصیل آن مقام بگفت راست نمی آید ہر کس باندازۂ یافتِ خود خواہد دریافت وھو وراء ذلک ولا نصیب منہ الا لاقل القلیل والسلام

مکتوب (۹) ہم

بسیادت و ارشاد پناہ میر محمد نعمان صدور یافتہ در بیانِ آیہ کریمہ ما آتاکم الرسول فخذوہ الخ

اصل	ترجمہ از مصحح سلمہ اللہ تعالیٰ
بسم اللہ الرحمن الرحیم قال اللہ تبارک وتعالیٰ ما آتاکم الرسول فخذوہ وما نہاکم عنہ فانتہوا واتقوا اللہ ذکر التقویٰ بعد ذکر الامتثال للاوامر والانتہاء عن المناہی اشارۃ الی	بنام خدائے بخشایندہ مہربان خدائے بابرکت و برتر فرمودہ است ہر چہ بدہد شمارا پیغمبر پس فرا گیرید آنرا و ہر چہ منع کند شمارا ازان پس باز ایستید و بترسید از خدا۔ امر فرمود بتقوی بعد از امر بایتان اوامر و امتناع از نواہی بجہت اشارت

اِهْتِمَامِ اَمْرِ الْاِنْتِهَاءِ الَّذِیْ هُوَ حَقِیْقَةُ
التَّقْوٰی وَاَنَّهٗ هُوَ مِلَاكُ الدِّیْنِ قَالَ
رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَسَلَّمَ وَ
بَارَكَ ۞ وَمِلَاكُ دِیْنِكُمُ الْوَرَعُ ۞ وَقَالَ
عَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ فِیْ مَوْضِعٍ اٰخَرَ
لَا تَعْدِلُ بِالرَّعَةِ شَیْئًا ۞ وَالرَّعَةُ هُوَ الْوَرَعُ
وَالْوَجْهُ لِهٰذَا الْاِهْتِمَامِ ۞ وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ
اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ ۞ اَنَّ الْاِنْتِهَاءَ اَعَمُّ
وُجُوْدًا وَاَكْثَرُ نَفْعًا لِمَا اَنَّهٗ یُوْجَدُ فِیْ
ضِمْنِ الْاِمْتِثَالِ اَیْضًا لِاَنَّ الْاِتْیَانَ بِالْاَمْرِ
اِنْتِهَاءٌ عَنْ ضِدِّهٖ وَهُوَ ظَاهِرٌ وَاَمَّا
كَثْرَةُ نَفْعِ الْاِنْتِهَاءِ بِغَیْرِ جِهَةِ عُمُوْمِهٖ
فَلِاَنَّهٗ مُخَالَفَةٌ مَحْضَةٌ مَعَ النَّفْسِ لَا حَظَّ
لِلنَّفْسِ فِیْهِ بِخِلَافِ صُوْرَةِ الْاِمْتِثَالِ
فَاِنَّ النَّفْسَ قَدْ یَتَلَذَّذُ فِیْهِ وَكُلُّ
مَا فِیْهِ زِیَادَةُ مُخَالَفَةٍ مَعَ النَّفْسِ لَا شَكَّ
اَنَّهٗ اَكْثَرُ نَفْعًا وَاَقْرَبُ طُرُقِ النَّجَاةِ
فَاِنَّ الْمَقْصُوْدَ الْاَصْلِیَّ مِنَ التَّكْلِیْفَاتِ
الشَّرْعِیَّةِ قَهْرُ النَّفْسِ لِاَنَّهَا انْتَسَبَتْ
بِمُعَادَاتِ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ

باہتمام شانِ امتناع کہ حقیقتِ تقویٰ ست و باملکہ ہمو نست
مدارِ کارِ دین چنانکہ فرمودہ است پیغمبر خدا صلے
اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم وبارک ۞
وقوامِ دینِ شما ورع است وبس وفرمودہ علیہ
الصلوٰۃ والسلام در جائے دیگر ۞ برابر منہ
برعۃ چیزے را ۞ ورعۃ ہمین ورع است وبس
وسببِ این اہتمام روحِ پاک وانانیت است
بحقیقتِ مم آنست کہ انتہا عامتر است از روے
تحقق وزیادہ ترست از روئے نفع اما عمومِ تحقق
آن پس بنا بر آنست کہ در ضمنِ امتثال ہم یافتہ
شود زیرا کہ اتیانِ مامور بہ انتہاست از خلافِ
وے واین ظاہر است واما زیادتِ نفع انتہا
مزید بران عموم پس بنا بر آنست کہ انتہا مخالفتے
ست محض کہ نفس دران شائبہ از حظ حاصل نیست
بخلافِ صورتِ امتثال کہ در بعضی اوقات نفس
بران متلذذ ہم بگردد و شک نیست کہ ہر چہ در روے
زیادتِ مخالفت است با نفس نفعش زیادہ ترست
و نزدیکتر ین راہ ہائے نجات است زیرا کہ مقصد
اصلی از تکلیفات شرعیہ تعجیز و تخریب نفس
است چہ وے بدشمنی حق سبحانہ ایستادہ است

ا حدیث رواہ البیہقی عن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ وہذا لفظ حدیث طبرانی ۱۲

۲ عن جابر رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الورع ملاک الدین رواہ ابن عدی فی الکامل ۱۲

۳ اے مخاطب ۱۲

۴ ہمزہ ۱۲

۵ خبر ۱۲

۶ ہمزہ ۱۲

وَرَدَ فِي الْحَدِيثِ الْقُدْسِيِّ عَادِ نَفْسَكَ
فَإِنَّهَا انْتَصَبَتْ بِمُعَادَاتِي فَكُلُّ طَرِيقٍ
مِنْ طُرُقِ الْمَشَايِخِ تَكُونُ رِعَايَةُ الْأَحْكَامِ
الشَّرْعِيَّةِ فِيهَا كَثِيرَةً يَكُونُ أَقْرَبَ
طُرُقٍ إِلَى اللهِ سُبْحَانَهُ لِوُجُودِ كَثْرَةِ
الْمُخَالَفَةِ مَعَ النَّفْسِ الْأَوَهُوَ طَرِيقُ النَّقْشَبَنْدِيَّةِ
لِهٰذَا قَالَ سَيِّدُنَا وَقِبْلَتُنَا الشَّيْخُ
الْأَجَلُّ الشَّيْخُ بَهَاءُ الدِّينِ الْمُشْتَهِرُ
بِنَقْشَبَنْدَ وَحَدَثَ طَرِيقًا أَقْرَبَ طُرُقٍ إِلَى اللهِ
سُبْحَانَهُ لِوُجُودِ كَثْرَةِ الْمُخَالَفَةِ مَعَ النَّفْسِ وَأَمَّا
بَيَانُ زِيَادَةِ رِعَايَةِ الشَّرِيعَةِ فِي هٰذِهِ الطَّرِيقَةِ
فَمِمَّا لَا يَخْفَى عَلَى الْمُنْصِفِ الْفَطِنِ الْخَائِضِ
فِي طُرُقِ الْمَشَايِخِ وَمَعَ ذٰلِكَ بَيَّنْتُهُ بِزِيَادَةِ
الْإِيضَاحِ فِي بَعْضِ الرَّسَائِلِ وَاللهُ سُبْحَانَهُ
أَعْلَمُ بِحَقِيقَةِ الْحَالِ وَهُوَ سُبْحَانَهُ حَسْبِي وَنِعْمَ
الْوَكِيلُ وَصَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَى سَيِّدِنَا
مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ
وَكَرَّمَ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى

چنانچہ در حدیث قدسی وارد شدہ دشمن دار نفس
خود را زیرا کہ بدرستی آن نفس ایستادہ است بدشمنی
من پس از طرق مشایخ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم
ہر طریقہ کہ مراعات احکام شرعیہ دران زیادہ تر است
نزدیکتر طرق موصلہ بحق باشد سبحانہ از راہ تحقق
کثرت مخالفت بانفس آگاہ باشید و بدانید کہ این
چنین طریق طریق مشایخ نقشبندیہ است از اینجا است
کہ فرمودہ است آقائے ما و قبلہ ما شیخ اجل شیخ بہاؤ الدین
مشہور بخواجہ نقشبند قدس سرہ یافتم طریق کہ نزدیکتر
طرق موصلہ است بحق سبحانہ یعنی از راہ تحقق
زیادۃ مخالفت نفس و اما بیان زیادۃ مراعات
شریعت اندرین طریق پس مخفی نیست بر منصف زیرک
خوض کنندہ در طرق مشایخ دیگر قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم
و لیکن بیان نمودہ ام من آنرا در بعض رسائل خود
بوضاحت تمام و خدائے پاک داناتر است بحقیقت
حال و خدائے پاک بسندست مرا و نیکو کارساز است
و صلی اللہ تعالیٰ علی سیدنا محمد و آلہ و صحبہ وسلم و بارک
و کرم و السلام علی من اتبع الہدیٰ

مکتوب (۱۰) دہم

بسیادت وارشاد پناہ میر محمد نعمان در تفسیر آیہ کریمہ وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِیْ عَنِّیْ فَاِنِّیْ قَرِیْبٌ
اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی ۔ قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِیْ
عَنِّیْ فَاِنِّیْ قَرِیْبٌ ۔ قُرْبِ حضرتِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ ہرچند بچون وبچگونہ است اما وہم را آنجا
جولانگاہ ہست ۔ اقربیت اوست تعالیٰ کہ از حیطۂ وہم خارج است وازدائرۂ خیال بیرون
لہذا اقرب دان بسیار ندو اقربیت دان اقل قلیل نہایت قرب تا حصولِ اتحاد است
ہرچند اتحاد ہم مجرد توہم است واقربیت از گذشتِ اتحاد است درجانبِ قرب اگرچہ عقل از خود
نزدیکتری را غیر از بعید تصور نکند این از کوتہ نظری عقل است کہ بدو بینی عادت کردہ است واز خود
نزدیکترے را دور نیافتہ

والسلام

مکتوب (۱۱) یازدہم

بسیادت پناہ میر شمس الدین علی خلخالی در بیانِ جامعیتِ انسان کہ مرکب از اجزاءِ عشرہ عالم
امر وخلق است وترجیح قلبِ انسان بر عرشِ مجید ۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی
آدمی نسخہ ایست جامعہ کہ مرکب از اجزاءِ عشرہ است از عناصرِ اربعہ ونفسِ ناطقہ وقلب وروح
وسرِ خفی واخفی وقوائے وجوارح دیگر کہ در انسان است راجع بہمین اجزاء است واین اجزا باہمدیگر
متضاد اند تضادِ عناصرِ اربعہ باہمدیگر ظاہر است وہمچنین ضدیتِ عالمِ خلق باعالمِ امر
ہویدا است وپنجگانہ عالمِ امر ہریکے بامرے مخصوص است وبکمالے منسوب ونفسِ ناطقہ خود خواہاں
ہوائے خود است بہیچ یکے سر فرود نمی آرد وعنایتِ خداوندی جل سلطانہٗ این اشیاءِ متضادہ
را بقدرتِ کاملہ خود سورتِ ہر کدام را شکستہ جمع فرمودہ است ومزاج خاص وہیئتِ وحدانی عطا
نمودہ بعد از حصولِ مزاج خاص وہیئتِ وحدانی بحکمتِ بالغہ خود صورتے او را بخشیدہ است تا حافظِ
اجزائے متفرقہ متضادہ او نماید این مجموع را مسمّی بانسان گردانیدہ وباعتبارِ جامعیت وحصولِ ہیئت
وحدانی بشرفِ استعدادِ خلافت مشرف ساختہ این دولت بعد از انسان ہیچ یکے را میسر نشدہ است

عالم کبیر اگرچہ بزرگ است اما از جامعیت خالی است و از ہویت وحدانی بے نصیب این ماجرا در جمیع افراد انسانی ثابت است و عوام و خواص انسان درین معنی شرکت دارند باید دانست کہ اشرف اجزاء عالم کبیر عرش مجید است و تجلی مخصوص بآن فوق تجلیات اجزاء دیگر است زیرا کہ آن تجلی جامع است و آن ظہور مستجمع اسما و صفات وجوبی است تعالیٰ و تقدست و ایضاً آن تجلی دائمی است گنجایش استتار ندارد و قلب انسان کامل کہ مناسبت بعرش دارد و آن را عرش اللہ می خوانند از ان تجلی عرشی نصیب وافر دارد و حظ کامل نهایة ما فی الباب آن تجلی کلی است و این تجلی نسبت بآن جزئی است اما قلب مزیتے دارد کہ در عرش نیست و آن شعور متجلی است و ایضاً قلب مظہر یست کہ گرفتاری بظاہر خود دارد بخلاف عرش کہ ازین گرفتاری خالی است پس ناچار قلب را بواسطۂ این شعور و گرفتاری مقصود ترقی ممکن است بلکہ واقع زیرا کہ بحکم المرء مع من احب قلب با کسے است کہ بآن گرفتاری دارد و مفتون محبت اوست اگر محب اسما و صفات است با اسما و صفات است و اگر محب ذات است تعالیٰ و تقدس معیت آنجا دست کردہ و از گرفتاری اسما و صفات در گذشتہ بخلاف عرش مجید کہ تجلی مجرد از اسما و صفات در حق او غیر واقع است والسلام

مکتوب (۱۲) دوازدہم

بسیادت پناہ میر محمد نعمان در فوائد تضرع و نیاز و ذکر و تلاوت قرآن و طول قنوت در نماز

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ سیادت پناہ اخوی وصول یافتہ مسرور گردانید نوشتہ بودند کہ دعا و تضرع و زاری و دوام التجا بحضرت حق سبحانہ بہتر است یا ذکر گفتن بہتر یا این روش ممزوج بذکر بہتر از ذکر گفتن چارہ نیست با این ہر چہ جمع شود و دولت مدار و صول بر ذکر نہادہ اند چیزہائے دیگر در رنگ ثمرات و نتائج ذکر اند و نیز پرسیدہ بودند کہ ازین سہ چیز کدام چیز بہتر است ذکر نفی و اثبات و تلاوت قرآن و نماز بطول قنوت ذکر نفی

واثبات در رنگِ وضو است که شرطِ نماز است تا طہارت درست نشود شروع در نماز ممنوع است
ہمچنین تا معاملہ نفی بانجام نرسد غیر از فرائض و واجبات و سُنن ہر چہ کنند از عباداتِ نافلہ داخلِ وبال
است اوّل ازالۂ مرضِ خود باید ساخت کہ مربوط بذکرِ نفی و اثبات است بعد ازان بعبادات و حسناتِ
دیگر کہ در رنگِ غذائے صالح اند مربدن را باید پرداخت پیش از زوالِ مرض ہر غذا کہ تناول نمایند
فاسد و مُفسد است مصرع ہر چہ گیرد علتی علت شود و انجامِ این معاملہ لازم نیست کہ تعیّن نمودہ
آید کہ آن حالت خود گویائی تمامیِ خود است نوشتہ بودند کہ جلد ثالث بنام چہ کس مسجّل شود پیش
ازین ہم ظاہر افقیر نوشتہ بود کہ باسمِ شما مسجّل سازند در جوابِ کتابت شما حالا ہم ہمان سخن است بہتر از
شما کہ خواہد بود ہموارہ دل را نگرانی تواں گفت کہ بجانبِ شما است وجہے از برائے نشستن شما در آگرہ
معلوم نیست ہر چند در جوار است اما چوں از ملاقات خالی است بے اعتبار است بتقریبِ فقیر آنجا
نباشند مر ایشان را بخدائے ارحم الراحمین سپردہ متوجہ وطن شوند و مشتاقانِ آنجائی را مسرور سازند
و اگر وجہے از برائے ماندن آنجا در دل تصوّر کردہ باشند امرِ دیگر است والدۂ محمد امین موافق باشد
و بہ عصمت و آبرو بود واقعہ ہائے دور و دراز کہ نوشتہ بودند بمطالعہ در آمد ہر چند چیز ہائے موحش
و بکّد بسیار دارد اما نیکست کہ آخر ہر کدام بخیریت میشود فرمایند کہ ازین قسم واقعات باید کہ ملتفت
باشد و بتوبہ و استغفار تلافی نماید متمتّعات دنیوی و مزخرفاتِ فانی لاشے محض است عاقل
بآن مفتون نشود و مبتلا نہ گردد پیشِ نظر باید کہ احوالِ آخرت بود و دوم بذکر مشغول باشد چہ در کار
است کہ لذّتِ تمام در ذکر پیدا شود و چیز ہا در نظر در آید آن خود داخلِ لہو و لعب است در ذکر ہر چند
مشقّت بود بہتر باشد و نماز پنجوقت ادا نمودہ اوقات را بذکرِ الٰہی جلّ شانہٗ معمور دارد و بہ التذاذ
ذکر مُعطّل نباشد و باید کہ خدمتِ شما را غنیمت دانستہ در رضا جوئیِ شما باشد و شما نیز خیلے بجانبِ
ایشان بروید و برفیق تمام بجانبِ خود بکشید و دلالت بحسنات نمائید والسلام

مکتوب سیزدہم (۱۳)

فہرست تحریص بر رسوخ بر متابعت ۔ تحریص رسوخ بر متابعت صاحب شریعت

بسیادت پناہ میر محب اللہ مانکپوری صدور یافتہ در تحریص بر رسوخ بمتابعت صاحب شریعت غرا علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام و متابعت پیر طریقت بسم اللہ الرحمن الرحیم مکتوب شریف سیادت مآب اخوی میر سید محب اللہ رسید مقدمات یاس کہ از روی اضطرار و اضطراب اندراج یافتہ بود بوضوح انجامید نا امیدی کفر است امیدوار باشند و اگر درین دو امر رسوخ دارند ہیچ غم نیست متابعت صاحب شریعت غرا علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام و اعتقاد و محبت بشیخ طریقت واقف باشند و ملتجی و متضرع بوند کہ درین دو دولت فتور نرود و دیگر ہر چہ باشد سہل است و تلافی آن ممکن و پیش ازین ہم نوشتہ بودم کہ چون از سکونت مانکپور کارہ اند بہ الہ اباش وطن اختیار کنند محل کہ مبارک باشد شما عکس فہمیدید لفظ مبارک ہم مگر دلالت نمود الحال نیز ہمان سخن است امشب بنظر در آمد کہ گویا رخت شما را از مانکپور کشیدہ بالہ آباش برده اند ہما نجا ویرانہ اختیار کنید و اوقات بذکر الٰہی جل سلطانہ معمور دارید و بہیچکس کار نداشتہ باشید ملتزم ذکر نفی و اثبات باشید و جمیع مرادات را بتکرار این کلمہ طیبہ از ساحت سینہ برآرید تا مقصود و مطلوب و محبوب جزیکے نباشد اگر دل از ذکر گفتن ماندہ شود بزبان بگوئید بشرط اخفا کہ جہر درین طریق ممنوع است باقی روشن و اوضاع طریق را معلوم کردہ اید تا توانید راہ تقلید را از دست ندہید کہ تقلید شیخ طریقت ثمرات دارد و در خلاف طریق او خطرہ ہاست زیادہ چہ نویسد والسلام علی من اتبع الہدیٰ و التزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی آلہ واصحابہ الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا

مکتوب چہاردہم

بمیر شمس الدین علی در جواب سوال او از حقیقت وجود واجب تعالیٰ و تقدس و یافتہ ۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ صحیفہ شریفہ کہ از روے کرم و شفقت مرسل داشتہ بودند بمطالعہ آن مخطوظ و ملتذ گشت جزاکم اللہ سبحانہ خیرا اندراج یافتہ

بود هرگاه که ذات حضرت حق سبحانه وتعالی با هویت خود موجود باشد نه بوجود عینا کان او زائدا پس تقابل میان واجب الوجود که ذات الله سبحانه بلا اعتبار الوجوب والوجود است و میان ممتنع الوجود چگونه متحقق شود و اطلاق واجب الوجود بر ذات معرا از وجوب و وجود بچه وجه توان نمود و اثبات استحقاق عبادت که منوط بوجوب وجود است چگونه خواهد شد و اطلاق واجب الوجود بر ذات عدیم الوجود والوجوب بچه اعتبار خواهد بود تخذ وما جواب این اسئوله بتفصیل در مکتوبے از مکتوبات جلد ثانی که ظاهرا بنام یکے از فقیر زاده ها است اندراج یافته است اگر مطالعه فرمایند بتحمل که خط نمایند بالجمله نواند بود که ماهیت واجبی جل سلطانه بخودی خود موجود بود نه بوجود و اثبات وجود و اطلاق وجوب دران حضرت جل شانه از قبیل منتزعات عقل باشد بل لله المثل الاعلی وچنانچه وجوب وجود از قبیل منتزعات است امتناع عدم نیز دران حضرت جل سلطانه از منتزعات است آنجا که ذات بحت است جل وعلا چنانکه نسبت وجوب وجود نیست نسبت امتناع عدم هم نیست وچون نسبت وجوب وجود پیدا شد نسبت امتناع عدم که مقابل اوست نیز هویدا گشت ونسبت استحقاق عبادت که متفرع بر نسبت وجوب وجود است نیز بظهور آمد کان الله ولم یکن معه شیء وان کان من النسب والاعتبارات فاذا ظهرت النسب ظهر التقابل والسلام اولا وآخرا ۱۲

مکتوب (۱۵) پانزدهم

بسیادت پناه میر محمد نعمان ورود یافته در بیان آنکه لذت ایلام محبوب در نظر محب از انعام او زیبا تر است بعد الحمد لله والسلام علی عباده الذین اصطفی سیادت پناه اخوی میر محمد نعمان را معلوم بوده باشد که مفهوم شد که هر چند یاران خیر اندیش در تشبث اسباب خلاصی کوشیدند سود مند نیامد الخیر فیما صنع الله سبحانه پاره ازین امر بمقتضائے بشریت حزنے پیدا شد و در سینه تنگی ظاهر گشت

بعد از زمانے بفضلِ حق جلّ سلطانہٗ آن ہمہ حزن و تنگیِ سینہ بفرح و شرحِ صدر مبدّل گشت
و بیقین خاص دانست کہ اگر مرادِ این جماعت کہ در صدد آزارند موافقِ مرادِ حق است جلّ شانہٗ
پس کرہ و تنگیِ سینہ بے معنی است و منافی دعویِ محبّت است چہ ایلامِ محبوب در رنگِ انعامِ
او نیز محبوب و مرغوبِ محب است محب چنانکہ از انعامِ محبوب لذّت میگیرد از ایلامِ او نیز تلذذ
میگردد بلکہ در ایلامِ او لذّت بیشتر مے یابد کہ از شائبۂ حظِ نفس و مرادِ او مبرّا است و چون
حضرتِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ کہ جمیلِ مطلق است آزارِ این کس خواستہ باشد ہر آئینہ این ارادۂ
او تعالیٰ نیز در نظرِ اینکس بعنایتِ او سبحانہٗ و تعالیٰ جمیل است بلکہ سببِ التذاذ است
و چون مرادِ این جماعت موافقِ مرادِ حق است سبحانہٗ و این مراد دریچۂ ظہورِ آن مرادِ است
ہر آئینہ مرادِ اینہا نیز بنظرِ مستحسن و موجبِ التذاذ است فعلِ شخصے کہ مظہرِ فعلِ محبوب بود فعلِ آن
شخص نیز در رنگِ فعلِ محبوب محبوب است و آن شخص فاعلِ بعلاقۂ این نظر نیز در نظرِ محب محبوب
مے در آید عجب معاملہ است ہر چند جفا از ین شخص بیشتر متصوّر بود در نظرِ محب بیاتر مے در آید
کہ نمایندگی صورتِ غضبِ محبوب بیشتر دارد کارِ دیوانگانِ این راہ وا ژگونہ است پس بدی آن
شخص خواستن و بوئے بد بودن منافی محبّتِ محبوب بود کہ آن شخص بیش از مرآتِ فعلِ محبوب
ہیچ نیست جمعے کہ متصدّی آزارند در نظرِ محبوب مے در آیند نسبت بسائرِ خلائق بیاران بگویند کہ تنگیہائے
سینہ را دور سازند و بجماعہ کہ در صددِ آزارند بد نباشند بلکہ باید کہ از فعلِ آنہا لذت گیرند آرے چون
بدعا ماموریم و حضرتِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ را دعا و التجا و تضرّع و زاری خوش مے آید دعائے
دفعِ بلیّہ مے نمایند و سوالِ عفو و عافیت کنند و آنکہ مرآتِ صورتِ غضب گفتہ شدہ زیرا کہ حقیقتِ
غضبِ نصیبِ اعدا است بادوستان بصورتِ غضب است و بحقیقت عینِ رحمت است و درین
صورتِ غضب چندان منافعِ محب ودیعت نہادہ اند کہ چہ شرح دہد و نیز در صورتِ غضب کہ
بدوستان عطا می فرمایند خرابی جماعۂ منکران است و باعثِ ابتلائے اینہا و معنی عبارتِ شیخ محی الدین

۵۱ یعنی فعل شخص
۵۲ جواب سوال مقدر
۵۳ یعنی چنان کہ در صدد آزارند بدنباشند

عربی قدس سرہٗ معلوم نمودہ باشند کہ گفتہ است عارف را ہمت نیست یعنی ہمتے کہ قصد دفع بلیہ شود از عارف مسلوب است زیرا کہ چون بلیہ را عارف از محبوب داند و مراد محبوب تصور نماید بدفع آن چہ نوع ہمت بندد و رفع آن چگونہ خواہد اگرچہ بصورت دعاء دفع بر زبان آرد از جہت امتثال امر دعا انما فی الحقیقت ہیچ نمیخواہد و آنچہ میرسد ملتذ است والسلام علی من اتبع الہدیٰ

مکتوب شانزدہم (۱۶)

بمولانا احمد دیمنی ورود یافتہ در سر عدم اطلاع سالک احوال خود را و مشاہدہ آن در مرایائے احوال مسترشدان ۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف رسید نوشتہ بودند کہ من در خود از احوال و مواجید و علوم و معارف این طائفہ علیہ ہیچ نمے یابم مع ذلک دو شخص طالب این راہ را کہ طریقہ گفتم خیلے متاثر گشتند و احوال غریبہ پیدا کردند وجہ آن چہ باشد بدانند احوالیکہ دران دو شخص پیدا گشتہ عکس احوال شما بودہ است کہ در مرایائے استعداد آنہا بظہور آمدہ و آن دو شخص چون صاحب علم بودند در ادراک احوال خود نمودند و شما را نیز دلالت بعلم حصول آن حال مستور کردند در رنگ آئینہ کہ دلالت بحصول کمالات خفیہ شخص نماید و منہائے نگنونہ او را و اسازد مقصود حصول احوال است علم بآن احوال دولتے است دیگر جمعے را این علم بدہند و جمعے دیگر را ندہند معذلک ہر دو از ارباب ولایت باشند و در قرب برابر بوند فمنا من علم و منا من جہل مقرر این طائفہ است از عدم علم باحوال خود در آزار نباشند یعنی نمایند کہ احوال حاصل شود بلکہ از احوال گذشتہ بمجہول احوال واصل گردند علم باحوال اگر بے توسط میسر نشود قناعت کنند کہ در مرایائے ایشان مطالعہ نمایند و از راہ مظاہر حظ بگیرند احوال باید علم بآن احوال اگر بے توسط میسر نشد امید است کہ بتوسط حاصل گردد و نیز نوشتہ بودند کہ دوام آگاہی عبارت از چیست بسا است کہ دل را در بعضے مشاغل فرو بوے ازین آگاہی احساس

مے نماید تشخیص آگاہی و دوام آگاہی باید نمود بدانند کہ آگاہی عبارت از حضور باطن است بجناب قدس خداوندی جل سلطانہ شبیہ بعلم حضوری کہ دوام لازم اوست ہیچ شنیدہ اید کہ شخصے در وقتے از اوقات از نفس خود غافل گردد و ذہولے نسبت بخود پیدا کند غفلت و ذہول در علم حصولی متصور است کہ مغایرت درمیان است و در علم حضوری ہمہ حضور و حضور است اگرچہ ابایہ ازین حضور دور و نفور است و حصول در غرور است پس آگاہی را دوام لازم آمد و آنچہ دوام ندارد و نگرانی است بمطلوب کہ اشتباہ باگاہی مذکور دارد و دوام آن متعذر است کہ شباہت بعلم حصولی دارد کہ از دوام قلیل النصیب است وللہ المثل الاعلیٰ اطلاق علم حصولی و علم حضوری نسبت بجناب قدس واہبی جل سلطانہ بر سبیل تشبیہ و تنظیر است چہ آنکہ از خود نزدیکتر بود تعالیٰ شانہ از حیطۂ علم حصولی و علم حضوری بیرون باشد ارباب عقول ہر چند از تصور نتوانند نمود و از خود نزدیکتر بر انتوانند دریافت اما نزدیک ارباب علم لدنی این معنی واضح است و بعنایت خداوندی جل شانہ بسہولت حاصل ربنا اتنا من لدنک رحمۃ وہی لنا من امرنا رشدا دیگر سیادت پناہ اخوی چون بر شما حقوق بسیار دارند و از آمدن شما بے رخصت و آزارند باید کہ بے توقف خود را در ملازمت ایشان رسانند و تلافی آزار نمایند اگر بے رخصت ایشان مے آمدند مضایقہ نبود باید کہ موافق مرضی ایشان عمل نمایند و بے رخصت بیایند یا چہ نویسد

مکتوب (۱۷) بنقدہم

بصالحہ از اہل ارادت در بیان عقائد دینیہ و ترغیب بر عبادات شرعیہ :: الحمد للہ الذی انعم علینا وہدانا الی الاسلام وجعلنا من امۃ محمد سید الانام علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام باید دانست کہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ منعم علی الاطلاق است اگر وجود است از جناب قدس او تعالیٰ موہوب است و اگر بقا است ہم از ان

قال اللہ تعالیٰ ولئن شکرتم لازیدنکم ۱۲

حضرتِ جَلَّ سُلطَانُہٗ عطاست و اگر صفاتِ کاملہ است ہم از رحمتِ شاملۂ اوست سُبحَانَہٗ وَتَعَالٰی
زندگی و دانائی و توانائی و بینائی و شنوائی و گویائی ہمہ ازان حضرتِ جَلَّ شَانُہٗ مستفاد است
و انواعِ نعم و صُنوفِ کرم کہ از حدّ و عدّ بیرون است ہم ازان جنابِ قدس مُفاض آزالہ عسر
و شدّت او مے فرماید تعالٰی و اجابتِ دعوت و دفعِ بلا او مے نماید سُبحَانَہٗ رزّاق است کہ از
کمالِ رافت خود ارزاقِ عباد را بعلتِ گناہانِ شان منع نکند ستّار است کہ از وفورِ عفو و تجاوز تمسک
حرمتِ شان بارتکابِ سیّئات نمی نماید حلیم است کہ در مواخذہ و عقوبتِ شان استعجال نہ فرماید کریم است
کہ عمومِ کرمِ خویش از دوست و دشمن باز ندارد و اجلّ و اعظمِ این نعم و اعزّ و اکرمِ ایہا دعوتِ باسلام
است و ہدایت بدار السلام و دلالت بمتابعتِ سیّد الانام عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَام
کہ حیوٰۃِ ابدی و نعماتِ سرمدی بدان مربوط است و رضائے مولےٰ و لقائے او سُبحَانَہٗ بآن منوط
بالجملہ انعام و اکرام و احسانِ او تعالٰی اظہر من الشمس است و اجلی من القمر انعام
و کیران باقدار و تمکین اوست تعالٰی و احسانِ شان از قبیلِ استعارہ من المستعیر و سوال من الفقیر
نادان در رنگِ دانا باین معنے اقرار دارد و غبی مثلِ ذکی باین امر معترف است بیت اگر بر تنِ من
زبان شود ہر موئے ۔ یک شکرِ وے از ہزار نتوانم کرد ۔ و شک نیست کہ بداہتِ عقل حکم
بوجوبِ شکرِ منعم مینماید و تعظیم و توقیر او را لازم میداند پس شکرِ حضرتِ حق سُبحَانَہٗ وَتَعَالٰی کہ منعمِ
حقیقی اوست سُبحَانَہٗ بداہتِ عقل واجب گشت و تعظیم و تکریم او تعالٰی لازم آمد و چون حضرتِ
حق سُبحَانَہٗ وَتَعَالٰی در کمالِ تقدّس و تنزّہ است و عباد در نہایتِ تدنّس و تلوّث از کمالِ
بے مناسبتی چہ دریابند کہ تعظیم او تعالٰی و چہ دانند تکریم او سُبحَانَہٗ وَتَعَالٰی در کدام است
نیز اوست کہ اطلاقِ بعضے امور را بران جنابِ اقدس ایشان مستحسن دانند و فی الحقیقت
نزد او تعالٰی مستہجن باشد و تعظیم خیال کنند توہین بود تکریم تصور نمایند تحقیر باشد پس تا زمانیکہ تعظیم
و تکریم او تعالٰی از جنابِ قدسِ او سُبحَانَہٗ مستفاد نشود و شایانِ شکرِ او نباشد سُبحَانَہٗ وقابلِ

عبادتِ او ونبود تعالیٰ چہ حمد یکہ از نزدِ ایشان باشد نزد یک است کہ ہجو بود و مدح قدح گردد و تعظیم و توقیر و تکریم او تعالیٰ کہ از ان حضرت منتفا و گشتہ است نسبت بماہیین شریعت حقہ است علیٰ مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ اگر تعظیم قلبی است در شریعت حقہ مبیّن شدہ است و اگر ثنائے لسانی است ہم آنجا مبرہن است اعمال و افعالِ جوارح را نیز بہ تفصیل صاحب شریعت بیان فرمودہ است پس ادائے شکرِ او تعالیٰ منحصر در اتیانِ شریعت گشت قلباً و قالباً اعتقاداً و عملاً و ہر قسم تعظیم و عبادتِ او تعالیٰ کہ ماورائے شریعت او انمودہ آید شایانِ اعتماد نباشد بلکہ بسا است کہ محصّل اضداد بود و حسنۂ متوہمہ فی الحقیقت سیّئہ باشد پس بملاحظہ بیانِ مذکور عمل بشریعت بہ عقل نیز واجب آمد و ادائے شکرِ منعم تعالیٰ بے اتیانِ آن متعذر گشت و شریعت دو جزء دارد اعتقادی و عملی اعتقادی از اصولِ دین است و عملی از فروعِ دین فاقدِ اعتقاد از اہلِ نجات نیست و خلاصی از عذابِ آخرت در حق او متصوّر نہ و فاقدِ عمل احتمالِ نجات دارد کہ امرِ او مفوّض بمشیّتِ اوست سبحانہ و تعالیٰ اگر خواہد عفو فرماید و اگر خواہد بقدرِ ذنب عذاب کند خلود در نار مخصوص بفاقدِ اعتقاد است و مقصور بر منکرِ ضروریاتِ دین فاقدِ عمل اگرچہ معذب شود امّا خلود در نار در حقِ او مفقود است و چون اعتقادیات از اصولِ دین است و از ضروریاتِ اسلام ناچار بیانِ آنہا می نماید و در عملیات باوجودِ فرعیّت چونکہ تفصیل است حوالۂ ایہنا بکتبِ فقہ داشتہ شمہ در ترغیب بعضے از عملیاتِ ضروریہ نیز بیان خواہد نمود انشاء اللہ تعالیٰ

اعتقادیات

اللہ تعالیٰ بذاتِ اقدسِ خود موجود است و ہستیِ او تعالیٰ بخودی خود است و او تعالیٰ چنانچہ ہمیشہ بودہ است و ہمیشہ خواہد بود عدمِ سابق و عدمِ لاحق را بجنابِ قدسِ او تعالیٰ راہ نیست چہ وجوبِ وجود و کمینۂ خادمِ آن درگاہِ مقدّس است و سلبِ عدم کمینہ گنّاسِ آن بارگاہ محترم و او تعالیٰ یکے است کہ شریک ندارد نہ در وجوبِ وجود و نہ در الوہیت و استحقاقِ عبادت

چه[1] شریک وقتے درکار بود که او تعالیٰ کافی نبود و مستقل نباشد و آن[2] علامتِ نقص است که
مُنافیِ وُجوب والُوہیت است وچون کافی بود و مستقل باشد شریک بیکار میماند و عبث می افتد
و آن نیز علامتِ نقص است که مُنافی وُجوب والُوہیت است پس اِثباتِ شریک مستلزمِ نقصِ احد
الشریکین گشت که مُنافیِ شرکت است پس اِثباتِ شرکت مستلزمِ نفیِ شرکت آمد و آن محال است
پس شریکِ باریِ تعالیٰ محال باشد و او را سبحانہٗ صِفاتِ کاملہ است از حیوٰۃ و عِلم و قدرت و ارادت
و سمع و بصر و کلام و تکوین و این صِفاتِ ثمانیہ را صفاتِ حقیقیہ گویند که قدیم اند و در خارج موجود اند
بوجودِ زائد بر وُجودِ ذاتِ تعالیٰ و تقدّس چنانچہ مقرّرِ عُلماءِ اہلِ حق است شکر اللہ تعالیٰ سعیہم
و غیر از اہلِ سنت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم بوجودِ صِفات زائدہ از فرقِ مخالفان ہیچکس قائل نیست
حتی که صوفیہ متاخرین ازین فرقہ ناجیہ نیز صِفات را عینِ ذات گفتہ اند و به مُخالفان موافق گشتہ اند
اگرچہ از نفیِ صفات تحاشی دارند اما از اُصول و از تتبّعِ عباراتِ ایشان نفیِ صفات لازم است
مخالفان کمال را در نفیِ صفاتِ کاملہ انگاشتہ اند و بعقلِ خود از نصوصِ قرآنی جدا افتادہ هَدَاهُمُ
اللہ سبحانہٗ سَوَاءَ الصِّرَاطِ و صِفاتِ دیگر یا اعتباریہ اند یا سلبیہ همچون قِدَم و ازلیّت و وُجوب
و الُوہیت و چنانچہ گویند او تعالیٰ جسم و جسمانی نیست عَرَض و جوہر نیست مکانی و زمانی نیست حالّ
و مَحَل نیست محدود و متناہی نیست از جہت بری است و از نسبت بے نسبت کفائت و مثلیت از
جنابِ قدسِ او تعالیٰ مسلوب است و ضدیت و ندیت در ان حضرت جلّ سلطانہٗ مفقود
از مادر و پدر و از زن و فرزند پاک و مُنزّہ است که اینہا همہ اَمارات حُدوث اند و مُستلزمِ نقص
و جمیعِ کمالات مر جنابِ قدسِ او را ثابت است و جمیعِ نقائص ازان حضرت جلّ سلطانہٗ
مسلوب بالجملہ صِفاتِ اِمکان و حُدوث که سراسر نقص و شرارت دارند همہ را از جنابِ قدسِ او
تعالیٰ مسلوب باید داشت و او سبحانہٗ عالمِ کلیات و جزئیات است و دانندہ اسرار و خفیات
و در سموات و ارضین مانند ذرّہ احقر هم از حیطۂ علمِ او سبحانہٗ بیرون نیست بلے چون خالقِ

ضبط

جمیع اشیا اوست سبحانہ باید کہ عالم بجمیع آنہا نیز بود کہ خالق را از علم خلق چارہ نبود و بیند و لتان چند اند کہ حضرت حق سبحانہ و تعالی را عالم بجزئیات ندانند و آنرا بعقل ناقص خود کمال انگارند چنانچہ از کمال بخبری زیادہ از یک چیز از واجب الوجود جل سلطانہ صادر ندانند و آن ہم بایجاب و باضطرار نہ باختیار و آنرا نیز کمال انگارند عجب جاہلانند کہ جہل را کمال تصور نمایند و اضطرار را از اختیار دانند و از جہلے کہ دارند اشیاء دیگر را مستغنی بغیر او دارند سبحانہ عقل فعال از نزد خود تراشیدہ محدثات را باو منسوب دارند و خالق سموات و ارضین را معطل و بیکار دانند ہیچ طائفہ نزد این فقیر سفیہ تر از این طائفہ در عالم بوجود نیامدہ است سبحان اللہ جمعے ہستند کہ این پلید ترا از ارباب معقول تصور می نمایند و بحکمت منسوب میدانند مگر احکام کاذبہ ایشان را مطابق نفس امر مے انگارند ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ہدیتنا وہب لنا من لدنک رحمۃ انک انت الوہاب

و او تعالی از ازل تا ابد بیک کلام متکلم است اگر امر است از ہمان یک کلام است و اگر نہی است ہم ازان و ہمچنین اخبار و استخبار ناشی از ہمان یک سخن و اگر تورات و انجیل است ہمبران سخن دلیل است و اگر زبور و فرقان است ہم ازان کلام نشان است و ہمچنین سائر صحف و کتب کہ بر انبیا علیہم الصلوات و التسلیمات نازل گشتہ است تفصیل ہمان سخن است ہر گاہ ازل و ابد باین وسعت و امتداد آنجا آن واحد بود بلکہ گنجایش آن ہم ندارد و کہ اطلاق آن آنجا بواسطۂ تنگی عبارت واقع است پس کلامیکہ در آن صادر شود یک کلمہ بلکہ یک حرف بلکہ یک نقطہ خواہد بود و اطلاق نقطہ آنجا نیز در رنگ اطلاق آن است کہ بواسطۂ تنگی عبارت واقع است والا نقطہ ہم گنجایش ندارد و وسعت در ذات و صفات آنحضرت جل سلطانہ از عالم بیچونی و بیچگونگی است ازین وسعت و تنگی کہ از صفات امکان است پاک و منزہ است و او را سبحانہ مومنان در بہشت خواہند دید بعنوان بیچونی و بیچگونگی چہ رویتے کہ متعلق بہ بیچون شود آن رویت نیز بیچون خواہد بود بلکہ رائی نیز از بیچونی حظ وافر خواہد یافت تا بیچون را نتواند دید لا یحمل عطایا الملک

الّا مطابا ۱۲ امروز این معمّا را اخصّ خواص از اولیائے خود حل ساختہ اند و منکشف گردانیدہ این مسئلہ غامضہ نزد این بزرگواران تحقیقی است و دیگران را تقلیدی و غیر از اہل سنت ہیچکس از فرق مخالفان چہ از مومنان و چہ از کافران باین مسئلہ قائل نیست و رویت حق را جلّ سلطانہ غیر این بزرگواران ہمہ محال می انگارند و مستشہد مخالفان قیاس غائب بر شاہد است کہ بین الفساد است حصول ایمان باین قسم مسئلہ غامضہ بے نور متابعت سنت سنیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام و التحیۃ متعذر است ؎ لائق دولت نبود ہر سرے ۔۔ بار مسیحا نکشد ہر خرے

عجب است جمعے کہ ایمان بدولت رویت نداشتہ باشند چگونہ بحصول آن سعادت مستسعد خواہند شد کہ نصیب منکران حرمان است و این نیز عجب کہ در بہشت باشند و نہ بینند زیرا کہ آنچہ متبادر از شرع است حصول دولت رویت است مر جمیع اہل بہشت را و نیامدہ است کہ بعضے از اہل بہشت خواہند دید و بعضے دیگر نخواہند دید و حق اینہا ہمان جواب حضرت موسیٰ است علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام کہ در سوال فرعون فرمودہ قال اللہ تعالیٰ حاکیا عنہما قال فما بال القرون الاولیٰ قال علمہا عند ربی فی کتاب لا یضل ربی ولا ینسی الذی جعل لکم الارض مہدا و سلک لکم فیہا سبلا و انزل من السماء ماء ۱۲ باید دانست کہ بہشت و ماورائے بہشت ہمہ نسبت بحضرت حق سبحانہ برابر است کہ ہمہ مخلوق و بندہ تعالیٰ و او را سبحانہ در ہیچ یکے از ینہا حلول و تمکن نیست اما بعضے از مخلوقات را لیاقت ظہور انوار وجہی نیست جلّ سلطانہ و بعضے را ہست آئینہ لیاقت ظہور صور دار و سنگ و کلوخ ندارد و پس تفاوت ازین طرف است باوجود نسبت مساوات از انحضرت جلّ سلطانہ ؎ این قاعدہ یاد دار کانجا کہ خداست ہست نے جزو نہ کل نہ ظرف نے مظروف است ۔۔ در دنیا رویت واقع نیست این محل لیاقت ظہور آن دولت ندارد و ہر کہ در دنیا بوقوع رویت قائل شود کذاب و مفتری است و غیر حق را سبحانہ حق دانستہ است این دولت درین نشاۃ اگر میسر می شد حضرت کلیم اللہ علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام ۱۲

نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ از دیگران بآن احق بود و حضرت پیغمبر ما علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام اگر باین دولت مشرف گشتہ اند وقوع آن در دنیا نبودہ است بلکہ بہشت رفتند و دیدند کہ از عالم آخرت ست در دنیا ندیدند بلکہ در دنیا از دنیا برآمدہ بآخرت ملحق گشتند و دیدند و او تعالیٰ خالق سموات و ارضین است و خالق جبال و بحار است و خالق اشجار و اثمار است و خالق معادن و نباتات است چنانچہ آسمان را بخلق ستارہا مزین گردانیدہ است زمین را بخلق انسان مزین ساختہ اگر بسیط است بایجاد او تعالیٰ کائن گشتہ است و اگر مرکب ست ہم بخلق او سبحانہ پیدا شدہ بالجملہ جمیع اشیا را از کتم عدم بوجود آوردہ است و حادث گردانیدہ و قدم غیر او سبحانہ نشاید و غیر او سبحانہ ہیچ چیز قدیم نباید جمیع اہل ملت بر حدوث ماسوای او سبحانہ اجماع دارند و باتفاق غیر او سبحانہ قدیم ندانند و کسیکہ بقدم ایشان قائل شود تضلیل بلکہ تکفیر او حکم مینمایند امام حجۃ الاسلام در رسالہ منقذ عن الضلال تصریح باین معنی نمودہ است و حکم بتکفیر جماعہ کہ غیر حق را نیز قدیم دانستہ کردہ و جمعے کہ بقدم سموات و کواکب و امثال اینہا قائل گشتہ اند قرآن مجید تکذیب ایشان فرماید کما قال اللہ تعالیٰ ۞ اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ۞ و امثال این از آیتہائے قرآنی بسیار است سفیہے بود کہ بعقل ناقص خود خلاف نصوص قرآنی نماید وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ مِنْ نُّوْرٍ ۞ و چنانچہ عباد مخلوق حق اند سبحانہ افعال عباد نیز مخلوق او بند تعالیٰ چہ خلق غیر او را نشاید و ایجاد ممکن از ممکن نباید کہ بقصور قدرت متسم است و بنقص علم متصف کہ شایان ایجاد و خلق نیست و آنچہ از بندہ در افعال اختیاریہ او دخل دارد کسب اوست کہ بقدرت و ارادہ بندہ واقع است خلق فعل از حق است سبحانہ و کسب فعل از بندہ پس فعل اختیاری بندہ بمجموع کسب بندہ و خلق حق جل وعلا واقع است و اگر کسب و اختیار بندہ را اصلا در فعل او مدخل نبود حکم مرتعش پیدا کند و آن خلاف محسوس و مشاہدہ است ببداہت میدانیم کہ فعل مرتعش دیگر است و فعل مختار

دیگر وہمین قدر فرق از برائے مدخلیتِ کسب در فعلِ او کافی است وحضرتِ حق سبحانہٗ وتعالےٰ
از کمالِ اُفت خود خلق خود را در فعلِ بندہ تابعِ قصدِ بندہ ساختہ است بعد از قصدِ بندہ ایجادِ فعلِ بندہ
میفرماید پس ناچار بندہ ممدوح وملوم بود ومُعاقب ومُثاب باشد وقصد و اختیار کہ حضرتِ حق سبحانہٗ
بہ بندہ دادہ است ہر دو جہتِ فعل وترک دارد ونیز بہ تفصیلِ حُسن وقبحِ فعل وترک بلسانِ انبیا علیہم
الصلوٰۃ والتسلیمات بیان فرمودہ است باوجودِ این بندہ کہ اختیارِ یک جہت نماید چارہ ندارد
از آنکہ مُلام بود یا ممدوح وشک نیست کہ حضرتِ حق سبحانہٗ بندہ را آن قدر قدرت و اختیار دادہ
است کہ از عہدۂ اوامر ونواہیِ شرعیہ تواند برآمد چہ در کار است کہ قدرتِ کاملہ دہند و اختیار تمام
بخشند آنچہ باید دادہ اند منکرِ آن مصادمِ بداہت است ومَرَضِ قلبی دارد کہ در اثبانِ شریعت ورزیدہ
است کبُرَ علَی المشرکین ما تدعوھم الیہ این مسئلہ از مسائلِ غامضۂ کلامیہ است
نہایتِ شرح وبیانِ آن مسئلہ ہمین است کہ درین اوراق تسوید یافتہ است واللہ سبحانہٗ الموفق
ایمان بآنچہ علماءِ اہلِ حق فرمودہ اند باید آورد وبہ بحث وجدل نباید افتاد وبیت ؎ نہ ہر جائے
مرکب توان تاختن ۔ کہ جاہا سپر باید انداختن ۔ انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات رحمتِ
عالمیانند کہ حضرتِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ ایشانرا برائے ہدایتِ خلق مبعوث ساختہ است و
بتوسطِ این بزرگواران عبادرا بجنابِ قدس خود خواندہ است وبدارالسلام کہ محلِ ثنائے اوست
دعوت فرمودہ بید ولت باشد کہ قبولِ دعوتِ کریم ننماید واز مائدۂ دولتِ او منتفع نگردد وبین
بزرگواران آنچہ از حضرتِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ تبلیغ نمودہ اند ہمہ حق وصدق است وایمان بآن
آوردن لازمِ عقل ہر چند حجت است اما در حجیت ناقص است حجتِ بالغہ بہ بعثتِ انبیا
علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات حاصل گشتہ است کہ عباد را محلِ عذر نگذاشتہ اوّلِ انبیا حضرت آدم
است علی نبینا وعلیہ وعلیہم الصلوٰۃ والتسلیمات والتحیات وآخرِ ایشان وخاتمِ
نبوتِ شان حضرتِ محمد رسول اللہ است علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والتسلیمات بجمیعِ انبیا ایمان

باید آورد علیہم الصلوٰت والتسلیمات وہمہ را معصوم وراست گوباید دانست عدم ایمان بیکے
ازین بزرگواران مستلزم عدم ایمان است بجمیع ایشان علیہم الصلوٰت والتسلیمات چہ کلمہ
ایشان متفق است واصول دین شان واحد وحضرت عیسیٰ علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام
کہ از آسمان نزول خواہد فرمود متابعت شریعت خاتم الرسل خواہد نمود علیہ وعلیہم الصلوٰت
والتسلیمات حضرت خواجہ محمد پارسا کہ از خلفاء اکمل حضرت خواجہ نقشبند است قدس اللہ تعالیٰ
سرہما وعالم ومحدث است نیز در کتاب فصول ستہ نقل معتمد می آرد کہ حضرت عیسیٰ علی نبینا
وعلیہ الصلوٰۃ والسلام بعد از نزول عمل بمذہب امام ابوحنیفہ خواہد کرد رضی اللہ تعالیٰ عنہ
وحلال او را حلال خواہد داشت وحرام او را حرام وملائکہ عباد کرام حضرت حق اند سبحانہ
علی نبینا وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات وبدولت رسالت وتبلیغ او تعالیٰ مشرف
وبآنچہ مامور اند امتثال دارند وعصیان ونافرمانی مولے جل سلطانہ در حق شان مفقود است
واز خوراک وپوشاک پاک اند واز زناشوئی معرا اند واز توالد وتناسل مبرا کتب وصحف الٰہی
جل سلطانہ بتوسط ایشان منزل گشتہ است وبہ امانت شان محفوظ ومامون ماندہ ایمان
آوردن بایشان نیز از ضروریات دین است وراست گو داشتن ایشان را نیز از واجبات اسلام
ونزد جمہور اہل حق خواص بشر افضل اند از خواص ملک چہ وصول شان باوجود عوائق وعلائق
است وقرب قدسیان بے مزاحمت ومانعے حاصل تسبیح وتقدیس اگرچہ کار قدسیان است
امّا جہاد را باین دولت جمع کردن کار کمل انسان است قال اللہ تعالیٰ فضل اللہ المجاہدین
باموالہم وانفسہم علی القاعدین درجۃ وکلا وعد اللہ الحسنیٰ ومحب صادق علیہ
وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام از آنچہ خبر دادہ است از احوال قبر واز احوال قیامت واز حشر ونشر
واز بہشت ودوزخ ہمہ حق است ایمان باخرت در رنگ ایمان باید نیز از ضروریات اسلام است منکر آخرت در
رنگ منکر صانع است وقطعا کافر است وعذاب قبر از ضغطہ وغیر آن حق است ومنکر آن اگرچہ کافر نیست امّا مبتدع است کہ

منکر احادیث مشہورہ است وچون قبر برزخ است درمیان دنیا و آخرت عذاب آن نیز شبہے بعذاب دنیا دارد کہ انقطاع پذیر است و شبہے بعذاب آخرت دارد کہ از جنس عذاب آخرت بیشتر مستوجب این عذاب جماعت اند کہ از بول تنزہ نمے نمایند و نیز جماعت کہ بنمامت و سخن چینی مردم مے درآیند و سوال منکر و نکیر در قبر نیز حق است و این عظیم فتنہ و ابتلا است در قبر حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ ثابت دارد و روز قیامت حق است و البتہ آمدنی است و آن روز سموات پارہ پارہ خواہند گشت و کواکب فرو خواہند ریخت و زمین و جبال نیز پرچہ پرچہ خواہند شد و بعدم خواہند پیوست چنانچہ نصوص قرآنی بآن ناطق است و اجماع جمیع فرق اسلامیہ بر آن منعقد کہ منکر آن کافر است اگرچہ بمقدمات موہومہ تسویل کفر خود نماید و ابلہان را از راہ برد و روز آن روز از قبور برانگیختن و احیاے استخوانہاے بوسیدہ و ریختہ نمودن حق است و حساب اعمال و وضع میزان و طیران صحف اعمال و رسیدن صحف ارباب یمین بیمین شان و صحف اصحاب شمال بشمال شان نیز حق است و پل صراط کہ بر پشت دوزخ بہند و از انجا گذشتہ بہشتیان بہ بہشت روند و دوزخیان از انجا در دوزخ افتند نیز حق است چہ اینہا ہمہ امور ممکن اند کہ مخبر صادق بوقوع آنہا خبر دادہ است پس بے توقف قبول آنہا باید نمود و بمقدمات وہمیہ تشکیک و تردید نباید کرد ما اٰتٰىكُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ وَمَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا قطعیست و در آن روز شفاعت نیکان در حق بدان باذن حضرت رحمان جل سلطانہ نیز حق است پیغمبر فرمودہ است علیہ و علی آلہ الصلوٰت والتسلیمات شفاعتی لاہل الکبائر من امتی یعنی شفاعت من مر اہل کبائر را است از امت من و خلود کافران بعد از حساب در دوزخ و عذاب دوزخ نیز حق است و همچنین خلود مومنان در جنت و در متمتعات جنت نیز حق مومن فاسق اگرچہ رواست کہ بشومی گناہان خود چند گاہ بدوزخ رود و بقدر ذنب آنجا معذب بود اما خلود در نار در حق وے مفقود است کسیکہ در دل وے مقدار ذرہ از ایمان بود در دوزخ مخلد نخواہد بود مآل کار او برحمت است و مرجع او بجنت و مدار ایمان و کفر بر خاتمہ است بسا است کہ در تمام

عمر بکے ازین دو صفت متصف بود و در آخر بضد آن متحقق گردد وانما العبرۃ للخواتیم ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ھدیتنا وھب لنا من لدنک رحمۃ انک انت الوھاب

وایمان عبارت از تصدیق قلبی است بامور یکہ ازین بطریق ضرورت و تواتر بہ ثبوت پیوستہ است و اقرار لسانی نیز بآن امور ضروری ہمچو ایمان بوجود صانع و توحید او تعالی و ہمچنین ایمان بکتب و صحف منزلہ و ایمان بانبیاء کرام و ملائکہ عظام علیہم الصلوات والتسلیمات الی یوم القیام

وایمان بآخرت از حشر اجساد و خلود عذاب و ثواب در دوزخ و در بہشت و انشقاق سموات و انتثار کواکب و اندکاک ارض و جبال و ہمچنین ایمان بفرضیت صلوات خمس و تعیین رکعات دران و بفرضیت زکوۃ مال و صوم رمضان و حج بیت الحرام بر تقدیر استطاعت راہ

و ہمچنین ایمان بحرمت شرب خمر و قتل نفس بغیر حق و عقوق والدین و سرقہ و زنا و اکل مال یتیم و اکل ربوا و امثال ایہا کہ بتواتر بہ ثبوت پیوستہ است و از ضروریات دین اند و مومن بارتکاب کبیرہ از ایمان نمی برآید و بکفر نمی درآید باستحلال کبیرہ کفر است و عمل و ارتکاب کبیرہ فسق و خود را مومن بر حق باید دانست یعنی بثبوت و تحقق ایمان خود اعتراف باید نمود و کلمہ استثنا یعنی کلمہ ان شاء اللہ را با ایمان نباید مقرون ساخت کہ مبنی او شک است و بثبوت ایمان صورت منافات دارد و ہر چند استثنا را راجع بخاتمہ دارند کہ مبہم است امّا از اشتباہ ثبوت حالی ہم خالی نیست پس احتیاط در ترک صورت شک و اشتباہ است و افضلیت حضرات خلفائے اربعہ بترتیب خلافت ایشانست چہ اجماع اہل حق است کہ افضل بشر بعد پیغامبران صلوات اللہ تعالی و تسلیماتہ سبحانہ علیہم اجمعین حضرت صدیق است رضی اللہ تعالی عنہ بعد ازان حضرت فاروق رضی اللہ تعالی عنہ و وجہ افضلیت آنچہ این فقیر فہمیدہ است نہ کثرت فضائل و مناقب است بلکہ اسبقیت ایمان است و اقدمیت انفاق اموال و اولیت بذل نفس از برائے تائید دین و ترویج ملت متین چہ سابق گویا در امر دین اساس و لاحق است و لاحق

ہر چہ سے یابد از خوانِ دولتِ سابق سے یابد و مجموع این ہر شش صفات کاملہ منحصر در حضرت صدیق
است رضی اللہ تعالیٰ عنہ باسبقیتِ ایمان کسیکہ انفاقِ مال و بذلِ نفس خود را جمع کردہ است
او است رضی اللہ تعالیٰ عنہ و این دولت غیر او را در این امت میسر نشدہ است قال رسول
اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم فی مرضہ الذی مات فیہ انہ لیس من الناس
احد امن علی فی نفسہ ومالہ من ابی بکر بن ابی قحافۃ ولو کنت متخذا
من الناس خلیلا لاتخذت ابا بکر خلیلا ولکن اخوۃ الاسلام افضل سدوا
عنی کل خوخۃ فی ھذا المسجد غیر خوخۃ ابی بکر قال علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام
ان اللہ بعثنی الیکم فقلتم کذبت وقال ابو بکر صدقت وواسانی بنفسہ ومالہ
فھل انتم تارکون لی صاحبی قال علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام لو کان بعدی نبی
لکان عمر بن الخطاب وحضرت امیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودہ است کہ ابو بکر و عمر ہر دو افضل
این امت اند کسیکہ مرا برایشان فضل دہد مفتری است و او را تازیانہ زنم چنانچہ مفتری را زنند و منازعات
و محاربات کہ در میان اصحاب خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات واقعشدہ است
بر محامل نیک محمول باید داشت و از مظنۂ ہوا و ہوس و از حب جاہ و ریاست و از طلب رفعت و
منزلت دور باید ساخت چہ این رذائل از نفس امارہ است و نفوس این بزرگواران در صحبت خیر
البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات پاک و مزکی شدہ بودند این قدر ہست کہ در ان منازعات
و محاربات کہ در خلافت حضرت امیر واقع شدہ بود حق بجانب حضرت امیر بودہ است رضی اللہ تعالیٰ
عنہ و مخالفان او مخطی بودند بخطائے اجتہادی کہ بمجال ملامت طعن ندارد و تصدیق خود
چہ گنجایش دارد کہ صحابہ ہمہ عدول اند و مرویات ہمہ مقبول و مرویات موافقان امیر و مخالفان
امیر ہر دو در صدق و وثوق برابر اند و علت مشاجرت و محاربت باعث جرح احد نشدہ است
پس ہمہ را درست باید داشت کہ دوستی ایشان روشنی پیغمبر است علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات

ھ رواہ الترمذی عن عبداللہ بن مغفل کہ یکے دوست میدارد ایشانرا پس بدوستی من دوست میدارد ایشان را ۱۲ عہ رواہ الترمذی عن عبداللہ بن مغفل

کہ فرمودہ مَنْ اَحَبَّھُمْ فَبِحُبِّیْ اَحَبَّھُمْ وَاَبْغَضَ وَشَمَنِیِ ایشان اجتناب باید نمود کہ بُغض ایشان بُغض آنسرور است عَلَیْہِ وَعَلَیْھِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ کہ فرمودہ مَنْ اَبْغَضَھُمْ فَبِبُغْضِیْ اَبْغَضَھُمْ وتعظیم وتوقیر آن بزرگواران تعظیم وتوقیر آن خیر البشر است عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ ودر عدم تعظیم عدم تعظیم او وہمہ را تعظیم وتوقیر باید نمود از جہت تعظیم صحبت خیر البشر عَلَیْہِ وَعَلَیْھِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ شیخ شبلی فرمودہ مَا اٰمَنَ بِرَسُوْلِ اللّٰہِ مَنْ لَّمْ یُوَقِّرْ اَصْحَابَہٗ بعد از تصحیح اعتقاد از ایشان اعمال ہم چارہ نبود پیغمبر فرمودہ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ کہ بنائے اسلام بر پنج چیز است یکے شَھَادَۃِ اَنْ لَّا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ وَاَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُوْلُ اللّٰہِ کہ عبارت از ایمان واعتقاد است بآنچہ بہ تبلیغ محمد رسول اللہ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ بثبوت پیوستہ است چنانچہ گذشت دویم ادائے صلوات خمس است کہ ستون دین است سیوم ادائے زکوٰۃ مال است چہارم صوم ماہ مبارک رمضان است پنجم حج بیت الحرام است پس نماز بہترین عبادات است بعد ایمان باللہ وبرسولہ ودر رنگ ایمان حسن لذاتہ است بخلاف سایر عبادات کہ حسن آنہا ذاتی نیست نیک تقیید ورزیدہ بعد از طہارت کاملہ چنانچہ در کتب شرع مبین گشتہ است بے فتور ادائے نماز باید نمود ودر قرأت ورکوع وسجود وقومہ وجلسہ وسایر ارکان احتیاط باید کرد کہ بوجہ کمال او ایا بند وسکون وطمانیت در رکوع وسجود وقومہ وجلسہ لازم باید دانست وبمسابقہ نباید گذرانید ونماز را در اول وقت ادا نمایند وتاخیر را از راہ تکاسل وتجاہل تجویز نکنند بندۂ مقبول کسے است کہ بمجرد امر مولے امتثال امر او نماید کہ تاخیر کردن در امتثال امر ادم وسوء ادب است واز کتاب ہائے فقہ کہ بعبارت فارسی نوشتہ اند در رنگ ترغیب الصلوٰۃ وتیسیر الاحکام وامثال اینہا باید کہ ہمہ وقت با خود دارند ومسائل شرعیہ را از انجا اخذ نمایند وبعمل در آرند کتاب گلستان ومثل آن در جنب کتب فقہ فارسی داخل فضولی است بلکہ نسبت بامر ضروری لایعنی است بآنچہ احتیاج است در دین لازم باید دانست وبما ورائے آن نباید مشتغل گشت نماز تہجد ہم گویا از ضروریات این راہ

تصحیح شد

سعی نمایند که بے ضرورت ترک نشود و اگر در ابتدا این معنی متعسر باشد و بیداری دران وقت بمیسر نشود جمعے از خدمتگاران را برائے این امر تعیین نمایند که دران وقت خواه ناخواه بیدار سازند و نگذارند که در خواب باشند بعد از چند روز که بیداری مُعتاد شود احتیاج بتکلف و تعمل نخواهد شد کسیکه خواهد که در آخر شب بیدار شود باید که اول شب بعد از نماز خفتن خواب کند و باشتغال امور لاطائل بیدار نباشد و استغفار و توبه و انابه و تضرع و تذکر معاصی و ذنوب و تفکر نقائص و عیوب و خوف بیفائده عذاب اخروی و ترس الم دائمی در آنوقت غنیمت دانند و عفو و مغفرت از حضرت حق سبحانه و تعالی خواهند صد بار این کلمه استغفار با توجه قلب بر زبان آرند اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الَّذِیْ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَیُّ الْقَیُّوْمُ وَاَتُوْبُ اِلَیْهِ سُبْحَانَهٗ و نیز بعد از ادائے نماز دیگر این کلمه استغفار صد بار بخوانند و بطهارت و بغیر طهارت ترک ورد این کلمه استغفار نمایند در خبر آمده است طُوْبٰی لِمَنْ وُجِدَ فِیْ صَحِیْفَتِهٖ اِسْتِغْفَارٌ کَثِیْرٌ و نماز چاشت هم اگر ادا نموده شود و لیکن است عظیم سعی نمایند که لا اقل دو رکعت بر دوام از چاشت ادا کرده شود و اکثر رکعات نماز چاشت در رنگ نماز تهجد دوازده است و بمقتضائے وقت و حال هر چه گذارده شود مغتنم است و کوشش نمایند که بعد از ادائے هر نماز فرض آیة الکرسی خوانده شود که در خبر آمده است که بعد از هر نماز فرض هر که آیة الکرسی بخواند مانع نباشد او را از دخول بهشت مگر موت و نیز بعد از ادائے هر نمازے از نماز هائے پنجگانه باید که سی و سه بار کلمه تنزیه سُبْحَانَ اللّٰهِ بگویند و سی و سه بار کلمه تحمید اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ و سی و سه بار کلمه تکبیر اَللّٰهُ اَکْبَرُ و یکبار بگویند لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِیْکَ لَهٗ لَهُ الْمُلْکُ وَلَهُ الْحَمْدُ یُحْیِیْ وَیُمِیْتُ وَهُوَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ تا عدد صد پوره شود و نیز در هر روز و در هر شب صد بار سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهٖ بگویند که ثواب بسیار دارد ایضاً در صباح یکبار بگویند اَللّٰهُمَّ مَا اَصْبَحَ بِیْ مِنْ نِعْمَةٍ اَوْ بِاَحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ فَمِنْكَ وَحْدَكَ لَا شَرِیْکَ لَكَ فَلَكَ الْحَمْدُ وَلَكَ الشُّکْرُ و در شام بجائے اَللّٰهُمَّ مَا اَصْبَحَ اَللّٰهُمَّ مَا اَمْسٰی بگویند و تمام کنند و در حدیث نبوی آمده است عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ

کہ ہر کہ این دعا را در روز بخواند شکر آن روز بجا آورده باشد و ہر کہ در شب بخواند شکر آن شب بجا آورده باشد و این ورد را کار نیست کہ بطہارت بخوانند بلکہ در جمیع اوقات این ورد یومی و لیلی را بجا آرند و ادائے زکوٰۃ مال ہم از ضروریات دین است بر غبت و منت بمصارف زکوٰۃ باید رسانید ہر گاہ منعم حقیقی جل سلطانہ از عطیہ و انعام خود فرماید کہ از جمل حصہ یک حصہ را بفقرا و مساکین بدہند کہ در عوض آن اجر جزیل و جزائے جمیل بشما خواہم داد بسے بے انصاف بود بلکہ متمرد باشد کہ در ادائے این جز و محقر ہم توقف نماید و در انظار آن بخل ورزد این قسم توقعہا کہ در امتثال اوامر شرعیہ بوجود مے آید منشا آن مرض قلبی است و عدم یقین باحکام منزلہ سماوی مجرد کلمہ شہادت گفتن کفایت ندارد منافقان نیز این کلمہ را میگفتند علامت یقین قلب اتیان اوامر شرعیہ است بطوع و رغبت یک جزئی کہ بنیت ادائے زکوٰۃ بفقیرے بدہند بہتر از انفاق لکہاست کہ بے این نیت بدہند چہ آن ادائے فرض است و این اتیان نفل و ادائے نفل را نسبت بادائے فرض ہیچ اعتبارے و اعتدادے نیست کاشکے حکم فطرہ و اشتے نسبت بدریائے محیط از تسویلات شیطان لعین است کہ مردم را از فرائض باز داشتہ بنوافل دلالت مینماید و از زکوٰۃ نگاہ میدارد و در روزہ ماہ مبارک رمضان نیز از واجبات اسلام است و از ضروریات دین در ادائے آن نیز اہتمام باید نمود و بعذرہائے نامسموع روزہ نباید کشود پیغمبر فرموده است علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ روزہ سپر است از آتش دوزخ و اگر بمانع ضروری در رنگ مرض روزہ قضا شود قضائے آن را بے درنگ ادا باید نمود و بتکاہل و تکاسل نباید گذرانید این کس بندہ است بسیر خود نیست مولائے دارد چارہ ندارد از اینکہ بمقتضائے اوامر و نواہی او زندگانی نماید تا امید نجات متصور بود و اگر چنین نکند بندہ متمرد باشد کہ سزائے او انواع عقوبات بود و رکن پنجم اسلام حج بیت الحرام است و آن شرائط دارد کہ در کتب فقہ بیان فرموده اند بعد از تحقق شرائط ادائے آن ہم ضروری است پیغمبر فرموده است علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ حج ہدم میکند

گناہانِ سابق را و در حلِ وحرمتِ شرعی نیک احتیاط باید نمود از آنچہ صاحب شریعت
علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ منع فرمودہ است خود را نگاہ باید داشت
ومحافظتِ حدودِ شرعی باید کرد اگر مطلوب سلامت ونجات بود خوابِ خرگوش تا چند خواہد
بود وپینبہ غفلت در گوش تا کے آخر بیدار خواہند ساخت وپینبہ غفلت خواہند برداشت آن
زمان غیر از ندامت وحسرت نقدِ وقت نخواہد بود وغیر از خجالت وخسارت حاصل نہ مرگ نزدیک
است وعذابہائے گوناگونِ آخرت طیار وآمادہ ۔۔ مَنْ مَّاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهٗ پیش
از آنکہ بیدار سازند وسود نکند بیدار شوند وبمقتضائے اوامر ونواہی شرعی کار کنند وخود را از
عذابہائے گوناگون اخروی نگاہ دارند قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى قُوْٓا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيْكُمْ
نَارًا وَّقُوْدُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ یعنی نگاہ دارید نفسہائے خود را واہلہا خود را از آتشے
کہ ہیزم آن آدمی وسنگ است بعد از تصحیحِ اعتقاد وبعد از اتیانِ اعمالِ صالحہ بمقتضائے شریعت حقہ
علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ اوقاتِ خود را بذکرِ الٰہی جل شانہٗ معمور باید داشت
واز یادِ او تعالیٰ فارغ نباید بود ظاہر را اگر بخلق مشغول دارند باید کہ باطن بحق باشد جل سلطانہٗ
وبیادِ او تعالیٰ ملتذ باید بود این دولت در طریقۂ حضرات خواجگانِ ما قدس اللہ تعالیٰ
اسرارہم بمبتدی را در اوّلِ قدم در صحبتِ شیخ کامل مکمل بعنایت اللہ سبحانہٗ میسر است
شاید ایمان باین معنی شما را ہم حاصل شدہ باشد بلکہ نصیبے اگرچہ اقل بود میسر گشتہ ہر چہ بدست
آمدہ است آنرا بناز دارند ودر شکرِ آن باشند وامیدوارِ زیادتی بوند وچون در طریقۂ حضرات
نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم اندراجِ نہایت در بدایت است اگر ازین طریقہ اند
است ہم بسیار است کہ در بدایت از نہایت خبر دار است اما مبتدی را باید کہ ہر چند بسیار بدست
آید در نظرِ او اندک بود اما از شکرِ آن فارغ نبود وہم شکرِ آن نماید وہم زیادتی را خواہد مقصودِ اصلی
از ذکرِ قلبی زوالِ گرفتاری باد ونِ حق است سبحانہٗ کہ مرضِ قلبی عبارت از آنست وتا

زوالِ این گرفتاری حاصل نشود از حقیقتِ ایمان نصیب نبود و در ادائے اوامر و نواہیِ شرعیہ تیسیر و سہولت میسر نیاید **بیت** ذکر گو ذکر تا ترا جانست ؛ پائی دل ذکرِ رحمان نست و در طعام خوردن باید کہ حظِ نفس مطلوب نبود بلکہ بہ نیتِ قوت و استطاعت بر عبادت بود و اگر این نیت در ابتدا وست ندہد باید کہ بتکلف خود را بر این نیت آرند و ملتجی و متضرع بوند کہ حقیقتِ این نیت میسر گردد و ہمچنین در جامہ پوشیدن باید کہ نیتِ تزیین از برای عبادت و ادائے نماز بود کہ در قرآن مجید آمدہ است خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ مقصود از جامہائے مزیّن پوشیدن نمود خلق نبود کہ ممنوع است و ہمچنین سعی باید نمود کہ در جمیع افعال و حرکات و سکنات رضامندی مولائے خود جل سلطانہ منظور بود و بمقتضائے شریعت حقہ او عمل کردہ شود این زمان ظاہر و باطن ہر دو متوجہ حق باشند تعالیٰ و در یادِ حق بود ہر جل و علا مثلاً خواب کہ سراسر غفلت است چون بہ نیتِ دفع تکاسل و ادائے طاعت کردہ شود آنخواب باین نیت عین عبادت گردد و ہمان خواب بود کو نیاز طاعت بود کہ بہ نیتِ ادائے طاعت است و در خبر آمدہ است نَوْمُ الْعُلَمَاءِ عِبَادَةٌ ہر چند میدانند کہ حصولِ این معنی امروز از شما متعذر است کہ مجموعِ موانع است و التزامِ رسوم و عادات است و منظور ننگ و ناموس است کہ ضدیت بشریعت غرّا دارند چہ شریعت از برائے رفعِ رسوم و عادات وارد شدہ است و از برائے دفع ننگ و ناموس کہ ناشی از ہوائے امارہ است آمدہ اما اگر بتوفیق اللہ سبحانہ مداومت بر ذکرِ قلبی نمایند و نمازِ پنج وقتی بے فتور بشرائط ادا کنند و در حلّ و حرمتِ شرعی مہما امکن احتیاط نمایند بحمل کہ جمالِ این معنے ظاہر شود و خود بخود را غب گرداند وجہ دیگر از برائے نوشتنِ این قسم نصائح آن است کہ اگرچہ عمل بمقتضائے این نصائح حاصل نشود اعتراف بقصور و نقص خود حاصل است و آن نیز دولتے است ۵ ہر کس کہ یافت دولتے یافت عظیم ہر آنکس کہ نیافت در دنا یافت پس از عیاذاً باللہ سبحانہ از انکہ نیابد و از نا یافتنِ خود در بار نبود و نکند و از ناکردنِ خویش پشیمان

۵ یعنی زیرا کہ انبوہے و کثرت اشیائے باز دارندہ از این معنی متحقق است و التزام رسوم الخ ۱۲

قولہ ربقہ بالکسر حلقہ رسن وغیرہ

نشود مگر جاہل متمرد باشد کہ سر از ربقۂ بندگی برآوردہ بود و پا از قید رقیت کشیدہ رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ہر چند وقت و حال و زمان و مکان تقاضائے آن نمیکرد کہ چیزے بنویسد اما چون شوق و رغبتِ شما را بر وجہ کمال دیدہ بتکلف خود را بر ین امر آوردہ سطرے چند تسوید نمودہ بکمال الدین حسین سپردہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ عمل بمقتضائے آن کرامت فرماید والسلام علی من اتبع الھدیٰ ::

مکتوب (۱۸) ہژدہم

بسیادت پناہ میر محمد نعمان رو دیافتہ در بیانِ بے تعلقی از ماسوائے و ترغیب بصحبت طالبان حق تعالیٰ

الحمد للہ رب العالمین دائما علی کل حال فی السراء والضراء صحیفہ شریفہ مع ہدیہ کہ بمصحوب سلیمان ارسال داشتہ بودند رسید جزاکم اللہ خیرا نوشتہ بودند کہ مقصود ازین سفر حصول بعضی مقاصد بودہ است کہ متعسر الحصول گشتہ است امیدوار باشند فان مع العسر یسرا ان مع العسر یسرا ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما میفرماید لن یغلب عسر یسرین از احوال پر اہوال خود چہ نویسد و دوستان را چہ بے مزہ سازد مع ذلک ہزاران ہزار شکر است کہ در عین بلا عافیت است سبحان من جمع بین الضدین و قرن بین المتنافیین روزے فقیر تلاوت قرآن مجید میکرد این آیت آمد قل ان کان اٰباؤکم و ابناؤکم و اخوانکم و ازواجکم و عشیرتکم و اموال اقترفتموھا و تجارۃ تخشون کسادھا و مساکن ترضونھا احب الیکم من اللہ و رسولہ و جہاد فی سبیلہ فتربصوا حتی یاتی اللہ بامرہ واللہ لا یھدی القوم الفاسقین :: از خواندن این آیت کریمہ گریہ بسیار مستولی شد و خوف غالب آمد درین اثنا مطالعہ حال خود نمود دید کہ ہیچ یکے ازینہا گرفتاری ندارد اگر ہمہ تلف و ناچیز شوند تجویز امر یکہ در شریعت اثبات آن منکر و مستہجن است نخواہد کرد

قولہ قال صاحب التنقیح ذکرہ العلی القاری فی شرح المشکوٰۃ ۱۲

وآن امور را بریں امر نخواہد گزید بقیۃ المرام آنکہ چون یاران با ما برائے خدا صحبت میدارند ما را ہم باید کہ ایشان را بثمار داریم و از احوال ظاہر و باطن ایشان خبردار باشیم حدیث قدسی یاد آورد اذا رأیت لی طالبا فکن لہ خادما مشہور است زیادہ از آنچہ سابقا بیاران توجہ داشتند بعد ازیں توجہ دارند و شیوہ ناپروائی و تغافل را منظور ندارند دیگر بنویسند کہ مکتوب اقربیت معقول شد یا نہ اگر شدہ است بہتر والا محل نزدور انتشخیص کردہ نویسند زیادہ چہ نویسد المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم وعافیتکم وثباتکم واستقامتکم ومزید توفیقکم وحسن عاقبتکم والسلام

یعنی مکتوبیکہ مشتمل است بر بیان اقربیت حق تعالے بہ فہم شما در آمدہ یا نہ الخ ۱۲

مکتوب (۱۹) نوزدہم

بسیادت پناہ میر محمد نعمان ورود یافتہ فی الصبر والرضاء بقضائہ تعالی الحمد للہ رب العالمین فی السراء والضراء وفی العافیۃ والبلاء فعل الحکیم جل سلطانہ لا یخلو عن حکمۃ ومصلحۃ لعل اللہ سبحانہ یرید بہ الصلاح عسی ان تکرہوا شیئا وہو خیر لکم وعسی ان تحبوا شیئا وہو شر لکم واللہ یعلم وانتم لا تعلمون فاصبروا علی بلائہ وارضوا بقضائہ سبحانہ وتعالی واثبتوا علی طاعاتہ تعالی واجتنبوا عن معاصیہ سبحانہ انا للہ وانا الیہ راجعون قال اللہ تبارک وتعالی ما اصابکم من مصیبۃ فبما کسبت ایدیکم ویعفو عن کثیر فتوبوا الی اللہ سبحانہ واستغفروا ربکم عما کسبت ایدینا واسئلوا العفو والعافیۃ من اللہ سبحانہ فانہ تعالی عفو یحب العفو واجتنبوا عن البلاء ما استطعتم فان الفرار مما لا یطاق من سنن المرسلین علیہم الصلوات والتسلیمات ونحن فی عین البلاء مع العافیۃ فللہ سبحانہ الحمد والمنۃ والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات العلی

فقط واللہ اعلم الخ ۱۲

استیم علیہم السلام وما در باشد از دعا واشتہار ان

از کیہ بالا صافت

ہما کمن کہ مکتوبی نامہ از

دو مکتوبی نامہ از

مکتوب (۲۰) بستم

بمولانا امان اللہ ورود یافتہ دربلندی ہمت وراجح داشتنِ وصولِ جمیع نعم از ہمہ بہ پیر خود ؛

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب اخوی شیخ امان اللہ وصول یافت از احوال و مواجیدِ خود کہ نوشتہ بودند بوضوح انجامید از شما زیادہ ازین امور متوقع است ہر چہ عطا فرمایند باوب و منت قبولِ آن باید کرد و بتضرع وزاری و بالنجا و انکسار ھل من مزید گویان طلبِ زیادتی و سوالِ مقامِ فوق باید نمود و در اتیانِ احکامِ شرعیہ نیک مراعات باید فرمود کہ مصداقِ احوال استقامت بر شریعت است تعبیر واقع کہ از عالمِ مثال نوشتہ بودند نزدیک بمعاملہ است ؛ والامر الی اللہ سبحانہ وچون در صحبت بسیار بودہ اید حمد اللہ سبحانہ کہ نظرِ شما بلند افتادہ است بجوز و مویز و در رنگِ طفلان گول نمیشوید ان اللہ سبحانہ یحب معالی الامور واقعہ تربیتِ حضرتِ عیسی علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام نسبت باخوی حافظ مہدی علی کہ نوشتہ بودند بلے حافظ بطریق مناسبت بسیار دارد اما این قدر باید دانست کہ دولت ہر چند بصورت از ہر جا برسد فی الحقیقت بشیخ خود راجع باید داشت تا قبالہ توجہ پراگندہ نشود و در کارخانہ خلل نیندازد و از ہر جا برسد از پیر خود باید دانست کہ او جامع است بہر صورت کہ تربیت او ظہور یابد فی الحقیقت از دست این مقام از مزالِ اقدام طلاب است واقف باید بود و ثمن لعین راہ نیابد و پراگندہ نسازد شنیدہ باشند کہ ہر کہ یکجا ہمہ جا و ہر کہ ہمہ جا ہیچ جا حافظ را دعا رسانند والسلام

مکتوب (۲۱) بست و یکم

بمیر محمد نعمان ورود یافتہ در جوابِ اسولہ او ارشاد الیہ بودن او تعالی بضمائر و فضل او و کیفیت علمِ حق تعالی بذاتِ خود جل سلطانہ وعم احسانہ ؛ الحمد للہ وسلام علی عبادہ

الَّذِينَ اصْطَفَى پرسیده بودند که چون اشیا ظلی بماهیت خود اشیا نباشند بلکه بماهیت اصل خود برپا بوند باید که مشار الیه اشیا بلفظ هُوَ وَ اَنْتَ وَ اَنَا همان اصل باشند این زمان حمل بعض صفات که بآن اصل ناملایم اند بر ضمائر چون صادق آید در رنگ اَنَا اَکَلْ وَ اَنَا نَائِمٌ بدانند که ظل فی الحقیقت هرچند با اصل خود برپاست اما ثبوت ظلیت او اگرچه در مرتبه حس و خیال بود همیشه برجاست و احکام ظلیت او را دوام و بقاست وَ خُلِقْتُمْ لِلْاَبَدِ آرا گواه است و حمل آن صفات بران ضمائر بملاحظه اعتبار ظلیت روا است و هر مرتبه از وجود را حکم خود است و هرچه در خداگم است نه خداست جَلَّ وَ عَلَا دیگر معنی حدیث قدسی که در باب فضائل زنان کرام وارد شده است پرسیده بودند معانی الفاظ آن ظاهر است و از فضل و کرم خداوندی جَلَّ شَانُهٗ چه بعید است که جمعے را به فضائل و خصائص و کرامات مخصوص گرداند و درجات و مراتب کرامت فرماید که دیگران در ان غبطه نمایند و در عدم حساب اینها که نزد او داشتند گنجایش تردد نیست بسیارے از امت خیر البشر عَلَیْهِ وَ عَلَیْهِمُ الصَّلٰوةُ وَ التَّسْلِیمَاتُ بیحساب بهشت خواهند رفت ازین جمله در حدیث صحیح آمده است که هفتاد هزار کس از امت من بیحساب بهشت خواهند در آمد پرسیدند که چه کسانند آنها یا رَسُولَ اللّٰهِ فرمود عَلَیْهِ وَ عَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَ السَّلَامُ اَلَّذِینَ لَا یَکْتَوُونَ وَ لَا یَسْتَرْقُونَ وَ عَلٰی رَبِّهِمْ یَتَوَکَّلُونَ درین مقام سرّ عظیم است که اظهار آن از مصلحت دور است که از افهام اکثرے بعید است اگر فرصت ملاقات شد یاد دهند که شمه از ان بمشافه گفته آید رمزے ازین سر در جلد مکتوبات ثانی در مکتوبے اندراج یافته است اگر توانند دریافت شاید توانند دریافت دیگر پرسیده بودند که علم حضرت حق سُبْحَانَهٗ وَ تَعَالٰی محیط کنه ذات خود می تواند شد یا نه اگر تواند شد تناهی لازم خواهد آمد بدانند که علم دو قسم است حصولی و حضوری محال ست که علم حصولی بکنه ذات واجبی جَلَّ سُلْطَانُهٗ متعلق شود که مستلزم احاطه و تناهی است

ف یعنی تناهی بودن حق تعالی و محاط بودن آن ۱۲ ف که بحصول صورت معلوم بود ۱۲ ف که محتاج

امارہ است کہ علم حضوری او تعالیٰ بکنہ ذات او سبحانہ متعلق شود و ہیچ متناہی لازم نیاید والسلام

مکتوب (۲۲) بست و دوم

بلا مقصود علی نہر نیزی ورود یافتہ در بیان آنکہ مراد از نجاست مشرکان خبث باطن و سوء اعتقاد ایشان است نہ نجس العین بودن ایشان ۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی

مخدومی ما شفقت آثار معلوم نشد کہ مقصود از فرستادن تفسیر حسینی چہ بود صاحب تفسیر بیان آیت کریمہ موافق آئمہ حنفیہ مینماید و از نجاست شرک خبث باطن و سوء اعتقاد میخواہد و آنکہ بعد ازان گفتہ است کہ اینہا اجتناب از نجاسات نمی نمایند این معنی امروز در اکثر اہل اسلام نیز موجود است و ازین راہ فرق درمیان عوام اہل ایمان و درمیان کفار مفقود است اگر عدم اجتناب از نجاست سبب نجاست شخص بود معاملہ تنگ گردد لا حرج فی الاسلام و آنکہ نقلے از ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما کردہ است کہ مشرکان نجس العین اند در رنگ کلاب این قسم نقلہاے شواذ از اکابر دین بسیار آمدہ است کہ محمول بر توجیہ و تاویل است چگونہ نجس العین باشند کہ آن سرور دین علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام از خانہ یہودی طعام خوردہ است و بظرف مشرکے طہارت کردہ و حضرت فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ نیز از سبوے زن نصرانیہ طہارت کردہ است اگر گویند کہ کریمہ ۔ انما المشرکون نجس ۔ تواند بود کہ متاخر باشد و ناسخ آنہا بود جواب تواند بود اینجا کفایت نمی کند اثبات تاخر باید نمود تا دعوی نسخ صحت پیدا کند فان الخصم من وراء المنع ولو سلم کہ متاخر باشد باید کہ مثبت حرمت نبود و مراد از نجاست خبث باطن باشد زیرا کہ منقول است کہ ہیچ پیغمبرے مرتکب امرے نگشتہ است کہ مآل آن امر در شریعت او بلور شریعت یکے از انبیا بحرمت کشد و آخر محرم گردد اگرچہ آن امر در وقت از ارتکاب مباح باشد خمر کہ اول مباح بودہ آخر حرام گشت ہیچ پیغمبرے آنرا نخوردہ است اگر مآل کار مشرکان بنجاست ظاہر قرار می یافت دانہا

در رنگ کلاب نجس العین میگشتند هرگز آن سرور دین که محبوب رب العالمین است علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام بظروف آنها مساس نمیکرد چه جائے آنکه آب وطعام اینها میخورد و نیز نجس العین همه وقت نجس العین است اباحت سابق والاحق در وے گنجایش ندارد واگر مشرکان نجس العین باشند باید که از ابتدا چنین بوند و آن حضرت علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام با اینها از اول باندازهٔ آن معامله میفرمود ولیس فلیس و ایضاً حرج در دین مدفوع است معلوم شریف است که حکم بنجاست ایشان کردن و ایشان را نجس العین دانستن چه قدر بر مسلمانان تنگ گرفتن است و ایشانرا در رنج انداختن است ممنون ائمهٔ حنفیه رضی الله تعالیٰ عنهم باید بود که مخلصی از برائے مسلمانان پیدا کرده اند و از ارتکاب حرام برآورده نه آنکه ایشان را مطعون سازند و هنر ایشانرا عیب انگارند بر مجتهد چه جائے اعتراض است که خطائے او را نیز یک درجه ثوابست و تقلید او اگرچه خطا کند موجب نجات است جماعه که بحرمت اطعمه و اشربه کفار قائل اند محال عادیست که خود را از ارتکاب آن محفوظ دارند خصوصاً در دیار هندوستان که این ابتلا بیشتر است درین مسئله که عموم بلوی دارد اولی آنست که فتوی باسهل و ایسر امور بدهند اگرچه موافق مذهب خود نبود بقول هر مجتهد که باشد قال الله تعالیٰ یُرِیْدُ اللّٰهُ بِکُمُ الْیُسْرَ وَلَا یُرِیْدُ بِکُمُ الْعُسْرَ وقال الله تعالیٰ یُرِیْدُ اللّٰهُ اَنْ یُّخَفِّفَ عَنْکُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِیْفًا بر خلق تنگ گرفتن و ایشان را نجانیدن حرام است و بغیر مرضی حضرت حق است سبحانه شافعیه در بعض مسائل که شافعی دران تنگ گرفته است بمذهب حنفیه فتوی میدهند و بر خلائق آسان می سازند مثلاً در مصارف زکوٰة نزد شافعی صدقه را بر جمیع اصناف مصارف زکوٰة قسمت باید کرد یکے ازان اصناف مؤلفهٔ قلوب اند که درین اوان مفقود اند علماء شافعیه بمذهب حنفیه فتوی داده اند بهر یکے ازین اصناف که بدهد کفایت کرده اند و ایضاً اگر مشرکان نجس العین باشند باید که بعد از ایمان آوردن هم پاک نشوند پس معلوم شد که نجاست ایشان بواسطهٔ خبث اعتقاد است که زوال پذیر است

المصححہ
سلمہ
تعالیٰ

ومقصور بر باطن است کہ محل آن اعتقاد است ونجاست درونی بطہارت بیرونی چنگ ندارد چنانچہ معلوم وضیع وشریف است وایضاً کلام حسن انتظام اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ اخبار از حال مشرکان است کہ ناسخیت ومنسوخیت بآن کار ندارد چہ نسخ در انشاء حکم شرعی است نہ در اخبار از شے پس مشرکان ہمہ وقت باید کہ نجس باشند ومراد از نجاست خبث اعتقادی بود تا آولہ متعارض نباشند ومساس اینہا ہیچ وقت محظور نبود آن روز کہ این فقیر کریمہ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَّكُمْ در بین مبحث خواندہ بود شما در برابر آن فرمودید مراد از طعام اینجا گندم ونخود وعدس است اگر این توجیہ را اہل عرف پسند ندچہ مضایقہ است اما انصاف درکار است مقصود اصلی ازین تصدیع وازین اطالت کلام آنست کہ بر خلائق رحم نمایند وحکم بعموم نجاست شان نکنند واہل اسلام را نیز بواسطہ اختلاط کفار کہ ازان چارہ وگریز نیست نجس ندانند واز اطعمہ واشربہ مسلمانان بعلت نجاست متوہم اجتناب نکنند وازین راہ از ہمہ بری نمایند واین را احتیاط نہ انگارند کہ احتیاط در ترک این احتیاط است زیادہ چہ تصدیع دہد

بیت اندکے پیش تو گفتم غم دل نرسیدم ٭ کہ دل آزردہ شوی ورنہ سخن بسیار است والسلام

مکتوب (۲۳) دویست وسیوم

بخواجہ ابراہیم قنادیانی صدور یافتہ در آنکہ او تعالیٰ بتوسط انبیا علیہم الصلوٰۃ والسلام خبر دادہ است از ذات وصفات خود واعمال مرضیہ ونامرضیہ وعباد کہ عقل را دران مدخلے نیست ٭ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَنْعَمَ عَلَيْنَا وَهَدَانَا إِلَى الْإِسْلَامِ وَجَعَلَنَا مِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ ٭ انبیا رحمتہا اند مر عالمیان را علیہم الصلوٰات والتسلیمات کہ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ بتوسط بعثت این بزرگواران علیہم الصلوٰات والتسلیمات والتحیات از ذات وصفات خود وبا ناقص عقلان وقاصر ادراکان خبر دادہ است

وبا ندازۂ فہم کوتہ ما بر کمالاتِ ذاتیہ وصفاتیہ خود اطلاع بخشیدہ ومراسمِ خود را از نامرضی خویش جدا ساختہ ومنافع دنیوی واخروی ما را از مضارِ ما ممتاز فرمودہ اگر توسّل وجودِ شریف شان نبودے عقولِ بشری در اثباتِ صانع تعالیٰ عاجز بودے ودر ادراکِ کمالاتِ او سبحانہ ناقص وقاصر آمدے قدماءِ فلاسفہ کہ خود را اکابرِ ارباب عقول میگیرند منکرِ صانع بودند واشیارا از نقصانِ عقل بدہر منسوب میساختند ومجادلہ نمرود کہ بادشاہِ روئے زمین بودہ است بحضرتِ خلیل علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام در اثباتِ خالقِ سموات وارض مشہور است ودر قرآن مجید ہم مذکور ودر فرعونِ بیدولت میگفت ما علمت لکم من الٰہ غیری ونیز فرعون بحضرتِ موسیٰ علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام مخاطب کردہ گفتہ است لئن اتخذت الٰہا غیری لاجعلنک من المسجونین ۔ ونیز آن بیدولت بہامان گفتہ است یاھامان ابن لی صرحا لعلی ابلغ الاسباب اسباب السموات فاطلع الی الٰہ موسیٰ وانی لاظنہ کاذبا ۔ بالجملہ عقل در اثباتِ این دولتِ عظمےٰ قاصر است وبدونِ ہدایتِ این بزرگواران باین دولت سرا غیر مہتدی وچون بتواترِ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات دعوتِ ایشان بخدا کہ خالقِ زمین وزمان است جل شانہ شہرت یافت وکلمۂ این بزرگواران مرتفع گشت سفہاے ہر وقت کہ در ثبوتِ صانع جد وشتند بر قبحِ خود مطلع شدہ بے اختیار بوجودِ صانع قائل گشتند واشیارا باو تعالیٰ مستند ساختند این نور کہ از انوارِ انبیا مقتبس گشتہ است واین دولتیست کہ از خوانِ انبیا بر روئے کار آمدہ علیہم الصلوٰت والتسلیمات الی یوم التنادِ بل الی ابدِ الآبادِ وہمچنین سائرِ سمعیات کہ بہ تبلیغِ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات بما رسیدہ است از وجودِ صفاتِ کمالِ واجبی جل سلطانہ واز بعثتِ انبیا واز عصمتِ ملائکہ علیہم الصلوٰت والتسلیمات والتحیات والبرکات واز حشر ونشر واز وجودِ بہشت ودوزخ وتنعیم وتعذیبِ دائمی آنہا وامثالِ اینہا کہ شریعت بآن ناطق است عقل در

لہ یعنی چیزہا یکہ ثبوت وجود شان بتوسط حضرات انبیا علیہم الصلوٰۃ والسلام بحصول انجامیدہ وعقل در اثبات شان استقلالے ندارد ۱۲

بسہولت خواہد گذشت و مہما امکن از محظورات شرعیہ اجتناب باید نمود و نام مرضیات مولے را
جل شانہ سمیات مہلکہ باید دانست و مواد تقصیرات خود را در نظر باید داشت و از ارتکاب
آن خجل و منفعل باید بود و ندامت و حسرت باید کشید طریق بندگی این ست واللہ سبحانہ الموفق
و آنکہ بے تحاشی ارتکاب نام مرضی مولائے خود نماید جل شانہ و ازان عمل خود در تشویر و خجالت
و انفعال نبود مارد و متمرد دست اصرار و تمرد او نزدیک ست کہ سر او را از ربقہ اسلام بیرون
کشد و در دائرہ اعداء داخل سازد ربنا اتنا من لدنک رحمۃ وہیئ لنا من امرنا رشدا
دولتے کہ حضرت حق سبحانہ و تعالی شما را بآن ممتاز ساختہ ست و مردم ازان دولت
غافل اند بلکہ نزدیک ست کہ شما ہم آنرا در نیابید آنست کہ بادشاہ وقت کہ بہفت پشت مسلمان
آمدہ ست و از اہل سنت ست و حنفی مذہب ہر چند چند سال ست کہ درین اوان کہ اوان قرب
قیامت ست و بعد عہد نبوت بعضے از طلبہ علوم بشومی طمع کہ ناشی از خبث باطن ست
با مرائے سلاطین تقرب جستہ براہ خوشامد ایشان درآمدند و در دین متین تشکیکات نمودند و شبہا
پیدا کردند و سادہ لوحان را از راہ بردند اینچنین بادشاہ عظیم الشان ہر گاہ سخن شما را بحسن استماع
میفرماید و بہ قبول تلقی مینماید چہ دولت ست کہ بصریح یا باشارت کلمہ حق یعنی کلمہ اسلام کہ موافق
معتقدات اہل سنت و جماعت ست شکر اللہ تعالی سعیہم گوش زد ایشان نمائید و ہر قدر
کہ گنجایش دانید سخن اہل حق را عرضہ دارید بلکہ ہمواره مترصد و منتظر باشید کہ تقریبے پیدا شود
سخن مذہب و ملت در میان آید تا اظہار حقیت اسلام نمودہ آید و بیان بطلان و شناعت کفر
و کافری کردہ شود کفر خود ظاہر البطلان ست ہیچ عاقلے آنرا نہ پسند در بطلان آنرا بے تحاشی
ظاہر باید ساخت و آلہۂ باطلہ ایشان را بے توقف نفی باید کرد و آلہ برحق جل سلطانہ بے تردد
و بے شبہ خالق سموات ست ہیچ شنیدہ اید کہ آلہۂ باطلہ ایشان پشہ را آفریدہ باشند اگرچہ ہمہ
جمع آیند و اگر پشہ ایشان را نیش زند و آزار رساند خود را محافظت ننمایند چہ جائے آنکہ

دیگر از امحافظت کنند گفره گویا شفاعت این امر را ملاحظه نموده میگویند که این آلهه شفعای ما خواهند بود نزد حق جل وعلا و ما را بخدا جل شانه نزدیک خواهند ساخت بے عقلانند از کجا دانسته اند که این جمادات را مجال شفاعت خواهد بود و حضرت حق سبحانه وتعالی شفاعت شرکا را که فی الحقیقت دشمنان وینند در حق عبدهٔ دشمنان خود قبول خواهد کرد در رنگ آنست که باغیان بر سلطان خروج نمایند و جمعے از ایشان امداد باغیان نمایند بزعم فاسد آنکه در وقت تنگ این باغیان نزد سلطان شفعاء ما خواهند بود و بوسیلهٔ آنها تقرب سلطان خواهیم یافت زهے بیخردان که خدمت باغیان کنند و بشفاعت باغیان عفو از سلطان خواهند و تقرب او جویند چرا خدمت سلطان برحق نکنند و باغیان را شکست ندهند تا از اهل قرب و از اهل حق باشند و در امن و امانے بوند بیعقلان سنگے را بگیرند و بدست خود بتراشند و سالها آنرا پرستش نمایند و توقعات از وے امیدوار ند بالجمله دین گفره ظاهر البطلان ست و از مسلمانان هر که از راه حق و طریق مستقیم دور افتاده است اهل هوا و بدعت ست و آن طریق مستقیم طریق آن سرور ست علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام و طریق خلفاء راشدین اوست علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات حضرت شیخ عبد القادر جیلانی قدس سره در کتاب غنیه میفرماید که گروه های مبتدعان که اصول آنها نه طائفه اند خوارج و شیعه و معتزله و مرجئه و مشبهه و جهمیه و ضراریه و نجاریه و کلابیه در زمان آنسرور نبودند علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام و در زمان خلافت ابی بکر و عمر و عثمان و علی رضی الله تعالی عنهم اجمعین نیز نبودند اختلاف این طوائف و تفرق اینها بعد از سالها از موت صحابه و تابعین و موت فقهای سبعه رضی الله تعالی عنهم اجمعین حادث شده است و آن سرور فرموده علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام کسیکه بعد از من خواهد زیست اختلاف بسیار خواهد دید پس لازم گیرید سنت مرا و سنت خلفاء راشدین مرا آنرا بدندان خود محکم بگیرید و دور دارید خود را از محدثات امور زیرا که هر بدعت ضلالت ست

ع بمعنی غارت کردن ۱۲

وتزکیۂ نفس مربوط بصفائے قلب وسیاست اوست مر نفس را کہ صفا پیدا کند باوجود ظلمت قالب
کہ محل ظہور انوار قدم است حکم آن دارد کہ چراغے برافروختہ باشند از برائے تاراج کردن دشمن کمین کہ ابلیس
لعین بود باکمال طریق ریاضت ومجاہدت ورنگ طریق نظر واستدلال وقتے اعتبار وعتماد پیدا کند
کہ مقرون بتصدیق انبیا بود علیہم الصلوات والتسلیمات کہ از قبل حق جل وعلا بتبلیغ مے نمایند
وبتائید او سبحانہ مؤید اند کارخانۂ این بزرگواران بنزول ملائکہ معصومین از کید ومکر دشمن لعین
محفوظ است ۔ ان عبادی لیس لک علیہم سلطان نقد وقت شان است ودیگران را
این دولت میسر نشدہ است وازدام نافرجام لعین رہائی متصور نگشتہ مگر کہ التزام متابعت این
بزرگواران نمودہ آید وبرآثار ایشان رفتہ شود علیہم الصلوات والتسلیمات بیت محال است
سعدی کہ راہ صفا ۔ توان رفت جز در پے مصطفے ۔ علیہ وعلی آلہ وعلی جمیع
اخوانہ الصلوات والتسلیمات العلی ۔ سبحان اللہ افلاطون کہ رئیس فلاسفہ است
وولیت بعثت حضرت عیسی را علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام دریابد وخود را از نادانی
مستغنی دانستہ بآنحضرت نگرود وازبرکات نبوت بہرہ نگیرد ۔ ومن لم یجعل اللہ لہ نورا
فما لہ من نور قال اللہ تبارک وتعالی ۔ ولقد سبقت کلمتنا لعبادنا المرسلین
انہم لہم المنصورون وان جندنا لہم الغالبون ۔ عجب معاملہ است عقول ناقصہ
فلاسفہ گویا در طرف نقیض بطور نبوت افتادہ است ہم در مبدأ وہم در معاد واحکام آنہا مخالف
احکام انبیا است علیہم الصلوات والتسلیمات نہ ایمان باللہ درست کردہ اند ونہ ایمان بآخر
بقدم عالم قائلند وحال آنکہ اجماع مسلمین است بر حدوث عالم بجمیع اجزاء خود وہمچنین بانشقاق
سموات وانتثار کواکب واند کاک جبال وانفجار بحار کہ بروز قیامت موعود است
قائل نیستند ومنکر حشر اجساد اند وانکار نصوص قرآنی مینمایند ومتأخران آنہا کہ در زمرۂ اہل
اسلام خود را داخل ساختہ اند ہمچنان بر اصول فلسفی خود راسخ اند وبقدم سموات وکواکب وامثال

ع قولہ فلسفی بفتح اول وسکون ثانی وسین مہملہ وفا بمعنی حکیم ودانشمند واین منسوب است بفلسفہ کہ بمعنی حکیم ودانشمند شدن است ۱۲ غ

اینہا قائلند و بعدمِ فنا و ہلاکِ اینہا حاکم قوتِ ایشان تکذیبِ نصوصِ قرآنی است و رزقِ شان انکارِ ضروریاتِ دین عجب مومن اند بخدا و رسول ایمان آرند اما آنچہ خدا و رسولِ او فرمودہ است قبول ندارند سفاہت ازین بیگذرد دیمیت فلسفہ چون اکثرش باشد سفہ پس کلِّ آن ہم سفہ باشد کہ حکمِ کل حکمِ اکثر است ۔ این جماعہ عمرِ خود را در تعلیم و تعلّمِ آلتے کہ عاصم از خطائے فکری است صرف کردند و در ان باب دقتہا نمودند چون بمقصدِ اقصای ذات و صفات و افعالِ واجبی رسیدند جلّ سلطانہٗ دست و پای خود را گم کردند و آلتِ عاصمہ را از دست دادہ خبطہا خوردند و در تیہِ ضلالت ماندند در رنگِ آنکہ شخصے سالہا آلاتِ حربِ را طیار سازد و در وقتِ حرب دست و پائے خود را گم کردہ بکار نبرد مردم علومِ فلسفی را متّسق و منتظم دانند و از غلط و خطا محفوظ می انگارند بر تقدیرِ تسلیم این حکم در علومے صادق باشد کہ عقل را در آنہا استقلال و استبداد است کہ خارج از محجت اند و داخلِ دائرۂ مالا یعنی اند و بآخرت کہ دائمی است کارندارند و نجاتِ اخروی بآنہا مربوط نیست سخن در علومے است کہ عقل را در ادراکِ آنہا عجز و قصور است و بطورِ نبوت مربوط اند و نجاتِ اخروی بآنہا منوط است حجۃ الاسلام امام غزالی در رسالۂ منقذ عن الضلال میفرماید کہ فلاسفہ علمِ طب و علمِ نجوم را از کتبِ انبیاء ما تقدم علی نبینا و علیہم الصلوات و التسلیمات سرقہ کردہ اند و خواص ادویہ و غیرِ آن را کہ عقل در درک آنہا قاصر است از صحف و کتبِ منزلہ بانبیا علیہم الصلوات و التسلیمات و التحیات اقتباس نمودہ و علمِ تہذیبِ اخلاق را از کتبِ صوفیہ الٰہیہ کہ در ہر عصر در ہر امتِ پیغمبرے بودہ اند برائے ترویجِ اباطیلِ خود سرقہ کردہ اند پس این سہ علم معتبر شان سرقے گشت و خبطہا کہ در علمِ الٰہی و ذات و صفات و افعالِ واجبی جلّ سلطانہٗ خوردہ اند و در ایمان باللہ و در ایمان بآخرت مخالفتہا بنصوصِ قرآنی نمودہ اند شمہ از ان بالا ذکر یافتہ است ماند علمِ ہندسہ و مثلِ آن کہ بآنہا نوعِ اختصاص دارد اگر متّسق و منتظم باشد بچہ کار خواہد آمد و کدام عذاب و وبالِ آخرت را خواہد دور ساخت علامۃ اعراضہ تعالیٰ عن العبدِ اشتغالہ بما لا یعنیہ و ہر چہ بآخرت

بکار نیاید ما لا یعنی است و علم منطق که علم آلی است و آنرا عاصم از خطا است گفته اند بکار ایشان نیامده در مقصد اسنی از غلط و خطا ایشانرا نه برآورد بکار دیگران چگونه خواهد آمد و از خطا چگونه خواهد رهانید ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا وهب لنا من لدنک رحمة انک انت الوهاب و بعضی از مردم که بعلوم فلسفی سرے دارند و بتسویلات فلسفی مفتون اند این جماعه را حکما و انسته عدیل انبیا میدانند علیهم الصلوات والتسلیمات بلکه نزدیک است که علوم کاذبه ایشان را صادقه دانسته بر شرائع انبیا تقدیم دهند علیهم الصلوات والتسلیمات اعاذنا الله سبحانه عن الاعتقاد السوء آرے هرگاه اینها را حکما دانند و علم اینها را حکمت گویند ناچار درین بلا افتند چه حکمت عبارت از علم بشے است که مطابق نفس الامر باشد علوم که مخالف آنها بود غیر مطابقت بنفس امر خواهد داشت بالجمله تصدیق اینها و تصدیق علوم اینها مستلزم تکذیب انبیا و تکذیب علوم انبیا است علیهم الصلوات والتحیات که این دو علم در دو طرف نقیض افتاده اند تصدیق یکے مستلزم تکذیب دیگرے است هر که خواهد ملت انبیا را التزام نماید و از حزب حق باشد جل و علا و از اهل نجات بود و هر که خواهد فلسفی شود و در گروه شیطان باشد و خاسر و خائب بود ۞ قال الله تبارک و تعالی فمن شاء فلیؤمن ومن شاء فلیکفر انا اعتدنا للظالمین نارا احاط بهم سرادقها وان یستغیثوا یغاثوا بماء کالمهل یشوی الوجوه بئس الشراب وساءت مرتفقا والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی جمیع اخوانه من الانبیاء الکرام والملئکة العظام الصلوات و التسلیمات اتمها واکملها والسلام

مکتوب (۲۴) بست و چهارم

بملا محمد مراد کشمی که از خادمان میر محمد نعمان است ورود یافته و در بیان بزرگی اصحاب کرام

آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام مہربانی آنہا باکید بگیرد۔ قال اللہ تبارک وتعالیٰ
محمد رسول اللہ والذین معہ اشداء علی الکفار رحماء بینہم ترٰہم رکعا سجدا
یبتغون فضلا من اللہ ورضوانا الی قولہ تعالیٰ لیغیظ بہم الکفار وعد اللہ الذین اٰمنوا
وعملوا الصلحت منہم مغفرۃ واجرا عظیما۔ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ درین کریمہ جمیع
اصحاب خیر البشر را علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات بکمال مہربانی کہ باکید بگیرد اشتند
مدح فرمودہ است چہ رحیم کہ واحد رحما است متضمن مبالغہ است در مہربانی وچون صفت مشبہ
دلالت بر استمرار نیز دارد باید کہ مہربانی ایشان باکید بگیر بر صفت استمرار و دوام باشد چہ در حضور
آنسرور وچہ بعد از ارتحال آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام مدائما۔ پس آنچہ منافی مہربانی
است در حق یکدیگر باید کہ ازین بزرگواران بر دوام مسلوب باشد و اتصال بغض وکینہ وحسد
وعداوت باکید بگیر ازین اکابر دین بسبیل استمرار منتفی بود ہر گاہ جمیع صحابہ کرام باین صفت مرضیہ
متصف باشند چنانچہ مقتضائے کلمہ والذین است کہ از صیغ عموم واستغراق است از اکابر صحابہ
چہ گوید کہ این صفت اتم واکمل در آنجا خواہد بود لہذا آنسرور فرمودہ است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ
والسلام ارحم امتی بامتی ابو بکر و در شان حضرت فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودہ است
علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام لو کان بعدی نبی لکان عمر یعنی لوازم وکمالاتے
کہ در نبوت در کار است ہمہ را عمر دارد اما چون منصب نبوت بختم الرسل ختم شدہ است علیہ
وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام بدولت منصب نبوت مشرف نہ گشت وبکے از لوازم نبوت کمال
مہربانی است وشفقت بر خلق وایضا رذائلے کہ منافی شفقت ومہربانی است واز ذمائم اخلاق
است از حسد وبغض وکینہ وعداوت در حق جماعہ کہ بشرف صحبت خیر البشر مشرف گشتہ اند علیہ
وعلیہم الصلوات والتسلیمات چگونہ متصور شود کہ بہترین این امت کہ خیر الامم است ایشانند
وسابق ترین این ملت کہ ناسخ الملل است ہم ایشان کہ قرن ایشان بہترین قرون بودہ است

قال صلی اللہ علیہ وسلم خیر القرون قرنی ثم الذین یلونہم الخ ۱۲

قال صلے اللہ علیہ وسلم انا سید ولد آدم ولا فخر الخ ۱۲

وصاحب آنشان فاضلترین انبیا و رسل بوده اگر ایشان باین صفات رذیه موصوف باشند که کمینهٔ این امت مرحومه را ازان ذمائم عار است ایشان چرا بهترین این امت باشند و این امت بکدام وجه خیر الامم بود و اسبقیت ایمان و اولیت انفاق اموال و بذل انفس را چه مزیت و فضیلت باشد و خیریت قرن را چه تاثیر بود و فضل صحبت خیر البشر علیه و علی آله الصلوٰة والسلام چه اثر باشد جماعه که در صحبت اولیائے این امت زندگانی مینمایند ازین رذائل نجات می یابند جمعے که در صحبت افضل الرسل علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات عمر خود را صرف کرده باشند و از برائے تائید و نصرت دین او بذل اموال و انفس نموده بوند چه احتمال دارد که این ذمائم در حق شان توهم نموده آید مگر آنکه عظمت و بزرگی خیر البشر علیه و علی آله الصلوٰة والسلام والتحیة از نظر ساقط شود عیاذاً بالله سبحانه و صحبت او علیه و علی آله الصلوٰة والسلام از صحبت ولی امت ناقص تر متوهم گردد نعوذ بالله سبحانه منه وحال آنکه مقرر است که هیچ ولی امتے بمرتبهٔ صحابی آن امت نرسد فکیف به نبی آن امت شیخ شبلی علیه الرحمة فرموده است مما امن برسول الله من لم یوقر اصحابه جمعے گمان میکنند که اصحاب پیغمبر علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات دو فریق بودند گروهے بودند که مخالفت بحضرت امیر داشتند رضی الله تعالے عنه و عنهم و گروهے دیگر موافق حضرت امیر بودند کرم الله تعالیٰ وجهه و این دو گروه با یکدیگر عداوت و بغض و کینه داشتند و بعضے ازینها ازجهت بعضے مصالح این صفات خود را مبطن میداشتند و تقیه مے نمودند و نیز گمان میکنند که این رذائل در ایشان تا یک قرن نزدیک بوده است تا بودند این ذمائم داشتند و باین توهم مخالفان حضرت امیر را بد یاد می کنند و چیزهائے نامناسب بایشان منتسب می سازند انصاف باید نمود که برین تقدیر بهر دو فریق مورد طعن می گردند و بر ذائل صفات اتصاف می یابند و بهترین این امت بدترین این امت بلکه بدترین جمیع امم می گردند و خیریت آن قرن به شریت تبدیل مے یابد کدام انصاف است که حضرات شیخین را رضی الله تعالیٰ عنهما ابوبکر و عمر رض ۱۲

۵ قال الله تعالے لا یستوی منکم من انفق من قبل الفتح و قاتل اولئک اعظم درجة من الذین انفقوا من بعد و قاتلوا ۱۲

۵ قال الخطیب لا ینظر الی ای کم السبق بالدین بل ینظر بعضکم الی بعض فافهم ۱۲

تاثیر

بود

حضرت

ابرده اند

آن مجمے ۱۲

صد سال ۱۲

۵ من عاب اصحابی فقد وجب علیه لعنة الله والملائکة والناس اجمعین لا یقبل الله منه صرفا ولا عدلا ۱۲ منه

۵ یعنی بیان کرده اند

پوشیده ۱۲

محل ۱۲

باین توہم بدیاد نمودہ آید و امورِ نامناسبہ باین اکابرِ دین منتسب ساختہ شود و حضرتِ صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ بحکمِ نصِ قرآنی اتقائے این امت است زیرا کہ باجماعِ مفسرین است چہ ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما و چہ غیرِ آن برین کہ کریمہ وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى در شانِ حضرتِ صدیق نازل است رضی اللہ تعالیٰ عنہ و مراد از اتقیٰ اوست رضی اللہ تعالیٰ عنہ پس شخصے را کہ حضرتِ حق سبحانہ اتقائے این امتِ خیر الامم می فرماید خیال باید کرد کہ تکفیر و تفسیق و تضلیلِ او تا چہ سرحدِ شناعت بود امامِ فخر الدین رازی باین کریمہ استدلال بر افضلیتِ حضرتِ صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ نمودہ است زیرا کہ بحکمِ کریمہ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰكُمْ گرامی ترینِ این امت کہ مخاطب ست نزدِ خدا جل و علا اتقائے این امت است و چون حضرتِ صدیق بحکمِ نصِ سابق اتقائے این امت است باید کہ گرامی ترینِ این امت نیز نزدِ حق جل و علا بحکمِ نصِ لاحق او باشد رضی اللہ تعالیٰ عنہ و اکابرِ ائمہ سلف کہ یکے از ایشان امامِ شافعی است رضی اللہ تعالیٰ عنہم اثباتِ اجماعِ صحابہ و تابعین کردہ اند بر افضلیتِ حضراتِ شیخین رضی اللہ تعالیٰ عنہم و حضرتِ امیر نیز حکم بافضلیتِ حضراتِ شیخین رضی اللہ تعالیٰ عنہم نمودہ است امامِ ذہبی کہ از اکابرِ محدثین ست فرمودہ است کہ این نقل از حضرتِ امیر زیادہ از ہشتاد نفر رواۃ روایت کردہ اند و عبد الرزاق کہ از اکابرِ شیعہ است نیز بموجبِ این نقل حکم بافضلیتِ شیخین نمودہ است و باین عبارت گفتہ اَفْضَلُ الشَّيْخَيْنِ بِتَفْضِيلِ عَلِيٍّ اِيَّاهُمَا عَلٰى نَفْسِهٖ وَاِلَّا لَمَا فَضَّلَهُمَا كَفٰى بِهٖ وِزْرًا اَنْ اُحِبَّهٗ ثُمَّ اُخَالِفَهٗ پس کسانیکہ بحکمِ کتاب و سنت و اجماع و نیز باعترافِ حضرتِ امیر افضلِ این امتِ خیر الامم باشند تنقیص و تحقیرِ شان از کدام انصاف و دیانت باشد و کدام خیریت در ضمنِ آن مودع بود اگر در سببِ احدے معنی خیریت و عبادت بودے سببِ ابی جہل و ابی لہب کہ بنصوصِ قرآنی ملعون و مطرود اند و در این امت بودے و حسناتِ کثیرہ در ضمنِ

ص مودع اسم مفعول از ایداع بمعنی امانت دادن و امانت نہادن ۱۲ من

یعنی شدت شناعت درشتی ۱۲

آن حامل آمدے درسب کدام خیریت است کہ متضمن فحش وفظیعت است علی الخصوص درحق کسیکہ مستحق آن نبود واہل آن نباشد وضع شے درغیر موضع آن شے ظلم است وازشے تاشے فرق است واز موضع تاموضع تفاوت است پس ازظلم تاظلم بون بعید بوود خلافت حضرت ذی النورین رضی اللہ تعالیٰ عنہ باجماع صحابہ کرام ثابت شدہ است وباتفاق صغار وکبار وذکور واناث آن قرن خیر القرون بحصول پیوستہ لہذا علما فرمودہ اند کہ آن قدر اتفاق واجماع کہ برخلافت حضرت ذی النورین رضی اللہ تعالیٰ عنہ بحصول پیوستہ است برخلافت ہیچ یکے ازحضرات خلفاء ثلثہ دیگر بحصول نہ پیوستہ زیرا کہ در بدء خلافت او رضی اللہ تعالیٰ عنہ چون یکنوع تردد بودہ اہل آن قرن دین مادہ احتیاط بسیار مرعی داشتہ اقدام نمودہ اند باید دانست کہ اصحاب کرام رضی اللہ تعالیٰ عنہم مبلغان کتاب وسنت اند واجماع ہم بقرن ایشان منوط بودہ اگر جمیع ایشان یا بعض ایشان مطعون باشند وبتضلیل وتفسیق متصف بوند اعتماد از کل دین یا بعض دین مرتفع مے گردد وفائدہ بعثت خاتم الانبیاء افضل الرسل کم میماند علیہ وعلیہم وعلی الہ الصلوات والتسلیمات جامع قرآن مجید حضرت عثمان است بلکہ حضرت صدیق وحضرت فاروق اند رضی اللہ تعالیٰ عنہم اگر ایشان مطعون باشند ویا مسلوب العدالت بوند بر قرآن چہ اعتماد ماند ودین بچہ چیز پیوند شناعت این امر را باید دریافت اصحاب پیغمبر ہمہ عدول اند علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات وآنچہ بتبلیغ ایشان بما رسیدہ است از کتاب وسنت ہمہ حق وصدق است ومخالفات ومنازعات این اکابر دین کہ در زمان خلافت حضرت امیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ واقع شدہ است نہ از راہ ہوا وہوس ونہ از حب جاہ ورياست بودہ است بلکہ از روے اجتہاد واستنباط بودہ اگرچہ در اجتہاد یکے خطا بود واستنباط او دور از صواب باشد مقرر علمائے اہل سنت وجماعت است رضی اللہ تعالیٰ عنہم کہ مخطی در ان محاربات ومشاجرات حضرت امیر بودہ است رضی اللہ تعالیٰ عنہ ومحاربان امیر رخطا

جنگہا ۱۲ اختلافہا ۱۲ علی رض ۱۲

۱ فی نہا ان فرقہ ۱۲ ۲ یعنی فرقہ روافض ۱۲ ۳ کہ کہ از اول ۱۲ ۴ الفرقہ بین کم ۱۲ ۵ من القرآن شی ۱۲ ۶ کتاب الاختلاف فی القرآن ۱۲ ۷ بیان ۱۲ ۸ برسانیدن ۱۲ ۹ معتبر ۱۲ ۱۰ الاعتبار ۱۲ ۱۱ بیان ۱۲ ۱۲ رعایت ۱۲ ۱۳ رسانندگان ۱۲ ۱۴ اہل ۱۲ ۱۵ ابتداء ۱۲ ۱۶ عثمان ۱۲ ۱۷ بوده

بجانب

بودند اما این خطا که منشا آن اجتہاد است از طعن و ملامت دور است مقصود حقیت جانب امیر است و خطا جانب مخالف امیر که اہل سنت بآن قائل اند مخالف را لعن و طعن و طرز نمودن زیادتی است نے ماحصل بلکہ متضمن احتمال ضرر است کہ اصحاب پیغمبر اند رضی اللہ تعالیٰ عنہم و بعضے از ایشان مبشر بہ جنت اند و بدری اند کہ مغفور اند و عذاب اخروی از ایشان مطلقاً مرفوع است چنانچہ در احادیث صحاح آمدہ است اطلع اللہ علی اہل بدر فقال اعملوا ما شئتم فانی قد غفرت لکم و بیعت رضوان مشرف گشتہ اند کہ آن سرور فرمودہ کہ ہیچ یکے از ینہا از اہل دوزخ نیست علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات بلکہ علما فرمودہ اند کہ از قرآن مجید مفہوم می گردد کہ جمیع صحابہ اہل بہشت اند قال اللہ تبارک و تعالیٰ لا یستوی منکم من انفق من قبل الفتح و قاتل اولئک اعظم درجۃ من الذین انفقوا من بعد و قاتلوا و کلا وعد اللہ الحسنی و اللہ بما تعملون خبیر و حسنی جنت است و ہمہ صحابہ کہ انفاق و قتال پیش از فتح کردہ اند یا بعد از فتح موعود بجنت اند فرمودہ اند کہ صفت انفاق و قتال از برائے تقیید نیست بلکہ از برائے مدح است چہ ہمہ صحابہ باین دو صفت متصف بودند پس ہمہ موعود بہ بہشت باشند ملاحظہ باید نمود کہ این قسم بزرگواران را بد یاد کردن و سوء ظن بایشان نمودن چہ دور از انصاف و دیانت است سوال جمعے گفتہ اند کہ بعضے از اصحاب کرام بعد از ارتحال آنسرور علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات بآن صراحت نماندند و بواسطہ حب خلافت و طلب جاہ و ریاست از طریق حق انحراف نمودند و غصب منصب خلافت حضرت امیر کردند بلکہ گمان مے برند کہ انحراف ایشان بحد کفر رسیدہ بود و بضلالت انجامیدہ پس بزعم اینہا این جماعہ از وعدہ ہائے کہ باصحاب کرام آمدہ است محروم باشند چہ فضیلت صحبت فرع اسلام است و چون در اسلام شان سخن بود صحبت را چہ تاثیر باشد جواب حضرت خلفائے ثلثہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم باحادیث صحاح کہ بحد تواتر معنوی رسیدہ اند مبشر بہ جنت اند احتمال کفر و ضلالت از ایشان

مدفوع است و نیز حضرات شیخین از اہل بدر اند کہ باحادیث صحاح مطلقاً مغفور اند و نیز بہ بیعت رضوان مشرف اند کہ جمیع اہل آن بیعت باحادیث صحاح از اہل بہشت اند کما مر و حضرت عثمان کہ در بدر حاضر نہ بود حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم او را در مدینہ گذاشتہ آمدہ بودند از برائے بیمارداری اہلیہ او کہ بنت آن حضرت بودہ علیہ وعلیہا الصلوات والتسلیمات فرمودہ بودند کہ ہر چہ بدریان را فضیلت حاصل شود تو را ہم حاصل خواہد شد و در بیعت رضوان کہ حاضر نہ بود آنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام او را پیش اہل مکہ فرستادہ بودند و از جانب او خود بیعت فرمودند چنانچہ مشہور است و نیز قرآن مجید شہادت بزرگی این حضرات می فرماید و از علو درجات شان خبر میدہد از کتاب و سنت کسیکہ چشم پوشیدہ مکابرہ نماید لمبحث خارج است شیخ سعدی فرمودہ است بیت آنکس کہ بقرآن و خبر زو نہ رہی ۔ آنست جوابش کہ جوابش ندہی ۔ و چہ ملال شد اگر در حضرت صدیق احتمال ضلال و کفر صورت داشتے اصحاب پیغمبر با آن عدالت و با آن کثرت اور اجانشین پیغمبر نساختندے صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم و تکذیب خلافت حضرت صدیق تکذیب سی و سہ ہزار اہل آن قرن خیر القرون است تجویز نکند آنکہ ادنیٰ درایت دارد کدام خیریت دران قرن میماند کہ سی و سہ ہزار اہل آن قرن بر باطل جمع گردند و ضال و مضل را جانشین پیغمبر سازند حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ آنجماعہ را انصاف بدہد کہ اطعن اکابر دین زبان کوتاہ کنند و حق صحبت پیغمبر امر عی دارند آن سرور فرمودہ اند علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام اللہ اللہ فی اصحابی اللہ اللہ فی اصحابی لا تتخذوہم غرضا من بعدی من احبہم فبحبی احبہم ومن ابغضہم فببغضی ابغضہم زیادہ چہ نویسد و اجلاء بدیہی را چہ جلاد بدر زیرا کہ حضرت صدیق کہ قرآن مجید بمدح او مملو است در یک سورہ والیل ستہ کریمہ در فضائل آنحضرت نازل گشتہ است و از احادیث صحاح لا تعد ولا تحصے در کمالات و فضائل او مرویست و در کتب انبیاے ماتقدم ذکر شمائل

بے انتہا و بے شمار ۱۲

نسخہ یعنی وسیجنبہا الاتقی ہ الذی یؤتی مالہ یتزکی ۔ وما لاحد عندہ الخ ۱۲

واقع است در آخر سورہ فتح پارہ چہارم ۱۲

وَاَوْصَافِ اُو بلکہ ذکرِ جمیع صحابہ آمدہ است کَمَا قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی ذٰلِکَ مَثَلُھُمْ فِی التَّوْرٰاۃِ وَمَثَلُھُمْ فِی الْاِنْجِیْلِ وَرَاس وَرئیسِ این اُمّتِ مرحومہ کہ خیر الامم است ہم اُوست ہرگاہ اورا کافر وضال و امثال ازدیگران چہ اعتبار نماید و بکدام راہ و لامدہ سخن کند ۔ اَللّٰھُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ عٰلِمَ الْغَیْبِ وَالشَّھَادَۃِ اَنْتَ تَحْکُمُ بَیْنَ عِبَادِکَ فِیْمَا کَانُوْا فِیْہِ یَخْتَلِفُوْنَ ۔ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّھَا وَاَکْمَلُھَا

مکتوب بست و پنجم

بلا ظاہر در بیانِ نتائج و ترقی مراتب کہ از ذکر گفتن و تلاوتِ قرآن و نماز حاصل میشود

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی ۔ بندی طالبِ این راہ را از ذکر گفتن چارہ نبود کہ ترقی او مربوط بتکرارِ ذکر است بشرطِ آنکہ از شیخِ کامل مکمل گرفتہ شود و اگر مقرون باین شرط نبود پس است کہ از قبیلِ اَوْرادِ اَبرار بود کہ نتیجہ آن ثواب است نہ درجہ قرب کہ بمقربان تعلق دارد آنا گفتم بس است کہ از قبیلِ اَوْرادِ اَبرار بود زیرا کہ جائز است کہ فضلِ خداوندی جَلَّ سُلْطَانُہٗ بے توسطِ شیخے تربیتِ طالب نماید و تکرارِ ذکر او را از متقربان سازد بلکہ ربوبیت کہ بے تکرارِ ذکر او را بمراتبِ قرب مشرف سازد و از اَولیائے خود گرداند و این شرط باغنیا اکثر است و بر وفقِ حکمت و عادت است و چون بہ فضلِ خداوندی جَلَّ سُلْطَانُہٗ معاملہ کہ بذکر وابستہ بود تمام شود و از گرفتاری آلہۂ ہوائی خلاصی میسر گردد و آمارہ باطمینان آید آن زمان ترقی از ذکر گفتن حاصل نمی شود و ذکر آنجا حکمِ اَوْرادِ اَبرار پیدا می کند و در ان موطن مراتبِ قرب مربوط بتلاوتِ قرآن و ادائے نماز بطولِ قرأت است آنچہ اول از ذکر گفتن میسر میگشت این زمان بتلاوتِ قرآن علی الخصوص کہ در نماز خواندہ شود میسر است بالجملہ درین وقت ذکر حکمِ تلاوت پیدا می کند کہ در اول از قبیلِ اَوْرادِ اَبرار بود

یعنی وظائف نیکان ۱۲

ع یعنی اسباب قرب حق جل و علا ۱۲ عه علت هست یا صفت فافهم ۱۲

وتلاوت حکم ذکر پیدا کرده که در ابتداء و توسط از مقربات بوده عجب معامله است در بیوقت اگر ذکر بعنوان قراءت قرآن تکرار کرده شود که از کلمات قدسی آیات قرآنی است و باستعاذه شروع نموده آید همان فائده میدهد که از تلاوت قرآن میسر است و اگر بعنوان قراءت تکرار کرده نشود در رنگ عمل ابرار است هر عمل را میقاتی است و موسمی که اگر در آن موسم بجا آورده شود حسن و ملاحت پیدا می کند و اگر در آن موسم ادا کرده نشود بسا است که خطا بود اگرچه حسنه باشد قراءت فاتحه در اوان تشهد خطا است اگرچه ام الکتاب است پس پیروی راه از ضروریات آمد و تعلیم او هم از اهم مهمات گشت وبدأ وفيه خرط القتاد عزیزے فرموده است بیت از انروے که چشم تست اول ثمر بوتو پیرنست اول ز والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب (۲۶) بست و ششم

بسیلوت پناه میر محمد نعمان ورود یافته دریان آنکه حضرت حق سبحانه وتعالی چنانچه بذات خود موجود است نه بوجود همچنان بذات خود حی و عالم و موصوف بصفات ثمانیه است نه بصفات زائده وما ذلك على الله بعزيز والحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى حضرت حق سبحانه وتعالی در نفس وجود و در سائر کمالات توابع وجود از حیوة و علم و قدرت و سمع و بصر و ارادة و کلام و تکوین بذات اقدس خود کافی است و در حصول این کمالات محتاج بصفات زائده نیست هرچند صفات کامله زائده نیز او را سبحانه کائن است پس او تعالی چنانچه بذات اقدس خود موجود است نه بوجود همچنین بذات خود زنده است نه بحیوة که صفت اوست تعالی و بذات خود دانا است نه بصفت علم و بذات خود بینا است نه بصفت بصر و بذات خود شنوا است نه بصفت سمع و بذات خود توانا است نه بصفت قدرت و بذات خود مرید است نه بصفت ارادة و بذات خود گویا است نه بصفت کلام

ارادة کننده اشیا ۱۲ یعنی متکلم و کلام کننده ۱۲

وبذاتِ خود مبدأ ایجادِ کائنات است نہ بصفتِ تکوین ہر چند وجودِ عالم بتوسطِ تکوین
وسائرِ صفات است چنانچہ بتحقیقِ این معنے عنقریب خواہد آمد این تکوین ورائے قدرت
است چہ در قدرت صحتِ فعل وترک است و در تکوین جانبِ فعل متعین است ونیز
قدرت برارادت تقدم دارد و تکوین بعد از ارادت است این تکوین شبیہ آن استطاعت
بندہ است کہ علماءِ اہلِ حق آنرا مقرون بفعلِ بندہ داشتہ اند و ورائے صفتِ قدرت
وارادت دانستہ قدرت مصحح ہر دو طرفِ فعل وترک است وارادت مرجح یک طرف است
وایجاد بعد از ترجیحِ ارادت بتکوین تعلق دارد اگر اثباتِ قدرت کردہ نشود کہ مصحح طرفین است
ایجاب لازم آید و اگر تکوین اثبات کردہ نشود ایجاد بغیر مستند می ماند چہ قدرت مصحح ایجاد
است و تکوین مباشرِ ایجاد پس از اثباتِ تکوین چارہ نبود کہ علماءِ ماتریدیہ بآن مہتد
گشتہ اند و اشاعرہ چون اضافت وتعلق اورا بأشیا بیشتر یافتہ اند از صفاتِ اضافیہ انگاشتہ
اند ۱۲ وَاللّٰہُ یَقُوْلُ الْحَقَّ وَھُوَ یَھْدِی السَّبِیْلَ + تخلیق وترزیق واحیا وامانت
وامثالِ اینہا را راجع بتکوین دانستن بہتر است از انکہ ہر کدام را صفتِ قدیمہ برأسہا گفتہ
شود و قدماءِ متکثرہ بے ضرورت اثبات کردہ شود پس لائح شد کہ ہر چہ دیگران را بایجادِ او
تعالیٰ بصفات میسر است اورا سبحانہ بذاتِ خود بے توسطِ صفات حاصل چہ ذاتِ او
تعالیٰ بے ملاحظہ امرے واعتبارے جامع جمیع کمالات است بلکہ عینِ ہر کمال چہ تبعض و
تجزی در آنحضرت مفقود است تمام دانائی است وتمام شنوائی است وتمام بینائی است
وَعَلٰی ھٰذَا الْقِیَاسِ سَائِرُ الصِّفَاتِ مَعَ ذٰلِکَ اورا سبحانہ صفاتِ سبعہ بلکہ ثمانیہ کہ
علماءِ اہلِ حق شکر اللہ تعالیٰ سعیہم بوجودِ آنہا قائل اند نیز ثابت اند و این صفاتِ کاملہ
کہ قدیم اند ظلالِ آن کمالاتِ ذاتیہ اند و مظاہرِ آن کمالات اند و توان گفت کہ روپوشِ آن
کمالات اند و حجبِ آن انوارِ مکنونہ اند سوال چون ذاتِ او تعالیٰ در حصولِ جمیعِ کمالات

پنہان داشتہ شدہ ۱۲

ص قولہ تخلیق یعنی پیدا کردن وقولہ ترزیق یعنی رزق دادن واحیا زندہ کردن وامانت میرانیدن ۱۲ المصحح سلمہ اللہ تعالیٰ

کافی است صفات برائے چہ اثبات کردہ شود و قول بوجود تعدد وقدما چرا گفتہ آید لہذا فلاسفہ ومعتزلہ اکتفا بذات نمودہ اند واز وجود تعدد وقدما بنفی صفات قائل گشتہ اند جواب حضرت ذات تعالیٰ وتقدس ہرچند در حصول کمالات کافی است اما در تکوین وتخلیق اشیا از صفات زائدہ چارہ نبود چہ ذات او تعالیٰ در نہایت تنزہ وتقدس است ودر غایت عظمت وجلال وکبریائی است وکمال غنا اوراثابت است وکمال یمنا سبتی است اورا با اشیاء ان اللہ لغنی عن العلمین ۔ وبمقتضائے حکمت وبروفق عادت در افادہ وافاضہ از مناسبت بہ مستفید ومستفیض چارہ نبود صفات اند کہ یک درجہ تنزل فرمودہ ظلیت پیدا کردہ اند وباشیاء مناسبت ولو فی الجملہ حاصل نمودہ اگر توسط صفات نبود حصول شئے از اشیا متصور نباشد زیرا کہ اشیا را در سطوات اشعہ انوار حضرت ذات تعالیٰ وتقدس جز ہلاک وفنا وانحراف وانعدام نصیبے نیست بے فکر اند کہ اثبات صفات ننمایند۔ وایجاد اشیا بذات بحت جل سلطانہ منسوب دارند صاور اول چہ بود کہ بے پردۂ صفات در وجہ ذات او تعالیٰ مضمحل وناچیز نگردد وسوال فلاسفہ ومعتزلہ ہرچند صفات را در خارج اثبات نمودہ اند اما با عتبارات علمیہ قائل گشتہ اند ودر علم کمالات ذاتیہ متمایز دانستہ پس ایجاد اشیا بذات بحت منسوب نگشت کہ توسط اعتبارات پیدا شد جواب ایجاد عالم در خارج است وعالم در خارج موجود است پس از حجب خارجی چارہ نبود تا نواند وسیلۂ وجود خارجی اشیا شد ونواند اشیا را در خارج از انحراف واستہلاک محافظت کرد اعتبارات علمی بہ وجودات خارجی بکار نیاید وحجاب علمی در محافظت موجودات خارجی کفایت نہ کند بعضے از صوفیہ کہ عالم را جز در علم موجود نمیدانند اعتبارات علمی ایشان را شاید نفع کند ونواند وسیلۂ وجودات علمی گشت اما عالم در خارج موجود است اگرچہ این خارج ظل آن خارج بود واین وجود ظل آن وجود باشد پس از حجب خارجی کہ نواند وسیلۂ وجود خارجی عالم گشت چارہ نبود پس صفات حقیقیہ باید کہ در خارج موجود باشند وترتیب

اشیا نمایند و کمالاتِ ذاتیہ را بوسائلِ خود در مرایائے عالم جلوہ دہند و در مخصہ ظہور آرند صفات ہرچند محجبِ ذاتند تعالیٰ اما ظہورِ کمالاتِ ذاتیہ بوجودِ اینہا مربوط است حجابِ اینہا در رنگِ حجابِ عینک است کہ سببِ نمایندگی است این ظہور و این نمایندگی ہرچند ظلی است اما چہ توان کرد کہ وجودِ ما را بظلِ مربوط ساختہ اند و بودِ ما را بحجاب پرداختہ ✤ مَا بِالذَّاتِ لَا يَنْفَكُّ عَنِ الذَّاتِ ✤ مصرع سیاہی از حبشی کے رود کہ خود رنگ است ✤ شعر وَمَنْ بَعْدِ هٰذَا مَا يَدِقُّ صِفَاتُهُ ✤ وَمَا كَتَمُهُ لَحْظٌ لَدَيَّ وَاَجْمَلُ

بندہ حق نشود جز بطفیلِ او تعالیٰ از حق جدا نشود جز بسببِ او ✤ اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ ✤ ہرچند حق سبحانہ و تعالیٰ را با اشیا نسبتِ معیت حاصل است اما این معیت کہ منشاءِ آن محبت است دیگر است تا محبت پیدا نکند این معیت را نداند و چون در محبت نیز درجات متفاوتہ است باندازہ آن در معیت نیز تفاوت حاصل است ہمین معیت است کہ سببِ خلاصی از ظلیت است و ہمین معیت است کہ واسطۂ اضمحلالِ کلیت است و ہمین معیت است کہ مزیلِ رقیت است و مثبتِ حریت در عینِ عبدیت و ہمین معیت است کہ مسقطِ انانیت است بلکہ رافعِ انانیت بدرجاتِ کمالیت باید دانست کہ در معیتِ عامہ خود را با ایشان فرمودہ است وَهُوَ مَعَكُمْ ✤ و در معیتِ خاصہ بحکمِ حدیثِ اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ ایشان باو اند بمقتضائے محبت ✤ شتان ما بین المعیتین چہ در معیتِ خاصہ اثباتِ معیت از طرفین است و در عامہ معیت از آن طرف است پس آنرا حرمان لازم بود در عینِ وجدان ✤ يَا حَسْرَتَا عَلٰى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللّٰهِ ✤ عالم ہرچند ظلالِ صفات است و بتوسطِ صفات وجود و بقا پیدا کردہ است اما محبِ حضرتِ ذاتِ تعالیٰ و تقدس بتوسطِ محبتِ ذاتیہ با حضرتِ ذات است تعالیٰ و از صفات کہ اصولِ وے اند بعروجِ بے کیفی بالا رفتہ است و اصول را گذاشتہ باصلِ اصول پیوستہ اما پیوستنِ بے کیف و اگر از اصل بالا نرود آمدن را چہ فائدہ بود و محبت چہ در کار باشد اتصالِ باصل در ہمہ وقت داشت

وصل ظلی اور ہمیشہ میسر بود کار اینست کہ اصل را در رنگ ظل نہ باید ساخت و بمال محبت بالا باید رفت فہم این عروج فراخور دانش ہر کس نیست و خود را گذاشتہ از خود بالا رفتن معقول ارباب نظر و فکر نہ بلکہ از صوفیہ نیز از ہزاران یکے باین دولت مشرف است و سیر این معما بر وے منکشف است بیت ہزار نکتہ باریکتر ز مو اینجا است ۔ نہ ہر کہ سر بتراشد قلندری داند

سوال این سیر آفاقی است یا انفسی جواب نہ آفاقی است و نہ انفسی زیرا کہ آفاق و انفس بیرون و درون را می خواہند و این معاملہ ورائے دخول و خروج است ہر چند نزد ارباب نظر محظوظیت ہر گاہ مطلوب از دخول و خروج اتم بود نسبتے کہ با وے پیدا شود ناچار از دخول و خروج منزہ باشد و این سیر با این اشکال و با این وقت نزد ارباب این سیر کہ از ارباب علم بوند در رنگ سیر دہلی و آگرہ است کہ معلوم و متمیز است و منزلے از منزلے دیگر جدا است تنبیہ عالم ہر چند ظلال صفات است و صفات ظلال حضرت ذات تعالی اما این ظلیت را درجات و مراتب است کہ ہر کدام حجاب مطلوب است ۔ ان للہ سبحانہ سبعین الف حجاب من نور و ظلمۃ شنیدہ باشند تا حجب بنامہا خرق نشود از ظلیت نرہد و مراد از خرق حجاب اینجا خرق شہودیست و آنچہ در آخر این خبر از منع خرق جمیع حجب آمدہ است مراد ازان خرق وجودی است کہ ممتنع است کہ مستلزم رفع صفات قدیمہ است کہ محال است اما چون معیت غیر متکیفہ حاصل است حکم خرق وجودی دارد و با حجب بے حجبت کہ معیت نقد وقت است کہ طاقت حامل ندارد ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کل شیء قدیر ۔ الحمد للہ رب العلمین والصلوۃ والسلام علی سید المرسلین وعلیہم وعلی الہ الطاہرین اجمعین

مکتوب بست و ہفتم

بملا علی کشمی در بیان آنکہ بندہ را باید کہ از مرادات خود تمام برآمدہ بمراد مولائے خود تعالی شانہ

باشد بابیانِ مَرَضِ ذاتی وعرضی ✦ بندہ را باید کہ مراد و مطلبِ او غیر از مولائے خود جل سلطانہ
ہیچ نبود و جز مُرادِ مولیٰ مُرادِ بندہ ہیچ نباشد و اگر چنین نبود سر از ربقۂ بندگی برآورده باشد و پا
از قیدِ رقیت کشیده بود بندہ کہ گرفتارِ مرادات خود است و بہوا و ہوس خود فریفتہ است بندہ
نفسِ خود است و در اطاعتِ شیطانِ لعین است این دولت وابستہ بحصولِ لایت
خاصہ است کہ بفنائے و بقائے اتم و اکمل مربوط است سوال گاہ ہست کہ بایستہا
و خواہشہا از کمل نیز بظہور می آید و آرزوہای حصولِ مطالبِ شتی ازین بزرگواران ہم محسوس
می گردد امامِ انبیا و سلطانِ اولیا علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات انہا و اکملہا
سرد و شیرین را دوست می داشت و حرصے کہ بر ہدایتِ امت داشت در قرآن مجید مبین
گشتہ است وجہِ بقائے این قسم بایستہا درین بزرگواران چہ بود جواب بعضے از بایستہا منشا
آن طبیعت است تا منشا طبیعت بر پا است آن بایستہا بر جاست در وقتِ حرارت بے اختیار
طبیعت بسردی مائل است و در وقتِ برودت بگرمی راغب این قسم بایست منافی
عبودیت نیست و سببِ گرفتاریِ ہوائے نفسِ خود نہ چہ ضروریاتِ طبیعت خارج از دائرہ
تکلیف است و بیرون از ہوائے نفسِ امارہ چہ مہوّاتِ نفس یا فضولِ مباح است یا مشتبہ
و محرّم و آنچہ ضروری است نفس را بآن مساس نیست پس منشا گرفتاری و بد کرداری فضولیات
افعال آمد اگرچہ از قسمِ مباح بود چہ فضولِ مباح را نسبتِ قربِ جوار است بمحرّم کہ اگر باغوائے
دشمن لعین از انجا قدم بردارد بے اختیار در محرّم خواہد افتاد پس اقتصار بر مباحِ ضروری
آمد کہ اگر از انجا زلتے واقع شود بفضولِ مباح خواہد افتاد و اگر مسکن در فضولِ مباحات کردہ شود
بعد از زلت اگر قدم بیرون افتد ناچار در محرّم خواہد افتاد و بعضے از بایستہا ازین قبیل است
کہ حصولِ آن از خارج است مع ہذا خلق الشخص فی نفسہ عن المرادات ۱۰ و خارج یاد و اعظ
حضرتِ رحمٰن است کہ القائے خیرات می نماید فان للہ سبحانہ واعظا فی قلب کل

ص ۱۰ از فضول مباح ۱۲

مؤمن باشیطان است کہ القای او شرور و عداوت است یَعِدُهُمْ وَیُمَنِّیهِمْ وَمَا یَعِدُهُمُ الشَّیْطَانُ اِلَّا غُرُورًا روزے این فقیر بعد از ادائے نماز بامداد در ایام سکونت قلعہ بطریق سکوت کہ روش این طریقہ علیہ است نشستہ بود کہ ہجوم آرزوہای لاطائل بہ بے حلاوتی کشید و از جمعیت باز داشت بعد از لمحہ چون بعنایۃ اللہ سبحانہ رو بجمعیت آورد دید کہ آن آرزوہا در رنگ قطعہ ہائے ابر بیرون برآمدند و با القاکنندہ ہمراہ بدر رفتند و خانہ را خالی گذاشتند در آن وقت معلوم گشت کہ این بایستہا از بیرون آمدہ بودند نہ از درون برخاستہ کہ منافی بندگی بود بالجملہ ہر فسادے کہ منشا آن نفس امارہ است مرض ذاتی است و سم قاتل و منافی مقام بندگی است و ہر فسادے کہ از بیرون آید اگرچہ القای شیطانی بود از امراض عارضہ است کہ باسہل علاج زوال پذیر است قال اللہ تبارک وتعالی اِنَّ کَیْدَ الشَّیْطَانِ کَانَ ضَعِیفًا بلائے جان مانفس ماست و دشمن جانی ما مصاحب سوء ما دشمن بیرونی بمدد او بر ما استیلا یابد و با عانت او ما را از جامی برد جاہلترین اشیا نفس امارہ است کہ دشمن و بدخواہ خود است و ہمت او اہلاک نفس خود است و منتہای او معصیت حضرت رحمن است جل سلطانہ کہ مولای او و مولائے نعم اوست و اطاعت شیطان کہ دشمن جانی ویست باید دانست کہ تمیز درمیان مرض ذاتی و مرض عارضی و فساد داخلی و فساد خارجی بسیار متعذر است مبادا آنکہ قصے باین زعم خود را کامل گیرد و مرض ذاتی خود را مرض عارضی انگارد و در خسارت ماند ازین ترس در نوشتن این سیر جرأت نمیکردم و اظہار آنرا مستحسن نمے دیدم نزدیک بہ ہفدہ سال است کہ درین اشتباہ بودم و فساد ذاتی را بفساد عارضی مختلط می یافتم درینوقت حضرت حق سبحانہ وتعالی حق را از باطل جدا ساخت و مرض ذاتی را از مرض عارضی متمیز گردانید للہ سبحانہ الحمد والمنۃ علی ذلک و علی جمیع نعمائہ یکے از حکمتہائے اظہار این قسم اسرار آن است کہ گونہ نظرے کاملے با وجود این نوع آرزوہائے بیرونی ناقص نہ انگارد و از برکات او محروم نماند سبب حرمان کفار از دولت

شیخ وعدہ
میدہد شارا
و در آرزوی اندازد
بشارتہا دہد وعدہ
نمیکند شارا
شیطان نگرید فرید
وقت است این کریہ
در سورہ ن
و پارہ و المحصنات
۱۲

جان

شیطان یعنی
حضرت
است
سورہ ن
و المحصنات
صلی اللہ علیہ وسلم

تصدیق انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات وجودِ این قسم صفات بوده است
درین بزرگواران ۞ فقالوا ابشر یهدوننا فکفروا ۞ وآنچه فرموده اند که حضرت حق
سبحانه وتعالی عارف را بعد از زوالِ مرادات وبالیدنها ازوے صاحبِ ارادہ می سازد
واختیار بدست وے میدہد تفصیل این معنی انشاء الله تعالی در جاے دیگر بعنایته الله سبحانه
خواهد نمود که اینوقت مساعدتِ آن نمیکرد والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة
المصطفی علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات اتمها واکملها

مکتوب (۲۸) بست وهشتم

بملا صالح ترک در بیانِ کیفیتِ تصدق بارواح موتی ۞ الحمد لله وسلام علی عباده
الذین اصطفی روزے بخاطر آمد که بروحانیتِ بعضے از اقاربِ موتاے خود تصدقے
کرده شود درین اثنا ظاهر گشت که باین نیتِ آن میتِ مرحوم را فرح وسرور حاصل شد
وخورم وشادمان بنظر درآمد وچون وقتِ اعطاے آن صدقه رسید اول بروحانیتِ حضرت
رسالتِ خاتمیت علیه وعلی آله الصلوة والسلام والتحیة آن صدقه را نیابت کرد
چنانچه عادت بود وبعد ازان بروحانیتِ آن میت نیابت کرده داد درین زمان دران میت
ناخوشی واندوه احساس نموده وبه کلفت وکدورت ظاهر شد ازین حال تعجب تمام روداد
ووجهِ ناخوشی وکلفت ظاهر نشد باوجودِ آنکه محسوس شد که برکاتِ عظیمه ازان تصدق بآن
میت رسید اما آن فرح وسرور وے ظاهر نگشت وهمچنین روزے پاره مبلغ نذرِ آن سرور
نمودم علیه الصلوة والسلام وسایر انبیاے کرام را علی نبینا وعلیهم الصلوات والتسلیمات
نیز دران نذر داخل ساختم وطفیلی آنحضرت نمودم علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات
مرضی آنحضرت درین امر معلوم نشد وهمچنین در بعضے اوقات که درود میفرستادم اگر در هر مرتبه

بر سائر انبیا نیز می فرستادم مرضی آنسروران ظاہر نمی شد علیہم الصلوٰت والتسلیمات والتحیات باوجود آنکہ معلوم شدہ است کہ اگر بروحانیت یکی تصدق کردہ سائر مومنان را شریک سازد بہمہ برسد وازان شخص کہ بہ نیت او دادہ بود ہیچ نقصان نکند ان ربک واسع المغفرۃ۔ برین تقدیر وجہ ناخوشی وعدم رضا چہ بود مدتے این اشکال خدشہ داشت آخر الامر بفضل خداوندی جل شانہ ظاہر شد کہ وجہ ناخوشی وکلفت آنست کہ اگر صدقہ بے شرکت بہ نیتے دادہ شود آن میت از جانب خود بطریق تحفہ وہدیہ آن صدقہ را در ملازمت آن سرور علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام خواہد برد وبوسیلہ آن برکات وفیوض خواہد گرفت واگر صاحب صدقہ خود نیت آن سرور بکند علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام میت را چہ نفع بود در صورت شرکت میت را اگر صدقہ قبول افتد ثواب ہمان صدقہ است ودر صورت عدم شرکت ہم ثواب صدقہ است اگر قبول افتد وہم برکات وفیوض اتحاف واہدائے آن صدقہ از نزد حبیب رب العالمین علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام ومچنین ہر شخصے را کہ شریک سازند ہمین نسبت کائن است کہ در شرکت یکدرجہ ثواب است ودر عدم شرکت دو درجہ ثواب کہ آنرا میت از جانب خود باو بگذراند ونیز معلوم گشت کہ ہدیہ وتحفہ کہ غریبے بخدمت بزرگے ببرد بے شرکت احدے اگرچہ طفلی باشد آن تحفہ را گذرانیدن بہتر است یا بشرکت شک نیست کہ بے شرکت بہتر است وآن بزرگ بہ برادران خود از نزد خود بدہد بہتر است از انکہ این کس بفضولی دیگران را داخل سازد وآل واصحاب کہ در رنگ عیال آن سرور اند علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات ایشان را اگر بطفیل داخل ہدیہ آن حضرت علیہ وعلیہم الصلوٰت والتحیات ساختہ می شود مرضی ومقبول می نماید بلے متعارف است کہ در ہدایات مرسومہ اگر با بزرگے اقران او را شریک سازند از ادب واز رضامندی او بعید مینماید واگر خدمہ او را طفیلی او ساختہ ہدیہ فرستند مرضی مے آید کہ اعزاز خدمہ اعزاز اوست پس معلوم شد

صدقہ نیت شرکت سلطنہ نیت چہ شرکت ثابت خادمان پسند

لہ قال فی البحار عن الخصال الافضل لمن یتصدق فقراء اہل بیتہ ثم جیرانہ ثم المومنین ثم الرحمان کذا فی فصل الیم ولا یخفی من اجرہ شیء ۱۲

لہ اتحاف بکسر تحفہ دادن وہدیہ فرستادن ۱۲

کہ بیشتر رضامندیِ موتے در افراد صدقہ است نہ در اشتراکِ صدقہ اما باید کہ ہرگاہ صدقہ بہ نیت نیت بکند اول باید کہ بہ نیتِ آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ہدیہ جدا سازد بعد ازان بہ نیت تصدق کند کہ حقوقِ آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام فوق حقوقِ دیگرانست و نیز درین تقدیر احتمالِ قبولِ صدقہ است بطفیلِ آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوات والتحیات این فقیر در بعضی صدقاتِ موتے کہ در تصحیح نیت خود را عاجز بیابد علاجے بہ ازین نمے یابد کہ آن صدقہ را بہ نیتِ آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام تعیین نماید و آن نیت را طفیلی ایشان سازد امید است کہ ببرکت توسط ایشان قبول افتد فرمودہ اند کہ صلوٰۃ آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام اگرچہ بریا و سمعہ ادا کردہ شود مقبول است و بآن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام آنرا وصول است اگرچہ ثوابِ آن بصلوٰۃ فرستندہ نرسد کہ ثوابِ اعمال مربوط بہ تصحیح نیت است و از برائے قبولِ آن حضرت کہ مقبول و محبوب است بہانہ کافیست کریمہ وکان فضل اللہ علیک عظیما در شانِ آن سرورِ نازل است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام و علی جمیع اخوانہ الکرام من الانبیاء والملئکۃ العظام الی یوم القیام ✣ ✣ ✣ ✣

مکتوب (۲۹) بست و نہم

بسیادت پناہ میر محب اللہ در بیانِ فہم کردنِ بعضے کلماتِ قدسی آیاتِ قرآنی ✣ سابقاً چون از قصورِ فہم در بعضے از کلماتِ قدسی آیاتِ قرآنی خدشہ و تردد پیدا می شد و در تطبیقِ آن عاجز میگشت و در دفع وساوس بعنایۃ اللہ سبحانہ بہ ازین علاجے نمی یافت کہ باخود میگفت کہ این نظمِ قرآنی را بکلامِ خدا جل شانہ اعتراف می نمائی و ایمان بآن داری یا نہ اگر ایمان نداری کافری و از مبحث خارجی و اگر ایمان بآن داری پس قصور در فہمیدنِ تست

عہ یعنی حق وراست بودن کلام الٰہی ۱۲

نہ در نظم قرآنی کہ کلام خالق ارض وسموات است ومبدع عقول وادراکات است وچون بفضل خداوندی جل سلطانہ ایمان بحقیقت کلام ربانی حاصل بود آن وسوسہ باین تردید مضمحل وناچیز می گشت واز تردد بنجات می یافت وبرین اوان بفضل اللہ سبحانہ کار تا باینجا رسیدہ است کہ در نظم قرآنی ہر محلے کہ آنجا از قصور ادراک گنجایش تردد وخدشہ است ہمان محل باعث ازدیاد ایمان است بقرآن وہمان خدشہ واسطہ ظہور اعجاز است در فرقان وآن اغلاق را از شعب اعجاز تصور می نماید وآن اشکال را بر کمال بلاغت وبراعت محمول میدارد کہ بشر در فہم آن عاجز است آن قدر ایمان کہ در نا فہمیدن قرآن حاصل است در فہمیدن آن نیست کہ در نا فہمیدن راہے باعجاز کشادہ است کہ در فہمیدن نیست سبحان اللہ ہمین نا فہمیدن جمعے را بہ ضلالت می برد وباستکبار کلام حق میرساند جل وعلا وبعضے را ہمین نا فہمیدن سبب کمال ایمان بقرآن مے گردد وبہ ہدایت می آرد یضل بہ کثیرا ویہدی بہ کثیرا ربنا اتنا من لدنک رحمۃ وہیئ لنا من امرنا رشدا والسلام

مکتوب (۳۰) سی ام

بسیادت وارشاد پناہ میر محمد نعمان در بیان عروج بمراتب اصول ومراتب عبادات

الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین بیت

پایہ آخر آدمست وآدمی ۔۔ گشت محروم از مقام محرمی ۔۔ گر نہ گردد باز مسکین زین سفر ۔۔ نیست از وے ہیچکس محروم تر ۔۔ وچون بعنایۃ اللہ سبحانہ اورا عروجے باصول خود کہ او در رنگ ظل است مر آن اصول را واقع شود در ہر اصلے از اصول اول او را فنائی است در آن اصل وبعد از ان بقائے بآن وباین فنا وبقا اطلاق انائی او از ان ظل زائل گشتہ بران اصل کہ فنا وبقا او را در وے حاصل گشتہ است اطلاق خواہد

یافت وخود را ہمان اصل خواہد دانست وہمچنین چون ازان اصل بکرم حق جل وعلا
او را عروج واقع شود اصلے کہ فوق آن اصل است وآن اصل ظل است مر این اصل را فنا وبقائے
آن اصل اوّل را درین اصل ثانی حاصل خواہد کرد واطلاق انا از اصل اوّل زائل گشتہ باصل
ثانی خواہد پیوست وخود را ہمان اصل ثانی خواہد یافت وہمین نسبت است اصل ثانی را
باصل ثالث اگر عروج واقع شود اطلاق انا بران اصل ثالث قرار خواہد یافت کہ اصل ثانی
ظل اوست وہمچنین در ہر اصل تحتانی کہ در رنگ ظل است مر اصل فوقانی را ہمین نسبت
کائن است اگر بمحض فضل خداوندی جل سلطانہ عروج واقع شود واز ظل باصل بگذرانند
اطلاق انا از ہر ظل باصل آن خواہد قرار یافت وخود را ہمان اصل خواہد دانست الی
ماشاء اللہ تعالیٰ علی تفاوت درجات الاستعداد واین اصول باین کثرت
وباین رفعت اجزاء او خواہند گشت وقطرہ را دریا خواہند ساخت وکاہ را کوہ خواہند گردانید
وچون این اصول اجزای او باشند ناچار از کمالات وبرکات شان نیز بہرۂ کامل نصیب
او خواہد شد وکمال او جامع کمالات آن اجزا خواہد بود واز ینجا فرق ومیان انسان کامل
وسایر افراد انسان توان شناخت کہ آن دریائے محیط است وایشہا در رنگ قطرہ ہائے
محقر آن دریا پس ایشہا او را چہ شناسند واز کمال او چہ دریابند خوش گفت الٰہی چیست
اینکہ اولیائے خود را کردی کہ ہر کہ ایشان را شناخت ترا یافت وتا ترا نیافت ایشان را
نشناخت وچنانچہ ومیان انسان کامل وانسان ناقص بکثرت وقلت اجزا تفاوتست
ومیان طاعات وحسنات ایشہا نیز باندازۂ آن تفاوت است شخصے را کہ صد زبان بدہند
وبہر زبان یاد حق بکند جل وعلا چہ نسبت دارد بآن شخصے کہ او را یکزبان بدہند وآن یکزبان
یاد حق نماید جل وعلا ایمان ومعرفت وسایر کمالات را درین معنی قیاس باید کرد ربنا اتمم
لنا نورنا واغفر لنا انک علی کل شیء قدیر والحمد للہ رب العالمین

اَنَّا وَاٰخِرًا وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہٖ دَآئِمًا وَّسَرْمَدًا وَّعَلٰی اٰلِہِ الْکِرَامِ وَصَحْبِہِ الْعِظَامِ اِلٰی یَوْمِ الْقِیَامِ

مکتوب (۳۱) سی ویکم

بملا بدرالدین در تحقیق عالم ارواح و عالم مثال و عالم اجساد۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی نوشتہ بودند کہ روح پیش از تعلق ببدن در عالم مثال بودہ است بعد از مفارقت از بدن باز بعالم مثال خواہد رفت پس عذاب قبر در عالم مثال خواہد بود در رنگ آلمے کہ در خواب در عالم مثال احساس نمایند و نوشتہ بودند کہ این سخن شاخسار بسیار دارد اگر قبول نمایند فروع بسیار بریں سخن متفرع خواہد ساخت بدانند کہ این قسم خیالات از صدق قلیل النصیب است مباد اکہ شمارا براہ غیر متعارف دلالت نماید چند کلمہ بضرورت باوجود موانع در تحقیق این مبحث نوشتہ آمد وَاللّٰہُ سُبْحَانَہٗ الْہَادِیْ اِلٰی سَبِیْلِ الرَّشَادِ

اے برادر عالم ممکنات را سہ قسم قرار دادہ اند عالم ارواح و عالم مثال و عالم اجساد و عالم مثال را برزخ گفتہ اند در میان عالم ارواح و عالم اجساد و نیز گفتہ اند کہ عالم مثال در رنگ مرآت است مر معانی و حقائق این ہر دو عالم را کہ معانی و حقائق اجساد و ارواح در عالم مثال بصور لطیفہ ظہور می نماید چہ در انجا مناسب ہر معنے و حقیقتے صورت و ہیئت دیگر است و آن عالم فی حد ذاتہ متضمن صور و ہیآت و اشکال نیست صور و اشکال در وے از عوالم دیگر منعکس گشتہ مظہور یافتہ است در رنگ مرآت است کہ فی حد ذاتہا متضمن ہیچ صورت نیست اگر در وی صورت کائن است از خارج آمدہ است چون این سخن معلوم شد بدانند کہ روح پیش از تعلق ببدن در عالم خود بودہ است کہ فوق عالم مثال است و بعد از تعلق ببدن اگر تنزل نمودہ است بعالم اجساد و بعلاقہ جسمی فرود آمدہ است بعالم مثال کار ندارد نہ پیش از تعلق و نہ بعد از تعلق پیش ازین نیست کہ در بعضی اوقات بتوفیق اللہ سبحانہ بعضے

از احوالِ خود را در مرآتِ آن عالم مطالعہ می نماید و حسن و قبح احوال را از انجا معلوم می سازد چنانچہ در واقعات و منامات این معنی واضح و لائح است و بسا است کہ بے آنکہ از حس غائب شود این معنی احساس نماید و بعد از مفارقت از بدن اگر روح علوی است متوجہ فوق است و اگر سفلی است گرفتار سفل است بعالم مثال کاری ندارد و عالم مثال از برای دیدن است نہ از برائے بودن جائے بودن عالم ارواح است یا عالم اجساد عالم مثال بیش از مرآتِ این دو عالم نیست چنانچہ گذشت و آلمے کہ در خواب در عالم مثال احساس نمودہ می آید صورت و شبح آن عقوبت است کہ را ئی مستحق آن گشتہ است و از برائے تنبیہ او این معنی را بروے ظاہر ساختہ اند و عذاب قبر ازین قبیل نیست کہ حقیقتِ عقوبت است نہ صورت و شبح عقوبت و نیز آلمے کہ در خواب احساس نمودہ می آید اگر فرضاً حقیقتے ہم داشتہ باشند از قسم آلمہائے دنیوی خواہد بود و عذاب قبر از عالم عذاب اخروی است شتان ما بینہما چہ عذاب دنیوی را نسبت بعذاب اخروی العاذنا اللہ سبحانہ ہیچ مقدارے و اعتبارے نیست اگر شرارہ از آتش دوزخ در دنیا افتد ہمہ را پاک بسوزد و متلاشی گرداند عذاب قبر را در رنگ خواب دانستن از عدم اطلاع است از صورتِ عذاب و حقیقتِ عذاب و نیز مثنیٰ این اشتباہ توہم مجانست عذاب دنیا است بعذاب آخرت و این باطل است بین البطلان سوال از کریمہ اللہ یتوفی الانفس حین موتہا و التی لم تمت فی منامہا الخ مفہوم می شود کہ توفی النفس چنانچہ در موت است در خوابست نیز عذاب یکے را از عذابہائے دنیا شمردن و عذاب دیگر را از عذابہائے آخرت گفتن بکدام وجہ است جواب توفی نوعے مناسبت دارد ازان قبیل است کہ شخصے از وطن مالوف خود بشوق و رغبت از برائے سیر و تماشا بیرون آید تا فرح و سرور حاصل کند و خورم و شاد آن بوطن خود باز رجوع نماید

ف۱ قولہ از برائے بودن یعنی بنیۂ

ف۲ یعنی نیز بر تقدیر عذاب است

ف۳ قولہ و عذاب قبر از عالم عذاب اخروی است یعنی بنا بر آنکہ عذاب قبر از قسم عذاب اخروی است

ف۴ قولہ شتان ما بینہما یعنی بسیار فرق است بینہما

ف۵ قولہ ہیچ مقدارے یعنی بنا بر آنکہ عذاب قبر از قسم عذاب اخروی است

ف۶ قولہ توفی نوعے مناسبت دارد یعنی بنا بر آنکہ عذاب قبر از قسم عذاب اخروی است

وسیر گاہِ او عالمِ مثال است کہ متضمن عجائبِ ملک و ملکوت است و توفی موت نہ چنین است کہ آنجا ہدمِ وطنِ مالوف است و تخریبِ بنائے معمور از آنجا است کہ در توفی نوم محنت و کلفت حاصل نیست بلکہ متضمن فرح و سرور است و در توفی موت شدت و کلفت است پس وطنِ متوفائے نومی دنیا بود و معاملہ کہ باو نمایند از معاملاتِ دنیا باشد و متوفائے موتی بعد از تخریبِ وطنِ مالوف خود انتقال بآخرت نموده است و معاملہ او از معاملات اخروی گشتہ ۔ مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ ۔ شنیدہ باشند زنہار بکشوفِ خیالی و ظہورِ صورِ مثالی اعتقادیاتِ مقررہ اہل سنت و جماعت را شکر اللہ تعالیٰ سعیہم از دست ندہند و بخواب و خیال خود غرہ نشوند کہ نجات بیمتابعتِ این فرقہ ناجیہ متصور نیست خوشطبعیہا را موقوف داشتہ اگر آرزوہائے نجات دارند بجان و دل در اتباعِ این بزرگواران کوشند خبر شرط است مَا عَلَى الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلَاغُ اِنبساط عبارت شما مرا در اتوہم انداخت کہ نزدیک است کہ این تخیلات شما را از تقلیدِ این اکابر بیرون آرد و تابع کشفیاتِ خود سازد نَعُوْذُ بِاللّٰهِ سُبْحَانَهٗ مِنْهَا وَمِنْ شُرُوْرِ اَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ اَعْمَالِنَا شیطانِ دشمنِ قوی است واقف باشند کہ از صراطِ مستقیم بہ پس کوچہا نیندازد مدتِ مفارقت تا بکسال ہم نکشیدہ است چہ بلا شد آن احتیاطہا کہ در التزامِ متابعتِ سنت و اہلسنت می نمود و انحصارِ نجات در تقلیدِ این بزرگواران می کرد مگر ہمہ فراموش گشت کہ متخیلاتِ خود را مقتدائے خود گردانیدہ شاخسارہا را بروے متفرع ساختند احتمالِ ملاقاتِ ما بحسبِ ظاہر بسیار بعید مینماید چنان زندگانی نمایند کہ رشتہ امید نجات گسستہ نشود رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب (۳۲) سی و دوم

بمقصود علی در بیانِ آنکہ خطرات کہ از اسبابِ وصل گفتہ اند باندازۂ تجلّی صوری است و در تحقیقِ حقیقتِ کثرت وہمیہ و ما یناسب ذلک ۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی ۔ نوشتہ بودند کہ رہ روے از راہ دانے پرسید کہ از ہجوم خطرات پریشانم گفت بمقتضاے وھو علی کل شیء محیط ۔ چون احاطہ و شمول مطلوب معلوم است خطرہ را از اسبابِ وصل باید شمرد نہ از موجباتِ فصل و پیوستہ ابوابِ مشاہدہ را مفتوح باید داشت و روزن غفلت را مسدود و این سخن باندازۂ تجلّی صوری کہ مقدمہ است از مقدّماتِ این راہ صادق است و درین موطن اگر وصل است ہر چند فی الحقیقت فصل است باعتبارِ صورت است و اگر مشاہدہ است ہر چند فی الواقع مباعدہ است ہم بلاحظۂ صورتِ کائن و این تجلّی نزدِ اکابرِ این راہ از خیر اعتبار ساقط است کہ مفنی وجود سالک نیست و نیز محق و مبطل درین تجلی شرکت دارند چو گبر ہند و فلاسفۂ یونان نیز ازین تجلّی باخبر اند و از علوم و معارفِ این موطنِ محظوظ و ملتذ غایۃ ما فی الباب محق را این دولت از راہِ صفاے قلب حاصل میشود و مبطل را از راہِ صفاے نفس ناچار آن بہدایت می برد و این بضلالت می آرد اما ہر دو گرفتارِ صورتند و از معنی بیخبر بیت

صورت پرست غافلِ معنے چہ داند آخر ۔ کو با جمالِ جانان پنہان چہ کار دارد ۔

لیکن محق را احتمالِ نجات از صورتِ کائن است و مبطل منہمک در صورت است بے التزامِ ملتِ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات خلاصی از گرفتاریِ صورت محال است و ایضاً تجلّی صورت داخلِ دائرۂ علم است لیکن چون حال و ذوق در وے پرتو می اندازد آن علم حال تمامی گردد و نیز دران تجلی مشہود کثرت است لیکن بعنوانِ مظہریتِ وحدت و شہودِ کثرت بہر عنوان کہ بود وبال است باید کہ در نظرِ باطن از کثرت و شہودِ کثرت نامے و نشانے نماند و مشہود جز واحدِ حقیقی ہیچ نبود تا فنا کہ قدمِ اول است درین راہ

یعنی فراموشی غیر حق عزوجل از قلب ۱۲

بیشتر گردد زیرا کہ فنا عبارت از نسیان ماسوی است از باطن پس کثرت را دران موطن چہ مجال بود و شہود کثرت آنجا چہ باشد و خطرہ را کہ از اسباب وصل و از ابواب مشاہدہ گفتہ است مراد ازان وصل و مشاہدہ صوری است کہ عین مفارقت و دوری است زیرا کہ وصل کہ نزد اکابر این طائفہ علیہ معتبر است در مقام بقا باللہ حاصل است کہ بعد از فنا و نسیان جمیع ماسوی حاصل میگردد و وجود خطرہ منافی آن دولت است و حصول وسوسہ مانع آن منزلت و در مقام فنا کہ دہلیز آن وصل است خطرہ نوعے منتفی می گردد کہ اگر بتکلف یاد اشیاء دہند یاد نکند بواسطہ نسیانیکہ او را از ماسوای حاصل گشتہ است نوشتہ بود وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ ۔ بیان احاطہ باین عبارت نیامدہ است تا ناکہ از کلام مولدین است چہ تعدیہ احاطہ در کلام عجم بکلمہ علی بسیار می آید و متعارف در عبارات فصیحہ عرب تعدیہ احاطہ بکلمہ با است قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا ۔ وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى اَلَآ اِنَّهٗ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ ۔ ظاہر این عبارت را از قرآن خیال کردہ بطریق استشہاد آوردہ است نہ چنین است بیان این معنی در کلام مجید بعبارات دیگر است چنانچہ گذشت و ایضاً نوشتہ بود کثرت وہمی و تعدد اعتباری بنوعے مترائی گشتہ است کہ اکثر علما بتعدد وجود در غلط افتادہ از مغز بپوست و از لب بقشر قناعت نمودہ اند ۔ کثرت و تعدد ہر چند وہمی و اعتباری است اما چون بصنع و ایجاد خداوندی جل سلطانہ پیدا گشتہ است متقن و مستحکم است و معاملہ دنیویہ و اخرویہ بوے مربوط است و آثار خارجیہ بروے مترتب ہر چند وہم و اعتبار مرتفع شود ارتفاع این کثرت و تعدد ممنوع است چہ عذاب و ثواب دائمی اخروی کہ مخبر صادق علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام ازان خبر دادہ است منوط بہ کثرت است و مربوط بتعدد و حکم بارتفاع کثرت و تعدد نمودن مدخول در الحاد و زندقہ است اعاذنا اللّٰہ سبحانہ من ذلک پس صوفیہ علیہ و علمائے کرام ہر دو بثبوت و استمرار

۱۲ بالکل از دین حق برگشتن ۱۲ الصلوات والتسلیمات ۱۲

این کثرت و تعدد قائل اند و معاملہ آخروی دائمی بوے مربوط مے دانند لیکن این کثرت در وقتِ عروج چون از شہودِ صوفیہ مرتفع میگردد آن را وہمی و اعتباری میدانند و چون در نفسِ امر مرتفع نمیشود ہر چند از شہود مرتفع شود علما آن را موجود میدانند پس نزاع فریقین راجع بلفظ گشت بعد از اتفاق در معنی ہر کدام باندازۂ دریافتِ خود حکم کردہ است صوفیہ اعتبارِ شہود نمودہ اند و ارتفاعِ شہودی را ملاحظہ نمودہ حکم بوہمی و اعتباری کردہ اند و علما ملاحظۂ ثبوت و استقرارِ نفسِ امری او را کردہ حکم بوجودِ او فرمودہ وَلِكُلٍّ وِّجْهَةٌ ایں معنی را این فقیر در مکتوبات و رسائلِ خود بتفصیل بیان نمودہ است و نزاعِ فریقین را راجع بلفظ داشتہ اگر خفائے ماندہ آنجا رجوع باید فرمود نظرِ علما نزدیک بصواب ست کہ مطابقِ نفسِ امر ست و نظرِ صوفیہ باعتبارِ سکر و غلبۂ حال ست ستارہا در روز مختفی ست و در نفسِ امر ثابت اند و از شہود مستور حکم بثبوت بر ستارہا اقرب بصواب ست از انکہ ملاحظۂ عدمِ شہود آنہا نمودہ حکم بعدمِ وجودِ ستارہا نمایند علما کہ بوجودِ کثرت قائل اند مقصودشان ابقاءِ شریعت ست کہ مبنائے آن بر تعدد ست و اجرائے وعد و وعید صاحبِ شریعت کہ بے کثرت متصور نیست و صوفیہ نیز با ایں معنی معترف اند ہر چند بتکلف تطبیقِ آن بشریعت نمایند و آنچہ علما فرمودہ اند بے تکلف صادق ست و بے تحمل مطابق و ہیچ غبار و کدورت ندارد اثباتِ وجودِ مستقل مستبد نمے نمایند تا گنجایشِ سخن بود و شرکت بواجب پیدا کند تعالے وجودہ ضعیفے مفاض و مستعار از غیرے اثبات مینمایند چہ جائے تخطئہ است بعلما کہ اکابرِ دین اند نسبت غلط نمودن غلطِ محض و محضِ غلط ست ما و اپس ماندگانِ دین و شریعت را از علما گرفتہ ایم و مذہب و ملت را از برکات ایشان اخذ نمودہ اگر در ایشان گنجایشِ طعن بود اعتماد از شریعت و ملت مرتفع گردد لہذا طاعنِ سلف را ضال و مبتدع گفتہ اند و طعنِ او را از اسبابِ تضلیل و تشکیک در دین شمردہ ببطلانِ او حکم کردہ اند بوستہ از مغز بپوست قناعت نمودہ اند مانا کہ صور را مغز خیال کردہ است تنزیہ را پوست چہ دعوت و گرفتاریِ علما بہ تنزیہ ست و مشہود و مطلوبِ صاحبِ تجلی صوری صور و اشکال انصاف باید داد

که کدام گرفتار بمغز ست وکدام بپوست وا مانده است اِنَّا اَوْ اِیَّاکُمْ لَعَلٰی هُدًی اَوْ فِی ضَلٰلٍ مُّبِیْنٍ +
رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَیِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا + وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا +

مکتوب سی و سیوم (۳۳)

بملا شمس ورود یافته در بیانِ تحقیقِ این سخن شیخ شرف الدین یحیی منیری که گفته، تا کافر نشود و سر برادر نبرد و بما در خود جفت نشود مسلمان نشود + مُلّا شمس باستقامت باشد پرسیده بود که شیخ المشایخ شیخ شرف الدین یحیی منیری در رساله ارشاد السالکین نوشته اند که تا کافر نشود مسلمان نشود و تا سر برادرِ خود را نبرد مسلمان نشود و نا بما درِ خود جفت نشود مسلمان نشود + مراد ازین کلمات چیست بداند که مراد از کفر کفرِ طریقت ست که عبارت از مرتبهٔ جمع ست که موطنِ استتار ومقامِ عدمِ امتیاز ست میانِ حُسنِ اسلام وقبحِ کفر بلکه چنانکه اسلام را مستحسن میداند کفر را آنجا نیز حسن میابد و هر دو را مظاهر اسم الهادی واسم المُضِلّ یافته از هر دو حظ میگیرد و لُذّت میگیرد این آن کفر ست که منصور ازان خبر داده است و دران بوده است و بران مُرده که گفته

شعر

کَفَرْتُ بِدِیْنِ اللّٰهِ وَالْکُفْرُ وَاجِبٌ ۔ لَدَیَّ وَعِنْدَ الْمُسْلِمِیْنَ قَبِیْحٌ +

شطحیات مثل قولِ اَنَا الْحَقّ وقولِ سُبْحَانِیْ وقولِ لَیْسَ فِیْ جُبَّتِیْ سِوَی اللّٰهِ همه اثمارِ آن شجره جمع اند که منشاءِ آن استیلائے حُب وغلبهٔ محبتِ محبوبِ حقیقی ست که غیرِ محبوب از نظرِ شان مستور گشته است ومشهود جز محبوب نمانده واین مقام مقامِ جهل ست ومقامِ حیرت ست نیز اما آن جهل ست که محمود ست وآن حیرت ست که ممدوح ست وچون بعنایتِ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ ازین مرتبهٔ جمع بلند تر سیر واقع شود وعلم باین جهل جمع شود ومعرفت باحیرت قرین گردد وفرق وتمیز پیدا شود واز سُکر بصحو آید دولتِ اسلام حقیقی ظهور فرماید وحقیقتِ ایمان میسر آید آن اسلام وایمان از زوال محفوظ ست واز طریانِ کفر مامون در اَدعیهٔ ماثوره آمده است اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُكَ اِیْمَانًا لَّیْسَ بَعْدَهٗ کُفْرٌ این همان ایمان ست که از زوال

محفوظ ست کریمہ اَلَآ اِنَّ اَوْلِیَآءَ اللّٰہِ لَا خَوْفٌ عَلَیْھِمْ وَلَا ھُمْ یَحْزَنُوْنَ ۝ نشانِ حالِ اہلِ این ایمان ست چہ ولایت بے این ایمان متصوّر نیست ہر چند در مرتبۂ جمع ہم اطلاقِ اسم ولایت میتوان نمود اما نقص و قصور ہمہ وقت دامنگیرِ آن مرتبہ است چہ کمال در ایمان و معرفت ست نہ در کفر و جہل ہر کفر و جہل کہ باشد پس راست آمد آنچہ شیخ گفتہ کہ تا بکفرِ طریقت متحقق نشود باسلامِ حقیقت مشرّف نگردد و آنکہ گفتہ کہ تا برادرِ خود را نکشد مسلمان نشود مراد از برادر ہمزاد شیطان داشتہ کہ قرینِ اوست و ہمیشہ او را دلالت بشر و فساد مینماید در حدیث آمدہ است علی قائلہِ الصلوٰۃُ والسلامُ کہ ہیچ بنی آدم نیست مگر آنکہ او را قرینے از جن ست پرسیدند یا رسول اللہ شما را قرینِ جنی ست فرمودند کہ ہست اما خدایتعالیٰ مرا بر وے اعانت دادہ است کہ از شرِّ او سالم ماندہ ام این بر تقدیر لیست کہ لفظ فَاَسْلَمُ کہ در حدیث واقع شدہ است بصیغۂ متکلم روایت کردہ شود و اگر بصیغۂ ماضی روایت کردہ شود معنی چنان میشود کہ آن قرینِ من مسلمان شدہ است این معنی اخیر مشہور ست و کشتن آن قرین عبارت از عدمِ انقیادِ او ست و خوار و زار داشتن ست او را

سوال آدمی با وجودِ عقل و فراست چرا مغلوبِ آن شیطان میگردد و بدلالتِ سوءِ او مسارعت مینماید و مرتکبِ نامرضیاتِ حق جَلَّ شَانُہٗ میشود **جواب** شیطان فتنہ و بلاست کہ حضرت حق سُبْحَانَہٗ وَتَعَالیٰ از برائے ابتلا و آزمایشِ عبادِ مسلّط ساختہ است و او را از نظرِ شانِ مستور فرمودہ است و بر احوالِ او ایشان را اطلاع نداده و او را بر احوالِ .....

..... اینان بینا گردانیدہ است و در رگ و پوست شان در رنگِ خون جاری داشتہ است سعادتمندے باشد کہ از کید و مکر چنین بلا بحفظِ خداوندی جَلَّ شَانُہٗ محفوظ ماند مع ذٰلِکَ حضرتِ حق سُبْحَانَہٗ وَتَعَالیٰ در کلامِ مجیدِ خود کید او را الضعف یاد فرمودہ است و سعادتمندان را دلیر ساختہ بلے باعانتِ خداوندی جَلَّ سُلْطَانُہٗ شیطان با آن تسلّط حکمِ روباہ دارد و بے امدادِ فضلِ او شیر درندہ است ۵ تو مرا دل دہ و دلیری بین + روبہ خویش خوان و شیری بین + **جواب** دیگر آنکہ

شیطان از راہِ ہوا ہائے آدمی مے درآید و بشہوات او را دلالت مینماید ناچار باعانتِ نفسِ امّارہ کہ دشمنِ خانگی اوست بر وے نصرت مییابد و او را منقادِ خود میسازد کید شیطان فی حدِّ ذاتہٖ ضعیف ست کہ بیاریِ دشمنِ خانگی کار خود میکند فی الحقیقۃ بلائے ما امّارۂ ماست کہ دشمنِ جانیِ ماست ہیچکس دشمنِ خود نیست مگر این خبیس دشمنِ بیرونی او بامدادِ او کارِ خود میکند پس اوّل سرِ نفسِ خود باید برید و از انقیادِ نفسِ خود باید برآمد و او را خوار و زار باید داشت سرِ برادر در ضمنِ این جہاد بریدہ خواہد شد و خوار و زار خواہد گشت حجابِ راہ این کس نفسِ این کس ست و برادرِ خارج از مبحث ست کہ از دور بشر و دعوت مینماید و از صراطِ مستقیم بسبیلِ میخواند بعد از انقیادِ نفس دفعِ آن دشمنِ خارجی بامدادِ خداوندی جلّ سلطانہٗ باسہل وجوہ متصور ست اِنَّ عِبَادِیْ لَیْسَ لَكَ عَلَیْهِمْ سُلْطَانٌ بشارتے ست مر آن عباد را کہ از رقیتِ نفس برآمدہ اند و بعبادتِ معبودِ حقیقی ساختہ وَاللّٰہُ سُبْحَانَہُ الْمُوَفِّقُ و آنکہ گفتہ تا بمادر جفت نشود مسلمان نشود تواند بود کہ از مادرِ او عینِ ثابتۂ او را مراد داشتہ باشد کہ سببِ ظہورِ وجودِ اوست در خارج و در اصطلاحِ این طائفہ از عینِ ثابتہ بمادر تعبیر آمدہ ست عزیزے فرمودہ شعر

وَلَدَتْ اُمِّیْ اَبَاهَا + اِنَّ ذَا مِنْ عَجَبَاتْ

مراد از اُمّ عینِ ثابتۂ خود داشتہ و پدرِ آن اُمّ اسمِ الٰہی جلّ سلطانہٗ خواستہ کہ عینِ ثابتہ ظل و عکس و پرتوِ آن اسم ست جلّ شانہٗ و چون ظہورِ آن اسم جلّ شانہٗ در خارج بتوسّطِ آن عینِ ثابتہ گشتہ ست تعبیر از ان ظہور بولادت نمودہ بالجملہ مادر میگویند و عینِ ثابتہ میخواہند و این عینِ ثابتہ را تعیّنِ وجوبی میگویند زیرا کہ تعیّنات نزدِ این طائفہ علیّہ پنج ست کہ از تنزّلاتِ خمس گویند و حضراتِ خمس نیز گویند دو تعیّن در مرتبۂ وجوب اثبات مینمایند و سہ تعیّن در مرتبۂ امکان ثابت میکنند و دو تعیّن وجوبی تعیّنِ وحدت و تعیّنِ واحدیت ست کہ ہر دو در مرتبۂ علم ست فرق باجمال و تفصیلِ علمیست و سہ تعیّن کہ در مرتبۂ امکان اثبات مینمایند تعیّنِ روحی ست و تعیّنِ مثالی ست و تعیّنِ جسدی و چون عینِ ثانیہ در مرتبۂ واحدیت ست ناچار تعیّنِ آن وجوبی بود و چون حقیقتِ آن شخصِ ممکن ہمان عینِ ثابتہ ست کہ تعیّنِ وجوبی دارد و این شخص

کالظِّل ست مر آن عین را پس ما در این شخص از عالَمِ وُجوب بود که او را بعالَمِ امکان ظہور دادہ است و جُفت شدن بمادر بانیمعنے ست کہ این تعیُّنِ امکانی این شخص بآن تعیُّنِ وجوبی کہ حقیقتِ اوست متّحد شود چو ممکن گردِ امکان برفشاند ۔ بجز واجب در وجودے نماند ۔ یعنی تعیُّنِ امکانی او از نظرِ او مختفی شود و انائے خود را بر تعیُّنِ وُجوبی اطلاق دہد نہ بآن معنی کہ تعیُّنِ امکانی فی نفس الامر با تعیُّنِ وجوبی متّحد گردد کہ آن مُحال ست و مستلزمِ اتحاد و زندقہ زیرا کہ مُعاملہ اینجا بشہود ست اگر زوالِ تعیُّن ست بشہود تعلُّق دارد و اگر اتّحاد ست ہم بشہود ست **بیت** نہ آن این گردد و نے این شود آن ۔ ہمہ اشکال گردد بر تو آسان ۔ و چون آن شخص این تعیُّنِ خود را بآن تعیُّنِ متّحد یافت امید وار آن گشت کہ از ملوّثاتِ امکانی وارہد و بدولتِ اسلام و انقیادِ مرتبۂ وُجوب مشرّف گردد باید دانست کہ تنزُّلاتِ خمس کہ گفتہ اند مجرّد اعتبارات اند در وُجود و بہ کشف و شہود تعلُّق دارند نہ آنکہ فی الحقیقت تنزُّل ست و تغیُّر و تبدُّل ست سُبحانَ مَن لا یتغیّرُ بذاتہٖ ولا بصفاتہٖ ولا فی اسمائہٖ بحدوثِ الاکوانِ ۔ صوفیہ باندازۂ دید خود کہ متضمنِ سُکر و غلبۂ حال ست چیزہا بر زبان مے آرند بر ظواہر محمول نباید داشت و بتاویل و توجیہ باید پرداخت فانّ کلامَ السُّکاریٰ یُحمَلُ و یُصرَفُ عَنِ الظاہرِ واللہُ سُبحانہٗ اعلمُ بحقائقِ الامورِ کلّہا ۔ چون این سخنانِ قلق انگیز از بزرگے نقل کردی بضرورت در حلِّ آن چیزے نوشتہ شد والّا این فقیر در امثالِ این سخنانِ مخالفت نما خود را سر نمید ہد و بردّ و قبولِ آنہا لب نمے کشاید ربّنا اغفر لنا ذنوبنا و اسرافنا فی امرنا و ثبّت اقدامنا و انصرنا علی القومِ الکافرین ۔ الحمدُ للہِ ربِّ العٰلمین اوّلا و آخرا و الصلوٰۃُ و السلامُ علی رسولہٖ دائما و سرمدا و علیٰ آلہِ الکرام و صحبہِ العظام الیٰ یومِ القیام ۔

مکتوب سی و چہارم (۳۴)

بوالدہ میر محمد امین در نصیحت و ترغیب بر ذکرِ الٰہی و اجتناب از محبّتِ دنیا و رود یافت نصیحتے کہ

نمودہ مے آید اول تصحیح عقائد ست بموجب آرائے علمائے اہل سنت و جماعت کہ فرقۂ ناجیہ اند شکر
اللہ تعالیٰ سعیہم بعد از تصحیح اعتقاد عمل بمقتضائے احکام فقہیہ ضروری ست بآنچہ مامور ند از
امتثال آن چارہ نبود و از انچہ ممنوع اند از اجتناب آن گذر نہ نماز بنجوقت بے کسل و بے فتور با رعایت
شرائط آن و باتعدیل ارکان دران ادا باید نمود و بر تقدیر حصول نصاب ادائے زکوٰۃ ہم چارہ
نبود امام اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ در زیور زنان نیز زکوٰۃ واجب فرمودہ ست و اوقات خود را
بہ لہو و لعب نباید صرف کرد و بامور لایعنی عمر گرامی را تلف نباید نمود تکلیف کہ بامور منہیہ و
بمحظورات شرعیہ صرف گردد و بسرود و نغمہ رغبت نکنند و بالتذاذ آن فریفتہ نگردند کہ آن سمّے
ست عسل اندودہ و زہر لیست شکر آلودہ و از غیبت و سخن چینی مردم خود را محفوظ دارند کہ وعیدہائے
شرعی در باب ارتکاب این دو ذمیمہ وارد ست و از دروغ گفتن و بہتان بستن نیز اجتناب
ضروری ست کہ این دو رذیلہ در جمیع ادیان حرام ست و مرتکب آنہا بوعیدہا موعود ست و ستر
عیوب خلق و ذنوب خلائق و از زلات ایشان درگذرانیدن و عفو کردن از عزائم امور ست و بر
مملوکان و زیردستان شفق و مہربان باید بود و بتقصیرات ایشان را مواخذہ نباید نمود و بتقریب
تقریب این نامرادان را زدن و دشنام کردن و ایذا رسانیدن نامناسب و ناملائم ست و بتقصیرات
خود نظر باید کرد کہ نسبت بجناب قدس خداوندی جل سلطانہ ہر ساعت بوقوعے مے آید و او تعالیٰ
بمواخذہ آن تعجیل نمے فرماید و منع رزق نمے نماید و بعد از تصحیح اعتقاد و بعد از اتیان احکام فقہیہ
اوقات خود را مستغرق ذکر الٰہی جل شانہ باید ساخت و بنہجے کہ طریق ذکر را اخذ نمودہ اند بعمل
باید آورد و منافی آن ہر چہ باشد آن را دشمن خود انگاشتہ از ان اجتناب لازم باید دانست بیت

ہر چہ جز ذکر خدائے اخسن ست + گر شکر خوردن بود جان کندن ست + بشما در حضور ہم گفتہ
شدہ ست کہ ہر چند در امور شرعیہ احتیاط کردہ مے آید در شغولی مے افزاید و اگر اینست در احکام
شرعیہ خواہید نمود حلاوت و التذاذ مشغولی بر باد خواہید داد زیادہ چہ نویسد واللہ سبحانہ اعلم

مکتوب (۳۵) سی و پنجم

بمیرزا منوچهر در تعزیت و نصیحت و اغتنام شباب و رودیافته حضرت حق سبحانه و تعالی برخوردار سعادت اطوار را خوشوقت و بجمعیت دارد و حزن و اندوه ما مضی را در حق ایشان باحسن وجوه تلافی فرماید ای فرزند اقبال آثار زمان عنفوان شباب چنانچه اوان هوا و هوس ست زمان تحصیل علم و عمل ست هر عملی که بمقتضای شریعت غرا درین اوان باوجود استیلای موانع شهویه و غضبیه نفسانیه بوجود آید باضعاف مزیت و اعتبار و اعتماد دارد ازان عملی که در غیر این اوان بوقوع آید چه وجود مانعی که باعث رنج و محنت ست شان آنرا آسان برده ست و عدم مانعی که مستلزم عدم کدورت ست معامله آن را برزمین انداخته ازینجاست که خواص بشر از خواص ملک افضل آمد که طاعت بشر مقرون بموانع ست و عبادت ملک بی مزاحمت موانع وقت اعتبار و اعتماد سپاهیان در اوان استیلای اعداست که موانع دولت اند اندک تردد شان در انوقت باضعاف مزیت و اعتبار دارد از تردد بسیار ایشان که در غیر این وقت بوقوع آیند معلوم ست که هوا و هوس مرضی اعداء الله ست که نفس و شیطان باشند و علم و عمل بمقتضای شریعت غرا مرضی حضرت رحمان جل سلطانه از فطانت وزیرکی دور ست که اعدای مولی را راضی دارند و مولی که مولی نعم ست درنخط باشد والله سبحانه الموفق

مکتوب (۳۶) سی و ششم

بجناب میر محمد نعمان ورود یافته در رفع شبهات منکران عذاب قبر الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی جمعی در عذاب قبر که باحادیث صحاح مشهوره بلکه بآیتهای قرآنی نیز ثابت شده ست تردد دارند بلکه نزدیک ست که باستحالت و انکار آن جزم نمایند مقتدای اشتباه ایشان احساس احوال موتای غیر مدفون ست بر نهج واحد و برسبق استمرار و استقامت که منافی تعذیب و ایلام ست که تذبذب و

اضطراب از لوازم آنست **جواب** در حلِ این اشکال آنست که حیات عالم برزخ که موطن قبرست نه از قبیل حیاتِ دنیوی ست که حرکتِ ارادی و احساس هر دو لازم آنست که انتظام این نشأ مربوط باین دو امرست و در حیاتِ برزخ حرکت هیچ در کار نیست بلکه منافی آن نشأ برزخی ست احساس فقط آنجا کافی ست که وجدانِ الم و عذاب نماید پس حیات برزخ گویا نصفِ حیاتِ دنیوی ست و تعلقِ روح ببدن آنجا نیمه تعلق روح ست ببدن که در نشأ دنیوی بوده است پس روا ست که موتای غیر مدفون بحیاتِ برزخی احساسِ عذاب و الم نمایند و هیچ حرکتے و اضطرابے بحیاتِ برزخی از ینها بوجود نیاید و آنچه مخبرِ صادق فرموده است صادق باشد عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّهَا وَاَکْمَلُهَا بآنکه گویم وجهِ مادهٔ این اشکال و امثالِ این اشکال نمایم که طورِ نبوت ورائے طورِ عقل و فکرست امورے که عقل در ادراکِ آنها قاصرست اثباتِ آن امور بطورِ نبوت نموده مے آید و اگر عقل کفایت میکرد انبیا برائے چه مبعوث مے گشتند صلوات اللهِ تعالٰی وَتَسْلِیْمَاتُهٗ سُبْحَانَهٗ عَلَیْهِمْ اَجْمَعِیْنَ و عذابِ اُخروی را چرا بعثتِ ایشان مربوط مے ساختند قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰی وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِیْنَ حَتّٰی نَبْعَثَ رَسُوْلًا عقل هر چند حجت ست اما حجتِ بالغه نیست و در حجیت کامل نه حجتِ بالغه بعثتِ انبیا متحقق گشته است عَلَیْهِمُ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ و زبان عذر مکلفان را بسته قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی تَبَارَكَ وَتَعَالٰی رُسُلًا مُّبَشِّرِیْنَ وَمُنْذِرِیْنَ لِئَلَّا یَكُوْنَ لِلنَّاسِ عَلَی اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِیْزًا حَكِیْمًا و چون ادراکِ عقل را در بعضِ امور قصور ثابت شد پس جمیعِ احکامِ شرعیه را بمیزانِ عقل سنجیدن مستحسن نباشد و فی الحقیقت التزامِ تطبیقِ آن حکم باستقلالِ عقل بود و انکارِ طورِ نبوت باشد اَعَاذَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَنْ ذٰلِكَ اوّل فکرِ ایمان برسول باید کرد و تصدیقِ رسالتِ او باید نمود تا در جمیعِ احکامِ او راصادق دانسته شود و بوسیلهٔ آن از ظلماتِ شکوک و شبهات خلاصی میسر آید اصل را باید معقول ساخت تا فروع بے تکلف معقول و معلوم گردند هر فرع را بے اثباتِ اصل معقول ساختن بسیار متعسر ست و اقرب طرق بوصولِ این تصدیق و بحصولِ اطمینانِ قلب ذکرِ الٰهی ست جَلَّ سُلْطَانُهٗ

قَالَ اللّٰہُ تَبَارَکَ وَتَعَالٰی اَلَا بِذِکْرِ اللّٰہِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوْبُ اَلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ طُوْبٰی لَھُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ + براہِ نظر واستدلال باین مطلب عالی رسیدن دُور دُور ست ۵ پائے استدلالیان چوبیں بود + پائے چوبین سخت بے تمکین بود + باید دانست کہ مقلدِ انبیا بعد از اثباتِ نبوتِ ایشان وبعد از تصدیقِ رسالتِ شان علیہم الصلوٰت والتسلیمات از مستدلانست وتقلیدِ او مر سخنانِ این اکابر را در ینوقت عینِ استدلال ست مثلاً شخصے کہ اصل را باستدلال ثابت نمودہ باشد در ینوقت فروعے کہ از ان اصل ناشی گردند ہمہ مستند بآن استدلال خواہد بود وباستدلالِ اصل در اثباتِ جمیعِ فروع مستدل خواہد بود ۵ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ ھَدٰنَا لِھٰذَا وَمَا کُنَّا لِنَھْتَدِیَ لَوْلَا اَنْ ھَدٰنَا اللّٰہُ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی +

مکتوب (۳۷) سی وہفتم

بمولانا محمد طاہر بدخشی ورود یافتہ در بیان آنکہ ہر چہ از جمیلِ مطلق سبحانہ آید جمیل آید + اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ دَآئِمًا وَعَلٰی کُلِّ حَالٍ از اخبارِ پراگندہ متوحش نباشند ودل تنگ نشوند چہ ہر چہ از جمیلِ مطلق جَلَّ شَانُہٗ پیدا آید زیبا بود واگرچہ بصورتِ جلال نماید اما فی الحقیقت جمال باشد این سخن بر تقوّلِ محمول نباشد وبر تفوّہ صرف نشود کہ تمام حقیقت دارد وسراسر مغز ست بگفتن ونوشتن راست نیاید اگر در دنیا ملاقات میسّر شود فبہا والّا معاملۂ آخرت نزدیک ست بشارتِ اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ تسلّی بخشِ مہجوران ست صحیفۂ شریفہ کہ بمصحوبِ درویش محمد علی کشمیری ارسال داشتہ بودید رسید وبآنچہ نوشتہ بودند اطلاع یافت در جوابِ آنچہ بمقتضائے وقت گنجید نوشتہ فرزندان ودوستان بجمعیت باشند ودر مکانِ خود ثابت بوند وبقضائے او تعالیٰ راضی باشند +

مکتوب (۳۸) سی وہشتم

بسم اللہ عن وبجاہ اللہ تعالیٰ سلمہ

مصححہ

متفق علیہ

ورود یافتہ بلا ابراہیم در جواب سوال او از معنی حدیث ستفترق امتی و تحقیق درجہ ارباب فقر باید دانست کہ مراد از قول آنسرور علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات کہ در حدیث تفرق این امت بہفتاد و دو فرقہ واقع شدہ است کلہم فی النار الا واحدۃ دخول شان ست در نار و مکث شان ست در عذاب آن نہ خلود در نار و دوام در عذاب آن کہ منافی ایمان ست و مخصوص کفار ست غایۃ ما فی الباب چون باعث دخول شان در نار معتقدات سوء شان ست ناچار ہمہ ایشان داخل نار گردند و باندازہ حبث اعتقاد معذب گردند بخلاف آن یک فرقہ کہ معتقدات شان نجات بخش از عذاب نار ست و سبب فلاح شان ست آنقدر ہست کہ اگر بعضے از ایشان مرتکب اعمال سوء گردند و آن اعمال بتوبہ و شفاعت معفو نگردند جائز ست کہ بقدر ذنب بعذاب نار مبتلا گردند و دخول نار در حق ایشان متحقق گردد پس در فرق دیگر دخول نار در حق جمیع افراد آنہا کائن ست اگرچہ خلود نبود و در حق این فرقہ ناجیہ دخول نار مخصوص ببعض ست کہ از ارتکاب اعمال سوء نمودہ اند و در کلمہ کلہم رمزیست باین بیان کما لا یخفی

وچون این فرق مبتدعہ اہل قبلہ اند در تکفیر آنہا جرأت نباید نمود تا زمانیکہ انکار ضروریات دینیہ نمایند و ردّ متواترات احکام شرعیہ کنند و قبول ما علم مجیئہ من الدین بالضرورۃ نکنند علما فرمودہ اند اگر نبود وجہ کفر ظاہر شود و یک وجہ اسلام یافتہ شود تصحیح این وجہ باید نمود و حکم بکفر نباید کرد واللہ سبحانہ اعلم وکلمتہ احکم و نیز باید دانست کہ مراد از نصف یوم کہ فقرائے این امت پیش از اغنیا بآن مدت بہشت خواہند رفت پانصد سال دنیوی ست زیرا کہ یوم نزد حق جل وعلا ہزار سال ست کریمہ وان یوما عند ربک کالف سنۃ مما تعدون شاہد این معنی ست و تقدیر آن مدت مفوض بعلم الٰہی ست جل شانہ بے آنکہ روز و شب و سال و ماہ متعارف متحقق شود و مراد از فقیر فقیر صابر ست کہ التزام اتیان احکام شرعیہ نمودہ است و از محظورات شرعیہ اجتناب فرمودہ و در فقر درجات و مراتب ست بعضہا فوق بعض و اعلائے مراتب آن در مقام فنا صورت مے بندد کہ غیر از حق جل شانہ ہمہ را ناچیز گرداند و نسیان نماید و ہر کہ جامع جمیع مراتب فقر ست افضل ست از انکہ بعض از ان مراتب

الصلوۃ والسلام

روایۃ احمد وابی داؤد عن معاویہ ثنتان وسبعون فی النار واحدۃ فی الجنۃ و ہی الجماعۃ

یعنی نماز باجماعت قائم کنند

چیزے را کہ بودن آن بالقطع و الیقین معلوم شدہ باشد و غیرہا اذا کان فی السئلۃ وجوہ توجب الکفر و واحد یمنعہ فعلی الفقیہ المیل الی ما یمنع

الدر المختار ورد المحتار والذی فی المشکوۃ

ہکذا وارد شدہ

فرقت علی ثلث وسبعین ملۃ وتفترق

امتی علی ثلث وسبعین ملۃ کلہم فی النار الا ملۃ واحدۃ قالوا من ہی یا رسول اللہ قال ما انا علیہ واصحابی

رواہ الترمذی ورواہ ابو داؤد

دارد دُون بعض پس باوجودِ فنا ہر کہ فقر ظاہر ہم دارد افضل ست از انکہ با فنا فقرِ ظاہر ندارد فافہم

مکتوب (۳۹) سی و نہم

بمولانا محمد صادق کشمیری ورود یافتہ در بیانِ فرق میانِ علم الیقینِ صوفیہ و علم الیقینِ ارباب معقول

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی علم الیقین نزدِ صوفیہ عبارت از یقینے ست کہ باستدلال از اثر بموثر حاصل میشود و چون این معنی اہل نظر و استدلال را نیز میسر ست فرق درمیان علم یقینِ صوفیہ و علم یقین ارباب معقول چہ بود و علم الیقینِ صوفیہ چرا داخلِ کشف و شہود باشد و علم الیقین علما بکدام وجہ از ضیق نظر و فکر نہ برآید باید دانست کہ در علم الیقینِ ہر دو طائفہ شہود اثر لازم ست تا از انجا بے بموثر برده شود کہ غیر مشہود ست غایۃ ما فی الباب ارتباطے کہ درمیانِ اثر و موثر حاصل ست و سببِ انتقال ست از وجودِ اثر بوجودِ موثر در علم الیقینِ صوفیہ آن ارتباط نیز مشہود و مکشوف ست و در علم الیقینِ اہل استدلال آن ارتباط نظری ست کہ بفکر و دلیل محتاج ست پس ناچار انتقال از وجودِ اثر بوجودِ موثر طائفہ اولی را احدسی بلکہ بدیہی باشد و طائفہ ثانیہ را این انتقال نظری و فکری بود پس یقینِ طائفہ اولی داخلِ کشف و شہود باشد و یقینِ طائفہ ثانیہ از مضیق استدلال نہ برآید و اطلاقِ استدلال در علمِ یقینِ صوفیہ مبنی بر ظاہر و صورت ست کہ متضمنِ انتقال ست از اثر بموثر و فی الحقیقت کشف و شہود ست بخلافِ علم الیقینِ علما کہ بحقیقت استدلالی ست و چون این فرقِ دقیق بر اکثرے پوشیدہ ماندہ ست ناچار در مرتبہ حیرت ماندہ اند و جمعے از ینہا از نارسائی خود زبانِ اعتراض را دراز ساختہ اند بر بعضے از عزہ کہ علم الیقینِ صوفیہ را تفسیر باستدلال از اثر بموثر کردہ اند کل ذلک لعدم الاطلاع علی حقیقۃ الامر واللہ یحق الحق وہو یہدی السبیل والسلام علی من اتبع الہدی +

مکتوب (۴۰) چہلم

بخدمت خواجہ حسام الدین احمد ورود یافتہ در جواب طلب مشورت آنجناب بسفر حج مع توابع الحمد للہ
وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ احوال و اوضاع فقرا ایں حدود مستوجب حمد ست المسئول
من اللہ سبحانہ سلامتکم و عافیتکم صحیفہ شریفہ کہ از روے شفقت و مہربانی نامزد ایں فقیر ساختہ
بودند بمطالعہ آن مشرف گشت اظہار اشتیاق فرمودہ بودند کہ در یکے از حرمین شریفین با متعلقان
متوطن و مدفون گردد و ما مکرر ما رفتن متعلقان بنظر نمے درآید بلکہ نزدیک ست کہ منع مفہوم شود
اگر ایشان جریدہ بروند بنظر مستحسن مے درآید و امید ست کہ بسلامت برسند والامر الی اللہ سبحانہ
دیگر از پارہ سیادت آب نوشتہ بودند کہ اطبا بصر آن حاکم اند شفقت آثار اہر چند امعان نمودہ مے آید
در نظر ہیچ ضرر ے ازان پارہ نمے آید جز آنکہ یک ظلمتے آنجا محسوس میگردد کہ غیر ظلمت این ضرر ست
وجہش چہ باشد بالجملہ ضرر اطبا مفقود ست واللہ سبحانہ اعلم والسلام

مکتوب چہل و یکم (۴۱)

یکے از صالحات ورود یافتہ در نصائح ضروریہ نساء در ضمن تاویل کریمہ یا ایہا النبی اذا جاءک
المؤمنات الآیۃ قال اللہ تبارک و تعالی یا ایہا النبی اذا جاءک المؤمنات یبایعنک علی ان
لا یشرکن باللہ شیئا و لا یسرقن و لا یزنین و لا یقتلن اولادہن و لا یاتین ببہتان یفترینہ
بین ایدیہن و ارجلہن و لا یعصینک فی معروف فبایعہن و استغفر لہن اللہ ان اللہ غفور
رحیم۔ این کریمہ در روز فتح مکہ نازل شدہ است و آن سرور علیہ و علی الہ الصلوۃ و السلام چون
از بیعت رجال فارغ گشت شروع در بیعت نساء فرمود و بیعت آنحضرت علیہ و علی الہ الصلوۃ و
السلام بنساء بمجرد قول بودہ است و ہرگز دست آنحضرت علیہ و علی الہ الصلوۃ و السلام بدست
نساء بانعات نرسیدہ است و چون ذمائم و اخلاق رذیہ در نساء نسبت برجال بسیار بودہ است
بنابران در وقت بیعت نساء شرائع زائدہ بر بیعت رجال درمیان آوردہ است و از جہت امتثال

امرِ خداوندی جَلَّ سُلطانُہٗ نساء را در انوقت نہی ازان دائم فرمودہ ست شرطِ اول آنکہ ہیچ چیز را باو تعالی شریک نباید ساخت چہ در وجوب وجود وچہ در استحقاقِ عبادت کسیکہ اعمالِ او از شائبۂ ریا و سُمعہ پاک نباشد واز مظنۂ طلبِ اجر از غیرِ او تعالی ولو بالقولِ وذکرِ الجمیلِ مبرا نبود آنکس از دائرۂ شرک بیرون نباشد و موحد و مخلص نبود قال علیہ وعلی الہٖ وصحبہ الصلوٰۃ والسلام الشرکُ فی امتی اخفی من دبیبِ النملِ التی تدب فی لیلۃٍ مظلمۃٍ علی صخرۃٍ سوداءَ

بیت

لافِ بے شرکی مزن کان از نشانِ پائے مور ۔۔۔ در شبِ تاریک بر سنگِ سیہ پنہان ترست

قال علیہ وعلی الہٖ الصلوٰۃ والسلام اتقوا الشرکَ الاصغرَ قالوا وما الشرکُ الاصغرُ قال علیہ وعلی الہٖ الصلوٰۃ والسلام الریا + وتعظیمِ مراسمِ شرک ومواسمِ کفر ہمہ را قدمِ راسخ ست در شرک ومصدقِ دینِ از اہلِ شرک ست ومتشبث بمجموعِ احکامِ اسلام وکفرِ مشرک تبری از کفر شرطِ اسلام ست وبیزاری از شائبۂ شرک شرطِ توحید واستمداد از اصنام وطاغوت در دفعِ امراض واسقام کہ در جملۂ اہلِ اسلام شائع گشتہ است عینِ شرک وضلال ست وطلبِ حوائج از سنگہائے تراشیدہ ناتراشیدہ نفسِ کفر وانکار از واجب الوجود تعالی وتقدس۔ قال اللہ تبارک وتعالی شکایۃً عن حالِ بعضِ اہلِ الضلالِ یُرِیْدُوْنَ اَنْ یَّتَحَاکَمُوْٓا اِلَی الطَّاغُوْتِ وَقَدْ اُمِرُوْٓا اَنْ یَّکْفُرُوْا بِہٖ وَیُرِیْدُ الشَّیْطٰنُ اَنْ یُّضِلَّہُمْ ضَلٰلًا بَعِیْدًا ط اکثر زنان بواسطۂ کمالِ جہل کہ دارند باین استمدادِ ممنوع مبتلا اند وطلبِ دفعِ بلیہ از ین اسماءِ بے مسمےٰ مینمایند وبادائے مراسمِ شرک واہلِ شرک گرفتارند علی الخصوص اینمعنی از نیک وبد ایشان در وقتِ عروضِ مرضِ جدری کہ در زبانِ ہندیہ بہ سیتلہ معروف ست مشہود ومحسوس ست کم زنے باشد کہ از دقائقِ این شرک خالی بود وبرسمے از رسومِ آن اقدام ننماید الا من عصمہا اللہ تعالی وتعظیم نمودنِ ایامِ معظمہ ہنود را وبجا آوردن دران ایام رسومِ متعارفہ جہود را نیز مستلزمِ شرک ومستوجبِ کفر ست چنانچہ در ایامِ دوالی کفارِ جہلۂ اہلِ اسلام علی الخصوص زنانِ ایشان رسومِ اہلِ کفر را بجا مے آرند وعیدِ خود میسازند وہدایائے شبیہ بہدایائے اہلِ کفر بخانہائے دختران وخواہران در

یعنی در رنگ روز عید مسرت ظاہر مینمایند ۱۲

فقط واللہ اعلم بالصواب

رنگِ اہلِ شرک میپرستند وظرفہائے خود را در رنگِ کفار دران موسم رنگ میکنند و بہ برنجِ سرخ آنہا را پُر کردہ میپرستند و آن موسم را اعتبار و اعتنا میدہند ہمہ شرک ست و کفر ست بدینِ اسلام قَالَ اللّٰہُ تَبَارَکَ وَتَعَالٰی وَمَا یُؤْمِنُ اَکْثَرُھُمْ بِاللّٰہِ اِلَّا وَھُمْ مُّشْرِکُوْنَ وحیوانات را کہ نذرِ مشایخ میکنند و بر سرِ قبرہائے ایشان رفتہ آن حیوانات را ذبح مینمایند در روایاتِ فقہیہ این عمل را نیز داخلِ شرک ساختہ اند و درین باب مبالغہ نمودہ و این ذبح را از جنسِ ذبائحِ جن انگاشتہ اند کہ ممنوعِ شرعیت و داخلِ دائرۂ شرک ست ازین عمل نیز اجتناب باید نمود کہ شائبۂ شرک دارد وجوہِ نذر بسیار ست چہ در کار ست کہ نذرِ ذبحِ حیوانے کنند و ارتکابِ ذبحِ آن نمایند و بدبائحِ جن ملحق سازند و تشبیہ بعبدۂ جن پیدا کنند و از ینعالم ست صیامِ نساء کہ بنیتِ پیران و بیبیان نگاہ دارند و اکثر ناہائے ایشان را از نزدِ خود تراشیدہ روزہ ہائے خود را بنامِ آنہا نیت کنند و در وقتِ افطار از برائے ہر روزہ طعامِ خاص بوضعِ مخصوص تعیین مینمایند و تعیینِ ایام نیز میکنند از برائے صیام و مطالب و مقاصدِ خود را باین روزہ ہا ربط میسازند و بتوسلِ این روزہ ہا ازینہا حوائجِ خود میخواہند و روائے حاجاتِ خود را ازانہا میدانند این شرکت در عبادت ست و بتوسلِ عبادتِ غیر حاجاتِ خود را ازان غیر خواستن ست شناعتِ این فعل را نیک باید دریافت و حال آنکہ در حدیثِ قدسی آمدہ است کہ او تعالی فرمود الصَّوْمُ لِی وَاَنَا اَجْزِی بِہٖ یعنی صوم مخصوص از برائے من ست و غیرِ مرا در عبادتِ صوم شرکتے نیست ہر چند در ہیچ عبادت شرکت با و تعالی جائز نیست اما تخصیصِ صوم از برائے اہتمامِ این عبادت ست و بتاکیدِ نفیِ شریک دران عبادت کردن ست و حیلہ است آنچہ بعضے از زنان در وقتِ اظہارِ شناعتِ این فعل گویند کہ ما این روزہ ہا را برائے خدا نگاہ میداریم و ثواب آنرا بہ پیران می بخشیم اگر درین امر صادق باشند تعیینِ ایام از برائے صیام چہ در کار ست و تخصیصِ طعام و تعیینِ اوضاعِ شنیعہ مختلفہ در افطار برائے چیست بساست کہ در وقتِ افطار ارتکابِ محرمات نمایند و افطار بامرِ حرام کنند و بے حاجت سوال و گدائی کنند و بآن افطار نمایند و قضائے حوائج خود را مخصوص

بارتکاب این محرّم دانند این خود عینِ ضلالت ست وتسویلِ شیطانِ لعین ست وَاللّٰہُ سُبْحَانَہُ
العَاصِمُ وشرط دویم کہ در وقتِ بیعتِ نساء درمیان آورده اند نہی از سرقہ بوده است کہ از کبائرِ سیئات
ست وچون این ذمیمہ در اکثرِ افرادِ زنان متحقق ست وکم زنے باشد کہ از دقائقِ این ذمیمہ خالی بود
نہی این ذمیمہ شرطِ بیعتِ شان آمد زنان کہ در اموالِ شوہران بے اذنِ شان متصرّف شوند وبے
تحاشی تلف وخرجِ آن نمایند داخلِ سارقان گردند وبکبیرهٔ سرقہ متحقق باشند یعنی در عمومِ نساء تواں
گفت کہ ثابت باشد واین خیانت در جمیعِ افرادِ شان نزدیک ست کہ متحقق شود اِلَّا مَنْ عَصَمَہَا
اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ کاش یعنی را سیئہ شمرند وبدتصوّر نمایند بیم استحلال نسبت باین سیئہ در حقِ شان غالب
ست وخوفِ کفر از راہِ این استحلال در بابِ ایشان بیشتر حکیمِ مطلق جَلَّ شَانُہٗ بعد از نہی شرک زنان
را نہی از سرقہ فرموده کہ این ذمیمہ در حقِ شان بواسطهٔ شیوعِ استحلالِ آن از ایشان قدمے راسخ
در کفر دارد واز سائرِ کبائرِ سیئات در حقِ ایشان منکرتر ست وچون زنان را بواسطهٔ تکرارِ اخذِ اموالِ
شوہران مَلَکهٔ خیانت پیدا میشود وقبحِ تصرّف در اموالِ غیر از نظرشان زائل میگردد دور بود کہ
در املاکِ غیرِ شوہران نیز بتعدّی تصرّف نمایند وبے تحاشی در اموالِ دیگران خیانت وسرقہ کنند
نزدیک ست کہ این معنی باندک تأمل واضح ولائح گردد پس متحقق شد کہ نہی سرقہ در حقِ زنان از اہمِ
مہامِ اسلام آمد وبعد از شرک نسبت بایشان قبحِ آن متعیّن گشت **تذییل** روزے حضرتِ
پیغمبر صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَآلِہٖ وَسَلَّمَ از اصحابِ خود پرسیدند کہ میدانید کہ اَسْرَقُ السَّارِقِین کیست یعنی
بدترینِ دزدان کدام ست عرض کردند نمیدانیم فرمائید آنحضرت فرمود عَلَیْہِ وَعَلَیْہِمُ الصَّلَوٰتُ وَ
التَّسْلِیمَاتُ کہ اَسْرَقُ السَّارِقِین کسے ست کہ از نمازِ خود بدزدد وارکانِ نماز را بتمام وکمال ادا نماید
ازین سرقہ نیز اجتناب ضروری آمد تا از بدترینِ دزدان نباشد بحضورِ دلِ نیتِ نماز باید کرد کہ بے
حصولِ نیت عمل صحیح نبود وقرارت را درست باید خواند ورکوع وسجود را باطمینان بجا باید آورد وقومہ
وجلسہ را نیز باطمینان باید ادا کرد یعنی بعد از رکوع درست باید ایستاد وبمقدارِ یک تسبیح در ایستادن

استاد

استادن

درنگ باید کرد و درمیانِ دو سجدہ درست باید نشست و بمقدارِ یک تسبیح در نشستن مکث باید نمود تا در قومہ و جلسہ اطمینان میسر شود و ہر کہ چنین نکند خود را در قطارِ سارقان داخل سازد و مورد وعید گرداند شرط ثالث کہ در بیعتِ نساء منصوص ست نہی از زناست تخصیصِ بیعتِ نساء باین شرط بواسطہ آنست کہ حصولِ زنا در اغلب بتوسطِ حصولِ رضاست از زنان باین عمل و عرض کردنِ اینہا ست نفوسِ خود را بر مردان پس زنان درین عمل سابق باشند و رضائے اینہا در حصولِ این عمل معتبر باشد پس نہی ازین عمل در حق زنان اگر باشد و مردان درین عمل تابع زنان باشند ازینجاست کہ حضرتِ حق سبحانہ در کتابِ مجیدِ خود زنِ زانیہ را بر مردِ زانی تقدیم فرمود الزانیۃ والزانی فاجلدوا کل واحدٍ منہما مائۃ جلدۃ و این ذمیمہ خسارت بخشِ دنیا و آخرت ست و در جمیعِ ادیان مستقبح و منکر ست ابو حذیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ از حضرتِ پیغمبر روایت کند کہ فرمودہ علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ و السلام اے گروہِ آدمیان از زنا پرہیز نمائید کہ در وے شش خصلت ست سہ در دنیا و سہ در آخرت اما سہ خصلت کہ در دنیاست یکے آنست کہ بہا و نورانیت و صفا از زناکنندہ زائل میگردد دویم آنکہ زنا مورثِ فقر ست سیوم آنکہ نقصان در عمر مے آرد و آن سہ خصلت کہ زانیان را در آخرت ست یکے سخط و غضبِ خدا ست جل سلطانہ دویم سوءِ حساب ست سیوم عذابِ نار بدانند کہ در حدیث نبوی آمدہ ست علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ و السلام کہ زنائے چشمان نظر بسوئے محرمات ست و زنائے دستان گرفتنِ محرمات ست و زنائے پایہا رفتن بسوئے محرمات ست قال اللہ تبارک و تعالیٰ قل للمؤمنین یغضوا من ابصارہم و یحفظوا فروجہم ذلک ازکی لہم و قال اللہ تبارک و تعالیٰ و قل للمؤمنات یغضضن من ابصارہن و یحفظن فروجہن یعنی بگوے محمد مومنان را کہ پوشند چشمانِ خود را از محارمِ خدا و نگاہ دارند فرجہائے خود را از محرمات و بگو مر زنانِ مومنات را کہ چشمہائے خود را بپوشند از محرمات و محافظت کنند فرجہائے خود را از محرمات باید دانست کہ دل تابعِ چشم ست تا زمانیکہ چشم از محرمات پوشیدہ نشود محافظتِ دل مشکل ست و چون چشم گرفتار شود محافظتِ دل مشکل ست و چون دل گرفتار شود محافظتِ فرج

لصحبہ
سئلہ اللہ
تعالے

متعسر پس پوشیدن چشم از محرمات ضروری آمد تا محافظت فرج میسر آید و بخسارت دینی و دنیوی نرساند و در قرآن مجید نهی فرموده است از انکه زنان با مردان بیگانه کلام نرم و ملائم گویند در رنگ زنان بدکار بر نهجی که مردان بدکار را در وهم سوء اندازند و طمع بد در دل آنها افتد و بگویند زنان با مردان قول معروف و حسن را که خالی ازین وهم و طمع بود و نیز نهی آمده است از انکه زنان اظهار زینت و محاسن خود در پیش مردان نمایند و مردان را در خواهش اندازند و ایضاً نهی آمده است از انکه پایهای خود را بر زمین زنند تا معلوم شود زینت پوشیدهٔ ایشان چنانچه خلخال و امثال آن در حرکت آید و آواز نماید که آن مستلزم میل رجال است بنساء باجمله هر چه منجر بفسق ست منهی و مستقبح ست احتیاط باید نمود که از ارتکاب مقدمات و مبادی محرمات نموده نشود تا سلامتی از نفس محرمات میسر آید والله سبحانه العاصم وما توفیقی الا بالله علیه توکلت والیه انیب ۱۲ پوشیده نماند که زن اجنبیه زن را در رنگ مرد اجنبی ست در حق نظر و مس بشهوت روا نیست که زن خود را برای غیر شوهر خود بیاراید و خود را زینت دهد و مرتب سازد غیر شوهر مرد باشد یا زن چنانچه مردان را نظر بشهوت بامردان حرام ست و مساس امردان نیز ایشان را بشهوت محرم ست زنان را نیز نظر بشهوت بزنان محرم ست و مساس بشهوت ایشان را حرام ست نیک این دقیقه را رعایت باید کرد که شاه راه بخسارت دنیا و آخرت ست و وصول مرد بزن بواسطهٔ تباین صنفین تعسر دارد و موانع درمیان ست بخلاف وصول زن بزن بواسطهٔ اتحاد صنف در کمال یسر و آسانی ست احتیاط اینجا بیشتر مرعی باید داشت و در منع نظر و مساس نساء بنساء از نظر مرد بزن و نظر زن بمرد اندازِ بلیغ و بلاغ مبین باید نمود شرط چهارم که در بیعت نساء فرموده است نهی از قتل اولاد ست که زنان ایشان دختران خود را مے کشتند از جهت ترس فقر این عمل شنیع چنانچه متضمن قتل نفس بغیر حق ست متضمن قطع رحم ست نیز که از کبائر سیئات ست و شرط پنجم که در بیعت نساء فرموده است نهی از بهتان وافترا ست و چون این صفت در نساء بیشتر بوده است تخصیص نهی بایشان فرموده است این صفت از اشد ذمائم صفات ست و از ارذل رذائل اخلاق که متضمن کذب ست که در جمیع ادیان

حرام و مستنکر ست و نیز متضمن ایذائے مومن ست کہ نسبت باو بہتان و افترا نمودہ ست و ایذاء مومن حرام ست و نیز مستلزم فساد فی الارض ست کہ بنص قرآنی ممنوع و محظور و محرم و مستنکر ست شرط ششم نہی از معصیت و نافرمانبرداری پیغمبر ست علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام در ہر امرے کہ فرماید این شرط متضمن امتثال جمیع اوامر و انتہا از جمیع نواہی شرعیہ ست چہ صلوٰۃ و چہ زکوٰۃ و چہ صوم و چہ حج کہ بناء اسلام بعد از ایمان باللہ و بما جاء من عندہ بالضرورۃ برین چہار رکن ست نماز پنجگانہ را بے کسل و بے فتور بجد و جہد ادا باید نمود و زکوٰۃ مال برغبت و منت بمصارف زکوٰۃ ادا باید کرد و صوم رمضان کہ مکفر سیئات سالیانہ است نگاہ باید داشت و حج بیت اللہ کہ در شان آن مخبر صادق فرمودہ ست علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام الحج یجب ما کان قبلہ نیز ادا باید نمود تا اسلام را بر باد نہ داشتہ آید و ہمچنین از ورع و تقوی چارہ نبود کہ حضرت پیغمبر فرمودہ ست علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام ملاک دینکم الورع یعنی برپا دارندہ دین شما ورع ست و آن عبارت از ترک منہیات شرعیہ ست از تناول مسکرات اجتناب باید نمود و آنرا در رنگ خمر باید دانست و محرم و مستنکر باید داشت و از غنا نیز اجتناب ضروری ست کہ داخل لہو و لعب ست کہ حرام ست و آمدہ ست کہ الغناء رقیۃ الزنا یعنی غنا افسون زنا ست و از غیبت گفتن و سخن چینی نمودن نیز اجتناب لازم ست کہ ممنوع شرعی ست و نیز سخریہ و ایذاء مومن بناحق بہر وجہ کہ باشد منہی عنہ ست اجتناب از آنہم ضروری ست و شگون بد را اعتبار نکنند و آنرا تاثیر ندانند و نیز مرض یکے بدیگرے ندانند کہ تجاوز کند و از مریضے بصحیحے رسد کہ مخبر صادق علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام ازین ہر دو منع فرمودہ است لا طیرۃ و لا عدوی یعنی شگون بد را اصل ثابت نیست و مرض یکے بدیگرے رسیدن مطلق متحقق نہ و سخن کاہن و منجم را اعتبار نکنند و امور غیبیہ ازینہا استفسار ننمایند و اینہا را عالم بامور غیبیہ ندانند کہ در شریعت بمبالغہ منع آن آمدہ است و سحر نکنند و ساحری را کار نفرمایند کہ حرام قطعی ست و قدم راسخ در کفر دارد و ہیچ کبیرہ از سحر و ساحری نزدیکتر بکفر نیست احتیاط باید کرد کہ دقیقہ از دقائق آن بفعل نیاید کہ آمدہ است کہ مسلم تا زمانے کہ اسلام وارد سحر از وے در وجود نیاید و چون ایمان از وے جدا گردد اعاذنا اللہ سبحانہ

آنزمان سحر از وے متحقق شود پس گویا سحر و ایمان نقیض یکدیگر ند اگر سحر ست ایمان نیست نیک رعایت
این دقیقہ باید کرد تا خللے در کارخانۂ ایمان نیفتد و بہ شومیٔ این عمل اسلام از دست نرود بالجملہ آنچہ مخبر صادق
فرمودہ است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام و علما در کتب شرعیہ آنرا بیان فرمودہ اند بجان و دل در
امتثال آن باید کوشید و خلاف آن را اسم قاتل باید اندیشید کہ بموت ابدی رساند و بعذابہائے گوناگون مبتلا
گرداند و چون نساء بائعات این ہمہ شرائط را قبول نمودند آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
بمجرد قول بانہا بیعت فرمود و بامر حق جل وعلا ایشان را طلب مغفرت نمود استغفار یکہ ازان سرور
علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام بامر حق جل وعلا در حق جماعہ بوقوع آید امیدواری تمام ست کہ باجابت
رسد و آن جماعہ مغفور گردند ہند زوجۂ ابی سفیان نیز داخل این بیعت بودہ است بلکہ سرگروہ آنہا او بود
و از زبان آنہا او سخن میکرد ازین بیعت و ازین استغفار در حق او امیدواری عظیم ست پس از زنان ہر کہ باین
شرائط اعتراف نماید و بمقتضائے آنہا عمل کند حکماً درین بیعت داخل شود و امیدوار برکات آن استغفار
گردد قال اللہ تبارک وتعالیٰ ما یفعل اللہ بعذابکم ان شکرتم وآمنتم یعنی چہ کار دارد خدا تعالیٰ
بعذاب شما اگر شما شکر او بجا آرید و ایمان درست کنید شکر بجا آوردن عبارت از قبول کردن احکام شرعیہ است
و بمقتضائے آن عمل نمودن ست طریق نجات و راہ رستگاری ہمین متابعت صاحب شریعت ست علیہ
وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام در اعتقاد و عمل استاد و پیر برائے آن غرض میگیرند کہ دلالت بشریعت نمایند
و ببرکت ایشان یسر و سہولت در اعتقاد و عمل بشریعت پیدا شود نہ آنکہ مریدان ہر چہ دانند کنند و ہر چہ
خواہند خورند و پیران سپر ایشان گردند و از عذاب نگاہ دارند کہ این معنی تمنائے محض ست آنجا بے اذن کسے
شفاعت نتواند کرد و تا مرتضی نبود شفاعت او نکند مرتضی وقتے شود کہ بمقتضائے شریعت عامل باشد
و بموجب بشریت زلتے اگر از وے واقع شود بشفاعت تدارک آن ممکن بود سوال مذنب را بکدام
اعتبار مرتضی تواں گفت جواب چون حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ مغفرت او میخواہد و
وسیلہ از برائے عفو او در میان مے آرد آن شخص فی الحقیقت مرتضی ست اگرچہ بظاہر مذنب ست

گویا
این

واللہ سبحانہ الموفق ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا والسلام

مکتوب (۴۲) چہل و دوم

بخواجہ محمد ہاشم کشمی در بشارت ورود یافتہ بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند صحیفہ شریفہ کہ بمصحوب ملا فتح اللہ ارسال داشتہ بودند رسید چون متضمن محبت واخلاص وحرارت واشتیاق بود فرحت بخشید در وقت مطالعہ کتاب شما انبساط نورانیت شما دران نواحی بسیار بنظر درآمد وامید وار ساخت للہ سبحانہ الحمد والمنۃ علی ذلک زیادہ چہ نویسد محبت اطوار اظہر من الشمس است کہ ترک مراسلات سیادت مآب میر محمد نعمان را باعث چہ باشد اگر تو ہم آزار از ینجانب دارند ہیچ وقوع ندارد وکمال صفا تصور نمایند فقیر در محافظت میر غایت سعی مرعی میدارد تا مبادا فتورے در کار طلبہ طاری شود وسد راہ سالکان گردد در رنگ مرغ کہ محافظت بچگان خود نماید ودیگر دو ماہ نزدیک ست کہ فقیر ضعف وارد در تسوید جواب بعض اسئولہ کہ در مکتوب سابق اندراج نمودہ بودند عاجز ست اگر صحت شد انشاء اللہ تعالیٰ خواہد نوشت والا از دوستان التماس دعا وفاتحہ دارد حسبنا اللہ ونعم الوکیل والسلام علیکم وعلی سائر اھل اللہ فرزندان گرامی برخوردار باشند +

مکتوب (۴۳) چہل و سیوم

بحضرات مخدوم زادہ ہائے کبار خواجہ محمد سعید وخواجہ محمد معصوم سلمہما اللہ تعالیٰ ورود یافت در مکالماتے کہ در محفل سلطان وقت مدظلہ گذشتہ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی احوال واوضاع اینجا ودستوجب حمد ست صحبتہائے عجیب وغریب مے گذراند وبعنایۃ اللہ سبحانہ سر موئے درین گفت وگوہائے امور دینیہ واصول اسلامیہ مسامحہ ومداہنہ راہ نمے یابد وہمان عبارات کہ در خلوات ودر مجالس خاصہ بیان میکرد درین معرکہا بتوفیق اللہ سبحانہ بیان مینماید اگر یک

مجلس را نویسد دفترے باید خصوصا امشب کہ شب ہفدہم ماہ مبارک رمضان بود آن قدر از بعثت انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات واز عدم استقلال عقل واز ایمان بآخرت وعذاب وثواب دران واز اثبات رویت واز خاتمیت نبوت خاتم الرسل واز مجدد ہر مائہ واز اقتدا بخلفاے راشدین رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین وسنۃ تراویح واز بطلان تناسخ واز احوال جن وجنیان واز عذاب وثواب ایشان وامثال آنہا بسیار مذکور شد وبحسن استماع مسموع گردید وہمچنین درین ضمن اشیاء دیگر از احوال اقطاب وابدال واوتاد وبیان خصوصیات ایشان کذا وکذا مذکور گشت الحمد للہ سبحانہ کہ بجاے ماند وتغیرے ظاہر نمیشود ودرین واقعات وملاقات شاید حق را سبحانہ بمصلحتہا وسرہا مکنون بود الحمد للہ الذی ہدانا لہذا وما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق ط ودیگر ختم قرآن را تا سورہ عنکبوت رسانیدہ ام ہر شب کہ ازان مجلس برگشتہ مے آیم بتراویح اشتغال مے نمایم این دولت عظمے حفظ درین فترات کہ عین جمعیت بود حاصل گشت الحمد للہ اولا واخرا ط

مکتوب چہل وچہارم (۴۴)

بمیر عبد الرحمن ولد میر محمد نعمان در رفع شبہات منکر آن رویت اخروی بسم اللہ الرحمن الرحیم ط اعتراضیکہ در مسئلہ رویت دارند بلکہ دلیلے کہ بر نفی رویت آرند آنست کہ رویت بصری تقاضاے مقابلہ ومحاذات میکند مرئی را بارائی وآن در حق واجب تعالیٰ مفقود ست کہ مستلزم جہت ست کہ منجر بمحاطہ وتحدید ونہایت ست کہ مستلزم نقص ست وآن منافی الوہیت ست تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا جواب آنکہ قادر بر کمال جل سلطانہ ہر گاہ درین نشاۂ ضعیفہ فانیہ دنیویہ بصر را کہ عبارت از دو قطعہ عصبیہ مجوفہ بچیز وحرکت ست قوت آن بدہد کہ بشرط مقابلہ ومحاذات احساس وابصار اشیا نماید چرا نتواند کہ در نشاۂ آخرت کہ قویہ وباقیہ ست ہمان دو قطعہ عصبیہ را قوتے عطا فرماید کہ بے شرط مقابلہ ومحاذات ابصار مرئی نماید در جمیع جہات بود آن مرئی یا بے جہت

باشد اینجا استبعاد چیست و محال کدام زیرا که فاعل جل سلطانه در اعلای مرتبهٔ اقتدار است و قابل مستعد احساس و ابصار غایة ما فی الباب در بعضی امکنه و ازمنه بواسطهٔ بعضی حکم و مصالح شرط محاذات و تعیین جهت را در احساس ابصار مرعی داشته است و در بعضی امکنه و ازمنه دیگر اعتبار این شرط نفرموده و بحصول این شرط رویت ابصار مقرر نموده یک موطن را بر موطن دیگر اعتبار نمودن با وجود کمال اختلاف مقتضیات مواطن از انصاف دور است و اقتصار نظرت بر مکشوفات عالم ملک و شهادت و انکار است از عجائب عالم ملکوت خالق السموت و الارض **سوال** اگر حضرت حق سبحانه و تعالی مرئی شود باید که محاط و مدرک بصر گردد و آن مستلزم حد و نهایت است تعالی الله عن ذلك علوا کبیرا **جواب** گوئیم روا باشد که مرئی بود و محاط و مدرک بصر نباشد قال الله تبارک و تعالی لا تدرکه الابصار و هو یدرك الابصار و هو اللطیف الخبیر مومنان در آخرت حق را ببینند جل شانه و بیقین وجدانی بیابند که حق را می بینیم جل سلطانه و التذاذیکه بر رویت مترتب شود نیز بر وجه کمال در خود یابند اما مرئی هیچ مدرک ایشان نشود و هیچ حاصلے از مرئی بدست نیارند و غیر از وجدان رویت و غیر التذاذ دیدن هیچ چیز از مرئی نقد وقت شان نبود **بیت**

عنقا شکار کس نشود دام باز چین کانجا همیشه باد بدست است دام را

نقصانیکه در رویت متوهم میگردد احاطه و ادراک مرئی ست که دران موطن مفقود ست مجرد ثبوت رویت بیجهت و التذاذیکه رائی را ازان رویت حاصل شود هیچ نقص و قصور ندارد بلکه کمال انعام و احسان مرئی ست که جمال پر کمال خود را بر سوختگان نایرهٔ محبت جلوه گر سازد و بزلال وصال رویت ایشان را ملتذ و سیراب گرداند هیچ نقص و قصور بجناب قدس او تعالی عائد نشود و هیچ جهت احاطه آنجا پیدا نگردد ۵ از نظرت نپذیرد کمال او نقصان + وزین طرف شرف روزگار من باشد +

یا آنکه گوئیم که مقابله و محاذات اگر در حصول رویت شرط باشد باید که چنانچه در جانب مرئی شرط ست در جانب رائی نیز شرط باشد زیرا که مقابله نسبتے ست که بمتقابلین قائم ست که رائی و مرئی باشند پس لازم

۱ یعنی اثر قبول کننده از فاعل و آن چشم است و عبارت از دو قطعه غلیظ الرطوبت ۱۲
۲ یعنی دیدن و کوتاه نظری ست ۱۲
۳ یعنی این کلمه واقع شده در سوره انعام و اذا سمعوا یعنی
۴ یعنی محاط و مدرک بصر نباشد ۱۲
۵ یعنی جهت احاطه

آمد کہ حضرتِ حق سُبحانہٗ وتعالیٰ ہم آشیا را نہ بیند وصفتِ رویتِ اشیا او را ثابت نباشد تعالیٰ و تقدّس وآن مخالفِ نصوصِ قرآنی ست قال اللہ تعالیٰ واللہُ بما تعملون بصیرٌ وھو السمیعُ البصیرُ وسیریٰ اللہُ عملکم وایضاً مستلزمِ نقص ست وسلبِ صفتِ کاملہ است از وے تعالے

سوال اگر گویند کہ رویت در واجب تعالیٰ عبارت از علمِ اوست باشیا امرے دیگر ورائے علم کہ مستلزمِ جہت بود نیست **جواب** گوئیم کہ شک نیست کہ رویت از صفاتِ کاملہ است و باستقلال مر واجب را سُبحانہٗ بنصوصِ قرآنی ثابت از اجماعِ آن بعلم خلافِ ظاہر ست ولو سُلّم کہ از اقسامِ علم بود عدمِ اشتراطِ محاذات در وے لازم نمے آید گویا علم دو قسم دارد قسمے ست کہ محاذات معلوم در وے شرط نیست و قسمے دیگر آنست کہ محاذات در انجا مشروط ست کہ مسمّےٰ برویت ست وآن در ممکنات اعلائے اقسامِ علم ست کہ در مرتبۂ اطمینانِ قلب ست در معقولات از معارضہ وہم امنے حاصل نیست محسوس ست کہ ازین معارضہ وارستہ است وازین خلہ برستہ وازینجاست کہ حضرتِ خلیل الرحمٰن علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام باوجودِ ایمان ویقین باحیائے موتیٰ سوالِ رویتِ احیائے موتیٰ نمود تا اطمینانِ قلب بآن حاصل فرماید باید دانست کہ رویت کہ از صفاتِ کاملہ است ہرگاہ در واجب تعالے کائن نبود در ممکن از کجا بیاید زیرا کہ ہر کمالے کہ در ممکن ظہور نمودہ است عکسِ آن کمال ست کہ در مرتبۂ حضرتِ او تعالت وتقدست کائن وثابت بودہ خدانکند کما لیکہ در ممکن بود در واجب نباشد تعالیٰ وتقدّس چہ ممکن فی حدّ ذاتہٖ شرّ ونقص ست اگر کمالیست در وے عاریتے ست از مرتبۂ حضرتِ وجوب تعالت وتنزّہت کہ ہمہ خیر و کمال ست **بیت** نیاوردم از خانہ چیزے نخست ۔ تو دادی ہمہ چیز و من چیز تست ۔ وجوابِ دیگر مر اصلِ سوال را گوئیم کہ این اعتراض در وجودِ واجب ہم متمشّی ست تعالیٰ وتقدّس در رنگِ نفیِ رویت نفیِ وجود ہم مینماید ازان جنابِ قدسِ خداوندی جلّ شانہٗ پس این اعتراض صادق نبود کہ مستلزمِ محالِ عقلی ست بیانش آنست کہ اگر حضرتِ حق سُبحانہٗ وتعالیٰ موجود باشد البتہ در جہتے از جہاتِ این عالم خواہد بود در فوق خواہد یا در تحت یا قدّام خواہد بود یا خلف در یمین خواہد بود یا در شمال وآن مستلزمِ

بالا ۱۲ — زیر ۱۲ — پیش ۱۲ — پس ۱۲ — راست ۱۲ — چپ ۱۲

در قدام — در خلف — یا در

اللہ تعالیٰ مسلّمہ مصححہ

احاطه و تحدید ست که مستوجب نقص ست که منافی الوهیت ست تعالی و تقدس عن ذلک **سوال** تواند بود که در جمیع جهات عالم بود و احاطه و تحدید لازم نیاید **جواب** گویم در جمیع جهات عالم بودن نفی احاطه و تحدید نمی نماید چه برین تقدیر هم البته ورای عالم خواهد بود زیرا که ورائیت لازم غیریت ست و الاثنان متغایران قضیه مقرره ارباب معقول ست و آن مستلزم تحدید ست پوشیده نماند که تقصی ازین قسم شبهات زراندوده غیر حقه التزام فرق ست درمیان احکام غیب و احکام شهادت و عدم قیاس کردن ست غائب را بر شاهد چه تواند بود که بعض احکام در شاهد صادق باشند و در غائب کاذب و در شاهد کمال باشند و در غائب نقص زیرا که تباین مواطن مستلزم تباین احکام ست علی الخصوص که درمیان مواطن بون بعید بود ما للتراب و رب الارباب حضرت حق سبحانه را انصاف دهد که باین توهمات و تخیلات مشتبهه انکار نصوص قرآنی ننمایند و تکذیب احادیث صحاح نبوی نکنند آیمان باین قسم احکام منزله باید آورد و کیفیت آنرا مفوض بعلم بیچون حواله باید نمود و قصور ادراک کیفیت آنرا بخود راجع باید داشت نه آنکه ادراک خود را مقتدا ساخته نفی آن احکام باید کرد که از سلامتی و صواب دور ست تواند بود که چیزهای بسیار که در نفس امر صادق باشند از ادراک عقول ناقصه ما مستبعد بوند عقل اگر کفایت میکرد مثل آتی علی سینا که مقتدای ارباب معقول ست در جمیع احکام عقلیه محق مے بود و غلط نمیکرد و حال آنکه در یک مسئله الواحد لا یصدر عنه الا الواحد آنقدر غلط کرده است که بر ناظر منصف بادنی تامل واضح ست درینمقام امام فخر رازی طعن او مینماید و باین عبارت ایراد میکند والعجب ممن یفنی عمره فی تعلیم الالة العاصمة عن الخطاء فی الفکر و تعلمها ثم اذا جاء الی هذا المطلب الاشرف وقع منه اشیاء یضحک منه الصبیان و علماء اهل سنت شکر الله تعالی سعیهم اثبات جمیع احکام شرعیه دارند معقول المعنی باشند آن احکام یا نه و بعلت عدم دریافت کیفیت آنها نفی آن احکام نمی نمایند مثل عذاب قبر و سوال منکر و نکیر و پل صراط و میزان اعمال و امثال اینها که عقول ناقصه از ادراک آن عاجز اند این بزرگواران مقتدای خود کتاب و سنت را ساخته اند و عقول را تابع آن گردانیده اگر توانند

علماء اهل سنت — قرآن کریم — حدیث نبوی

ادراک نمود فبہا والا قبول احکام شرعیہ مینمایند و عدم ادراک خود را ممول بر قصور فہم خود میدانند نہ در رنگ دیگران کہ ہر چہ عقول شان قبول کند و تواند دریافت قبول مینمایند و ہر چہ در درک عقول شان نمی آید قبول نمینمایند مگر نمیدانند کہ بعثت انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بواسطہ قصور عقول ست از بعضے مطالب مرضیہ مولائے بیچون و بیچگونہ عقل ہر چند حجت ست اما حجت کاملہ نیست حجت کاملہ بعثت انبیا تمام شدہ است علیہم الصلوات والتسلیمات ۔ قال اللہ تعالیٰ وما کنا معذبین حتی نبعث رسولا ۔ بر سر اصل سخن رویم و گوئیم کہ در رویت شاہد ہر چند مقابلہ و محاذات شرط بود اما تواند بود کہ در غائب این شرط نبود چنانچہ غائب موجود ست و در و ہیچ جہتے از جہات موجودات نیست مرئی بے رویت رائی از جہات منزہ است بعد رویت نیز ہیچ جہت او را ثابت نباشد و مقابلہ و محاذات آنجا مفقود بود اینجا کدام استبعاد و استحالہ است رویت بیچون ہم بیچون ست چہ چون را بہ بیچون راہ نیست لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ آن رویت بیچونے را بر رویت چونے کہ بمرئیات چون متعلق ست قیاس کردن نامناسب ست و از انصاف دور واللہ سبحانہ الموفق للصواب ۔

مکتوب (۴۵) چہل و پنجم

بمولانا سلطان سرہندی در علو شان قلب مومن و منع ایذائے آن نقل بالمعنے

الحمد للہ رب العلمین ۔ والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ محمد و آلہ اجمعین ۔ اما بعد فاعلموا ان القلب جار اللہ سبحانہ ولیس شیء اقرب الی جناب قدسہ کالقلب ایاکم وایذاءہ ای قلب کان مومنا کان او عاصیا ۔ فان الجار

ترجمہ: جمیع ستایش مر خدائرا کہ پروردگار عالمیانست و درود و سلام بر رسول وے محمد و آل وے تمام اما بعد بدانید کہ ہر آئینہ قلب ہمسایہ حق ست سبحانہ و ہیچ چیزے در رنگ آن نزدیکتر بجناب قدس او تعالے نیست پس ہر پرہیز بدارید از آزار آن مطلقا مطیع باشد یا عاصی چہ ہمسایہ حمایت

وَاِنْ كَانَ عَاصِيًا يُحْمٰى فَاحْذَرُوا مِنْ ذٰلِكَ
وَاحْذَرُوا فَاِنَّهٗ لَيْسَ بَعْدَ الْكُفْرِ الَّذِيْ هُوَ
سَبَبُ اِيْذَاءِ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ ذَنْبٌ مِثْلُ اِيْذَاءِ الْقَلْبِ
فَاِنَّهٗ اَقْرَبُ مَا يَصِلُ اِلَيْهِ سُبْحَانَهٗ وَالْخَلْقُ
كُلُّهُمْ عَبِيْدُ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَالضَّرْبُ وَ
الْاِهَانَةُ لِعَبْدِ اَيِّ شَخْصٍ كَانَ يُوْجِبُ
اِيْذَاءَ مَوْلَاهُ - فَمَا شَانُ الْمَوْلَى الَّذِيْ
هُوَ الْمَالِكُ عَلَى الْاِطْلَاقِ فَلَا يَتَصَرَّفُ فِيْ
خَلْقِهٖ اِلَّا بِالْقَدْرِ الَّذِيْ اُمِرَ بِهٖ فَاِنَّهٗ
لَيْسَ بِدَاخِلٍ فِي الْاِيْذَاءِ بَلْ هُوَ امْتِثَالٌ
لِاَمْرِ اللّٰهِ تَعَالٰى مِثْلُ الزَّانِي الْبِكْرِ حَدُّهٗ مِائَةُ
سَوْطٍ فَلَوْ زَادَ اَحَدٌ عَلٰى مِائَةِ سَوْطٍ كَانَ
ظُلْمًا وَدَاخِلًا فِي الْاِيْذَاءِ وَاعْلَمُوْا اَنَّ الْقَلْبَ
اَفْضَلُ الْمَخْلُوْقَاتِ وَاَشْرَفُهَا وَكَمَا اَنَّ
الْاِنْسَانَ اَفْضَلُهَا لِاِجْمَالِهٖ وَجَمْعِهٖ مَا فِي
الْعَالَمِ الْكَبِيْرِ كَذٰلِكَ الْقَلْبُ لِجَامِعِيَّتِهٖ
مَا فِي الْاِنْسَانِ وَكَمَالِ بَسَاطَتِهٖ
وَاِجْمَالِهٖ وَكُلَّمَا كَانَ الشَّيْءُ اَشَدَّ
اِجْمَالًا وَاَكْثَرَ جَمْعِيَّةً
يَكُوْنُ اَقْرَبَ

کردہ میشود اگرچہ عاصی بود پس بترسید و بپرہیزید
ازان زیرا کہ بعد از کفر کہ منشا آزار حق ست سبحانہ
ہیچ گناہے در رنگ آزار قلب متحقق نیست
چہ او قریب ترین اشیاست کہ بوے سبحانہ واصل
شوند و نیز بدانید کہ مخلوق ہمہ شان بندگان حق
اند سبحانہ و معلوم ست کہ ضرب و اہانت بندہ
موجب ایذائے مولائے ویست پس قیاس باید کرد
شان مولا را کہ اوست مالک علی الاطلاق پس
باید کہ تصرف نکند در مخلوق وے مگر آن قدر کہ
مامور ست کہ این قدر داخل ایذا نیست بلکہ امتثال
امر اوست تعالی چنانچہ زانی بکر کہ حدّ وے صد
تازیانہ ست پس اگر کسے زیادت کند بران ظلم
شود و داخل ایذا گردد و نیز بدانید کہ ہر آئینہ قلب
افضل مخلوقات ست و اشرف آنہا و چنانچہ
انسان افضل شان ست از جہت اجمالیت و
شمولیت خود ہر چیز را کہ در عالم کبیر ست قلب
نیز ہمچنین ست از جہت کمال بساطت خود و
اجمالیت و شمولیت خود ہر چیز را کہ در انسان ست
و ہر گاہ شے قوی تر بود از روے اجمال و کثیر تر
بود از روے جمعیت و شمولیت قریب تر بود

إِلَى جَنَابِهِ تَعَالَى وَأَنَّ مَا فِي الْإِنْسَانِ
إِمَّا هُوَ مِنْ عَالَمِ الْخَلْقِ أَوْ عَالَمِ الْأَمْرِ
وَالْقَلْبُ بَرْزَخٌ وَفِي مَرَاتِبِ الْعُرُوجِ
يَعْرُجُ لَطَائِفُ الْإِنْسَانِ إِلَى أُصُولِهِ
مَثَلًا يَكُونُ عُرُوجُهُ أَوَّلًا إِلَى أَصْلِ
الْمَاءِ ثُمَّ إِلَى أَصْلِ الْهَوَاءِ ثُمَّ إِلَى أَصْلِ
النَّارِ ثُمَّ إِلَى أُصُولِ اللَّطَائِفِ ثُمَّ
إِلَى الْاِسْمِ الْجُزْئِيِّ الَّذِي هُوَ رَبُّهُ ثُمَّ
إِلَى كُلِّيِّهِ ثُمَّ إِلَى مَا شَاءَ اللّٰهُ تَعَالَى بِخِلَافِ
الْقَلْبِ فَإِنَّهُ لَيْسَ لَهُ أَصْلٌ يَعْرُجُ إِلَيْهِ
بَلْ يَكُونُ الْعُرُوجُ مِنْهُ أَوَّلًا إِلَى الذَّاتِ
تَعَالَى وَإِنَّهُ بَابُ غَيْبِ الْهُوِيَّةِ لٰكِنَّ
الْوُصُولَ مِنْ طَرِيقِ الْقَلْبِ وَحْدَهُ بِغَيْرِ
ذٰلِكَ التَّفْصِيلِ مُتَعَسِّرٌ بَلْ إِنَّمَا يَتَيَسَّرُ
ذٰلِكَ الْوُصُولُ بَعْدَ إِتْمَامِ ذٰلِكَ التَّفْصِيلِ
أَلَا تَرَى أَنَّ الْجَامِعِيَّةَ وَالتَّوْسِعَةَ
فِيهِ إِنَّمَا يَكُونُ بَعْدَ طَيِّهِ تِلْكَ الْمَرَاتِبَ
التَّفْصِيلِيَّةَ وَالْمُرَادُ مِنَ الْقَلْبِ هٰهُنَا
هُوَ الْقَلْبُ الْجَامِعُ الْبَسِيطُ الْأَبْسَطُ
لَا الْمُضْغَةُ اللَّحْمِيَّةُ +

بجنابِ او تعالیٰ و نیز بدانید کہ ہر آئینہ ہر چہ در
انسان ست یا از عالمِ خلق ست یا از عالمِ امر
و قلب برزخ ست میانِ ہر دو و در مراتبِ
عُروج عُروج مینماید انسان باُصولِ خود
مثلاً میباشد عُروج وے اوّلا باَصلِ خود کہ
آبست پستر باصلِ خود کہ باد ست پستر باصلِ
خود کہ آتش ست پستر باُصولِ خود کہ لطائف
اند پستر باسم جزئی کہ ربِّ اوست پستر باسمِ
کُلّی پستر بہر چہ کہ خواہد خدا یتعالیٰ بخلافِ
قلب کہ نیست مراورا اصلے کہ عُروج نماید
بوے بلکہ عروجش از ابتدا ہمین بذاتِ اوست
تعالیٰ و بس و ہر آئینہ این عروج دروازۂ غیبِ الغیب
ست ۔ ھٰذا ۔ اما وصول از طریقِ قلب تنہا بغیر
اِتمامِ آن تفصیل متعسّر ست بلکہ جز این نیست
کہ آن وُصول بعد از اِتمامِ آن تفصیل میسّر آید
و بس آیا نمے بینی کہ وصفِ جامعیّت و
وُسعت در قلب متحقّق نمیگردد مگر بعد از طے
نمودن وے آن جملہ مراتبِ تفصیلیہ را و مراد
از قلب درین مقام ہمونست قلبِ جامع کہ
بسیط ست و ابسط نہ مُضغۂ لحمیّہ +

پارہ گوشت ۱۲

اصل مکتوب (۴۶) چہل و ششم ترجمہ از مصحح

فِي الْعُرُوجِ وَالنُّزُولِ إِلَى حَضْرَتِ مَخْدُومِ زَادَهْ

در عُروج و نُزول بحضرتِ مخدوم زادہ

خَوَاجَهْ مُحَمَّدْ سَعِيدْ مُدَّ ظِلُّهُ الْعَالِي نُقِلَ

خواجہ محمد سعید مُدَّ ظِلُّهُ الْعَالِي بلند سایہ اش ممدود باد و این مکتوب ست کہ بالمعنے

بِالْمَعْنَى نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنُصَلِّي عَلَى سَيِّدِنَا

منقول ست۔ حمد میگوئیم مر او را سُبحانہٗ و مددگاری

وَمَوْلَانَا وَشَفِيعِ ذُنُوبِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ

میخواہیم از حضرتِ وے عَزَّ اسمُہٗ و درود میفرستیم

وَأَصْحَابِهِ + اِعْلَمُوا أَنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ

بر سرورِ ما و آقائے ما و شفیعِ گناہانِ ما محمد و بر

وَتَعَالَى أَظْهَرَ عَلَيَّ أَنَّ فِي الْكَائِنَاتِ

آلِ وے و یارانِ وے بدانید کہ ہر آئینہ خدائے پاک و

نُقْطَةً هِيَ مَرْكَزُ الْعَالَمِ الظِّلِّيِّ وَتِلْكَ

برتر بریں فقیر منکشف ساخت کہ در کائنات

النُّقْطَةُ إِجْمَالٌ لِجَمِيعِ الْعَالَمِ وَالْعَالَمُ

نقطہ ایست کہ مرکزِ عالمِ ظِلّی ست و آن نقطہ اجمال

بِتَمَامِهِ تَفْصِيلٌ لِذٰلِكَ الْإِجْمَالِ وَتِلْكَ

تمام عالم ست و عالم بتمامہ تفصیلِ آن اجمال ست

النُّقْطَةُ كَالشَّمْسِ فِي الْإِشْرَاقِ بِهِ يَتَنَوَّرُ

و آن نقطہ در رنگِ آفتاب ست در اشراق و بہمان

مَا فِي الْآفَاقِ فَكُلُّ مَنْ يَصِلُ إِلَيْهِ الْفَيْضُ

نقطہ منوّر میگردد آنچہ در آفاق ست پس ہر

مِنْهُ سُبْحَانَهُ يَكُونُ بِتَوَسُّلِ تِلْكَ

کس کہ از و سُبحانہٗ فیض میرسد بتوسّلِ آن

النُّقْطَةِ وَتِلْكَ النُّقْطَةُ مُحَاذِيَةٌ لِنُقْطَةِ

نقطہ میرسد و آن نقطہ بمحاذاتِ نقطۂ غَیبِ

غَيْبِ الْهُوِيَّةِ وَتِلْكَ النُّقْطَةُ كَائِنَةٌ فِي

ہُویّت واقع ست و آن نقطہ در مرتبۂ نُزول

مَرْتَبَةِ النُّزُولِ فَمَا لَمْ يَكُنِ النُّزُولُ فِي هٰذِهِ

کائن ست پس ما دام کہ درین مرتبۂ ہبوط و

الْمَرْتَبَةِ مِنَ الْهُبُوطِ وَالْأَسْفَلِيَّةِ لَا يَكُونُ

اسفلیّت نُزول متحقّق نگردد عُروج بآن مرتبہ

الْعُرُوجُ إِلَى تِلْكَ الْمَرْتَبَةِ الْمُسَمَّاةِ بِغَيْبِ الْهُوِيَّةِ

کہ مسمّےٰ بغیبِ ہُویّت ست ہرگز میسّر نیاید و این

وَهٰذَا النُّزُولُ فِي الدَّعْوَةِ وَالتَّكْمِيلِ وَفِي

نُزول از برائے دعوت ست و تکمیل و در وقتِ اتّصاف

للدعوة وفي ذلك

اَلنُّزُوْلِ الَّذِیْ یَکُوْنُ بِمَرْتَبَةِ تِلْكَ النُّقْطَةِ یُتَخَیَّلُ کَاَنَّ الْوَجْهَ اِلَی الْعَالَمِ وَالظَّهْرَ اِلَیْهِ سُبْحَانَهٗ وَظَهَرَ اَنَّ هٰذَا التَّوَجُّهَ اِلَی الْعَالَمِ وَالْاِنْقِطَاعَ عَنْهُ سُبْحَانَهٗ اِنَّمَا هُوَ اِلَی الْمَوْتِ فَاِذَا جَآءَ وَقْتُ الْوِصَالِ انْعَکَسَ الْحَالُ فَفِیْ هٰذِهِ النَّشْاَةِ الْفِرَاقُ وَالشَّوْقُ مِنَ الْجَانِبَیْنِ وَالْمُلَاقَاتُ اِنَّمَا یَکُوْنُ بَعْدَ الْمَوْتِ وَظَهَرَ مَعْنٰی الْحَدِیْثِ الْقُدْسِیِّ الْاَطَالَ شَوْقَ الْاَبْرَارِ اِلٰی لِقَآئِیْ وَاَنَا اِلَیْهِمْ لَاَشَدُّ شَوْقًا وَاعْلَمْ اَنَّهٗ مَعَ تَحَقُّقِ النُّزُوْلِ فِیْ هٰذِهِ الْمَرْتَبَةِ لَیْسَ بَیْنَ السَّالِكِ وَبَیْنَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ حِجَابٌ بَلِ الْحُجُبُ کُلُّهَا مَفْقُوْدَةٌ وَلٰکِنَّ التَّوَجُّهَ اِلَیْهِ سُبْحَانَهٗ مَفْقُوْدٌ بَلِ التَّوَجُّهُ یَکُوْنُ ثَمَّةَ بِتَمَامِهٖ اِلَی الْخَلْقِ فَهٰذَا مَقَامُ الدَّعْوَةِ وَقَدْ یَقَعُ النُّزُوْلُ مِنْ تِلْكَ النُّقْطَةِ الَّتِیْ هِیَ مَرْکَزُ دَائِرَةِ الْعَالَمِ الظِّلِّیِّ اِلَی النُّقْطَةِ الَّتِیْ هِیَ مَرْکَزُ دَائِرَةِ الْعَدَمِ وَهُوَ مَقَامُ الْکُفْرِ بِاللّٰهِ تَعَالٰی وَالْاِنْکَارِ عَنْهُ سُبْحَانَهٗ وَعَنْ اَنْبِیَآئِهٖ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِمْ وَسَلَّمَ وَعَنْ اٰیَاتِهِمْ وَیَقَعُ الْعُرُوْجُ عَنْ تِلْكَ النُّقْطَةِ اِلٰی مَرْکَزِ

باین نزول کہ بمرتبۂ این نقطہ واقع ست چنان متخیّل گردد کہ گویا رو بعالم ست و پشت بحق سبحانہٗ و معلوم گردید کہ این توجّہ بعالم و انقطاع از حق سبحانہٗ صرف تا وقتِ موت ست و چون بیاید وقتِ وصال منعکس گردد حال پس اندرین نشاۂ فراق و اشتیاق از طرفین ثابت ست و ملاقات بحصول نیانجامد مگر بعد از موت و ظاہر گشت معنی این حدیثِ قدسی یعنی آگاہ شوید کہ باشتداد کشید اشتیاقِ ابرار بلقاءِ من و من بایشان زیادہ البتہ مشتاق ترم و بدانکہ با وجودِ تحقّقِ نزول درین مرتبہ نوعے از حجاب میانِ سالک و میانِ حق سبحانہٗ متحقّق نیست بلکہ حجب بتمامہا مرتفع اند ولیکن توجہ بحق سبحانہٗ مفقود ست بلکہ اینجا توجّہ بتمامہ بخلق ست چہ این مقام مقامِ دعوت ست و گاہے ازین نقطہ کہ مرکز دائرۂ عالمِ ظلی ست نزول واقع شود بہ نقطہ کہ مرکزِ دائرۂ عدم ست و این مقام مقامِ کفر ست بحق تعالے و مقامِ انکار ست از وے سبحانہٗ و از انبیاءِ وے صلّی اللہ تعالیٰ علیہم وسلّم و از آیاتِ وے تعالیٰ و عروج واقع شود ازین نقطہ بہ نقطہ کہ

دَآئِرَةِ الْاَصْلِ الَّتِی هِیَ دَآئِرَةُ مَقَامَاتِ الْاَنْبِیَاءِ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ وَتِلْكَ النُّقْطَةُ الَّتِی ذَكَرْنَاهَا ظَلَمَانِیَّةٌ غَایَةَ الظُّلْمَةِ فَالنُّزُولُ فِی ذٰلِكَ الْمَقَامِ لِتَنْوِیرِهٖ وَاِشْرَاقِهٖ اَمْرٌ عَظِیمُ الْقَدْرِ وَمُقَابِلُهَا نُقْطَةُ الْاِسْلَامِ وَهِیَ النُّقْطَةُ الَّتِی یَقَعُ الْعُرُوجُ اِلَیْهَا بَعْدَ هٰذَا النُّزُولِ الظَّلْمَانِیِّ وَمِصْبَاحُ تِلْكَ النُّقْطَةِ الظَّلْمَانِیِّ كَلِمَةُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ - وَالسَّلَامُ

مرکزِ دائرهٔ اصل ست که دائرهٔ مقاماتِ انبیاست علیهم السلام و این نقطه که ذکر کرده ایم ظلمانی ست در غایتِ ظلمت پس نزول بدین مقام بقصدِ تنویر و اشراقِ آن امریست عظیم الشان و مقابلِ آن نقطه نقطهٔ اسلام ست و آن نقطه ایست که بعد ازین نزولِ ظلمانی عروج بآن واقع شود و مصباحِ این نقطهٔ ظلمانی کلمهٔ توحید ست لا الٰه الا اللّٰه - والسلام

مکتوب چهل و هفتم (۴۷)

بسلطانِ وقت مدّ ظلّه در اسرارِ دعا و مدّتِ علما و صلحا کمترین دعاگویان احمد بعرضِ باریافتگانِ معلّی درگاه و خادمانِ والا بارگاه میرساند و اظهارِ شکستگی و نیازمندی مینماید و شکرِ نعمتِ امن و امانی که بدولت و اقبالِ بندگان شاملِ حالِ عوام و خواص ست بجای آرد و در اوقاتِ رجا و اوانِ مظنّهٔ اجابتِ دعا و زمانِ اجتماعِ فقرا فتح و نصرتِ عسکرِ ظفر قرین میخواهد زیرا که ؎ هر کسے را بهرِ کارے ساختند ؛ که عبث در کارخانهٔ خداوندی ممنوع ست کاریکه بلشکرِ غزا و جهاد مربوط ساخته اند تقویت و تائیدِ پایهٔ دولتِ قاهرهٔ سلطنت ست که ترویجِ شریعتِ غرّا منوط بآن ست که اَلشَّرْعُ تَحْتَ السَّیْفِ گفته اند و همین کارِ جلیل الاعتبار نیز مربوط بلشکرِ دعاست که ارباب فقر و اصحاب بلا اند چه فتح و نصرت دو قسم ست قسمے ست که آنرا مربوط باسباب ساخته اند و آن صورتِ فتح و نصرت ست که تعلّق بلشکرِ غزا دارد و قسمِ دیگر حقیقتِ فتح و نصرت ست که از نزدِ مسبّب الاسباب ست و کریمه وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ اشارت

بآن ست تعلق بلشکر دعا دارد و بس لشکر دعا بواسطہ ذل و انکسار خود از لشکر غزا سبقت نمود و از سبب بمسبب دلالت فرمود ع بر دند شکستگان ازین میدان گوی + و ایضاً دعا رد قضا مینماید چنانچہ مخبر صادق فرموده علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام لا یرد القضاء الا الدعاء و سیف و جہاد این قدرت ندارد کہ رد قضا نماید پس لشکر دعا باوجود ضعف و شکستگی بقوت تر آمد از لشکر غزا و نیز لشکر دعا ہمچون روح ست مر لشکر غزا را و لشکر غزا قالب ست مر او را پس لشکر غزا از لشکر دعا چارہ نبود کہ قالب بے روح قابل تائید و نصرت نباشد ازینجاست کہ گفتہ اند کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یستفتح بصعالیک المہاجرین یعنی پیغمبر خدا طلب فتح و نصرت میفرمود بتوسل فقرار مہاجرین باوجود لشکر غزا و استیلائے محاربان پس فقرا کہ لشکر دعا اند با وجود خواری و زاری و بے اعتباری کہ الفقر سواد الوجہ فی الدارین گفتہ اند روز گار بکار مے آیند و با این بے اعتباری اعتبار پیدا میکنند و از ہمگنان و ہمکاران پیش قدم میگردند مخبر صادق فرموده علیہ من الصلوات اتمہا کہ فردائے قیامت خون شہدا را با سیاہی علما وزن کنند پلہ آن سیاہی راجح آید سبحان اللہ وبحمدہ این سیاہی و این سیاہ روئی باعث عزت و سرخروئی ایشان گشت و پایہ ایشان را از حضیض بأوج رسانید بلے بتاریکی درون آب حیاتست + شاعرے گوید غلام خویشتنم خواند لالہ رخسارے + سیاہ روئی من کرد عاقبت کارے + ہر چند این کمترین شایان آن نیست کہ خود را در عداد لشکر دعا داخل سازد لیکن بمجرد اسم فقر و احتمال اجابت دعا خود را از دعائے دولت قاہرہ فارغ نمیدارد و بلسان حال و قال بدعا و فاتحہ سلامت رطب اللسان میباشد ربنا تقبل منا انک انت السمیع العلیم +

مکتوب چہل و ہشتم (۴۸)

بحضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد سعید مدظلہ العالی در سر اقربیت او تعالیٰ و بیان آنکہ انکشاف

کُنہ ذات بعلمِ حضوری ست بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مُعَامَلۂ اَقربیتِ او تعالیٰ بعلمِ حضوری مربوط ست کہ تعلق باصلِ معلوم دارد نہ بظلے از ظلالِ معلوم و بصورتے از صُوَرِ آن کہ نصیبِ علمِ حصولیست پس علمِ حصولی فی الحقیقت علم بنفسِ شے نباشد بلکہ علم بصورتے از صُوَرِ آن شے باشد و نسبت بنفسِ آن شے جہل متحقق بود سُبْحَانَ اللّٰہِ جہل بشے را علم بآن شے گفتہ اند مانا کہ صورت و ظلِ شے را عینِ شے تصور نمودہ علمِ صورتِ شے را علمِ شے دانستہ اند و آن ممنوع ست و دعوی عینیت غیر مسموع زیرا کہ شے و صورتِ شے با یکدیگر نسبتِ اثنینیت دارند و ہر جا کہ نسبتِ اثنینیت ثابت ست تغایر لازم اثنان متغایران قضیۂ مقررۂ ارباب معقول ست و ایضاً علم بصورتِ شے چگونہ مستلزمِ علمِ شے کما ہو بود کہ صورتِ شے تمثالِ ظاہرِ شے ست کہ متلبس باحکامِ مرآت نمودہ ظہور پیدا کردہ است و بسا از دقائق و اسرارِ شے ست کہ در صورت نامے و نشانے از آنہا نیست ؎ گر مصوّر صورتِ آن دلستان خواہد کشید ✦ حیرتے دارم کہ نازش را چسان خواہد کشید ✦ کاش ظاہرِ شے بصرافتِ خود در صورتِ شے ظاہر شود و باطن موقوف ہر گاہ ظاہرِ شے رنگِ محل و مرآت را متلبس نمودہ بصورتِ شے ظہور نماید یقین ست کہ ظاہر بصرافتِ خود نماند بلکہ ہیئتے دیگر پیدا میکند پس صورت چنانچہ از باطنِ شے محروم ست از ظاہرِ شے نیز محروم بود پس ناچار علمِ آن صورت مستلزمِ علمِ آن شے کما ہو نباشد بالجملہ معلوم فی الحقیقت آنست کہ در ذہن کائن باشد و در ذہن چون صورت کائن ست معلوم ہم ہمان صورت باشد و صورت را ہر گاہ با شے نسبتِ تغایر پیدا شد علمِ صورت مستلزمِ علمِ شے کما ہو نگشت علمِ حضوری ست کہ حاضر مُدرَک آنجا نفسِ شے ست و ظلے و صورتے در میان متخلل نگشتہ است پس معلوم درین علم نفسِ شے بود نہ صورتے از صُوَرِ آن شے پس علمِ حضوری اشرف بود بلکہ علم ہمان باشد و بس و ماسوائے آن کہ علمِ حصولی بود جہل باشد کہ بصورتِ علمِ خود را وانمودہ است جہلِ مرکب ست کہ جہلِ خود را علم میدانند و نمیدانند کہ نمیدانند پس علمِ حصولی را بذات و صفاتِ

واجبی تعالیٰ وتقدّس راہ نبود و ذات وصفاتِ واجبی تعالیٰ وتقدّس باین علم معلوم نباشند
چہ این علم فی الحقیقت علم بصورتِ معلوم ست نہ بنفسِ معلوم چنانچہ گذشت وصورت را دران
حضرتِ جلّ سُلطانہٗ راہے نیست تا علمِ صورت را علمِ اصلِ صورت نمودہ آید ہر چند بعضے گفتہ اند
کہ حق را جلّ سُلطانہٗ مثل نیست امّا مثال ہست لیکن این صورتِ مثالی اگر ثابت شود غیرِ صورتِ
ذہنی ست کہ بعلم تعلّق دارد و تواند بود کہ در مثال کہ اوسع مخلوقات ست صورت کائن باشد و در ذہن
ثابت نبود حدیث قدسی لَا یَسَعُنِیْ اَرْضِیْ وَلَا سَمَائِیْ وَلٰکِنْ یَسَعُنِیْ قَلْبُ عَبْدِیَ الْمُؤْمِنِ
مخصوص بقلبِ بندۂ مومن ست کہ معاملہ او از سائرِ ناس جُداست کہ بفنا و بقا مشرّف گشتہ است
واز حُصول و ارستہ بحضور پیوستہ ست آنجا اگر گنجایش ست باعتبارِ حضورست نہ باعتبارِ حصول
ے در کدام آئینہ دراید او + باید دانست کہ در علمِ حضوری اتحادِ عالم و معلوم ست پس زوالِ این علم
از عالم روا نبود کہ معلوم نفسِ وی ست کہ از وے منفک نیست بلکہ علم ہم در انجا عینِ عالم ست و عینِ
معلوم الفکاک چہ گنجایش دارد باید دانست کہ در علمِ حضوری چون معلوم نفسِ شے ست نہ صورتِ وے
ناچار معلوم در انجا چنانچہ ہست منکشف میگردد و گاہ ہود در علم میرساید و بکنہ معلوم میگردد چہ کنہ شے عبارت از نفسِ شے ست و چون
جمیع وجوہ و اعتبارات ساقط شد و نفسِ ذات ماند کہ حاضرِ مدرِک است کنہ آن معلوم گشت بخلاف علمِ حصولی
کہ معلوم در انجا وجوہ و اعتباراتِ شے ست کہ صور و اشباحِ شے اند نہ نفسِ شے چنانچہ گذشت پس
معلوم در انجا کنہ شے نبود و شے بکنہ معلوم نگردد غایۃ ما فی الباب در علمِ حصولی ہم انکشافِ شے ست
و ہم درکِ شے و در علمِ حضوری انکشافِ شے ہست امّا درکِ شے نیست پس کنہ معلوم منکشف گردد امّا
مُدرَک نشود و پوشیدہ نماند کہ چون علمِ حضوری نسبت بذاتِ واجبی جلّ سُلطانہٗ ثابت گشت گاہ مر
لازم آمد کہ کنہ ذاتِ واجبی جلّ سُلطانہٗ منکشف گردد و ذات واجب تعالیٰ کما ہو معلوم شود و این
خلافِ مقرّرِ علماست گوییم کہ این علمِ حضوری کہ بذاتِ واجب تعالیٰ تعلّق گرفتہ ست در رنگِ رویت
ست کہ نسبت بواجب تعالیٰ اثبات میکنند کہ انکشاف آنجا ست و درک مفقود ست درین علم ہم انکشاف

تمارے کرام صحیح

باشد و درک مفقود بود هرگاه رویت بذاتِ واجب تعالے تعلّق کند علم چرا تعلّق نکند که از رویت
اَلطف[۱] ست محذور در ادراک ست که مستلزمِ احاطه است نه در انکشاف لَا تُدْرِکُهُ الْاَبْصَارُ فرمود
نفرمود لَا تَرَاهُ الْاَبْصَارُ[۲] سُوال چون درک حاصل نشود انکشاف بچه کار آید گویم مقصود از انکشاف
اِلتذاذی ست که حاصل ست درک بود یا نبود سُوال انکشافے درک چگونه مُستلزمِ اِلتذاذ باشد
جواب علم بانکشاف کافی ست در اِلتذاذ درک باشد یا نباشد یا آنکه گویم درک دران مؤطن نیز حاصل
ست امّا مجهول الکیفیة درک که مَنفی[۳] ست وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ اَعْلَمُ همان ست که کیفیّتِ آن در علم درآید
واحاطه معلوم نماید لَا یُحِیطُونَ بِهٖ عِلْمًا که مُناسب علمِ حُصولی ست اگر درک در علمِ حُضوری نبود در علمِ
حصولی از کجا آید که در ظل آنچه هست از مرتبهٔ اصل مستفاد ست لیکن درک در اصل مجهول الکیفیة ست و در ظل معلوم الکیفیة ست

مکتوب (۴۹) چهل و نهم

بجناب حضرت میر محمد نعمان وُرود یافته در آنکه علمِ حُضوری که عارف را بخود بود با و تعالیٰ تعلّق گیرد و
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی باید دانست که علمِ حُصولی نسبت بآفاق ست و علمِ
حُضوری نسبت بانفُس و چون مُعامله اقربیتِ او تعالیٰ بعارفِ تامّ المعرفة رُوْد هد و بآن مقامِ عالی
متجلّی گردد این انفُس در حقِ او حکمِ آفاق پیدا میکند و علمِ حضوریِ آن بعلمِ حصولی تبدّل میگردد درین
وقت اقربیتِ او سُبْحَانَهٗ حکمِ انفُس پیدا میکند و علمِ حُضوری که اوّلاً بانفُس تعلّق داشت بآن اقربیّت
تعلّق پیدا میکند نه بآن معنی که خود را عینِ واجب داند تعالیٰ و علمیکه متعلّق بنفسِ اوست بعینه متعلّق واجب
انگارد سُبْحَانَهٗ این خود مُعامله توحید ست و بمقاماتِ قُرب تعلّق دارد که نهایتِ قُربِ اتّحاد ست اقربیّت
دیگر ست و کار و بارِ آن دیگر از اتّحاد باید گذشت و باثنینیّت باید آمد تا اقربیّت متصوّر شود قاصرے از
لفظِ اثنینیّت در توهّم نه افتد و اتّحاد را فوقِ آن نداند اثنینیتے که دونِ اتّحاد ست مقامِ عوامِ کالانعام ست
و این اثنینیت که هزاران مرتبت برتر اتّحاد دارد مقامِ انبیاءِ کرام ست عَلَیْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیمَاتُ

۱ حسن ظاهر ست و واسطه
۲ علم بقوت در الانسانی کمال از قبیل باطن ست و الباطن اللطف من الظاهر و هو ظاهر
۳ یعنی حق تعالیٰ نسبت بخود نفی ادراک فرموده است نه نفی رویت
۴ قوله کما نفی درک للاصل الخ نفی آن درک که مناسب کیفیت آن در علم درآید ست

چنانچہ صحو ہے کہ دون سکر ست حالِ عوام ست و صحو یکہ بعد از سکر ست مقامِ خواص بلکہ اخص خواص و چنانچہ اسلام کہ بیش از کفر طریقت ست اسلامِ عوام اہل اسلام ست و اسلامیکہ بعد از کفر طریقت ست اسلامِ اخص الخواص ست عجائب معاملہ ست ہر چند عارف خود را واجب نداند تعالیٰ امّا علمِ حضوری کہ بنفس عارف تعلّق داشت بواجب تعالیٰ تعلّق پیدا میکند و علم بنفسِ او کہ حضوری بود علم حصولی میگردد ع

در عشق چنین بوالعجبیہا باشد عقلِ عقیل بے یاین دقیقہ نبرد بلکہ راجع بجمع ضدّین سازد عارفے گوید

عَرَفْتُ رَبِّیْ بِجَمْعِ الْاَضْدَادِ ۔ رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْکَ رَحْمَۃً وَّهَیِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۵۰) پنجاہم

بقاضی نصر اللہ وُرود یافتہ در فرق میان استدلال عُلماء راسخین و استدلالِ ارباب ظاہر از اثرِ بموثّر +

استدلال از اثر بموثر دار مخلوق بخالق جلّ سلطانہٗ ہم کارِ عُلماءِ ظواہر ست و ہم کارِ عُلماء راسخین کہ کُمّل ورثہ انبیا اند علیہم الصلوٰت والتحیات عُلماءِ ظواہر از علم بوجودِ مخلوق علم بوجودِ خالق پیدا میکنند و وُجودِ اثر را دلیل بر وُجودِ موثّر ساختہ ایمانے و یقینے بوجودِ موثّر حاصل مینمایند و عُلماءِ راسخین کہ درجاتِ کمالاتِ ولایت را قطع کردہ بمقامِ دعوت کہ خاصۂ انبیا ست بالاصالۃ علیہم الصلوٰت و التسلیمات رسیدہ اند نیز بعد از حصولِ تجلّیات و مشاہدات استدلال از اثر بموثّر مینمایند و ایمانے ازین راہ نیز بموثّرِ حقیقی پیدا میکنند چہ در آخرِ کار دانستہ اند کہ ہر چہ مشہود و متجلّی شدہ بود ظلّے از ظلالِ مطلوب بودہ کہ شایانِ نفی و مستحقِ عدمِ ایمان ست و یقین کردہ اند کہ ایمان بہ بیچون بے استدلال درین موطن میسّر نیست ناچار رُو باستدلال مے آرند و مطلوب را بے حیلولۂ ظلال طلب مے نمایند و چون این بزرگواران رشتۂ محبت بآنجناب قدس قوی دارند و ماسوائے را فدائے محبت مطلوبِ حقیقی ساختہ اند ناچار بحکم اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ از راہِ استدلال بمطلوبِ حقیقی میرسند و از رنگہائے تجلّیات و ظہورات کہ مشوب بظلال ست وارستہ باصل الاصل مے پیوندند مقامے کہ آنجا علمِ عُلماءِ ظواہر میرسد این بزرگواران بعقابِ محبت

ملخصی یافتہ

منجذب گشتہ خود ہا میرسند و اتصال ہیچ نے پیدا میکنند این فرق از راہ محبت و عدم محبت آمد ہر کہ محب کشندہ شدہ است از غیر محبوب گسستہ است بمحبوب می پیوندد و ہر کہ این محبت ندارد بعلم کفایت میکند و آن را مغتنم نمیداند بلکہ جائیکہ آن بزرگواران خود ہا میرسند علم ایشان ہم بآنجا نرسد نہایت علم بر تقدیر صحت تا دہلیز مطلوب ست و آنکہ واصل بمطلوب ست با مطلوب معیت ہیچ دقیقہ را نمیگزارد کہ نصیب واصل نشود بزرگے گوید ع بندہ باحق ہیچ شیر و شکر ست وللہ المثل الاعلیٰ بندہ باید شد و از بندگی ماسوائے باید رست واللہ سبحانہ الموفق +

مکتوب (۵۱) پنجاہ و یکم

بملا شیر محمد لاہوری ورود یافتہ در فرق میان تصدیق قلب و یقین آن الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی سوال بعضے از محققان متکلمین کہ حقیقت ایمان گرویدن دل گفتہ اند بمومن بہ بمعنے آن چیست و گرویدن عبارت از نفس تصدیق و یقین قلب ست بمومن بہ یا امر زائد ست بر نفس تصدیق و یقین دل بآن مصدق بہ جواب گرویدن دل ورائے یقین دل ست ہر چند ورائے تصدیق نیست لیکن متفرع ست بران یقین بعد از حصول یقین دل را از دو حالت خلو نبود تسلیم و انقیاد بود بمومن بہ یا جحود و انکار بآن و علامت تسلیم و انقیاد رضائے قلب ست بمومن بہ و انشراح صدر ست بآن و علامت جحود و انکار کراہت قلب ست بمصدق بہ و تنگی سینہ ست بآن قال اللہ تبارک وتعالیٰ فمن یرد اللہ ان یہدیہ یشرح صدرہ للاسلام ومن یرد ان یضلہ یجعل صدرہ ضیقا حرجا کانما یصعد فی السماء کذلک یجعل اللہ الرجس علی الذین لا یومنون وحصول تسلیم و انقیاد مر قلب را بمومن بہ بعد از حصول تصدیق و یقین بآن بمحض موہبت الٰہی ست جل سلطانہ و بصرف کرم نامتناہی اوست تعالیٰ از ینجاست کہ ایمان را موہبت الٰہی گفتہ اند جل شانہ و منشا جحود و انکار بعد از حصول تصدیق و یقین بمصدق بہ رسوخ و تمرن صفات رذیہ نفس

مصحح

امارہ است کہ حبِ جاہ و علو و ریاستِ خود محبوب است و بعدم قبولِ تبعیت و تقلیدِ دیگرے مطبوع میخواہد کہ ہمہ او را تصدیق نمایند و گرِ وند و او تقلید و تبعیتِ دیگرے نکند و تسلیم و انقیادِ احدے ننماید وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ + اللہ تعالیٰ جمعے را بمحض فضل و کرم خویش ازین مرضِ جبلی برآوردہ بہ تسلیم و انقیاد و تقلیدِ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات کہ ہداۃ صراطِ مستقیم اند مشرف ساخت و موعود بجناتِ نعیم گردانید کہ دار رضائے اوست تعالیٰ و گروہے را بطورِ آنہا گذاشت و بقہر و جبر ازان رذائلِ طبعی نہ برآورد و باین دولت نکشید لیکن در بیانِ صراطِ مستقیم و در انتشار و انذارِ مصدق و مکذب و مطیع و عاصی بارسالِ رسل و انزالِ کتب ابلاغِ مبین فرمود و حجت را بر فریقین درست نمود +

مکتوب (۵۲) پنجاہ و دوم

بفقیر محمد ہاشم کشمی در فنائے قلب و نفس و زوالِ علمِ حصولی و حضوری ورود یافتہ فنا عبارت از نسیانِ ماسوائے حق ست سبحانہ و ماسوی دو قسم ست آفاق و انفس نسیانِ آفاق عبارت از زوالِ علمِ حصولی ست نسبت بآفاق و نسیانِ انفس عبارت از زوالِ علمِ حضوری ست نسبت بانفس چہ علمِ حصولی بآفاق تعلق دارد و علمِ حضوری بانفس زوالِ علمِ حصولی اشیا مطلقاً ہم ہر چند تعسر دارد کہ نصیبِ اولیاست اما زوالِ علمِ حضوری مطلقاً بسیار متعسر ست و نصیبِ کمل کمل ست از اولیا نزدیک ست کہ تجویز آن بلکہ تصویر آن بر اکثر عقلا محال نماید و عدمِ حضورِ مدرک را بر مدرک بسط انگارند چہ حضور شے بر نفسِ شے ضروری ست نزدشان پس زوالِ علمِ حضوری نزدِ ایشان اگرچہ یک لمحہ باشد مجوز نبود فکیف کہ زوالِ این علم مطلقاً شود بحیث لا یعود ابداً و نسیانِ اول کہ نسبت بعلمِ حصولی ست بفنائے قلب تعلق دارد و نسیانِ ثانی کہ نسبت بعلمِ حضوری ست مستلزمِ فنائے نفس ست کہ اتم و اکمل ست و حقیقتِ فنا درین موطن ہمین ست و فنائے اول کہ صورۃ ست مرایں فنا را و کالظل ست

مراد از آنچہ علم حصولی فی الحقیقۃ ظلِّ علم حضوری ست پس ناچار فنائے آن ظل فنائے این بود و بحصول این فنا نفس در مقام اطمینان مے آید و از حق جل و علا راضی و مرضی میگردد و بعد از بقا و رجوع معاملہ تکمیل و ارشاد با و تعلق میگیرد و جہاد و غزا او را میسر میگردد با طبائع مختلفہ عناصر اربعہ کہ ارکان بدن اند و ہر یکے تقاضائے امرے از امور مینماید و خواہش شے از اشیا میکند و ہیچ یکے از لطائف بدن را این دولت میسر نیست او ست کہ انانیت ابلیسی را کہ ناشی از عنصر نار یست بسیاست باصلاح مے آرد و قوت شہویہ و غضبیہ و سائر اوصاف ذمیمہ را کہ بہائم و سائر حیوانات را دران شرکت ست بحسن تربیت باعتدال مے آرد سبحان اللہ لطیفہ کہ بدترین لطائف بودہ است بہترین اینہا میگردد قال علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام خیارکم فی الجاہلیۃ خیارکم فی الاسلام اذا فقہوا **تنبیہ** علامت نسیان ماسوائے از قلب عدم خطور ماسوائے ست در قلب بحیثیتے کہ اگر بتکلف اخطار ماسوائے نمایند خطور نکند بلکہ قلب قبول آن نماید و علامت زوال علم حضوری بنفس عالم ابتقاء عالم ست بالکل عیناً و اثراً تا زوال علم و معلوم از وے متصور شود چہ علم و معلوم دران موطن نفس عالم ست تا نفس عالم زوال نپذیرد علم و معلوم منتفی نگردد و فناء اول فناء آفاق ست و فناء ثانی فناء انفس کہ حقیقت فناست ٭

مکتوب (۵۳) پنجاہ و سیوم

بحضرت

الی حضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد معصوم

مد ظلہ فی زوال العین والاثر وجوداً و شہوداً و بیان ذلک ٭ بسم اللہ الرحمن الرحیم قال اللہ تبارک و تعالیٰ ہل اتی علی الانسان حین من الدہر لم یکن شیئاً مذکوراً ٭ بلی یا رب قد اتی علی الانسان

بحضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد معصوم سایہ اش دراز باد در زوال عین و اثر وجوداً و شہوداً و بیان آن ٭ بنام خدائے بخشایندہ مہربان ٭ فرمود خدائے بسیار بابرکت و برتر ہر آئینہ آمدہ است بر آدمی مدتے از زمان کہ نبود چیزے ذکر کردہ شدہ بلے اے پروردگار من ہر آئینہ آمدہ است بر آدمی

حِيْنٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُوْرًا لَا عَيْنًا
وَّلَا اَثَرًا وَّلَا شُهُوْدًا وَّلَا وُجُوْدًا ثُمَّ يَصِيْرُ
بَعْدَ ذٰلِكَ اِنْ شِئْتَ حَيًّا بِحَيٰوتِكَ وَبَاقِيًا
بِبَقَآئِكَ وَمُتَخَلِّقًا بِاَخْلَاقِكَ بَلْ صَارَ بَاقِيًا
بِكَ بِفَضْلِكَ فِيْ عَيْنِ الْفَنَآءِ وَفَانِيًا فِيْكَ
فِيْ عَيْنِ الْبَقَآءِ لِتَلَازُمٍ بَيْنَهُمَا وَحُصُوْلِ
كَمَالِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِوُجُوْدِ الْاٰخَرِ مَثَلُهٗ
مَثَلُ اِنْسَانٍ اُلْقِيَ فِيْ مَعْدِنِ الْمِلْحِ حَتّٰى صَارَ
شَيْئًا فَشَيْئًا مُنْصَبِغًا بِاَحْكَامِ الْمِلْحِ اِلٰى اَنْ صَارَ
كُلُّهٗ مِلْحًا مَا بَقِيَ مِنْهُ عَيْنٌ وَلَا اَثَرٌ فَلَاجَرَمَ
اُبِيْحَ قَتْلُهٗ وَقَطْعُهٗ وَحَلَّ اَكْلُهٗ وَبَيْعُهٗ وَشِرَآؤُهٗ
وَلَوْ بَقِيَ مِنْهُ عَيْنٌ اَوْ اَثَرٌ لَمَا جَازَ ذٰلِكَ وَلَنِعْمَ
مَا قَالَ فِي الشِّعْرِ الْفَارِسِيِّ ؎ سگے کاندر نمک رفت
اوفتد گم گردد اندر وے + من این دریائے پر شور از
نمک کمتر نمیدانم + فَاِنْ قُلْتَ اِنَّكَ قَدْ
كَتَبْتَ فِي الْمَكَاتِيْبِ وَالرَّسَآئِلِ اَنَّ زَوَالَ الْعَيْنِ
وَالْاَثَرِ اِنَّمَا يَكُوْنُ شُهُوْدِيًّا لَا وُجُوْدِيًّا
لِاسْتِلْزَامِهِ الْاِلْحَادَ وَالزَّنْدَقَةَ وَرَفْعَ
الْاِثْنِيَّةِ الثَّابِتَةِ بَيْنَ الْعُبُوْدِيَّةِ وَالرُّبُوْبِيَّةِ
فَمَا مَعْنٰى زَوَالِ الْعَيْنِ وَالْاَثَرِ فِي الْوُجُوْدِ اَيْضًا هٰهُنَا

مُدّتے از زمان کہ نبود چیزے ذکر کردہ شدہ نہ از
راہِ عین و نہ از راہِ اثر نہ از روئے شہود و نہ از روئے
وُجود پس بعد ازین اگر خواستی زندہ میگردد بحیوٰۃ
تو و باقی میباشد ببقا، تو و متخلق میشود باخلاق تو
بلکہ از فضل تو در عینِ فنا بتو باقی گشت و در عینِ
بقا در تو فانی گردید بسبب تلازم میان شان و
حصولِ کمال ہر یک از ایشان بوجودِ دیگر و داستان
آن داستانِ انسان ست کہ در نمکسار افگندہ شد
تا وقتیکہ شیئاً فشیئاً باحکامِ نمک منصبغ گردید
حتّٰی کہ تمامہ نمک شد نہ عینش باقی ماند و نہ اثرش
ازینجاست کہ قتل و قطعش مباح گشت و خوردن و
فروختن و خریدنش حلال و اگر از وے عین یا اثر
باقی ماندے چیزے ازینہا جائز نگشتے و چہ خوش
گفتہ است در شعر فارسی ؎ سگے کاندر الخ
اگر گوئی ہر آئینہ تو در مکاتیب و رسائل خود نوشتہ
کہ زوالِ عین و اثر ہمین شہودی باشد و بس نہ
وُجودی کہ آن مستلزم الحاد و زندقہ است
و رفعِ اثنینیت ثابتہ است میان عبودیت
و ربوبیت پس درینجا معنے زوالِ عین
و اثر در وُجود ہم چیست

قُلْتُ انْصِبَاغُ الشَّيْءِ بِالشَّيْءِ بِحَيْثُ يَصِيرُ اَحَدُهُمَا
مُنْخَلِعًا عَنْ اَحْكَامِهِ وَمُنْصَبِغًا بِاَحْكَامِ
الْاٰخَرِ لَا يُوْجِبُ رَفْعَ الْاِثْنِيَّةِ عَنْهُمَا حَتّٰى
يَكُوْنَ اِلْحَادًا اَوْ زَنْدَقَةً فَاِنَّ الْاِنْسَانَ الْمُلْقٰى
فِيْ مَعْدِنِ الْمِلْحِ مَا اتَّحَدَ مَعَ الْمِلْحِ وَمَا زَالَ
اثْنِيْنِيَّتُهٗ بَلْ حَصَلَ لَهٗ مِنْ جِوَارِ الْمِلْحِ وَسُلْطَانِهٖ
فَنَاءٌ عَنْ نَفْسِهٖ وَعَنْ صِفَاتِهٖ وَبَقَاءٌ بِالْمِلْحِ
وَاَحْكَامِهٖ مَعَ بَقَاءِ الْاِثْنِيَّةِ غَايَةُ مَا فِي
الْبَابِ هٰذِهِ الْاِثْنِيَّةُ شَبِيْهَةٌ بِاِثْنِيَّةِ
الظِّلِّ مَعَ الْاَصْلِ لَا اسْتِقْلَالَ لَهَا وَتِلْكَ الْاِثْنِيَّةُ
الزَّائِلَةُ لَهَا نَوْعُ الْاِسْتِقْلَالِ فِيْ نَظَرِ الْعَوَامِّ
فَالْاِثْنِيَّةُ بَاقِيَةٌ بَعْدُ فَلَا اِلْحَادَ وَلَا زَنْدَقَةَ
وَاَمَّا مَنْعِيْ فِي الْكُتُبِ وَالرَّسَائِلِ عَنِ الزَّوَالِ
الْوُجُوْدِيِّ فَمَحْمُوْلٌ عَلٰى قُصُوْرِ فَهْمِ الْعَوَامِّ
فَاِنَّهُمْ يَفْهَمُوْنَ مِنْهُ رَفْعَ الْاِثْنِيَّةِ
وَيَقَعُوْنَ فِي الْاِلْحَادِ وَالزَّنْدَقَةِ تَعَالَى اللّٰهُ
عَمَّا يَقُوْلُ الظَّالِمُوْنَ عُلُوًّا كَبِيْرًا هٰذَا بَقِيَ اَنَّ
الشَّبَحَ الَّذِيْ بَقِيَ مِنْ ذٰلِكَ الْاِنْسَانِ بَعْدَ
صَيْرُوْرَتِهٖ مِلْحًا حُكْمِيًّا هُوَ فِي الْحَقِيْقَةِ صُوْرَةُ
الْمِلْحِ الَّذِيْ انْصَبَغَ ذٰلِكَ الْاِنْسَانُ بِصِبْغِهٖ

گوییم انصباغ شے بشے بنہجیکہ یکے ازینہا از احکام
خود منخلع گردد و باحکام دیگر منصبغ شود رفع
اثنینیت اینہا واجب نمیگرداند تا الحاد شود و
زندقہ چہ انسان در افگندہ شدہ در کان نمک
بہ نمک متحد نشدہ و اثنینیتش ہم زائل نگشتہ
بلکہ حاصل شد مراورا از جوار ملح و سلطان آن فنا
از نفس خود و صفات خود و بقا بملح و احکام ملح
باوجود بقاء اثنینیت غایۃ ما فی الباب این
اثنینیت شبیہ ست باثنینیت ظل مع الاصل
نیست مراورا استقلالے اما اثنینیت زائلہ پس
ثابت ست مراورا نوعے از استقلال در نظر عوام
و چون اثنینیت تا حال باقی ست پس اینجا
نہ الحاد ست نہ زندقہ۔ ہذا۔ و اما باز داشتن
من در کتب و رسائل از زوال وجودی پس
مبنی ست بر قصور فہم عوام زیرا کہ ہر آئینہ ایشان
ازان رفع اثنینیت مے فہمند و در الحاد و زندقہ
مے افتند۔ بر ترست خدا بسیار برتر از انچہ ظالمان
میگویند۔ باقی ماند اینکہ شبحیکہ ازان انسان بعد
گردیدنش ملح حکمی باقی ماندہ ست آن در حقیقت
صورت ملح ست کہ آن انسان بصبغ آن منصبغ گشتہ

لاصورة الانسان الا انه قيس ذلك الملح
الحكمي بمقياس شبح ذلك الانسان وصور
بصورته لا انه بقي شبح الانسان فبقي
اثره تنبيه زوال الشبح في الملح الذي قيس
بمقياس صورة الانسان ممكن بل واقع
واما ما نحن بصدده فليس كذلك فلله
المثل الاعلى فهو سبحانه لا يتحد مع شئ
ولا يتحد معه شئ ولا يتصل بالاشياء و
لا ينفصل عن الاشياء والاشياء
ايضا غير متصلة به سبحانه ولا تنفصل
عنه سبحان من لا يتغير بذاته ولا
بصفاته ولا في اسمائه بحدوث الاكوان
فهو سبحانه الان كما كان على صرافة التنزيه
والتقديس فهو تعالى قريب من العالم ومع العالم
بالقرب المعية المجهولة الكيفية لا كقرب
الجسم مع الجسم ولا كقرب الجسم مع العرض
بالجملة صفات الامكان وسمات الحدوث كلها
مسلوبة عن جناب قدسه عروج الاولياء
لا يزيد في قربه سبحانه للعبد ووصول الاصفياء
لا يحصل اتصاله مع الله والفناء والبقاء احوال

نه صورت انسان مگر آنکه آن ملح حکمی مقدر است
بمقدار شبح آن انسان مصور است بصورت آن
نه آنکه باقی مانده است شبح آن انسان پس باقی
مانده است اثر آن تنبیه زوال شبح از ملحیکه
مقدر است بمقدار صورت انسان ممکن است
بلکه واقع و اما ما نحن بصدده پس نه چنین است
که مر خدای راست صفت برتر پس او سبحانه
بچیزے متحد نگردد و نه چیزے با او متحد شود و نه
متصل باشد باشیا و نه منفصل بود از اشیا و اشیا
هم نه متصل اند با او سبحانه و نه منفصل انداز و تعالے
منزه است آنکه بحدوث محدثات متغیر نگردد
نه در ذات و نه در صفات و نه در اسما پس او سبحانه
چنانکه بود الحال هم برهمان صرافت تنزیه و
تقدیس خود است و او سبحانه قریب بعالم است
و با عالم اما بقرب و معیت مجهول الکیف نه در رنگ
قرب جسم بجسم و نه در رنگ قرب جسم بعرض بالجمله
صفات امکان و سمات حدوث بتمامها از جناب
قدسے او مسلوب اند عروج اولیا در قرب او
سبحانه بعد چیزے نیفزاید و وصول اصفیا
موصل اتصال او بحق نگردد و فنا و بقا احوال اند

لِلْعُرَفَاءِ غَيْرَ مَا فَهِمَهَا الْعُقَلَاءُ وَزَوَالُ الْعَيْنِ
وَالْأَثَرِ لَهُ مَعْنًى لَا يَفْهَمُهُ إِلَّا مَنْ رُزِقَ لَهُ ذَلِكَ
كَمَا سَيَجِيءُ تَحْقِيقُهُ فَاسْتَمِعْ كَلَامَ هٰذِهِ
الطَّائِفَةِ بِحُسْنِ الظَّنِّ وَالْقَبُولِ وَلَا تَفْهَمْ
مِنْهُ مَدْلُولَهُ الظَّاهِرَ وَمَعْنَاهُ الْمُطَابِقِيَّ
فَإِنَّهُ رُبَّمَا تَغْلَطُ فِيهِ غَلَطًا فَاحِشًا فَتَضِلَّ
وَتُضِلَّ وَاللّٰهُ سُبْحَانَهُ الْمُوَفِّقُ الْمُلْهِمُ
لِلصَّوَابِ فَإِنْ قُلْتَ قَدْ جَوَّزْتَ زَوَالَ الْعَيْنِ
وَالْأَثَرِ مِنَ الْإِنْسَانِ فَمَا تَقُولُ فِيمَا جَاءَ
فِي الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ فِي شَأْنِ خَاتَمِ الرُّسُلِ
عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ
قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ وَمَا
جَاءَ فِي حَدِيثِ النَّبِيِّ عَلَى مَصْدَرِهِ الصَّلٰوةُ
وَالسَّلَامُ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ
أَغْضَبُ كَمَا يَغْضَبُ الْبَشَرُ وَلَيْسَ هٰذَا
إِلَّا لِبَقَاءِ الْأَثَرِ مِنَ الْإِنْسَانِيَّةِ قُلْتُ
لَيْسَ كَذٰلِكَ وَلَا دَلَالَةَ لَهُ عَلَى
بَقَاءِ الْأَثَرِ إِلَّا أَنَّهُ لَمَّا أُرِيدَ إِرْجَاعُ
الْإِنْسَانِ الْكَامِلِ بَعْدَ الْفَنَاءِ وَالْبَقَاءِ إِلَى
الْعَالَمِ وَدَعْوَةِ الْخَلْقِ إِلَى الْحَقِّ سُبْحَانَهُ

مر عُرَفَا را غیر آنچہ کہ عُقلا فہمیدہ اند وزوال عین و
اثر را معنی ست کہ نمے فہمد آنرا مگر کسیکہ رزق
دادہ شد او را آن چنانچہ تحقیقش بیاید پس (اے
فرزند) کلام این طائفہ را بحسن ظن وقبول بشنو
و مدلولِ ظاہرش و معنائے مطابقی اش را ازان
فہم مکن چہ ہر آینہ بسا ست کہ در و غلط فاحش
کنی پس گمراہ شوی و گمراہ کنی و خدائے پاک
ہمون ست موفق و ملہم صواب پس اگر گوئی
کہ بہ تحقیق جائز داشتی تو زوالِ عین و اثر را از
انسان پس چہ میگوئی در آنچہ آمدہ ست در قرآنِ
مجید در شانِ خاتم الرُّسل علیہ وعلیہم الصلوات
والتسلیمات بگو جز این نیست کہ من آدمی ام
مانند شما وحی فرستادہ میشود بسوے من و در آنچہ
آمدہ ست در حدیثِ پیغمبر علی مصدرہ الصلوٰۃ
والسلام جز این نیست کہ من آدمی ام مانند شما
خشم میگیرم چنانکہ خشم میگیرد آدمی و نیست این
مگر بسبب بقائے اثر از انسانیت گوئیم نہ چنین
ست و نہ این را دلالت ست بر بقاءِ اثر مگر بر آنچہ
چون خواستہ شد ارجاعِ انسانِ کامل بعد از
فنا و بقا بسوے عالم و دعوتِ خلق بحق سبحانہ

لہ اشارۃ الی کریمۃ واقصد فی مشیک واغضض من صوتک من سورۃ لقمٰن والجزء السادس عشر من القرآن قال العلم اقل قال فی تشیید المبانی ذکرہ الغزالی

لہ حدیث انما انا بشر مثلکم انسی کما تنسون فاذا نسیت فذکرونی واصلہ متفق علیہ فی الصحیحین من حدیث انس رضی اللہ عنہ بلفظ انما انا البشر اغضب کما یغضب البشر

نعم

رُكِّبَتْ مَعَهُ الصِّفَاتُ الْبَشَرِيَّةُ وَالْخَصَائِصُ
الْإِنْسَانِيَّةُ الزَّائِلَةُ بَعْدَ كَسْرِ سَوْرَةِ تِلْكَ
الصِّفَاتِ لِتَحْصُلَ الْمُنَاسَبَةُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْعَالَمِ
بَعْدَ مَا زَالَتْ وَيَفْتَحَ اللّٰهُ بَابَ الْإِفَادَةِ وَ
الْاِسْتِفَادَةِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْعَالَمِ بِتِلْكَ الْمُنَاسَبَةِ
وَالْحِكْمَةُ الْأُخْرٰى لِإِرْجَاعِ هٰذِهِ الصِّفَاتِ
الْبَشَرِيَّةِ وَإِلْحَاقِهَا بَعْدَ زَوَالِهَا ابْتِلَاءُ الْمُكَلَّفِينَ
وَاخْتِبَارُ الْمَدْعُوِّينَ لِيَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ
وَيَعْتَزِلَ الْمُكَذِّبُ مِنَ الْمُصَدِّقِ وَيَحْصُلَ الْإِيمَانُ
بِالْغَيْبِ بَعْدَ مَا لُبِّسَ الْأَمْرُ وَسُتِرَ الْحَالُ بِرُجُوعِ
تِلْكَ الصِّفَاتِ قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى وَلَوْ
جَعَلْنٰهُ مَلَكًا لَجَعَلْنٰهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ
مَا يَلْبِسُونَ فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ مَا مَعْنٰى زَوَالِ
الْعَيْنِ وَالْأَثَرِ مِنَ الْإِنْسَانِ الْكَامِلِ وَ
الْحَالُ أَنَّ ظَاهِرَهُ دَائِمٌ عَلَى الصِّفَاتِ
الْبَشَرِيَّةِ يَأْكُلُ وَيَشْرَبُ وَيَنَامُ وَيَسْتَرِيحُ
قَالَ تَعَالٰى فِي شَأْنِ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ
الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ وَمَا جَعَلْنٰهُمْ
جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ قُلْتُ الْفَنَاءُ وَ
الْبَقَاءُ مِنْ صِفَاتِ الْبَاطِنِ لَا تَعَلُّقَ لِلظَّاهِرِ بِهِمَا

نہادہ شد در وے صفاتِ بشریہ وخصائصِ زائلہ
انسانیہ بعد از کسرِ سورتِ آن صفات تا مناسبتے
میانِ وے و میانِ عالم بعد از زوالِ آن پیدا شود
و خدائے تعالیٰ بابِ افادہ و استفادہ میانِ او
و میانِ عالم بآن مناسبت بکشاید هٰذا
و حکمتِ دیگر در ارجاعِ این صفاتِ بشریہ و
الحاقِ آنہا بعد از زوالِ امتحانِ مکلفین ست
و آزمودنِ مدعوین تا پاک را از ناپاک جدا سازد
و منکر از مصدق یک سو شود و ایمان بغیب بعد
از لبسِ کار و ستتارِ حال برجوعِ این صفات
بحصول انجامد فرمودِ خدائے بسیار بابرکت و برتر
و اگر میکردیم آن فرستادہ را فرشتہ ہر آئینہ میکردیم
آنرا مردے و ہر آئینہ مشتبہ میکردیم بر ایشان آنچہ
الحال مشتبہ میکنند اگر کسے گوید کہ معنے زوالِ عین
و اثر از انسانِ کامل چیست و حال آنکہ ہر آئینہ
ظاہرش دائما بر صفاتِ بشریہ باقی ست میخورد و
مے آشامد و مے خسپد و مے آساید فرمودِ حق تعالیٰ
در شانِ انبیا علیہم الصلوٰات والتسلیمات
و نگردانیدیم پیغمبران را کالبدے کہ نخورند طعام
گوئیم فنا و بقا از صفاتِ باطن اند ظاہر را با ایشان

بالاصالة فالظاهر دائم على احكامه و
الباطن يتخلع ويتلبس فان قيل لطائف
الباطن متعددة كلها يتحقق بالفناء
والبقاء او بعضها فاى بعض هو قلت
المتحقق بهما انما هى لطيفة النفس التى
هى فى الحقيقة حقيقة الانسان المشار
اليها باشارة قول انا ففى الامارة بالسوء
اولا والمطمئنة اخرا والقائمة
بعداوة الرحمن جل شانه ابتداء و
الراضية عنه المرضية انتهاء فهى شر
الاشرار وخير الاخيار فاق شره شر
ابليس وزاد خيره على خير اهل التسبيح
والتقديس **تنبيه** ليس معنى الفناء
والزوال الوجودى ومعنى البقاء بالله
هو زوال الامكان من الممكن رأسا وحصول
الوجوب له ثانيا فانه محال عقلى والقول
بذلك كفر بل هو خلع ولبس مع
بقاء الامكانية مثل خلع ولبس
اثبتته ارباب المعقول فى العناصر
بطريق الكون والفساد

باقی ان الظاهر

باقی بر احکام خود دائم ست و ثابت و باطن متخلع
میگردد و متلبس میشود اگر گفته شود که لطائف
باطن متعدد اند آیا بفنا و بقا همه اش متصف ست
یا بعض پس آن بعض کدامی ست گوئیم متصف
باینها همین لطیفه نفس ست و بس که در حقیقت
حقیقت انسان هم همانست و باشاره لفظ انا
مشار الیهاست پس همونست بسیار فرماینده
بدی در اول و مطمئنه در آخر و قائم بدشمنی حق
جل شانه در ابتدا و از حق راضی و مرضی در انتها
پس اوست بدترین بدان و نیک ترین نیکان
شرارتش از شرارت ابلیس فائق گشته و خیرتش
از خیریت اهل تسبیح و تقدیس افزون شده
تنبیه نیست معنی فنا و زوال وجودی و معنی
بقا بالله زوال امکان از ممکن بالکلیه اولا و حصول
وصف وجوب مر او را ثانیا زیرا که این امر عقلا
محال ست و قائل شدن بدان کفر بلکه معنی آن
برکشیدن صورت ست و پوشیدن صورت دیگر
با وجود بقاء امکانیت در رنگ کشیدن و پوشیدن
که ارباب معقول در عناصر بطریق کون و فساد اثبات نموده اند

إِلَّا أَنَّهُمْ أَبْقَوْا هُيُولَاهَا ثَابِتَةً فِي الْحَالَيْنِ
مَعَ تَبَدُّلِ الصُّورَةِ النَّوْعِيَّةِ وَنَحْنُ لَا نَقُولُ
بِالْهُيُولَى وَلَا بِثُبُوتِهَا بَلْ نَقُولُ إِنَّ الْفَنَاءَ
وَالْبَقَاءَ إِعْدَامٌ وَإِيجَادٌ مِنَ الْقَادِرِ الْمُخْتَارِ
جَلَّ شَأْنُهُ جَاءَ فِي الْخَبَرِ لَنْ يَلِجَ مَلَكُوتَ
السَّمٰوٰتِ مَنْ لَمْ يُولَدْ مَرَّتَيْنِ كَأَنَّهُ إِشَارَةٌ
إِلَى الْإِيجَادِ الثَّانِي بِالْوِلَادَةِ الثَّانِيَةِ وَإِنَّمَا
قَالُوا الْبَقَاءُ بِاللّٰهِ تَجَوُّزًا وَتَشْبِيهًا لِلزَّوَالِ
الصِّفَاتِ الرَّذِيلَةِ وَحُصُولِ الْأَخْلَاقِ
الْحَمِيدَةِ كَأَنَّهَا شَبِيهَةٌ بِصِفَاتِ مَرْتَبَةِ
الْوُجُوبِ تَعَالَتْ وَتَقَدَّسَتْ وَقَدْ حَقَّقْتُ
فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ أَنَّ ذَاتَ الْمُمْكِنِ هُوَ الْعَدَمُ لَيْسَ
إِلَّا هُوَ فَلَا مَعْنًى لِزَوَالِهِ فَإِنَّ الْمُمْكِنَ مُمْكِنٌ فِي جَمِيعِ
الْأَحْوَالِ حَالَ الْفَنَاءِ وَالْبَقَاءِ كَمَا كَانَ فِي حَالِ
عَدَمِهِمَا وَالْوَاجِبُ تَعَالَى وَاجِبٌ عَلَى الْاِسْتِمْرَارِ
وَالدَّوَامِ لَا يَلْحَقُ بِجَنَابِ قُدْسِهِ شَيْءٌ وَلَا
يَنْفَصِلُ عَنْهُ أَمْرٌ وَلَنِعْمَ مَا قِيلَ فِي الشِّعْرِ
الْفَارِسِيِّ ؎ سیہ روئی زممکن در دو عالم +
جُدا ہرگز نشد واللّٰہُ اَعلَمُ + وَلَا يَخْفَى عَلَيْكَ
أَنَّ بَقَاءَ الْإِمْكَانِ فِي الْمُمْكِنِ لَيْسَ عِبَارَةً عَنْ

مگر آنکہ ہر آئینہ ایشان ببقاء ہیولائے عناصر در ہر دو
حال با وجود تبدل صورت نوعیہ حکم کردہ اند و
مایان نہ بہیولی قائل ایم و نہ ببقاء آن بلکہ قائل
ایم بآنکہ ہر آئینہ فنا و بقا اعدام ست و ایجاد از
قادر مختار جل شانہ در خبر آمدہ کہ ہرگز ندر آید
بملکوت آسمانہا کسے کہ دو بار زادہ شد گویا این
خبر اشارتست بایجاد ثانی بولادت ثانیہ و
جز این نیست کہ بقا باللہ مجازا و تشبیہا گفتہ اند
بسبب زوال صفات رذیلہ و حصول اخلاق
حمیدہ کہ گویا شبیہ اند بصفات مرتبۂ وجوب
تعالت و تقدست و در مواضع متعددہ تحقیق
نمودہ ام کہ ہر آئینہ ذات ممکن ہمین عدم ست و بس
پس زوالش معنی ندارد چہ ممکن در جمیع احوال
ممکن ست ہم در حال فنا و ہم در حال بقا چنانچہ
قبل ازینہا بودہ و واجب تعالے دائما واجب ست
نمی پیوندد بجناب قدس وے چیزے و منفصل
نمیگردد از وے امرے و چہ خوش گفتہ شد در شعر
فارسی ؎ سیہ روئی الخ
بر تو مخفی نماند کہ ہر آئینہ بقائے امکان
در ممکن عبارت از

بَقَآءِ الْاَثَرِ فِی الْمُمْکِنِ وَبَقَآءِ ثُبُوْتِہٖ فِیْ مَرْتَبَۃٍ مِنْ مَرَاتِبِ الثُّبُوْتِ فَاِنَّہٗ مُنَافٍ لِلْفَنَاءِ الْاَتَمِّ وَالْفَانِیْ بِہٰذَا الْفَنَاءِ بَعْدَ رَدِّ الْاَمَانَاتِ اِلٰی اَھْلِھَا وَرَدِّ الظِّلَالِ الْمُنْعَکِسَۃِ فِیْہِ اِلٰی اَصْلِھَا مِنَ الْوُجُوْدِ وَتَوَابِعِہٖ کُلِّھَا مِنَ الصِّفَاتِ الْکَامِلَۃِ وَالنُّعُوْتِ الْفَاضِلَۃِ لَحِقَ ھُوَ بِالْعَدَمِ الصِّرْفِ الْکَامِلِ فِی الْعَدَمِیَّۃِ بِحَیْثُ لَمْ یُوْجَدْ فِیْہِ اِضَافَۃٌ وَلَا نِسْبَۃٌ اِلٰی شَیْءٍ وَلَا اسْمٌ وَلَا رَسْمٌ فَاِنَّ وُجُوْدَ الْاِضَافَۃِ فِی الْعَدَمِ یُنْبِیْ عَنْ ثُبُوْتِہٖ وَلَوْ فِی الْجُمْلَۃِ +

بقاءِ اثر در ممکن و بقاءِ ثبوت وے در مرتبہ از مراتب ثبوت نیست کہ آن منافی فناءِ اتم ست و فانی باین فنا بعد از ردّ امانات باہل آنہا و ردّ ظلال منعکسہ دران باصل آنہا از وجود و تمام توابع آن از صفات کاملہ و نعوت فاضلہ بعدم صرف کہ کامل ست در عدمیت ملحق گشتہ بہ نہجیکہ باقی نماندہ در وے اضافت و نہ نسبت بچیزے و نہ نامے و نہ نشانے کہ وجود اضافت در عدم از ثبوت فی الجملہ وے منبی ست و ہو کما تری فافہم +

مکتوب (۵۴) پنجاہ و چہارم

بخانِ جہان در اتباعِ شرعِ متین و محاربہ اعدائے دینِ حق سبحانہ و تعالیٰ توفیقِ مرضیاتِ خود کرامت فرمودہ سلامت و معزز و محترم دارد بالنبی و آلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات ؎ گوئے توفیق و سعادت درمیان افگندہ اند + کس بمیدان در نمے آید سواران را چہ شد + تلذذات و تنعمات دنیویہ فانیہ وقتے گوارا افتد و تجلیل رود کہ در ضمن آن عمل بمقتضائے شریعتِ غرا نمودہ آید و بآخرت جمع شود والا حکم سم قاتل دارد کہ بشکرش اندودہ اند و اہلہے را بآن فریب دادہ وائے اگر معالجہ آن بتریاقِ حکیمِ مطلق جل شانہ نمودہ نہ آید و تلافی آن شیرینی تلخی اوامر و نواہی شرعیہ کردہ نشود بالجملہ باندک سعی و تردد بروفق شریعت کہ مبنائے آن بر سہولت ست ملک ابدی بدست مے آید و باندک غفلت و فراغت آن دولت

جاودانی از دست میرود عقل دور اندیش را کار باید فرمود و در رنگِ طفلان بجوزے و مویزے عوض نباید کرد همین خدمت که در پیش دارند اگر آنرا باتیانِ شریعتِ مصطفویہ علیٰ مصدرِہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ جمع سازند کارِ انبیا کردہ باشند علیہم الصلوات والتسلیمات و دینِ متین را منور ساختہ و معمور گردانیدہ ما فقیران اگر سالہا جان بکنیم درین عمل بگرد شما شاہبازان نرسیم ؎

گوئے توفیق و سعادت درمیان افگندہ اند کس بمیدان در نمے آید سواران را چہ شد

اللّٰھُمَّ وَفِّقْنَا لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضٰی بقیۃ المرام رافعانِ رقیمۂ دعا فضائل مآبین خواجہ محمد سعید و خواجہ محمد اشرف از یاران مخصوص اند ہر قدر کہ رعایتِ احوالِ ایشان خواہند فرمود موجبِ امتنانِ فقرا است

اَمْرُکُمْ اَعْلٰی وَشَانُکُمْ اَرْفَعُ

مکتوب (۵۵) پنجاہ و پنجم

بمیر یزخان افغان در نکومیش رجوع از فقر بغنا الحمد للّٰہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ اخوی میان ممریزخان از تنگیہائے فقر گریختہ التجا باغنیا آوردند و بتلذذات و تنعمات آن ساختند انا للّٰہ وانا الیہ راجعون نیک نفہمیدہ اند اگر بسیار ترقی در دنیا در صحبتِ اغنیا میکنند ہزاری میگردند مان سنگھ پنجہزاری یا ہفت ہزاری بود از وبالا نمیگذرند اگر فرضاً بمنصبِ مان سنگے برسید فکر بکنید چہ چیز کردہ باشید و کدام بزرگی حاصل نمودہ نانے در فقر ہم میرسید الحال نان چرب تر ازان میخورید باہم میگذشت و باین ہم خواہد گذشت اما تصور کنید کہ کدام امر از دستِ شما رفت و تاہستید میرود و مفلس تر میگردید الراضی بالضرر لا یستحق النظر یعنی کسیکہ بضرر خود راضی ست مستحق شفقت نیست چون مبتلا شدہ اید سعی کنید کہ طریق استقامت و التزامِ شریعت از دستِ شما نرود و در شغلِ باطن ہم فتور نیفتد ہر چند آنرا بدنیا جمع ساختن مشکل ست کہ جمع ضدین ست این قدر ہست کہ درین وضع کہ اختیار کردہ اند رو بآن خدمت و تردد دارند اگر تصحیح نیت کردہ شود داخلِ غزا است و عملِ نیک ست

اما تصحیح نیت کار مشکل ست امروز این خدمت ست کہ فی الجملہ نیک ست فردا شاید خدمتے فرمایند کہ عین وبال باشد و بالجملہ کار مشکل ست ہشیار باشند خبر شرط ست والسلام +

مکتوب (۵۶) پنجاہ و ششم

بجناب پیرزادہ حضرت ایشان خواجہ محمد عبداللہ و بخواجہ جمال الدین حسین ولد خواجہ حسام الدین احمد در تاسف بر فوت صحبت گذشتہ و در ایما باسرار جدیدہ الحمد للہ والسلام علی عبادہ الذین اصطفی + قرۃ العینین و مسرتی الاذنین خواجہ محمد عبداللہ و خواجہ جمال الدین حسین بجمعیت صوری و معنوی متحلی باشند عجب تغافلے و رزیدند و نامہربانی نمودند کہ باوجود حصول قرب جوار در سرہند نرسیدند و این غریب را نپرسیدند و حقوق آشنائی بجا نیاوردند از خواجہ محمد افضل چہ گلہ نماید کہ در آشنائی خود را از ایشان بمراحل دور تر میدارد بلکہ از آشنائی ماہر اسان ست از میر منصور بیگ چہ گوید کہ ہمیشہ آرزوئے صحبت دارند و از قوت بفعل نمی آرند قول فقہائے عظام ست کہ الراضی بالضرر لا یستحق النظر لشکر ہر چند دریائے ظلمات ست اما متضمن آبحیات ست در نیجا بعنایۃ اللہ سبحانہ ولو علی سبیل الندرۃ آن گوہر بدست می آید کہ در جاہائے دیگر اگر شبح آن گوہر میسر شود مغتنم ست ہر مبارزیکہ قدر و قیمت پیدا کردہ ست در استیلاء اعدا و ایمن شدہ ست ہر چند سلامتی در زاویہ است اما دولت غزا و شہادت در معرکہ ست کنج و زاویہ باہل ستر و ارباب ضعف مناسب ست در حدیث آمدہ المؤمن القوی خیر من المؤمن الضعیف کار مردان آنست یا مبارزت و معرکہ کبریست قل کل یعمل علی شاکلتہ فربکم اعلم بمن ہو اہدی سبیلا + بعد از مضی مدت رخصت چون متوجہ عسکر شد فرزندی محمد سعید را بالضرورت در خانہ گذاشتہ آمد و چون فیوض و برکات و علوم و معارف را کہ بعد از مفارقت فرزندی بظہور آمدہ بود ملاحظہ نمود از مفارقت او پشیمان شد و وصیت را غنیمت شمردہ طلبید خورد و ریزہ ہمہ آمدہ اند بامید آنکہ ازین برکات درویزہ نمایند عجائب معاملات

---

۵ یعنی کمزوران و مریضان ۱۲

گویا در جرگۂ ملامتیہ ایم و در زمرۂ قلندریہ باوجود آنکہ از فریقین جدا ایم و کار و بار علیحدہ داریم ثمرہ از علوم جدیدہ بشنوید عنوان مکتوب بے ست قال اللہ تبارک و تعالیٰ ھل اتی علی الانسان حین من الدھر لم یکن شیئا مذکورا ۔ آہ بلی یا رب قد اتی علی الانسان حین من الدھر لم یکن شیئا مذکورا لا عینا و لا اثرا و لا شہودا و لا وجودا الی اخرہ و شما در مکتوبات دیدہ اید کہ من زوال وجودی را از قبیل الحاد و زندقہ شمردہ ام و اینجا باین عبارت نوشتہ ام و علاج آن بکرم اللہ سبحانہ نمودہ ع قیاس کن ز گلستان من بہار مرا + این ہمہ دولل از برکات این واقعات ست لولاھا لما وجدت تلک + ربنا اتمم لنا نورنا و اغفر لنا انک علی کل شیء قدیر ۔ مولانا محمد مراد چون متردد آن حدود بودہ دو کلمہ نوشتہ آمد العاقبۃ بالخیر +

مکتوب (۵۷) پنجاہ و ہفتم

بمولانا حمید احمدی در بیان حدوث عالم و رد عقل فعال + الحمد للہ رب العلمین و الصلوٰۃ و السلام علی سید المرسلین ۔ اللہ تعالیٰ بذات اقدس خود موجود ست و ہستی او سبحانہ بخودی خود ست و تعالیٰ چنانچہ ہست ہمیشہ بودہ ست و ہمیشہ خواہد بود عدم سابق و عدم لاحق را بجناب قدس او سبحانہ راہ نیست چہ وجوب وجود کمینہ خادم آن درگاہ مقدس ست و سلب عدم کہینہ کناس آن بارگاہ محترم و ماسوائے او تعالیٰ کہ مسمّٰی بعالم ست چہ از عناصر و چہ از افلاک و چہ از عقول و چہ از نفوس و چہ از بسائط و چہ از مرکبات ہمہ بایجاد او جل سلطانہ موجود گشتہ ست و از عدم بوجود آمدہ قدم ذاتی و زمانی جناب قدس او را ثابت ست و بس و حدوث ذاتی و زمانی غیر او را سبحانہ کائن چنانچہ زمین را در دو روز خلق فرمودہ ست سموات و کواکب را بعد از خلق زمین در دو روز از عدم بوجود آوردہ ست کریمہ خلق الارض فی یومین و کریمہ فقضٰھن سبع سموٰت فی یومین

ھ نیز ہمانجا واقع ست یعنی پس ساخت آنرا ہفت آسمان در دو روز ۱۲ منہ تعالیٰ

مصداقِ این سخن ست سفیہے باشد بلکہ منکرِ نصِّ قرآنی بود کہ بقدمِ بعض ماسوٰی لب کشاید و بقدمِ افلاک و کواکب حکم کند و بسائطِ عناصر را قدیم داند و عقول و نفوس را ازلی و قدیم تصوّر نماید اجماعِ اہلِ ملت بر حدوثِ ماسوائے حق جلّ وعلا منعقد گشتہ است و باتفاق حکم بوجودِ ماسوے بعد از عدمِ سابق نمودہ اند چنانچہ امام حجۃ الاسلام در رسالہ المنقذ عن الضلال تصریح باین معنی نمودہ ست و جماعہ کہ بقدمِ بعضے از اجزائے عالم قائل گشتہ اند ازین راہ تکفیرِ آنہا فرمودہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ پس حکم بقدمِ شے از اشیاءِ ممکنہ خروج از ملت ست و دخول در فلسفیہ و چنانچہ ماسوائے حق را جلّ سلطانہ عدمِ سابق کائن ست عدمِ لاحق نیز دامنگیرِ اوست کواکب از سموات فرو خواہند ریخت و آسمانہا پارہ پارہ خواہند گشت و زمین و جبال نیز پرچہ پرچہ خواہند شد و بعدم خواہند پیوست چنانچہ نصِّ قرآنی بدان ناطق ست و اجماعِ جمیعِ فرقِ اسلامیہ بران منعقد حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ در کلامِ مجید فرمودہ ست فَاِذَا نُفِخَ فِی الصُّوْرِ نَفْخَةٌ وَّاحِدَةٌ وَّحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَّاحِدَةً فَيَوْمَئِذٍ وَّقَعَتِ الْوَاقِعَةُ وَانْشَقَّتِ السَّمَآءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَّاهِيَةٌ وفرمودہ اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَاِذَا النُّجُوْمُ انْكَدَرَتْ وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ وفرمودہ اِذَا السَّمَآءُ انْفَطَرَتْ وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ وفرمودہ اِذَا السَّمَآءُ انْشَقَّتْ وفرمودہ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ وامثالِ اینہا در قرآنِ مجید آیتہائے بسیار وارد ست جاہلے بود کہ انکارِ فنائے اینہا نماید یا ایمانے بقرآن نداشتہ باشد و بمسلّماتِ فلسفی مفتون بود بالجملہ اثباتِ عدمِ لاحق در ممکنات در رنگِ اثباتِ عدمِ سابقِ آنہا از ضروریاتِ دین ست و ایمان بآن لازم و آنچہ بعضے از علما گفتہ اند کہ ہفت چیز را کہ عرش و کرسی و لوح و قلم و بہشت و دوزخ و روح باشند فنا نخواہد شد و باقی خواہند ماند نہ بآن معنی ست کہ اینہا قبولِ فنا نمیکنند و قابلیتِ زوال ندارند حاشا وکلّا بلکہ قادرِ مختار جلّ شانہٗ ہر کرا خواہد بعد از وجود فانی سازد و ہر کرا خواہد باقی دارد از جہت حکم و مصالح یَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ وَيَحْكُمُ مَا يُرِيْدُ ازین بیان لائح گشت کہ عالم بجمیع

اجزائے خود مستند بواجب ست تعالے و در وجود و بقا باو سبحانہ محتاج چہ بقا عبارت از استقرار نفس بر قرار ماندن ہمان وجود ست در زمان ثانی و ثالث الی ما شاء اللہ تعالی امر زائد نیست بران وجود کہ مسمی ببقا باشد پس نفس وجود و استقرار وجود ہر دو بارادۂ او تعالی مفوض باشند عقل فعال چہ بود کہ سر انجام اشیا نماید و حوادث باو مستند باشند در نفس وجود و ثبوت او ہزاران سخن ست چہ تحقق و حصول او مبنی بر مقدمات زراندود فلسفیہ است کہ باصول حقہ اسلامیہ ناتمام و نافرجام انداملہی بود کہ اشیارا از قادر مختار جل شانہ باز داشتہ باینچنین امر موہوم مستند سازد بلکہ اشیارا ہزاران ننگ و عار ست کہ بمخلوقات فلسفی مستند باشند بلکہ اشیا بعدم خود راضی و خورسند باشند و ہرگز میل وجود ننمایند از انکہ استناد وجود شان بمجعول سفسطی نمودہ آید و از سعادت انتساب بقدرت قادر مختار جل سلطانہ ممتنع گردند۔ کبرت کلمۃ تخرج من افواہہم ان یقولون الا کذبا +

مکتوب (۵۸) پنجاہ و ہشتم

بخواجہ صلاح الدین ہراری در آنکہ خلق و نمود و وجود ممکنات در مرتبۂ وہم و حس ست کہ اتقان یافتہ است کان اللہ ولم یکن معہ شیء و چون خواست کہ کمالات مکنونۂ خود را ظاہر سازد ہر اسمے از اسماء الٰہی جل سلطانہ طلب مظہرے از مظاہر فرمود تا کمالات خود را در ان مظہر جلوہ فرماید و مظہریت وجود و توابع وجود را غیر از عدم قابل نیست چہ مظہر و مرآت شے مباین و مقابل شے ست و مباین و مقابل وجود عدم ست فقط پس حضرت حق سبحانہ و تعالی بکمال قدرت خویش در عالم عدم مر ہر اسمے را از اسماء مظہرے از مظاہر تعین فرمود و آنرا در مرتبۂ حس و وہم ہر گاہ کہ خواست و ہر طور کہ خواست خلق فرمود خلق الاشیاء متی شاء و کما شاء و معاملۂ ابدی بآن مربوط ساخت باید دانست کہ منافی عدم خارجی ثبوت خارجی ست نہ ثبوتیکہ در مرتبۂ حس و وہم پیدا کند کہ آن بوے منافات ندارد و ثبوت عالم در مرتبۂ وہم و حس ست نہ در مرتبۂ

خارج تا منافی او بود پس رواست کہ عدم در مرتبہ حس و وہم ثبوت پیدا کند و بصنع خداوندی جل سلطانہ اتقانے در سوخے آنجا او را حاصل شود و دران مرتبہ بطریق انعکاس و ظلیت حی و عالم و قادر و مرید و بینا و شنوا و گویا بود و در مرتبہ خارج ہیچ نامے و نشانے از وے نباشد و در خارج غیر از ذات و صفات واجبی جل سلطانہ ہیچ چیز ثابت و موجود نبود و باین معنی توان گفت الآن کما کان مثال آن مثال نقطۂ جوالہ و دائرۂ موہومہ است کہ موجود ہمان نقطہ است و بس و دائرہ در خارج معدوم ست و نامے و نشانے در خارج ندارد مع ذلک آن دائرہ در مرتبہ حس و وہم ثبوتے پیدا کردہ ست و دران مرتبہ بطریق ظلیت انارت و اشراق او را حاصل ست ازین تحقیق استغنائے حاصل میگردد و ازان مقدمات مبسوطہ کہ حضرت شیخ محی الدین و متابعان او در تکوین عالم فرمودہ اند و بیان تنزلات نمودہ و تعینات علمی و خارجی ساختہ و حقائق و اعیان ثابتہ را در مرتبہ علم واجبی جل سلطانہ ثابت کردہ و عکوس آنہا را در خارج کہ ظاہر وجود ست مقرر داشتہ و آثار اینہا را خارجی نامیدہ کما لا یخفی علی المنصف المتناظر فی کلامہم المطلع علی اصطلاحہم و باین تحقیق معلوم گشت کہ ہیچ چیز غیر از حق جل و علا در خارج موجود نیست چہ اعیان و چہ آثار اعیان بلکہ ثبوت اینہا در مرتبہ حس و وہم ست و ہیچ محظور لازم نیست چہ این نہ موہومے ست کہ باختراع وہم ثبوتے پیدا کردہ است کہ بارتفاع وہم مرتفع گردد بلکہ ثبوت آن بصنع خداوندی جل شانہ در مرتبہ وہم ست و ثبات و تقرر و اتقان و استحکام درین مرتبہ دارد و صنع اللہ الذی اتقن کل شیء ازین بیان واضح گشت کہ حقائق ممکنات عدمات اند کہ در خانۂ علم واجبی تمیز و تعین پیدا کردہ اند و بصنع خداوندی جل سلطانہ مرۃ ثانیہ در مرتبہ حس و وہم ثابت گشتہ بعضے از انہا مرایائے اسمائے الٰہی جل شانہ شدہ و درین مرتبہ بحکم ظلیت و انعکاس حی و عالم و قادر و مرید و بینا و شنوا و گویا گشتہ و بہ تحقیق شیخ و متابعان او حقائق ممکنات صور علمیہ اسمار الٰہی ست جل سلطانہ کہ یکے از تنزلات خمسہ حضرت وجود ست بالجملہ نزد فہم این فقیر حقائق

ممکنات عدمات اند و نزد حضرت شیخ وجودات متنزله و حضرت شیخ نمود کثرت را در خارج اثبات
کرده است و گفته که صور علمیه متکثره که حقائق ممکنات اند و تعبیر از انها باعیان ثابته کرده است
در مرآت ظاهر وجود تعالی که جزو او در خارج موجودے نیست منعکس گشته در خارج نمودے پیدا
کرده اند و مینمایند که در خارج اند و فی الحقیقت غیر از یکذات تعالی در خارج موجودے نیست میفرماید
که هر یک از صور علمیه را در وقتے از اوقات بظاهر وجود که کالمرآت ست مر آن صور را النسبت
مجهول الکیفیت پیدا میشود که سبب نمایندگی آنها در خارج میگردد و میگوید که این نسبت مجهول
الکیفیت معلوم احدے نیست حتی که انبیا را نیز ازین سر اطلاع نداده اند علیهم الصلوات و
التسلیمات و اظهار این صور را در خارج که بعد از حصول آن نسبت مجهول الکیفیت ست خلق
گفته است و ایجاد اشیا دانسته و باین تحقیق سابق که این فقیر بآن مهتد گشته است اشیا را
چنانچه در خارج وجودے نیست نمودے هم ایشانرا بخانه خارج برهمان بیرنگی خود ست نه وجودیست
غیر را در وے نه نمودے اگر نمود ست او را در مرتبهٔ وهم ست و اگر ثبوت ست بصنع خداوندی جل
شانه هم در مرتبهٔ وهم ست بالجمله نمود و ثبوت او در یک مرتبه است نه آنکه نمود او در جائے ست و
ثبوت او در جائے دیگر مثلاً دائرهٔ موهومه که ناشی از نقطهٔ جواله است چنانچه ثبوت آن در مرتبهٔ
وهم ست نمود او نیز در همان مرتبه است چه از نسائم آن در وهم ست نه در خارج و نمود همدران
مرتبه است زیرا که در خارج از وے نشانے نیست تا نمودار گردد غایة ما فی الباب نمود وهمی
را نمود خارجی مے انگارند در رنگ آن که صور مثالیه را در عالم مثال در یقظهٔ بحس باطن مے بینند
و خیال کنند که آن صور را در عالم شهادت و حس ظاهری مے بینند و این قسم اشتباه بسیار واقع
میشود که یک مرتبه را بمرتبهٔ دیگر مشتبه میابند و حکم یکے بر دیگرے میکنند پس در ما نحن فیه
آن دائرهٔ موهومه که در خیال مرتسم گشته است بچشم خیال در مرتبه که مرتسم ست مے بینند و خیال
میکنند که آنرا بچشم سر در خارج مے بینند نه اینچنین ست زیرا که آنرا در خارج که محل نقطهٔ جواله است

نامے ونشانے نیست تادیدہ شود وصورتِ شخص کہ در آئینہ منعکس گشتہ است ہمبریں منوال است کہ صورت را در خارج نہ ثبوت ست ونہ نمود بلکہ ثبوت ونمودِ وے ہر دو در مرتبۂ خیال ست واللہ سُبحانہٗ اَعلَم پس آنرا کہ شیخ قُدِّسَ سِرُّہٗ خارج دانستہ است واشیارا دران بطریقِ انعکاس نمودے اثبات کردہ آن خارج نیست مرتبہ وہم ست کہ بصُنعِ خداوندی جَلَّ شَانُہٗ تقرر وثبات پیدا کردہ است وخارج متوہّم میشود خارج ورائے اوست کہ از شہود واحساسِ ما برتر ست آنچہ مشہود ومحسوس ومعقول ومتخیّل ماست ہمہ داخلِ دائرہ وہم ست موجودِ خارجی جَلَّ سُلطَانُہٗ ماورائے ورائے افہامِ ماست مرآئیت اینجا چہ گنجایش دارد وکدام صورت بود کہ دران حضرتِ سُبحانہٗ منعکس گردد مرایا وصُور ہمہ در مراتبِ ظِلال ست کہ بدائرہ وہم وحس تعلّق دارد رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ۝

مکتوب (۵۹) پنجاہ ونہم

بخواجہ شرف الدین حسین در ارتجاعِ حوادثِ یومیہ بارادۂ او تعالیٰ وتلذّذ بآن حق سُبحانہٗ وتعالیٰ برجادۂ شریعتِ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ استقامت بخشیدہ بکلیت گرفتارِ جنابِ قُدسِ خود گرداناد فرزندِ عزیز باتمیز حوادثِ یومیہ چون بارادۂ واجب الوجود جَلَّ سُلطَانُہٗ کائن ست وبفعل او تعالیٰ ثابت ارادۂ خود را تابعِ ارادۂ او تعالیٰ ساختہ آن حوادث را مُرادات خود باید داشت وبآن متلذّذ باید بود اگر بندگی ست این نسبت باید پیدا کرد والّا باز بندگی کشیدن ست وبمولائے خود جَلَّ شَانُہٗ معارضہ نمودن در حدیثِ قدسی آمدہ است مَنْ لَّمْ يَرْضَ بِقَضَائِي وَلَمْ يَصْبِرْ عَلَى بَلَائِي فَلْيَطْلُبْ رَبًّا سِوَائِي وَلْيَخْرُجْ مِنْ تَحْتِ سَمَائِي آرے مردمِ فقرا ومساکین وجماعۂ زیردستان برعایت وحمایتِ شما آسودہ ومُرفّہ الاحوال بودہ اند چون ایشان ہم صاحبے دارند کافی ست نیکنامیِ شما باقی ماندہ است

خوشحال ۱۲ خدائے برتر ۱۲

حضرتِ حق سُبحانہٗ وتعالیٰ جزائے عاجل و آجل کرامت فرماید والسّلام

(دہنوی ۱۲ اخروی ۱۲)

مکتوبِ (۶۰) شصتم

بہ پیرزادۂ حضرتِ ایشان خواجہ محمد عبداللہ در بیانِ عدمیتِ ذاتِ انسان و انعکاسِ ظلالِ اسماء و صفاتِ واجبی تعالیٰ دران و بیانِ آنکہ ذاتِ انسان نفسِ ناطقہ اوست باذکرِ فنائے نفس و قلب و زوالِ علمِ حصولی و حضوری هُوَ الْحَقُّ الْمُبِیْنُ سُبْحَانَ مَنْ لَّا یَتَغَیَّرُ بِذَاتِہٖ وَلَا بِصِفَاتِہٖ وَلَا فِیْ اَسْمَائِہٖ بِحُدُوْثِ الْاَکْوَانِ زیرا کہ در حدوثِ اکوان ہر تغیرے و تلوّنے کہ رفتہ است در مراتبِ عدم ست و در حضرتِ وجودِ تعالیٰ وتقدّس ہیچ تنزّلے و تبدّلے چہ در خارج و چہ در علم راہ نیافتہ بیانش آنست کہ حضرتِ حق سُبحانہٗ وتعالیٰ چون خواست کہ کمالاتِ ذاتی و صفاتی و اسمائی خود را ظاہر سازد و در مجالی و مرایائے اشیا جلوہ دہد ہر کمالے را در مراتبِ عدم نقیضِ آن کمال کہ مقابلِ اوست و باضافت از سائرِ اعدام متمیز ست از برائے مرآتیتِ آن کمال تعیّن فرمود چہ مرآتِ شے مقابلِ شے ست و سببِ ظہورِ آن شے وَبِضِدِّهَا تَتَبَیَّنُ الْاَشْیَاءُ و آن اعدام را کہ قابلیتِ مرآتیتِ آن کمالات دارند ہر گاہ خواست در مرتبۂ حسّ و وہم ایجاد فرمود و استقرار و استحکام بخشید و آن ہمہ کمالات را در آنہا منعکس ساخت و باین انعکاس آن اعدام را در آن مرتبہ حیّ و عالم و قادر و مُرید و سمیع و بصیر و متکلّم گردانید لیکن محسوس گشتہ است کہ اوّل در عدم تصرّف میفرمایند بے آنکہ در وے چیزے دیگر مخلوط سازند و آن را بآن تصرّف ملایم و نرم میسازند بعد ازان آنجا ظہورِ کمال مینمایند در رنگِ آنکہ اول موم را نرم و مُلایم سازند بعد ازان از صُوَر و اشکال پیدا آرند باید دانست کہ مراد از عدم اینجا عدمِ خارجی ست کہ مقابلِ وجودِ خارجی ست پس مُنافی ایجاد او کہ در مرتبۂ وہم واقع شود نبود و ثبوتِ وہمی بوے جنگ ندارد با آنکہ گوییم مُنافی عدم وجودست کہ نقیضِ

اوست وعدم وجود نگردد اما اگر عدم موجود گردد هیچ محظور لازم نیاید چنانچه در وجود گفته اند که از معقولات ثانویه است که در خارج معدوم ست ازین تحقیق معلوم گشت که حقائق اشیا اعدام اند که کمالات مرتبهٔ وجود تعالت وتقدست در انها منعکس گشته است وآنها بایجاد خداوندی جل سلطانہ تحقق وثبوت وہمی پیدا کرده اند ودر مرتبهٔ حس وہم استقرار واستمرار حاصل نموده گویا ذوات اشیا آن اعدام اند وانعکاس کمالات در انها در رنگ دست وپائے آن اعدام اند وقوی وجوارح آنها بعد از تمہید این مقدمات سخنے چند از مقصد اصلی که بولایت خاصه تعلق دارد مذکور میسازد بگوش ہوش باید شنید بدان ارشدک الله تعالے وہداک سواء الطریق که حقیقت انسان وذات آن عدم ست که حقیقت نفس ناطقه است ودر ابتدا تعبیر ازان نفس بنفس امّاره مینمایند وہر فردے از انسان بلفظ انا اشارت باو میکند پس ذات انسان نفس امّاره باشد وسائر لطائف انسان در رنگ قوی وجوارح باشند مراورا وچون عدم فی حد ذاته شر محض ست بوے از خیریت ندارد ونفس امّاره نیز شر محض بود وبوے از خیریت در وے نباشد از شرارت وجہل اوست که کمالات منعکسه را که در وے بطریق ظلیت ظہور نموده انداز خود میداند وقیام آنہا را که باصل شان ثابت ست بنفس خود نسبت میکند وخود را بآن کمالات کامل وخیر میداند وازین راه دعوے سری پیدا میکند وبخدائے خود جل سلطانہ در کمالات خود را شریک میسازد وحول وقوت را از خود تصور مینماید ومتصرف خود را مے انگارد ومیخواہد که ہمه تابع او باشند وخود تابع کسے نبود وخود را از ہمه دوست تر میدارد ودیگران را برائے خود دوست میدارد نه برائے ایشان وازین تخیلات فاسده عداوت ذاتی بمولائے خود جل سلطانہ پیدا میکند وباحکام منزلهٔ او تعالی نمیگرود ومتابعت ہواہائے خود میخواہد وپرستش ہوائے خود مینماید در حدیث قدسی آمده ست عادِ نفسک فانها نصبت بمعادتی وحضرت حق سبحانہ وتعالی از کمال رأفت ورحمت خود انبیارا مبعوث ساخته علیہم الصلوات والتسلیمات که رحمت عالم اند تا دعوت بحق فرمایند جل سلطانہ وتخریب کارخانهٔ این دشمن نمایند واورا بخالق

خلق ۱۲

ذہبی ذہن کا کام ذاتی اوست محقق نشود پس وجود عدم نگردد اما معدوم ست وہیچ محذور لازم نیاید فافہم ۱۲ منہ

قلب وروح وسر وخفی واخفی ۱۲ منہ

وقد ورد ختم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فانک ان تطلبنی تجدنی فی نفسی

نقل بمعنی من الشعر وتمامہ ولا تطلبنی من الخلق واطلبنی تجدنی عندہ تجدنی نعم المونس ۱۲ منہ

دارد نفس خود را بہ بینی کہ بہ بینی خود را از ہر کہ دوست ترمیدارد ۱۲ منہ

ہر کہ نفس خود را بہ بینی کہ بہ بینی خود را از ہر کہ دوست ترمیدارد ۱۲ منہ

ومولائے او دلالت کنند وازین جہل وخبث برآرند وبر نقص وشرارت او اطلاع دہند ہر کہ سعادت ازلی داشت دعوت این بزرگواران را اجابت نمود واز جہل وخبث خود باز گشت ومنقاد احکام منزلہ شد باید دانست کہ طریق تزکیہ نفس بر دو نوع ست طریقے ست کہ بریاضات ومجاہدات تعلق دارد وآن طریق ابناست کہ بمریدان مخصوص ست وطریق دیگر طریق جذب ومحبت ست کہ راہ اجتباست بمرادان تعلق دارد مشتان ما بین الطریقین طریق اول رفتن ست بجانب مطلوب وطریق ثانی بردن ست بمقصود از رفتن تا بردن تفاوت بسیار ست وچون بسابقہ کرم صاحبدولتے راخواہند کہ براہ اجتبا برند او را جذب ومحبت بجناب قدس عطا میفرمایند وکشان کشان میبرند درین میان سعادتمندے بود کہ او را بحد فنا رسانند واز دید ودانش ماسوی رہانند واز آفاق وانفس بگذرانند نسیان آفاق وابستہ بفنائے قلب ست وفنائے انفس موقوف بر فنائے نفس امارہ در اول زوال علم حصولی ست ودر ثانی زوال علم حضوری وزوال علم حضوری متصور نبود تا زوال نفس حاضر متحقق نشود چہ تا زمانیکہ حاضر بر پاست علم حضوری بر جاست زیرا کہ علم حضوری عبارت از نفس حاضر ست نہ امر زائد بران پس زوال شہودی در فنائے نفس عبارت از زوال وجودی آن بود بخلاف زوال شہودی کہ در فنائے قلب اعتبار کردہ میشود مستلزم زوال وجود قلب نیست کہ شہود آنجا زائد بر شاہد وحاضر ست فنائے احدے مستلزم فنائے دیگر نیست فافہم فان ہذا الفرق الدقیق قلما یہتدی بہ واللہ سبحانہ الموفق

تنبیہ سادہ لوحے خیال نکند کہ زوال نفس حاضر در مقام بقا باللہ کہ ارباب توحید وجود را میسر میشود ہم حاصل ست چہ حاضران موطن حق ست سبحانہ نہ نفس سالک کہ فنا یافتہ است گوئیم کہ حاضران مقام نفس سالک ست کہ آنرا بعنوان حقیقت دانستہ است نہ حضرت حق تعالیٰ وتقدس کہ ازین تعین وازین حضور منزہ ومبرا ست ازان قیل ست کہ گفتہ اند بخواب اندر مگر موشے شتر شد یعنی آنجا زوال علم بنفس حاضر ست کہ از قسم علم حصولی ست نہ زوال نفس حاضر کہ مستلزم زوال علم حضوری گردد وزوال

۱ قال اللہ تعالیٰ ونحن اقرب الیہ من حبل الورید ۱۲ سورۃ ق

۲ یعنی میان این دو راہ فرق بسیار ست وبعضی از ان در مکتوب ۱۲ منہ

۳ بعبارت ازان نفس اول ۱۲ منہ

۴ یعنی در باب این فرق میان زوال شہودی در فنائے نفس وزوال شہودی در فنائے قلب چیزے کہ راہ یافتہ باشد داند ۱۲ منہ

نفس حاضر عبارت از زوالِ عین و اثر است نہ زوالِ علم بنفس حاضر شتّان ما بینہما + ربّنا اتمم لنا نورنا انّک علی کلّ شیٔ قدیر ۰ والسلام علی من اتبع الہدیٰ

مکتوب (۶۱) شصت و یکم

بعض۔ حضرتِ مخدوم زادہ خواجہ محمد سعید مدّ ظلّہٗ در آنکہ عارف را گاہ رویتِ بعضے مظاہر زینۂ عروج میگردد و غیر ذٰلک چون معاملۂ عارف بصرفِ ذاتِ تعالیٰ و تقدّس مے افتد و جمیع نسب و اعتبارات ساقط میگردد دران موطن عروج متعسّر میشود و بے علاقہ و تعلّق برآمدن دشوار مینماید درین وقت گاہ باشد کہ بحکمِ النظرۃ الاولیٰ لک نگاہِ اوّل کہ بمظاہرِ جمیلہ تعلّق کند درین مقام مدد نماید و بسرعت بالا برد و از مجاز کہ قنطرۂ حقیقت گفتہ اند بحقیقت رساند اما درین وقت محافظت از نظرۂ ثانیہ کہ النظرۃ الثانیۃ علیک فرمودہ اند لازم ست کہ مُضر و سمِّ قاتل ست امداد و اعانت آنجا خود چہ متصوّر بود ۰ ما جعل اللہ سبحانہ فی الحرام شفاء محسوس گشتہ ست کہ اگر بطبعِ خام نظرِ ثانی واقع شدہ ست خالی افتادہ ست و در رنگِ سائرِ سنگ و کلوخ یافتہ و جمعے کہ نظرہائے ثانی و ثالث و رابع را کہ بمظاہرِ جمیلہ تعلّق کند مفید دانستہ اند و از اسبابِ عروج بحقیقت انگاشتہ از ارباب استدراج اند و حقیقتے کہ بآن عروج مینماید از عالمِ مجاز ست کریمہ قل للمؤمنین یغضّوا من ابصارہم در ردِّ این جماعہ کافی ست و گاہ بود کہ درین وقفہ ظلمات جواز نافع آید و کفر و فسق ہمسایہا امداد کند و ہر چند ازین ظلمت بیش بود امداد زیادہ نماید نہ بآن معنی کہ گفتہ اند کہ فیوضِ واردہ بر جماعہ کہ غرقِ ظلمتِ غفلت باشند از ناقابلی آن فیوض بانہا نمیرسد بلکہ متوجہ بشخصے میشود کہ باحضور در جوارِ اینان بود و آن شخص بفیوضِ دیگران ترقیات مینماید کہ نہ اینچنین ست زیرا کہ بواسطۂ علوِّ درجہ آن عارف توان گفت کہ آن فیوضِ واردہ بحوالی او نرسد چہ جائے آنکہ امدادِ عروج او نمایند کارخانۂ این بزرگواران بلند ست ہر عملے و فیضے آنجا نافع نیست بلکہ اینجا سرّ لیست دقیق

کہ بر ارباب آن حال منکشف ست آنقدر وا مینماید کہ ظلمت ہم از برائے کمال ظہور نور در کار ست وَبِضِدِّهَا تَتَبَيَّنُ الْاَشْيَاءُ شنیدہ باشند وچون ارتکاب ظلمت ممنوع ست از کمال کرم ظلمت جوار را ہم معتبر داشتہ اند و در ظہور نور کہ نور الانوار ست نافع ساختہ اگر گویند کہ طاعات و عبادات را خصوصًا ادائے فرائض را دران موطن چرا نفع نبود و چرا امداد عروج ننماید گوئیم کہ چرا نافع نیست و چون امداد عروج نمے نمایند لیکن نفع و امداد معتد بہ کہ سابقًا متحقق میگشت درین وقت حاصل نیست و در رنگ اسباب خارجی کہ بالا مذکور شد و امثال آنہا نافع نہ وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ اَعْلَمُ بِحَقِيقَةِ الْحَالِ سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب (۶۲) شصت و دوم

بحضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد معصوم مُدَّ ظِلُّهُ الْعَالِی در انتفائے فنائے وجودی از انسان بنابر عدم ذاتی او و حقیقت و ذات انسان نفس ناطقہ است کہ مشار الیہ انسان ست بلفظ انا و حقیقت نفس ناطقہ عدم ست کہ بواسطۂ انعکاس وجود و صفات وجودیہ خود را موجود توہم نمودہ است و حی و عالم و قادر باستقلال دانستہ و این صفات کمال را از حیوٰۃ و علم و غیرہما از خود تصور نمودہ و بخود قائم انگاشتہ و باین توہم خود را کامل و خیر یقین کردہ و شرارت و نقص ذاتی خود را کہ ناشی از عدم ست کہ شر محض ست فراموش ساختہ و چون عنایت خداوندی جَلَّ سُلْطَانُهٗ در حق او در رسد و از جہل مرکب و از تصدیق کاذب او را وا رہاند و داند کہ این کمالات از جائے دیگر ست و این صفات کاملہ نہ از وست و نہ قائم باو و داند کہ حقیقت و ذات او عدم ست کہ شر محض ست و نقص خالص و این دید اگر بکرم او تعالی غالب آمد و درست کمالات را بصاحب آنہا برد و ادائے این امانت بالکل باہل آن نمود خود را عدم محض یافت و بوئے از خیریت در خود ندید این زمان نہ نامے از وے ماند و نہ نشانے نہ عینے ماند و نہ اثرے چہ عدم لاشے محض ست کہ در مرتبہ از مراتب

ثبوت ندارد واگر فرضاً در مرتبہ از مراتب او اثبوت متحقق بود جمیع کمالات ازوے مسلوب نشود چہ ثبوت عین کمال ست بلکہ اتم کمالات ازین تحقیق لازم آمد کہ در حصول این فنا کہ اتم واکمل ست زوالِ وجودی فانی ہیچ در کار نیست چہ وجودے او را ہرگز نبودہ است تا زوال متصور شود عدمی بود کہ بتوہم وجودِ خود را برپا میداشت وچون این توہم زائل گشت وبزوالِ شہودی متحقق شد عدم صرف ماند کہ مالک ولاشے ست پس از زوالِ شہودی چارہ نبود وزوالِ وجودی ہیچ در کار نباشد واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال ۔

مکتوب (۶۳) شصت وسیوم

بمیر منصود رکشف سر احاطہ وقرب ومعیت او تعالی ورجع داشتن این سر عظیم مجمل ومشکل کتاب کریم قرب ومعیت واحاطہ وسریان وصل واتصال وتوحید واتحاد وامثال اینہا دران حضرت جل سلطانہا از قبیل متشابہات وشطحیات ست آن قرب ومعیت وآن وصل واتصال کہ در فہم ما درآید ومتعقل ما شود جناب قدس خداوندی جل شانہ ازان مدرک ومعلوم منزہ ومبرا ست لیکن در آخر کار اینقدر معلوم ساختہ اند کہ این قرب وغیرہ شبیہ بآن قرب واتصال ست کہ درمیانِ آئینہ ودرمیانِ صورتے کہ دران آئینہ متوہم ست حاصل ست کہ از عالم قرب واتصالِ موجود بموہوم ست وچون حضرت حق سبحانہ وتعالی موجود حقیقی ست وعالم در مرتبہ حس ووہم مخلوق گشتہ است ناچار قرب واتصال درمیان واجب تعالی وممکن از قبیلِ قرب موجود بموہوم بود وہیچ محظورے ازین قرب ومعیت بجناب قدس او تعالی عائد نشود اشیاءِ خمسہ کہ در آئینہ منعکس شود وآئینہ را قرب واحاطہ باینہا حاصل گردد وہیچ نقصے بآئینہ راہ نمیابد وہیچ رخنے درو سرایت نمیکند چہ در مرتبہ کہ آئینہ است این اشیاءِ خمسہ متوہمہ را دران مرتبہ نامے ونشانے نیست تا صفاتِ اینہا در وے تاثیر نماید غایۃ ما فی الباب حضرت حق سبحانہ وتعالی چون عالم را در مرتبہ حس ووہم خلق فرمودہ است ومیخواہد کہ

این مرتبہ را اثبات واستقامت بدہد احکام وآثارے کہ بر موجود مترتب ست برین موہوم جاری ساختہ است وآثار موجود را بر موہوم مترتب کردہ لہذا قرب واحاطۂ موہومہ را در رنگ قرب واحاطۂ موجودہ اثبات فرمودہ است واز احکام صادقہ ساختہ نمے بینی کہ رویت صورت جمیلہ در خارج چنانچہ مستلزم التذاذ وگرفتاری ست ہمچنین ہمان صورت کہ در آئینہ منعکس شود وثبوت وہمی آنجا پیدا کند نیز موجب التذاذ وگرفتاری ست باآنکہ صورت اولی موجود ست وثانیہ موہوم ودر حصول اثر ہر دو شرکت دارند وچون بکرم خداوندی جل سلطانہ موہوم را با موجود در ترتب احکام شرکتے پیدا شد واثرہا در موہوم در رنگ موجود مترتب گشت امیدواریہا موہوم نامراد را از موجود پیدا آمد وبشارتہا از دولت قرب واتصال بموجود او را حاصل شد ؎ هَنِيئًا لِأَرْبَابِ النَّعِيمِ نَعِيمُهَا + وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِينِ مَا يَتَجَرَّعُ + ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ۔ باید دانست کہ قرب واتصال بغیر این معنی کہ ذکر یافتہ بہر معنی کہ تصور کنند ومتعقل سازند بے شائبۂ تشبیہ وتجسیم نخواہد بود مگر آنکہ ایمان آرند واشتغال بکیفیت ننمایند ومفوض بعلم حق دارند جل سلطانہ وچون این الفاظ را نوعے از بیان لاحق گشت اگر از متشابہات برآوردہ داخل مجمل یا مشکل ساختہ شود گنجایش دارد واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال

مکتوب شصت وچہارم (۶۴)

بحضرت مخدوم زادہائے کبار جامع الاسرار والعلوم خواجہ محمد سعید وخواجہ محمد معصوم سلمہما اللہ تعالی سبحانہ وابقاہما در فنائے اتم کہ مربوط بزوال عین واثر ست باتحقیق وجود واجب سبحانہ وبیان زوال عدم از ممکن وبقائے ثبوت وعروجات آن با دیگر دقائق غامضہ

فنائے اتم وقتے متحقق شود کہ زوال عین واثر از فانی حاصل گردد ونامے ونشانے ازوے نماند **سوال** حقیقت ممکنات چون اعدام باشند کہ باضافت امتیاز یافتہ مجالی اسماء وصفات

واجبی جَلَّ سُلطَانُہٗ گشتہ اند چنانچہ در مکاتیب تحقیق این معنی نمودہ ایم لازم مے آید کہ بر تقدیر حصول
این فنا نامے و نشانے از عدم کہ حقیقت اوست در ممکن باقی نماند و جز وجود صرف در وے
ہیچ نبود زیرا کہ زوال یکے از دو نقیض مستلزم حصول نقیض دیگر ست تا ارتفاع نقیضین لازم
نیاید و وجود نزد صوفیہ عین واجب ست تعالی یا از اخص صفات اوست سُبحَانَہٗ و بر ہر تقدیر
قلب حقیقت لازم ست و آن مستلزم الحاد و زندقہ است **جواب** نقیض عدم نہ آن وجود ست کہ عین
واجب ست تعالی یا از اخص صفات ذاتیہ او سُبحَانَہٗ بلکہ نقیض عدم ظلے ست از ظلال آن وجود
و عکسے ست از عکوس آن با جملہ ہر وجودیکہ عدم در طرف او افتد از مظان امکان ست و احتیاج برفع
عدم کہ نقیض اوست دارد صفات واجبی جَلَّ شَانُہٗ اگرچہ از دائرہ امکان خارج اند اما چون احتیاج
بذات واجبی دارند تعالی و اعدام متقابلہ ہر کدام را ثابت ست از شوب امکان بیرون نیستند و
ہمیشہ احتیاج بذات تعالی دامن گیر شان ست اگرچہ قدیم اند و از ذات واجب تعالی منفک نہ نفس احتیاج
دلیل امکان ست اگر احتیاج بغیر ست نقص و امکان کامل دارد و داخل دائرہ امکان ست و اگر
احتیاج بغیر نیست بوے از امکان دارد اگرچہ داخل دائرہ امکان نبود چنانچہ صفات واجبی تعالی
کہ کمال اینہا دون کمال ذات ست تعالی و تقدس پس وجوب مطلق مر ذات را تعالی و تقدس
متحقق شود کہ از مظنہ نقص و شائبہ قصور منزہ و مبرا ست و صفات واجبی تعالی ہر چند
قدم در دائرہ وجوب دارند اما چون محتاج بذات اند وجوب شان دون وجوب ذات ست تعالی
چنانچہ وجود شان دون وجود ذات ست تعالی چہ وجود شان را عدم نقاضت دارد کہ عدم علم
و عدم قدرت باشد مثلاً و وجود ذات را تعالی و تقدس ہیچ عدمے مقابل نیست و ہیچ نقیضے
متصور نہ اگر وجود واجب را تعالی عدمے از اعدام نقیض باشد محتاج بود برفع آن نقیض و احتیاج
از سمات نقص ست کہ مناسب حال امکان ست تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا پوشیدہ نماند
کہ در صفات واجبی جَلَّ شَانُہٗ از اطلاق لفظ امکان تحاشی باید نمود کہ موہم حدوث ست و صفات

اللہ قدیم اند ہر چند صفاتِ واجبی واجب لذاتہا نیستند اما نظر بذاتِ واجب جل شانہٗ واجب اند کہ از ذات منفک نیستند و حاصلِ این معنی ہر چند منجر بامکان ست اما از توہم حدوث خالی ست و عدمِ حصولِ نقیض کہ عدم باشد مر وجودِ واجب را تعالی کشفی ست و شہودی اگرچہ بصورتِ استدلال نمودہ آید در رنگِ آنکہ بر بدیہی تنبیہے بصورتِ استدلال آرند بر سرِ اصلِ سخن آئیم و در جوابِ سوال گوئیم کہ بعد از زوالِ عدم از ممکن بر تقدیرِ فنا غیر از وجود چیزے دیگر در دے نمیماند و بجز ثبوت و تحقق نصیبِ او نمیباشد کہ عدم بعین و اثر از وے منتفی گشتہ است لیکن این آن وجود و ثبوت ست کہ ممکن را در مرتبۂ وہم و حس ثابت گردانیدہ ست و آثار را بر وے مترتب ساختہ و مرآت کمالات مرتبۂ حضرتِ وجوبِ تعالی و تقدس بعد از زوالِ عدم گشتہ و در رنگِ عدمِ زائل ذات و حقیقتِ ممکن شدہ و این ثبوت پیش از زوالِ عدم از صفاتِ عدم بودہ ست کہ آنرا در مرتبۂ حس و وہم ثابت گردانیدہ و الحال ہمان ثبوت بعد از زوالِ عدم نائب مناب او گشتہ ذاتِ ممکن آمدہ و صفات را بخود منتسب داشتہ و کارخانۂ عدم بوے برپا ماندہ و این کارخانہ کہ بہ نیابتِ عدم بودہ است تا بحدے برپاست کہ نقیضِ آن ثبوت برجاست و امکان را بقاست و چون معاملہ از نقیضِ ثبوت بالا رود و وجود را تقابل نماند بلکہ عدم را مجالِ تقابلِ او نبود و امکان را اصلا گنجایش نباشد درین وقت کار و بار دیگرست و مسامرہ و غمگسار دیگر سر او ادنی اینجا باید جست تا ہر جا کہ ثبوتِ امکان و مجالِ عدم ست اگرچہ بنقاضت باشد داخلِ قابِ قوسین ست و چون امکان و عدم بکلیت رختِ خود بربستند و کوسِ رحلت زدند کمالاتِ او ادنی در پیش ست نہ بآن معنی کہ درین وقت ممکنِ ذاتِ واجب گردد تعالی بلکہ قیامِ او بذاتِ بحت تعالی ثابت میگردد و قیام کہ ظلی از ظلالِ ذات بودہ تعالی زائل میشود ؎ کسے کو در خدا گم شد خدا نیست + قیامِ این عارف بذاتِ واجب الوجود تعالی در رنگِ قیامِ صفاتِ اوست تعالی بذاتِ او سبحانہٗ بلکہ قیامِ او بمرتبہ ست

که آنجا از صفات ہیچ ملحوظ نیست ہر چند صفات را از ذاتِ تعالیٰ انفکاکے نیست لیکن قیام صفاتِ ازلی و ابدی ست و قدم دارد و قیامِ او ازلی نیست و بداعِ حدوث متسم اما صفات را نقائض ہست کہ اعدام باشند مثلاً عدمِ علم و عدمِ قدرت و معاملۂ این عارف از نقاضتِ اعدام بالا رفتہ است چنانچہ تحقیق یافتہ پوشیدہ نماند کہ معاملہ چون از نقاضتِ عدم بالا رود وجوب متحقق گردد و ممکن واجب شود و آن محال ست گوئیم واجب وقتے گردد کہ وجودِ خارجی پیدا کند و ممکن را جز در مرتبۂ وہم و حس ثبوتے نیست وجوبِ وجود از کجا متصور شود ازین بیان فرقِ دیگر درمیانِ قیامِ صفات و قیامِ عارف پیدا شد کہ قیامِ صفات باعتبار وجودِ خارجی ست و قیامِ عارف باعتبار وجود وہمی اگرچہ ثبات و تقرر دارد و مبدأ آثار ست باید دانست کہ بقائے انا از عارف تا بقائے عدم ست کہ حقیقتِ اوست و چون عدم زائل گشت انا را مورد نماند کہ بران اطلاق نمودہ آید معاملاتِ ثبوت بعد از زوالِ عدم اگرچہ طویل الذیل ست و ثبوت ہر چند ذاتِ ممکن گشتہ اما کلمۂ انا را آنجا مورد نیست گویا وضعِ لفظ انا از برائے حقیقتِ عدمیہ بودہ است کہ از حقیقتِ ثبوتیہ نفرت داشتہ بلے جزو اعظم در ممکن عدم ست و ممکن از عدم ممکن گشتہ است و کارخانۂ ممکن از عدم پنہن شدہ احتیاجیکہ در ممکن ست از عدم آمدہ است و حدوثے کہ دامنگیرِ امکان ست ہم از عدم ہویدا گشتہ اگر کثرتے در ممکن ست ہم از راہِ عدم ست و اگر امتیاز ست ہم از راہِ وے وجود در حق ممکن مستعار ست و آن ہم بتخیل و توہم ست اگرچہ ثبات و استقرار دارد بدانند صفاتیکہ بذاتِ واجبی جل سلطانہ قیام دارند ذاتِ عز شانہ بتمامہ برنگِ ہر یک ازان صفات ظہور میفرماید نہ آنکہ چیزے از ذات متصف بصفتے بود و چیزے دیگر متصف بصفتِ دیگر چہ دران حضرت تبعض و تجزی نیست بسیطِ حقیقی ست ہر حکمے کہ آنجا اثبات نمایند باعتبارِ کلیت ست چنانچہ گفتہ اند ذاتُ اللہِ تعالیٰ کلہ علم و کلہ ارادہ و کلہ قدرۃ و قیامیکہ عارف را بذاتِ واجبی جل سلطانہ بے ملاحظۂ اسما و صفات

تعالیٰ

پیدا میشود نیز ازین قبیل ست کہ بکلیت برنگِ آن مے برآید و برعکسِ مرایائے دیگر بتشخص او مرآتیت خود را وا مینماید فہم من فہم ؎ قیامت میکنی سعدی بدین شیرین سخن گفتن ✦ مسلّم نیست طوطی را بدور انت شکر خائی ✦ این طور ظہور کہ مرآت بکلیت برنگِ صورت برآید اگر عارف را بعد از فنائے اتم بقائے بآن ظہور پیدا شود اکمل تعیّناتِ او خواہد بود کہ وجود موہوب حقانیست کہ بولادت ثانی او را میسر گشتہ است و این تعیّن با وجودِ حدوث و امکان چون ناشی از مرتبہ جمع ست بر تعیّنات دیگر کہ نہ ازین مرتبہ ناشی اند مزیّت و فضل دارد در رنگِ مزیت و فضلے کہ حروف و کلماتِ قرآنی راست بر حروف و کلماتِ دیگر ہر چند ہر دو بحدوث و امکان متّسم اند ابلہے بود کہ از ظاہر بینی این تعیّن را با آن تعیّناتِ دیگر برابر بیند و این حروف و کلماتِ قرآنی را با آن حروف و کلماتِ دیگر مساوی داند ازینجا فضلِ عارف در یاب و مزیّتِ او بر دیگران مثلِ مزیّتِ کلامِ خدا عزّ و جلّ بر کلامِ دیگران قیاس نما **بیت** ہر کس افسانہ بخواند افسانہ است ✦ و انکہ دیدش نقد خود مردانہ است ✦ محجوبان کہ محمد رسول اللہ صلّی اللہ علیہ و آلہ وسلّم را بشر گفتند و در رنگِ سایر بشر تصوّر نمودند ناچار منکر آمدند و صاحبِ دولتان کہ او را علیہ الصلوٰۃ و السلام بعنوانِ رسالت و رحمتِ عالمیان دانستند و از سایرِ ناس ممتاز دیدند بدولتِ ایمان مشرّف گشتند و از اہلِ نجات آمدند **تنبیہ** در ادائے بعضے از مطالبِ دقیقہ کہ بذات و صفات واجبی جلّ شانہٗ تعلّق دارد بواسطہ تنگیِ میدانِ عبارت الفاظِ موہمۂ صفاتِ ممکن کہ مستلزمِ نقص و قصورست آوردہ میشود آن الفاظ را از ظاہر مصروف باید داشت و جنابِ قدس خداوندی را جلّ سلطانہٗ از جمیعِ صفاتِ نقص و سماتِ قصور منزّہ و مبرّا باید دانست و اطلاقِ بعضے الفاظ کہ در شرع بآن حضرت جلّ شانہٗ وارد نشدہ است بتقلیدِ مشایخِ عظام بطریقِ تجوّز نمودہ مے آید مثلِ مرآتیت و غیرہا ازان ترسان و لرزان ست ربّنا لا تؤاخذنا إن نسینا أو أخطأنا اگر گویند از لفظِ تجلّی و ظہور ظلّی و امثالِ آنہا کہ در عباراتِ تو واقع میشود لازم مے آید تنزّلِ

---

۱ یعنی بخشیدہ نشود و عطا کردہ نشود ۱۲

۲ یعنی مرتبہ اطلاق

۳ والاتعین وصف متعلق

۴ یعنی کسی کہ نیکو در حجاب انانیت و خودی محجوب ۱۲

۵ یعنی الفاضل

۶ صفات ممکن از انہا

وجود در مراتب ظہورات چنانچہ مشایخ دیگر گفتہ اند وحال آنکہ تو انکارِ تنزّلِ وجود مینمائی وجہ آن چیست گوئیم کہ تنزّل بر تقدیرے لازم مے آید کہ مَظہر را عینِ ظاہر میگوئیم چنانچہ دیگران گفتہ اند امّا اگر عین نگوئیم تنزّل چرا باشد ومختار این فقیر عدمِ عینیّتِ ظاہر ست با مظہر واللہ سبحانہٗ الموفق

مکتوب (۶۵) شصت و پنجم

بمولانا صفر احمد رومی در آنکہ بعد از بقائے ذاتِ عارف را ہر صفتے از صفات و ہر لطیفہ از لطائف بکلّیتِ ذاتِ او مے برآید عارفِ کامل تامّ المعرفت را بعد از بقائے ذات چون صفات و اخلاقِ کاملہ عنایت فرمایند ہر صفتے ازان صفات متّصف بعنوانِ کلّیتِ ذات او خواہد برآمد نہ آنکہ بعضے از ذاتِ متّصف بصفتے باشد و بعضے دیگر متّصف بصفتِ دیگر مثلاً ذات او بتمامہ علم خواہد بود و بتمامہ بصر و بتمامہ سمع خواہد بود چنانچہ محقّقانِ صوفیہ در صفاتِ واجبی جلّ شانہٗ گفتہ اند کہ ذاتُ اللہِ تعالیٰ کلُّہٗ علمٌ وکلُّہٗ قدرۃٌ وکلُّہٗ سمعٌ وکلُّہٗ بصرٌ مثلاً از ینجاست کہ مومنانِ حق سبحانہٗ را در بہشت بے جہت خواہند دید کہ بکلّیتِ خود بصر خواہند بود و چون تمام بصر باشند جہت را چہ گنجایش باشد گفتہ اند کہ آنچہ عوامِ مومنان را بعد اللّتیا والّتی در آخرت میسر خواہد شد اولیا را کہ خواصِ مومنان اند در دنیا میسّر خواہد بود کہ نسبۃ آنہا نقد اینہا ست نسیۃ اینہا از ینجا قیاس باید کرد ؎ قیاس کن زگلستانِ من بہارِ مرا + ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ وہمچنین ہر لطیفہ از لطائفِ آن عارف درین وقت برنگ کلّیتِ او مے برآید و بتمامہ عارفِ لطیفہ روح میگردد و بتمامہ لطیفہ قلب میشود وعلیٰ ہٰذا القیاس سائرُ اللّطائفِ الانسانیّۃِ من النّفسِ النّاطقۃِ والسِّرِّ والخفیِّ والاخفیٰ وہمچنین منوال ست ہر جزوے از اجزائے او و ہر عنصرے از عناصرِ او کہ حکمِ کُل پیدا میکند مثلاً عارفِ تمامیِ خود را عنصرِ خاک میبابد و تمامیِ عنصرِ آب تصوّر

مینماید وچون لطیفهٔ قلب که حقیقتِ جامعه است برنگِ کُل منصبغ میگردد تعلّقے که اورا بمُضغهٔ بقلبیه بوده زائل میشود ومُضغه این زمان خالی میماند ودر رنگِ جسدِ بے روح مینماید وچنان متخیّل میگردد که درین رفت وآمد گردے ازین راه بوے نرسیده است واو برصرافتِ اصلی خودست در رنگِ آنکه در دیگِ پخته دانهٔ خام برصرافتِ اصلی بماند نه حرارتے از آتش در وے تاثیر کند ونه رطوبتے از آب بوے رسد غایهٔ مافی الباب بعد از رفعِ آن تعلّق وبعد از خلوِ منصبغ برنگ سایر اجزا میگردد ودر رنگِ اجزاءِ دیگر حکم کُل پیدا میکند

مکتوب (۶۶) شصت وششم

بمحمد مقیم قصوی در جوابِ سوالِ او از معنی اَلْمَجَازُ قَنْطَرَةُ الْحَقِیْقَةِ **اخوی محمد مقیم** پرسیده بود که اَلْمَجَازُ قَنْطَرَةُ الْحَقِیْقَةِ بچه معنی گفته اند بداند که مجاز ظلِّ حقیقت ست که از ظل باصل شاهراه کشاده است مگر باین اعتبار گفته اند مَنْ عَرَفَ نَفْسَهٗ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهٗ چه معرفتِ ظل مستلزمِ معرفتِ اصل ست زیرا که ظل برصورتِ اصلِ خود کائن ست پس بسببِ انکشافِ اصل بود لِاَنَّ صُوْرَةَ الشَّیْءِ مَا یَنْکَشِفُ بِهٖ ذٰلِكَ الشَّیْءُ لیکن بداند که اَلْمَجَازُ قَنْطَرَةُ الْحَقِیْقَةِ بر تقدیریست که گرفتاری بمجاز درمیان نیاید بلکه بنظرهٔ ثانیه نکشد نظرهٔ اُولی ست که قنطرهٔ حقیقت ست که مُخبرِ صادق آنرا اَلنَّظْرَةُ الْاُوْلٰی لَكَ فرموده ست عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ گویا بلفظ لَكَ اشاره بحصولِ این دولت کرده واگر عِیَاذًا بِاللّٰهِ سُبْحَانَهٗ گرفتاری بمجاز درمیان آمد بلکه بنظرهٔ ثانیه کشید آن مجاز سدِّ راهِ وصولِ حقیقت ست قنطره چه بود بتے ست که بپرستشِ خود میخواند ودیوے ست که از حقیقت میگرداند لهذا مخبرِ صادق عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ نظرهٔ ثانیه را مُضِر دانسته اَلنَّظْرَةُ الثَّانِیَةُ عَلَیْكَ فرموده کدام چیز مُضِر تر ازان بود که از حق باز دارد وبباطل گرفتار سازد وباید دانست که نظرهٔ اُولی وقتے نافع ست که باختیار نبود واگر باختیار بود حکم نظرهٔ ثانیه

دارد کریمہ قُلْ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ يَغُضُّوْا مِنْ اَبْصَارِهِمْ در اثبات این مطلب کافی ست ابلہان صوفیۂ خام معنی این عبارت را نفہمیدہ غلط کردہ گرفتاریہا بصور جمیلہ پیدا کنند و بعشوہ و دلال اینہا فریفتہ گردند بطمع آنکہ آنرا وسیلۂ وصول بحقیقت سازند و معراج حصول مطلوب نمایند کلا این خود سدّ راہ مطلوب ست و حاجز حصین مقصود باطل ست کہ در نظر شان مزین گشتہ است و در غرور حقیقت افتادہ جمع ازینہا حسن و جمال این صور را حسن حق دانستہ جلّ شانہٗ گرفتاری باینہا عین گرفتاری بحق میدانند و مشاہدۂ آنہا را مشاہدۂ حق مے انگارند بعضے ازینہا گفتہ اند

امروز چون جمال تو بے پردہ ظاہرست ✦ در حیرتم کہ وعدۂ فردا برائے چیست

تعالی اللہ عما یقولون علوا کبیرا حق را سبحانہٗ این کوتہ نظران چہ گمان بردہ اند و حسن و جمال او را چہ تصور نمودہ بگیر نشنیدہ اند کہ اگر فرضا تارے از موے حورائے بہشت کہ از مخلوقات ویست سبحانہٗ در دنیا افتد از اضاءت و اشراق آن موے ہرگز در دنیا شب نیفتد و ظلمت نشود و قصہ سوختن کوہ طور و پارہ پارہ شدن آن بیک تجلی حق جلّ و علا و افتادن موسیٰ علیہ السلام بیہوش گشتن کلیم اللہ علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ و السلام ازان تجلی با آن منزلت و قرب بنص قرآنی ثابت شدہ است و اینان با این بیخردی ہمہ وقت بے پردہ حق را بینند گانند و بوعدۂ رویت اخروی عجب کنند گان لَقَدِ اسْتَكْبَرُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيْرًا علماء اہل سنت و جماعت شکر اللہ تعالی سعیہم جا نہا کندہ اند و براہین نقلی بر مخالفان اثبات رویت اخروی کردہ اند کہ غیر از اہل سنت از فرق مخالفہ ہیچکس چہ از ملیین و چہ از غیر ملیین برویت حق جلّ و علا قائل نیست بلکہ آنرا از محال عقلی مے انگارند و اہل سنت ہم آنرا بلا کیف گفتہ اند و مخصوص بآن نشاۃ داشتہ و این بوالہوسان درین نشاۃ فانیہ حصول این دولت قاہرہ را تصور نمودہ اند و بخواب و خیال خود خورسند گشتہ رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ۝ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ

(اَتَمَّهَا اَكْمَلُهَا)

مکتوب (۶۷) شصت و ہفتم

بمیر منصور در حقیقتِ کائنات و فرق میان کشوف حضرت ایشان و صاحب فتوحات این عرصۂ کائنات کہ معاین و مشاہد و منبسط و مسطح و طویل و عریض متخیل میگردد نزدِ حضرتِ شیخ محی الدین بن العربی و تابعانِ او حضرتِ وجود ست کہ جز او در خارج موجودے نیست و آن وجود ذاتِ حق ست سبحانہ کہ آنرا ظاہر وجود نامند کہ بواسطۂ انعکاس و تلبس صورِ علمیہ متکثرہ کہ آنرا باطن وجود میگویند و معبر با عیانِ ثابتہ اند آن وجود کہ بر وحدت و بساطت خود ست متکثر و منبسط و طویل و عریض در تخیلِ ما درآید میفرمایند کہ مشاہد و محسوسِ ہمہ چہ عوام و چہ خواص دراں صفحہ در کسوتِ کونیہ و در صور و اشکالِ متمایزہ حضرتِ حق ست سبحانہ کہ عوام را متوہم بعالم میگردد و عالم اصلا از خانۂ علم بیرون نیامدہ است و بوئے از وجودِ خارجی نیافتہ محکومِ آن صورِ علمیہ است کہ در مرآتِ حضرتِ وجود ظاہر گشتہ نمودے در خارج پیدا کردہ و عوام را در توہم وجودِ خارجی خود انداختہ مولوی جامی علیہ الرحمۃ رباعی مجموعۂ کون را بقانونِ سبق کردیم تصفح ورقا بعد ورق + حقا کہ ندیدیم و نخواندیم درو + جز ذاتِ حق و شئونِ ذاتیۂ حق + و آنچہ مکشوف و معتقدِ این فقیر ست آنست کہ این عرصہ عرصۂ وہم ست و این صور و اشکال کہ دراں عرصہ است صور و اشکالِ ممکنات ست کہ بصنعِ خداوندی جل سلطانہ در مرتبۂ حس و وہم ثبوتے پیدا کردہ ست و اتقان یافتہ و ہر چہ مشہود و محسوس ست درین صفحہ از جنسِ ممکنات ست ہر چند بعضے از سالکان را آن مشہود متوہم بواجب گردد و بعنوانِ حقیقت ظاہر گردد اما فی الحقیقت از افرادِ عالم ست و او تعالی ورا الوراء ست و از دید و دانش ما جدا ست و از کشف و شہودِ ما منزہ و مبرا ست ؎ خلق را وجہ کے نماید او + در کدام آئینہ درآید او + غایۃ ما فی الباب این عرصہ متوہمہ ظلِ آن عرصۂ خارجیہ ست کہ عیان مرتبۂ حضرت وجوب ست تعالی

وتقدس چنانچہ وجودِ این مرتبہ ظلِّ وجودِ آن مرتبہ است و این مرتبہ وہم را اگر با عتبار آنکہ ظلِّ مرتبۂ خارج ست خارج گویند گنجایش دارد چنانچہ با عتبار وجودِ ظلّی اورا موجود نیز گویند و این عرصۂ وہم در رنگِ عرصۂ خارجی نفس الامری ست و احکامِ صادقہ دارد و معاملۂ ابدی بآن مربوط ست چنانچہ مُخبرِ صادق ازان خبر دادہ است علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام ملاحظہ باید نمود کہ ازین دو مکشوف کدام یکے بہ تنزیہ و تقدیسِ خداوندی جلّ سلطانہٗ اقرب و الیق ست و بجنابِ قدس او تعالیٰ اولیٰ و انسب و ازین دو کدام مناسبت ببدایت و توسطِ حال دارد و کدام مناسبِ حالِ انتہاست سالہا این فقیر معتقدِ مکشوفِ اوّل بودہ است و احوالِ عجیبہ و مشاہداتِ غریبہ دران موطن گذرانیدہ و حظہائے وافر دران مقام حاصل کردہ آخر الامر بمحض فضلِ خداوندی جلّ شانہٗ معلوم گشتہ کہ ہرچہ دیدہ شد و دانستہ شد ہمہ غیرِ حق ست سبحانہٗ کہ نفی آن لازمِ ست و بعد اللتیا و التی بکرمِ خداوندی جلّ شانہٗ معاملہ از نفی بانتفا آمد و باطلے کہ خود را بحق وا نمودہ بود از دید و دانش فرو ریخت و گرفتاری بغیب الغیب حاصل گشت و موہوم از موجود جدا شد و قدیم از حادث متمیز آمد کہ حاصلِ مکشوفِ ثانی ست للمؤلف رباعی

در عرصۂ کائنات با دقتِ فہم + بسیار گذشتیم بسیرت چون سہم + گشتیم ہمہ چشم ندیدیم درو + جز ظلِّ صفات آمدہ ثابت در وہم + الحمد للہ الذی ہدانا لہذا وما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق والسلام

مکتوب (۶۸) شصت و ہشتم

بفقیر محمد ہاشم کشمی در تحقیقِ مرتبۂ وہم کہ عالم دران مرتبہ نمود و وجود دارد و ما یناسب ذلک عالم را کہ موہوم میگوئیم نہ بآن معنی ست کہ عالم منحوت و مجعول وہم ست چگونہ منحوتِ وہم بود کہ وہم نیز از جملۂ عالم ست بلکہ بآن معنی ست کہ عالم را حضرتِ حق سبحانہٗ در مرتبۂ وہم خلق فرمودہ است

یعنی کشف حضرت مجدد رح کی ایسی دلکش تشریح فقیر دربار جعفری کا شائق ۱۲

مکتوبات مجدد رح کی تشریح

نفی و رد کرنے سے نفی کا ثابت ہونا ۱۲

وہر چند وہم دراں وقت بوجود نیامدہ بود امّا در علم اللہ سُبحانہٗ بودہ و مرتبۂ وہم عبارت از نمودِ بے بودست در رنگِ دائرہ کہ از نقطۂ جوالہ در وہم ناشی گشتہ ست کہ نمودے دارد بے بود حکیم مطلق جلّ سُلطانہٗ عالم را درین مرتبہ خلق فرمودہ نمودِ محض را ثبوت و ثبات بخشید از غلط بصحت آورد و از کذب بصدق کشید و نفس الامر ساخت اُولٰئِکَ یُبَدِّلُ اللّٰہُ سَیِّاٰتِہِمْ حَسَنٰتٍ مرتبۂ موہوم عجب مرتبہ ست کہ آنرا با موجود ہیچ مزاحمتے نیست و ہیچ تدافعے نہ و ہیچ جہتے از جہات باو اثبات نمے نماید و ہیچ حدّے و نہایتے او را پیدا نمیکند دائرۂ موہوم را با نقطۂ جوالۂ موجودہ ہیچ جنگے نیست و ہیچ جہتے از جہات این را با او ثابت نہ و نہ ہیچ نہایتے این نقطہ را بحدوث این دائرہ پیدا نتوان گفت کہ نقطہ در یمینِ دائرہ ست یا در شمال قدّام ست یا خلف فوق ست یا تحت ثبوتِ این جہات مر آن دائرہ را نسبت بآن نقطہ کہ در مرتبۂ او ثبوت دارند امّا چیزے کہ در مرتبۂ دیگر کائن ست دائرہ را با وے ازین جہات ہیچ ثابت نہ و نیز این نقطہ را بحدوث این دائرہ ہیچ حدے و نہایتے پیدا نشدہ ست و بر صرافِ حالتِ سابقِ خود ست وَلِلّٰہِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی ازین بیان و ازین تمثیل حالِ عالم با صانعِ عالم جلّ شانہٗ دریاب کہ او را سُبحانہٗ بایجادِ این عالم حدّے و نہایتے حاصل نشدہ ست و جہتے از جہات کائن نگشتہ این نسبت آنجا چگونہ متصوّر گردد کہ دراں مرتبۂ علیا از نیان نامے و نشانے نیست تا تصوّرِ نسبت نمودہ آید بے دولتانِ چند از کوتہ نظری حصولِ این نسب و ثبوتِ این جہات را در حقِ صانعِ عالم جلّ شانہٗ نسبت بعالم تصوّر نمودہ نفیِ رویتِ واجب تعالیٰ نمودہ اند و آنرا محال انگاشتہ و جہلِ مرکّب و تصدیقِ کاذب خود را بر کتاب و سنت تقدیم دادہ گمان بردہ اند کہ اگر حق جلّ و علا مرئی شود البتہ در جہتے از جہات خواہد بود از رائی و آن مستلزم حدّ و نہایت ست از تحقیقِ سابق معلوم گشت کہ حق را سُبحانہٗ با عالم ازین نسب ہیچ ثابت نیست رویت اثبات کنند یا نہ رویت بود و جہت نبود چنانچہ تحقیقِ این معنی خواہد نمود مگر ندانستہ اند

کہ این محظور در وقت وجود عالم نیز کائن ست زیرا کہ درین وقت صانع تعالی از عالم در جہتے از جہات او خواہد بود و نیز ورای عالم خواہد بود و آن مستلزم حد و نہایت ست و اگر در جمیع جہات عالم گویند حد و نہایت را چہ خواہند گفت کہ لازم درایت ست و نیز فساد جہت بواسطہ استلزام نہایت ست و آن خود لازم ست خلاصی ازین مضیق در اختیار قول صوفیہ ست کہ عالم را موہوم گویند و از اشکال جہت و نہایت وارہند و در موہوم گفتن ہیچ محظورے لازم نمے آید کہ آن در رنگ موجود احکام صادقہ دارد و معاملۂ ابدی و تنعمات و تعذیبات سرمدی بوے مربوط ست آن موہوم دیگرست کہ سوفسطائی بیخرد بآن قائل ست کہ آن اختراع وہم و تراش خیال ست شتان ما بینہما بر سر اصل سخن رویم و گوئیم کہ دائرۂ موہومہ را کہ ناشی از نقطۂ جوالہ ست با آن نقطہ ہیچ جہت ثابت نیست و آن نقطہ بیرون از جہات اوست کہ اگر فرضاً آن دائرہ بتمامہ بصر گردد ہر آئینہ آن نقطہ را بے جہت خواہد دید کہ جہت درمیان اینہا مفقود ست و در ما نحن فیہ اگر رائی تمام بصر گردد و حق را جل و علا بے جہت بیند چہ محظور لازم آید در بہشت مومنان تمام بصر گشتہ خواہند دید و ہیچ جہت ثابت نخواہد بود اولیا را بحکم تخلقوا باخلاق اللہ در دنیا این دولت حاصل میگردد و تمام بصر میگردند ہر چند رویت نبود کہ مخصوص بآخرت ست اما حکم رویت دارد و اینکہ گفتیم کہ بحکم تخلق باخلاق اللہ زیرا کہ در واجب تعالی فرمودہ اند کہ ذاتہ تعالی کلہ بصر و کلہ سمع و کلہ علم و متخلقان را ازین اخلاق البتہ نصیبست ہر صفت ایشان نیز دران مقام برنگ کلیت ایشان مے برآید ہمہ بصر میگردند مثلاً و سایر مومنان را در آخرت این نسبت کرامت فرمودہ بدولت رویت مشرف خواہند ساخت ان شاء اللہ تعالی و ہیچ محظورے و اشتباہے برین تقدیر لازم نیست واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال ✣

مکتوب (۶۹) شصت و نہم

بقاضی موسے شوحین در ترغیب التزام شریعت وصحبت ارباب جمعیت **بعد الحمد** والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند کہ احوال فقرا ازین حدود مستوجب حمدست صحیفہ شریفہ کہ بمصحوب درویش رحم علی مرسل داشتہ بودند رسید خوشوقت ساخت سلامت و باستقامت باشند طلب نصایح اندراج یافتہ بود مخدوما النصیحۃ ھی الدین ومتابعۃ سید المرسلین علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات غایۃ ما فی ابواب متابعت را اقسام ست یک قسم آن اتیان احکام شرعیہ ست و باقی اقسام را فقیر در مکتوبے کہ بعضے از محبان نوشتہ است بتفصیل ذکر نمودہ است خواہم گفت ان شاء اللہ تعالیٰ کہ نقل آنرا بشما فرستند بالجملہ مدار افادہ و استفادہ این طریقہ بر صحبت ست بگفتن و نوشتن کفایت نمیشود حضرت خواجہ نقشبند فرمودہ اند قدس سرہ کہ طریقہ ما صحبت ست و اصحاب کرام بدولت صحبت خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات از اولیاء امت افضل آمدند کہ مسیح ولی بمرتبہ صحابی نرسد اگرچہ ولیس قرنی باشد المسئول من الاخوان الدعاء بسلامۃ الایمان ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا رحم علی ورق خود گردانیدہ است و باصلاح آمدہ است حضرت حق سبحانہ استقامت دہاد والسلام +

مکتوب (۷) ہفتادم

بمولانا اسحاق ولد قاضی موسی در تحریض بر صحبت ارباب جمعیت الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف کہ بمصحوب رحم علی درویش مرسل داشتہ بودند رسید چون منبئ از ذوق وشوق بودہ مسرت بخشید و در کاغذ علیحدہ واقعہ کہ روداده بود نوشتہ بودند از مطالعہ آن فرحت بر فرحت انجامید این قسم واقعات مبشرات اند سعی باید نمود کہ از قوت بفعل آید و از گوش بآغوش رسد امروز کہ تدارک تقصیر ممکن ست فرصت را غنیمت باید شمرد و بتسویف و تاخیر نباید انداخت حضرت خواجہ احرار قدس سرہ فرمودہ اند کہ جمعے از درویشان بودیم سخن

از ساعتِ مرجوّہ کہ در روزِ جمعہ ودیعت نہادہ اند در میان آمد کہ اگر میسر شود دران ساعت از حضرتِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ چہ باید طلبید ہر کسے چیزے گفتہ چون نوبت بمن رسیدہ گفتم صحبتِ ارباب جمعیت باید طلبید کہ در ضمنِ آن جمیع سعادات میسر ست بعضے از مکاتیب را نقل گرفتہ بصوب رافع فرستادہ ست حضرتِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ منتفع گرداناد و دیگر اخوی شیخ کریم الدین چند گاہ ست کہ آمدہ اند شاید از احوالِ خود بشما نویسند از دوستان توقعِ دعاست ربّنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علیٰ کلّ شیءٍ قدیرٌ والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والتسلیمات ؞

مکتوب (۱۷۱) ہفتاد و یکم

بجنابِ پیرزادہ خواجہ محمد عبد اللہ در تمیز میانِ حقائق موہوم کہ عالم ست و میانِ موجودِ حقیقی کہ صانع عالم ست و للہ المثل الاعلیٰ نقطۂ جوالہ کہ دائرہ ازوے در وہم ناشی گشتہ است چنانچہ در خارج موجود ست در وہم ہم موجود لیکن آنجا بے رو پوش نمود دائرہ ست و اینجا باین رو پوش و موجود در خارج و در وہم نہ بآن معنی ست کہ در ہر مرتبہ وجود علیحدہ دارد کلاً بلکہ یک موجود ست ہم در خارج و ہم در وہم کہ آنجا بے رو پوش دائرہ ست و اینجا با رو پوش و این دائرۂ موہومہ کہ در وہم نمودے دارد بے بود کہ از غلطِ حس پیدا گشتہ است اگر آنرا دران مرتبہ موجود گردانند و ثبات و تقرر دہند و نمود با بود سازند ہر آئینہ از غلطِ حس خواہد برآمد و نفس الامر خواہد گشت و احکامِ صادقہ پیدا خواہد کرد پس این دائرہ را در وہم حقیقتے ست و صورتے حقیقتش ہمان نقطۂ جوالہ است کہ بآن برپاست و صورتش ہمان دائرہ است کہ ثبوت و ثبات پیدا کردہ ست این صورت ہر چند عین آن حقیقت نیست کہ صفات و احکامِ متمایزہ دارد اما از حقیقت دور نیست و جدائی ندارد حقیقت ست کہ خود را باین نمود متخیل گردانیدہ است ؞ خوشتر آن باشد کہ سر دلبران ؞

گفتہ آید در حدیثِ دیگران + حضرتِ شیخ محی الدین بن العربی قُدِّسَ سِرُّہٗ درین مقام گوید
اِنْ شِئْتَ قُلْتَ اِنَّہٗ حَقٌّ وَاِنْ شِئْتَ قُلْتَ اِنَّہٗ خَلْقٌ وَاِنْ شِئْتَ قُلْتَ اِنَّہٗ حَقٌّ مِنْ
وَجْہٍ وَخَلْقٌ مِنْ وَجْہٍ وَاِنْ شِئْتَ قُلْتَ بِالتَّحَیُّرِ لِعَدَمِ التَّمْیِیْزِ بَیْنَہُمَا لیکن باید دانست
کہ این تمیز درمیانِ صورت وحقیقت ہرچند در وہم ست اما چون صورت دران مرتبہ بایجادِ
خداوندی جَلَّ سُلْطَانُہٗ موجود گشتہ است وثبات وتقرر پیدا کردہ ہر آئینہ نفس الامری شدہ و
تمیز نفس الامری حاصل ساختہ بلکہ بطریق ظلیت موجود خارجی گشتہ چہ وجود صورت چنانچہ ظلِّ
وجودِ حقیقت ست مرتبۂ نمود بعد از حصولِ بود ظلِّ خارج آمدہ پس تمیز درمیان حقیقت وصورت
چونکہ نفس الامری بلکہ خارجی شد مثلِ یکے بر دیگرے ممتنع گشت ویکے عینِ دیگرے نیامد وانکہ عین
گفتہ است زیادہ بر تمیزِ وہمی نفہمیدہ و ورا امتیازِ علمی ندانستہ سُبْحَانَ اللّٰہِ مرتبہ وہم بواسطۂ
ایجادِ خداوندی جَلَّ شَانُہٗ کہ دران مرتبہ واقع شدہ است خارج گشتہ است ونفس الامر آمدہ ورای
علم وخارج کہ متعارف ست گشتہ وچون این مرتبہ خارج آمدہ است ناچار در وے مرتبۂ وہم را جدا
نمودہ ونقطۂ جوالہ موجودِ خارجی گشتہ ودائرہ کہ از آن ناشی ست موہوم نام یافتہ عجب معاملہ است
صورت کہ از حقیقت ناشی ست وہرچہ دارد از حقیقت دارد وہیچ جدائی اورا از حقیقت نیست
بزور اورا از حقیقت جدا ساختہ اند واز توہم تحقق آوردہ ومتمیز وہمی را خارجی گردانیدہ کریمہ
صُنْعَ اللّٰہِ الَّذِیْ اَتْقَنَ کُلَّ شَیْءٍ را اینجا ملاحظہ باید کرد کہ لاشیٔ محض را بقدرتِ کاملۂ خود شیٔ
گردانیدہ است وداناو بیناو قادر ومُرید ساختہ بزرگے گوید ؎ چونکہ او شد گوش وچشم
دست وپاے + خیرہ ام در چشم بندیِ خدا + چشم بندی چہ گنجایش دارد زیرا کہ چشم بندی در
جائے ثابت ست کہ غیرِ واقع را واقع نماید اینجا قدرتِ خداوندی جَلَّ شَانُہٗ غیرِ واقع را واقع
گردانیدہ است واَحکامِ کاذبہ را کہ دران مرتبہ کائن بودہ صادقہ ساختہ شیخ میفرماید لِعَدَمِ
التَّمْیِیْزِ بَیْنَہُمَا وحال آنکہ درمیانِ عبد ورب پنجاہ ہزار سالہ راہ ست کہ کریمہ تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِکَۃُ وَ

وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ اشارہ بآنست وشیخ خود نیز باین دوری راہ معترف ست ازینجاست کہ بحیرت قائل گشتہ ست سادہ لوحے از دوری این راہ حق را سُبْحَانَہٗ بعید نہ انگارد واز خود دور نیندازد فَإِنَّهُ سُبْحَانَہٗ قَرِيبٌ بَلْ أَقْرَبُ إِلَى الْعَبْدِ مِنْ نَفْسِ الْعَبْدِ بلکہ این بُعد باعتبار درک ومعرفت ست نہ باعتبار مکان ومسافت نقطۂ آخر دائرہ نزدیکترین نقطہا ست بہ مبدأ دائرہ لیکن چون پشت او را بجانب مبدأ ساختہ اند ورُوئے او را بطرف دیگر گردانیدہ اند ناچار یافتِ او با وجود قرب از مبدا دور افتادہ ست وبعد از طے جمیع نقط مربوط گشتہ۔

رباعی

اے کمان وتیرہا برساختہ ۔ صید نزدیک تو دور انداختہ ۔ ہر کہ دور انداز تر او دور تر ۔ از چنین صیدست او مہجور تر ۔

بلے تا شدتہائے بُعد نکشد قدرِ دولتِ قرب نداند مَا صَنَعَ اللّٰهُ سُبْحَانَہٗ فَهُوَ خَيْرٌ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ۔

مکتوب (۷۲) ہفتاد ودوم

بجناب خواجہ حسام الدین احمد در آنکہ تلوینات عسکر یار باب جمعیت تمکینات ست باجواب استفساری کہ در باب مولود خواندن نمودہ بود اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰى صحیفہ شریفہ وملاطفہ منیفہ کہ از روئے کرم وشفقت نامزد این فقیر ساختہ بودند بمطالعہ آن مشرف گشت لِلّٰهِ سُبْحَانَہٗ الْحَمْدُ وَالْمِنَّةُ کہ بصحت وعافیت اند واز تفقد احوال دوستان دور افتادہ فارغ نیستند احوال واوضاع فقرا را این حدود مستوجب حمد ست کہ در عین بلا عافیت ست ودر مظان تفرقہ جمعیت فرزندان ودوستان کہ ہمراہ اند اوقات شان بجمعیت ست واحوال ایشان در ترقی وتزاید عسکر در حق ایشان خانقاہ مشخص ست کہ در عین تلوینات لشکریان تمکین نصیب شان ست ودر عین گرفتاریہائے شتی کہ از لوازم این موطن ست گرفتار یک مطلب اند نہ کسے را با ایشان کارے ونہ ایشان را از کسے بارے مَعَ ذٰلِكَ مسلوب الاختیار ند وبدولتِ حبس وم

یعنی عین خانقاہ ست ۱۲

صحیحہ سلمہ اللہ تعالیٰ

قید گرفتار عجب جیسے ست کہ رہائی را در عوض آن بجوے نہ خرند و طرفہ قیدیست کہ اطلاق را ازان جا
بہ پیشیزے نستانند الحمد للہ سبحانہ والمنۃ علی ذلک وعلی جمیع نعمہ العظام محمد و ما مقصود
از فرستادن کتابت بہ قرۃ العینین اظہار حسرت بود بر فوت بعضے نعمتہا کہ در جوار وطن حصول
آن متوقع بود و در لشکر آمدن و صحبت داشتن آنجا مربوط بصلاح ایشان ست کہ ایشان اوضاع
لشکر و لشکریان را بہتر میدانند و نفع و ضرر این موطن را بیشتر می شناسند اندراج یافتہ بود کہ
اگر بنویسی کہ از آفات محفوظ خواہند بود بیاید الغیب عند اللہ تعالی اما حمدا للہ سبحانہ
کہ از ہمراہان بکرم اللہ سبحانہ با وجود کثرت اختلاط با ارباب تفرقہ ہیچکس را تا این زمان آفت
تفرقہ نرسیدہ ست و از مطالب باز ندا شتہ دیگر در باب مولود خوانی اندراج یافتہ بود در نفس
قرآن خواندن بصوت حسن و در قصائد نعت و منقبت خواندن چہ مضایقہ است ممنوع تحریف و
تغییر حروف قرآن ست و التزام رعایت مقامات نغمہ و تردید صوت بآن بطریق الحان با تصفیق
مناسب آن کہ در شعر نیز غیر مباح ست اگر بر نہجے خوانند کہ تحریفے در کلمات قرآنی واقع نشود و
در قصائد خواندن شرائط مذکورہ متحقق نگردد و آنرا ہم بغرض صحیح تجویز نمایند چہ مانع ست مخدوما
بخاطر فقیر میرسد تا سد این باب مطلق نکنند بوالہوسان ممنوع گردند اگر اندک تجویز کردند منجر بہ
بسیار خواہد شد قلیلہ یفضی الی کثیرہ قول مشہور ست والسلام +

مکتوب (۷۳) ہفتاد و سیوم

بحضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد سعید در اسرار صفت حیوۃ کہ فوق علم ست و در بیان آنکہ علم چنانچہ
از صفات زائدہ ست از شئون غیر زائدہ است نیز و کذا سائر الصفات حضرت شیخ محی الدین
بن العربی قدس سرہ و متابعان او کہ تنزلات خمس نوشتہ اند تعین اول از اجمال حضرت علم
اعتبار نمودہ اند و آنرا حقیقت محمدی گفتہ اند علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات

تمت بعون اللہ الصمد

وکشفِ این تعیّن را تجلّی ذات دانسته و فوقِ این تعیّن لاتعیّن میدانند که مرتبهٔ ذاتِ بحت ست و احدیّت مجرّده از جمیعِ نسب و اعتبارات پوشیده نماند که فوقِ شانِ العلم شانِ الحیوة ست که علم تابعِ اوست و او اُمِّ جمیعِ صفات ست چه علم و چه غیرِ علم و چه علمِ حصولی و چه علمِ حضوری و این شانِ الحیوة شانے ست عظیم الشان شیون و صفاتِ دیگر در جنبِ آن حکمِ جداولِ دارند نسبت بدریائے محیط عجب ست که شیخ بزرگوار باین مملکتِ وسیع سیر نفرموده است و از گلشنهائے این گلهائے علوم و معارف نه چیده و هر چند این شانِ بحضرتِ ذات عزّ شانه اقربست و بجهالت و عدمِ ادراکِ انسب اما چون شائبهٔ تنزّل و ظلّیت دارد از مظانِ علم و معرفت ست قلّ او کثُر در آنوقت که این فقیر را بکرمِ الله سبحانه سیرے دران شانِ عظیم الشان افتاده بود در مرتبهٔ آن مقام بمسافتِ بعیده مشهود شده بود که شیخ آنجا کلمه دارد که دران اقامت ورزیده است شاید در آخرها حظّے ازین مقام فراگرفته باشد بعدِ مسافت درین طور بعدها ے بیچون بدو اعتبار توان گفت تنگیِ میدانِ عبارت یا صورتِ مثالی آن بعدِ بیچون در عالمِ مثال بعدِ مسافت مشهود ست سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

فصل بالخیر ازین بیان لازم آمد که علم در مرتبهٔ حیوة که فوقِ اوست ثابت نبود چه علمِ حصولی و چه علمِ حضوری و چون در مرتبهٔ حیوة ثابت نبود در مرتبهٔ حضرتِ ذات عزّ شانه چگونه ثابت باشد که فوقِ الفوق ست و چون علم ثابت نباشد نقیضِ او ثابت بود تعالی الله سبحانه عن ذلك علوًّا کبیرًا تقضی ازین اشکالِ مبنی بر معرفتِ دقیقه ست که کم کسے از اولیاء الله بآن لب کشاده است باید دانست که علم واجبی جلّ شانه مثلا چنانچه از صفاتِ ثمانیه حقیقیه زائده است چنانچه اهل حق فرموده اند از شیون و اعتبارات ذاتیه غیر زائده است نیز و چون قسمِ اول از صفاتِ زائده است بر ذاتِ تعالی متعلّقِ آن نیز ماسوی ذات است سبحانه

عالم باشد ماسوی یا صفاتِ زائده واجبی جَلَّ سُلطانُه چه آنچه بداغ ظلیت متسم گشته است
واسم زیادتی پیدا کرده شایانِ مرتبه مقدسه حضرتِ ذات تعالیٰ وتقدس نبود وتعلق بآنجناب
قدس پیدا نکند حصولی باشد آن علم یا حضوری اگر حضوری ست نیز بظلی از ظلالِ حضرت ذات
تعالی متعلق ست اگرچه اتحادی درمیانِ علم وعالم ومعلوم پیدا کرده است چه این مرتبه
اتحاد نیز ظلی از ظلالِ آن مرتبهٔ مقدسه است نه عین آن اگرچه جمعے گمانِ عینیت آن برده
اند وقسم دیگر که از شئون ذاتیه غیر زائده است متعلق آن حضرتِ ذاتست وبس تعالیٰ و
تقدس وواالاتر ست ازانکه ماسوی ذاتِ عز سلطانه تعلق پیدا کند بالجمله علمیکه زائد ست
تعلق آن مقصور بماسوی ذاتست تعالیٰ وتقدس وعلمیکه زائد نیست ومجرد اعتبار ست تعلق
آن مقصور برحضرتِ ذاتست تعالیٰ وتقدس وعلمیکه در مرتبهٔ حضرتِ ذاتِ تعالیٰ منتفی ست
همان علمِ زائد ست که شایانِ آن مرتبه مقدسه نیست که ظلِ آن شانِ علمِ غیر زائد ست ازانتفائے
آن علم ثبوتِ نقیضِ آن که جهل ست لازم نیاید هرگاه علم که از صفاتِ کامله است آنجا گنجایش
ندارد نقیضِ آن که سراسر نقص ست چه گنجایش دارد که دران حضرت یا ریابد غایة ما فی الباب
این هر دو نقیض ازان حضرت مسلوب بود وهیچ محظور نباشد عارفے گوید عرفت بجمع الاضداد
گویا بواسطهٔ علوِ مرتبهٔ آن مقامِ اقدس هیچ یکے ازین دو نقیض آنجا نمیرسد هرگاه جمیعِ نسب و
اعتبارات دران حضرت مسلوب باشند علم وعدمِ علم که از جملهٔ نسب اند نیز مسلوب باشند آن ممکن
ست که اورا از نسب واعتبارات چاره نبود وجمع ورفع نقیض درو نباشد غایق نسب واعتبارات
منزه است از نسب واعتبارات وقیاس غائب بر شاهد درین موطن ممتنع ست یا آنکه گوییم انتفاء
علمِ خاص مستلزمِ عدمِ علمِ مطلق نیست بلکه مستلزمِ عدمِ علمِ خاص ست که متضمن شائبهٔ ظلیت ست
برین تقدیر هیچ محظور لازم نیاید وارتفاعِ نقیضین نشود فافهم باید دانست که علمیکه از شئون
ذاتست تعالیٰ هیچ مناسبتے ندارد بعلمیکه از صفاتِ زائده است اگرچه اصل این علم همان علم ست

۴ یعنی زیرا که آن علم از ظلال شئون ذاتیه است نه از ظلال صفات زائده

۵ یعنی شایان مرتبه مقدسه نیست

۶ یعنی ظل شئون ذاتیه

۷ یعنی ظل صفات زائده

۸ یعنی نقیض آن که جهل ست

۹ یعنی نقیض آن که سراسر نقص ست

۱۰ یعنی جواب سوال اول

۱۱ یعنی رفع نقیضین

۱۲ یعنی جواب سوال دوم

۱۳ یعنی علم بجزئیات

سلمه الله تعالیٰ

چه صفتِ زائدہ ظلِّ شانِ ذاتست آنجا ہمہ انکشاف در انکشافست و حصول ست در عینِ حضور از علوّ درجہ آن جہل نمیتواند در طرفِ او افتاد و بنقاضتِ او بر نمیتواند برخاست بخلافِ صفتِ علم کہ جہل آنرا بنقاضت بر پاست اگرچہ وقوعِ آن غیر جائز و خطاست و این احتمالِ نقیض آنرا باعثِ انحطاطِ او گشتہ است و از تعلّقِ آنجناب قدس بازداشتہ چہ احتمالِ نقیض کمال ہر کمال کہ باشد آنرا در آن حضرت گنجایش نیست قدرتیکہ در آن مرتبہ مقدسہ اثبات نمودہ اند ہمان ست کہ عجز در طرفِ دیگرِ او نیست بخلافِ صفتِ قدرت کہ احتمالِ نقیض دارد اگرچہ واقع نیست علیٰ ہذا القیاس جمیعُ الشئونِ والصفاتِ الواجبۃِ تعالت وتقدست و چون شان العلم بالصفۃ العلم ہیچ مناسبت نباشد علمِ مخلوقات را با آن شانِ عظیم الشان چہ نسبت بود و کدام مناسبت باشد و تعلّقِ آن بآن مرتبہ مقدسہ چگونہ متصوّر بود مگر آنکہ بندہ نوازی فرمایند و انکشافِ ناقصِ مخلوق را از نزدِ انکشافِ خودِ جلائے دہند و بعد از فنائے اتم او بقائے اکمل از نزدِ خود بخشند درین وقت تواند بود کہ تعلّق بچون بآن مرتبہ مقدسہ پیدا کند و جائے برسد کہ اصل از انجا کوتاہی کند و بزینہ اصل باصل الاصل و اصل گردد این خصوصیتیست کہ بہ بنی آدم مرحمت شدہ است و راہِ ترقی برایشان کشادہ است ہم از اصل میگذرند و ہم از اصل الاصل و جائے میرسند کہ اصل در رنگِ ظل در راہ میماند ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ط

مکتوب (۷۴) ہفتاد و چہارم

بحضرت مخدومزادہ خواجہ محمد معصوم در شرح کلام صاحب فصوص در بیان تجلی ذات و تحقیق ورائے خاص حضرت ایشان دران باب و حسب الاتفاق این مکتوب شریف باتمام نرسید

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰى	ہمہ ستایش و سپاس مر خدائراست و سلام بر آن بندگانِ او کہ برگزیدہ است ایشان را
اصل	ترجمہ

قَالَ الشَّيْخُ ابْنُ الْعَرَبِيِّ قُدِّسَ سِرُّهُ وَ التَّجَلِّيْ مِنَ الذَّاتِ لَا يَكُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَةِ الْمُتَجَلِّيْ لَهُ فَالْمُتَجَلِّيْ لَهُ مَا رَاٰى سِوٰى صُوْرَتِهٖ فِيْ مِرْاٰةِ الْحَقِّ وَمَا رَاَى الْحَقَّ وَلَا يُمْكِنُ اَنْ يَرَاهُ وَالْمُرَادُ مِنْ مِرْاٰةِ الْحَقِّ هُوَ الشَّاْنُ الذَّاتِيُّ الَّذِيْ ظِلُّهُ الْاِسْمُ الزَّائِدُ الَّذِيْ هُوَ مَبْدَاُ التَّعَيُّنِ الْمُتَجَلّٰى لَهٗ فَاِنَّ لِكُلِّ اِسْمٍ زَائِدٍ هُوَ مَبْدَاُ التَّعَيُّنِ مِنْ تَعَيُّنَاتِ الْمَخْلُوْقَاتِ اَصْلًا فِي الْمَرْتَبَةِ الذَّاتِيَّةِ وَهُوَ الشَّاْنُ الَّذِيْ هُوَ مُجَرَّدُ اعْتِبَارٍ فِي الذَّاتِ كَمَا حَقَّقْتُ فِيْ غَيْرِ مَوْضِعٍ وَلَيْسَ الْمُرَادُ مِنْهُ الذَّاتُ مُطْلَقًا فَاِنَّ الْمُطْلَقَ لَا يَكُوْنُ مِرْاٰةً لِلْمُقَيَّدِ وَلَمَّا كَانَتِ الْمِرْاٰةُ مُقَيَّدَةً مِثْلَ الصُّوْرَةِ الْكَائِنَةِ فِيْهَا وَاَصْلًا لِاَصْلِ تِلْكَ الصُّوْرَةِ لَاجَرَمَ يَتَجَلّٰى الْمِرْاٰةُ فِيْ نَظَرِ الْمُتَجَلّٰى لَهٗ بِصُوْرَتِهِ الْكَائِنَةِ فِيْهَا مِنْ غَيْرِ زِيَادَةٍ وَلَا نُقْصَانٍ لِاَنَّ تَجَلِّيَ ذٰلِكَ الشَّاْنِ وَظُهُوْرَهٗ فِيْ هٰذِهِ الْمَرْتَبَةِ الَّتِيْ وَقَعَ التَّجَلِّيْ فِيْهَا لَا يَكُوْنُ اِلَّا بِهٰذِهِ الصُّوْرَةِ الَّتِيْ كَانَ الْمُتَجَلّٰى لَهٗ عَلَيْهَا اِلَّا اَنَّ ظُهُوْرَهٗ بِهٰذِهِ الصُّوْرَةِ لِغِنَائِهٖ وَعَدَمِ تَعَلُّقِهٖ بِالْعَالَمِ

حضرت شیخ محی الدین بن العربی قدس سرہ فرمودہ و تجلی ذات نبود مگر بصورت شخص متجلی لہ پس شخص متجلی لہ سوائے صورت خود در مرآت حق چیزے ندیدہ و حق را سبحانہ ندیدہ و نہ ممکن ست کہ بہ بیند او را و مراد از مرآت حق ہمان شان ذاتیست کہ ظل او آن اسم زائد ست کہ مبدأ تعین متجلی لہ ست زیرا کہ ہر اسم زائد را کہ مبدأ تعینے ست از تعینات مخلوقات اصلے کائن ست در مرتبہ ذاتیہ و آن اصل ہمان شان ست کہ مجرد اعتبار ست در ذات چنانچہ در مواضع متعددہ تحقیق نمودہ ام و نیست مراد از مرآت حق ذات مطلق چہ مطلق مرآت مقید نمیتواند شد و چون مرآت در رنگ صورت کہ در وے کائن ست مقید گشت و آن صورت را اصل الاصل آمد ناچار مرآت در نظر متجلی لہ بصورت او کہ در وے کائن ست بلا زیادت و نقصان جلوہ گر خواہد شد زیرا کہ تجلی و ظہور آن شان اندرین مرتبہ کہ تجلی دران وقوع یافتہ نمے باشد مگر بصورتے کہ متجلی لہ بران بودہ اما ظہور آن شان درین صورت بسبب استغنا و عدم تعلق بعالم مشہود است

مَشْرُوطٌ بِتَوَسُّطِ الْاِسْمِ الظِّلِّيِّ الَّذِي هُوَ
مَبْدَأُ تَعَيُّنِ صُورَةِ الْمُتَجَلَّى لَهُ وَهٰذِهِ
الْمِرْاٰةُ الْمُقَدَّسَةُ مُبَايِنَةٌ لِسَائِرِ الْمَرَايَا
فَاِنَّ ظُهُورَ الصُّوَرِ فِي تِلْكَ الْمَرَايَا كَائِنٌ فِي زَاوِيَةٍ
مِنْ زَوَايَاهَا وَلَا تَظْهَرُ الْمَرَايَا بِاَعْيَانِ الصُّوَرِ
الْحَالَّةِ فِيهَا لِمُبَايَنَةٍ بَيْنَهُمَا بِخِلَافِ هٰذِهِ الْمِرْاٰةِ
الْمُقَدَّسَةِ فَاِنَّ الصُّوَرَةَ غَيْرُ حَالَّةٍ فِيهَا وَلَا حَاصِلَةٍ
فِي زَاوِيَةٍ مِنْ زَوَايَاهَا لِعَدَمِ الْحَالِّيَّةِ وَالْمَحَلِّيَّةِ
فِي تِلْكَ الْحَضْرَةِ وَلَوْ حِسًّا وَعَدَمِ التَّبَعُّضِ وَ
التَّجَزِّي فِي تِلْكَ الْمَرْتَبَةِ الْمُقَدَّسَةِ وَلَوْ وَهْمًا بَلْ
تَظْهَرُ هٰذِهِ الْمِرْاٰةُ الْمُقَدَّسَةُ بِكُلِّيَّتِهَا بِصُورَةِ الْمُتَجَلَّى
لَهُ فَحِينَئِذٍ تَكُونُ هِيَ مِرْاٰةً وَصُورَةً فَالْمُتَجَلَّى لَهُ
مَا رَاٰى سِوٰى صُورَتِهِ فِي مِرْاٰةِ الْحَقِّ الَّذِي هُوَ
شَانُ الذَّاتِ الَّذِي ظَهَرَ بِصُورَةِ الْمُتَجَلَّى لَهُ وَمَا رَاَى الْحَقَّ
الْمُطْلَقَ وَلَا الشَّانَ الْخَاصَّ عَلَى النَّهْجِ التَّنْزِيهِيِّ
وَالنَّمَطِ التَّقْدِيسِيِّ وَلَا يُمْكِنُ اَنْ يَرَاهُ هٰذَا
مَبْنِيٌّ عَلٰى رَاْيِ الشَّيْخِ فِي نَفْيِ اِمْكَانِ الرُّوْيَةِ
التَّنْزِيهِيَّةِ وَاِثْبَاتِ الرُّوْيَةِ فِي الظُّهُورَاتِ
التَّشْبِيهِيَّةِ الْجَامِعَةِ اللَّطِيفَةِ بِطَرِيقِ
التَّمَثُّلِ وَالْمِثَالِ وَهُوَ كَمَا تَرٰى

بتوسط آن اسم ظلی کہ مبدأ تعین صورت متجلی لہ
است و این مرآت مقدس بر خلاف مرایائے
دیگر ست چہ ظہور صور دران مرایا در جزو نیست
از اجزائے اینہا و ظاہر نگردد آن مرایا باعیان
صور کہ دران حال اند بسبب مبایناتے کہ واقع
ست میان اینہا بخلاف این مرآت مقدس
کہ صورت نہ در وے حال ست و نہ در جزوے از
اجزائے وے حاصل بسبب فقدان حالیت
و محلیت دران حضرت ولو حسا و عدم تبعض
و تجزی دران مرتبہ مقدسہ ولو وہما بلکہ این
مرآت مقدس بتمامہا بصورت شخص متجلی لہ ظہور
میابد پس این زمان آن مرآت مقدس ہم
مرآت باشد و ہم صورت پس شخص متجلی لہ ندید مگر
صورت خود در مرآت حق کہ ہمان شان ذات ست
کہ بصورت متجلی لہ ظاہر شدہ و حق مطلق را ندیدہ
و نہ شان خاص و یرا بر نہج تنزیہی و نمط تقدیسی
و نہ ممکن ست کہ ببیند او را و این مبنی ست بر رائے
شیخ از نفی امکان رویت مرتبہ تنزیہ و اثبات
رویت در ظہورات تشبیہیہ جامعہ لطیفہ بطریق
تمثل و مثال و این رائے شیخ چنانکہ مے بینی

۱ یعنی مرآت حق جل و علا ۱۲
۲ صور و مرایا ۱۲ یعنی اگرچہ باعتبار ظاہر حس باشد ۱۲
۳ یعنی یارہ یارہ بودن و جزو جزو بودن ۱۲
۴ یعنی اگرچہ باعتبار وہم و تخیل بود ۱۲
۵ یعنی ہم صورت و ہم مرآت
۶ یعنی صور و مرایا
۷ ہذا قول الشیخ
۸ یعنی ہذا
۹ القول المذکور من حضرت الشیخ
۱۰ یعنی
۱۱ یعنی
۱۲ یعنی

مُخَالِفٌ لِمَا اتَّفَقَ عَلَيْهِ عُلَمَاءُ اَهْلِ السُّنَّةِ
وَالْجَمَاعَةِ شَكَرَ اللّٰهُ تَعَالٰى سَعْيَهُمْ مِنْ
اَنَّ رُؤْيَتَهٗ تَعَالٰى فِي الدُّنْيَا جَائِزَةٌ غَيْرُ
وَاقِعَةٍ وَفِي الْاٰخِرَةِ بِلَا كَيْفٍ حَقٌّ وَاقِعٌ
وَلَا تَكُوْنُ بِتَمَثُّلٍ وَمِثَالٍ ۵ يَرَاهُ
الْمُؤْمِنُوْنَ بِغَيْرِ كَيْفٍ + وَاِدْرَاكٍ وَضَرْبٍ
مِنْ مِّثَالٍ + لِاَنَّ رُؤْيَةَ التَّمَثُّلِ رُؤْيَةُ
كَيْفٍ وَاَيْضًا لَيْسَتْ رُؤْيَةً لَهٗ تَعَالٰى بَلْ
رُؤْيَةَ مَخْلُوْقٍ اَوْجَدَهٗ تَعَالٰى وَاَظْهَرَهٗ
بِطَرِيْقِ التَّمَثُّلِ وَهُوَ تَعَالٰى وَرَاءَ التَّمَثُّلِ
وَالْمِثَالِ وَوَرَاءَ التَّوَهُّمِ وَالْخَيَالِ وَكُلُّ
ذٰلِكَ مَخْلُوْقٌ لَّهٗ تَعَالٰى وَالْعَجَبُ مِنْ كِبَرَاءِ
الْعُرَفَاءِ اَنَّهُمْ تَسَلَّوْا بِالتَّشْبِيْهِ عَنِ التَّنْزِيْهِ
وَبِالْحَادِثِ عَنِ الْقَدِيْمِ وَاكْتَفَوْا بِالْمِثَالِ
وَعَكَفُوْا لِلتَّمْثَالِ وَظَنِّيْ اَنَّ ذٰلِكَ لِمَرَضٍ
حَدَثَ لَهُمْ مِّنْ قَوْلِهِمْ بِالتَّوْحِيْدِ وَالْاِتِّحَادِ
وَاِصْرَارِهِمْ عَلٰى حُكْمِهِمْ بِاَنَّ الْعَالَمَ هُوَ
الْحَقُّ سُبْحَانَهٗ فَلَا جَرَمَ تَكُوْنُ رُؤْيَةُ
اَيِّ فَرْدٍ مِّنْ اَفْرَادِ الْعَالَمِ رُؤْيَةً لَّهٗ
تَعَالٰى عِنْدَهُمْ لِلْاِتِّحَادِ بَيْنَهُمَا مِنْ هٰهُنَا

مُخالف آنست کہ اتفاق کردہ اند بران عُلمائے
اہل سُنّت وجماعت خدائے تعالیٰ سعی ایشان
را مشکور گرداند از انکہ رویت حق تعالیٰ در دنیا
جائز ست امّا غیر واقع و در آخرت بلا کیف حق
ست وواقع و نباشد بتمثّل و مثال چنانچہ در بدر
الامالی گفتہ بہ بینند حق را سبحانہ مومنان
بلا کیف وادراک و نوعے از مثال چہ رویت
تمثّل رویت کیف ست نہ رویت حق تعالیٰ
بلکہ رویت مخلوق ست کہ حق تعالیٰ ایجاد فرمود
و بطریق تمثّل ظاہر نمودہ و او تعالیٰ ورائے تمثّل و
مثال ست وورائے توہّم و خیال و این ہمہ مخلوق
اویند تعالیٰ و عجب ست از اکابرِ عُرفا کہ خورسند
شدند بہ تشبیہ از تنزیہ و بحادث از قدیم و قناعت
ورزیدند بمثال و اقامت نمودند بر تمثال و ظنّ
من ست کہ این ہمہ از جہت مرضے ست کہ پیدا
شد در ایشان از قول ایشان بتوحید و اتحاد
و اصرار ایشان بریں حکم شان کہ عالم ہمون حق
ست سبحانہ و بس ناچار نزد ایشان رویت
ہر فردے از افراد عالم رویت او تعالیٰ باشد
بسبب اتحاد کہ میان ہر دو واقع ست از ینجا ست

۱ ای یرید اللہ سبحانہ وتعالیٰ المؤمنون الابرار دون الکفار فانہم عن ربہم یومئذ لمحجوبون ولا ادری کیف یتم ہذا الحاصلۃ فلا ینافی قولہ تعالیٰ لا تدرکہ الابصار ولا بنوع من مثال صورۃ و ہیئۃ قال اللہ تعالیٰ وجوہ یومئذ ناضرۃ الی ربہا ناظرۃ وتحصیل الرویۃ بان تنکشف الکشاف تاما منزہا عن المقابلۃ والمکان و الجہۃ ۱۲ منہ

۲ یعنی از تصانیف علامہ شہیر ابو الحسن سراج الدین علی بن عثمان اوشی رحمہ اللہ تعالیٰ و کلام در رویت حق نہ در رویت مخلوق

۳ یعنی در زبدۃ

۴ بخصوص کلام

تمت

قَالَ بَعْضُهُمْ بِالشِّعْرِ الْفَارِسِيِّ ؎ اِمروز
چون جمالِ تو بے پرده ظاهرست + در حیرتم
که وعدهٔ فردا برائے چیست + اِلَّا اَنَّ الشَّیْخَ
خَصَّ مِنْ بَیْنِ تِلْكَ الْاَفْرَادِ فَرْدًا خَاصًّا
جَامِعًا حَصَلَ بِطَرِیْقِ التَّمَثُّلِ وَهُوَ لَا یُجْدِیْ
نَفْعًا كَاَنَّهٗ قُدِّسَ سِرُّهٗ لَوْ فُوِّضَ عِلْمُهٗ بِالْكِتَابِ
وَالسُّنَّةِ وَاَقْوَالِ الْعُلَمَاءِ تَنَبَّهَ عَلٰى شَنَاعَةِ
الْقَوْلِ بِاِطْلَاقِ الرُّؤْیَةِ وَالْحُكْمِ بِاَنَّ
رُؤْیَتَهُمْ مُطْلَقًا رُؤْیَتُهٗ سُبْحَانَهٗ وَمَعَ ذٰلِكَ
لِغَلَبَةِ السُّكْرِ وَقُوَّةِ حَالِ التَّوْحِیْدِ مَا تَخَلَّصَ
عَنْ مَضِیْقِ التَّشْبِیْهِ مُطْلَقًا وَمَا تَفَرَّغَ لِتَحْصِیْلِ
كَمَالَاتِ التَّنْزِیْهِ مُفَرَّدًا بَلْ زَعَمَ اَنَّ الْمُنَزِّهَ
الصِّرْفَ قَاصِرٌ وَنَاقِصٌ وَمُحَدِّدٌ لَهٗ تَعَالٰى
كَالْمُشَبِّهِ فَفَرَّ عَنِ التَّنْزِیْهِ الصِّرْفِ وَجَزَمَ
بِاَنَّ الْكَمَالَ فِی الْجَمْعِ بَیْنَ التَّشْبِیْهِ وَالتَّنْزِیْهِ
وَالْحُكْمِ بِاَنَّ اَحَدَهُمَا عَیْنُ الْاٰخَرِ لِیَرْتَفِعَ
التَّحْدِیْدُ وَالتَّقْیِیْدُ مُطْلَقًا وَلَا یَخْفٰى عَلَیْكَ اَنَّ
التَّشْبِیْهَ مَعْدُوْمٌ فِی الْخَارِجِ عِنْدَهٗ وَاِنَّمَا الْمَوْجُوْدُ
فِی الْخَارِجِ هُوَ التَّنْزِیْهُ الصِّرْفُ فَلَا یَكُوْنُ اَحَدُهُمَا مُحَدِّدًا
وَمُقَیِّدًا لِلْاٰخَرِ عَلٰى قِیَاسِ الْوُجُوْدِ وَالْعَدَمِ الْخَارِجِیَّیْنِ

که بعضے از ایشان این شعرِ فارسی گفته ؎
امروز چون الخ مگر آنکه شیخ قُدِّسَ سِرُّهٗ از میان
افرادِ عالم فردے خاص جامع را که بطریق تمثل
بحصول انجامیده باشد مخصوص ساخته و این
تخصیص نفع نمے بخشد اور اگویا وے قُدِّسَ
سِرُّهٗ از وفورِ علم بکتاب و سنت و اقوالِ علما بر
شناعتِ قول باطلاقِ رویت و حکم کردن
بآنکه رویت اینها مطلقا رویت اوست سبحانه
و قوف یافته و باوجود آن از غلبهٔ سکر و قوتِ
حالِ توحید از مضیقِ تشبیه بالکلیه مخلصی نیافته
و از برائے تحصیلِ کمالاتِ تنزیه صرف فارغ نگشته
بلکه گمان برده که قائل تنزیه محض قاصر است و
ناقص و محدد است مر او را تعالی در رنگِ قائل
به تشبیه پس از تنزیه صرف گریخته و متیقن نموده
که کمال در جمع کردن ست میانِ تشبیه و تنزیه
و حکم کردن بآنکه یکے ازین دو عین دیگر ست
تا تحدید و تقیید بالکلیه مرتفع گردد و مخفی نیست
بر تو که تشبیه نزد وے در خارج مفقود ست و موجود
در خارج همین تنزیه صرف ست پس یکے ازینها
محدد و مقید دیگرے نبود بر قیاس وجود خارجی

و عدم خارجی.

ل یعنی بآن امروز ۱۲
ع و الحال ان
ع محکم غیر محدود ۱۲
ع فوض بالضاد المعجمة
دال اول یعنی محدود بکسر
نسخه ۱۲ فوض بالظاء
ع فوض بالظاء یعنی محدود

فَإِنَّ الْعَدَمَ غَيْرُ مُحَدِّدٍ لِلْوُجُودِ وَلَا الْعَكْسُ
فَإِنَّ الْوُجُودَ عَلَى إِطْلَاقِهِ مَعَ الْعَدَمِ وَالْعَدَمَ
عَلَى إِطْلَاقِهِ مَعَ الْوُجُودِ غَيْرُ مُقَيِّدٍ أَحَدُهُمَا
بِالْآخَرِ وَلَوْ كَانَ الْعَدَمُ مُحَدِّدًا لِلْوُجُودِ
لَكَانَ يَنْبَغِي أَنْ يُحْكَمَ بِأَنَّ الْكَمَالَ فِي الْجَمْعِ
بَيْنَ الْوُجُودِ وَالْعَدَمِ وَيَكُونَ أَحَدُهُمَا
عَيْنَ الْآخَرِ وَهُوَ سَفْسَطَةٌ ظَاهِرَةٌ فَلَا يَكُونُ
الْقَوْلُ بِالتَّنْزِيهِ الصِّرْفِ تَحْدِيدًا لَهُ تَعَالَى وَ
لَا يَكُونُ الْجَمْعُ كَمَالًا بَلْ نُقْصَانًا لِلْحَاقِهِ
لِلنَّاقِصِ بِالْكَامِلِ وَمَعْلُومٌ أَنَّ الْمُرَكَّبَ مِنَ
النَّاقِصِ وَالْكَامِلِ نَاقِصٌ بَقِيَ أَنَّ الصُّوَرَ
الْمَعْلُومَةَ الْمُسَمَّاةَ بِالْأَعْيَانِ الثَّابِتَةِ عِنْدَهُ
ثَابِتَةٌ فِي الْعِلْمِ وَهِيَ أَيْضًا لَا تَسْتَلْزِمُ تَحْدِيدَ
الْمَوْجُودِ الْخَارِجِيِّ حَتَّى يُحْكَمَ بِالِاتِّحَادِ وَ
الْعَيْنِيَّةِ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ وَإِنَّمَا يُحَدِّدُ الْمَوْجُودَ
الْخَارِجِيَّ الْمَوْجُودُ الْخَارِجِيُّ مِثْلُهُ وَأَمَّا
الْمَوْجُودُ الْعِلْمِيُّ فَلَا يُحَدِّدُ الْمَوْجُودَ الْخَارِجِيَّ
وَلَا يُزَاحِمُهُ لِتَبَايُنِ الْمَرْتَبَتَيْنِ أَلَا تَرَى
أَنَّ تَصَوُّرَ شَرِيكِ الْبَارِي تَعَالَى وَثُبُوتَهُ
فِي الْعِلْمِ لِيُحْكَمَ عَلَيْهِ بِالِاسْتِحَالَةِ

کہ نہ عدم محدِّد وجود ست و نہ وجود محدِّد عدم
بلکہ وجود مع العدم بر اطلاقِ خود ست و عدم
مع الوجود نیز بر اطلاقِ خود ست و یکے ازینہا
بدیگرے مقیّد نیست و اگر عدم محدِّد وجود بودے
شایان بودے کہ حکم نمودہ آید بانیکہ کمال در جمع
کردن ست میانِ وجود و عدم و باشد یکے
ازینہا عینِ دیگر و این ظاہر البطلان ست پس
قول بہ تنزیہ صرف تحدید نبود مر او را تعالی و نہ
جمع میان تنزیہ و تشبیہ کمال باشد بلکہ نقص
بود و الحاقِ ناقص بکامل و معلوم ست کہ مرکّب
از ناقص و کامل ناقص ست باقی ماند اینکہ صُوَر
علمیہ مُسمّات باعیانِ ثابتہ نزدِ شیخ در علمِ حق
ثابت اند و آن ہم تحدید موجودِ خارجی را لازم
نمیگیرد تا حکم کردہ آید باتحاد و عینیت میانِ
آنہا و میانِ او تعالی و جز این نیست کہ موجودِ
خارجی را موجودِ خارجی مماثل آن تحدید مینماید
اما موجودِ علمی پس نہ تحدید موجودِ خارجی مینماید و
نہ مزاحم او میگردد بسببِ تباینِ آن دو مرتبہ
آیا نمے بینی کہ تصوّرِ شریک باری تعالی و ثبوتِ
آن در علم تا باستحالہ بروے حکم کردہ آید ہرگز

لَا يُزَاحِمُ الْبَارِيَ تَعَالَى الْمَوْجُودَ فِي الْخَارِجِ وَلَا يُحَدِّدُهُ وَلَا يُقَيِّدُهُ اَصْلًا حَتّٰى يُتَمَحَّلَ فِي دَفْعِهِ تَمَحُّلًا غَيْرَ وَاقِعٍ بِاَنَّ اَحَدَهُمَا عَيْنُ الْاٰخَرِ هٰذَا وَلْنَرْجِعْ اِلٰى كَلَامِ الشَّيْخِ فِي التَّجَلِّي الذَّاتِيِّ وَمَا يُنَاسِبُهُ فَنَقُولُ ذَكَرَ الشَّيْخُ بَعْدَ ذِكْرِ هٰذَا التَّجَلِّي مَا حَاصِلُهُ اَنَّ هٰذَا التَّجَلِّيَ نِهَايَةُ التَّجَلِّيَاتِ وَغَايَةُ الْعُرُوجَاتِ وَمَا بَعْدَ هٰذَا اِلَّا الْعَدَمُ الْمَحْضُ فَلَا تَطْمَعْ وَلَا تُتْعِبْ نَفْسَكَ بِتَحْصِيلِ الْعُرُوجِ فَوْقَهُ وَالْوُصُولِ وَرَاءَهُ فَلَا مَقَامَ اَعْلٰى مِنْ هٰذَا الدَّرَجِ مِنَ التَّجَلِّي الذَّاتِيِّ +

مُزاحم نمیگردد باری تعالی موجود فی الخارج را ونه تحدید آن مینماید ونه تقیید آن میکند تا در دفع آن تمحّل غیر واقع نموده آید که یکے از نهایین دیگرست هذا وباید که رجوع نمائیم بسوئے کلام شیخ در تجلّی ذاتی وآنچه مناسب وے ست پس میگوئیم که ذکر نمود شیخ قدّس سرّهٗ بعد از ذکر این تجلی آنکه حاصلش این ست که هر آینه این تجلی نهایت تجلیات ست وغایت عروجات و نیست بعد ازان مگر عدم محض پس طمع مکن و خود را در محنت میفگن از برائے تحصیل عروج بالائے آن واز جهت وصول ورائے آن زیرا که مقامے بالاتر ازین درجه تجلّی ذاتی موجود نیست +

مکتوب (۷۵) هفتاد و پنجم

باین حقیر محمد هاشم کشمی در بیان تجلّی افعال وتجلّی صفات وتجلّی ذات سبحانه اخوی خواجه محمد هاشم کشمی بداند که تجلّی افعال عبارت از ظهور فعل حق ست سبحانه بر سالک بر نهجیکه افعال عباد ظلال آن فعل نماید واین فعل را اصل آن افعال دریابد وقیام این افعال را بآن فعل واحد شناسد وکمال این تجلّی آنست که این ظلال از نظر او بتمام مختفی گشته باصل خود ملحق گردد وفاعل این افعال را در رنگ جماد بیحس وحرکت یابد وآنچه ارباب توحید وجود که بعینیت اشیا قائل اند وهمه اوست میگویند درین موطن گفته اند واین افعال متکثره عباد را

یعنی این ست بیان اصل تجلی افعال او کمال این تجلی آنست کما لا یخفی

بیان تمحّل

تجلی افعال

فعلِ یک فاعل جَلَّ شَانُہٗ دانستہ آنجا[۱] اختفاءِ انتسابِ افعال ست کہ بہ فعلہٗ خود داشتہ وحُدُوثِ انتساب ست آن افعال را بفاعلِ واحد نہ اختفاءِ نفسِ افعال ست والحاقِ آنہا باصل شَتَّانَ مَابَیْنَہُمَا وَاِنْ کَادَ اَنْ یَّخْفٰی عَلَی الْبَعْضِ تجلّی صفات عبارت از ظہورِ صفاتِ حق ست سُبْحَانَہٗ بر سالک بر نہجیکہ صفاتِ عباد را ظِلال صفاتِ واجبی داند جَلَّ سُلْطَانُہٗ وقیامِ آنہا را باصولِ آنہا دریابد علمِ ممکن را مثلاً ظلِّ علمِ واجب یابد و قائم باو داند و ہمچنین قدرتِ او را ظلِّ قدرتِ او تعالےٰ داند و قیامِ آن باو تصوّر نماید و کمالِ این تجلّی آنست کہ این صفاتِ ظِلال[۲] بتمام از نظرِ سالک مختفی گشتہ باصولِ خود ملحق گردد و خود را کہ موصوف باین صفات بودہ ست در رنگِ جمادِ میّت بے حیات و بے علم یابد و اثرے از وجود و کمالات و توابعِ وجود در خود نیابد نہ ذکرے باشد آنجا نہ توجہے نہ حضورے بود نہ شہودے بعد از لحوق باصل اگر توجہ ست خود بخود متوجہ ست و اگر حضور ست خود بخود حاضر و نصیبے کہ سالک راست ازین مقام حصولِ حقیقتِ فنا و نیستی ست و انتفاءِ انتسابِ کمالات ست کہ بزعمِ خود آن کمالات را بخود منتسب میساخت و ادائے امانت ست باہلِ امانت کہ بہ تہمت و کذب آن امانت را از خود مے انگاشت و نیز زوالِ مورِد کلمۂ انا ست بحدیکہ اگر او را ببقاءِ باللہ مشرّف سازند نیز ہرگز انا را مورِدے نباشد و تعبیر از خود بانا نمیتواند کرد و ہر چند خود را ہمان اصل خود یابد گنجایشِ اطلاقِ کلمۂ انا بران اصل میسّر نباشد و خود را عینِ اصلِ خود نمیتواند گفت کہ خودی از وے برطرف شدہ ست و انانیّت زائل گشتہ انا الحق گفتن[۳] از عدمِ حصولِ این نسبت ست و سُبْحَانِی بر زبان آوردن از نارسیدن باین دولت لیکن این قسم الفاظ کہ از اکابر صادر شدہ حمل بر توسّطِ احوالِ شان باید نمود و کمالِ شان و رائے آن گفت و گو اعتبار باید فرمود این دولتِ فنا کہ حقیقتِ نیستی ست ہر چند منتہائے تجلّی صفات ست اما حصول آن از پرتوِ تجلّی ذات ست و تا ذات

---

۱ یعنی در افعال نسبت افعال بفاعل مشہود و نسبت افعال بفاعل مشہود و نسبت افعال بفاعل مشہود

۲ یعنی ظلال صفات واجبی

۳ یعنی محل ورود و مصدق کلمۂ انا کہ ضمیر متکلم ست

۴ یعنی ہیچ نسبت

۵ یعنی ہیچ نسبت

۶ یعنی ہیچ نسبت

۷ یعنی ہیچ نسبت

۸ یعنی ہیچ نسبت

۹ یعنی ہیچ نسبت

۱۰ یعنی ہیچ نسبت

۱۱ یعنی ہیچ نسبت

۱۲ یعنی ہیچ نسبت

۱۳ یعنی ہیچ نسبت

۱۴ یعنی ہیچ نسبت

۱۵ یعنی ہیچ نسبت

۱۶ یعنی ہیچ نسبت

۱۷ یعنی ہیچ نسبت

۱۸ یعنی ہیچ نسبت

۱۹ یعنی ہیچ نسبت

۲۰ یعنی ہیچ نسبت

۲۱ یعنی ہیچ نسبت

۲۲ یعنی ہیچ نسبت

۲۳ یعنی ہیچ نسبت

۲۴ یعنی ہیچ نسبت

۲۵ یعنی ہیچ نسبت

۲۶ یعنی ہیچ نسبت

۲۷ یعنی ہیچ نسبت

۲۸ یعنی ہیچ نسبت

۲۹ یعنی ہیچ نسبت

۳۰ یعنی ہیچ نسبت

۳۱ یعنی ہیچ نسبت

۳۲ یعنی ہیچ نسبت

۳۳ یعنی ہیچ نسبت

۳۴ یعنی ہیچ نسبت

۳۵ یعنی ہیچ نسبت

۳۶ یعنی ہیچ نسبت

۳۷ یعنی ہیچ نسبت

۳۸ یعنی ہیچ نسبت

۳۹ یعنی ہیچ نسبت

۴۰ یعنی ہیچ نسبت

۴۱ یعنی ہیچ نسبت

۴۲ یعنی ہیچ نسبت

۴۳ یعنی ہیچ نسبت

۴۴ یعنی ہیچ نسبت

۴۵ یعنی ہیچ نسبت

۴۶ یعنی ہیچ نسبت

۴۷ یعنی ہیچ نسبت

۴۸ یعنی ہیچ نسبت

۴۹ یعنی ہیچ نسبت

۵۰ یعنی ہیچ نسبت

۵۱ یعنی ہیچ نسبت

۵۲ یعنی ہیچ نسبت

۵۳ یعنی ہیچ نسبت

۵۴ یعنی ہیچ نسبت

۵۵ یعنی ہیچ نسبت

۵۶ یعنی ہیچ نسبت

۵۷ یعنی ہیچ نسبت

۵۸ یعنی ہیچ نسبت

۵۹ یعنی ہیچ نسبت

۶۰ یعنی ہیچ نسبت

۶۱ یعنی ہیچ نسبت

۶۲ یعنی ہیچ نسبت

۶۳ یعنی ہیچ نسبت

۶۴ یعنی ہیچ نسبت

۶۵ یعنی ہیچ نسبت

۶۶ یعنی ہیچ نسبت

۶۷ یعنی ہیچ نسبت

۶۸ یعنی ہیچ نسبت

۶۹ یعنی ہیچ نسبت

۷۰ یعنی ہیچ نسبت

۷۱ یعنی ہیچ نسبت

۷۲ یعنی ہیچ نسبت

۷۳ یعنی ہیچ نسبت

۷۴ یعنی ہیچ نسبت

۷۵ یعنی ہیچ نسبت

۷۶ یعنی ہیچ نسبت

۷۷ یعنی ہیچ نسبت

۷۸ یعنی ہیچ نسبت

۷۹ یعنی ہیچ نسبت

۸۰ یعنی ہیچ نسبت

۸۱ یعنی ہیچ نسبت

۸۲ یعنی ہیچ نسبت

۸۳ یعنی ہیچ نسبت

۸۴ یعنی ہیچ نسبت

۸۵ یعنی ہیچ نسبت

۸۶ یعنی ہیچ نسبت

۸۷ یعنی ہیچ نسبت

۸۸ یعنی ہیچ نسبت

۸۹ یعنی ہیچ نسبت

۹۰ یعنی ہیچ نسبت

۹۱ یعنی ہیچ نسبت

۹۲ یعنی ہیچ نسبت

۹۳ یعنی ہیچ نسبت

۹۴ یعنی ہیچ نسبت

۹۵ یعنی ہیچ نسبت

۹۶ یعنی ہیچ نسبت

۹۷ یعنی ہیچ نسبت

۹۸ یعنی ہیچ نسبت

۹۹ یعنی ہیچ نسبت

۱۰۰ یعنی ہیچ نسبت

نرسیدہ باشد نباشد

متجلی نشود این دولتِ فنا میسّر نیاید بلکہ تجلّی صفات نیز بانجام نرسد تا نیابی نرہی از تجلّی ذات ست کہ آن بقیّۂ عارف کہ در نظرِ او در رنگِ جمادِ میّت مینمود نیز زائل میگردد و آن عدمے بودہ است کہ اصلِ ہر ممکن ست کہ بواسطۂ انعکاسِ صفاتِ کاملۂ حضرتِ وجوب تعالت و تقدّست در وے امتیازے و تشخّصے پیدا گشتہ بود و باین آئینہ داری از اعدامِ دیگر جدا شدہ و چون این ظلالِ منعکسہ باصولِ خود ملحق گشت ما بہ الامتیاز درین اعدام نماند و این عدمِ خاص نیز بعدمِ مطلق ملحق شد این زمان از عارف نہ نامے ماند و نہ نشانے نہ اسمے ماند و نہ رسمے لا تبقی و لا تذر وجود و توابعِ وجود چنانکہ از وے وداع گرفتہ رفت عدم نیز از وے جدا شدہ باصلِ خود لاحق شد باید دانست کہ امتیاز این عدم از اعدامِ دیگر کہ بواسطۂ حصولِ ظلالِ صفات در وے حاصل شدہ بود باعتبارِ توہّم بودہ است و فی الحقیقت در وے ہیچ ظلے کائن نبودہ در رنگِ مرایائے دیگر کہ حصولِ صور در آنہا باعتبارِ توہّم ست و چون حصولِ ظلال در وے باعتبارِ توہّم بود امتیاز او نیز وہمی باشد پس وجودِ ممکن چنانچہ باعتبارِ توہّم ست عدمِ او نیز باعتبارِ توہّم باشد بریں ورطۂ وہم او را قدمگاہ ندادہ اند چہ فی الحقیقت وجود بر صرافتِ اطلاقِ خود ست و عدم بر صرافتِ اطلاقِ خود نہ آنرا تنزّلے آمدہ است و نہ این را ترقّی بکمالِ اقتدار صانع ست تعالی کہ در مرتبۂ وہم ازان و ازین عالمے را خلق فرمودہ است و اتقانِ تمام دادہ و معاملۂ ابدی و عذاب و ثوابِ سرمدی بوے منوط گردانیدہ و ما ذلک علی اللہ بعزیز و آنکہ در بالا گفتہ ایم کہ حصولِ این دولتِ فنا از پرتوِ تجلّی ذات ست یعنی حصولِ نفسِ تجلّی ذات بعد از حصولِ این دولتِ فنا ست کہ تا نرہی نیابی فرق درمیانِ پرتوِ تجلّی و نفسِ تجلّی در رنگِ فرق درمیانِ اسفارِ صبح و طلوعِ آفتاب دریاب در وقتِ اسفار پرتوِ تجلّی آفتاب ست و بعد از طلوعِ نفسِ تجلّی آفتاب و بسا ست کہ بعد از پرتو انداختنِ تجلّی بعضے را بنفسِ تجلّی مشرّف نسازند و بواسطۂ عروضِ بعضے عوارض بآن دولتِ قصوٰی نرسانند

---

۱ یعنی آئینہ داری آن عدم و حضرت ذات واجبی را حاصل سلطانیا از اعدام دیگر انچہ ۱۲

۲ حاصل آنکہ بعد از تجلّی ذات بس حصول دولت فنا کہ مقدم ست بران اما حصول نفس این تجلی

اِسفار را در یابند و بعروضِ علتِ سماوی یا ارضی بطلوعِ آفتاب مُهتدی نشوند و ایضاً در شهودِ
اِسفار کمالِ قوتِ باصره در کار نیست شهودِ آفتاب ست که کمالِ قوتِ باصره میطلبد و حِدّتِ
نظر میخواهد خفاشِ مسکین در ادراکِ اِسفار قادر ست و در ابصارِ آفتاب عاجز دیدهٔ دیگر میباید
که بآن ابصارِ آفتاب نماید و بسیار باشد که استعدادِ پرتوِ تجلّی ذات بود و استعدادِ نفسِ آن
تجلّی نبود خفاش را استعداد پرتوِ تجلّی آفتاب ست و استعدادِ نفسِ تجلّی آفتاب نیست
سخنے میگویم سربسته شاید نافع آید بعد از انصرامِ تجلّی صفات و بعد از حصولِ فناءِ صفات و
ذات عارف را تجلّی رُو میدهد که گویا دهلیزِ تجلّی ذات ست و گویا برزخ ست درمیان تجلّی
صفات و تجلّی ذات صاحب دولتے را که ازین تجلّی گذرانیده پیش ببرند از تجلّی ذات بقدرِ
استعداد او را نصیب ست و این تجلّی برزخی بزعمِ این فقیر اصل ست مر آن تجلّی ذاتی را که
شیخ محی الدین بن العربی قُدِّسَ سِرُّهٗ تعبیر ازان تجلّی باین عبارت فرموده است اَلتَّجَلِّیْ
مِنَ الذَّاتِ لَا یَکُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَةِ الْمُتَجَلّٰی لَهٗ فَالْمُتَجَلّٰی لَهٗ مَا رَاٰی سِوٰی صُوْرَتِهٖ فِیْ
مِرْاٰةِ الْحَقِّ وَمَا رَاَی الْحَقَّ وَلَا یُمْکِنُ اَنْ یَّرَاهُ وشیخ این تجلّی را منتهائے تجلّیات
گفته است و فوقِ این مقامے ندانسته و گفته وَمَا بَعْدَ هٰذَا التَّجَلِّیْ اِلَّا الْعَدَمُ الْمَحْضُ
فَلَا تَطْمَعْ وَلَا تَتْعَبْ فِیْ اَنْ تَرْقٰی مِنْ هٰذِهِ الدَّرَجَةِ مِنَ التَّجَلِّیْ الذَّاتِیِّ عجائب
کاروبار ست وصولِ مطلوبِ حقیقی در ماورائے این تجلّی ست و شیخ از انجا مے ترساند و بگریمه
وَیُحَذِّرُکُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ تحذیر و تهدید مے فرماید ما آواره شده گان اگر در وے طمع نکنیم
و در حصولِ آن تعب نکشیم چه کار کرده باشیم و از جوهرِ نفیس بخرف ریزه تسلّی گشته غَایَةُ
مَا فِی الْبَابِ نصیبے از هر مرتبه مناسبِ آن مرتبه است نصیبے که از بیچون میسّر گردد هم بیچون
خواهد بود که چون را به بیچون راه نیست پس معرفتیکه بآن مرتبه تعلّق گیرد نه در رنگ معرفتے
ست که بچون متعلّق شود که این معرفت را آنجا گنجایش نیست ازینجا گفته اند که اَلْعِلْمُ فِی

ذَاتِ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ جَهْلٌ اَیْ لَیْسَ عِلْمًا مِنْ جِنْسِ الْعِلْمِ الْمُتَعَلِّقِ بِعِلْمِ الْمُمْكِنِ فَاِنَّهٗ مِنْ مَقُوْلَةِ الْكَیْفِ وَلَا كَیْفَ ثَمَّةَ وَتَفَكُّرٌ كه در ذات الله تعالے سُبْحَانَهٗ منع کرده اند بواسطهٔ آنست که او تعالیٰ ماورائے تفکّر و تخیّل ست اورا سُبْحَانَهٗ باو توان یافت نه بفکر وخیال رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَیِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ط وشیخ قُدِّسَ سِرُّهٗ بایستے میگفت وَمَا بَعْدَ هٰذَا التَّجَلِّیْ اِلَّا الْوُجُوْدُ الصِّرْفُ وَالنُّوْرُ الْمَحْضُ ظاهرا بعد آن تجلّی که عدم گفته ست باین اعتبار گفته که عالم ظلّ صفات ست از صفات بالا گذشتن در عدم خود کوشیدن ست نه اینچنین ست عارفے که از صفات که اصل اوست بالا نرود واز شئون واعتبارات ذاتیه فوق نگذرد چه کار کرده باشد وبرائے چه آمده فنائے وبقائے که اورا در هر مرتبه میسّر شده ست بر رفتن فوق از اصل خود دلیر ساخته وببقائے اصل از اصل گذشته وباصل الاصل رسیده ؎

یُحْرَقُ بِالنَّارِ مَنْ یَّمَسُّ بِهَا ۔۔۔ وَمَنْ هُوَ النَّارُ كَیْفَ یَحْتَرِقُ

وشیخ قُدِّسَ سِرُّهٗ اگر باصل این ظل میرسید از ترقّی فوق آن نمے ترسید ونمے ترسانید لیکن حسن ظن تقاضائے آن میکند که بفضل خداوندی جَلَّ سُلْطَانُهٗ آن بزرگوار ازان مقام ترقّی فرموده باشد وحقیقت کار را دریافته حال بزرگ را بمیزان قال او نباید سنجید شاید آنرا در ابتدا وتوسّط گفته باشد وازانجا بمراحل گذشته مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ + و اللّٰهُ سُبْحَانَهُ الْمُوَفِّقُ از تجلّی ذات چه نویسد وچه تواند نوشت که ذوقی ست هرکه یافت دریافت وَمَنْ لَّمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ ؎ قلم اینجا رسید وسر بشکست + اینقدر وا مینماید که تجلّی ذات در حق این عارف که فنائے او بالا ذکر یافته دائمی ست وآنچه دیگرانرا کالبرق ست اورا برد وام ست بلکه تجلّی برقی فی الحقیقت تجلّی ذات نیست اگرچه تجلّی ذات گفته اند تجلّی شانے از شئون ذات ست که سریع الاستتار ست هرجا تجلّی

ذات ست و بے ملاحظۂ شیون و اعتبارات ست دوام آنرا لازم ست و استتار آنجا
متصوّر نہ تلوینات تجلیات از صفات و شیون نشان میدہد حضرت ذات ست تعالے
و تقدّس کہ از تلوینات منزّہ و مبرّا ست و استتار را آنجا گنجایش نہ

ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو
الْفَضْلِ الْعَظِيمِ وَالسَّلَامُ

+ + +
+

هٰذَا وَقَدْ تَمَّ الْقِسْمُ الثَّامِنُ بِعَوْنِهٖ تَعَالٰى وَيَلِيهِ الْقِسْمُ التَّاسِعُ اِنْشَآءَ اللّٰهُ تَعَالٰى
وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰى ذٰلِكَ وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى سَيِّدِ الْاَوَّلِيْنَ وَالْاٰخِرِيْنَ
سَيِّدِ الْخَلْقِ اَجْمَعِيْنَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ اَجْمَعِيْنَ وَعَلَيْنَا مَعَهُمْ
بِرَحْمَتِهٖ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِيْنَ وَاٰخِرُ دَعْوٰنَا اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ +

ستہ اپیہ سمہ انتقر
تیہ ۲ تبہ سنہیہ

اِعلام

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَکَفٰی وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی اما بعد مخفی مباد کہ طالبان حق را جل وعلا قدیماً وحدیثاً بہ علم تصوف چہ دلبستگیہاست بنابران مقبولان بارگاہ یزدانی ومحبوبان درگاہ سبحانی در تحصیل وتعلش مساعی جمیلہ بکار بردہ اند ودر طی این مرصعب جان نثار نمودہ اند وبمطالعہ وسیر کتب تصوف اوقات عزیز خود را صرف نمودہ اند علی الخصوص مکتوبات قدسی آیات حضرت غوث محققین قطب عارفین عارف ربانی عالم وقائق مثانی الشہیر عند الاقاصی والادانی الشیخ احمد السرھندی الفتشبندی الاویسی الرحمانی مجدد الالف الثانی قدس اللہ سرہ در وے روحہ ونور ضریحہ بیت لا یدرکہ الواصف لمطری خصائصہ وان یک سابقا فی کل ما وصفا۔ کہ ہر یکے از انہا بلکہ ہر جملہ از آنہا در لیست تیم وجوہر لیست ثمین واین از ضیق ساحت عبارتست والا مصرع چہ نسبت خاک را باعالم پاک سیرش سالکان ہویت بحتہ را دلیلیست وافی وشیفتگان ذات حقہ را بادہ ایست کافی صدہا اولیاء عظام از فہم مضامینش بہرہ یاب گشتند وہزارہا صلحائے کرام بمطالعہ اش فائز المرام شدند ولیکن الی اللہ المشتکی از غارتگری نساخین کہ نسخ را بجائے مسخ رسانیدند وفرق میان من والی ندانستند بسیارے از تصرفات را مخزن الکثرے از تحریفات را معدن گشتہ بود واز دستبرد مطابع چہ غارتہاست کہ برو نتاختہ واز لغزش قلمہا کدام تصرفہاست کہ برو علم برافراختہ بناء علیہ داعیہ تصحیح آن در سر این مسکین ہیچ در ہیچ بلکہ کم از ہیچ از حق سبحانہ وتعالی پیدا شد وآنرا وسیلہ نجات اُخروی خود تصور کردہ بتفحص وسیع وتصفح بلیغ نسخہائے خطی کثیر التعداد از اطراف وجوانب فراہم آورد وتمام جہد جملہ وحرف حرفش را بارہا مقابلہ نمودہ بفضل اللہ وحسن توفیقہ باہتمام خود حصہ ہشتم کہ اولین دفتر سوم ست نیز بحلیہ طبع متحلی ومتزین ظرین پر تمکین برعایت امور ذیل گذرانیدہ از فضل حق سبحانہ وتعالی وتقدس امید واثق ست کہ دیگر یک حصہ را ہمین وتیرہ بانجام خواہد رسانید

نخہائے عدیدہ خطی بکرات ومرات مقابلہ نمودہ شد دوم آنکہ حتی الوسع در مواقع اختلاف ہیچ نسخہ فرو نگذاشتہ شد سوم آنکہ حتی الوسع تخریج احادیث شد چہارم آنکہ در حل الفاظ مشکلہ وربط عبارات مبہمہ التزام تمام نمودہ شد پنجم آنکہ فہرست جدیدہ آنرا اجمال مکتوبات توان گفت بآن ملحق بکاتیبکہ بعبارت عربی بودہ اند تراجم آنہا بفارسی نوشتہ شد تسہیلا للطلاب وتیسیر للنظار ہفتم آنکہ در بعضے جاہا ولو اقل قلیل بدفع دلالات فاسدہ حسب الفہم برمز واشارات تعرض نمودہ آمد ہشتم آنکہ غالبا تراجم عبارات عربی وآیات قرآنی بتعیین سورہ وجزء واحادیث نگاشتہ شد نہم آنکہ عبارات عربی را معرب گردانیدہ شد ورعایت حرکات اضافیہ وتوصیفیہ خصوصا در مقامات مبہمہ نمودہ شد دہم آنکہ از اکابر کہ اسماء گرامی ایشان جا بجا مذکورست از کتب قوم تلاش نمودہ بحاشیہ درج کردہ شد علاوہ ازین دیگر خصوصیات کہ بملاحظہ ناظرین رسد رعی داشتہ شد والحمد للہ علی ذلک حمدا کثیرا طیبا مبارکا علیہ مبارکا فیہ وصلی اللہ علی سیدنا محمد وآلہ وصحابہ اجمعین وآخر دعوانا ان الحمد للہ رب العلمین ۔ پس حضرات کہ ارادہ خریداری این گوہر آبدار دارند بعنوان ذیل طلب فرمایند۔

امرتسر۔ چوک فرید مسجد حاجی شیخ بڈھا مرحوم۔ خاکسار نور احمد عفی عنہ۔ قیمت حصہ ہشتم مندرج ذیل است

درجۂ خاص کاغذ ولایتی سفید	۷ے۔	التماس
درجۂ اول کاغذ سفید دمئی	۶ے۔	محصول ڈاک فیس منی آرڈر وپیکنگ وغیرہ بذمہ خریدار
درجۂ سوم کاغذ بادامی	۴ے۔	تعمیل فرمایش بذریعہ وی پی یا بصورت وصولی قیمت نقد خواہد شد

الحمد للہ والمنۃ کہ حصہ ہشتم مکتوبات امام ربانی رح بکتابت فقیر محمد عبد اللہ عفی عنہ دارثی بماہ شعبان ۱۳۳۳ھ اختتام یافت